ژیاننامەی

بديع الزمان

سەعیدی نوورسیی

حبيب محمد سعيد

بسم الله الرحمن الرحيم

- ناوی کتێب : ژیاننامەی بدیع الزمان سەعیدی نوورسیی
- نووسەر : حبیب محمد سعید
- چاپی : سێهەمی بژارکراو
- ساڵی چاپ : ١٤٢٩ ك ـ ٢٠٠٨ ز
- مافی چاپ : بۆ نووسەرە
- ژمارە سپاردنی (٢٣١٠) ی ساڵی (٢٠٠٨) ی دراوەتێ .

پێشـكەش

پێشكەش بێت :

❊ بەو موسڵمانە بەڕێزانـەی کـە لـە سـەر ڕێبـازی قورئـان و سـوننەت بناغـەی ئیمـان دائەڕێـژن تـا دینەکـەیان بگەیـەنن بـە مرۆڤایـەتیی و لـە سەرگەردانیی قیامەت رزگاریان بێت ..

❊ بەو مرۆڤە وردانەی کە بە ڕاستیی بە شـوێن ڕێبـازی بەختـەوەریی ئادەمیزاددا ئەگەڕێن تا دەستیان بکەوێ و بـە پـاکیی شـوێنی بکـەون و لـە سزای دۆزەخ رزگار بن ..

پێشەکیی

ألحمد لله رب العالمين ، والصلاة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله وصحبه أجمعين .

چەند ساڵێك لەمەوبەر و لە ساڵی ١٩٨٨ ز دا کە بەرامبەرە لەگەڵ ١٤٠٩ ی کۆچییدا ، چمکێك لە ژیانی مامۆستا سەعیدی نوورسییمان ، بە زمانی کوردیی خستە بەردەستی خوێنەرانی ئازیز ، بەو هیوایەی کە شتێك لە رەنج و تەقالا و هەوڵ و کۆشش و غیرەت و جیهاد و ، سزا و ئازاری ژیانی ئەو بەرێزە کۆڵنەدەرە شارەزا بن .. وا ئێستەش نیازمان وەهایە ـ بە پشتیوانیی خوای گەورە ـ جارێکی تر بەو باسەدا بچینەوە و ، هەندێ بابەتی بۆ زیاد بکەین ، بەو هیوایەی کە باسەکە رێك و پێکتر ببێ ، هەرچەندە ئێمە شیاوی ئەو کارە مەزنە نین ، بەڵام وەك پێشیینە وتوویانە : (دیاریی شوان یا شنگە ، یا هاڵەکووك) داوا ئەکەین لە خوێنەری ئازیز چاوپۆشیی لە کەم وکورتییمان بکات و لە دۆعای خێر بێبەشمان نەکات ، چونکە هەرچەندە کار و هەڵس و کەوتمان ناتەواو و پڕ لەکە بن، إنشاء الله لەگەڵ دینە پاکەکەماندا فێڵ ناکەین و ، خوای گەورەش هەموو لایەکمان لە لادان و سەرگەردانیی بپارێزێ ..

لە راستییدا مامۆستا سەعیدی نوورسیی وەك زانایەکی پایەبەرزی جیهانی ئیسلامییە و ، مایەی فەخر و شانازییە بۆ هەموو موسڵمانێك و ، بە نووسینەکانی و مێژووی ژیانی پڕ فەڕ و بەرەکەت و ، بە ئیمان و بە تەقوای کەڵك بە هەموو موسڵمانێك ئەگەیەنن ، هەروەها زانایەکی ناوداری خاکی کوردانە و، پێویستە ئێمەی کوردزوبان لە هەموو موسڵمانێکی تر زیاتر کەڵك لە مامۆستای ئازیز وەربگرین ، چونکە هەق وابوو ئێمە پێش هەموو گەلێکی تر رۆڵی گرنگی ئەم بەرێزە و ، خزمەتی ناوازەی شارەزا بین و ، دوای ئەوەش بە گەلانی تری موسڵمان و گەلانی جیهانی بناسێنین ..

بەلاّم بە داخەوە گەلی کورد هێشتا ئەم پیاوەی نەناسیوە و ، مافی خۆی پێ نەداوە و ، وەك پێویستیش کەڵکی لە بەرهەمەکانی وەرنەگرتووە .. هەتا لەناو تورکیاش‌دا کوردەکان ئەوەندەی تورکەکان نەیان‌ناسیوە و شەیدای ڕێبازەکەی نەبوون . هەر ئەم خاڵە بۆتە هۆی ئەوەی کە کوردستانی تورکیا لە ڕۆشنبیریی‌دا دوا بکەوێ و تێگەیشتنی دینییشی کەمتر بێ و ، درەنگ‌تریش واز لە شوێن کەوتنی مرۆڤە بێ‌کەڵکەکان بهێنێ ..

گەلی کوردی عێراقیش ، چەندین ساڵە پەیامەکانی نووری بە عەرەبیی و بە کوردیی پێشکەش کراون ، بەلاّم چونکە لە پەراوێزی کاری ئیسلامیی‌دا ژیاوە ، بە پێی پێویست کەڵکی لەو سەرچاوە زولاڵە وەرنەگرتووە و ، بگرە سڵی لێ کردۆتەوە و ، ترساوە ئەگەر دوای بیروبۆچوونی (بدیع الزمان) بکەوێت ، نەخشەی کاری ئیسلامی لێ تێك بچێت !!

بۆیە ئێمەش ، وێڕای ناتەواویی و کەم وکوڕیی زۆرمان ، هاوار ئەکەینە دڵسۆزانی دینەکەمان و پێیان ئەڵێین :

مەردی خوا بن ئەمەیە ڕێباز .. ئەمەیە مایەی سەربەرزیی موسڵمانان ..

ئەمەیە ئەو نەخشەیەی کە بەرزیی و بڵندیی بۆ دنیا و قیامەتی موسڵمانان ئەگێڕێتەوە ..

مەردی خوا بن ئیتر بەسیەتی کەم ئاسنی سارد بکوتن .. هەندێ کار و بۆچوون هەن بە کەڵکی شوێن‌کەوتن نایەن و ، هەتا دانیشن ڕانەکەتان دوور ئەکەوێتەوە .. نەخشەی کاری خزمەت‌کردنی قورئان و ئیمان بەم پیاوە مەردە سپێرراوە .. ئەویش پاڵەوانانە تەمەنی تەرخان کردووە بۆ ئەنجام‌دانی ئەو خزمەتە و، دەستی لە هەموو خۆشی‌یەکی ژیان هەڵ گرتووە ، تا خوا ڕازیی بکات و ، خزمەتەکە بە ڕێك و پێك ترین شێوە پێشکەش بە مرۆڤەکان بکات ، بەو هیوایەی ئادەمیزادێك لە گڕ و بڵێسەی دۆزەخ ڕزگار بێت .. هەروەها قوتابییە دلێرەکانی بەوپەڕی غیرەتەوە قۆڵیان لێ هەڵماڵیی و بوونە کۆمەکیی مامۆستای بەغیرەت و، شان بە شانی ئەو،

بەبێ وچان و ، بەبێ سڵکردنەوە لە هیچ هەڕەشە و گوڕەشەیەکی ناحەزانی ئیمان، دەستیان دایە خزمەتی پەیامەکانی نوور ، تا ئیمان بە دانیشتوانی هەموو گوند و شارێکی ولاَتەکەیان بگەیەنن .. دوای کۆچی دوایی مامۆستاش هەر بەو غیرەتەوە قۆڵیان لێ هەڵماڵیی تا ئەو هیدایەتە خوایی‌یە بە گەلە جۆر بەجۆرەکانی جیهان بگەیەنن .. لە هەموو ولاَتێكدا خوای گەورە کەسانی لێهاتوویشی گەیاندووە تا پەیامەکان وەربگێڕنە سەر زمانەکەیان، بەلاَم هێشتا وەك پێویست مامۆستا و پەیامەکانی نەناسراون و ، مرۆڤایەتیی کەڵکی لەم قوتابخانە مەزنەی وەر نەگرتووە، بۆیە مرۆڤەکان سەرگەردان بوون و، گیرۆدەی ژیان و گوزەرانێکی تاڵ بوون و ، شوێن هەر رێبازێك ئەکەون ، لە رێبازی پێشوو زیاتر مایەی نیگەرانیی و نارەحەتی‌یە بۆیان .. چونکە ئەو رێبازانە دوور لە هیدایەتی قورئانەوە نەخشەیان بۆ کێشراوە . بەلاَم بۆ دڵخۆشیی موسڵمانان و ، پڕبوونی دڵیان لە متمانە بۆ شوێنکەوتنی قورئان ، پێغەمبەری خۆشەویستمان ﷺ بەڵێنی پێ داون کە خوای گەورە بۆ هەموو چەرخ و سەردەمێك کەسانێکی لێهاتووی خاوەن تەقوای هەڵگری زانستی راستەقینەی قورئان ئەنێرێت ، هەتا کاروباری دینی خوا نوێ بکەنەوە و ، ببنە چاوساغی خواناسان و لە شەوەزەنگی نەفامیی و ، قوڕ و لیتەی سەرگەردانیی دەربازیان بکەن ، کە فەرموویە :

((إن الله يبعثُ لهذهِ الأُمَّةِ على رأسِ كُلِّ مائةِ سنةٍ مَن يجدِّدُ لها أمر دينِها)) .

رواه أبوداود والحاكم وصححه ، والبيهقي .

هیوادارم خوای گەورە تەوفیقی هەڵگرانی بانگەوازەکەی بدات ، تا بە رێك و پێکیی و بە پێی نەخشەی ئیمامە پایەدارەکان دینی خوا بلاَو بکەنەوە ، بە ئاواتی ئەوەی ژیانێکی ئاسوودە بۆ مرۆڤ لەم دنیادا بەدیی بێت و ، دڵسۆزانی رێی خواناسییش سەربەرزی قیامەت بن . ئامین .

نووسەر

سلێمانیی ـ مامەیارە

٢٤ / ٨ / ١٤٢٧ ك ١٧ / ٩ / ٢٠٠٦ ز

بەشی یەکەم

لەدایك بوون و پێگەیشتنی

یەکەم : لە دایك بوونی

موسڵمانەکان لە صەدەی نۆزدەهەمدا یەکجار لاواز بوو بوون و ، لە هەموو بوارێکی ژیاندا خەریك بوو بەجێ ئەمان و ، دوژمنانی دەرەوەش ، واتە گەلانی خۆرئاوا ، چاویان بڕیی‌بووە خاك و ئاو و بەروبوومی ولاتانیان و ، دەمێکیش بوو لە هەلێك ئەگەڕان تا دەوڵەتی عوثمانیی بە لاواز ببینن و ، بە هەموویانەوە ئەو نەڕەشێرە بخەن و ولاتانی ژێر دەسەلاتی بە سەر خۆیاندا دابەش بکەن ..

لە کۆتایی صەدەی نۆزدەهەمدا موسڵمانان هێز و پێزێکی ئەوتۆیان نەمابوو .. ناوچەکانیان لە خوێندن و نووسین بێ‌بەش بوون و ، گەلانی تریش ڕۆژ بە ڕۆژ بەرەو پێشەوە ئەچوون .. موسڵمانە دڵسۆزەکان ئەیانزانیی جیهانی ئیسلامیی روو بە رووی چ مەترسی‌یەکی مێژوویی بۆتەوە ، بۆیە بەوپەڕی دڵسۆزی‌یەوە چاویان بڕیی‌بووە ئاسمان و ، لە خوا پاڕانەوە تا رابەرێکی دڵسۆزی دەست و دەم پاکیان بۆ پێ بگەیەنێ ، تا بە بیری تیژی و هەستی پاکی جیهانی ئیسلامیی لە لافاویی بێباوەڕیی و ئیلحاد و خوانەناسیی رزگار بکات و لە داو و تەڵەکەی دوژمنە سەرسەختەکان دەربازیان بکات ..

بەڵێ خوای بەسۆز و شەفەقەت هاتە هانای موسڵمانان و ، بۆ بەرزکردنەوەی ئالای تەوحید دوعاکەی گیرا کردن .. ئەوەبوو لە دامێنی کێوە گەردن کەشەکانی کوردستانی تورکیادا [1] ، کە هەمیشە بە بەفر داپۆشراون و لووتیان لە ئاسمانی شین

---

[1] لە سەردەمی خەلافەتی دەوڵەتی عوثمانیی پایەداردا ناوچەی کوردەواریی کە لە خۆرهەلاتی تورکیادا بوو بە ((کوردستان)) ناو ئەبرا ، کەچیی کە دەوڵەتی عوثمانیی رووخا و سەردەمی کۆماریی هاتە بەرەوە ، وشەی کورد و کوردستان یاساغ بوون و ، کوردستان ناو نرا ((ویلایەتەکانی خۆرهەلات)) .

گیر کـردووە ، لەگـەڵ بەرەبـەیاندا ، لـەناو بنەماڵەیـەکی کوردزوبـانی خوانـاسدا کۆرپەیەك هاتە دنیاوە ..

بـەڵێ ، ئـازیزان ! لــە گونــدی « نــوورس » ، کــە دێهــاتێکی پەخشــداریی « ئیسپاریت » ی سەر بە قەزای « خیزان » ی سەر بە پارێزگـای « بـەدلیس » ە، لـە سـاڵی (١٢٩٤) ك ، بەرامبـەر بـە (١٨٧٧) ز دا ، مامۆسـتا سـەعیدی نوورسیی هاتە دنیاوە . [٢]

ئەم کۆرپە ئازیزە لە خێزانێکی ژیان و گوزەران مام ناوەندییدا لە دایـك بـوو ، کە خەریکی کشتوکاڵ و پەروەردەکردنی ئاژەڵ بوون ..

باوکی ناوی میرزا بوو و ، لەبەر تەقوا و خواناسیی نازناوی صۆفی مـیرزای لـێ نرا بوو .. بە کشتوکاڵ و ئاژەڵداریی مـاڵ و منـداڵی بـەخێو ئـەکرد و ، بـە هـیچ شێوەیەك لە حەرام نزیك نەئەکەوتەوە ..

دایکیشی ناوی نووریە و ، ئەویش یەکجار خواناس بوو ، بە رادەیەك کە هـەتا دەستنوێژی نەبوایە شیری بە منداڵەکانی نەئەدا .. دیارە ئەمەش یەکێ بـوو لـەو نیعمەتە زۆرانەی کە خوا بە مامۆستا سەعیدی بەخشیی بوو .

لە بنەڕەتدا خێزانەکەیان لە ویلایەتی ئیسپارتەوە هاتووە ، کە پارێزگایەکە لە خۆرئاوای تورکیاوە و ، بە رەچەڵەکیش ئەگەڕێنەوە سەر ئال و بەیت .. لـە سـەری باوکیەوە بە سەردارمان ئیمام حەسـەن و ، لـە سـەری دایکیشـیەوە ئەگاتـەوە بـە سەردارمان ئیمام حوسەین خوا لێیان رازیی بێ .

کاتێك کە ئەم کۆرپە خۆشەویستە هاتە دنیاوە ، دوو خوشکی هەبوون بە نـاوی (درية) و (خانم) و ، برایەکیشـی هـەبوو بـە نـاوی (عبـدالله) . پاشـان دوای لەدایك بوونی ئەو (محمد) و (عبدالمجید) و (مرجان) یش لە دایك بوون . [٣]

---

[٢] كليات رسائل النور ، المجلد التاسع ، سيرة ذاتية تأليف بديع الزمان سعيدالنورسي : ٣٥ ، سعيد النورسي ، رجل القدر في حياة أمة ، تأليف أورخان محمد علي : ٨ .

[٣] سيرة ذاتية : ٣٥ ـ ٣٦ ، رجل القدر : ٨ .

کۆرپەی بەختــەوەر بــەرە بــەرە گــەورە ئــەبوو و ، ســەرنجی دەوروبــەری ئــەدا .. ڕەوشتی جوان و ڕێـك و پێـك لـە خێزانـی خواناسـەوە فێـر ئـەبوو ، وەك ڕەوشـتی هەموو منداڵێك زۆر حەزی لە پرسیارکردن بوو بۆ شارەزابوونی هەر شـتێ کـە بـە جـوانیی لێـی تـێ نـەگات ، دایـك و باوکیشـی بـە ئـارامێکی زۆرەوە وەڵامـی پرسیارەکانیان ئەدایەوە .

شــەوێکیان ســەعید لــە گوندەکــەدا دەنــگ و هەرایــەکی زۆر بــەرزی بــەرگوێ کەوت .. دانیشتوان هەوڵیان ئەدا بە هــەموو شـێوەیەك گاڵـە و هـاوار بـە دەف و تەنەکە لێدان بەرپا بکەن . ئەویش ڕای کرد بۆ لای دایکی تـا بزانـێ ئـەم گاڵـە و هاوارە بۆ چیی بەرپا ئەکرێت . دایکی دەستی بۆ مانگ ڕاکێشـا کـە گـیرا بـوو و وتی : ئەژدیها مـانگی قـووت داوە و ، دانیشـتوانیش ئـەو هەرایـە بـۆ ترسـاندنی ئەژدیهاکە و ڕزگارکردنی مانگ بەرپا ئەکەن .

سەعیدە بچکۆل بەم وەڵامە دڵی ئاوی نەخواردەوە ، چونکە مـانگ دیار بـوو ، ئەگەرچیی بە کزییش بوایـە ، بۆیـە بـە ڕەخنــەوە دەری بڕیـی کـە مـانگ هێشـتا دیارە .. دایکیشی ناچار بوو بڵێ : ئـەژدیهای ئاسمـان وەك شوشـە ڕوونـە و ئێمـە ئەتوانین مانگ لەناو سکیا ببینین ..

بەڵێ سەعید بێدەنگ بوو ، بەڵام قەناعەتی نەکرد و ، ئەمە هەر لە دڵیا بـوو تا ڕۆژێك هاتە بەرەوە و دەستی دایە وەرگرتنی زانست و ، تێ گەیشـت کـە ئـەوە ڕاستییەکی زانستییە ، بەڵام کەوتۆتە دەست عەوام و کراوە بە باسێکی پڕوپووچ، وەك لە لەمعەی چواردەهەمدا باسی کردووە ..

هەر بە منداڵیی پێی خـۆش بـوو لەگـەڵ پیـاواندا دابنیشـێ و گـوێ لـە وت و وێژیان بگرێت . [٤] بە تایبەتیی کۆڕی خوێندەوارانی گوندەکەی کە لە شەوە دوور و

[٤] خوا پێداو بوو وا تەمەنی منداڵیی و یارییکردن و خۆخلافاندنی نـەبوو ، بـەڵکو ڕاسـتەوخۆ پیاوانـە بـیری ئەکردەوە . هەتا ئەوەبوو لە تەمەنی منالییدا بڕوانامەی زانایەتیی وەرگرت و ، هاوشانیی گەورەترین زانای ئەکرد، وەك بلێیی کاری زۆر گەورە و گرنگ وا لە ئەستۆیدا و ، درەنگیەتی تا فریای ئەنجام دانی بکەوێت .. جا چونکە خەم و خەفەتی هیدایەتی جیهانی ئیسلامیی ، بگرە مرۆڤایەتیی بە تێکـڕا ، لەسـەر شـانی بـوو ، پێویسـت بـوو بـەبێ

درێژەکانی زستاندا لە ماڵی باوکیدا کۆ ئەبوونەوە . هەر بەو منداڵیـە هـەموو جارێك پرسیارێکی خنجیلانە بە بیریدا ئەهات ، کە دوایـی خـۆی ئەیگێڕایـەوە و ئەی وت : (جارێکیان لە کاتی منداڵییمدا ، لە ئەندێشەی خۆمم پرسیی :

« کام لەم دوانەت بەلاوە باشترە ؟ بەسەربردنی تەمەنێکی پڕ بەختـەوەریی کـە هەزار هەزار ساڵ بخایەنێ ، لەگەڵ دەسەڵاتداریی و خۆشیی دنیادا بەڵام بە نەمان و نـەبوون (العـدم) کۆتـایی پـێ بێـت .. یـان بـە هەمیشـەیی بمێنیتـەوە لەگـەڵ ژیانێکی ئاسایی سەخت و پڕ لە مەینەتییدا ؟ » .

سەیرم کرد حەز لە دووهەم ئەکات و بێزاریی لە یەکـەم دەرئـەبڕێت و ئـەڵێت : « من (نەبوون) م ناوێت ، بەڵکو مانەوەم ئەوێ با لە دۆزەخیشدا بێت » !) .[٥]

هەر بەو منداڵیە بیری لە ژیان و مردن کردۆتەوە ، سـەرنجی بـوون و نـەبوونی داوە ، کە ئەو بابەتە گرفتی فەیلەسووفەکان بووە . لە هەمان کاتدا ئەوەشمان بـۆ دەرئەکەوێ کە حەزکردن لە مانەوەی هەتا هەتایی و ، ژیان بەسەربردن بە نەمریی لە قووڵایی دڵ و دەروونی مرۆڤدا رەگی داکوتاوە و ، گرنگترین ئاوات و ئارەزووی دڵیەتی . بۆیە هەر بیروباوەڕێك بتوانێ ئەو گرێیەی بۆ بکاتەوە ئەوە شیاوی شوێن کەوتنە ..

بەڵێ ، مامۆستا هەر بە منداڵیی حەزی لە سەربەرزیی و جوامێریی بوو و ، بە هیچ شێوەیەك چارەی ستەم و زوڵم و سەرشۆڕیی و ژێرچەپۆکیی نەئەویست ..

ئەم رەوشـتە موسـڵمانانە رۆژ بـە رۆژ تیـایدا بـەهێز ئـەبوو ، بـە هـۆی ئـەو هێـزە مەعنەوییەوە کە لە ئیسلامی بێگەردی وەرئەگرت ، تا کە بووە پیـاوی نـاو پیـاوان ، بەڵکو سەرکردەی پیاوان ، ئەم رەوشتە لـە هـەموو هـەڵس و کـەوتێکیدا رەنگـی ئەدایەوە ، بە تایبەت کاتی بە یەك گەیشتنی بە کاربەدەست و لێپرسراوان ..

وەستان و بەبێ خەریك بوون بە کاری دنیاوە ، هەوڵ بدات ، چونکە هەتا شەپۆلی ئیلحاد زۆر و بـە گـوڕژم ئـەبوو ، پلەی ئیمانیی و تێ گەیشتنی ئەمیش لە زیادکردن دا بوو ..

[٥] كليات الرسائل النور ، المجلد الرابع ، الشعاعات : ٢٧٧ ـ ٢٨٧ ، سيرة ذاتية : ٤٠ .

دووهەم : خوێندن و پێگەیشتنی

مامۆستا نوورسیی کە باسی دەرس خوێندنی خۆی ئەکات ، سوێند ئەخوات کە یەکەم دەرسێك کاری کردبێتە سەر رۆحی و هەمیشە هەر لە یادی بوو بێت ئامۆژگارییەکانی دایکی خوا لێ خۆش بوویەتی ، کە وەك تۆو لە قولایی فیترەتیا جێگیر بوون و ، لە ماوەی هەشتا ساڵی تەمەنیا لای هەشتا هەزار کەس دەرسی خوێندووە و ، لەلای یەقینە کە هەموو ئەو دەرسانە لەسەر ئەو تۆوانە بینا کراون . بەو مانایە کە دەرس و ئامۆژگارییەکانی دایکی لە ساڵی یەکەمی تەمەنیا کاریگەریی تەواویان لە سەر رۆحی و فیترەتی هەبووە و ، تۆوی بنچینەیی ئەو حەقیقەتە مەزنانە بوون کە دوایی لە تەمەنی هەشتا ساڵییدا بۆی دەرئەکەوتن .[٦]

مەلا عەبدوڵڵای برا گەورەی چەند ساڵێك لەوە و پێش لە دەرەوەی گوندی نوورس دەستی دابوویە زانستە شەرعییەکان و مەگەر لە رۆژانی جومعەدا بگەڕایەتەوە ماڵەوە .

سەعیدە بچکۆلیش لە ساڵی ١٨٨٥ ز دا سەرەتای خوێندنی لە قوتابخانەی گوندی (طاغ) ، کە لە نوورسەوە نزیك بوو ، لەسەر دەستی مامۆستا موحەممەد ئەفەندیی دەست پێ کرد .. هەر کە کاکە مەلای لە جومعەدا ئەگەڕایەوە ماڵەوە لای ئەویش هەندی دەرسی ئەخوێند .. بەڵام ئەوەبوو لەو حوجرەیە زۆر نەمایەوە، بەڵکو لەگەڵ قوتابییەکدا شەڕیان کرد و ئەویش خوێندنی بەجێ هێشت و گەڕایەوە ماڵ و ، تەنها دەرسی حەفتانەی لای مەلا عەبدوڵڵا ئەخوێند .. ئا لەم کاتەدا مامۆستا نوورسیی لە حاڵەتێکی رۆحیی وەهادا بووە ، کە بە مەلا عەبدوڵڵای برای زۆر دڵ خۆش ئەبێت و ، بە چاوی رێزەوە تەماشای ئەکات ، وا بە هەوڵ و کۆششی خۆی پێشی هاوەڵانی گوندەکەی داوەتەوە و ، بۆتە خاوەنی

---

[٦] اللمعات : ٣٠٩ .

کۆمەڵە زانستێك و ، ئەوانیش خوێندن و نووسین نازانن . هەر ئەمەش بوو پاڵی پێوە نا هەتا دەست بەرداری خوێندن نەبێت ..[٧]

دوای ماوەیەکی کەم چوو بۆ خوێندن بۆ گوندی (پیرمس) تا لە ژێر چاودێریی مامۆستا نوور موحەممەددا دەرس بخوێنێ . پاشان چوو بۆ (مراعی شیخان) و ، پاشانیش بۆ گوندی نوورشین و ، دواتریش بۆ گوندی خیزان ..

ئەوەبوو لە گوندی پیرمس قوتابیی لاسار وازیان لێ نەهێنا .. چوار قوتابیی لە دژی سەعیدە بچکۆل یەکیان گرت و شەڕیان پێ ئەفرۆشت . لە ئەنجامدا ناچار بوو لای مامۆستا نوور موحەممەد شکات بکات و بڵێت :

ـ مامۆستا گیان ! تکات لێ ئەکەم بەو چوار قوتابییە بڵێی کە بە هەر چواریان گەلە کۆمەم لێ نەکەن ، بەڵکو با دوو دوو بێن بە گژمدا ..

مامۆستا ئەم وتە ئازایانەی ئەم قوتابیە بچکۆلەی پێ خۆش بوو ، بۆیە پێی وت :

ـ تۆ قوتابیی خۆمی ! لەبەر ئەمە ڕێگا نادەم هیچ کەس ڕێت پێ بگرێت . ئیتر لەو ڕۆژەوە (سەعیدە بچکۆل) ناو نرا بە (قوتابیی مامۆستا) .[٨]

دوای ماوەیەك ڕۆیشت بۆ نوورشین بۆ لای مەلا عەبدوڵڵای برای .

جا هەر چەندە سەعیدە بچکۆل لە قوتابخانەی پیرمسدا زۆر نەمایەوە ، بەڵام ئەم ماوە کەمە بەس بوو تا سەرنجی مامۆستاکەی ڕاکێشێ و بەوپەڕی ڕێز و سەرسوڕمانەوە سەیری بکا ، چونکە لە ڕاستییدا لە هەموو لایەنێکەوە قوتابییەکی ناوازە بوو .. لە ڕەوشتیا ، لە ئازایەتییا ، لە زیرەکیی و زانییندا .. بۆیە مامۆستاکەی بڕیاری دا سەرێك لە دایك و باوکی ئەم منداڵە ، کە لە هەموو شتێکدا سەیر و جیاوازە ، بدات و پرسیاریان لێ بکات ئەم منداڵەیان چۆن پەروەردە کردووە و چۆن بەم شێوەیە پێیان گەیاندووە ؟

---

[٧] سيرة ذاتية : ٤٣ .

[٨] سيرة ذاتية : ٤٣ ـ ٤٤ ، رجل القدر : ١٠

ماوەی نێوان قوتابخانە و دێی « نوورس » پێویستیی بە شەش حەوت سەعات ڕێگا بڕیین بوو بە پێ و بە ناو چیا سەختەکاندا ، بەڵام سەعیدی بچووك بە ڕادەیەك كاری كردبووە سەر دڵی مامۆستا ، بڕیاری دا ئەم هەموو ماندوێتییە بخاتە بەر خۆی و چەند پیاوێكی گوندەكەی و ، بە پێ خۆیان بگەیەننە « نوورس » .

گەیشتنە بەرەوە و ماڵی صۆفی میرزایان دۆزییەوە . كە دایان لە دەرگا ، دایكی سەعید هاتە دەرەوە و هەواڵی دانێ كە كاتی ئەوەیە باوكیشی لە كێڵگەوە بگەڕێتەوە . دوای ئەوە حەسیرێكی لە ژێر سێبەری دارێكی بەر ماڵەكەیاندا بۆ میوانەكانی ڕاخست . مامۆستا پرسیی :

ـ ئەم منداڵەتان چۆن پێ گەیاندووە ؟

دایكی وەڵامی دایەوە :

ـ كاتێ سەعید لە سكما بوو هیچ كاتێكم بەبێ دەست نوێژ بەسەر نەبردووە ، كاتێكیش هاتە دنیاوە بەبێ دەست نوێژ شیرم نەداوەتێ .

دوای كەمێ صۆفی میرزا دەركەوت و دوو مانگا و دوو گاجووت لە بەریەوە ، بەرەو ماڵ گەڕایەوە .. مامۆستا نوور موحەممەد و هاوەڵانی واقیان وڕ ما كە دییان وا دەمی ئاژەڵەكان بەستراوە .

باوكی سەعید بەخێرهاتنێكی گەرمی میوانەكانی كرد و ئەوانیش بە دیتنی ئەو دیمەنە سەیرە خۆیان پێ نەگیرا ، پرسیاریان كرد : كە بۆچ دەمی ئاژەڵەكانی بەستووە ؟ پێی وتن :

ـ كێڵگەكەم كەمێ دوورە ، جا ناچار ئەبێ لە هات و چۆدا بەلای كێڵگەی دراوسێكانما تێپەڕ ببم ، بۆیە دەمی ئەم ئاژەڵانە ئەبەستم تا لە گژ و گیا و رووەكی ئەو كێڵگانە نەخۆن ، چونكە نامەوێ پارووێەكی حەرام بێتە ماڵەكەمەوە .

مامۆستا نوور موحەممەد و هاوڕێیانی بە چاو و گوێی خۆیان شێوەی پـەروەردە و پێگەیاندنی سەعیدیان بینی و بیست و ، تێ گەیشتن کە سەعید لە نێو ئیمان و ڕەوشت بەرزیی و شەرمی خوادا گەورە بووە و ، دایك و باوکێ بەو پلەیە خۆیان لە حەرام بپارێزن و مل‌کەچی فەرمانی شەریعەت بن شایانی ئەوەن خوای پەروەردگار رۆڵەی وا زیرەك و ڕەوشت بەرزیان پێ ببەخشێ .

میوانەکان ئەو شەوەیان بە خۆشیی بردە سەر و بۆ بەیانیی گەڕانەوە دوا .

یاسای قوتابخانەکانی ئەو ڕۆژەی کوردستان بـە جۆرێـك بـوو کـە هـەر زانایـەك بڕوانامـەی وەرگرتایـە مـافی ئـەدرایێ قوتابخانــە بکاتــەوە ، جـا ئـەوەی کـە قوتابخانەکەی دامەزراند بوو ئەگەر دەسەلاتی بوایە ئەوا خەرجی قوتابی‌یـەکان لـە ئەسـتۆیا ئـەبوو ، ئەگـەر نـا بـە زەکـات و دەسـت‌گرۆیـی موسـڵمانان کاروبـاری قوتابی‌یان جێ بە جێ ئەکرا ، بۆیە قوتابیانی قوتابخانە دینی‌یەکان بە دێهاتەکانا بلاوەیان ئەکرد بۆ کۆکردنەوەی زەکات بەشی خەرج و مەسرەفیان . بەلام سەعیدی بچووك و تازە پێگەیشتوو ئامادە نەبوو زەکات و خێر و صەدەقە وەربگرێ ، بۆیە کە هاوەڵە قوتابییەکانی بە دێهاتـەکانا بلاوەیـان کـرد بـۆ کۆکردنـەوەی زەکـات و صەدەقە ، ئەو نەچوو لەگەڵیانا ، ئەمە کارێکی جوانی کردە سـەر دڵ و دەروونـی دانیشتوان و بە چاوێکی ڕێزەوە سـەیریان ئـەکرد ، لەبـەر ئـەوە لـە نێـوان خۆیانـا هەنـدێ پارەیـان بـۆ کـۆ کـردەوە و پێشکەشـیان کـرد ، کەچـیی ئەوەیشـی هـەر وەرنەگرت ، تا ناچار بوون بی‌دەن بە مەلا عەبدوڵلای برای تا بۆی خەرج بکات .[٩]

---

[٩] ئەمە یاسای سەرانسەری ژیانی بوو کە هیچ دیاری‌یەکی بەبێ بەرامبەر لە کەس وەرنەئەگرت . مامۆستا لە مەکتووبی دووهەم‌دا هۆیە شەرعی‌یەکانی ئەم کارەی بە شەش خاڵ ڕوون کردۆتەوە . هەروەها مامۆستا لە شوێنێکی تردا باسی ئەو ڕەفتارە جوانەی ئەکات کە هـەر لـە منداڵی‌یـەوە دیـاریی و پێشکەشـیی وەرنـەگرتووە ، هەرچـەندە دەوڵەمەند نەبووە و پێویستیشی بە یارمەتیی هەبووە .. خۆیشی و دۆستانیشی سەریان لـەو کـارەی سـوڕ ئـەما . سەرەنجام لە دوای ماوەیەکی زۆر حیکمەتی ئەو کارەی بۆ دەرکەوت ..

مامۆستا بڕیار ئەدا جلەکانی بەری و کەل و پەلە پێویستەکانی بفرۆشێت تا بە نرخەکەیان ئەو کتێبانەی خـۆی بکڕێتەوە کە براکانی نووسیویانەتەوە ، تا بە هیچ شێوەیەك کەڵك و قازانجی دنیایی تێکەڵ بە ئیخلاصی پەیامەکانی

سێهەم : خەوی پیرۆز و مژدەی ئازیز

ماوەیەك لە نوورشین ئەمێنێتەوە ، پاشان ئەچێت بۆ خیزان . دوای ئەوە واز لە خوێندن ئەهێنێت و ئەگەڕێتەوە ماڵەوە لای دایك و باوكی تا زستانی سەخت و بەفر و باران بەسەر بچێت ..

لەو ماوەیەدا كە لە ماڵەوە بوو خەوێكی بینیی ، كە تا كۆتایی ژیانی هەر لە یادی بوو .

لە خەویدا دیتی وا قیامەت هەستاوە و ، هەموو دروست كراوان سەر لە نوێ گیانیان بە بەردا كراوەتەوە . خێرا ئەوە هات بە دڵیدا چۆن بە خزمەتی پێغەمبەری مەزن ﷺ بگات .. پاشان ئەوەی هاتەوە یاد كە وا چاكە لە سەرەتای پردی سیراتدا بووەستێ و چاوەڕوان بكات ، چونكە هەموو كەسێكی بەسەردا تێ

نوور نەبێت و ، سەرەنجام پەیامەكان تووشی زیان نەبن . ئەمە ئەكاتە پەند و ئامۆژگاریی بۆ قوتابیان تا ئەوانیش پەیامەكان بۆ هیچ كەڵك و قازانجێك بە كار نەهێنن ..

هۆیەكی تری گرنگیش بە لای مامۆستاوە ئەوەیە نەوەكو ئەو صەدەقە و كۆمەكی‌یە بۆ ئەو كەسە حەڵاڵ نەبێت كە پێی ئەدرێت ، چونكە ئەگەر خێرۆمەندەكە بە نیەتی پیاوچاكیی و صاڵحی‌یەوە ئەو یارمەتی‌یە بدات و ، ئەو كەسەش صاڵح نەبێت ئەوا بۆی حەرامە ..

هەروەها هۆیەكی زۆر وردیش باس ئەكات :

دۆستێكی بازرگانی سەردانی ئەكات و بایی سیی قرش چای بۆ ئەهێنێ ، بەڵام مامۆستا لێی وەرناگرێت . ئەویش ئەپاڕێتەوە تا دەست بە روویەوە نەنێت ، چونكە بە تایبەت لە ئەستەنبووڵەوە بۆ ئەوی هێناوە . مامۆستا ئەوسا وەری ئەگرێت ، بەڵام نرخەكەی بە دوو قات بە كاكی بازرگان ئەدات . ئەویش وەك دڵی لە خۆی دابمێنێ ، لە حیكمەتی ئەو كارەی پرسیار ئەكات .

مامۆستاش بۆی روون ئەكاتەوە تا ئەو دەرسەی كاكی بازرگان وەری ئەگرێت ، كە لە نرخی ئەڵماس دایە ، دانەبەزێتە ئاستی پارچەی شووشە شكاو . واتە مامۆستا دەست لە كەڵكی خۆی هەڵ ئەگرێت ، تا براكەی كەڵكی دەرسە ئیمانی‌یەكەی لە دەست دەر نەچێت .

ئەمەش دەری ئەخات كە دەرسی راستەقینە ئەو دەرسەیە كە نەبەسترێ بە بەرژەوەندی‌یە دنیایی‌یەكانەوە و ، ئەو كاتە ئەو دەرسەش لە نرخ و بەهای ئەڵماسدایە .

بەڵام ئەو مامۆستایەی كە لەسەر خێر و صەدەقە بژیت و ، هەردەم خەریكی رازیی‌كردنی دڵی دەوڵەمەندەكان ئەبێت و ، ناچاریش ئەبێت لەبەر دەمیاندا خۆی زەلیل بكات و ، دەست لە پایەداریی و سەربەرزیی زانایان هەڵ بگرێت و ، دەست بداتە ریایی‌كردن . ئەو كاتە بەهای دەرسەكەی دائەبەزێتە ئاستی پارچەی شووشەشكاو . (سەیری الملاحق ـ بارلا : ٥٧ بكە) .

ئەپەڕیٚ. بە پەلە خۆی گەیاندە ئەویٚ .. ئەوەبوو هەموو پیٚغەمبەران بە لایدا تیٚ پەڕین ئەویش بە خزمەتی یەك بە یەکیان گەیشت و ، دەستی ماچ کردن .. کە بە خزمەت پیٚغەمبەری خوا ﷺ گەیشت خۆی دا بەسەر هەردوو دەستیدا و ماچی کردن و ، داوای زانستی لیٚ کرد .. پیٚغەمبەریش ﷺ مژدەی پیٚ دا کە زانستی قورئانی پیٚشکەش ئەکریٚت ، بەو مەرجەی سوئال لە هیچ کەس نەکات کە فەرمووی :

((سَيُوهَبْ لَكَ عِلْمُ القُرآنِ مَا لَمْ تَسْأَلْ أَحَداً)) . [١٠]

مامۆستاش لەو خەوەیدا بەلٚیٚنی بە پیٚغەمبەری خوا ﷺ دا کە پرسیار لە هیچ زانایەك نەکات . مامۆستا دەربارەی زانستی زانایان روونی ئەکاتەوە و ئەلٚیٚت : من ئینکاریی زانستی زانا بەڕیٚزەکان ناکەم . ئیتر بۆ تاقییکردنەوەیان پیٚویست ناکات پرسیاریان لیٚ بکریٚت . بەلاٚم ئەگەر کەسیٚك گومان لە زانستی من ئەکات ئەوا هەر پرسیاریٚکی بویٚت ئەتوانیٚ بیکات و ، منیش وەلاٚمی ئەدەمەوە . (تأريخ الحياة) .

ئەم خەوە وورەی سەعیدە بچکۆلی بەرز کردەوە و تاسەمەندیی خویٚندن لەلای سەری هەلٚ دایەوە و ، بۆ ئەمە ماوەی لە باوکی خواست تا بچیٚت بۆ بەخشداریی ئەرواس ، تا لە خزمەتی مامۆستا مەلا موحەممەد ئەفەندییدا بخویٚنیٚ .

کە چووە ئەویٚ مامۆستا موحەممەد مامۆستا سەعیدی بە بچووك زانیی بۆیە خۆی دەرسی پیٚ نەوت ، بەلٚکو دایە دەست یەکیٚ لە قوتابییەکانی و ، ئەمەش بەلای مامۆستا سەعیدەوە زۆر گران بوو ، چونکە ئاستی زانستی ئەوەندە بەرز نەبوو مامۆستا کەلٚکی لیٚ وەربگریٚ .

---

[١٠] وشەی (سؤال) ی عەرەبیی دوو واتای هەیە : یەکەمیان : پرسیار و دووهەمیان : سوالٚ کردن . مامۆستا بە دریٚژایی تەمەنی ئەم مەرجەی بە هەردوو واتاکەی بردە سەر . ئەوەبوو کە لەگەلٚ زانایان دا ئەکەوتە گفتوگۆ هەرگیز پرسیاری نەئەکرد ، بەلٚکو تەنها وەلاٚمی ئەوانی ئەدایەوە . چونکە ئەترسا مەرجەکەی و دلٚی ئەوانیش بشکیٚنیٚ بە پرسیاریٚ کە وەلاٚمەکەی نەزانن . دیارە بە واتای دووهەمیش هیچ شتیٚکی لە سەرانسەری ژیانیدا بیٚ بەرامبەر لە هیچ کەسیٚك وەرنەگرتووە و بە سەربەرزیی ژیاوە ..

ماوەیەکی کەمی لـە ئـەرواس بەسـەر بـرد و ، پاشـان بـەرەو قوتابخانـەی مـیر حەسەن وەلیی کەوتە ڕێ . لەوێش کە دیتی وا بایـەخ بـە قوتـابیی نـوێ نـادرێ ، وازی لـە حـەوت کتێبـی دەرس خوێنـدن هێنـا و دەسـتی دایـە خوێنـدنی کتێبـی هەشتەم . پاشان بۆ پشوودان بـۆ مـاوەی مانگێـك سـەردانی شارۆچـکەی وسـطان (گواش) ی کرد .. پاشان لەگەڵ مەلا موحەممەدی هاوڕێی بەرەو بایەزید ڕۆیشتن کە قەزایەکە سەر بە پارێزگای (ئاغری) و ئەکەوێتە سەر سنووری ئێران . [11]

هەتا ئەو کاتە مامۆستا نوورسیی تەنها زانستی نەحو و صەرفی خوێند بـوو ، کە گەیشتبووە (إظهار) . ئـیتر لـە بایەزیـد خوێنـدنی ڕاسـتەقینەی دەسـت پـێ کرد ..

ئـا لـەم کاتـەدا سـەرەڕای زیرەکی‌یـەکی بێوێنـە ، یـان هێزێکـی مەعنـەویی حاڵەتێکی سەیر لە مامۆستا دەرکەوت ، کە سنووری ئامـادەیی و لێهـاتنی ئـەو بەدەر بوو .. ئەوەبوو بە ساڵ دوو ساڵێك سەرەتای نەحو و صەرفی خوێند ، پاشان لە ماوەی سێ مانگدا نزیکەی پەنجا کتێبی خوێنـد و ، بـە چـاکییش لێیـان تـێ گەیشت و ، بڕوانامەشی لەسەریان وەرگرت کە سـەرەتا بـە (مـەلا جـامیی) [12] دەستی پێ کرد .. ئەمەش لە ژێـر چـاودێریی مامۆسـتا مـەلا موحەممـەد جـەلالیی .. لـە هـەر یـەکێ لـەو کتێبانـە دەرس و دوو دەرسـی ئەخوێنـد و ، هەندێکیش دە دەرس .. ئیتر کتێبێکی تەواو نەئەکرد و دەستی ئەدایە کتێبێکـی تـر . کـاتێکیش کـە مامۆسـتاکەی پرسـیاری لێ کـرد بـۆچ بـەم شـێوەیە دەرس ئەخوێنێ ، وەڵامی دایەوە کە توانای نیە ئەم هەمووە کتێبانە بخوێنێ و لێیشـیان

---

[11] سيرة ذاتية : ٤٥ ، رجل القدر : ١٢ .

[12] مەلا جامیی ناوی عەبدوڕڕەحمانی کوڕی ئەحمەدی کوڕی موحەممەدی جامی‌یە . موفەسسیرێکی بەڕێزە و ، لە جام لە ولاتی (ما وراء النهر) لە ساڵی (٨١٧) ی کۆچییدا لە دایك بووە و ، لە ساڵی ٨٩٨ ی کۆچـیی لـە هەرات کۆچی دوایی کردووە . نزیکەی صەد کتێبی داناوە . مەبەست لە کتێبی (مەلا جامیی) ئەو کتێبەیـەتی کە دەربارەی نەحو نووسیویەتی کە پێی شەرحی (كافية) ی ئیبن حاجەبی کردووە و ، بریتی‌یە لە کورتەیەکی جوانی هەموو شەرحەکانی کافیە و ، خۆیشی چەند شتێکی بۆ زیاد کردووە و ناویشی ناوە : (الفوائد الضيائية) کە ئەمڕۆ ئەخوێنرێ . (كشف الظنون : ٢ / ١٣٧٢ ، والأعلام : ٣ / ٢٩٦) . (سيرة ذاتية : ٤٦ ، رجل القدر : ٢٢) .

تێ بگات ، چونکە ئەم کتێبانە وەك سندووقی گەوهەر وەهان و کلیلەکەی لای ماموٚستاکانە ، جا تکای لێ کرد ئاگاداری بکەن کە ئەم سندووقە چیی تیایە ، واتە باسی چیی ئەکات ، تا ئەو کتێبەی کە لەگەڵ تەبیعەتیا ئەگونجێ هەڵی بژێرێ ..

لە ماوەی ئەو سێ مانگەدا هەموو رۆژێك نزیکەی دوو صەد لاپەڕە ، بگرە زیاتریش لە مەتنی کتێبە شەرعیەکانی ئەخوێند ، وەك (جمع الجوامع)[13] و (شرح المواقف)[14] و ، (إبن حجر)[15] لەگەڵ تێ گەیشتنی تەواو و بەبێ یارمەتیی هیچ کەسیش . خۆ لە هەر بوارێکدا و لە هەر زانستێکدا پرسیاری لێ بکرایە زۆر بە چاکیی وەڵامی ئەدایەوە .. ئەوەندە سەرگەرمی خوێندنەوە و دیراسە بوو پەیوەندیی لەگەڵ ژیانی کۆمەڵایەتییدا پچڕا ..

زۆر بە کەمیی قسەی ئەکرد .. زۆربەی کاتی لەسەر مەرقەدی شێخ ئەحمەدی خانیی[16] بەسەر ئەبرد ، بە تایبەت بە شەودا ، بە مەرجێ خەڵك بە رۆژدا ناوێرن بچنە ناویەوە .

دوای ئەوە بڕیاری دا بچێت بۆ شاری بەغداد و سەردانی زانایانی بکات .. ئەوەبوو جل و بەرگی دەروێشانی لەبەر کرد و ، بە پێ شاخ و چەم و دۆڵی بە شەو

---

[13] جمع الجوامع في أصول الفقه : دانانی تاج الدین عبدالوهاب السبکي یە (٧٢٧ ـ ٧٧١ ك) کە کورتەیەکی بەناوبانگە و لە نزیکەی صەد سەرچاوە کۆی کردۆتەوە . شەرح و پەراوێزی زۆری لەسەرە و ، هی وایش هەیە بە شیعر هۆنیویەتەوە وەك (الطوخي) و (الغزي) و (السیوطي) کە ناوی ناوە (الکوکب الساطع) . (کشف الظنون : ٥٩٥ ، والأعلام : ٤ / ١٨) . (رجل القدر ٢٣ ، سيرة ذاتية : ٤٦) .

[14] المواقف في علم الکلام : دانراوی (عضد الدین الإیجي) کە لە (٧٥٦ ك) دا کۆچی دوایی کردووە ، کتێبێکی پایەدارە و چەندین زانای پایەداریش وەك (جرجاني) و (کرماني) و (إبري) شەرحیان کردووە . (سيرة ذاتية : ٤٦ ، و رجل القدر : ٢٣) .

[15] مەبەست لە کتێبی (تحفة المحتاج في شرح المنهاج) ە کە دانراوی ئیبن حەجەری هەیثەمیی مەککیە و شەرحی (منهاج الطالبین) ی ئیمام نەوەویی شافیعیە .. (سيرة ذاتية : ٤٦ ، رجل القدر : ٢٢) .

[16] ئەحمەدی خانیی : لە (خان) ی سەر بە ویلایەتی هەکاریی باشووری خۆرهەڵاتی تورکیا ، لە ساڵی ١٦٥٠ ز لە دایك بووە . لەو دێهاتانەی نزیك خۆی زانستە ئیسلامیەکانی خوێند ، تا بووە زانایەکی پایەدار .. چەندین دانراو و دیوانی هەیە و وەك نەوبەهار و مەم و زین . بە کوردیی و فارسیی و عەرەبیی و تورکیی شیعری داناوە . لە ساڵی ١٧٠٦ ز دا کۆچی دوایی کردووە و لە بایەزید نێژراوە . (سيرة ذاتية : ٤٧) .

و بە رۆژ ئەبڕیی و ، بە وێنەی زاهیدان دەستی دایە وەرزشی رۆحیی ، تا ئـەوەبوو لاشـەی رۆژ بـە رۆژ لاوازتـر ئـەبوو ، بـە رادەیـەك ئـیتر بەرگـەی ئـەو وەرزشـەی نەئەگرت، چونکە لە ماوەی سێ رۆژدا یەك پارچە نانی ئـەخوارد ، بـەو هیوایـەی بگاتە حاڵەتی حەکیمەکان و زیرەکیـی دەسـتگیر ببـێ . بـەم حاڵـەوە بـۆ ئـەوەی تووشی حەرام و گومان لێ کراو نەبێت جاری وا ئەبوو گژ و گیای ئەخوارد ، هـەتا گەیشتە بەدلیس . [17]

بەڵێ بە تەواوکردنی سێ مانگ خوێندن ، مامۆستا زانیاریی تەواو کـرد و لای مامۆستا موحەممەد جەلالیی بڕوانامەی عالمیی وەرگرت .

ئەوەبوو دوای گەشتەکەی بـەرەو بەغـدا رێـی گـۆڕیی و لای دایـە بـەدلیس و ، چووەوە خزمەتی مامۆستای پێشووی موحەممەد ئەمین ئەفەنـدیی و لـەوێ دوو رۆژ مایەوە و ئامادەی دەرسەکانی مامۆستا ئەبوو . جا کاتێ مامۆستاکەی داوای لێ کرد جل و بەرگی زانایان لەبەر بکات ، ئەم خۆی بە شیاو نـەزانیی ، بۆیـە وتـی : من هێشتا باڵق نەبووم ، بۆیە خۆم بـە شـیاو نـازانم جـل و بـەرگی زانایـان لەبـەر بکەم . من چۆن ئەبمە زانا هێشتا منداڵم ؟ [18]

هەروەها دوایـی خـۆی باسـی جـل و بـەرگ لەبەرنـەکردنی ئـەکات کـە کاتێـك تەمــەنی چــوارده ســالآن بــووه ئیجــازەی زانســتیی وەرگرتــووه ، بــەلاّم هــیچ مامۆستایەك لە خۆی رانـەبینیوە مێـزەرەی مەلایانـەی لەسـەر ببەسـتێ و جبـەی لەبەر بکات ، وەك عادەتی تەواوکردنی زانست ، چونکە جبە و مێـزەرەی زانایـان لەگەڵ تەمەنی ئەودا نەئەگونجا .

لـە راسـتییدا ـ وەك خـۆی باسـی ئـەکات ـ زاناکـان بـوو بوونـە دوو دەسـتە : هەندێکیان مونافەسەیان ئەکرد و هەندێکیشیان تەسلیم بوو بوون ، بۆیە هیچیان خۆی بە مامۆستای لە قەڵەم نەئەدا تـا ئیجـازەی پـێ بـدات ، سـەرەڕای ئـەوەش

---

[17] سيرة ذاتية : ٤٧ .

[18] سيرة ذاتية : ٤٧ ـ ٤٨ ، رجل القدر : ١٣ ـ ١٤ .

ژمارەیەك لە گەورە ئەولیاكان دنیایان بەجێ هێشتبوو ، ئیتر هیچ كەس لـە خـۆی رانەئەبینی جبەی لەبەر بكات و مێزەرەشی لەسەر ببەستێ .[١٩]

دوای سـەردانەكەی بـەدلیس مامۆسـتا چـوو بـۆ شـاری شـیروان بـۆ لای مـەلا عبدوڵلای برای كە لەوێ خەریكی خوێندن بوو و ، چەند مانگێكیش بوو یەكتریان نەبینی بوو . لەوێ بە یەكتر شاد بوونەوە و ، پاشان كاكە مەلای لێی پرسیی :

ـ دوای دوایین بە یەك گەیشتنمان «شرح الشمسیة»م[٢٠] تەواو كـردووە ، ئـەی تۆ ئێستا چیی ئەخوێنی ؟

ـ هەشتا كتێبم خوێندووە .

ـ چیی ؟

ـ بەڵێ هەشتا كتێبم خوێندووە ، چونكە زیاد لـە كتێبـەكانی خوێنـدن كتێبـی تریشم خوێندووە .

ـ كەواتە تاقییت ئەكەمەوە .

ئامادەم بۆ تاقیی كردنەوە .. چیت پێ خۆشە بپرسە .

مەلا عەبدوڵلاّ تاقییكردنەوەیەكی وردی مامۆستا نوورسیی كرد و ، كە گوێی لە وەلاّمە راستەكانی بوو بە تەواوەتیی سەرسام بوو .. ئـەو بـرا بچـكۆلەیەی كـە هەشت مانگ لەوەو بەر قوتابیی خـۆی بـوو ئێسـتا زانایـەكی بـەرزی لێ هـاتووی تەواو ئاگاداری لێ دەرچووە . سەیر لەوەدا بوو كە مـەلا عەبـدوڵلاّ داوای لێ كـرد لەمەولا كاكی بكا بە قوتابیی خۆی .[٢١]

هـەر لـەو ماوەیـەشدا بـوو كـە گفـت و گۆیـەك لـە نێوانیـاندا رووی دا ، كـە مامۆستا نوورسیی دوای پەنجا ساڵ ئەیگێڕێتەوە و ئەڵێت :

---

[١٩] الملاحق : ملحق قسطموني : ١٤٠ .

[٢٠] شرح الشمسیة كتێبێكە لە (منطق) دا .

[٢١] سیرة ذاتیة : ٤٨ ، رجل القدر : ١٤

کاکی خوا لێ خۆش بووم یەکێك بوو لە موریدە تایبەتی‌یەکانی شێخی (ضیاء الدین ـ قدس سره) ،[٢٢] کە یەکێکە لە ئەولیا پیاوچاکەکان . جا صۆفیانی تەریقەت خۆش ویستنی مورشیدەکەیان زیاد لە پێویست و موبالەغە کردن لە گومان باشیی‌دا پێی ، بە شتێکی ئاسایی ئەزانن ، بەڵکو بەو زیادەڕەویی و موبالەغەیە رازیین . لەبەر ئەوە رۆژێکیان کاکم پێی وتم :

ـ شێخی ضیاء الدین زانستێکی یەکجار فراوانی هەیە و، بە وێنەی قوطبی ئەعظەم ئاگاداری هەموو ئەو شتانەیە کە لە بوونەوەردا روو ئەدەن !

پاشان گەلێ نموونەی لەسەر پایە بڵندیی و کارە لەعادەت بەدەرەکانی ئەوی بۆ گێڕامەوە ، هەر بۆ ئەوەی منیش هەڵ بنێ تا نیسبەت و پەیوەندیی لەگەڵدا ببەستم ! بەلاّم من پێم وت :

ـ برای بەڕێزم ! تۆ زیاد لە پێویست رۆ ئەچی ! گەر روو بە رووی شێخی ضیاء الدین خۆیشی ببمەوە ، ئەوا لە چەندەها مەسەلەدا بە بەڵگە ئەی‌بەزێنم و ، تۆش وەك من بە خۆشەویستی‌یەکی راستەقینە خۆشت ناوێت ! چونکە تۆ ئەو (ضیاء الدین) ەت خۆش ئەوێ کە لە زەینتا بە شێوەی قوطب ێکی ئەعظەم و زانا و ئاگادار بە هەموو شتێك لە گەردوون‌دا خەیاڵت پیشانتی ئەدات . کەواتە تۆ بەم ناو نیشانە پەیوەندییت لەگەڵدا بەستووە و ، لەبەر ئەم سیفەتەش خۆشت ئەوێ . خۆ ئەگەر پەردە لە رووی لابدرێت و حەقیقەتی دەربکەوێ ، ئەوا ئەو خۆشەویستی‌یەت بۆی نامێنێ ، یان کەم ئەبێتەوە !

بەلاّم ، کاکە گیان من ئەو پیاوچاك و وەلی‌یە موبارەکەم ، بە وێنەی خۆش ویستنەکەی تۆ ، یەکجار خۆش ئەوێ ، بگرە ئەوەندەی کە شایانی بێ رێزی لێ ئەگرم و بە گەورەی ئەزانم ، چونکە ئەو :

---

[٢٢] شێخی ضیاء الدین عبدالرحمن طاغ ، کە بە (سیدا) بەناو بانگە .. خەڵکی گوندی (نوورشین) ی نزیك مەڵبەندی پارێزگای (مووش) ی کوردستانی تورکیایە . لە جیهادی جەنگی جیهانیی یەکەم دا قۆڵێکی لە دەست داوە و ، سوڵتان رەشاد مەدالیایەك و قۆڵێکی دەست کردی خەلاّت کردووە . پاشان لە جیهادی سەربەخۆیی ولاّت دا، بۆ راونانی داگیرکەران ، بەشداریی کردووە . (لە لاپەڕە (١٢٦) ی (أنوار الحقیقة) وە وەرگیراوە . ـ وەرگێڕ .

بە پێی ڕێبازی ئەو حەقیقەتەی کە لە سوننەتی پیرۆزی پێغەمبەرەوە ﷺ هیدایەتی وەرگرتووە ، رابەرێکی مەزنی ئیمان دارانە ، ئیتر پلەی راستەقینەی هەرچییەك بێت . بۆیە من ئامادەم گیانم بکەمە قوربانیی لە پێناوی ئەو خزمەتە ئیمانییەدا کە ئەو ئەیکات . خۆ ئەگەر پەردە لە رووی پایە و پلەی راستەقینەی لا بدرێت ، ئەوا من پشتی لێ هەڵ ناکەم و ، وازی لێ ناهێنم و ، خۆش ویستنیشیم کەم ناکات ، بگرە زیاتر پەیوەندیی لەگەڵدا پتەو ئەکەم و ، خۆشەویستیی زیاتری بۆ ئەنوێنم و ، لە رادەبەدەریش ڕێزی لێ ئەگرم .

کەواتە ، کاکی بەڕێزم ! من ضیاء الدینم بەو جۆرەی کە هەیە و ، بە شێوەی راستەقینەی خۆی خۆش ئەوێ . بەلاّم تۆ ئەو (ضیاء الدین) ەت خۆش ئەوێت کە لە ئەندێشەتدایە ! [23]

جا لەبەر ئەوەی کاکی خوا لێ خۆش بووم بە راستیی زانایەکی بە ویژدان بوو ، بە بۆچوونەکەی من رازیی بوو و ، وەری گرت و ، ڕێزیشی لێ نا . [24]

شایانی باسە کە مامۆستا نوورسیی لە ماوەی حەفتا ساڵدا سەرسامی ئەوە بووە کە سەعیدی بچکۆلە و کەم تەمەن چۆن توانیویەتی وەلاّمی پرسیاری ئەو هەمووە زانا پایەدارانە بداتەوە ، بە مەرجێ ئەو خاوەنی زانستێکی وەها زۆر نەبووە . تا لە ئەنجام دا لە یەکێ لە حیکمەتەکانی ئەو کارە تێ ئەگات کە وەلاّم دانەوەی ئەو بەڕێزانە بۆتە هۆی ئەوە کە دوایی پەیامەکانی نووری نووسین هیچ زانایەك دەستی قەڵەم نەگرێ و دژی پەیامەکانی نوور شت نەنووسێت ، ئەمەش بە سۆزی خوای گەورە تا دوژمنە شارراوەکان و مولحیدەکان و نۆکەرانیان ڕەخنەی زانایان نەکەنە بیانوو بۆ سووك سەیرکردنی پەیامەکانیش و زانایانیش . هەتا ئەو

[23] چونکە تۆ داوای نرخێکی یەکجار زۆر بۆ خۆشەویستییەکەت ئەکەیت و ، وەها بیر ئەکەیتەوە کە زیاتر لە صەد قاتی نرخی خۆت نرخ بۆ خۆشەویستییەکەت دابنرێت . بەلاّم لە راستییدا گەورەترین خۆشەویستیی بۆ پایە و پلەی راستەقینەی ئەو هێشتا کەمە . ـ دانەر .

[24] الملاحق : ١٣٣ .

زانایانــەش کــە پەیامــەکان ڕەخنــەیان لەســەریان هــەبوو ، ئــەوانیش بەرهەڵســتی پەیامەکانیان نەکرد ، سوپاس بۆ خوا ..[٢٥]

چوارەم : چوون بۆ سەعرەد

مامۆستا دوو مانگ‌لای مـەلا عەبـدوڵڵای بـرای مایـەوە و ، پاشـان چـوو بـۆ قوتابخانەی مەلا فەتحوڵڵا ئەفەندیی لـە سـەعرەد . لـەوێ مامۆسـتا پرسـیاری لێ کرد:

ـ پار (سیوطي) ت[٢٦] ئەخوێند ، ئایا ئەمساڵ (مەلا جامیی)[٢٧] ئەخوێنی؟

ـ بەڵێ ، جامییشم تەواو کردووە .

پرسیاری هەر کتێبێکی لێ ئەکرد مامۆسـتا نوورسـیی وەڵامـی ئەدایـەوە کـە تەواوی کردووە .. مامۆستا فەتحوڵڵا سەرسام بوو لەوەی کە کەسێك لە ماوەیەکی وەها کەم‌دا چۆن ئـەو هـەمووە کتێبـەی پـێ ئـەخوێنرێن ، بـە ڕادەیـەك کـە ئـەو سەرسوڕمانەی بە گاڵتەوە دەربڕیی و پێی وت :

ـ پار شێت بوویت ، ئایا ئەمساڵیش هەر شێتی ؟

وەڵامی دایەوە : بۆ ئەوەی مرۆڤ تەکەببور و غرووری نەفسـی تێـك بشـکێنێ ، جـاری وا ئــەبێ حەقیقــەت لــە کەســانی تــر بشــارێتەوە ، بــەڵام لەبــەردەم مامۆستاکەی‌دا، کە لە باوکی زیاتر ڕێزی لێ ئەگرێ ، ناچارە ڕاسـتیی بڵـێ . جـا ئەگەر بفەرموون من ئامادەم لە هـەموو ئـەو کتێبانـەدا کـە نـاوت بـردن تـاقییم بکەیتەوە ..

مامۆستا فەتحوڵڵا دەستی بە پرسیار کرد .. لە هەر کتێبێك‌دا پرسیاری ئەکرد بە جوانیی و تێر و تەواویی وەڵامی ئەدایەوە ..

---

[٢٥] الـملاحق ، ملحق أميرداغ : ٢ / ٣٦١ .

[٢٦] مەبەست لە کتێبی (البهجة المرضية في شرح ألفية ابن مالك) ە .

[٢٧] مەبەست لە کتێبی (الفوائد الضيائية) ی عەبدوڕڕەحمان جامی‌یە .

شایانی باسە کە مامۆستا عەلیی سۆرانییش لەم کۆڕەدا ئامادە بوو .. ئەویش بڕیاری دا لای مامۆستا سەعید دەرس بخوێنێ ، بە مەرجێ سالّی پار ئەو مامۆستای مامۆستا نوورسیی بوو .

پاشان مەلا فەتحوڵڵاَ وتی :

ـ چاکە .. زیرەکی‌یەکەت لە رادەبەدەرە ، بەلاَم با بزانین هێزی لەبەرکردنت چۆنە ! ئایا ئەتوانیت ، بە دوو جار خوێندنەوە ، چەند دێڕێك لە کتێبی (مقامات الحريري) لەبەر بکەیت ؟

مامۆستا سەعید کتێبەکەی وەرگرت و یەك جار لاپەڕەیەکی لێ خوێندەوە و ، لە بەری کرد و ، لەبەر بۆ مامۆستایشی وتەوە . مامۆستا خۆی پێ نەگیرا لە سەرسامیی دا وتی :

ـ یەك گرتنی زیرەکی‌یەکی لە رادەبەدەر لەگەڵ لێهاتنێکی لە رادەبەدەر بۆ لەبەرکردن لە تاقە کەسێك‌دا لە هەموو شتێك دەگمەن‌ترە ..

هەر لەوێ مەلا سەعید دەستی بە لەبەر کردنی کتێبی « جمع الجوامع »[٢٨] کرد ، کە رۆژانە بە رێژەی سەعاتێك یان دوان ، بۆ ماوەی حەفتەیەك ئەی خوێندەوە .. کە مامۆستا فەتحوڵڵاَ ئەمەی زانیی لەسەر بەرگی کتێبەکەی نووسیی:

(قَد جَمَعَ فِي حِفظِهِ جَمْعَ الْجَوامِعِ جَمِيعَهُ فِي جُمُعَةٍ) .

مامۆستا فەتحوڵڵاَ ستایشێکی زۆری مامۆستا نوورسیی کرد و بەو زانستە نایاب و زیرەکی‌یە بێوێنەیەی یەکجار سەرسام بوو .

کە دەنگ و باسی بلاَوەی کرد ، زانایان کۆ بوونەوە و کۆڕێکی فراوانیان گرت و مامۆستا فەتحوڵڵاَش ئامادەی بوو .. مامۆستاکان هەولّیان ئەدا بە پرسیاری قورس تەنگی پێ هەڵ بچنن . هەرچیی پرسیاریان لێ ئەکرد وردی دەم و چاوی مەلا فەتحوڵڵاَی مامۆستای ئەبوویەوە و ، وەك سەیری کتێبێك بکات و

---

[٢٨] جمع الجوامع : لە ئوصولی فیقهە و ، تاج الدين سەبوکیی شافیعیی ، کە لە سالّی ٧٧١ ی کۆچیی‌دا کۆچی دوایی کردووە ، دای ناوە . ئەڵێن : لە صەد کتێبی ئوصولی فیقھ کۆی کردۆتەوە .. راڤە و پەراوێزی زۆری هەیە .

بیخوێنیێتەوە وەلاَمی ئەدایەوە .. کە زاناکان ئەو دیـمەنەیان بینیی شاهێدییان دا کە ئەم گەنجە گـەنجێکی ئاسـایی نیـە و ، ستایشـی زیرەکیـی و زانسـت و پایـە و پلەیان کرد ..

کە دەنگ و باسی مەلای گەنج کەوتە دەم دانیشـتوان ، بـە وێنـەی وەلییـەکی پیاوچاك رێزیان لێ ئەگرت ، ئەمەش بووە هۆی ئەوە کـە هەنـدێ زانـا و قوتـابیی زانستە شەرعییەکان حەسوودیی پێ ببەن . جا کە بـە زانسـت و تـاقیی کردنـەوە بۆیان نەبەزێنرا ، کەوتنە هەوڵی لێ دان و ئازار پـێ گەیانـدنی . کـە دانیشـتوانی سـەعرەد ئـەوەیان بیسـت فریـای مامۆسـتا نوورسـیی کـەوتن و رزگاریـان کـرد و خستیانە ژوورێکەوە تا دەستی هێرش کەرەکانی نەگاتێ . بەلاَم مامۆستا ئەوەندە زانستخوازانی خۆش ئەویستن ، لـە ژوورەکـە هاتـە دەرەوە و ، بڕیـاری دا ئەگـەر قوتابییە نەیارەکانی کوشتوویانە بەرگرییان لێ بکات ، تا نەفام و نەزانان ئەوە بە هەل نەزانن .. بۆ ئەمە رووی لە یەکێ لە قوتابییەکان کرد و وتی :

ـ ئێوە من بکوژن ، بەلاَم شەرەف و پایە و پلەی زانست بپارێزن !

قوتابییەکان لە جێی خۆیان وشك وەستان و ، مامۆستاش گەڕایەوە بێ ئـەوەی یەکێ هەلّمەتی بداتێ .. بەم شێوە شیرینە ناکۆکییەکەی نەهێشت ..

لە لایەکی ترەوە هەواڵ گەیشتە پارێزگاری سەعرەد و ، ئەویش کۆمەڵێك چەك بە دەستی ناردنە لای مامۆستا تا پێی رابگەیەنن کـە ئـەو دەسـت درێژییکەرانـە لەسەر ئەو دەر ئەکات و ، داواشی لێ کرد کە سەردانی بکات .

بەلاَم مامۆستا بە سەرۆکی چەکدارەکانی راگەیاند و وتی :

ـ ئێمە زانست خوازین .. ئەگونجێ ناکۆك ببین و پاشانیش رێك بکەوین و ئاشت ببینەوە . جا بە گونجاوی نازانین کەسێك کە لەسەر مەسلەکمان نەبێت و ، لەسـەر ئەوەی کە لە نێوانـماندا روو ئەدات دەست بخاتە کارمانەوە . هەڵەیش لە منـەوە بووە و ، تکا ئەکەم کە عوزری نەهاتنم بە پارێزگار بگەیەنی ..

ئا لەو کاتەدا تەمەنی مامۆستا پانزە ساڵان بوو و ، لەبەر ئەوەی کە ئامادەیی خۆی دەربڕیی کە هەر پرسیارێکیان پێ خۆشە لەوێ بپرسن و ، ئەم پرسیار لە هیچ کەس ناکات ، خەڵکەکە نازناوی سەعیدی مەشهووریان لێ نا .

جارێکی تر گەڕایەوە بۆ بەدلیس و ، ئەوەی بەرگوێ کەوت کە لێك نەگەیشتنێك کەوتۆتە نێوان مامۆستا موحەممەد ئەمین ئەفەندیی و مامۆستاکانی خیزان . ئەویش ئامۆژگاریی خەڵکەکەی کرد کە با وریا بن و خۆیان لەو غەیبەتە بپارێزن کە شیاوی موسڵمانان نیە .. خەڵکەکە چوون لای مامۆستا موحەممەد ئەمین ئەفەندیی شکاتیان لێ کرد و ئەویش وتی :

ـ ئەو هێشتا منداڵە و شیاوی ئەوە نیە دەم بخەیتە دەمی .

کە ئەم وتەیە گەیشتەوە لای مامۆستا نوورسیی ، هات بۆ کۆڕی مامۆستا موحەممەد ئەمین و دەستی ماچ کرد و وتی :

ـ گەورەم .. تکا ئەکەم بفەرمووی و تاقییم بکەیتەوە .. من ئامادەم ئەوە بسەلمێنم کە شیاوم وت و وێژم لەگەڵدا بکەیت ..

مامۆستا ئەمین ئەفەندیی شانزە پرسیاری یەکجار قورسی زانستە جۆرا و جۆرەکانی ئامادە کردن هەتا لە مەلا سەعیدیان بپرسێت . مەلا سەعیدیش بە خێرایی وەڵامی هەر هەموویانی دایەوە .

دوای ئەوە مامۆستا نوورسیی چوو بۆ مزگەوتی (قریشي) و ، لەوێ دەستی بە ئامۆژگاریی و ڕێنموونیی خەڵکیی کرد . دوای ماوەیەك دانیشتوانی شار بوونە دوو دەستە ، کە یەکێکیان پشتگیریی لە مامۆستا نوورسیی ئەکرد و ، ئەوی تریشیان لە مامۆستا ئەمین ئەفەندیی لێرەدا پارێزگاری شار ترسا ئاژاوە و دووبەرەکیی بکەوێتە نێوان خەڵکەکەوە ، بۆیە بڕیاری دا مامۆستا نوورسیی ڕەوانەی شیروان بکرێ .

لەو تەمەنەدا بایەخی زۆری بە خواپەرستیی و ئەوراد ئەدا ، بۆیە هەر ساردیەك لە خواپەرستییەکەیدا رووی بدایە هەستی پێ ئەکرد .

خوای گەورە وەهای هێنایە پێش ڕۆژێکیان نوێژی فەجری لە کیس چوو .. هەر کە ناحەزەکانی ئەوەیان زانیی ، هەستان لە شاردا پاگاندەیان بڵاو کردەوە کە مەلا سەعید وازی لە نوێژ هێناوە .

کە پرسیاری هۆی ئەوەیان لێ کرد کە بۆچ ئەو هەمووە خەڵکە بە جارێك باسی ئەو قسەیە ئەکات ، وتی : ئەگەر کارێك هیچ بنەمایەکی نەبێت بەو گورجی‌یە لە ناو خەڵكدا بڵاوە ناکات .. هەڵەکە لە منەوەیە . ئەوەتا دوو جار سزا درام لەسەری ، یەکەمیان : گلەیی خوای پاك و بێگەرد و ، ئەوی تریشیان : قسە وتنی خەڵك پێم .. بەڵام هۆی بنەڕەتیی ئەم کارە بریتی‌یە لەوەی کە ویردێکی شەریفم واز لێ هێناوە کە هەموو شەوێك لەسەر خوێندنی راهاتبووم . جا ڕۆحی خەڵکەکە هەستی بەم حەقیقەتە کرد ، بەڵام بە تەواویی لێی نەگەیشتن و ، نەشیان زانیی هەڵەکە چی‌یە ، ئیتر ناوێکی تریان لەو حەقیقەتە نا ..

دوای ماوەیەك مامۆستا چوو بۆ یەکێ لە شارۆچکەکانی شاری سەعرەد کە پێی ئەوترا تیللۆ [٢٩]، ئەمەش لە ساڵی (١٨٩٤ ز ـ ١٣١١ ك) دا بوو .

لە تیللۆ دەستی دایە گۆشەگیریی و ئیعتیکاف .. کاتێك کە شۆربایان بۆ ئەهێنا دەنکەکانی ناو شۆرباکەی دەرئەهێنان و ئەی‌دان بە مێروولەکان و ، خۆی نانەکەی بە ئاوی شۆرباکە تەڕ ئەکرد و ئەی‌خوارد . جا لە دادگای ئەسکی شەهردا، لە سی‌یەکاندا پرسیاری هۆی ئەو کارەی لێ ئەکەن . مامۆستاش وەڵامیان ئەداتەوە کە ئوممەتی مێروولە و ، هەروەها هەنگیش لە سایەی یاسای کۆماریی‌دا ئەژین ، جا لەبەر ڕێزنان لەو گیان‌دارە ژیرانە کە ئەوەندە ژیانی خۆیان ڕێك کردووە دەنکەکانی ناو شۆرباکەی پێشکەش ئەکردن .

دواییش بۆی روون کردنەوە کە خەلیفە راشیدەکان هەم خەلیفە و هەم سەرۆك کۆمار بوون و ، صددیقی ئەکبەریش خوا لێی رازیی بێ سەرۆك کۆماری دە مژدە

---

[٢٩] تیللۆ : شارۆچکەیەکە هەتا ئێستاش بەردەوام زانای خواناس تیایا پێ ئەگات .. لە شاری سەعرەدەوە حەوت کیلۆمەتر دوورە .

پێ دراوەکە و هاوەڵانیش بوو ، بەڵام بە راستیی و بە پاکیی و بە سەربەستیی شەرعیی .[٣٠]

لە کاتی گۆشەگیریی و ئیعتیکافەکەیدا دەستی بە لەبەرکردنی فەرهەنگی (القاموس المحیط) ی فەیرووز ئابادیی کرد هەتا گەیشتە بابی سین .[٣١]

پێنجەم : دابڕان و بێنازیی

مامۆستا نوورسیی باسی بێنازیی خۆی ئەکات کە ویستی خوای گەورە وەها بووە لە خێزانەکەی بپچڕێ و دوور بکەوێتەوە و ، لەگەڵ کەس و کاری دا نەژی ..

لەوە ئەچێ لە تەمەنی نۆ ساڵییدا دایکی کۆچی دوایی کردبێ و ، لە وت و وێژ و خۆشەویستیی دایکی بێبەش بووبێت . هەروەها لە پانزە ساڵییەوە چاوی بە هیچ خوشکێکی نەکەوتووە ، چونکە ئەوانیش هەرسێکیان لەگەڵ دایکی کۆچیان کردووە بۆ جیهانی بەرزەخ ..

خوشکە گەورەکەی ناوی (دریة) بووە ، کە دایکی عوبەید بووە و پێش جەنگی جیهانیی یەکەم کۆچی دوایی کردووە و، خوشکە ناوەنجییەکەشی (خانم) ی ناو بووە کە زانایەکی بەڕێز بووە و ، لە ساڵی ١٩٤٥ دا لە سەفەری حەج و لە کاتی طەوافدا کۆچی دوایی کردووە و ، خوشکە بچووکەکەشی ناوی مەرجان بووە و لە هەموویان بچووك تر بووە .

لە نێو سێ براشی دەری ئەبڕێ کە بۆ ماوەی پەنجا ساڵ چاوی بە دوانیان نەکەوتووە و لە خۆشیی و خۆشەویستیی ئەوانیش و خوشکەکانیشی بێبەش بووە .

شایانی باسە کە برا گەورەکەی کە ناوی مەلا عەبدوڵڵا بووە و ، باوکی (عبدالرحمن) ی قوتابیی مامۆستا نوورسیی و کوڕی مەعنەویی بووە، لە ساڵی (١٩١٤) ز دا کۆچی دوایی کردووە و ، موحەممەدی برایشی لە ساڵی (١٩٥١) ز دا و ، مامۆستا (عبدالمجید) یش لە ساڵی ١٩٦٧ ز دا .

[٣٠] الشعاعات : ٤٢٥ .
[٣١] سیرة ذاتیة : ٥١ ـ ٥٤ ، رجل القدر : ١٤ ـ ١٧ .

هەروەها مامۆستا لەبەر ئەوەی کە ژنی نەهێناوە و منداڵی نەبوون ، دیسان لە سۆز و خۆشەویستیی و گاڵتە و رووخۆشیی ئەوانیش بێبەش بووە .

لە چوار لاوە بێتاز کەوتووە ، کەچیی سوپاسی خوا ئەکات کە لە سێ لایەنەوە ئەو چوار زامەی بۆ دەرمان کردووە :

یەکەم : لە بریی خۆشیی و لەزەتی ژیان لەگەڵ دایکیدا ، خوای گەورە هەزارەها دایکی مەعنەویی پێشکەش کردووە ، کە ئەمانە بە شێوەیەکی زۆر بەرز و نایاب کەڵکیان لە پەیامەکانی نوور وەرگرتووە و ئیمانی خۆیان پێ بەهێز کردووە .

دووهەم : لە بریی ئەو خۆشیی و سۆزەی کە لە دانیشتن و کۆڕبەستن لەگەڵ هەرسێ خوشکەکەیدا ، رەحمەتی خوایان لێ بێ ، خوای بە سۆز و شەفەقەت هەزارەها ئافرەتی گەنجی لە شێوەی خوشکی دینییدا پێ بەخشیی ، تا کەڵك و قازانجێکی زۆری رۆحیی و مەعنەویی ، لە دوعاکانیان و لە خزمەتکردنی پەیامەکانی نوورەوە ، دەستگیر ببێ ..

سێهەم : لە بریی لە دەستچوونی ئەو کۆمەکییە ماددیی و مەعنەوییە و، ئەو سۆز و خۆشەویستیی و دڵ پێسووتانەی کە لە هەردوو برا رەحمەتییەکەوە ، مەلا عەبدوڵلا و موحەممەد ، پێی ئەگەیشتن ، خوای گەورە و بالا دەست سەدان هەزار برای راستەقینەی قوربانییدەری خزمەت گوزاری پەیامەکانی نووری پێ بەخشیی ، کە بەوپەڕی سۆز و ئیخلاص و لێبڕانەوە کۆمەکییان ئەکرد و ، ئامادە بوون دەست مایەی دنیایی و قیامەتیی خۆیان لەو پێناوەدا ببەخشن .

چوارەم : لە بریی بێبەشبوونی لەو سۆز و خۆشەویستییەی کە لە بوونی منداڵدا دەستگیر ئەبێ ، چونکە مامۆستا منداڵی نەبووە ، خوای گەورە سەدان هەزار منداڵی پاك و بێتاوانی پێ بەخشیوە ، کە ئەوانە لە ئایندەدا کەڵك لە پەیامەکانی نوور وەرئەگرن .

بەم شێوەیە خوای پاك و بێ گەرد ئەو سۆز و بەزەییيانەی گۆڕین بۆ صەدەها هەزار ئەوەندە .. [٣٢]

دەربارەی ژن نەهێنانی مامۆستاش هەندێ دۆست و خۆشەویست پرسیار ئەکەن کە چۆن ئەو سوننەتە پیرۆزەی پشت گوێ خستووە . جا مامۆستا خۆی چەند هۆیەك بۆ ئەو کارەی ئەخاتە بەردەم خوشك و برای موسڵمانی :

یەکەم : مامۆستا موسڵمانان ئاگادار ئەکات کە نەخشەیەکی کافرانەی پیس بە دەستی کافر و مولحیدان دژی قورئان کێشراوە و ، ئەوپەڕی مەترسیی بۆ موسڵمانان هەیە ، بۆیە بڕیاری داوە دەست لە دنیا بشوات و خۆی بۆ خزمەتی حەقیقەتەکانی قورئان یەكلایی بکاتەوە . بڕیاری دا ، نەك دەست لە خۆشیی و بەختەوەریی دنیا هەڵ بگرێت ، بەڵکو دەست لە خۆشیی و بەختەوەریی قیامەتیش هەڵ بگرێت ، تا بتوانێت بە شێوەیەکی رێك و پێك خزمەتی قورئان بکات . هەتا دەری ئەبڕێت کە ئەگەر دە حۆرییشی پێ بدەن ، لە پێناوی ئەنجام دانی ئەو خزمەتە پاك و بێگەردەدا ، ناچارە دەستیان لێ هەڵ بگرێت . چونکە ئەو رێکخراوە مولحیدانە بەوپەڕی بێویژدانیيەوە هێرش ئەکەنە سەر ئیسلام . بۆ ئەمە پێویستە ئەوپەڕی هەوڵ و کۆشش بکرێت و ، لەو پێناوەدا موسڵمانان هەموو شتێك بکەنە قوربانیی و ، بەوپەڕی ئیخلاصەوە نیەتی کار بۆ خوا بهێنن.

دووهەم : ژن هێنان سوننەتێکە ، بەڵام لەم زەمانەدا زۆرێك لە زانایان بۆ دابین کردنی ژیان و گوزەرانی ماڵ و منداڵیان خۆیان تووشی چەند حەرامێك کردووە . جا بۆ خۆپاراستن لەو حەرامانە و ، بۆ ئەوەش بتوانێت فەرز و واجبەکان بەجێ بهێنێ ، بڕیاری دا واز لەو سوننەتە بهێنێ .

سێهەم : ئەو ئایەت و فەرموودانەی کە موسڵمانان هەڵ ئەنێن بۆ ژن هێنان بە شێوەی واجب و هەمیشەیی نین ، بەڵکو سوننەت و موستەحەبن و ، پێویستە مەرجەکان بێنە دیی . ئەگینا لە مێژووی ئیسلام دا هەزاران پیاوچاك کەناریان

---

[٣٢] سيرة ذاتية : ٣٦ ـ ٣٧ .

گرتووه و ، به گۆشەگیریی خواپەرستی‌یان کردووه ، هەتا بتوانن پلە ئیمانی‌یـەکان ببڕن و بگەنه کەمالات .

مامۆسـتاش ئـاوات ئـەخوازێت کـه ئەوەنـدەی زەڕڕەیـەك لـه فەرمایشـته راستگۆیی‌یەکەی صدديقی ئەکبەری خوا لێی رازیـی بێـت دەسـت بکـەوێت ، کـه ئاواتی خواستووه لاشەی ئەوەنده گەوره ببێت هەتا ببێتە پڕ به پـڕی جەهەننـەم و جێی هیچ ئیمان‌دارێکی تێدا نەبێتەوه .

چوارەم : فەرمان نەدراوه که قوتابیان ژن نەهێنن ، بەلام قوتابیی پله بەرزەکان پێویسته ئەوەندەش پابەندی دنیا نەبێت ، تا بتوانێت بگاته ئیخلاصـی تـەواو و ، خزمەتی شیاو پێشکەش بکات . بـەڵام ئەگـەر موسـڵمانێك ئـافرەتی دامـەزراو و کۆمـەکیی‌کەری دەست کەوت ئەوا جێی خۆیـەتی ژن بهێنـێ ، تـا هاوسەرەکەشـی یارمـەتیی بدات . زۆر جاریش ئەبێت کـه هاوسـەرەکەی پێشـی بداتـەوه ، چـونکه ئافرەتان شەفەقەتیان زیاتره . ئەو کاته ئەو ماڵه پیرۆزانه ئەبنه قوتابخانەی نووریی بۆ گەیاندنی ئیمان و پەروەردەکردن .[٣٣]

هەروەها هەندێك له دۆستان لـەوه سەرسـامن کـه مامۆسـتا نوورسـیی ریشـی نەهێڵاوەتەوه . جا ئەو خۆشەویستانه وا چاکه پەله نەکەن ، تامامۆستا به جوانیی تێیان بگەیەنێت .

دیاره هێشتنەوەی ریش سوننەتێکی پێغەمبەره و وا چاکه هەموو موسـڵمانێك پەیڕەویی بکات ، بەڵام مامۆستا نوورسیی هەر به منداڵیی ریشـی نەهێڵاوەتـەوه و، پیاوانی دەوروبەریشی له صەدا نەوەدیان ریشیان تاشیوه . دوژمنانیش زۆر جار هەڵمەتیان ئەدا و ریشـی هەنـدێك لـه دۆسـتانیان ئەتاشـیی ، ئـیتر مامۆسـتا لـه حیکمەتی ریش نەهێشتنەوەی خۆی تێ‌گەیشت و ، دەری ئەبڕێ که ئەگـەر ریشـی بهێڵایەتەوه پەیامەکانی نـوور تووشـی زیـانێکی زۆر ئـەبوون ، چـونکه مامۆسـتا بەرگەی نەئەگرت و ئەمرد ..

---

[٣٣] سيرة ذاتية : ٤٩٣ ـ ٤٩٥ .

هەندێ لە زانایان وتوویانە : ریش تاشین جائیز نیە ، مەبەستیان ئەوەیە دوای هێشتنەوەی نەتاشرێ ، چونکە ئەو کاتە تاشیینی حەرامە ، بەڵام نەهێشتنەوەی تەرکی سوننەتە . مامۆستا لە خوا داوا ئەکات کە لە ماوەی بیست ساڵ دا چیی سزا و ئازاریان چەشتووە بی‌کاتە کەفارەتی بەجێ نەهێنانی ئەو سوننەتە پیرۆزە .[٣٤]

هەروەها خوشکی بەڕێز شاهێدە یۆکسێل باس ئەکات :

لە کاتی مەحکەمەدا حاکم ئەم پرسیارانەی ئاراستەی مامۆستا کردن :

- کارت چیە ؟
- رزگارکردنی ئیمان ، چونکە ئیمانی براکانم ئاگری تێ بەر بووە .
- بۆچی ریشت نەهێڵاوەتەوە ؟
- بۆ ئەوەی ئێوە نەی‌تاشن .
- بۆچی وازت لە سوننەتی ژنهێنان هێناوە ؟
- ئەوانەی ئەم سوننەتەیان بەجێ هێناوە ، وازیان لە فەرزەکان هێناوە .[٣٥]

بچووکترین برای مامۆستا نوورسیی مامۆستا عەبدولمەجید بووە ، کە زۆرێك لە پەیامەکانی وەرگێڕاونەتە سەر زمانی عەرەبیی ، بەڵام لەو کاتەدا لە چوارچێوەیەکی تەسكدا بلاْو کراونەتەوە . هەروەها پەیامە عەرەبی‌یەکانیشی ، وەك (إشارات الإعجاز) و (المثنوي العربي النوري) ، وەرگێڕاونەتە سەر زمانی تورکیی . مامۆستای زمانی عەرەبیی بووە و ، پاشان بۆتە موفتیی و ، پاشان بۆتە مامۆستای زانستە ئیسلامی‌یەکان لە پەیمانگای ئیمام و خەتیب و ، پەیمانگای ئیسلامیی لە قۆنیا . لە تەمەنی هەشتا و سێ ساڵیی و ، لە ساڵی ١٩٦٧ ز دا کۆچی دوایی کردووە .

---

[٣٤] الملاحق ـ ملحق أميرداغ : ١ / ٢٥٠ .

[٣٥] صۆن شاهيدلەر ٣ / ٤١١ ، نقلاً عن سيرة ذاتية : ٤٩٦ .

عوبەیدی خوشکەزایشی یەکێ بووە لە قوتابی‌یە لێهاتووەکانی و پێکەوە بەشداریی جەنگی جیهانیی یەکەمیان کردووە و ، لە نزیك مامۆستادا ، بەر لەوەی کە مامۆستا نوورسیی بە دیل بگیرێ شەهید ئەبێت و ، مامۆستاش کە بە دیل ئەگیرێت سێ مانگ رێگا دوور ئەخرێتەوە و ، بێ‌ئەوەش کە شوێنی ناشتنی بزانێ خەوی پێوە ئەبینێ و، بۆیشی دەرئەکەوێ کە پلەی شەهیدیی وەرگرتووە.[٣٦]

عەبدورڕەحمانی[٣٧] برازاشی کە قوتابی‌یەکی چابوك و بەغیرەت بووە و ، خزمەتی کاری مامۆستای کردووە ، لە ساڵی ١٩٢٠ ز لێی دوور ئەکەوێتەوە .. بەمە هەندێ بێ‌ئاگایی و گومان و شتی پڕو پووچی دنیا سەری لێ هەڵ ئەدەن و ، وای بە چاك ئەزانێ داوای کۆمەکیی لە مامەی بکات ، تا بەڵکو فریای بکەوێ و لەو نەخۆشی‌یانە رزگاری بکات ، چونکە متمانەی بە خواناسیی مامەی زۆر بوو. ئەوەبوو قورئانی پیرۆز فریای کەوت و ، بە هیممەت و بەرەکەتی پەیامی حەشری، سێ مانگ بەر لەوەی کۆچی دوایی بکات ، گەیاندە دەستی . بە هۆی بەرەکەتی قورئانەوە پەیامەکە دەوری خۆی بینیی و لەو چڵك و چەپەڵی‌یە و لە بێ‌ئاگایی رزگاری کرد ، بگرە پێی گەیشتە پلەیەك لە پلەی ویلایەت ئەچوو ، کە ئەوەبوو ئەو نامەیەی کە بۆ مامۆستا نوورسیی نووسیی بوو ، سێ کەراماتی تیا بوو کە یەکێکیان ئەوەبوو هەواڵی کۆچی دوایی خۆی دەرخستبوو .[٣٨]

لە پێشەوە باسی ئەوەمان کرد کە مامۆستا نوورسیی لە هەردوو سەری دایکی و باوکیەوە ئەچێتەوە سەر ئال و بەیت .. بەڵێ شاهێدی زۆر ئەوەیان گێڕاوەتەوە کە مامۆستا نوورسیی لە کۆڕە تایبەتی‌یەکانی‌دا ئەوەی دەربڕیوە کە نەسەبی لە

---

[٣٦] كليات رسائل النور ، المكتوبات ، المجلد الثاني : ٧ .

[٣٧] عەبدورڕەحمان کوڕی مەلا عەبدوڵڵای برا گەورەی مامۆستا بووە و ، لە ساڵی ١٩٠٣ دا لە گوندی نوورس لە دایك بووە و لە ساڵی ١٩٢٨ کۆچی دوایی ئەکات و لە گوندی (ذو الفضل) لە نزیك شاری ئەنقەرە ئەی‌نێژن . لە ساڵی ١٩١٨ وە هەتا ساڵی ١٩٢٢ لە خزمەتی مامۆستا نوورسیی‌دا ئەبێت و ، بۆ بڵاوکردنەوەی نووسینەکانی یارمەتیی ئەدات .

[٣٨] المكتوبات : ٤٦١ ، كليات رسائل النور ، المجلد السابع ، الملاحق ـ بارلا : ٢٩ .

سەری باوکیەوە بە ئیمام حەسەن و لە سەری دایکیشەوە بە ئیمام حوسەین خوا لێیان رازیی بێ ئەگات ، بەڵام لەبەر لە دەست نەدانی ئیخلاص و ، لەبەر ئەوەش کە لەبەر چاوی خەڵکیی‌دا نەبێتە خاوەنی پلەیەکی مەعنەویی ، لە پەیامەکانی‌دا ئەوەی راستەوخۆ دەرنەبڕیوە ، ئەگەرچیی ئاماژەی بۆ کردووە .

بۆ نموونە : لە یەکێ لە کۆڕەکانی‌دا ئەڵێت : « براکەم ! ئەو کەسەی کە نەسەبی بە عەلیی سەردارمان خوا لێی رازیی بێ ئەگاتەوە ، منم ، چونکە هەر شتێکم دەست کەوتووە لە رێی ئەوەوە بۆم هاتووە ... » (صۆن شاهێدلەر : ١ / ٢٤٠) .

هەروەها بۆ نموونە ئەڵێت : « صاڵحی برام ! تۆ بە راستیی سەییدی ـ لە ئەهلی بەیتی ـ و ، نوورییەش هەروەها سەییدە و ، میرزاش هەر سەییدە » . (صۆن شاهێدلەر : ٣ / ٢٠١) .

هەروەها بۆ نموونە ئەڵێت : « من سەییدم ـ لە ئەهلی بەیتم ـ ، بەڵام ئاگادار بە ئەوە بۆ کەس باس نەکەیت .. دایکم حوسەینییە و ، باوکیشم حەسەنییە » . (صۆن شاهێدلەر : ٣ / ٢٣٨) .

سەرەڕای ئەمانەش هەر یەکە لە لێکۆڵەران نەجمەددین شاهین ئەر و ، عەبدولقادر بادلیی و ، موحەممەد مەلا زاهید مەلا زوگوردیی دوای وردەکاریی و بە دوادا گەڕان گەیشتوونەتە ئەو رایە کە نەسەب و نەژادی مامۆستا نوورسیی بەم شێوەیە :

باوکی : ناوی صۆفی میرزای کوڕی عەلیی کوڕی خضری کوڕی میرزا خالیدی کوڕی میرزا رەشانە ، لە عەشرەتی ئیسپاریت .

دایکیشی : ناوی نووریەی کچی مەلا طاهیرە لە گوندی (بلکان) کە لە گوندی نوورس‌ەوە سێ سەعات دوورە و ، لە عەشرەتی (خاکیف) ە ، کە هەردوو عەشرەتەکەیان ئەچنەوە سەر هۆزە کوردەکانی هەکاریی ..

بەڵێ مامۆستا هیچ پلەیەکی مەعنەویی بۆ خۆی نەئەویست ، بەڵام چ خەڵك و چ کاربەدەستانیش بڕوایان وەها بوو کە پلەی بەرزی لای خوا هەیە ..

ئەوەبوو خەبیرەکانی دادگای دەنیزلیی دەربارەی قوتابیانیی نوور دەریان بڕیی بوو ، بە پێی بیروبۆچوونی هەندێکیان ، کە ئەگەر سەعید نوورسیی رای بگەیەنێ کە (مەهدیی) یە ، ئەوا هەر هەموو قوتابیانی بە سنگێکی فراوانەوە تەصدیقی ئەکەن . بەلاّم مامۆستا ، بۆ لە دەست نەدانی ئیخلاص ، خۆی لەوە بە دوور ئەگرێت ، ئەگەرچیی دەری بڕیوە کە مەهدیی ئاخرزەمان لە ئالی بەیتە و ، خۆیشی بە کوڕی مەعنەویی ئیمام عەلیی لە قەڵەم داوە ، چونکە دەرسی حەقیقەتی لێوە وەرگرتووە و ، یەکێ لە ماناکانی ئالی موحەممەدیش ﷺ قوتابییە راستەقینەکانی نوور ئەگرێتەوە . ئیتر بەو بۆنەوە خۆی لە ئال و بەیت ئەژمێرێ ، بەلاّم ئەوەندە هەیە ئەم زەمانە زەمانەی کەسێتیی مەعنەوییە و ، لە رێبازی پەیامەکانی نووریش‌دا بە هیچ شێوەیەك رێ بە حەزکردن لە ئەنانیەت و خۆخۆش ویستن و چاوگێڕان بۆ پایە و پلەی بەرز و ناوبانگ دەرکردن نادرێ ، چونکە ئەوانە هەموویان دژی ئیخلاصن ..

شایانی باسە کە مامۆستا ، وەك خۆی دەری ئەبڕێ ، بە هیچ شێوەیەك لە خۆی رازیی نەبووە و ، هەوڵی پایە و پلەی نەداوە ، هەتا ئەگەر پلەی قیامەتیی بەرزیشی پێشکەش بکرێت ، لەبەر لەدەست‌نەدانی ئیخلاص بۆ خزمەتی پەیامەکان ، ناچارە دەستیان لێ هەڵ بگرێت ..

کە ئەمەی سەرەوە ئەدات بە گوێی خەبیرەکان‌دا بێ‌دەنگ ئەبن .[٣٩]

شەشەم : وت و وێژ لەگەڵ موصطەفا پاشادا

سوڵتان عەبدولحەمیدی دووهەم رەحمەتی خوای لێ بێ پلەی پاشایەتیی بە هەندێ لە سەرۆك عەشرەتە کوردەکان بەخشیی بوو ، چونکە ئەوانە پیاوانی عەشرەتەکانیان بە دوایانەوە بوون و ، چەکداری لێ هاتوو بوون بۆ بەرگریی لە وڵاتی ئیسلام و ، پاراستنی سنووری تورکیا لە خۆرهەڵاتەوە تا سوپای رووس

---

[٣٩] الملاحق : ٣١٦ ، سيرة ذاتية : ٣٦ ـ ٤٠ .

سنوور نەبەزێنیٚ و ، دانیشتوانیش لە هەڵمەتی چەکدارانەی ئەرمەنیەکان بپارێزن. لە هەمان کاتدا ئەو سەرۆکانە لە دەوڵەت یاخیی نەئەبوون ، بۆیە سوڵتان وای بە چاك ئەزانیی کە ئەوانە بلاوێنیٚ و دەستی یارمەتیی‌یان بۆ درێژ بکات .

بەلاٚم یەکیٚ لەو سەرۆك عەشرەتانە ، کە ناوی موصطەفا پاشای سەرۆك عەشرەتی میران بوو ، یەکجار زاڵم و مەغروور بوو ، بە رادەیەك کە دانیشتوانی جەزیرەی ئیبن عومەر و دەوروبەری بە دەست زوڵم و ستەمیەوە گیریان خواردبوو .

شەوێکیان مەلا سەعید لە خەویدا بە خزمەتی شێخ عەبدولقادری گەیلانیی ـ قدس سره ـ گەیشت ، کە یەکجار خۆشی ئەویست . لە خەویدا فەرمانی بەسەردا دا :

ـ مەلا سەعید ! .. بچۆ بۆ لای موصطەفا پاشای سەرۆك عەشرەتی « میران » و فەرمانی بەسەردا بدە بۆ وەرگتنی هیدایەت و ، وازهێنان لە زوڵم و ، بەجیٚ هێنانی نوێژ .. ئامۆژگارییشی بکە تا فەرمان بە چاکە بکات . جا ئەگەر بە گوێی نەکردی بی‌کوژە ..

بەیانیی زوو مامۆستا خۆی ئامادەی سەفەر کرد و بەرەو (جەزیرە) کەوتە ریٚ. کە گەیشت موصطەفا پاشا لەویٚ نەبوو . هەواڵی زانیی وا لەسەر کێڵگەکەی لەسەر بانێکی نزیك . کە رۆیشت چووە چادرەکەیەوە و لەوێش نەبوو.. دانیشت و چاوەڕوان بوو پاشا بگەڕێتەوە .

دوای کەمێك پاشا گەڕایەوە .. هەر هەموو بەرزە پیٚ لەبەر پاشا هەستان جگە لە مەلا بچکۆلە . پاشا چاوی لیٚ بوو وا مەلا سەعید لەبەری هەڵ نەسا ..

کە دانیشت ، پرسیاری لە یەکیٚ لە سەرۆك عەشرەتەکان کرد کە فەتاح ئاغا بوو : ئەم مەلا گەنجە کیٚیە ؟ وتی : مەلا سەعیدی مەشهوورە . پاشا پیشی ئەخواردەوە .. بەلاٚم هەر چۆن بوو خۆی گرت و ، سەیری مامۆستای کرد و لێی پرسیی :

ـ بۆچیی هاتوویت بۆ ئێرە ؟

مامۆستاش بەوپەڕی دامەزراویی و متمانەوە وتی :
ـ هاتووم بانگت بکەم بۆسەر هیدایەت .. جا یا ئەوەتا دەست لە زوڵم هەڵ ئەگریی و ، دەست بە نوێژ ئەکەیت ، یان ئەتکوژم !
پاشا ئەوەندەی تر تووڕە بوو ، چونکە تا ئەو رۆژە کەس نەیوێراوە بەو شێوازە قسەی لەگەڵدا بکات . بە تووڕەیی‌یەوە پرسیی :
ـ ئەی ئەگەر وەهام نەکرد کە تۆ ئەڵێیت ؟
بە هەمان متمانە و دامەزراوی‌یەوە وتی :
ـ ئەتکوژم !
کوڕی پاشا ورتەی لێ نەئەهات .. کەس نەیئەوێرا دوولێوە بکات .. هەر هەموو بیریان لەوە ئەکردەوە کە تازە ئەم مەلا گەنجە تیاچوو و ، لە دەستی پاشا دەربازبوونی نیە .. پاشایش بڕوای نەئەکرد شتی وەهای پێ وترا بێ .. کێ ئەوێرێ؟ هەر چۆن بوو خۆی گرت .. بەڵام نەی‌توانی لە چادرەکەدا دابنیشێ .. ناچار چووە دەرەوە ، هەندێ ئەمسەر و ئەوسەری کرد و تووڕەیی‌یەکەی کەم بوویەوە و ، گەڕایەوە ژوورەوە ..
پرسیارەکانی دووبارە کردنەوە :
ـ بۆچیی هاتوویت بۆ ئێرە ؟
ـ لە پێشەوە هۆی هاتنم بۆت باس کرد .
پاشا دەستی بۆ شمشێرەکەی مامۆستا درێژ کرد کە بە کۆڵەکەی چادرەکەوە هەڵی واسیی بوو و، بە گاڵتە پێ‌کردنێکەوە لێی پرسیی :
ـ گوایا بەم شمشێرە ژەنگاوی‌یە ئەمکوژیی ؟
مامۆستا بە توندیی وەڵامی دایەوە :
ـ شمشێر نابڕێت .. بەڵکو دەست ئەبڕێت ..
موصطەفا پاشا جارێکی تر بەوپەڕی تووڕەیی‌یەوە لە چادرەکە چووە دەرەوە . هێشتا دەستی لە هیچ زانایەکی دین نەوەشاند بوو ، کەچیی وا مەلای گەنج

خەریکە ناچاری بکات دەستی لێ بوەشێنێ و دەستی بە خوێنی سوور بکات .. ئەم مەلا گەنجەش مەلایەکی ئاسایی نەبوو ، بەڵکو مەلایەکی وەها بە ناوبانگ بوو کە هەموو دنیا باسی زیرەکیی ئەوی ئەکرد و ، لەوانەشە زۆرێك لە پیاوانی دەوروبەری پاشا خۆشیان بوێت .. کەواتە کوشتنی مەلایەکی وەها ناودار زۆر ئەکەوێ لەسەری ..

لە دەرەوە نەخشەیەك بە دڵیدا هات ، بۆیە دوای کەمێك گەڕایەوە بۆ ناو چادرەکە و ، بە مامۆستای وت :

ـ لە ناوچەی جەزیرەی ئیبن عومەردا زانای زۆرم هەن و ، پێش بڕکێیەك لە نێوانتاندا ڕێك ئەخەم ، جا ئەگەر توانیت بەسەریانا زاڵ ببی هەرچیی بڵێیت بە گوێت ئەکەم ، بەڵام ئەگەر ئەوەت لێ نەیەت ئەت خەمە ڕووبارەکەوە ..

هەر هەموو چاویان بڕییە مەلا سەعیدی بچووك و چاوەڕوان بوون وەڵام بداتەوە..

مامۆستا هاتە وەڵام :

ـ وەك من مافی ئەوەم نیە ئەوە رابگەیەنم کە بەسەر هەموو ئەو زانایانەدا زاڵ ئەبم ، تۆش مافی ئەوەت نیە من بخەیتە ڕووبارەوە . بەڵکو ئەگەر توانیم پرسیاری ئەو هەمووە زانایە وەڵام بدەمەوە ئەوا من داوای تفەنگێکی ماوزەڕت لێ ئەکەم ، هەتا ئەگەر بەڵێنەکەی خۆتت بەسەر نەبرد بەو تفەنگە بت کوژم .

هەموو لە کێڵگەوە گەڕانەوە بۆ ناو شار ، کە ئەکەوتە سەر ڕووباری دیجلە و ، پاشایش لە ڕێگا دوو لێوەی لەگەڵ مامۆستا نەکرد .. ناردی بە دوای زانایانی شاردا و ، داوای لێ کردن خۆیان ئامادەی پێشبڕکێ بکەن و ، گرانترین پرسیاریش ئامادە بکەن و لە کاتی دیاریی‌کراودا کۆببنەوە ..

پاشا زۆر پەلەی بوو ئەو کۆڕە بگیرێ و بە دەست مەلاکانی شار دەرسێکی چاکی ئەو مەلا گەنجە دابدات ، کە هەرگیز لە یادی نەکات . چونکە ئەگەر

زاناکان بیبەزێنن ، ئیتر ناوبانگی نامێنێت و ، پاشا ئەتوانیٚ بە ئارەزووی خۆی سزای بدات ..

مامۆستا بە بۆنەی ئەوەوە کە لە سەفەردا زۆر ماندوو بوو بوو داوای لە پاشا کرد شوێنێکی بۆ تەرخان بکات بۆ خەوتن . هەرکە راکشا چووە خەوێکی قووڵەوە و ، هیچ باکی لە تاقییکردنەوە نەبوو . لەولاوە زاناکان خەریکی ئەم دیو و ئەو دیوی پەڕەی کتێبەکان بوون و ، هەوڵیان ئەدا گرانترین پرسیار بدۆزنەوە بەو هیوایەی بیبەزێنن ..

دوای چەند سەعاتێك لە خەوی قووڵ ، مامۆستا چاوی کردەوە ، سەیری کرد وا زانایان کۆڕیان بەستووە و ، پاشایش چاوەڕوانی ئەوە .

مامۆستا چووە کۆڕی زانایان و سەلامی لیٚ کردن ، پاشان دانیشت و ، دەست کرا بە چا گێڕان .. بەڵام زاناکان وەها پەشۆکابوون ئاگایان لە چا خواردنەوە نەبوو.. لە نێوان خۆیاندا بە چپەوە وت و وێژیان ئەکرد . بەڵام مەلا سەعید بەبیٚ باك دەستی دایە چا خواردنەوە و ، چاوەڕوانی پرسیاری زانایان بوو .. کە سەیری کرد وا پەشۆکاون ، دەستی دایە پیاڵە چایی سیان چوارێکیان و ، هەر بۆ خۆشیی یەك لە دوای یەك خواردنیەوە ..

موصطەفا پاشا بە وردیی چاوی لە کۆڕی زانایان بوو .. سەرنجی دا وەك زاناکان پەشۆکاون ، مامۆستای گەنج هیچ باکی لە تاقییکردنەوە نیە .. ئەوەبوو رووی کردە زاناکان و پێی وتن :

ـ بەڕێزان ! من خوێندەوار نیم ، بەڵام هەر لە ئێستەوە ئەزانم ئێوە لەبەر دەم مەلا سەعیددا ئەدۆڕێن ، چونکە سەرنجم دا ، ئێوە ئەوەندە پەشۆکاون بە بیر کردنەوە هەتا چا خواردنەوەتان لە یاد چووە ، کەچیی مەلا سەعید سیٚ چوار پیاڵە چایی ئێوەشی خواردەوە ..

زاناکان شڵەژا بوون ، چونکە ئەترسان ئەم زانایە ، کە ناوبانگیان بیستووە ، پرسیاری وەها قورسیان لیٚ بکات ئەوان نەتوانن وەڵامی بدەنەوە . بەڵام مامۆستا

هێوری کردنەوە و پێی راگەیاندن کە ئەو پرسیار لە هیچ کەسیان ناکات ، بەڵکو ئەو ئامادەیە ئەوان پرسیاری لێ بکەن ..

مامۆستاکان هەستیان بە خۆشیی و ئارامی‌یەکی زۆر کرد ، ئەوەبوو نزیکەی چل پرسیاری قورسیان کۆ کرنەوە تا لە مامۆستایان بکەن . ئەویش بە بێ وەستان و گورج و گۆڵیی وەڵامی دانەوە . بەڵام وەڵامی پرسیارێکی بە هەڵە دابوویەوە و، زاناکانیش هەستیان پێ نەکرد و ، رەزامەندی‌یان لە وەڵامەکان دەربڕیی . کە ویستیان هەڵسن و کۆتایی بە کۆڕەکەیان بهێنن ، مامۆستا وەڵامە راستەکەی هاتەوە یاد ، بۆیە وەستاندنی و پێی وتن :

ـ ببوورن بەڕێزان ! لە وەڵامی فلانە پرسیاردا سەهووم کردووە ، وەڵامی راستی بەو جۆرەیە .

ئەوەندەی تر سەرسام بوون و دانیان بە زۆریی زانستی‌دا نا .. هەتا هەندێکیان داوایان لێ کرد چەند دەرسێکیان پێ بڵێت .

موصطەفا پاشایش بەڵێنەکەی خۆی بەسەر برد و تفەنگە ماوزەڕەکەی پێشکەش کرد و ، دەستی بە نوێژ کرد .

هێشتا مامۆستا نوورسیی لە جەزیرە بوو موصطەفا پاشا پێش بڕکێیەکی بە ئەسپ رێك خست و ، ژێر بە ژێریی مایینێکی سەرکەشی بۆ مەلا سەعید هێنا.. مامۆستای گەنج کە تازە تەمەنی بوو بووە شانزە ساڵان پەڕی‌یە سەر پشتی ماینەکە و ئەی ویست بە راست و بە چەپدا هەڵی بسووڕێنێ ، کەچیی ماییینەکە بە پێچەوانەوە هەنگاوی ئەنا .. چەند هەوڵی لەگەڵیا دا کەڵکی نەبوو.. ماینەکە بە سەرکەشیی رووی لە ناوچەیەك نا کە منداڵان یاری‌یان تێ‌دا ئەکرد .. لەوێ منداڵی یەکێ لە ناودارانی جەزیرەی خستە ژێر .. منداڵەکە لە ژێر پێی ماییینەکەدا ئەگەوزایەوە .. خەڵك هەڵمەتیان دا منداڵەکە رزگار بکەن ، کەچیی سەیریان کرد وا منداڵەکە لە جووڵە کەوتووە .. ویستیان مەلا سەعید بکوژن ..

خەنجەریان بۆ دەرهێنا .. مەلا سەعیدی بچکۆلەش ئازایانـە دەسـتی خسـتە سـەر دەمانچەکەی و رووی تیَ کردن و وتی :

ـ لە روانگەی راستی‌یەوە ، خوای پاك و بیَ گەرد ئەو منداڵەی مرانـد ، بـەلاَم بە رواڵەت مایینەکە کوشتوویەتی .. خۆ ئەگەر لە گۆشەی هۆکاریشـەوە سـەرنجی کارەکە بدریَ ، موصطەفا کەچەڵ ، کە ماینەکەی بە مـن داوە ، کوشـتوویەتی .. دەی با تەماشای منداڵەکە بکەین .. ئەگـەر مردبـوو ، بـا جـەنگ بکـەین .. لـە ماییـنەکـە دابـەزیی و باوەشـی بـە منداڵەکـەدا کـرد .. کـە دیتـی وا لـە جووڵـە کـەوتووە، لـە ئـاوی سـاردی هـەڵ کێشـا و ، خێـرا لـە ئاوەکـەش دەری هێنـا .. منداڵەکە بە زەردەخەنەوە چاوی کردەوە و ، خەڵکەکەش لە رووداوەکە سەرسام بوو بوون ..

مامۆستا لە جەزیرە ماوەیەك مایەوە و ، پاشـان لەگـەڵ مـەلا صـالح دا ، کـە یەکیَ لە قوتابی‌یەکانی بوو ، بەرەو (بیرو) رۆیشتن کە ناوچـەی بـەدووی عـەرەب بوون .. ماوەیەکیش لەویَ مایەوە و ، هەتا ئەوەبوو بیستی موصـطەفـا پاشـا لـە بەڵێنەکەی پاشگەز بۆتەوە و ، دەستی داوەتەوە زوڵم و سـتەم . هاتـەوە بـۆ لای و هەندیَ ئامۆژگاریی کرد ، پاشان هەڕەشەی لیَ کرد و پێی وت :

ـ جارێکی تر دەستت بە زوڵـم و سـتەم کردۆتـەوە .. بـە نـاوی (حـەق) ئـەت کوژم.

نووسەری پاشا کەوتە بەین و هەڵوێستەکەی هێور کردەوە ، بەلاَم مەلا سەعید هەر کۆڵی نەدا و ، بەردەوام هەڕەشەی لە پاشا ئەکرد لەسەر زۆریی ستەمەکانی . پاشا لەسەر ئەو سووکایەتی‌یانە یەکجار تووڕە بوو و ویستی مامۆستا بکوژێـت ، بەلاَم پیاوماقوولاَنی عەشرەتی میران نەیان هێشت .. پاشان عەبدولکەریمی کـوڕی پاشا لە مامۆستا پاڕایەوە کە گویَ بە کردەوەکانی باوکی نەدات ، چونکە قسە لە کەس وەرناگریَ و ، کابرایەکی بیَدینـە . لێـی پاڕایـەوە کـە تەشـریف بـەرێت بـۆ

شوێنێکی تر .. مامۆستاش بە گوێی کرد و ، بەرەو بیابانی (بیرو) ڕۆیشت هەرچەندە تووشی جەردە و ڕێبڕ ئەهاتن ..

دوای چەند ڕۆژێك گەیشتە ماردین . لەوێش زانایان ویستیان بەرهەڵستیی بکەن و بێبەزێنن ، کەچیی نەیانتوانیی ، سەرەنجام بە مامۆستای خۆیان لە قەڵەمیان دا هەر چەندە ئەو لە تەمەنی منداڵەکانیاندا بوو .

لەو ماوەیەدا مامۆستا گەیشت بە دوو قوتابیی ، کە یەکێکیان لە قوتابییانی سەیید جەمالوددینی ئەفغانیی بوو و ، ئەوی تریشیان هەڵگری تەریقەتی سنووسیی بوو .. بە هۆی ئەو دوو قوتابی‌یەوە لە مەنهەجی ئەفغانیی و تەریقەتی سنووسیی شارەزا بوو ..[٤٠]

حەوتەم : لە شاری بەدلیس‌دا

کە دەنگ و باسی زیرەکیی مامۆستا لە ماردین بڵاو بوویەوە ، نادر بەگی پارێزگار ئەوەی پێ خۆش نەبوو ، بەڵکو بڕیاری دا دەری بکات . ئەوەبوو بە کۆت و زنجیرەوە دایە دەست دوو جەندرمە تا ڕەوانەی بەدلیسی بکەن .

لە ڕێگای بەدلیس‌دا کاتی نوێژ هاتە بەرەوە .. مامۆستا داوای لە جەندرمەکان کرد کۆتەکانی لە دەست بکەنەوە هەتا نوێژەکەی بەجێ بهێنێ ، کەچیی بە گوێیان نەکرد .. مامۆستا زۆر بە ئاسانیی کۆتەکانی لە دەستی داکەند و خستنیە بەردەمیان .. هەردوو جەندرمەکە واقیان وڕما و ، بە کەرامەتیان لە قەڵەم دا بۆیە بە تکا و پاڕانەوە وە پێیان وت :

ـ تا ئێستا ئێمە پاسەوانت بووین ، بەڵام لەمەو دوا خزمەت کارتین ..

هەر کە پرسیار لە مامۆستا ئەکرا کە کۆتەکان چۆن کرانەوە ؟

ئەیوت : منیش نازانم ، تەنها کەرامەتی نوێژ بوو .

---

[٤٠] سيرة ذاتية : ٥٥ ـ ٥٨ ، رجل القدر : ١٧ .

رۆژێکیان لە بەدلیس ئەوەی بەرگوێ کەوت کە والیی و کۆمەڵێك لـە فـەرمان بەران خەریکی عارەق خواردنەوەن ، کە ئەوەی بیسـت بـە یـەکجاریی هـەڵ چـوو و وتی:

کەسێك کە نوێنەری حکوومەت بێت لـە شـارێکی موسـڵمانی وەك بـەدلیس‌دا نابێ کاری وەها بکات . خێرا چوو بۆ کـۆڕی عـەرەق خواردنەکـە و ، یەکـەم جـار ئامۆژگاری‌یەکی گەرم و گوڕی کردن و بە فەرمووده‌یەکی شەریف دەربارەی عەرەق ئامۆژگاری‌یەکەی دەست پێ کرد ، پاشان دەستی دایە وتەی توند و تیـژ و جـەرگ بڕ و ، دەستیشی بەسەر دەمانچەکەیەوە بوو ، چونکە ئەگونجا والیی ئاماژە بکات بۆ چەکدارانی تا دەسـتی لێ بکەنـەوە . بـەڵام والیـی زۆر هـێمن و خـۆگر بـوو و، دەمی نەکردەوە .

کە مامۆستا ویستی کۆڕەکە بەجێ بهێڵێ هاوڕێکەی والیی پێی وت :

ـ چیتان کرد ؟ ئەم قسانەتان هەقی سێدارەیان هەیە .

ـ سێدارەم بە بیردا نەهاتووە ، بەڵکو وام دانا بوو سزای ئەمـە بەنـد کـردن یـان نەفیی کردن بێت .. بە هەر حاڵ ، ئەگەر لە پێناوی لابردنی کردەوەیەکی خراپ‌دا بمرم زیانێکم نەکردووە !

دوای دوو سەعات لە گەڕانەوەی لەو کۆڕە والیی دوو پۆلیسی نـارد بـۆ لای تـا بانگی بکەن .

مامۆسـتا چـوو بـۆ لای والیـی و ، ئـەویش بەوپـەڕی ڕێـز و پایەداری‌یـەوە بـە خێرهاتنی لێ کرد و ، هەڵمەتی دا دەستی ماچ بکات و وتیشی :

ـ هەموو کەسێك مامۆستایەکی پێشەنگی هەیە ، تۆیش مامۆستای پێشەنگی منی .

عومەر پاشای والیی بەدلیس وەك وانەیەکی چاکی لە مامۆستا وەرگـرت ، لـە هەمان کات‌دا زانست و زانایانی یەکجار خۆش ئەویستن ، بۆیە بە گـەرمیی داوای لە مامۆستا نوورسیی کرد تا لە میوانخانەکەی‌دا بمێنێتەوە .. ئەوەنـدە تـەکلیفی

لێ کرد تا مامۆستا دوو ساڵ لەلای مایەوە .. شایانی باسە کە عومەر پاشا خاوەنی کتێبخانەیەکی گەورە ئەبێت ..

عومەر پاشا شەش کچی ئەبن سیانی بچووك و سیانی گەورە و عازەب .. جا هەر چەندە لە ماوەی ئەو دوو ساڵەدا لە یەك خانوودا پێکەوە ئەژیان ، مامۆستا هێشتا سێ کچە گەورەکەی جیا نەئەکردنەوە و نەی‌ئەناسین ، چونکە لێیان ورد نەئەبوویەوە . رۆژێکیان مامۆستایەك ئەبێتە میوانی مامۆستا نوورسیی و ، لە ماوەی دوو رۆژدا کچەکانی ئەناسین و جیای ئەکردنەوە . ئەوانەی کە لە دەور و بەری مامۆستادا ئەبن سەرسام ئەبن لەوەی کە لە ماوەی دوو ساڵدا ئەو کچانەی نەناسیون و لێیان ئەپرسیی :

ـ بۆچ سەیرت نەکردوون ؟ ئەویش وەڵامی ئەدانەوە :

ـ پاراستنی پایەداریی زانست نەزەری حەرامی لێ قەدەغە کردووم !! [41]

کە مامۆستا سەعید لە بەدلیس گەیشتە تەمەنی باڵغ بوون گەرم و گوڕیی سنووحات لە دڵ و دەروونی‌دا کەمیان ئەکرد ، بۆیە وای بە چاك زانیی سەرگەرمی لەبەرکردنی مەتنی کتێبە ئیسلامی‌یە رەسەنەکان بێت لە هەموو زانست و بوارێك دا .. بۆ ماوەی دوو ساڵ سەرگەرمی لەبەرکردن بوو ، تا ئەوەبوو نەوەد کتێبی لە عەقیدە و نەحو و صەرف و مەنطیق و تەفسیر و حەدیث و فیقھ و زانستی کەلام لەبەرکردن و هەر سێ مانگ جارێك و رۆژانە سێ سەعات بە هەموویان‌دا ئەچوویەوە . ئەم لەبەر کردنەش هەروا کوێرانە نەبوو ، بەڵکو لەگەڵ قووڵترین تێگەیشتن‌دا بوو .. ئەوەبوو کتێبی (المرقاة) ی [42] لەبەر کرد ، بەڵام بایەخی بە حاشیە و شەرحەکانی نەدا ، پاشان بەراوردی تێگەیشتنی خۆی لەگەڵ ئەو حاشیە و شەرحانەدا کرد ، سەیری کرد تەنها لە سێ وشەدا جیاوازیی لەگەڵیانا هەبوو .

---

[41] الملاحق ـ ملحق أميرداغ : ١ / ٣١٢ .

[42] مرقاة الوصول إلى علم الأصول : کتێبێکی مەزھەبی حەنەفی‌یە و دانراوی موحەممەدی کوڕی فورامورزی خوسرەویی کە لە ساڵی (٨٨٥) ی کۆچیی‌دا وەفاتی کردووە ..

ئەو زانایانەی کە لێی ئاگادار بوون دەست خۆشی‌یان لێ کرد و، زۆریشیان بەلاوە سەیر بوو .[٤٣]

لەو ماوەیەدا کە مامۆستا لە بەدلیس بوو دەنگ و باسی ئەوە بلاو بوویەوە کە مامۆستا موحەممەدی کوفرەویی [٤٤] دوعای خراپی لە مەلا سەعید کردووە . کە مامۆستا ئەم هەواڵەی بیست خێرا چوو بۆ سەردانی مامۆستا کوفرەویی و ، ئەویش زۆر بە گەرمیی پێشوازیی لێ کرد و ، مامۆستا سەعید دوا دەرسی گەنجیی بە لاوە خوێند کە بە دەرسێکی یەکجار پڕ فەڕ و بەرەکەتی ئەژمارد و ، دەریشی ئەبڕیی کە مامۆستا کوفرەویی لە رادەبەدەر سۆز و شەفەقەتی لەگەڵیا نواندووە .

شەوێکیان مامۆستا نوورسیی لە خەویدا مامۆستا کوفرەویی ئەبینێ کە پێی ئەڵێت : مەلا سەعید سەردانێکم بکە ، چونکە من کۆچ ئەکەم . هەر لە خەوەکەیدا خێرا ئەچێت بۆ سەردانی ئەبینێ وا کۆچەکەی مامۆستا لە ماڵەکەدا ئەفڕێت .. کە لە خەو ڕائەچڵەکێ ئەبینێ وا سەعات حەوتی شەوە ، بە تەوقیتی خۆرئاوا بوون ، واتە نیوەشەوە .. مامۆستا دیسان ئەخەوێتەوە . کە رۆژ ئەبێتەوە دەنگی شیوەنی کەس و کاری مامۆستا ئەبیستێ ، کە ئەچێ بۆ هەواڵ زانین بۆی دەرئەکەوێ کە لە سەعات حەوتی نیوەشەودا وەفاتی کردووە ، ئیتر بە خەفەت باریی ئەگەڕێتەوە و بەردەوام ﴿ إنا لله وإنا إليه راجعون ﴾ دووبارە ئەکاتەوە . رەحمەتی خوای لێ بێ .[٤٥]

هەشتەم : لە شاری واندا

لەو کاتەدا حەسەن پاشا والیی شاری وان بوو و ، لەبەر ئەوەش کە زانایەکی ناودار لە شارەکەیدا نەبوو ، مامۆستا نوورسیی بانگ کرد بۆ ئەوێ . مامۆستا

---

[٤٣] سيرة ذاتية : ٦٠ ـ ٦١ .

[٤٤] لە گوندی کوفرەی سەر بە سەعرەد لە دایك بووە و ، سەرەنجام نیشتەجێی بەدلیس بووە و لە ساڵی ١٨٩٧ ز بەرامبەر بە ١٣١٣ ك هەر لەوێ وەفاتی کردووە .

[٤٥] سيرة ذاتية : ٦١ .

بە گوێی کرد و ، ڕۆیشت بۆ ئەوێ بەڵام کە طاهر پاشا هەواڵی هاتنی مامۆستای بیست چوو بۆ لای و لێی پاڕایەوە کە بچێتە لای ئەو .

طاهر پاشا خاوەنی کتێبخانەیەکی نایاب بوو کە سەرەڕای کتێبە ئیسلامی‌یەکان پڕی بوو لە کتێبە نوێ‌یەکان ، وەك فیزیا و کیمیا و بیرکاریی .. لەوێ مامۆستا نوورسیی دەستی دایە خوێندنەوەی زانستە نوێ‌کان . بۆ ماوەی پانزە ساڵ لەوێ جێگیر بوو ، کە بە ناو عەشرەتەکان دا ئەسووڕایەوە ، بە نیازی ئامۆژگاریی و ئیرشاد و ، دەرس وتن بە قوتابیان . مامۆستا پەیوەندی‌یەکی چاکی لەگەڵ والیی و فەرمانبەرانی شارەکەدا هەبوو .. لەو ماوەیەدا بایەخی چاکی بە صوڵحی نێوان عەشرەتەکان ئەدا .. هەر ئەوەندە بی‌بیستایە کە دوو لایەن ناکۆکن خێرا ڕووی لێیان ئەنا و ناکۆکیی نێوانیانی لا ئەبرد و ئاشتی ئەکردنەوە .. ئەوەبوو مامۆستا سەعید توانیی صوڵح بە شوکریی ئاغا و موصطەفا پاشای سەرۆك عەشرەتی میران بکات ، هەرچەندە دەسەڵاتی دەوڵەتی عوثمانیی نەی‌توانیی ناکۆکیی نێوانیان لەناو بەرێت .. لە کاتی صوڵحەکەدا مامۆستا سەعید ڕووی لە موصطەفا پاشا کرد و پێی وت :

ـ تا ئێستاش هەر تەوبەت نەکردووە ؟

ـ «سیدا » من گوێڕایەڵی فەرمایشتی تۆم !

دوای ئەوە موصطەفا پاشا ماییـنێك و هەندێ پارەی دا بە مامۆستا ، کەچیی وەری نەگرت و وتیشی :

ـ گوایا نەت‌بیستووە من تا ئێستە پارەم لە هیچ کەس وەرنەگرتووە ؟ ئیتر چۆن لە زاڵمێکی وەکو تۆی وەرئەگرم ؟! وا دەرئەکەوێ تەوبەکەتان شکاندووە ! لەسەر ئەوەش بە سەلامەتیی ناگەیتەوە جەزیرە .

هەروایش بوو ، موصطەفا پاشا هەر لە ڕێگادا ، بێ ئەوەی بگاتەوە ناوچەکەی خۆی ، مرد ، هەروەك ئەو دوعایەی کە لێی کرد گیرا بووبێت ..

هەر لە شاری واندا مامۆستا گەیشتە قەناعەتی تەواو کە پێویستە شێوازی تازە ، بۆ گەیاندنی ئیسلام بە بەرەی داهاتوو ، بەکار بهێنرێت ، چونکە زانستی کەلامی کۆن ناتوانێ بەرهەڵستی گومان و دوو دڵی‌یەکانی چەرخی نوێ بکات ، بۆیە پێویستە شان بە شانی زانستە شەرعی‌یەکان موسڵمانان لە زانستە نوێکان شارەزا بن ..

لەو تەمەنە کەمەدا توانیی دەردی دواکەوتنی موسڵمانان دەست نیشان بکات و، سەرەنجام دوای سیی ساڵ لەوە خوای گەورە دەستی یارمەتیی بۆ بەندەی موخلیصی درێژ کرد و ، پەیامەکانی نووری نوسیی بۆ راست کردنەوەی عەقیدەی موسڵمانان و ، بانگ کردنی مرۆڤایەتیی بۆ سەر رێبازی سەرفرازیی .

بۆ ئەمە مامۆستا دەستی بە خوێندنەوەی زانستە نوێ جۆر بە جۆرەکان کرد ، وەك مێژوو و ، جوغرافیا و ، بیرکاریی و ، جیۆلۆجیا و ، فیزیا و ، کیمیا و ، فەلەك و فەلسەفە .. ئەوەبوو لە ماوەیەکی کورتدا توانیی تەقە لە بنی ئەو زانستانە هەڵ بسێنێ ، بێ‌ئەوەی هیچ کەسێك یارمەتیی بدات ، یان لەلای هیچ کەس دەرس بخوێنێ ..

زانایان هەر یەکە لە زانستێکدا تا رادەیەك پسپۆڕ بوون ، بەلاّم مامۆستا سەعید لە هەموو بوارەکاندا لە هەموو پسپۆڕێك پسپۆڕتر بوو ..

بۆ نموونە : لە ماوەی بیست و چوار سەعاتدا توانیی کتێبێك لە جوغرافیا لەبەر بکات و ، بۆ سبەینێ لە ماڵی والیی (طاهر پاشا) ، بەرامبەر بە مامۆستای پسپۆڕی جوغرافیا بوەستێ و لەو زانستەی خۆیدا بی‌بەزێنێ ..

بە هەمان شێوە بە لەبەرکردنی کتێبێکی زانستی کیمیا توانیی مامۆستای کیمیا ببەزێنێ ..

هەر لەو ماوەیەدا کە لە وان ئەژیا گەیشتە ئەو قەناعەتە کە پێویستە زانستە نوێکان تێکەڵ بە زانستە شەرعی‌یەکان بکرێن ، هەتا قوتابی‌یانی موسڵمانان

چاوکراوە و پێشکەوتوو بن و ، پێویستە ئاسانکارییش بۆ رۆڵەی موسڵمانان بکرێت تا لە کاروانی گەلان دوا نەکەون .

ئیتر دەنگ و باسی زیرەکیی مامۆستا لە ناو زانایاندا وەها پەرەی سەند ، هەموان پێی سەرسام بوون و ، لە ئەنجامی ئەوەدا نازناوی « بدیع الزمان » یان لێ نا ..

جا وەنەبێ مامۆستا نوورسیی لەسەر ئەو نازناوە رازیی بووبێ ، لە هەمان کات دا دەری ئەبڕێ کە ئەگەر خەڵکیی بە ناشیاویی نازناوی (بدیع الزمان) یان لێ نابێ ، ئەوا ئەو ناوە ناوی مەعنەویی پەیامەکانی نوورە و ، دانەری پەیامەکان بە خواستن و سپاردەیی ئەو نازناوەی هەڵ گرتووە و ، وا ئەو سپاردەیە ئەگێڕێتەوە بۆ خاوەنی راستەقینەیان کە پەیامەکانن ..

لە شوێنێکی تری پەیامەکاندا دەری بڕیوە کە پەنجا و پێنج ساڵ لەوەو بەر مامۆستا فەتحوڵڵای [٤٦] مامۆستای لە سەعرەد سەعیدی کۆنی شوبهاندووە بە (بدیع الزمان الهمداني) و [٤٧] ، نازناوی (بدیع الزمان) ی پێ بەخشیوە . [٤٨]

نۆهەم : هەواڵی کاریگەر و دڵ تەزێن

رۆژێك لە رۆژان طاهر پاشا رۆژنامەیەکی پیشانی مامۆستا (بدیع الزمان) دا کە هەواڵێکی دڵ تەزێنی تێدا بوو .. بۆی دەرکەوت کە ئەوروپا خەریکی پیلان گێڕانە دژی قورئانی پیرۆز.. ئەوەبوو رۆژنامەکان وتەیەکی وەزیری (مستعمرات) ی بەریطانیی ولیەم گلادستۆنیان [٤٩] بلاّو کردبوویەوە کە وتبووی : « هەتا ئەم

---

[٤٦] لە پێشەوە باسی کرا و ، لە ساڵی ١٣١٧ ی کۆچیی بەرامبەر بە ساڵی ١٩٠٠ ز وەفاتی کردووە ..

[٤٧] (بدیع الزمان) ی هەمەدانیی : ناوی ئەحمەدی کوڕی حوسەین بووە .. لە نێوان ساڵانی (٣٥٨ ـ ٣٩٨) ی کۆچییدا ژیاوە . ئەویش لەوپەڕی زیرەکیی و ، توانای لەبەرکردن و ، زەین رۆشنیی و ، دەروون پاکییدا بووە .. تەنها چاوێکی بە چوار پێنج لاپەڕەی کتێبێك دا بخشاندایە لەبەری ئەکردن .

[٤٨] سیرة ذاتیة : ٦٢ ـ ٦٥ ، رجل القدر : ٢٥ ـ ٢٦ .

[٤٩] ولیەم گلادستۆن : (١٨٠٩ ـ ١٨٩٨ ز) پلەی وەزیریی چەند جارێك پێ دراوە .. چوار جاریش پلەی سەرۆك وەزیرانی وەرگرتووە .

قورئانە بە دەستی موسڵمانەکانەوە بێت ، ئێمە ناتوانین بە شێوەیەکی راستەقینە حوکمیان بکەین . کەواتە با هەوڵ بدەین دەستبەرداری بن .

کە مامۆستا ئەمەی بیست یەکجار تووڕە بوو ، بۆیە بڕیاری دا نەخشەی ژیانی بگۆڕێت .. بڕیاری دا هەموو ژیانی تەرخان بکات بۆ خزمەتی قورئان .. هەرچیی زانستیشی دەست خستووە بیخاتە خزمەتی قورئانەوە تا پەی بە واتاکانی بەرێت و، راستییەکانیشی بسەلمێنێ ..

مامۆستا تێ گەیشت کە کافران نایانەوێ قورئانی پیرۆز بوونی هەبێت .. قورئانی پیرۆز بە چقڵی چاویان ئەزانن ..

تێگەیشت کە کافران لێبڕاون بە هەوڵ و کۆششێکی بێوچانەوە دژی قورئان تەرخان بکات و ، بە بەڵگەی زانستیانەی دەم کورتکەری چەرخی نوێ بیسەلمێنێ کە فەرمایشتی خوایە و ، موسڵمانانیش بانگ بکاتەوە بۆ سەری و ، بیسەلمێنێ کە قورئان خۆرێکی مەعنەوییە و ، هەرگیز کڵپەی کز نابێت و ، هیچ کەسێکیش ناتوانێ بیکوژێنێتەوە ، کە ئەیوت :

بۆ جیهان ئەیسەلمێنم کە قورئان خۆرێکی مەعنەوییە و ، هەرگیز کز نابێت و، ناشتوانرێ رووناکییەکەی بکوژێنرێتەوە ..

ئەم هەواڵە زیاتر مامۆستای پاڵ پێوە نا تا هەوڵی دامەزراندنی زانکۆیەکی ئیسلامیی ، لە خۆرهەلاتی ئەنادۆڵدا ، واتە لە ناوچەی کوردستاندا ، بدات ، ئەویش بە ناوی زانکۆی زەهرا ، لە شێوەی زانکۆی ئەزهەری شەریف و دوو لقی هەبێ ، یەکێك لە بەدلیس و یەکێکیش لە دیاربەکر ، بۆ خزمەتی قورئان و شان بە شانی زانستە نوێکانیش بخوێنرێن ، چونکە پێویستە موسڵمانان لە دواکەوتن و نەخوێندەوارییی رزگار بکرێن ..

جا بۆ بە ئەنجام گەیاندنی ئەم مەبەستەی مامۆستا سەعید بەرەو شاری ئەستەمبووڵی پایتەخت کەوتە رێ ، بەو هیوایە کە زانکۆیەکی ئیسلامیی بە پێی

یاسای نویێ دابمەزرێنیێ .. بۆ ئەمە نامەیەکی لە لایەن بەڕێز (یحیی نزهت پاشـا) وە هێنا بوو بۆ کەسێکی نزیکی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووهەم ..

مامۆستا نزیکەی ساڵ و نیوێك لە ئەستەمبوولّ مایەوە بەو هیوایەی کارەکەی سەر بگریێ ، بەلاّم بیێهوودە بوو و ، بیێئەنجام گەڕایەوە بۆ شاری وان ..

لە ساڵی ١٩٠٦ زدا مامۆستا نوورسیی راستەوخۆ رووی لە حیکمـەتی قورئـان نا و ، دەستی دایە خزمەتی قورئان و ، دوای ساڵێکیش رووی لە ئەستەمبوولّ نـا و، دەستی دایە جیهادی مەعنەویی .[٥٠]

[٥٠] سيرة ذاتية : ٦٥ ـ ٦٦ ، رجل القدر : ٢٦ .

بەشی دووهەم :

بۆ باوەشی ئەستەنبووڵ

یەکەم : وەڵامی هەموو پرسیارێك

دوای یانزە ساڵ لەو سەردانەی ئەستەنبوولی ، واتە لە ساڵی ١٩٠٧ ز دا مامۆستا بۆ دووهەم جار سەردانی ئەستەنبووڵی کردەوە ، بەو هیوایەی کە هەوڵ بدات ئاواتەکەی بێتە دی ، کە ئەویش دامەزراندنی زانکۆی زەهرا بوو لە کوردستان‌دا .. ئەوەبوو لە (خان شکرچی) لە نزیك مزگەوتی (فاتح) ژوورێکی بە کرێ گرت و ، تیایا نیشتەجێ بوو .. ئەم خانە ئوتێلی ئەو سەردەمە بوو و ، بنکەی زۆرێك لە ئەدیبان بوو و ، شوێنی بە یەك گەیشتنی بیریارە ناسراوەکان بوو بە وێنەی شاعیری بەناو بانگ (محمد عاکف) و ،[٥١] زمانەوانی ناسراو مامۆستا جەلال و ، زانای فەلەکیی مامۆستا (فطین) .

کاتێك کە بەرەو ئەستەنبووڵ کەوتە رێ دەربارەی زانستی کەلام چەند کتێبێکی نایابی دەست کەوت و بە وردیی خوێندنیەوە .. ئیتر کە گەیشتە پایتەختی ئیسلام بانگی کردە زانایان و مامۆستایانی قوتابخانە ئیسلامی‌یەکان و ماوەی دان با چ پرسیارێکیان پێ خۆشە لێی بکەن .

ئەوەی کە زیاتر سەرنجی مامۆستای راکێشا بوو ئەوەبوو چیی پرسیاری ئاراستە کرا وەڵامی هەر هەموویانی لە رێی ئەستەنبووڵدا خوێندبۆوە ، یان وەڵامەکەیان

---

[٥١] موحەممەد عاکیف : شاعیرێکی مەزنی موسڵمانانی تورکیایە و ، سەرنووسەری گۆڤاری (الصراط المستقیم) و (سبیل الرشاد) بووە .. بۆ نوێنەری پەرلەمان لە ئەنقەرە هەڵ بژێرراوە .. کە لە ساڵی ١٩٢٥ دا یاسای جل و بەرگ لە تورکیا شەبقە لەسەر کردنی فەرز کرد ، پێی ناڕازیی بوو و ، چوو بۆ میصر و لەوێ لە زانکۆی قاهیرە خەریکی وانە وتنەوە بوو .. کە نەخۆشیی زۆری بۆ هێنا گەڕایەوە تورکیا و ، لە کۆتایی ساڵی ١٩٣٦ دا کۆچی دوایی کرد ..

لە زەینیدا مابوویەوە .. هەتا ئەو پرسیارانەش کە فەیلەسووفەکان ئاراستەیان کرد وەڵامەکەیان لە زەینیدا مابوویەوە .. ئەوەبوو دوای پەنجا ساڵ ئەوسا حیکمەتی ئەوەی بۆ دەرکەوت .. بۆی روون بۆوە کە ئەو سەرکەوتنە و ئەو ناوبانگ دەرکردنە بۆ ئەوەبوو تا زانایان و مامۆستایانی ئەستەنبوڵ هەر کاتێ پەیامەکانی نووریان بەرچاو کەوتن بەهایان بزانن و ، راستەوخۆ تەسلیمیان بن و، دژایەتییان نەکەن .

کاتێك لەو ئوتێلەدا نیشتەجێ بوو بوو لەسەر دەرگای ژوورەکەی تابلۆیەکی هەڵواسیی کە لەسەری نووسیی بووی : (لێرەدا هەموو کێشەیەك چارەسەر ئەکرێت و ، وەڵامی هەموو پرسیارێکیش ئەدرێتەوە ، بێئەوەی پرسیار ئاراستەی هیچ کەس بکرێت) . [٥٢]

ئەم نووسینە شتێکی سەیر و سەمەرە بوو بە لای دانیشتوانی شارەوە و ، سەرنجی رائەکێشان ، بۆیە زۆرێك لە زانایان و قوتابیانی قوتابخانەکان دەستیان دایە سەردانی مامۆستا کە پێیان خۆش بوو ئەم گەنجە کە تەحەددای پایتەختی ئیسلامی کردووە ببینن .. هەندێك بە راستگۆ و هەندێکیش بە پێچەوانەوە ئاماژەیان بۆ ئەکرد . بەڵام کە چاویان پێ ئەکەوت و گوێیان لە وەڵامەکانی ئەگرت سەرسام ئەبوون و ، لایان ئەسەلما کە پیاوی وەهایان نەدیوە ، چونکە وەڵامەکانی زۆر رێك و پێك بوون ..

حەسەن فەهمیی باش ئۆغلۆ (کە لەمەو دوا بۆتە ئەندامی دەستەی راوێژکارانی کاروباری دینیی لە تورکیا ، کە هاوبەرابەری وەزارەتی ئەوقافی وڵاتە عەرەبییەکانە) ئەڵێت : کاتێك کە لەسەردەمی (مشروطیە) دا قوتابیی قوتابخانەی فاتح بووم ، بیستمان کە گەنجێك بە ناوی (بدیع الزمان) هاتۆتە ئەستەنبوڵ و ، لەسەر دەرگای ژوورەکەی ، لەو ئوتێلەدا کە تیایا ئەمێنێتەوە تابلۆیەکی هەڵ واسیوە و لەسەری نووسیوە : (لێرەدا هەمووکێشەیەك چارەسەر

---

[٥٢] مامۆستا بە درێژایی تەمەنی نەبینراوە پرسیار لە هیچ کەس بکات ، ئەویش بە بۆنەی ئەو فەرمانەوە کە لە منالییدا لە خەویدا پێغەمبەری خوا ﷺ بەسەریدا دابووی .

ئەکرێت و ، وەڵامی هەموو پرسیارێکیش ئەدرێتەوە ، بێ ئەوەی پرسیار ئاراستەی هیچ کەسێك بکرێت) . منیش ئەوەم بە دڵ دا هات کە خاوەنی وەها داوایەك ئەبێ شێت بێت ، بەڵام زۆریی سەنا و ستایش کە لەو خەڵك و قوتابیی و زانایانەوە کە سەریان لێ دابوو ئەم بیست ، بووە هۆی ئەوەی زۆر حەز بکەم منیش سەردانی بکەم .. بڕیارم دا قورس‌ترین پرسیار لە وردترین مەسەلەدا هەڵ ببژێرم تا ئاراستەی بکەم .. ئەو کاتە منیش بە یەکێ لە قوتابی‌یە پێش کەوتووەکانی قوتابخانە ئەژمێررام . ئەوەبوو ئێوارەیەکیان خۆم ئامادە کرد و ، لە زانستی (عەقائید) وردترین بابەتم هەڵ بژارد کە بۆ وەڵام دانەوەیان پێویست بە چەند کتێبێك ئەکات .. بۆ رۆژی دووهەم چووم بۆ لای و ئەو پرسیارانەم ئاراستەی کرد . ئەوەبوو وەڵامەکانی لە عادەت بەدەر و سەیر و سەرسوڕهێنەر بوون ، هەروەك دوێنی لە گەڵمدا بوویێت و لە کتێبەکان ورد بێتەوە ، چونکە وەڵامەکانی زۆر تێر و تەواو بوون .. بەڵام بە تەواوەتیی دڵ متمانە بووم و بە یەقینییش زانییم کە ئەو زانستەی ئەو وەك زانستی ئێمە بە دەستی نەهێناوە ، بەڵکو زانستێکە خوا پێشکەشی کردووە . پاشان نەخشەیەکی بۆمان دەرهێنا و ، رادەی گرنگیی و پێویستیی کردنەوەی قوتابخانەی زانستیی لە خۆرهەڵاتی وڵات دا ، کە ئەو کاتە کاروباریان لەلایەن (هێزەکانی حەمیدی)[٥٣] یەوە بەڕێوە ئەبرا ، لەسەری روونی کردەوە بۆمان . ئەوەبوو روونی کردەوە کە ئەو جۆرە کاروبار بەڕێوە بردنە بۆ ئەو ناوچەیە بەس نیە و ، روونیشی کردەوە کە پێویستە ئەم ناوچەیە لە رووی زانستەوە ، بە شێوازێکی قەناعەت کەر ، بە ئاگا بهێنرێت و ، ئەمیش تەنها لە پێناوی جێبەجێ کردنی ئەم مەبەستەدا هاتووە بۆ ئەستەنبوڵ. ئەشیوت: (دین رۆشنایی دڵەکانە، بەڵام زانستە نوێکان روناکیی مێشکەکانە).

[٥٣] هێزەکانی حەمیدیی : سوڵتان عەبدولحەمیدی دووهەم وای بە چاك زانیی کەڵك لە سەرۆك عەشرەتەکانی ناوچەی کوردستانی تورکیا وەربگرێ ، بەوەی کە هەر ناوچەیەکی بە سەرۆکێك سپارد تا چەکدار لە ناوچەکەدا کۆ بکەنەوە و ، ئیدارەی ناوچەکەیان پێ بەڕێوە ببەن و ، لە هەمان کات دا پارێزگاریی سنووری دەوڵەتی عوثمانیی لەگەڵ رووسیادا بکەن . جا ئەو هێزە چەکدارانە بە هێزەکانی حەمیدیی ناو ئەبران ..

هەروەها نووسەری تورکیی (ماهیر ئیز) ئەڵێت :

کاتێك کە (بدیع الزمان) هاتە ئەستەنبووڵ گەنج بوو و، بە جل و بەرگی کوردەواری‌یەوە هات و چۆی ئەکرد . کەسایەتی‌یەکی خاوەن بەلاغەتی لێ‌هاتوو و، وتاردەرێکی زمان پاراو بوو و ، دارای زیرەکی‌یەکی لە عادەت بەدەر بوو کە ناوچەی خۆرهەلاتی ولاتَ هەڵی خستبوو .. داوای کرد زانایان بێن بۆ بەرابەرکێ و تەحەددای هەر هەموویانی کرد ، چونکە لە خۆی را ئەبینیی » .

هەروەها بەڕێز (علي همت برکي) ، کە یەکێك بووە لە سەرۆکە پێشینەکانی مەحکەمەی تەمییز بیرەوەری‌یەکانی خۆی دەربارەی هاتنی (بدیع الزمان) بۆ ئەستەنبووڵ ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت :

لەو کاتەدا کە من لە کۆلیجی یاسا قوتابیی بووم دەنگ و باسێك بلاو بوویەوە کە کەسێك بە ناوی (بدیع الزمان) کە بەژن و بالایەکی سەیری هەیە لە خۆرهەلاتی ولاتەوە هاتووە و ، هەر پرسیارێکی ئاراستە بکرێ وەلامی ئەداتەوە.. ئێمەش هەستمان بە حەسودی‌یەك کرد و چووین بۆ سەردانی .. دانیشتبوو و ، بە بەڵگەی عەقڵیی و مەنطیقیی فەلسەفەی سوفسطائیی ئەدایە دواوە و پووچەڵی ئەکردەوە .. بە راستیی شیاوی نازناوی (بدیع الزمان) بوو ، چونکە زانیاری‌یەکانی لە فەلسەفەی ئیسلامیی (واتە لە زانستی کەلام) و ، لە زمان‌زانیی‌دا سنووریان نەبوو .

هەروەها یەکێکی تر لەوانەی کە ناوبانگی مامۆستایان بیست و سەردانیان کرد زانایەکی بەڕێزی پایەدار بوو بە ناوی (حەسەن ئەفەندیی) ، کە نەوەد ساڵی تەمەنی بە دەرس وتنەوە بەسەر بردبوو و ، جگە لە تاقە رۆژێك هیچ کات دوا نەکەوتبوو ، کە ئەویش ئەو رۆژە بوو سەردانی مامۆستای کردبوو .. ئەوەبوو قوتابی‌یەکانی لە دواکەوتنی ئەو رۆژەی ئاگادار کرد چونکە لە خۆرهەلاتی ولاتەوە زانایەك بە ناوی (بدیع الزمان) هاتووە و ئەیەوێ سەردانی بکات .

مامۆستا حەسەن ئەفەندیی کە بۆ رۆژی دووهەم گەڕایەوە لای قوتابیی‌یەکانی تێی گەیاندن کە کەسی وەهای نەدیوە و ، یەکێکە لەو کەسانەی کە بە دەگمەن هەڵ ئەکەون .

مامۆستا لە چلەکان‌دا باسی هاتنی بۆ ئەستەنبوڵ ئەکات کە ئەوەش ئەیسەلمێنێ زانایانی ئەستەنبوڵ بە تەواویی دانیان بە زانیاریی زۆری مامۆستادا ناوە ، کە ئەڵێت :

چل ساڵ لەمەو بەر ، واتە ساڵێك پێش جاڕدانی سەربەستیی ، هاتمە ئەستەنبوڵ و ، لەو کاتەدا فەرماندەی یابانیی هەندێ پرسیاری دینیی ئاراستەی زاناکانی ئیسلام کردبوو و ، زاناکانی ئەستەنبوڵیش ئەو پرسیارانەیان ئاراستەی من کرد و ، هەروەها چەندین پرسیاری تریشیان بەو بۆنەوە لێم پرسیی . لە ناو ئەو پرسیارانەش‌دا ئەو باسە هاتبوو کە لە یەکێ لە فەرموودە شەریفەکان‌دا باس کراوە کە : (لە ئاخر زەمان‌دا کەسێکی سامناك پەیدا ئەبێ کە لە ناوچاوانی‌دا نووسراوە : ئەمە کافرە) . منیش وتم :

کەسێکی سەیر و سەمەرە کاری ئەم ئوممەتە ئەگرێتە دەست و ، خۆی شەپقە لەسەر ئەکات و ، خەڵکیش ناچاری لەسەر کردنی ئەکات .. دوای ئەم وەڵامەش لێمیان پرسیی :

ئایا ئەو کاتە هەر کەسێك لەسەری بکات کافر نابێت ؟ وتم :

کاتێك شەپقەکە لەسەر ئەکرێت (بەو کەسە) ئەڵێت : سەجدە نەبەیت ، بەڵام إن شاءالله ئەو ئیمانەی کە وا لە سەردا ئەو شەپقەیە ناچاری سەجدە بردن ئەکات و، موسڵمانیشی ئەکات ...

پاشان چەندین پرسیاریان دەربارەی بەندی (ذوالقرنین) و (یأجوج و مأجوج) و، دەربارەی گیان لەبەرەکەی زەویی و ، دەجال و ، دابەزینی عیسا سەلامی لێ

بێ . منیش وەڵامم دانەوە ، هەتا بەشێك لەو وەڵامانە لە ناو هەندێ دانراوی کۆنم دا نووسراون . [54]

دووهەم : چاوکەوتن بە سوڵتان عەبدولحەمیدی دووهەم

لەبەر ئەوەی کە (بدیع الزمان) بە وردیی ئاگاداری گیروگرفتەکانی کوردستانی تورکیا بوو ، وای بە چاك زانیی سەردانێکی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووهەم بکات، تا بارودۆخی شپرزەی کوردستانی بۆ باس بکات کە بە دەست هەژاریی و نەخوێندەواریی‌یەوە ئەناڵێنێ لەو بارەوە ئەڵێت :

((لەگەڵ ئەوەش‌دا کە دەوڵەت لە حاڵ و گوزەرانی دانیشتوانی ناوچەی خۆرهەڵات ، کە بە بەشێکی گرنگی ئوممەتی عوثمانیی ئەژمێررێن ، ئاگادارە ، منیش هیوادارم ماوەم بدرێت چەند رایەك و چەند داواکاریی‌یەك ، کە ئەوانیش بەشێکی کاری پیرۆزی زانستیین ، بخەمە روو)) .

دوای ئەوە دەری ئەبرێ کە چەند قوتابخانەیەك لە خۆرهەڵاتی ئەنادۆڵ‌دا کراونەتەوە ، بەڵام تەنها ئەو قوتابییانە کەڵك لە زانست وەرئەگرن کە تورکیی ئەزانن . ئیتر ئەوانەی تورکیی نازانن ناچارن روو لە حوجرەکان بکەن . مامۆستاکانی قوتابخانەکانیش کوردیی نازانن ، بەمە نەزانیی و دانەمەزراویی پەرە ئەسێنن .. جا بۆ چارەسەرکردنی ئەم گرفتە مامۆستا وای بە چاك زانیی دەوڵەت لە چەند شارێك‌دا وەك بەدلیس و وان و سەعرەد قوتابخانە بکاتەوە و ، لە هەر یەکێکیان‌دا پەنجا قوتابیی بە مەسرەفی حکوومەت بخوێنن بەو مەرجەی زانستە نوێکانیش شان بە شانی زانستە شەرعیی‌یەکان بخوێنرێن .

---

[54] الشعاعات : ٤١٨ ، مەبەست لە دانراوی کۆن پەیامی (محاکمات) یان (رجتة العلماء) ە ، کە لەو ماوەیەدا دای‌ناوە و ، وەڵامی پرسیارە یابانیی‌یەکانیشی لە (مقالة) ی سێ‌هەم دا تۆمار کردووە و ، لە تیشکی پێنجەمی کۆمەڵەی تیشکەکانیش‌دا چەند باسێك دەربارەی دەجال و سوفیانیی و نیشانەکانی تری قیامەت بە درێژە باس کراون ، لەگەڵ هێنانی ئەو فەرموودە شەریفانەی کە دەربارەیان هاتوون .. (سیرة ذاتیة : ٦٧ ـ ٦٨ ، رجل القدر : ٢٧ ـ ٢٨) .

لەو کاتەدا کە مامۆستا لە ئەستەنبووڵ بوو ، زانای بەناو بانگ (عبد الرشید إبراهیم) [٥٥] یش لە ئەستەنبووڵ بوو . هاواری هێنابوویەوە لای سوڵتان عەبدولحەمید تا فریای موسڵمانانی چین بکەون و زانای پێویستیان بۆ بنێرن هەتا لە ناو نەبرێن .

جا سوڵتان خۆی ئاسا بایەخێکی چاکی بەم سکاڵایەی مامۆستا عبد الرشید دا و شیخ الإسلام جمال الدین ی بانگ کرد تا بە پێی توانا بچێت بە هانای موسڵمانانی چینەوە ..

مامۆستا نوورسییش لە کاتی چاو پێکەوتنەکەیدا ، ئەو سکاڵایەی خستە روو تا بە هانای مامۆستا عبد الرشیدەوە بچن ، ئیتر نەیزانیی بوو کە سوڵتان فەرمانی داوە بە کۆمەکیی کردنی ..

پاشان مامۆستا نوورسیی رەخنەی لە حکوومەتی سوڵتان عەبدولحەمید گرت کە ئازادیی تیا بە دیی ناکرێت ، بەڵکو (إستبداد) بەدیی ئەکرێت و ، دەریشی بڕیی (إستبداد) هیچ پەیوەندییەکی بە شەریعەتی پیرۆزەوە نیە .

مامۆستا نوورسیی وەك گەنجێکی خوێن گەرم و شارەزای شەریعەت مافی خۆیەتی کە رەخنە بگرێت و داوای حوکمی شەریعەت بکات ، لە هەمان کاتدا ئەگەر سەرنجێکی بارودۆخ و زەمانە و دەوروبەری سوڵتان عەبدولحەمید و دەوڵەتی

---

[٥٥] عبدالرشید إبراهیم (١٨٥٠ ـ ١٩٩٤ ز) خەڵکیی ناوچەی سیبریایە ، واتە لە موسڵمانەکانی رووسیایە . بە منداڵی بە چاکیی شارەزای زانست ئەبێت و لە (١٨٧٠) سەردانی ئەستەنبووڵ و مەککە و مەدینە ئەکات و چەندساڵێك لە حیجاز ئەمێنێتەوە ، تا زانست وەربگرێ ، چاویشی بە (شێخ شامل) ی موجاهیدی رووسیی ئەکەوێت . لە ساڵی (١٨٨١ ز) دا ئەگەڕێتەوە ئەستەنبووڵ و چاوی بە (جمال الدین) ی ئەفغانیی و ، نامق کمال و ، ئەحمەد وەفیق پاشا ئەکەوێ . پاشان ئەگەڕێتەوە رووسیا بۆ ئیرشادی موسڵمانان . لەوێ قوتابخانە دائەمەزرێنێ و ، دەست بە وتاردان ئەکات . حکومەت نەفی ئەکات ، ئەویش ئەچێت بۆ چین و کۆریا و هیند و یابان و دەربارەی ژیانی موسڵمانان کتێبی (جیهانی ئیسلامیی) ئەنووسێت . لە ساڵی ١٩٠٤ ز دا لەگەڵ (شیخ الإسلام) ی رووسیا مامۆستا مووسا جار الله (١٨٧٨ ـ ١٩٤٩) ، لەسەر چالاکیی دینییان لەلایەن حکوومەتی رووسیاوە نەفیی ئەکرێن و ، ئەوانیش روو لە یابان ئەنێن و لەوێ کۆمەڵەی (ئاسیای گەورە) دائەمەزرێنن . پاشان مامۆستا (عبدالرشید) سەردانێکی چین ئەکات و حاڵی خراپی موسڵمانەکان ئەبینێ کە چۆن ستەمیان لێ ئەکرێت .

عوثـمانیی بگرین بۆمان دەرئەکەویٚ کە سوڵتانی ئازیز لەوە زیاتر توانـای نـەبووە و، ئەوەش (إستبداد) نیە کە سوڵتانی مەظلووم لەسەری بووە ، چونکە چـەندین گێروگرفت یەخەیان بە دەوڵەتی عوثـمانیی گرتبوو و ، چەندین دەوڵەتی مل هوڕی دوژمن بـە ئیسـلام و تـەماعکـاریش دەورەیـان لیٚ دابـوو .. ئـەوەبوو سـوڵتان لـە حەفتاکانی صەدەی نۆزدەهەمدا ویستی دەستوور پیادە بکات و ، یاسای پەرلەمان دابمەزریٚنیٚ ، کەچیی چونکە هاولاٚتیـانی دەوڵـەتی عـوثــمانیـی بریتیـی بـوون لـە چەندین نەتەوە و ، توخم و ، دین و ، زمان و ، مەزهەب ئەوا دەوڵەتە بیٚگانەکان بە ئاسانیی ئەیان توانیی دەست بخەنە کاروباری نـاوخۆی دەوڵەتـەوە و، هـەڵنـانی هەندیٚ توێژی ولاٚتەکە لە دژی دەوڵەت و ، لە ئەنجام دا ئـاژاوە بـەرپا ببـیٚ. بۆیـە یەکەم هەوڵی سوڵتان بۆ پیادەکردنی دەستوور سەری نەگرت ، چونکە ناحەزان ئەو کارەیان بە هەل زانیی و ، لە دژی دەوڵەتی عوثـمانیی بە کاریان هیٚنـا . ئـەوەبوو بە پیلانی ئەندامە نامـوسڵمانەکانی پەرلەمان دەوڵەتی عوثـمانیی تووشیی جەنگی ساڵی ١٧٧٦ ز کرا لەگەڵ رووسیادا . سەرەنجام دەوڵەت تووشی قەرزاریی هـات . ئەمـەش بە هۆی ئەوەوە کە بارودۆخ بۆ ئەو جۆرە حوکمە هیٚشتا نەڕەخسـا بـوو .. هەتا سوڵتان کە دوای زیاتر لە سـیی سـاڵ هـەوڵی دا بـۆ جـاری دووهـەم کـار بـە دەسـتوور بکـات ، ئـەو کاتـەش هیٚشـتا بـارودۆخ لـە بـار نـەبوو ، دواتـریش کـە کۆمـەڵـەی (إتحـاد و ترقـي) هاتنـە سـەر کورسـیی دەسـەلاٚت و دیکتاتۆریـەتی حیزبیـیان دامـەزرانـد و ، دوای ئـەوانیش حـوکمی تاکـە کەسـیی ئـەتاتورك هاتـە کایەوە نەیان توانیی حوکمی نیابیی جیٚ بەجیٚ بکەن ..

هەر چەندە مامۆستا نوورسیی رەخنـەی لـە حکوومـەتی سـوڵتان عەبدلحەمیـد ئەگرت ، بەلاٚم دوایی بۆی دەرکەوت کە (إستبداد) ی سوڵتان لە چاو (إستبداد) ی ئەوانەی دوای ئەو هاتن چەند کەم و لاواز بوو ..

مامۆستا موصطەفا صونگور باسی مامۆستا نوورسیی ئەگێڕێتەوە و ئـەڵیٚت : دوای ئەوەی کە مامۆستا لەسەردەمی تاکە حیزب (سەردەمی موصطەفا کەمال

و عیصمەت ئینۆنۆ) دا ئەوەی چەشت کە چەشتی، لەگەڵ خۆی ئەدوا و ئەیوت : ئەی سەعید ! لە تۆڵەی ئەو ناڕەزاییی‌یەی کە دەرهەق بە سوڵتانێکی بەسۆز و بەشەفەقەت دەرت ئەبڕیی کە گوایا (إستبداد) بە کار ئەهێنێ ، ئازاری ئەم (إستبداد) ە سامناکە بچێژە .

هەروەها ئەگێڕێتەوە و ئەی وت : رۆژێکیان مامۆستاکەمان (واتە مامۆستا نوورسیی) دەربارەی خوا لێ خۆش بوو سوڵتان عەبدولحەمید وتی : سوڵتان عەبدولحەمید وەلیی و پیاوچاکە و ناوی ئەویشم خستۆتە ناو دۆعا تایبەتی‌یەکانمەوە . بۆیە هەموو بەیانی‌یەك ئەپاڕێمەوە و ئەڵێم : خوایە ! لە سوڵتان عەبدولحەمید خان و سوڵتان وەحیدەددین و خێزانی عوثمانیی حوکم بە دەست رازیی بیت .

هەروەها ئەی وت : (سوڵتان عەبدولحەمید خەلیفەی شەصت ملیۆن موسڵمان بوو و ، من بە پیاوچاکێك لە پیاوچاکانی خوای لە قەڵەم ئەدەم) . ئەمەش لە وەڵامی نووسەرێك‌دا کە کتێبێکی دژی سوڵتان عەبدولحەمید نووسیی بوو .

مامۆستا نوورسیی لە سەرەتاوە کە بانگەشە بۆ ئازادیی و سەربەستیی ئەکرا، دڵی پێ خۆش بوو ، بەڵام مەرجی بۆ دائەنا ، ئەو مەرجەش بریتیی بوو لەوەی ئەو ئازادی‌یە لە سنووری شەرع دەرنەچێت ، ئەگینا (إستبداد) ی رەها تەنگ بەو ئازادی‌یە هەڵ ئەچنێت و لە ناوی ئەبات .

وتمان : مامۆستا نوورسیی سوڵتان عەبدولحەمیدی بە وەلیی لە قەڵەم ئەدا ، چونکە لەو بارودۆخە ناهەموارەدا کە دەوڵەتی عوثمانیی پیایا تێ پەڕیی سوڵتان مەردانە بەرەنگاری پیلانەکانی دوژمنان ئەبوویەوە و ، هەوڵی دا قەرزێکی زۆری دەوڵەتی دایەوە و ، چەندین قوتابخانەشی لە سەرانسەری وڵات‌دا کردەوە . هەروەها عەشرەتە کۆچەری‌یەکانی پارێزگاکانی خۆرهەڵاتی بە دروست کردنی هێزە چەکدارەکانی (الحمیدیة) بەرەو مەدەنیەت بردن و ، خۆیشی نوێژی جومعەی لە مزگەوت بە جێ ئەهێنا و ، هەمیشە لە کۆشکەکەی‌دا زانایەکی بەڕێزی خواناسی

شارەزای شەریعەتی دانا بوو تا بە وێنەی رابەرێکی مەعنەویی ئامۆژگاریی بکات و ، ئەمیش پرس و رای پێ بکات ، رەحمەتی خوای لێ بێت .

کە مامۆستا داواکاری‌یەکانی خستنە روو و رەخنەشی لە دەوڵەتی عوثمانیی و لە سوڵتان عەبدولحەمید گرت ، سیفەتی شێتی‌یان دایە پاڵی و ، ناحەزان و حەسوودان کەوتنە تاوانبارکردنی تا ئەو رادەیە کە سوڵتان فەرمان بدات و بی‌خەنە خەستەخانەی شێتانەوە .

جا مامۆستا خۆی دەری ئەبڕێ کە بەزەیی بە ناوچەی کوردستان‌دا هاتۆتەوە و، بە نیازی خزمەت‌کردنی سەردانی ئەستەنبوولی کردووە ، وەك ئەوە بگەیەنێ کە ئەندامێکی دەوڵەت لاواز و نەخۆشە ، کەچیی کە دێتە ئەستەنبووڵ و سەرنجی ئەدا، ئەبینێ ئەو زیاتر نەخۆشە و ، نەخۆشی‌یەکە لە دڵدایە و لەوێوە و تەشەنەی کردووە و ، ئەندامەکانیش تووش بوون ..

لەسەر ئەو رەخنانە (بدیع الزمان) رەوانەی لیژنەی لێکۆڵینەوەی دادگای عەسکەریی یەڵدز کرا .. لەوێ فەریق شاکر پاشای سەرۆکی دادگا ، کە گومانی هەبوو (بدیع الزمان) سەرکردایەتیی بزووتنەوەیەکی کوردیی جیاخواز بکات پرسیی :

- تۆ سەر بە چ عەشرەتێکی کوردییت ؟

مامۆستاش وەڵامی دایەوە :

- ئەی تۆ سەر بە چ عەشرەتێکی تەتارییت ؟ من کەسێکی عوثمانییم و ، کوردییەتەکەیشم لەو ناوەوە پەیدا بووە کە دانیشتوانی ئەو ناوچەیەی کە تیایا لە دایك بووم و پێگەیشتووم بەسەرمدا بڕیویانە ..

ئەو رەخنانەی کە لە دڵیا بوون چەند جارێکیش لە دادگادا دەری بڕین ، بە رادەیەك کە ترسی خستە دڵی (مدعي عام) سروور ئەفەندی‌یەوە و ، بە سەرسوڕمانەوە پرسیی کە چۆن ئەوێرێ ئەو قسانە بکات ، چونکە سوڵتان توورە ئەبێت و سزای ئەدات ؟

مامۆستاش تێی گەیاند کە ئەو وتانەی لەبەردەمی سولّتاندا وتوون . ئەمە ترسی خستە دڵی ئەندامانی دادگاوە ، هەتا ئیسماعیل پاشای پشکێنەری عەسکەریی گشتیی قوتابخانە عەسکەریەکان هاتە سەر ئەو رایە کە (بدیع الزمان) تێك چوویێت ، بۆیە وای بە چاك زانیی بینێرنە خەستەخانە بۆ فەحس کردنی مێشکی . ئەوەبوو هەر لەو دادگایەدا پێنج لە دکتۆرەکان ، کە بریتیی بوون لە دکتۆرێکی تورکیی و ، یەکێکی رۆمیی و ، یەکێکی ئەرمەنیی و ، دوانی جوولەکە ، بڕیارێکی لەو جۆرەیان ئیمزا کرد .

کە رەوانەی خەستەخانەی نەخۆشی‌یە عەقلی‌یەکان کرا لە ناوچەی تۆپ تاشیی، دوای چەند حەفتەیەك لە کۆشکی سولّتانەوە دکتۆرێك ئەنێرنە لای تا دەربارەی حاڵەتیی عەقڵیی راپۆرتێکی بۆ بنووسێ . هەر کە دکتۆر ئامادە بوو مامۆستا بەوپەڕی سەلیقەوە باسی خۆی و ناوچەی کوردستانی بۆ دکتۆر کرد و ، بە وێنەی حەکیمێکی بێ‌وێنە گەوهەر لە دەمی ئەباریی .. دکتۆر بە جارێ سەری لە ژیریی و زیرەکیی مامۆستا سوڕ ئەما .. سەرنجی دا زیرەکیی ئەم پیاوە لە چڵە پۆپەدایە.. لە بەردەمی‌دا خۆی بە قوتابیی دا ئەنا و ئەویش بە مامۆستا .. سەرەنجام هاتە سەر ئەوە کە راپۆرت بۆ لایەنە رەسمی‌یەکان بنووسێت و تیایا بنووسێت : ئەگەر ئەوەندەی گەردیلەیەك شێتیی لە لای (بدیع الزمان) هەبێت ، کەواتە لە سەرانسەری دنیادا یەك ژیر نیە ..

بەڵام کاربەدەستان و دایەرەی رۆتین ئەم دەست و ئەو دەستیان بە راپۆرتەکە ئەکرد و ماوەیەکی زۆر دوا خرا ، بۆیە مامۆستا لەو خەستەخانەیەدا بۆ ماوەی هەشت مانگ مایەوە .

ئەو راپۆرتەی کە ئەو دکتۆرە خاوەن ویژدانە بۆ مامۆستای نووسیی ترس و سەرسامیی لەلای کاربەستانی کۆشکی خەلافەت دروست کرد ، بۆیە بە پەلە فەرمانیان دەرکرد کە مامۆستا لە خەستەخانەوە بگوێزنەوە بۆ بەندیخانە و ، لەگەڵ وەزیری ئەمن شەفیق پاشادا فەرمانێکی ئیداری‌یان نارد کە بریتیی بوو لە

بڕینەوەی مەبلەغی سیی لیرە زێڕ وەك مووچەیەكی مانگانە بۆ مامۆستا نوورسیی، لەگەڵ هەندێك بەخشین ، تا لە ئەستەنبووڵ دوور بخرێتەوە .

كە لە خەستەخانە دەرچوو بردیانە بەردەم لیژنەی پشكنینی عەسكەریی ، كە ئەوەبوو لە نێوان مامۆستا و شەفیق پاشای وەزیری ئەمن و سەرۆكی ئەو لیژنەیەدا ئەم وت و وێژە رووی دا ..

شەفیق پاشا : سوڵتان سەلامت لێ ئەكات و ، فەرمانیشی داوە مووچەیەكی مانگانەت بۆ ببڕێتەوە كە بریتییە لە هەزار قیرش و ، كاتێكیش گەڕایتەوە بۆ ناوچەكەت ئەم مووچەیە ئەبێتە سیی لیرە و ، مەبلەغی هەشتا لیرەی زێڕیشی بە شێوەی خەڵاتی سوڵتانیی بۆ ناردووی .

بەدیعوززەمان : من سواڵكەری مووچە نەبووم ئەگەرچیی بگاتە هەزار لیرەش. من لە پێناوی ناوچەكەمدا هاتووم بۆ ئێرە ، نەك لە پێناوی خۆمدا .. پاشان ئەوەی كە هەوڵ ئەدەن پێشكەشمی بكەن بەرتیلی بێدەنگ بوونە .

شەفیق پاشا : تۆ بەمە خەڵاتی سوڵتانیی ئەدەیتە دواوە و ، خەڵاتی ئەویش نادرێتە دواوە .

بەدیعوززەمان : من ئەیدەمە دواوە ، تا سوڵتان زیز ببێ و بانگم بكات و ، ئەو كاتەش هەلم دەست ئەكەوێ تا راستیی پێ بڵێم .

شەفیق پاشا : دەی سەرەنجامی باش نابێت .

بەدیعوززەمان : ئەگەر سەرەنجامەكەی ئەوەبێ بخرێمە ناو دەریاوە ، ئەوا دەریاكە بۆم ئەبێتە قەبرێكی فراوان و ، گەر لە سێدارەش بدرێم ، ئەوا لە ویژدانی ئوممەتی ئیسلامدا ئەژیم . بشزانن كاتێ هاتوومەتە ئەستەنبووڵ گیانم خستۆتە سەر لەپی دەستم . جا هەرچیتان پێ خۆشە پێم بكەن . من ئەزانم چیی ئەڵێم ، چونكە ئەمەوێ هاووڵاتیانم ئاگادار بكەمەوە ، ئەمەش بۆ خزمەتی ئەو دەوڵەتەی كە وام لە سایەیدا ، نەك لە پێناوی بە دەست هێنانی مووچەدا .. پاشان ئەو خزمەتەی كە كەسێكی وەكو من بتوانێ بیكات ئەوەیە ئامۆژگاریی بە ئوممەت و بە دەوڵەت

پێشکەش بکات . دیارە ئەم ئامۆژگاریيەش کاتێك نرخی ئەبێت کە بە چاکیی کاریگەریی هەبێت و ، کاتێکیش کاریگەریی چاکی ئەبێت کە بە ئیخلاًصەوە و دوور لە هەموو خلّتەیەکی تەماع ئەنجام بدرێت و ، ئەمەش کاتێ دێتە دیی کە بەبێ بەرامبەر و ، دوور لە سوودی کەسیی بێت . لەبەر ئەوە کە من ئەو مووچەیە ئەدەمە دواوە ، چاوپۆشییم لێ کراوە .

شەفیق پاشا: ئەو پێشنیارکردنەت بۆ بلاْوکردنەوەی زانستەکان لە ناوچەکەتدا، ئێستا وا لە ژێر کۆڵێنەوەی ئەنجومەنی وەزیراندا ..

بەدیعوززەمان : کەوابێ ، باسی زانستەکان بۆچ دوا خرا و ، بۆ مووچەکە پەلە کرا و ، لەسەر چ بناغەیەکیش ئەمە بەجێ هێنرا ؟ بۆچیی سوودی کەسیی پێش سوودیی گشتیی ئەخەن ؟

لەگەڵ ئەوەدا کە مامۆستا نوورسیی بەم شێوە توند و تیژە وت و وێژی لەگەڵ وەزیردا کرد و ، بە شێوەیەکی جەرگ بڕ رەخنەی لە حکوومەت ئەگرت ، کەچیی ئازادیان کرد .. [٥٦]

بە ماوەیەکی کەم پێش جاڕدانی مەشرووطیەتی دووهەم لە ٢٣ ی تەمووزی ساڵی ١٩٠٨ زدا مامۆستا (بدیع الزمان) بەرەو شاری سلانیك کەوتە رێ کە ئەو کاتە بنکەی سەرەکیی چالاکیی کۆمەڵەی (إتحاد و ترقي) نهێنیی و نەیاری حوکمی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووهەم بوو . سەرۆکەکانی ئەو کۆمەڵەیە پەیوەندیيان پێوەی کرد و بە تەما بوون رای کێشنە سەر بیر و بۆچوونەکانی خۆیان، چونکە ئەوان دروشمی (سەربەستیی و ، برایەتیی و ، یەکسانیی) یان بەرز کردبوویەوە و ، بیرو بۆچوونی مامۆستاش کە بریتیی بوو لە شوورا و برایەتیی ئیسلامیی و عەدالەتی ئیسلامیی ، لەگەڵیانا تەریب بوو .

لەو سەردەمەدا مامۆستا (بدیع الزمان) تەئکیدی ئەکردە سەر مەبدەئی شوورا ، تا بە موسڵمانانی بگەیەنێ کە شوورا لە ئیسلامدا زۆر گرنگە و ، یاسای

---

[٥٦] سيرة ذاتية : ٦٩ ـ ٨٠ ، رجل القدر : ٢٩ ـ ٣٦ .

حوکمی تاکە کەسیی لەلایەن بیریار و پارتەکانی خۆرئاواوە بە یاسای ئیسلام لە قەڵەم نەدریٚ و ، خەلیفە سیٚبەری خوا نیە لەسەر زەویی‌دا .. خۆ دیارە ئەم بانگەوازەی مامۆستا بۆ شوورا لە زاناکانی تری جیا ئەکردەوە و ، لە هەمان کات دا لەوانە بوو بکەویٚتە بەر خەشم و قینی حکوومەت .

لە شاری سلانیك ئەندامانی کۆمەڵەی (إتحاد و ترقي) دەورەیان لە (بدیع الزمان) دا و پیٚیان خۆش بوو پیاویٚکی وەها ناودار پاڵیان پیٚوە بدات تا کەڵك لە ناوبانگیی وەربگرن . بەلاٚم هەرچەندە لە سەرەتاوە پشت گیریی لیٚ ئەکردن ، بە سەربەخۆ مایەوە و بیروبۆچوونی خۆی تیٚکەڵ بە بیری ئەوان نەکرد ..

لەو کاتانەدا عەمانۆئیٚل قەرەصوو ، کە جوولەکەیەکی ناسراو بوو و، ئەندامیٚکی دیاری ماسۆنییەت بوو و ، دەوریٚکی دیاریشی لە داماڵینی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووهەم‌دا هەبوو ، هەوڵی دا چاوی بە مامۆستا نوورسیی بکەویٚت، بەو نیازەوە کاری تیٚ بکات و رای بکیٚشیٚ .. مامۆستا ئەو چاو پیٚکەوتنەی پیٚ خۆش بوو و ، رەزامەندییشی لەسەر نواند . کەچیی کابرای جوولەکە کۆبوونەوەکەی تیٚك دا و بە پەلە رای کرد و ، لە دەستی مامۆستا خۆی داماڵیی نەوەکو کاری تیٚ بکا .. کە هەستا ئەیوت : خەریك بوو ئەم پیاوە سەیرە بە قسەکانی موسڵمانم بکات ..

ئەوەبوو دواتر کۆمەڵەی (إتحاد وترقي) کە کاریان گرتە دەست و ، بیرو باوەڕی رزیوی بیٚدینیی خۆیان ئاشکرا کرد ، دەستیان دایە تیرۆرکردنی نەیارانیان و، لە سیٚدارەدانیان . مامۆستا بەوپەڕی غیرەتەوە دژیان ئەوەستا و زوڵم و ستەمی ئەو ماوەیەی بۆ روون ئەکردنەوە ..

ئا لەو کاتەدا موفتیی ولاٚتی میصر ، مامۆستا بوخەیتی موطیعیی [٥٧] سەردانی ئەستەنبووڵ ئەکات ، کە زانایەکی بە ناوبانگ ئەبیٚت . هەندیٚك لایان

---

[٥٧] یەکیٚك لە گەورە فەقیهانی میصر بووە و ، لە شاری موطیعەی سەر بە پاریٚزگای ئەسیووطی صەعیدی میصر لە دایك بووە . لە ئەزهەر خویٚندنی تەواو کردووە و سەرگەرمی دەرس وتنەوە بووە . ساڵی ١٢٩٧ ك گوازراوەتەوە بۆ قەضای شەرعیی و ، پەیوەندییشی بە بەریٚز (جمال الدين) ی ئەفغانی‌یەوە کردووە و ، پاشان لە

وابوو شتێکی عەنتیکە ئەبێت کە ئەگەر ئەم زانایە و (بدیع الزمان) بکەونە وت و وێژ و ، لەوانەیە ئەوەی کە بە زانایانی ئەستەنبوولّ نەکرا ، کە بریتیی بوو لە بەزاندنی (بدیع الزمان) ، ئەم بتوانێ ئەنجامی بدات .. ئەم پێشنیارە خرایە بەردەم مامۆستای میصریی و ئەویش رەزامەندیی دەربڕیی .

رۆژێکیان لە قاوەخانەیەکی نزیکی مزگەوتی ئایاصۆفیا و ، دوای نوێژی عەصر، مامۆستای میصریی زانیی (بدیع الزمان) لەوێیە ، بە هەلی زانیی لەگەلّیا بکەوێتە وت و وێژ و ، لەبەردەم کۆمەلّە زانایەکدا ئەم پرسیارەی ئاراستەی (بدیع الزمان) کرد :

دەربارەی ئەو سەربەستی‌یەی کە لە دەولّەتی عوثمانیی‌دا هەیە و ، دەربارەی شارستانێتیی ئەورووپاش رات چی‌یە ؟

(بدیع الزمان) وەلاّمی دایەوە :

دەولّەتی عوثمانیی بە دەولّەتێکی ئەورپایی‌یەوە ئاوسە و ، رۆژێك دێت کە لێی ببێ و ، ئەورووپاش بە ئیسلامەوە ئاوسە و ، رۆژێك دێت کە لێی ببێ ..

مامۆستای بەڕێز وتی : منیش تەصدیقی ئەوە ئەکەم کە ئەیلّێ .

پاشان بە زانایانی دەوروبەری وت : ئەم گەنجە بەرابەرکێی لەگەلّدا ناکرێ و ، ناشتوانم بی‌بەزێنم ..

ئەوەتا لە دایك بوونی یەکەممان دیی ، کە بۆ دوورکەوتنەوە لە دین چارەکە صەدەیەك پێشی ئەورووپا کەوت .. بەلاّم لە دایك بوونی دووهەم بە ئیزنی خوا دوای سیی سالّ دەرئەکەوێت . لە خۆرهەلاّتیش و لە خۆرئاواش دەولّەتێکی ئیسلامیی پەیدا ئەبێت .. [58]

١٣٣٣ ك دا بۆتە موفتیی ولاّتی میصر هەتا ١٣٣٩ ك . چەند کتێبێکی بە نرخی هەن و ، سالّی ١٣٥٤ ك کۆچی‌دوایی کردووە . (الأعلام : ٦ / ١٢٧٤) .

[58] الملاحق ، ملحق أميرداغ : ٢ / ٣٨٦ . (سيرة ذاتية : ٨٤ ، ٨٧ ، رجل القدر : ٣٧ ـ ٣٨) .

سێهەم : چالاكیی ئەو ماوەیەی

دوای ئیعلانی دەستووری دووهەم و ، ئازادكردنی رۆژنامەكان تا چییان پێ خۆشە بینووسن ، هەرچیی و پەرچیی و ئاژاوەیەك بلاو بوویەوە . چیی ئەنووسرا لە سەرانسەری دەولەتی عوثمانیی‌دا دەنگی ئەدایەوە .. هەر نووسەر و بیریارێك وەهای ئەزانی هەرچیی ئەو ئەیزانێ راستی‌یە و ، تەنها بەوەش خزمەت ئەكرێت.. لە راستیی‌دا بەشێك لە نووسەران بە راستیی رۆشنبیر بوون و بە دلسۆزانە كاریان ئەكرد ، بەو هیوایەی نەخۆشی‌یەكان بدۆزنەوە و ، دەرمانیان بۆ دیاریی بكەن . بەلام بەشێكی تر بۆ بەرژەوەندیی خۆیی كاریان ئەكرد و ، بە لایانەوە ئاسایی بوو خۆیان بە هەموو لایەك بفرۆشن ، بەو مەرجەی پارە و پوولیان دەست بكەوێ . دیارە هەموو كۆمەلێك لە هەردوو بەشەكەی تێدایە ، ئەوەندە هەیە ئەگەر ئەو كۆمەلە زیندوو بێت دلسۆزەكانی زۆر ئەبن و خۆ فرۆشانی دەگمەن ئەبن . بەلام ئەگەر زۆربەیان ئاوی روویان تكا و شەرم و حەیا لەلایان باری كرد ، ئەوا دلسۆزە پاكەكان غەریب و ناوازە دەرئەچن .. لە هەمان كات‌دا دەولەتە مل هوڕەكان وەك ئینگلیز و فەرەنسە و روسیا تەماعیان كردبووە دەولەتی عوثمانیی ، بۆیە پارەیەكی زۆریان بە خەرج ئەدا بەو مەرجەی ئەو دەولەتە لاواز بكەن و سەرەنجام بیخەن .. لەلایەكی ترەوە ماسۆنیەتیش دەوری خۆی بینیی و كۆمەلەی (إتحاد وترقي) هێنایە سەر حوكم تا ئاواتەكانی خۆی بێنێتە دیی .

هەر لەم ماوەیەدا نووسین و بیری ئیلحادیی تەشەنەی كرد و ، نەمانی سولتان عەبدولحەمیدیان بە هەل زانیی كە سالەهای سالّ بوو پەرچی ئیلحادی ئەدایەوە و، ئالای كۆمەلگای ئیسلامیی بەرز ئەكردەوە .. ئەو مولحیدانە چەند گۆڤار و كتێب و رۆژنامەیان دەرئەكرد .

شایانی باسە كە بیری ئیلحادیی لە خاكی ئیسلام دا نەش و نومای نەكردبوو ، بەلكو وەك درەختێكی نامۆ لە ئەوروپا هەلیان كێشا بوو و ، هێنابوویان لە خاكی

قورئاندا بیٚنێژن . دیارە جگە لـە گێلیـی و خـەواڵوویی موسـڵمانان هـیچ شـتێك پشتگیریی لە کاری وەها ناشەرعیی ناکات ..

لە هەموو دنیادا چ میللەتێك دەست لە میللـەتی خـۆی هـەڵ ئـەگرێت و ، بـە دوژمنی ئەفرۆشێت ؟!

بۆیـە بەرامبـەر بـەو نووسـەرە خۆفرۆشـانە چـینێکی بـەڕێز لـە نووسـەران پـێ گەیشت، کە بە شێوازێکی بەرز و پیرۆز راستیەکانیان ئەخستە پـێش چـاوان و ، پێشکەشیان ئەکرد . لە هەموو ئەوانە بە ناوبانگ تر ئەحمـەد حیلمیـی شـابەندەر زادە [59] و ، ئیسماعیل فەننیی بوو . [60]

دیارە مامۆستا (بدیع الزمان) لە هەموان زیاتر هەستی بە مەترسیی شەپۆلی ئیلحاد ئەکرد و ، لە هەموانیش زیاتر غیرەتی ئەجوولا ، بەلاّم ئەم بە شـێوەیەکی ئاسان و ناسك دەستی دایە بەرگریی لە ئیمـان و ، بـە نووسـینە دڵ ڕفێنـە پـڕ لـە کاریگەریەکانی دەستی دایە پەرچ دانەوەی ئیلحاد ، بـە شـێوەیەك کـە ئەوانـەی خوێندەواریان کەم بوو لێـی تـێ بگـەن و ، شـارەزا پایەبـەرزەکانیش کـەڵکی لێ وەربگـرن ، بـەلاّم لـەم ماوەیـەدا نووسـراوەکانی لـە گۆڤـار و رۆژنامـەکاندا بـڵاو ئەکردەوە .

---

[59] ئەحمەد حیلمیی شابەندەر زادە (١٨٦٥ ـ ١٩١٤) : لە فیلیبا لە دایك بووە و ، زانسـتە شـەرعیەکانی لای موفتیی ئەو شارە خوێندووە و ، ئامادەییشی لە ئەستەنبووڵ تەواو کردووە . سەری لە بەیرووت و میصر و فیزان داوە و لە ١٩٠٨ دا گەڕاوەتەوە ئەستەنبووڵ و گۆڤارێکی حەفتانەی بە ناوی (الإتحاد الإسلامي) دەرکردووە ، بەلاّم کۆمەڵەی (إتحاد وترقي) دایان خستووە ، ناچار لە گۆڤار و رۆژنامەی تردا نووسینەکانی بڵاو ئەکردنەوە . پاشـان رۆژنامەیەك و چاپخانەیەك دائەمەزرێنیٚ و دەست ئەداتە هێرش بۆ سەر (إتحاد) یەکان و ئەوانیش دایان ئەخـەن . پاشان لە ١٩١٢ دا گۆڤارێکی گاڵتەو گەپی حەفتانەی دەرئەکرد . لە کۆلێژی (فنون) دەرسی فەلسەفەی ئەوتەوە و، چەند کتێبی نایابیشی نووسیوە . لەبەر ئەوەی مامۆستا یەکیٚ لەوانەی کە هێرشی ئەکردە سەر صـەهیۆنیەت و ماسۆنییەت ، ژەهریان دەرخوارد دا و لە ساڵی ١٩١٤ وەفاتی کرد .

[60] ئیسماعیل فەننیی (١٨٥٥ ـ ١٩٤٦) لە شارێکی بولغاریای ئێستا لە دایك بووە و ، سەرەتای خوێندنی لەویٚ تەواو کردووە . لە تەمەنی بیست ساڵیدا دێتە ئەستەنبووڵ و لەویٚ خوێندن تەواو ئەکات . زمانی عەرەبیی و ئینگلیزیی و فەرەنسیی و فارسیی بە چاکیی شارەزا بووە سەرەڕای خوێندنەوەی زۆری و ، سەرەڕای ئەوەش کە شاعیر و مۆسیقاڕ و ئاوازساز بووە .

ئەوەبوو (حسين جاهد یالْچین) کە سەرنووسەری رۆژنامەی (طـنين) و یـەکێ لە ئەندامـە ناودارەکـانی کۆمەڵـەی (إتحـاد و ترقـي) بـوو ، دەسـتی دایـە بـڵاو کردنــەوەی عەلمانیــەت و دژایــەتیی کردنــی ئیســلام ، هــەروەك وەهــا بزانــێ کــە ئیسلامیش وەك دینی مەسیحیەت وەهایە . دەری ئەبڕیی کە خۆرئاوا دوای پشت هەڵکردنیان لە کەنیسە بەرەو پێشەوە چوون . [٦١]

مەردانە مامۆستا نوورسیی وەك شێری بێشە لێی دەرپەڕیی و ، بە مەقالەیەك پەرچی دایەوە کە لە ئیسلامدا پیاوی دینیـی نیـە و ، کـەس نـاتوانێ خـۆی فـەرز بکات ، بەڵکو لە ئیسلامدا مامۆستای ئیرشاد و رێنیشاندان هەن ، کە خۆیان بە جـوانیی رەفتـار بـە وتـەکانیان ئەکـەن و ، لـە هـەموو کەسـێك زیـاتر پابەنـدی فەرمانەکانی شەریعەتن .

لێرەدا (حسين جاهد) لە وتەکان پەشیمان بوویەوە و دەری بڕیی کە مەبەستی دژایەتیی نەبووە ، بەڵکو ئیمانی بەو بنچینانە هەیە کـە (بـديع الزمـان) باسـی کردوون .

هەروەها ئەمیر محمد صـباح الـدين ، کـە خوشـکەزای سـوڵتان عەبدولحەمیـدی دووهەم بووە ، هەندێ پێشنیار پێشکەش ئەکات تا چارەسەری گـیر و گرفتـەکانی دەوڵەتی عوثـمانیی بکرێت ، کە بریتیی بوون لە بڕیاردان لەسەر لامەرکەزیـەت و حوکمیی زاتیی دان بە کەمینە نەتەوەیی و دینییەکانی دەوڵەت . بەڵام مامۆستا (بديع الزمان) پەرچی ئـەم رایەشـی دایـەوە و ، دەری بڕیـی کـە ئـەو نەخشـەیە بریتییە لە پارچە پارچە کردنی دەوڵەتی عوثـمانیی و ، بە قازانجی دەوڵەتە تەماع

---

[٦١] حسين جاهد یالْچین (١٨٧٥ ـ ١٩٥٩) رۆژنامەنووس و رۆمـان نووسـێکی تورکییـە و ، فـەرمان بـەر و مامۆستای ئینگلیزیی و فەرەنسـیی بـووە . پاشـان دەسـتی داوەتـە نووسـینی مەقالـە و چیرۆك و رۆمـان . دوای کوودەتای ١٩٠٨ تێکەڵ بە سیاسەت بوو و ، بە نوێنەری ئەستەنبووڵ هەڵ بژێررا و ، لە رێی رۆژنامەی (طنين) ەوە بەرگریی لە (إتحاد و ترقي) ئەکرد . کە دەوڵەتی عوثـمانیی دۆڕا و (إتحاد) ی یەکانیش لـە ١٩١٨دا کـەوتن و نەفیی کران ، ئەویش نەفیی کرا بۆ دوورگەی (مالطه) . سێ ساڵ لەوێ مایەوە و فێری زمانی ئیتاڵیی بوو و چەند کتێبێکی وەرگێڕان . بە نووسینەکانی دەورێکی وێران کاریی ئەبینی ..

کارە بێگانەکان دەرئەچێت ، بەڵکو چاك وەهایە کە بیر لە یەك بوونی موسڵمانان و هەوڵی جێ بەجێ کردنی شەریعەت بدرێت ، چونکە ئیسلامی بێگەرد بە ئەحکامە پڕ عەدالەتەکانی مافی هەموو لایەك ئەپارێزێ و ، رەحمەتی خوایە بۆ هەمووان ، هەتا بۆ ناموسڵمانەکانیش ..

وەنەبێ مامۆستا (بدیع الزمان) تەنها بە مەقالە نووسین خەریکی کار و خزمەت بوو بێت ، بەڵکو لە هەر لایەك فیتنە و ئاژاوەیەك سەری هەڵ بدایە خێرا هەڵمەتی ئەدا و مەردانە قۆڵی لێ هەڵ ئەماڵیی هەتا ئاو بەسەر ئاگردا بکات و، نەهێڵێ تەشەنە بکات ..

ئەوەبوو لە یەکێ لە کۆبوونەوە جەماوەرییەکاندا ، کە لەسەر شانۆی فەرەح لە ناوچەی شازادەباشیی ئەستەنبووڵدا ئەنجام درا ، خەریك بوو فیتنە و ئاژاوە ، لە نێوان پشتیوانانی کۆمەڵەی (إتحاد و ترقي) و نەیارەکانیان دا ، بەرپا ببێ ، بگرە خەریك بوو خوێنی لێ بکەوێتەوە ، خێرا مامۆستا نوورسیی هەڵمەتی دا و چووە سەر سەکۆی شانۆکە و بە دەنگە زوڵاڵەکەی بانگی کردە ئامادە بووان تا هێور ببنەوە و ، خۆیان بگرن و ، رێز لە را و بۆچوونی یەکتریی بگرن و ، دەریشی بڕیی کە میللەتێك دەستوور و پەرلەمانی ساز دابێ ، شوورەیییە بۆی ئازادیی لە بەرامبەرەکەی زەوت بکات و مافی پێشێل بکات و ، بیریشی خستنەوە کە پێغەمبەری ئازیز ﷺ بە سنگی فراوانەوە راوێژی لەگەڵ هاوەڵانی ئەکرد .. .. ئەوەبوو هێمنی کردنەوە و ، لە رشتنی خوێنی یەکتریی دەست کۆتای کردن .

هەروەها مامۆستا بە سەلیقە بێوێنەکەی خۆی هەوڵ ئەدات حەماڵە کوردەکانی ئەستەنبووڵ واز لەو بڕیارەیان بهێنن کە ئەوەبوو دەستیان لە کار کێشابوویەوە و ، خەریك بوو کاری خراپی لێ دەرچێ .

لە نۆهەم رۆژی مانگی رەمەزانی ساڵی ١٣٢٦ ك ، بەرامبەر بە نۆهەم رۆژی تەشرینی یەکەمیساڵی ١٩٠٨ز دا نەمسا بڕیاری دا بۆسنە و هەرسك بخاتە سەر وڵاتەکەی ، ئەمەش بە بۆنەی ئەوەوە کە سوڵتان عەبدولحەمیدی دووهەم رەحمەتی

خوای لێ بێ دەسەلاّتی نەمابوو و ، هەندێ ئەفسەری گەنجی هیچ نەزان کاروباریان هەڵ ئەسووڕاند و ، هیچ شارەزایی‌یەکیان لە سیاسەت و کونج و کەلەبەرەکانی نەبوو .

بە بۆنەی ئەم بڕیارەوە لە دەوڵەتی عوثمانییدا بڕیار درا کە پشت لە کەل و پەلی نەمسا بکرێت و هیچ کەس هیچیان لێ نەکڕێت . حەماڵەکانیش بڕیاریان دا ئەو کەل و پەلانە دانەگرن و باریان نەکەن . ئەمە پەڕەی سەند و خەریك بوو کار بکاتە سەر بازاڕ و بازرگانیی ئەستەنبووڵ و ، حەماڵەکانیش لە سەرۆکەکانیان یاخیی بوون و ، لە هەندێ قاوەخانەدا و لە بنکەی سەرەکیی خۆیاندا کۆ ئەبوونەوە .

جا مامۆستا حەکیمانە وتارێکی قەشەنگی بۆ دان و ، نەی‌هێشت پەڕە بسێنێ و شتی خراپی لێ بکەوێتەوە ، هەتا پشکێنەری پۆلیسی گشتیی ئەستەنبووڵ سوپاس و پێ‌زانینی خۆی بە مامۆستا نوورسیی کرد ..

هەتا مامۆستا ساڵێك لەوەو بەر خەمی ئەو کوردانەی ئەستەنبووڵ ئەخوا و ، ئەترسێت هەڵگرانی حیزبەکان سادەیی‌یان بە هەل بزانن و بیان خەڵەتێنن ، بۆیە بەسەریاندا ئەگەڕێ و لە قاوەخانە و شوێنی کۆبوونەوەیاندا بەسەریان ئەکاتەوە و لە بارودۆخی ولاّت و سەربەستیی شەرعیی تێیان ئەگەیەنێت . هەتا ئەدات بە گوێیاندا کە سوڵتان پێویستە شوێن سوننەتی پێغەمبەری خوا ﷺ بکەوێت ئەوسا موسڵمانەکان گوێڕایەڵیی فەرمانی بکەن ، ئەگینا هەر کەس لە پێغەمبەر ﷺ یاخیی ببێ و ستەم لە خەڵکیی بکات حوکمی جەردەی هەیە ئەگەرچیی سوڵتانیش بێت ..

هەروەها لە ٢٧ ی شوباطی ١٩٠٩ دا هەزاران قوتابیی زانستە شەرعی‌یەکان لە ناوچەی بایەزیدی ئەستەنبووڵدا کۆبوونەوە و ، دەستیان دایە دەربڕینی ناڕەزایی و بەرامبەر ئەو بڕیارەی کە وەزارەتی جەنگ دەری کردبوو بۆ ئەوەی قوتابیانی زانستە شەرعی‌یەکان خزمەتی عەسکەریی ئەنجام بدەن ، کە لەوەو پێش

چاوپۆشی‌یان لێ ئەکرا ، بۆ ئەوەی سەرگەرمی خوێندن بێت . جا هەندێك بەو بیانووەوە خۆیان ئەکردە قوتابیی دینیی هەتا لە خزمەتی عەسکەریی رزگاریان ببێ . بەم بۆنەوە ژمارەی قوتابیان یەکجار زۆر بوو و ، وەزارەتی جەنگیش بڕیاری دا تاقیی کردنەوەیەکیان بۆ ئەنجام بدات و ، ئەوەی دەرچوو چاوپۆشیی لێ بکرێ و، ئەوەش دەرنەچوو بکرێ بە سەرباز . بۆ ئەمە کاتی تاقیی‌کردنەوە دیاریی کرا، بەلاّم ئەوەندە ماوەی نەبوو تا قوتابیان خۆیان ئامادە بکەن ، لەبەر ئەوە قوتابییان دەستیان دایە خۆ پیشان دان و خەریك بوو لەگەڵ هێزەکانی دەوڵەت دا لێك بدەن، بەلاّم مامۆستا (بدیع الزمان) بە پەلە خۆی گەیاندە لای ئەو قوتابیانە و وتارێکی گونجاوی بۆ دان کە بووە مایەی هێور کردنەوەیان و ، نەهێشتنی توند و تیژیی و بلاّوەکردن بە خۆپیشان‌دانەکە بە هێمنیی و لەسەرخۆ ..[٦٢]

چوارەم : کۆمەڵەی ((الإتحاد المحمدي))

لە رۆژی ٥ ی نیسانی ١٩٠٩دا سوهەیل پاشا و ، موحەممەد صادق و ، فەریق رەضا پاشا و دەروێش وەحدەتیی لەگەڵ کەسانی تردا کۆمەڵەی (الإتحاد المحمدي) یان پێك هێنا و ، بە کۆبوونەوەیەکی دینیی قەڵەباڵغ لە شاری ئەستەنبووڵدا و لە مزگەوتی ئایا صۆفیا ئیعلانیان کرد ، کە ئەستەنبووڵ رۆژی وەهای بە خۆیەوە نەدیی بوو .

دروست بوون و پێك هێنانی ئەم کۆمەڵەیە هەڵقولاّوی غیرەت و مەردایەتیی ئیمان داران بوو ، کە لە پایتەختی ئیسلامدا بە چاوی خۆیان دژایەتیی ئیسلامیان ئەبینیی و ، مارەکانی ئیلحادیش بلێسەی زمانیان ئەهات و ، بەبێ شەرم و حەیا دژایەتیی قورئان و فەرموودەیان ئەکرد ..

مامۆستا (بدیع الزمان) یش ئامادەی ئەم کۆبوونەوەیە بوو و ، کە هات بە کۆمەڵێکی گەورەی قوتابیانی زانستە شەرعی‌یەکان دەوری گیرا بوو و وتارێکیشی پێشکەش کرد کە نزیکەی دوو سەعاتی پێ چوو و ، هانی موسڵمانانی بۆ ئەوە

---

[٦٢] سیرة ذاتیة : ٩٣ ـ ٩٤ ، رجل القدر : ٣٩ ـ ٤٣ .

ئەدا کە دەست بـە ئیسـلامەوە بگـرن و ، دوژمنـان خـەریکن داو بـۆ موسـڵمانان ئەنێنەوە .

شایانی باسە دەروێش وەحدەتیی یەکێ بوو لە دامەزرێنـەرانی کۆمەڵـەی یـەك گرتنـی موحەمـــمەدیی و خـاوەنی رۆژنامـەی وولقـان واتـە گڕکـان بـوو ، کـە بـە نووسینی توندوتیژ ناوبانگی دەرکردبوو .

وەحدەتیی لە بنەڕەتدا قوبروصیی بوو و ، دوای ئیعلانی دەسـتووری دووهـەم هاتبووە ئەستەنبوڵ و ، تەمەنیشی بیست سـاڵان بـوو و ، رۆژنامەکەشـی زمـان حاڵی کۆمەڵەی موحەمـمەدیی بوو . جا هەرچەندە مامۆستا (بدیع الزمـان) لـە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەکە نەبوو ، هەندێ مەقالـەی لـە رۆژنامـەی گڕکـاندا بـڵاو ئەکردەوە .. لەو مەقالانەدا داوای هێمنیی و یەكڕیزیی و وازهێنان لـە کـردەوەی نالـەباری ئـەکرد و رێـی راسـتی پیشـان ئـەدا بـەڵکو لـە هەڵـە و هـەرزەیی دوور بکەوێتەوە . جارێکیان ئەم نامەی نووسیی :

بۆ برام دەروێش وەحدەتیی !

پێویستە ئەدیبان خۆیان بە ئەدەب برازێننەوە ، بە تایبەت ئەدەبی ئیسـلامیی و، با ویژدانی دینییش پاسەوانی یاسای چاپ کراوەکان بێت ..

بەڵام وەحدەتیی ئەو ئامۆژگاری‌یانەی نەبیستن و لەسەر رەوتـی خـۆی بـەردەوام بوو ، تا ئەوەبوو لە دوای رووداوی (٣١ ی مارت) گیرا و درا بە مەحکەمە و لە سێدارە درا ..

کە کۆمەڵەی (الإتـحاد الـمحمدي) دائەمـەزرێت مامۆسـتا نوورسـیی ترسـی ئەوەی لێ ئەنیشێ کە هەندێ نەزان کاری نەشیاو ئەنجام بدەن و ، لەسەر ئەو نـاوە پیرۆزە بکەوێت و ، کە پاڵیشـی پێـوە ئـەدات لەلایـەن خۆیـەوە پـاڵ بـەو کۆمەڵـە نوورانی‌یە گەورەوە ئەدات کە موسـڵمانان لـە سەرانسـەری جیهـانی ئیسـلامیی‌دا دروستیان کردووە و ، ژمارەی ئەندامەکانیشی لە سێ‌صەد ملیۆن کەس زیاترە و، بریتی‌یە لە بازنەیەك کە پەیوەستە بە زنجیرەیەکی نوورانی‌یەوە کە لە خۆرهەڵاتەوە

بـۆ خۆرئـاوا و لـە بـاكوورەوە بـۆ باشـوور درێـژ بۆتـەوە و ، لایـەنی یـەكێتیی و پەیوەنـدیی ئەندامـەكانی تەوحیـدی خوایـە و ، سـوێند و پەیمانیشـی ئیمانـە و ، ئەندامانیشی ئیماندارانی مێژووی دوور و درێژی مرۆڤایەتیین و ، تۆمارگای نـاوی ئەندامەكانیشی (لوح الـمحفوظ) ە و ، بلاۆ كـەرەوەی بـیر و فیكریشـی هـەموو كتێب و رۆژنامـەیەكی ئیسلامیین كە مەبەستیان بەرزكردنەوەی فەرمایشتی خوایە و، شـوێنی كۆبوونەوەكانیشـی مزگـەوت و تەكیـە و قوتابخانـە شـەرعیەكانی سەرانسـەری جیهـانی ئیسـلامیین و ، بنكـەی سەرەكییشـی هـەردوو حـەرەمی شەریفن..

دیارە كۆمـەڵێك بەم ناونیشانانە بـەرپا ببێـت ، پێویسـتە سـەرۆكەكەی فـەخری كائینات ، حەزرەت (مـحمد الــمصطفی) بێـت ﷺ و مەسـلەك و پڕۆگرامیشـی بریتیی بێت لە چاوكردنی هەموو ئەنـدامێك لـە رەوشـتە بـەرزەكانی پێغەمبـەری ئازیز ﷺ و ، زیندووكردنەوەی سوننەتی پاك و بێگەرد و ، خۆشەویسـتیی ئیمـان داران و ، پێشكەش كردنی ئامۆژگاریی بۆیان و ، یاسای ناوەندییش سوننەتی پاك و بێگەرد بێت و ، دەستوور و یاسایشی فەرمان و قەدەغە شەرعیەكان بێت و ، شمشێر و چەكیشی دەلیل و بەڵگە قەناعەت پێكەرەكان بێـت ، چـونكە هیدایـەت دانی ئەورووپا بە قەناعەت ئەبێت نەك بـە زۆر و ناچـاركردن .. بـە خۆشەویسـتیی ئەبێت نەك بە دژایەتیی و بەربـەرەكانێ .. مەبەسـت و ئامـانجیش بەرزكردنـەوەی فەرمایشتی خوایە و ، رێژەی رەوشت و خواپەرسـتیی و كاروبـاری قیامـەتیش لـە شەریعەتدا لە صەدا نەوەد و نۆیە و ، رێژەی سیاسەتیش لە صەدا یەك زیاتر نیە و ، مەبەسـتی ئێمـەی موسـڵمانیش بەرزكردنـەوە گـرۆی ئادەمیەكانـە بـۆ پلـە بەرزەكان و ، پێشكەوتنی ماددیش لەم سەردەمەدا یارمەتیی گەشەكردنی بـانگی پیرۆز ئەدات .

بـەم شـێوەیە و بـەم تێگەیشـتن و بۆچـوونەوە مامۆسـتا نوورسـیی پـاڵ بـەو كۆمـەڵەیەوە ئەدات و ، خۆیشی بە بچووكترین ئەندامی لە قەڵەم ئەدات . كەواتـە

هەموو ئیمانداریك سەر بەو كۆمەڵەیە و ، جگە لە مولحید و بێدینەكانیش هیچ كەس لە دەرەوەی ئەو بازنەیەدا نیە .

ئەمە بۆچوونی مامۆستا نوورسیە بۆ كاری ئیسلامیی .. ئیتر نابێت موسڵمانان بەش بەش بن و پارچە پارچە بن ، هەتا ئەگەر لە ژێر ناونیشانی جۆراو جۆریشدا كار بكەن ، پێویستە ئەو خاڵانەی سەرەوە لە یاد نەكرێن و ، موسڵمانان هەر بە یەك كۆمەڵە بزانرێن و ، كاركردنیان لە دژی یەكتریی شەرعیەتی نیە .

كاتێك كە كۆمەڵەی (الإتحاد المحمدي) دامەزرێنرا ، لەلایەن ناحەزانیەوە هەندێ وەهم درانە پاڵی . مامۆستا نوورسییش بە ژیرانە وەڵامی ئەو وەهمانەی دایەوە ..

لەو رۆژانەدا رۆژنامەكان كاریان بۆ رووخاندنی خووڕەوشت ئەكرد و ، ورەو غیرەتی موسڵمانانیان ئەڕووخاند ، بۆیە مامۆستا نوورسییش وای بە چاك زانیی ئامۆژگارییان بكات و ، هەوڵیان لەگەڵ بدات تا رێز و ئیحترام بپارێزن . خۆیشی بە مەقالەی بەهێز رۆژنامەكانی ئەڕازاندنەوە و ، دەری ئەبڕیی كە بە سەروماڵ بەرگریی لە شەریعەت ئەكات و ، هەموو ژیانی بۆ خزمەتی سوننەتی بێگەرد تەرخان كردووە .[٦٣]

پێنجەم : رووداوی ٣١ ی مارت

رووداوی ٣١ ی مارتی ساڵی ١٣٢٥ ی رۆمیی بەرامبەر بە ٢٢ ی رەبیعی یەكەمی ١٣٢٧ ی ك ، ١٣ ی نیسانی ساڵی ١٩٠٩ ی زاینیی ،[٦٤] بریتیی بوو لە یاخیی‌بوونی سەربازانی ئەو هێزە سەربازییەی كە لە لایەن (إتحاد) یەكانەوە لە شاری سلانیكەوە نێررابوو بۆ ئەستەنبووڵ بۆ پاراستنی دەستوور و مەشرووطیەت .

---

[٦٣] رجل القدر : ٤٤ ـ ٤٥ ، سيرة ذاتية : ٩٥ ـ ٩٦ .

[٦٤] رجل القدر : ٥٧ .

ئەم یاخیی بوونە لە نیوەشەوی ١٣ / نیسـانی ١٩٠٩ لـە سـەربازگەی (طـاش قشلە) رووی دا .. ئەوەبوو سەربازەکان هەڵمەتیان دا و ئەفسەرەکانیان بەند کردن و ، خۆیشیان رژانە گۆڕەپانی سوڵتان ئەحمەد و ، کـە رۆژ بوویـەوە دەسـتیان دایـە گوللە تەقاندن بە هەوادا و ، ترس و لەرزێکی زۆریان پەخشان کرد و ، بە دەنگـی بەرزیش هاواریان ئەکرد :

ـ شەریعەتمان ئەوێت .. شەریعەتمان ئەوێت .

پاشان نێرراویان ناردە لای سەربازگەکانی تر و داوایان لیٚ کردن ئەوانیش بدەنە پاڵیان . ئەوەبوو هەندیٚ سەربازی تر پاڵیان پێوە دان ، سەرەڕای هەنـدیٚ قوتـابیی قوتابخانە دینییەکان و کەسانی صۆفیی و هەندیٚ کەسی تریش کە چارەی (إتحاد و ترقي) یان نەئەویست . ئەم یاخیی بوونە یانزە رۆژی خایاند و چـەند کەسـێکیش گیانیان لە دەست دا ..

هەر کە سوڵتان لەو یاخییبوونە ئاگادار بوو سـەرۆکی نووسـەرانی خـۆی نـاردە لایان تا دڵخۆشیان بکات ، کەچیی یاخییبووەکان داواکاریی تریان راگەیاند ، کـە ئەوەبوو داوایان ئەکرد (حسین حلمـي پاشـا) ی سـەرەك وەزیـر و ، (علـي رضـا پاشا) ی وەزیری جەنگ و ، (محمود مختار پاشا) ی فەرماندەی فیرقەی یـەك و ، (أحمد رضا) ی سەرۆکی پەرلەمان لا ببرێن و ، (إتحاد)یـەکان لـە وڵات نـەفیی بکرێن و ، ئەفسەرەکانی (ئالایلیی) کە خانەنشین کرابوون بگەرێنەوە سەر کار و، چاوپۆشییش لەوانە بکریٚ کە بەشداریی ئەم یاخییبوونەیان کردووە .

سـەربازەکان هـەوڵیان دا سـەرۆکی پەرلـەمان و رۆژنامـەنووس (حسـین جاهـد یالچین) کە دوو دوژمـنیی سەرسەختی ئیسلام بوون دەست گیر بکەن و بیان کوژن، کەچیی خۆیان حەشار دابوو و دەست نەکەوتن ، بەڵام ناظم پاشـای وەزیـری عـەدل کوژرا ، چونکە سەربازەکان بە (أحمد رضا) یان زانیی و ، ئەمیر محمـد أرسـلانی نـائیبی (لاذیقیـە) ش کـوژرا کـە وایـان زانیـی (حسـین جاهـد) ی دوژمـن بـە

ئیسلامە . هەروەها کۆمەڵێك ئەفسەری دەرچووی کۆلێژی جەنگ بە دەستی سەربازەکان کوژران چونکە ئەوانەیان بە پاڵپشتی (إتحاد) یەکان ئەژمارد ..

جا هەرچەندە سوڵتان سەرەك وەزیرانی لابرد و تەوفیق پاشای خستە جێگەی و، وەزیری جەنگ و فەرماندەی فیرقەی یەکی لەبەر داواکاریی سەربازەکان لابرد ، کەچیی یاخییبوونەکە کۆتایی نەهات .

ئەندامانی (إتحاد و ترقي) لە سلانیکەوە دەستیان دایە بروسکە ناردن بۆ کۆشکی یەڵدز و ، سوڵتانیان بەوە تاوانبار ئەکرد کە گوایا ئەم یاخییبوونە دەست کیسەی ئەوە و ، مەبەستی لە ناوبردنی دەستوور و ، کۆمەڵی (إتحاد و ترقي) یە . بۆ ئەمە بڕیار درا لە سلانیکەوە هێزێکی سەربازیی ڕەوانە بکرێ تا ئەو یاخییبوونە کپ بکاتەوە .. ئەم هێزە سەربازییە بە فەرماندایەتیی مەحموود پاشا ڕەوانەی ئەستەمبووڵ کرا ، تا دەسەڵات بگێڕێتەوە بۆ (إتحاد) یەکان . ئەوەبوو لە ١٥ ی نیساندا کەوتە ڕێ و ، لە ٢٣ ی نیسانی ١٩٠٩ دا گەیشتە ئەستەمووڵ و دەستی بەسەردا گرت .. لە ڕاستییدا ئەم سوپایە سوپایەکی نیزامیی تورکیی نەبوو ، بەڵکو سەرەڕای هەندێ سەربازی تورك ، خەڵکی تری مەدەنیی لە بولغار و ئەلبانیی و جوولەکەی دۆنەمەی سلانیکیشیان لەگەڵدا بوون کە دوژمنی دەوڵەتی عوثمانیی بوون و چەندین ساڵ لەگەڵیا جەنگابوون ..[٦٥] ئەم سوپایە حوکمی عورفیی ئیعلان کرد و ، دادگایەکی عەسکەرییشی بۆ دادگاییکردنی لێپرسراوانی ئەم ڕووداوە دامەزراند .

ئەم سوپایە زۆر بەهێز نەبوو ، بەڵکو سوپای پارێزەری کۆشکی سوڵتان زۆر لەو بەهێزتر بوو ، کەچیی کە سوپای حەرەکەی سلانیك ویستی سوڵتان دابماڵێ ، سوپای کۆشك داوای لە سوڵتان کرد کە ماوەی بدرێ تا سوپای سلانیك لەناو بەرێت ، بەڵام سوڵتان ڕازیی نەبوو لەسەر داماڵینی ئەو خوێن بڕژێت . ئیتر ئەوەبوو سوپای حەرەکە لە ٢٧ ی نیسانی ١٩٠٩ زدا بەرامبەر بە ٦ ی ڕەبیعی

[٦٥] رجل القدر : ٤٥ ـ ٤٦ .

دووهەمی ١٣٢٧ ك سەعات (٣٢ : ١) ی زەوالیی سولّتان دامالّرا و دەسەلاّت کەوتە دەست (إتحاد) یەکان کە سولّتان رەشادی برای سولّتان عەبدولحەمیدیان کردە سولّتان ..

مامۆستا نوورسیی چەند دەقیقەیەك ئەو یاخییبوونەی بینیی ، خێرا بۆی دەرکەوت بەرەو ئەنجامێکی چاك ناڕوات . چونکە گوێڕایەڵیی فەرمان نەماوە و، ئامۆژگارییش کەڵکی نیە ، بۆیە دوای سێ دەقیقە شوێنی یاخییبوونەکە چۆڵ ئەکات و بە پەلە خۆی ئەگەیەنێتە یەکێ لە گەڕەکەکانی ئەستەنبووڵ بە ناوی (باقر گوی) تا نەهێڵێ دۆستەکانی تێکەڵ بەو کارە بن و ، هەرکەسی بدیایە ئامۆژگاریی ئەکرد .

بۆ رۆژی دووهەم پرسیار لە هەندێ سەربازی گوێڕایەڵ ئەکات کە چەند ئەفسەر پێکراون؟ ئەوانیش هەواڵی ئەدەنێ کە تەنها چوار ئەفسەری ستەمکار پێکراون .[٦٦]

مامۆستا کە دیتی وا گوێڕایەڵیی سەربازان لە جێی خۆیدا نیە ، زۆری پێ ناخۆش بوو ، بۆیە بە سەربازانی راگەیاند :

ئەی سەربازان ! ئەگەر ئەفسەرەکانتان بە یەك تاوان ستەم لە خۆیان بکەن ، ئەوا ئێوە بەم یاخییبوونەتان ستەم لە سیی ملیۆن عوثمانیی و سێصەد ملیۆن موسڵمان ئەکەن . چونکە شەرەف و رێزی عوثمانیەکان و عامەی موسڵمانان ، هەروەها بەختەوەریی و ئالاّی یەکێتییان ـ لە لایەکەوە ـ لەسەر گوێڕایەڵیی ئێوە وەستاوە .

پاشان ئێوە داوای شەریعەت ئەکەن ، کەچیی ئێوە بەم یاخیی بوونەتان پێچەوانەی شەریعەت ئەجووڵێنەوە .[٦٧]

جا بۆ ئەوەی حەقیقەتی ئەم رووداوە بە جوانیی دەر بکەوێت ، پێویستە ئەم حەوت خاڵە بەرچاو بگرین :

---

[٦٦] سيرة ذاتية : ١٠٣ ـ ١٠٤ .

[٦٧] صيقل الإسلام ـ المحكمة العسكرية : ٤٤٨ .

١ ـ لـە صـەدا نـەوەدی ئـەم راپەڕینـە دژی (إتحـاد و ترقـي) و دژی سـتەم و ئیستیبدادیان بوو .

٢ ـ مەبەست لەم راپەڕینە لابردنی ئەو وەزیرانە بوو لە نێـو حیزبـەکاندا وت و وێژیان لە سەر ئەکرا .

٣ ـ رزگـارکردنی سـوڵتان عەبدولحەمیـدی سـتەم لیٚکـراو ، تـا لـە خەلافـەت دانەماڵریٚ .

٤ ـ قەدەغـەکردن و لابردنـی ئـەو بڕیـار و ئاگادارییانـەی کـە لەگـەڵ رەوشـتی سەربازیی و رەوشتی دینییدا ناگونجێن .

٥ ـ بکوژی بەڕێز (حسن فهمـي) [٦٨] بدۆزرێتـەوە ، ئـەویش دوای ئـەوەی کـە باسی کوشتنەکەی گەورە کرا ..

٦ ـ باسی ئەفسەرەکانی ئالایلیی ،[٦٩] کە لە خزمـەتی سـەربازیی دەرکرابـوون، چارەسەر بکرێت و مافیان پیٚشێل نەکرێت .

٧ ـ سـنوورێك بـۆ سەربەسـتیی دابنرێـت ، ئـەویش بـە ئـەحکام و رەوشـتە شەرعیەکان ، تا کاری نابەجیٚ بە ناوی سەربەستییەوە ئەنجام نەدرێن . پاشـان حەددە شەرعییەکان بە جوانیی جیٚ بەجیٚ بکرێن .[٧٠]

مامۆستا نوورسیی رۆژی جومعە لەگەڵ چەند زانایەکی تردا ئەچن بۆ لای ئـەو سەربازانەی کە لە وەزارەتی جەنگدا یاخیی بووبوون . ئـەوەبوو بـە چـەند وتـاری کاریگـەر تـوانیی هەشـت فـەوج بهێنێتـەوە سـەر رێـی گویٚڕایـەڵیی . ئەمـەش نموونەیەکە لە وتارەکانی :

---

[٦٨] حەسەن فەهمیی : رۆژنامەنووسێکی نەیاری کۆمەڵەی (إتحاد و ترقي) بووە و ، لەسەر پردی (غلطه) بـە دەستی ئەوان کوژراوە . جا کوشتنەکەی بووە هۆی رق هەڵسانی میللەت لەو کۆمەڵەیە.

[٦٩] بریتیی بوون لەو ئەفسەرانەی کە لە پلەی سەربازییەوە بەرز بووبوونەوە ، واتە لە دەرچووانی کۆلێژی جەنگ نەبوون ..

[٧٠] صيقل الإسلام ـ الحكمة العسكرية : ٤٤٥ .

ئەی سەربازە خواناسەکان ! شەرەف و کەرامەت و بەختەوەریی و هێمای یەك بوونی سیی ملیۆن عوثمانیی و ، سێصەد ملیۆن موسڵمان ـ لە لایەکەوە ـ بەستراوە بە گوێڕایەڵیی ئێوەوە . ئەگەر ئەفسەرەکان بە تاوانێك ستەم لە خۆیان بکەن ، ئەوا ئێوە بەم یاخییبوونەتان ستەم لە سێصەد ملیۆن موسڵمان ئەکەن ، چونکە بەم یاخییبوونەتان برایەتیی ئیسلامیی لەناو ئەدەن .

چاك بزانن ! دەوری سەرباز یەکجار مەزنە ، چونکە ئەو لە کارگە ئەچێت ، جا ئەگەر پێچکەیەکی ئەو کارگەیە لە کار کەوت ئەوا هەموو کارگەکە لە کار ئەکەوێت .. سەربازیش نابێ دەست لە کاری سیاسەت وەر بدەن ، ئینکیشارییەکان [٧١] چاکترین شاهێدن لەسەر ئەمە .. ئێوە داوای شەریعەت ئەکەن ، بەڵام لە راستییدا ئێوە پێچەوانەی ئەجووڵێنەوە و چەپەڵێشی ئەکەن ... [٧٢]

شەشەم : بۆ دادگای سەربازیی

مامۆستا نوورسییش یەکێك بوو لەوانەی کە درا بەو دادگا سەربازییەی کە خۆرشید پاشای دڵڕەق سەرۆکی بوو .. [٧٣] ئەم دادگایە هەلێکی چاك بوو بۆ

---

[٧١] ئینکیشاریی : یاسایەکی سەربازیی پیادە بووە لە دەوڵەتی عوثمانیی دا کە سوڵتان ئۆرخان دای مەزراندووە . لە سەرەتاوە خزمەتی چاکی پێشکەش بە دەوڵەت کردووە ، سوڵتان مەحموودی دووهەم هەڵی وەشاندەوە و لە جێگەیدا یاسایەکی سەربازیی نوێی دامەزراند..(سيرة ذاتية : ١٠٦) .

[٧٢] صيقل الإسلام / المحكمة العسكرية : ٤٤٩ .

[٧٣] مامۆستا لەگەڵ پیرەمێردی شاعیردا بەند ئەکرێن و شەوێکیان خەو بە کاك ئەحمەدی شێخەوە ئەبینێت و مژدەی رزگاربوونیان ئەداتێ . مامۆستاش خەوەکە بۆ پیرەمێرد ئەگێڕێتەوە و ، دوای ماوەیەك ئازاد ئەکرێن و ، بەو بۆنەوە پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە دیوانەکەیدا ل ١١٢ تۆمار کردووە :

کاك ئەحمەدەکەی خۆشەویستی خوا زۆر کەس بە سایەی تۆوە نان ئەخوا
لەوانە زیاتر من تۆم خۆش ئەوێ هەر تۆی سەربەرزیی قەومەکەت ئەوێ
کە لە زیندانیان تێك خزاندبووین سێدارەیان بۆ داچەقاندبووین
تۆ چووبوویتە لای بدیع الزمان مژدەت دابوویە بە ژیان ومان
فەرمووبووت ئێوە نامرن ئەمێنن تا سەر ئازادیی گەلتان ئەبینن
خۆ من باوەڕم بەوە کردووە بە وەسیەت ناوی ئەوەم بردووە

(إتحاد) یەکان ، تا بە بیانووی بەشدارییکردنی ڕووداوەکە ، یان کۆمەکییکردنی ئەوانەی کە ڕووداوەکەیان بەرپا کرد ، خۆیان لە دوژمنەکانیان ڕزگار بکەن . شایانی باسە کە (إتحاد) یەکان ئەم ڕووداوەیان کردە بیانوو بۆ لەکارخستنی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووهەم ، هەرچەندە ئەو هیچ جۆرە پەیوەندییەکی بەو باسەوە نەبوو . لە هەمان کاتدا سوڵتان ئەوەندە خۆی بە پاك ئەزانیی داوای کرد لیژنەی لێکۆڵینەوە پێك بهێنن تا دەربکەوێت کێ تاوانبارە ، کەچیی (إتحاد) یەکان نەیانوێرا ئەو لیژنەیە پێك بهێنن ، نەوەکو سوڵتان بە پاك و بێتاوان دەربچێت .[٧٤]

جا هەرچەندە (بدیع الزمان) هیچ پەیوەندییەکی بەو ڕووداوەوە نەبوو ، بگرە بە پێچەوانەوە ، ئەو ئامۆژگاریی سەربازەکانی کرد تا ڕێز لە فەرمانی ئەفسەرەکانیان بگرن و ، پارێزگاریی لە هیمنیی و ئاسایش بکەن ،[٧٥] بەڵام کۆمەڵەی (إتحاد) ئەو بابەتە توند و تیژانەیان لە یاد نەچوو بوون کە مامۆستا لە ڕۆژنامەی (وولقان) دا دژی ئەوان بڵاوی ئەکردنەوە . لە هەمان کاتدا (إتحاد) یەکان کۆمەڵەی (إتحاد محمدي) یان هەڵوەشاندەوە ..

کاتێك کە (بدیع الزمان) برا بۆ دادگا ، زیاتر لە دە تەرمی لە سێدارە دراوەکان بە سێدارەکانەوە ، لە حەوشەی دادگای سەربازییدا هەڵواسرابوون ..

مامۆستا نوورسیی لە سەرخۆ و بە دامەزراوییەوە چووە هۆڵی دادگاوە تا بەرامبەر بە دەستەی دادگای سەربازیی بوەستێ ، کە بە سەرۆکایەتیی (خورشید پاشا) پێك هێنرا بوو . کە گەیشتە بەرەوە خورشید پاشا بە تووڕەیی و گاڵتەپێ کردنەوە پرسیی :

بەڵام وا ئەمرم بەو ئاواتەوە بشمرم گۆڕم دەنگ ئەداتەوە

[٧٤] رجل القدر : ٤٦ .

[٧٥] ئەو وتارەی لە ڕۆژنامەی (دینیی) دا ، کە لە ئەستەنبووڵ دەرئەچوو ، ژمارە (١٠٧) ی ڕۆژی ١٧نیسانی ١٩٠٩ بڵاو کراوەتەوە . (رجل القدر : ٥٧) .

تۆیش داوای (شـەریعەت) ئەکـەیت ؟ سـەیر کـە ! هەرکـەس داوای بکـات ، ئاوەها لـە سـێدارە ئـەدرێت . (بـە دەستیشـی ئامـاژەی بـۆ تـەرمی لـە سـێدارە دراوەکان کرد کە لە پەنچەرەی دادگاوە دیار بوون) .

دوای ئەم هەڕەشەیە مامۆستا بە پێوە وەستا و ، لەبەردەم دادگادا بەرگرییەکی ئازایانەی قەشەنگی پێشکەش کرد ، کە ئەمە هەندێکیەتی :

من داواکاری شەریعەتم ، لەبـەر ئـەوە هـەموو شـتێك بـە تـرازووی شـەریعەت کێشانە ئەکەم . ئیسلامیش بە تەنیا ئوممەتی منە ، لەبەر ئەوەش هـەموو شـتێك بە تێڕوانینی ئیسلام هەڵ ئەسەنگێنم و سەیری ئەکەم .

لە کاتێکیشدا کە مـن لەسـەر لێـواری جیهـانی بـەرزەخدا ، کـە پێـی ئـەڵێن (بەندیخانـە) وەسـتاوم و ، لـە وێسـتگەی لـە سـێدارەداندا چـاوەڕوانی ئـەو شەمەندەفەرەم کە بەرەو قیامەت هـەڵم ئـەگرێت ، ئـەو بارودۆخـە پـڕ لـە زوڵـم و غەدرانە ، کە لە کۆمەڵگای مرۆڤ دا روو ئەدەن ، تاوان بار ئەکەم و رەخنـەیان لێ ئـەگرم . جـا رووی وتـارم بـە تـەنها لـە ئێـوە نیـە ، بـەڵکو بـەرەو رووی هـەموو ئادەمیزادی ئەم چەرخەی ئاراستە ئەکەم ....

من بەوپەڕی تاسەمەندییەوە ئامادەی رۆیشتنم بۆ ئاخیرەت و ، ئامادەم لەگەڵ ئەو لە سێدارە دراوانەدا بچم بۆ ئەوێ . بەم نموونەیەش ئەوە بێننە بەرچـاوتان کـە چەندە تاسەمەندم بۆی :

گوندنشینێك کە شەیدای شـتی سـەیر و سـەمەرە بێـت ، ئەگـەر شـتە سـەیر و سـەمەرە و جوانـەکانی ئەسـتەمبووڵی بـەرگوێ کـەوتبێ ، داخـۆ ئـەبێت چـەندە تاسەمەندیی بینینیان بێت ؟

جا من ئێستا وەك ئەو گوندنشینە شەیدای ئەو قیامەتەم کە پێشـەنگای شـتە سەیر و سەمەرەکانە .

لەبەر ئەوە دوورخستنەوەم و نەفییکردنم بۆ ئەویٚ بە سزادانم ناژمێررێت ، بەلاٚم ئەگەر لە تواناتاندا ببیٚ و ، لیٚتان بیٚت سزا و ئازارم بدەن ، ئەوا ئازاری ویٚژدانییم بدەن ، ئیتر لەوە کەمتر نە سزایە و نە ئازار ، بەلٚکو فەخر و شانازییە .

لە سەردەمی ئیستبداددا ئەم حکوومەتە دژایەتیی عەقلٚ و ژیریی ئەکرد ، بەلاٚم ئیٚستا دوژمنایەتیی لەگەلٚ هەموو ژیاندا ئەکات .. جا ئەگەر ئەوە شیٚوە و مەنطیقی حکوومەت بیٚت ، دەبا بژیی شیٚتیی و ، دە با بژیی مردن و ، دەبا بژیی دۆزەخی ماوا و مەنزلٚی زالٚمانیش .

هیوادار بووم شویٚنیٚکم بۆ ئامادە ببیٚت تا بیر و بۆچوونەکانمی تیٚدا دەر بخەم ، ئا ئەوەتا ئەم دادگا عورفییە بووە شویٚنیٚکی چاك تا بیرو بۆچوونەکانمی لیٚوە پەخش بکەم .

لە رۆژانی سەرەتای لیٚکۆلٚینەوەدا ، وەك لە کەسانی تریان پرسیی ، لە منیشیان پرسیی :

تۆیش داوای شەریعەتت ئەکرد ؟!

منیش وتم : ئەگەر هەزار رۆحم ببوایە ، ئامادە بووم هەر هەموویان لە پیٚناوی حەقیقەتیٚك لە حەقیقەتەکانی شەریعەتدا بەخت بکەم .. چونکە شەریعەت هۆی بەختەوەرییە و ، عەدالٚەتی پالٚفتەیە و ، رەوشت بەرزییشە .. ئەلٚیٚم : شەریعەتی راستەقینە ، نەك ئەوەی کە یاخییبوان داوای ئەکەن .[٧٦]

ئەم بەرگرییەی مامۆستا دوو جار چاپ کرا .. لە کاتیٚکدا کە چاوەڕوان ئەکرا ئەو دادگا ناهەموارە حوکمی ئیعدام دەر بکات ، کەچیی حوکمی بیٚتاوانیی بۆ مامۆستا دەرکرد ، مامۆستاش لە بریی سوپاس کردنی دادگا بۆ ئەو بڕیارەی ، لە ناوچەی بایەزیدەوە ، کە دادگای لیٚ بوو ، بەرەو ناوچەی سولٚتان ئەحمد کەوتە ریٚ

[٧٦] سیرة ذاتیة : ١٠٨ ، رجل القدر : ٤٧ ـ ٤٨ .

و، خەڵكێكی زۆریش بە دوایەوە بوون و ، بە دەنگی بەرز ئەیان وت : با دۆزەخ بۆ زاڵمان بژیت ، با دۆزەخ بۆ زاڵمان بژیت .[٧٧]

مامۆستا نوورسیی پێی خۆش بووە هیچ شتێك نەبێتە بەربەستی سەربەستیی لە ژیانیدا ، بۆیە پێی خۆش نەبوو هیچ یاسایەك سنووری بۆ دابنێ ، مادام لە شەریعەت وەرنەگیرابێ .

ژیانی مامۆستا لەو ماوەیە لە ئەستەنبوڵدا تا رادەیەك ژیانێكی سیاسیيانە بوو ، بەو نیازەی كە لە رێگەی سیاسەتەوە خزمەت بە دین بكات . ئەوەبوو كە بانگی ئازادیی بەرز كرایەوە ، ئەویش پشتیوانیی لێ كرد و ، بە توندییش دژی زوڵم و لادانی كۆمەڵەی (إتحاد و ترقي) وەستا و ، روو بە روو ئاگاداری ئەكردن كە ئەو كارەی ئەوان دەست درێژییە بۆ سەر دین و ، دژایەتیی غیرەتی خوایە و ، پشت هەڵكردنە لە شەریعەت ، كەواتە سەرەنجامێكی ناهەمواری ئەبێت !

دوای ئیعلانی دەستووریش مامۆستا پشتگیریی لە كۆمەڵەی (الإتحاد المحمدي) كرد . شایانی باسە كە ئەو كۆمەڵەیە لە ماوەیەكی كەم دا پەرەی سەند، دوای بلاْوكردنەوەی وتەیەكی مامۆستا (بدیع الزمان) ، پەنجا هەزار ئەندام پاڵیان پێوە دا .

مامۆستا لە رۆژنامەكاندا و بە وتاردان مانا و مەبەستی راستەقینەی ئازادیی بۆ موسڵمانان روون ئەكردەوە ، تا خراپ تێ نەگەن و ، پێویستە ئەو ئازادییە لە سنووری شەرعدا بێت ئەگینا ئیستیبداد هەر بەردەوام ئەبێت ..[٧٨]

حەوتەم : گەڕانەوە بۆ وان

مامۆستا نوورسیی لە ئەستەنبوڵ زۆر نەمایەوە ، بەڵكو لە ساڵی ١٣٢٨ ك بەرامبەر بە ١٩١٠ ز دا لە رێی (باطوم) ەوە بەرەو وان گەڕایەوە .. لە رێگادا بەلای شاری (تفلیس) دا تێ پەڕیی و ، لەوێ سەركەوتە سەر گردی (شێخ

[٧٧] سيرة ذاتية : ١٠٩ .
[٧٨] سيرة ذاتية : ١١٠ ـ ١١١ .

صنعان) و لەو کاتەدا وت و ویژێك لەگەڵ پۆلیسێکی رووسیی‌دا ئـەنجام ئـەدات . ماموستا خۆی ئەوەمان بۆ ئەگێڕێتەوە :

دە سـاڵ لەمەوبـەر چـووم بـۆ (تفلـیس) و سەرکەوتــمە سـەر گـردی (شـێخ صنعان) . لەوێ سەرنجی ئەو نـاوەم ئـەدا و ، لێـی ورد ئەبوومـەوە . یـەکێك لـە پیاوانی پۆلیس لێم نزیك کەوتەوە و وتی :

ـ لە چیی ورد ئەبیتەوە ؟

+ نەخشەی قوتابخانەکەم ئەکێشم .

ـ تۆ خەڵکی کوێیت ؟

+ خەڵکی بەدلیسم .

ـ خۆ ئێرە تەفلیسە !

+ بەدلیس و تەفلیس بران .

ـ مەبەستت چی‌یە ؟

+ سێ نووری یەك لە دوای یەك لە ئاسیا ، لە جیهانی ئیسلامیی‌دا ، سـەریان هەڵداوە و ، لە لای ئێوەش سێ تاریکیی یەك لەسەر یەك سەر هەڵ ئەدەن و ، ئەم پـەردە زاڵمانەیـەش ئـەدڕێت و دێتـەوە یـەك و ، ئـەو کاتـەش دێـم بـۆ ئێـرە و قوتابخانەکەم دائەمەزرێنم .

ـ ئەی هوو ! لە هیوای زۆرت سەرسامم !!

+ منیش لە عەقڵی تۆ سەرسامم ! ئایا ئەگونجێ وەها بزانـی کـە ئـەم زسـتانە نابڕێتەوە ؟ هەموو زستانێك بەهارێك و ، هەموو شەوێکیش رۆژێکی لە دوایە !

ـ موسڵمانەکان بەم لاو بەولادا بلاوەیان کردووە .

+ رۆیشـتوون بـۆ وەرگرتنـی زانسـت . ئـا ئـەوەتا کـاکی هینـدیی کـە کـوڕی لێ‌هاتووی ئیسلامە لە دواناوەندیی ئینگلیزدا ئەخوێنێت .

ئا ئەوەتا کاکی میصرییش کە کوڕی زیرەکی ئیسلامە لە قوتابخانەی کارگێڕیی سیاسیی ئینگلیزدا دەرس ئەخوێنێ ..

ئا ئەوەتا کاکی قەفقاسیی و تورکوستانییش کە دوو کوڕی پاڵەوانی ئیسلامن لە قوتابخانەی جەنگیی رووس‌دا خەریکی راهێنانن .. هتد .

جا کابرا ! ئەو کوڕە چاك و بەڕێزانە ، دوای وەرگرتنی بڕوانامەکەیان ، هەر یەکەیان کاروباری کیشوەرێك لە کیشوەرەکان ئەگرێتە ئەستۆ و ، ئالاَی باوکی دادپەروەریان ، واتە ئیسلامی مەزن ، بەرز ئەکەنەوە تا لە بەرزاییی‌یەکانی کەمالاَت‌دا بشەکێتەوە ، تا نهێنیی حیکمەتی ئەزەلیی ، کە بۆ نەوەی ئادەم بڕیار دراوە ، لە بەرامبەر هەموو کۆسپێك‌دا ، ئاشکرا بکات .[79]

مامۆستا نوورسیی کە لە ساڵی ١٩١٠ دا گەیشتەوە وان دەستی دایە دەرسە کۆمەلاَیەتیی و موحازەرە زانستیەکانی و ، لە نێوان عەشرەتەکانیش‌دا هات و چۆی ئەکرد تا لە رێی پرسیار و وەلاَمەوە رێنماییی‌یان بکات . ئەوەبوو لەو پرسیار و وەلاَمانە کتێبی (مناظرات) بە زمانی تورکیی دەرچوو . پاشان وەری گێڕایە سەر زمانی عەرەبیی و ناوی نا (رجتة العوام) . شایانی باسە کە (مناظرات) لە ساڵی ١٩١٣ دا و لە ئەستەنبووڵ چاپ کرا و ، چەند جارێکیش چاپ کردنەوەکەی دووبارە کرایەوە .[80]

هەشتەم : سەردانی شام

لە زستانی ١٩١١ ز ـ ١٣٢٧ ك مامۆستا سەردانی ولاَتی شامی کرد ، کە ئەوەبوو خوشکەکەی و زاواکەی لەوێ بوون . لە دیمەشق و لە مزگەوتی ئومەوییی‌دا، لەسەر داوای زانایان و کۆڵ نەدانیان ، مامۆستا بە زمانی عەرەبیی وتارێکی قەشەنگی پێشکەش کرد کە ئەوەبوو خەڵکێکی یەکجار زۆر کە ئەگەیشتە دە هەزار کەس و نزیکەی صەد زانای پایەداریش لە ناویان‌دا بوون . ئەم وتارەی کرا بە نامیلکەیەك و لەژێر ناونیشانی (الخطبة الشامية) دا ، لە حەفتەیەك‌دا دوو جار چاپ کرا .. مامۆستا لە ساڵی ١٩٥١ دا بەم وتارەدا

---

[79] سيرة ذاتية : ١١١ ـ ١١٢ ، نقلاً عن صيقل الإسلام ـ السانحات : ٣٧١ .

[80] سيرة ذاتية : ١١٣ ، رجل القدر : ٥٠ .

چوویەوە و ، دوای بژارکردنی و زیادکردنی هەندێ پەراوێز و بڕگە ، بە زمانی تورکیی دایڕشتەوە .

لەم وتارەدا مامۆستا شەش نەخۆشیی گرنگی دەست نیشان کرد کە بوونەتە هۆی دواکەوتنی موسڵمانان ، کە ئەمانەن :

١ ـ ورەبەردان و دەست لە خۆ شۆردن .

٢ ـ نەمانی راستگۆیی لە ژیانی کۆمەڵایەتیی و سیاسییدا .

٣ ـ خۆشویستنی دوژمنایەتیی .

٤ ــ بێئاگایی لەو پەیوەندییە نوورانییانەی کە ئیمانداران بە یەکەوە ئەبەستن .

٥ ـ پەرەسەندنی ئیستیبداد و پەرەسەندنی نەخۆشیی جۆراو جۆر .

٦ ـ بەرچاوگرتنی کەڵکی خۆیی بە تەنیا .

پاشان دەستی دایە نواندنی دەرمان بۆ هەر یەکە لەو نەخۆشییانە ، کە دیارە ئەو دەرمانانەی لە دەرمانخانەی قورئانی حەکیم هەڵ گۆزیوە و ئەبنە مایەی چارەسەرکردنی ئەو نەخۆشییە سەختانە .[٨١]

نۆهەم : بۆ ئەستەنبووڵ و هاوڕێیەتیی سوڵتان

دوای تەواوکردنی گەشتەکەی شامی مامۆستا بدیع الزمان لە رێی بەیرووت ئەزمیرەوە گەڕایەوە ئەستەنبووڵ . هەرکە گەیشت ئاواتەکەی جارانی هاتەوە یاد و دەستی دایە پەیوەندییکردن بە لایەنە بەرپرسەکان بۆ جێ بەجێ کردنی ئەو ئاواتە پیرۆزەی کە بریتیی بوو لە دامەزراندنی زانکۆی زەهرا تا زانستە شەرعییەکان و زانستە نوێکان پێکەوە شان بە شانی یەك بخوێنرێن ، چونکە پێشکەوتنی موسڵمانان بەستراوە بە شارەزاییەکی چاکی دین و ، دەست خستنی زانستە نوێکان .

---

[٨١] سيرة ذاتية : ١١٥ ـ ١١٦ ، رجل القدر : ٥٠ ـ ٥١ .

لـە سـەرەتای سـەردەمی سەربەسـتییدا سـوڵتان رەشـادی بـرای سـوڵتان عەبدولحەمید گەشتێکی بەرەو رۆم ئەیلیی دەست پێ کرد و ، مامۆستا نوورسییش بە نوێنەریی پارێزگاکانی کوردستان کەوتە گەڵی .[٨٢] لەو گەشتەدا دای بـە گـوێی سوڵتانیش و بە گوێی ئەو (إتحاد) یانەدا کە لەگەڵ سوڵتان هاتبوون ، کە :

خۆرهەڵات پێویستییەکی زۆری بە زانکۆیەك لەو جۆرە هەیە ، چونکە کەوتۆتە ناوجەرگەی جیهانی ئیسلامییەوە . سوڵتانیش بەڵێنی چاکی دایە . بەڵام ئەوەبوو جەنگی نێوان دەوڵەتی عوثمانیی و بولقان رووی دا و ، ئەو شوێنەی کە بـۆ زانکـۆ دیاریی کرا بوو داگیر کرا ، ئیتر مامۆستا داوای کرد ئەو پارەیەی کە بۆ ئەو کارە تەرخان کراوە ئاراستەی دامەزراندنی زانکۆیـەك لـە خۆرهـەڵات بکرێـت .. ئەمـە رەزامەنـدیی لەسـەر نـوێنرا و ، سـوڵتان رەشـاد نـۆزدە هـەزار لـیرەی زێـڕی بـۆ دامەزرانـدنی ئـەو زانکۆیـە بەخشـیی و ، لـە ناوچـەی ئیرتمیـت ، لەسـەر کـەناری دەریاچەی وان بناغـەی دارێـژرا ، بـەڵام هـەڵ گیرسـانی جـەنگی جیهـانیی یەکـەم نەیهێشت پڕۆژەکە سەربگرێ ، بەڵکو تەفرەی کەوت .[٨٣]

دەهەم : کتێبی (تعلیقات)

لە پێش جەنگی جیهانیی یەکـەم و لـە سـاڵی ١٣٢٩ ك دا مامۆسـتا سـەعید پەراوێزی لەسەر کتێبی (برهان گلنبوي) نووسیی و ، خۆشەویست ترین قوتـابیی کە لە هەموو قوتابیەکان زیاتر پابەندی دەرس بوو و ، ناوی مەلا حـەبیب[٨٤] بـوو نووسـییەوە . دوای ئـەوە جـەنگی جیهـانیی یەکـەم هـەڵ گیرسـا و ، مامۆسـتا نوورسیی و مەلا حەبیب پێکەوە لە شێوەی ئامۆژگـاردا ، لەگـەڵ فیرقـەی (وان) رۆیشتن بۆ بەرەی جەنگ لە (أرضـروم) . دوای سـاڵێك کـە گەڕانـەوە دیتیـان وا

---

[٨٢] ئەم گەشتە لە حەوتەم رۆژی حوزەیران دەستی پێ کرد و تا ٢٦ ی حوزەیرانی ١٩١١ ی خایاند .

[٨٣] الملاحق – قسطموني : ١٢٦ .

[٨٤] مەلا حەبیب : قوتابیی مامۆستا نوورسیی بووە و ، نووسەری تایبەتیشی بووە ، کتێبی (إشارات الإعجاز) و پاشانیش (تعلیقات) و دانراوەکانی تری مامۆستای نووسییەوە و ، بە درێژایی تەمەنی لە خزمەتیا بوو ، هەتا ئەوەبوو لە جەنگی جیهانیی یەکەم دا شەهید بوو .

شاری وان لەلایەن ئەرمەنەکانەوە داگیر کراوە ، ناچار کشانەوە بۆ فەرماندەیی (گواش) و ، لەویّ مەلا حەبیب شەهید کرا و ، مەلا عەبدولمەجیدی برای مامۆستا نوورسییش ، ساڵەهای ساڵ ، ئەو نامەیەی کە مەلا حەبیب نووسیی بووی لەم شار بۆ ئەو شار و ، لەم شارۆچکەش بۆ یەکێکی تر بردی هەتا ئەوەبوو لە ساڵی ١٩٤٠دا لە شاری (ملاطیە) گیرسانەوە و ، لەویّ لە فەرمانداریی (اورگوب) بووە موفتیی .

پەیامی (تعلیقات) بریتیی بوو لە پارچە کاغەز و مامۆستا عەبدولمەجید کۆی کردنەوە و تەجلیدی کردن ، بەو هیوایەی زەمانەیەك بێتە بەرەوە ، کە سەر لە نویّ زانست و دین رۆژیان لیّ بێتەوە و ، کەسانێکیش بێنە مەیدانەوە و ، هاووێنەی ئەم پەیامانە بخوێننەوە ، ئەو کاتە نرخیان ئەزانریّ و ، ئەشزانریّ چ بیرێکی قووڵ و زیرەکییەکی بە برشتیان تێدایە . بەلاّم ئەی هوو .. نە ئەو زەمانەیە دێتەوە و ، نە ئەو خوێنەرانەش دێنەوە مەیدان ، وەك مامۆستا عەبدلمەجید ئەڵێت .[85]

یانزەهەم : رووداوی بەدلیس و ئەرمەن

رووداوی بەدلیس بریتییە لە یاخیبوونی ئەو عەشرەتانەی کە لە دەوروبەری شاری بەدلیسدا ئەژیان ، ئەمەش لە حوزەیرانی ساڵی ١٩١٣ دا و ، بە سەرۆکایەتیی شێخ سەلیم ، بە بۆنەی بێزاربوونیانەوە لە هەڵسوکەوتی ناشەرعیی هەندیّ لە ئەفسەرەکانی سوپا . ئەوەبوو یاخیبوونی خۆیانیان بڕیار دا و شاری بەدلیسیان بۆ ماوەی حەفتەیەك داگیر کرد .. خەریك بوو عەشرەتەکانی (بیت الشباب) یش بەشداریی ئەو یاخیی بوونە بکەن ، بەلاّم مامۆستا نوورسیی بە پەلە خۆی گەیاندە لایان و ، هێوری کردنەوە و ، لە یاخیبوون دووری خستنەوە .
(سەیری کتێبی المثنوي العربي النوري بکە) .

---

[85] سیرة ذاتیة : ١١٨ .

جا هەندێك لە پیاوە دیندار و خاوەن تەقواكانی ئەو عەشرەتانەی كە یاخیی بوون دێنە شاری وان بۆ خزمەتی مامۆستا و ئاگاداری ئەكەن كە هەندێ لە فەرماندەكانی سوپا كاری دژ بە دین ئەنجام ئەدەن و ، ئەمانیش ئەیانەوێ یاخیی بوون ئەنجام بدەن لە دژیان و ، داواشیان لێ كرد ئەویش بەشداریی بكات لە گەڵیان . مامۆستاش بە حەكیمانە وەڵامیان ئەداتەوە :

ئەو كارە بێدینی‌یانە و ، ئەو خراپكاری‌یانە هی وێنەی ئەو فەرماندانەیە و ، نابێت بخرێنە ئەستۆی سوپاوە . ئا لەم سوپا عوثمانی‌یەدا لەوانەیە صەد هەزار ئەولیای خوا هەبن ، بۆیە من ناتوانم شمشێر لە رووی ئەو سوپایەدا هەڵ بكێشم ، لەبەر ئەوە ناتوانم بەشدارییتان لەگەڵدا بكەم .[٨٦]

كە مامۆستا پشتیان ناگرێ بەجێی ئەهێڵن و ، دەست ئەدەنە چەكەكانیان و ، سەرەنجام رووداوی بەدلیس روو ئەدات بێ‌ئەوەی ئەنجامێكی بووبێ . دوای ماوەیەكی كەم جەنگی جیهانیی یەكەم هەڵ گیرسا و ، سوپای دەوڵەتی عوثمانییش لە ژێر ئالای دین‌دا ، چووە مەیدانی جیهاد و ، صەدان هەزار شەهیدی بە پلەی ئەولیا گەیشتن و ، بە خوێنە گەشەكەیان بڕوانامەی ویلایەتیان مۆر كرد .[٨٧]

دەربارەی رووداوی ئەرمەنیش ، مامۆستا سەعیدی كۆن لەگەڵ قوتابییەكانی‌دا پەیوەندی‌یەكی یەكجار پتەویان هەبوو ، بە رادەی گیان فیداكردن و قوربانیی دان . بۆیە مامۆستا زۆر بە چاكیی ئەی‌توانیی پەرچی چەكدارە فیداكارەكانی ئەرمەن و طاشناق بداتەوە و لە سنووری خۆیان بیان وەستێنێ .. كە ئەوەبوو لە دەوروبەری وان و بەدلیس‌دا چالاكی‌یان ئەنواند و ، هەوڵیان ئەدا دەست بۆ موسڵمانەكان درێژ بكەن .

دوای ماوەیەك تفەنگی ماوزەڕ پەیدا بوو و ، قوتابییەكانی مامۆستاش ئەو تفەنگەیان دەستی خۆیان خست و ، قوتابخانەكەیان كردە سەربازگە و ، كتێب و

---

[٨٦] بۆ وەڵام دانەوەی سەرۆك عەشرەتی تریش ، كە ویستوویانە دژی موصطەفا كەمال شۆرش بەرپا بكەن ، مامۆستا هەمان رای بووە و ، زانیویە جگە لە رژانی خوێنی موسڵمانان كاری لەو جۆرە هیچ بەرهەمێكی نیە .

[٨٧] الشعاعات : ٤٢١ .

تفەنگ تێکەڵ بوو بوون . جارێکیان فەرماندەیەکی سەربازیی بە پلەی فەریق هات و ئەو دیمەنەی قوتابخانەکەی دیی و ، وتی : ئەمە قوتابخانەی دینیی نیە ، بەڵکو بنکەیەکی سەربازییە . فەرمانیشی دا تفەنگەکان کۆ بکرێنەوە ، چونکە ترسی هەبوو وەك رووداوی بەدلیس یاخیی بوون دروست ببێ . ئەوەبوو پانزە تفەنگیان لە قوتابییەکانی مامۆستا سەند و ، دوای دوو مانگ جەنگی جیهانیی یەکەم هەڵ گیرسا و ، مامۆستاش چوو تفەنگەکانی وەرگرتنەوە .

جا چەکدارە ئەرمەنیەکان هەرچەندە درِ بوون نەیان ئەوێرا خۆیان لە قەرەی قوتابییەکانی مامۆستا بدەن ، هەتا ئەو کاتەش کە مامۆستا و قوتابییەکانی چووبوونە سەر چیای ئەرەك . خەڵك سەریان لەمە سورِ ئەما و پرسیاریان لە هۆیەکەی ئەکرد و ، مامۆستایش بۆی روون ئەکردنەوە کە پاڵەوانێتیی ئەرمەن بۆ دەست خستنی ژیانێکی دنیایی فانیی و ، دەست خستنی بەرژەوەندیەکی نەتەوەیی کاتیی و بچووکە و ، پارێزگاریی لە سەلامەتیی خۆیان ئەکەن . بەلأم قوتابییەکانی مامۆستا بۆ ژیانی نەمر و هەتا هەتایی هەوڵ ئەدەن و ، لە پێناوی دەست خستنی بەرژەوەندییە ئیجابییەکانی ئوممەتی ئیسلامی مەزن و پایەداردایە و ، لاشیان یەقینە کە ئەجەل پێش و پاشی بۆ نیە ، لە بەر ئەمانە قوتابییەکانی مامۆستا سڵ لە ئەرمەن ناکەنەوە و ، ئامادەن ئەم ژیانە کورتەی دنیایان بکەنە قوربانیی بۆ دەست خستنی ژیانی هەتا هەتایی قیامەت و ، بۆ پاراستنی سەلامەتیی چەندین ملیار ئیمانداری خاوەن تەقوا ...[٨٨]

دوانزەهەم : ئیعجازی قورئان لە خەوێکی راستدا

مامۆستا بۆمان ئەگێرِێتەوە :

پێش هەڵگیرسانی جەنگی جیهانیی یەکەم و ، لە کاتی هەڵگیرسانیشیدا ، لە خەوێکی راستدا ئەمەم دیی :

---

[٨٨] الشعاعات : ٥٦٨ .

ئــەبینم وام لــە بــن چــیای (ئـارارات) دا و هــەر ئەوەنـدەم زانیــی چــیاكە بــە شێوەیەكی ناهەموار تەقی‌یەوە و ، تاشەبەردی گەورە گەورەی بە وێنەی چـیاكانی بۆ هەموو لایەكی زەویی ئەهاویشت . منیش كە ترس و لـەرز دای‌گرتبوومــەوە ، ئەبینم وا دایكم ـ رەحمـەتی خـوای لێ بێـت ـ لـە نزیكمایـە .. پـێم وت : (دایـە گیان ! نەترسیت ! فەرمانی خوایە ... ئەویش میهرەبان و دانایە) . كە من لـەم حاڵەدا بووم ، پیاوێكی مەزنم لێ پەیدا بوو و ، فەرمانی بەسەردا دام و وتی :

ـ ئیعجازی قورئان روون بكەرەوە ..

لە خەوەكە بێدار بوومەوە و تێ‌گەیشتم كە تەقینەوەیەكی گەورە روو ئەدات و، لە ئەنجامی ئەم تەقینەوە و ئاڵ و گۆڕە گەورەیەشەوە ئەو شوورایانە ئەڕووخێن كـە دەوری قورئانی پیرۆزیان گرتووەو و ، قورئان هێرشی ئەكرێتە سەر و ، ئەو كاتەش بەرگریی لە خۆی ئەكات و ، قەلاّی مەحكەم و پۆلاّیینیشی ئیعجازەكەی ئەبێت و، یەكێكی وەك منیش ، بۆ روونكردنەوەی جۆرێكی ئەو ئیعجـازە ، لـەم زەمانــەدا، كە زۆر لە سەرووی توانا و لێ‌هاتنمەوە بێت ، دەست نیشـان ئـەكرێت . ئـیتر تـێ گەیشتم كە من بۆ ئەنجامدانی ئەو كارە دەست‌نیشان كراوم . [٨٩]

مامۆستا عەبدولمەجیدی برای مامۆستا نوورسییش لە بیرەوەری‌یەكانی‌دا باسی كردووە كە لە كاتێك‌دا لەسەر بانی قوتابخانەی خوڕخوڕ لە وان مامۆستا دەرسـی تەفسـیری پــێ وتــوون ، كــەمێك پــێش هەڵگیرســانی جــەنگی جیهــانیی یەكــەم ئێوارەیەكیان خۆر بە تەواویی ئەگیرێت ، مامۆستا نوورسییش هەناسەیەكی قـووڵ هەڵ ئەكێشێت و ئەڵێت : داخی بە جەرگم ، لافاوێكی قورس دێت و هەمووممان را ئــەماڵێ . هــەروا دەرئەچــێت دوای مانگێــك جــەنگ هــەڵ ئەگیرســێت و ، بــە ماوەیەكی كەم هەموو ولاّت ئەگرێتەوە . [٩٠]

---

[٨٩] المكتوبات : ٤٧٥ .

[٩٠] ب / ٢٢٧ عن مذكرات عبدالمجيد : ١٧ .

بەشی سێهەم

فەرزی جیهاد

١٩١٦ ز ـ ١٣٣٤ ك

یەکەم : جەنگی جیهانیی یەکەم

لە ساڵی ١٩١٤دا مامۆستا بە شێوەی ئامۆژگار پەیوەندیی بە سوپای عوثمانی‌یەوە کرد و ، لە ساڵی ١٩١٥ ش‌دا تیپی فیداکارانی (أنصار) ی پێك هێنا و ، بەرەو بەرەی جەنگی قەفقاس بردنی .

شایانی باسە کە لە ٣١ / ١٠ / ١٩١٤ دا رووسەکان خۆرهەڵاتی ئەنادۆڵیان داگیر کرد و ، لە ١٥ / ١ / ١٩١٥ ش دا گێڕرانەوە دوا ، دوای ئەوەی کە شەصت هەزار سەربازی عوثمانیی شەهادەتیان وەرگرت . جارێکی تر و لە ١٢ / ١ / ١٩١٦دا رووسەکان ، بە سێ ئەوەندەی سوپای عوثمانی‌یەوە ، بۆ داگیرکردنەوەی ناوچەکە هێرشیان هێنا و لە ١٦ / ٢ / ١٩١٦دا شاری (أرضروم) یان گرت ...

لە کاتی جەنگ‌دا مامۆستا لەگەڵ مەلا حەبیبی قوتابیی‌دا لە بەرەی پاسینلەرەوە بەرەو پێشەوە و بۆ سەر رووسەکان هەڵمەتیان ئەبرد .. تۆپی رووسەکان لە هەر دەقیقەیەك یان دوو دەقیقەدا سێ گوللە تۆپی بە سەریان‌دا ئەتەقاند . جارێکیان لە بەرزیی دوو مەترەوە سێ گوللە تۆپ بەسەریان دا تێ پەڕیین و ، سەربازە موسڵمانەکان کە لە سەنگەرەکەدا خۆیان حەشار دابوو پاشەکشەیان کرد ، کەچیی مامۆستا بۆ تاقیی کردنەوە رووی کردە مەلا حەبیب و وتی :

مەلا حەبیب ! ئەڵێی چیی ؟ لە گوللەتۆپی ئەو کافرانە خۆم حەشار نادەم . وتی : منیش وەهام . نە لێت دوا ئەکەم و نە لێیشت جیا ئەبمەوە . دووهەم گوللە

تۆپ لە نزیکیاندا دای بە زەوییدا ، مامۆستاش بە متمانەکردنەوە بە پارێزگاریی خوایی بۆیان بە مەلا حەبیبی وت : خێرا کە با بۆ پێشەوە بڕۆین .. گوللە تۆپی کافران نامان کوژێت ، ئێمە هەرگیز بۆ هەلاتن و دواکەوتن سەر شۆڕ ناکەین ..

هەروەها مامۆستا لە بەرەی پێشەوەی جەنگی بەدلیسدا بەشداریی ئەکات و، سێ گوللەی رووسەکان شوێنی کوشندەی لاشەی ئەپێکن و ، یەکێکیشیان شەرواڵەکەی کون ئەکات و لە نێوان هەردوو قاچیدا تێپەڕ ئەبێت . لەو کاتەدا مامۆستا دارای حاڵەتێکی رۆحیی وەها بەرز بووە ، بێزی نەهاتووە دابەزێتە ناو سەنگەرەوە ، تا ئەوەبوو فەرماندەی سوپا گوڵ عەلیی و والیی مەمدووح لە دواوە هاوار ئەکەن : یا با خێرا بکشێتە دواوە یان دابەزێتە ناو سەنگەرەکەوە ! کەچیی مامۆستا باکی نابێت و ، لەو تەمەنە کەمەیدا خۆی نەئەپاراست ، بەو هیوایەی شەهیدیی دەست بکەوێت .[٩١]

دوای ئەوەی کە مامۆستا نوورسیی وەك فەرماندەی تیپەکانی (ئەنصار) ، لە بەرەی جەنگی قەفقاسدا ، بە چاك ترین شێوە فەرزی جیهادی بەجێ هێنا ، بە رادەیەك کە ئەنوەر پاشای فەرماندەی گشتیی و فەرماندەکانی تیپەکانیش ئەوپەڕی ستایشیان کرد و بە چاوی رێزەوە سەیریان ئەکرد .. دوای ئەوە بەرەو شاری وان کشایەوە چونکە سوپای رووسیی رووی لەو شارە نابوو .

پێش هەموو شتێك هەوڵیان دا شارەکە لە ژن و منداڵ چۆڵ بکەن تا نەکەونە بەر هێرشی رووسەکان ، بۆیە مامۆستا (بدیع الزمان) لەگەڵ کۆمەڵێك لە قوتابییەکانیدا بڕیاریان دا بچنە قەلاکەی شاری وانەوە و ، تا شەهیدیی بەرگریی لە شارەکە بکەن . لەو کاتەدا والیی و قائیم مەقام و خەڵکەکە و سوپا بەرەو بەدلیس کشانەوە و ، فەوجێك لە سوارچاکانی قازاقی رووسییش هێرشیان کردە سەر (وسطان) و ، مامۆستا و کەمێك لە قوتابییەکانی و نزیکەی چل سەربازێك

[٩١] سیرة ذاتیة : ١٢٣ ، رجل القدر : ٦٣ ـ ٦٤ .

ـ کە هێشتا نەکشابوونەوە ـ بەریان لەو فەوجە ئەگرت تا نەهێڵن ژن و منداڵـەکان بکەونە دەست دوژمن و ، هەر هەموویان دەرباز بوون ..

جا بۆ ئەوەی ترس بخاتە دڵی رووسەکانەوە ، مامۆستا و قوتابیـەکانی وەهایـان دەرخست کە ئەیانەوێ ئەو گردە بگرن کە ئەنوارێت بەسەر قازاقدا ، بەمـە وەهـا تێگەیشتن کە کۆمەکی‌یەکی سەربازیی زۆریان بـۆ هـاتووە ، بـەو بۆنـەوە نەهاتنـە پێش و ، شارۆچکەی (وسطان) نەکەوتە دەست رووسەکان .

لە کاتی پشوودا مامۆستا ئەگەڕایەوە ناو سەنگەرەکان و ، بـەبێ ئـەوەی هـیچ سەرچاوەیەکی بەلاوە بێت ، تەفسیری (إشارات الإعجاز) ی بە قوتابیی بـەڕێز و دڵسۆزی مەلا حەبیب ئەنووسی‌یەوە . جاری وەهایش ئـەبوو بەسـەر ئەسـپەکەیەوە بوو ، یان لە پێشی پێشەوەی جەنگدا بوو و پێی ئەنووسیی ، تـا ئـەوەبوو بەشـی هەرە زۆری ئەو تەفسیرە مەزنە تەواو بوو ، ئەمـەش لـە سـاڵی یەکـەمی جـەنگی جیهانیی یەکەمدا بوو و ، بە بۆنەی ئەو بارودۆخە سـەختەی جەنگـەوە ناچـار بـوو یەکجار بە کورتیی بی‌نووسێت ..

لە پێشەکیی ئەم تەفسیرەدا مامۆستا چەند ئاواتێك ئەخوازێت :

ئاوات ئەخوازێت خوای گەورە ئەم تەفسیرە بکاتە کەفارەتی گوناهەکانی و، خوا کۆمەڵە پیاوێك بگەیەنێت هەتا بە تەواویی لێی تێ بگەن .

هەروەها ئاوات ئەخوازێت کە خوای گەورە کۆمەڵێکی ئیماندار بنێرێ تـا ئـەم بەشە تەفسیرە و ، وتەکان و ، مەکتووبات ، بگرە هەموو پەیامەکانی نوور بکەنە سەرچاوە و تەفسیرێك لەو شێوەیە بنووسن .

کاتێکیش ئەم تەفسیرە کەوتە بەر چاوی ئەنوەر پاشای فەرماندەی گشـتیی زۆر بە دڵی بوو ، بە رادەیـەك کـە کاتێـك مامۆسـتا نوورسـیی لـە دیلیـی رووسـەکان گەڕایەوە خۆی چووە پێشوازیی و بەخێرهاتنەوەی لێ کـرد ، بـە مـەرجێك ئەمـەی لەگەڵ کەسدا نەکرد بوو و ، بڕیاریشی دا کاغەزی چاپ کردنی بۆ دابین بکات، تا

ئەویش لە پاداشت و پایەداریی ئەو کارە مەزنەدا بەشی هەبێت . هەروەها غیرەت و هەوڵ و کۆششی مامۆستا لەو جەنگە ناهەموارەدا بە بەرز نرخێنرا ..[٩٢]

دووهەم : هەوڵ و غیرەت

لە جەرگەی جەنگی خوێناوییدا و ، لەو شەوەدا کە شاری بەدلیس لە لایەن دوژمنەوە گیرا ، نزیکەی چل قوتابیی مامۆستا پلەی شەهیدییان وەرگرت . بەڵام قوتابیی بەڕێز مەلا حەبیب ، دوای ئەنجامدانی ئەرکێکی سەربازیی ، لەگەڵ خەلیل پاشا لە بەرەی واندا ، لە شاری (وسطان) ، بە مانگێك پێش کەوتنی بەدلیس ، شەهید کرا ..

جا جەنگاوەرە ئەرمەنیەکان لە چەند ناوچەیەکدا فێر بووبوون هەر کۆمەڵە منداڵێکی موسڵمانیان دەست بکەوتنایە سەریان ئەبڕین ، بەو بۆنەوە موسڵمانەکانیش تۆڵەیان ئەسەند و منداڵە ئەرمەنیەکانیان سەر ئەبڕین .

ئەوەبوو جارێکیان هەزاران منداڵی ئەرمەن ، لەو بەرەیەدا کە مامۆستا نوورسیی لێ بوو ، کەوتنە دەست موسڵمانەکان و ، مامۆستا فەرمانی بەسەر سەربازەکاندا دا و وتی : بە هیچ جۆرێك دەست بۆ ئەو منداڵانە نەبەن . پاشان هەر هەمووی بەردان بێئەوەی کەس لاقەیان بکات و ، گەڕانەوە ناو کەس و کاریان کە لە پشتی سەنگەرەکانی رووسەوە بوون . بەم کارە جوانە مامۆستا سەرنجی ئەرمەنەکانی راکێشا و تێی گەیاندن کە موسڵمانان مەرد و پیاوچاکن .

لە هەمان کاتدا چەکدارە ئەرمەنیەکانیش کە جاران بە کۆمەڵ منداڵی موسڵمانانیان سەر ئەبڕین بەو رووداوە وازیان لە سەربڕین هێنا و ، ئەیان وت : مەلا سەعید منداڵەکانی ئێمەی سەر نەبڕی و تەسلیمی کردنەوە ، ئێمەش لەگەڵ منداڵە موسڵمانەکاندا وەك ئەو ئەکەین . بەمە مامۆستا بووە هۆی رزگاربوونی چەندین منداڵی بێتاوانی هەردوولا .

---

[٩٢] سيرة ذاتية : ١٢٤ ـ ١٢٦ ، رجل القدر : ٦٤ .

دوای ماوەیەك رووسەكان دەستیان بەسەر ناوچەی وان و مووش‌دا گرت و ، بە سێ فیرقەوە هێرشیان كردە سەر بەدلیس . لە كاتی ئەو هێرشەدا مەمدووح بەگی والیی و ، گوڵ عەلیی فەرماندە بە مامۆستایان وت :

ئێمە ناچارین بكشێینەوە ، چونكە تەنها فەوجێك سەربازمان لەگەڵدایە لەگەڵ نزیكەی دوو هەزار خۆبەخشی ژێر دەستتان . مامۆستا پێی وتن :

بەو مانایەی كە ئەو خەڵكەی لە دەور و بەرمانەوە پەنایان بۆمان هێناوە و، دانیشتوانی بەدلیس خۆیشی و ماڵ و سامانیان و منداڵەكانیان ئەكەونە ژێر دەستی ئەوان . كەواتە ئێمە ناچارین بەرهەڵستیان بكەین و ، هەتا مردن بەرگریی لە ناوچەكە بكەین ..

وتیان : سەربازەكان دوای كەوتنی مووش هەوڵ ئەدەن سیی تۆپ لە تۆپەكانمان بگوێزنەوە بۆ بەرەیەكی تری مووش ، جا ئەگەر بەو خۆبەخشانەی كە لە گەڵتان توانیت ئەو تۆپانە رزگار بكەیت ، ئەوا ئەو كاتە ئەتوانین بۆ چەند رۆژێكی تر بەرگریی بكەین بۆ ئەوەی دانیشتوان رزگار بن ..

(بدیع الزمان) بەڵێنی دا كە یان ئەبێت بمرێت یان ئەبێت ئەو تۆپانەیان دەست بخاتەوە .. ئەوەبوو بە فەرماندایەتیی سێ‌صەد خۆبەخشن شەو بەرەو نوورشین ، كە تۆپەكان بۆ ئەوێ راكێشرابوون ، كەوتە رێ . لەولاوە هەواڵ دەرانی ئەوەیان بەناو سەربازە رووسەكانی قازاق‌دا ، كە پاسەوانی ئەو تۆپانە بوون ، بلاو كردەوە كە فەرماندەی خۆبەخشەكان ، كە بەرگریی لە بەدلیس ئەكرد ، بە خۆی و سێ هەزار لە سەربازەكانیەوە و ، لەگەڵ مووسا بەگی فەرماندەی بەناوبانگ بە خۆی و هەزار سەربازەوە دێن بۆ دەست خستنەوەی تۆپەكان . كە ئەم هەواڵە بلاو بوویەوە فەرماندەی رووسەكان لە چوونە پێش وەستا و ، مامۆستاش سەربازە خۆبەخشەكانی بەسەر تۆپەكان‌دا دابەش كردن و بەرەو بەدلیس رایان كێشان ، هەتا خۆی و دوان لە هاوەلانی دواتۆپیان راكێشا و دەربازیان كرد . بە بۆنەی ئەم

تۆپانەوە بۆ ماوەی چەند ڕۆژێك سەرباز و خۆبەخشەكان توانییان دان بە خۆیاندا بگرن ، هەتا دانیشتوان هەر هەموو بە ماڵ و منداڵیانەوە ڕزگار بوون ..

ئەگێڕنەوە كە چەكدارە ئەرمەنەكان لە پاراستنی نهێنییدا زۆر ئازا بوون ئەگەر چیی ڕووسەكان ئەیان وت : خۆبەخشەكانی (بدیع الزمان) لە ئازایەتییدا بەسەر چەكدارە ئەرمەنیەكاندا زاڵ بوون ، بە ڕادەیەك كە توانییان قازاق بهاڕن .

لەو جەنگەدا مامۆستا نەئەچووە ناو سەنگەرەوە ، بەڵكو لە پێشی پێشەوەدا مەعنەویاتی سەربازەكانی بەرز ئەكردەوە . جا لە كاتێكدا كە بەسەر ئەسپەكەیەوە لە پێشی پێشەوەدا بوو ، ئەوە بە دڵیا هات و ئامۆژگاریی دەروونی خۆی كرد كە ئەگەر شەهید بوو با شانازیی نەكات ، تا ئیخلاصەكەی كەچ نەبێت . دوای ئەوە بە پەلە گەڕایەوە ناو سەنگەرەكەی .

دوای ڕزگاربوونی والیی و گوڵ عەلیی فەرماندە و دانیشتوان ، كە ئەوەبوو بە شەودا كشانەوە ، (بدیع الزمان) لەوێ لەگەڵ كۆمەڵێك خۆبەخشدا لە بەدلیس مانەوە تا ئەوانەش ڕزگار بكەن كە نەیانتوانی بوو دەرچن . هەركە دنیا تاریكی كرد فەوجێك سەربازی دوژمن بەرەو ڕوویان هاتن و زۆرێك لەو خۆبەخشانەی كە لەگەڵیا بوون شەهید بوون ، كە یەكێكیان عوبەیدی خوشكەزای بوو و ، تەنها خۆی و چوار لە قوتابییەكانی توانییان بە شێوەیەكی لە عادەتبەدەر خۆیان دەرباز بكەن ..[٩٣]

سێهەم : بەدیلگیران

دوای ئەوە مامۆستا كەوتە بارودۆخێكی یەكجار ئاڵۆزەوە ، بە ڕادەیەك كە دەست نووسی یەكەمی (إشارات الإعجاز) بە دەستی دوژمن دڕرا و ، بە یەك جار مامۆستا چوار قازیفەی بەركەوت كە بە یەكێكیان زامدار بوو و ، قاچێكی شكا و ، بۆ ماوەی سیی و چوار سەعات لە ناو قوڕ و لیتەدا مایەوە و ،

[٩٣] سیرة ذاتیة : ١٢٦ ـ ١٢٧ ، رجل القدر : ٦٤ ـ ٦٥ .

چاوەڕوانیی مەرگی ئەکرد و ، دوژمنیش ئابڵووقەی دابوو . ئەمەش بە سامناك ترین و دژوارترین ساتی ژیانی مامۆستا ئەژمێررێت .

کە مامۆستا قاچی ئەشکێت قوتابیەکانی خێرا لە دەوری کۆئەبنەوە و ، ئەیگەیەننە جۆگە ئاوێکی سەرگیراو و ، چەند تفەنگێکیان ئەخەنە ئاوەکەوە تا قاچی بەسەریاندا درێژ بکات و ، کەمێك بحەسێتەوە . پاشان مامۆستا روویان تێ ئەکات و ، ئەڵێت : براکانم ! قەدەر بڕیاری داوە من بە دیل بگیرێم ، ئێوەش بۆ رزگاریی خۆتان چارەیەك بدۆزنەوە . هەر کە ئەمەی دا بە گوێیاندا هەموو دەستیان دایە گریان و وتیان : مامۆستا گیان ! بۆ کوێ بڕۆین ؟ ئایا ئەبێت تۆ لەم بارودۆخەدا بیت و ئێمەش بە جێت بهێڵین ؟ ئایا شەرەف و غیرەتمان نەماوە ؟ ئەگەر ئەمرین و ، ئەگەر ئەمێنین هەر با لە خزمەتتدا بین .

سەرما یەکجار زۆر بوو .. بەفر دنیای داپۆشیی بوو ، سێ رۆژ بوو هیچ خواردنێکیان نەخوارد بوو .. سەرەڕای خەوزڕان و ، ترس و لەرز .. بڕیار درا یەکێك لە قوتابیەکان کە کەمێك زمانی رووسیی ئەزانیی بڕوا و رووسەکان لە شوێنەکەیان ئاگادار بکات . ئەوانیش هاتن و مامۆستایان بە زامداریی بە دیل گرت و ، بردیان و قوتابیەکانیشی لەگەڵیدا بوون . پاشان بردنیان بۆ وان ، جلفا ، تفلیس ، کیلوغریف ، قۆسترما . ئەوەبوو مامۆستا نزیکەی دوو ساڵ و نیو لەوێ دیل بوو ، تا ئەوەبوو هەلاَت و لە ساڵی ١٣٣٦ ك دا گەیشتەوە ئەستەنبووڵ .[٩٤]

دوای بەدیل‌گیرانی مامۆستا فەرماندە رووسی‌یەکە بە شێوەیەکی جوان مەعامەلەی لەگەڵدا کرد و ، شکاویی قاچەکەیان چارەسەر کرد ، بەو هیوایەی دڵی نەرم بکەن و کەڵکی لێ وەربگرن . ئەوەبوو فەرماندە رووسی‌یەکە ئەم پێشنیارەی پێشکەش کرد :

ـ تۆ فەرماندەیەکی ناسراویت ، بۆیە من وەهای بە چاك ئەبینم نامە بۆ عەشرەتە کوردەکان بنێریت تا چەکەکانیان بە دەستەوە بدەن ، ئەو کاتە ئەتوانین

---

[٩٤] سیرة ذاتیة : ١٢٨ ، رجل القدر : ٦٦ ـ ٦٧ .

لە یەك تێبگەین و ، رێکیش بکەوین تا بە پێی ئەوە لە زەویی و زارەکان بکشێینەوە و بەجێیان بهێڵین بۆتان .

مامۆستاش وەڵامی دایەوە :

ـ بەڵکو من وەهای بە چاك ئەبینم ئێوە چەك لە ئەرمەنیەکان کۆ بکەنەوە ، تا کە هاتنە ژێر رکێفمانەوە ، ئەو کاتە ئەتوانین لەگەڵتان رێك بکەوین .

بۆ ئەم پێشنیارەی مامۆستا فەرماندە رووسی‌یەکە ناڕەزایی دەربڕیی و وتی :

ـ نزیکەی (٣٥) هەزار ئەرمەنیی چەك‌دار لە ناوچەی بەدلیس و مووش‌دا هەن و ، کۆکردنەوەی چەکەکانیان کارێکی رێك نەکەوتووە .

مامۆستایش وەڵامی دایەوە :

ـ لەگەڵ ئەوەدا کە ئێمە ئەو هەموو سەربەستیەمان بە ئەرمەن دا ، کەچیی ئەوان ئەم هەمووە کارەساتە ناهەموارانەیان بەسەرمان‌دا هێنا . ئەوەبوو دەستیان دایە سەربڕینی گشتیی کە هەتا منداڵانیش لێی دەرباز نەبوون ، ئێوەش ئێستا بە فڕوفێڵەکانتان ئەتانەوێ پاشماوەی دانیشتوان بە دەستی ئەو ئەرمەنیانە لەناو بەرن . منیش بە تۆ ئەڵێم : ئەگەر بە سەربازەکانت ئەم شاخ و دەشت و چەمانە پڕ بکەیت ، ئەوا ناتوانیت لە دەربەندی (دلك طاش) تێپەڕ بکەیت .

دوای ئەوەی ، فەرماندە رووسی‌یەکە دەستی لەوە شۆرد کە (بدیع الزمان) دەستیان لەگەڵ تێکەڵ بکات ، لەگەڵ دیلەکانی تردا رەوانەی ئۆردووگایەکی دیلەکانی کرد لە شاری قۆسترمای باکووری خۆرهەڵاتی رووسیا ..[٩٥]

لەو کاتەدا کە مامۆستا لە رووسیا دیل بوو ، بۆ ماوەی حەفتەیەك خۆرئاوا نەئەبوو و خەڵکەکەش ئەچوونە تەماشای ئەو دیمەنە سەرسوڕهێنەرە .

مامۆستا لەو شوێنەدا لەگەڵ نەوەد ئەفسەری دیل‌دا لە یەك ژووری گەورەدا ئەژیان .. جار بە جار دەرسی پێ ئەوتن .

---

[٩٥] رجل القدر : ٦٧ .

رۆژێکیان فەرماندە رووسی‌یەکە هات و کە چاوی بەو دیمەنە کەوت وتی : ئەم کوردە فەرماندەی خۆبەخشەکانە و ، زۆرێکیش لە سەربازەکانمانی سەر بڕیوە ، ئێستە هاتووە لێرە دەرسی سیاسیی ئەڵێتەوە ، شتی وەها نابێت ، بە یەکجاریی قەدەغەی ئەکەم .

کەچیی دوای دوو رۆژ وتی : لەوە ئەچێت ، دەرسەکانتان سیاسیی نەبن ، بەڵکو دینیی و رەوشتیین ، کەواتە لەسەریان بەردەوام بە . ئەوەبوو رێی دەرس وتنەوەی داین ..

هەر لەو ئۆردووگایەدا ژوورێکیان بۆ بەجێهێنانی نوێژ بە جەماعەت کردە مزگەوت و ، مامۆستا نوورسیی ئیمامەتیی ئەکرد بێ‌ئەوەی رووسەکان قەدەغەیان بکەن . هەتا لە یەکیان دانەئەبڕین و ، نامە ناردنیشیان لێ قەدەغە نەئەکردن .

هەموو جارێك مامۆستا ئامۆژگاریی ئەفسەرە دیلەکانی ئەکرد تا دەنگ بەرز نەکەنەوە و ، بە یەکتریی‌دا هەڵ نەشاخێن ، ئەوانیش رێزی زۆریان لەو ئەگرت .

جارێکیان دەنگە دەنگ دروست بوو و ، دەستیان دایە دەمە دەمێ . مامۆستاش بۆ دامرکاندنەوەیان بە هەندێکی وت : بچن بۆ لای ئەو قرە قڕ و هاوار هاوارە و ، پشت گیریی ئەوەیان بکەن کە لەسەر ناڕەوایە ، نەك ئەوەی کە لەسەر رەوایە .. ئەوانیش رۆیشتن و کارەکەیان ئەنجام دا و ، قڕە قڕەکە کۆتایی پێ هات .

پاشان لە مامۆستا ئەپرسن کە بۆچ ئەم کارە ناڕەوایەی پێیان ئەنجام دا ؟

مامۆستا تێیان ئەگەیەنێت کە ئەوەی لەسەر رەوایە خاوەنی ئینصافیشە و ، لە پێناوی حەسانەوە و بەرژەوەندیی کەسانی تردا کە یەکجار زۆرە دەست لە مافە هەندەکی‌یەکەی خۆی هەڵ ئەگرێت . بەڵام ئەوەی کە لەسەر ناڕەوایە زۆر جار مەغروور و ئەنانی‌یە و ، دەست لە هیچ شتێك هەڵ ناگرێت ، بەمە قڕ قڕەکە زیاد ئەکات .[٩٦]

[٩٦] الشعاعات : ٣٧٩ .

چوارەم : چاونەترسانی مامۆستا

که مامۆستا بەدیل گیرا و رەوانەی گەورەترین ئۆردووگای دیلەکان کرا لە سیبریا ، رۆژێکیان نیکۆلا نیکۆلا فیچ بۆ پشکنین سەردانی ئەو ئۆردووگایە ئەکات و ، بۆ رێزلێنان لێی دیلەکان هەر هەموو لەبەری هەڵ ئەسن . بەلاّم کە لە بەردەم (بدیع الزمان) دا تێپەڕ ئەکات لە جێی خۆی جووڵە ناکات و بایەخیشی پێ نادات ، بە رادەیەك کە سەرنجی فەرماندەی گشتیی رائەکێشێ و ، جارێکی تر و بە بیانوویەکی ترەوە لە بەردەمیا تێپەڕ ئەکاتەوە ، دیسان بایەخی پێ ناداتەوە . بۆ جاری سێهەم لەبەر دەمیا ئەوەستێ و ، بە هۆی تەرجومانەوە ئەم وت و وێژە لە نێوانیاندا روو ئەدات :

ـ ئایا نەی‌ناسیم ؟

+ بەڵێ ئەی‌ناسم ، نیکۆلا نیکۆلا فیچی خاڵۆی قەیصەر و ، فەرماندەی گشتیی بەرەی قەفقاسە .

ـ کەواتە بۆچ سووکایەتیی پێ کردم ؟

+ نەخێر ، داوای لێ بووردن ئەکەم . سووکایەتییم پێ نەکردووە . بەڵکو فەرمانی عەقیدەکەمم ئەنجام داوە .

ـ عەقیدە فەرمان بە چیی ئەدات ؟

+ من زانایەکی موسڵمانم و ئیمان لە دڵمدایە . جا ئەو کەسەی کە ئیمان لە دڵیدا بێت چاکترە لەوەی کە لە دڵیا نەبێت . جا ئەگەر من بۆ رێزلێنان لەبەر ئەو هەڵسم ئەوا رێزی کەمم بۆ عەقیدەکەم داناوە . لەبەر ئەوە لەبەری هەڵ نەسام .

ـ کەواتە هەر بەوەی کە سیفەتی بێ‌ئیمانیی بەسەرمدا بڕیی ئەوە سووکایەتیی بە خۆم و ، بە سوپاکەم و ، بە ئوممەتەکەم و ، بە قەیصەر کردووە . دەبا هەر ئێستە دادگایەکی سەربازیی بۆ لێکۆڵینەوە لێی پێك بهێنرێت .

بە فەرمانی فەرماندەی گشتیی دادگای سەربازیی پێك هێنرا و ، لەولاوە ئەفسەرە تورك و ئەڵمان و نەمساوی‌یەکان هاتنە لای (بدیع الزمان) و داوایان لێ

کرد کە داوای چاوپۆشیی لە فەرماندەی رووسیا بکات و عـوزری بـۆ بهێنێتـەوە .
ئەویش وەڵامی دانەوە کە پێـی خۆشـە گەشـتێك بـۆ قیامـەت بکـات و ، بچـێتە
خزمەتی پێغەمبەری بەرێز ﷺ و ، پێویستیی بە بلیتی سەفەری قیامەت هەیە و،
ناتوانێت کارێك ئەنجام بدات کە پێچەوانەی ئیمانەکەی بێت ..

بەم وەڵامەی مامۆستا هـەموو بـێدەنگ بـوون و ، چـاوەڕوانی بڕیـاری دادگـا
بوون .. دادگایش کاری خۆی ئەنجام دا و ، بڕیار بۆ لە سێدارەدانی (بدیع الزمان)
دەرچوو ، ئەویش بە هۆی ماددەیەکـەوە کـە بریتی‌یـە لـە سـووکایەتیی کـردن بـە
قەیصەر و سوپای رووسیی .

دەستەیەك سەرباز و ئەفسەرێکی رووسیی ئامادە بوون هـەتا مامۆسـتا بەرنـە
مەیدانی لە سێدارەدان .

ئا لێرەدا مامۆستا هەڵ ئەستێ بۆ لای ئەفسـەرەکە و ، بـە روویـەکی گەشـەوە
داوای تەنها پانزە دەقیقە مۆڵەت ئەکات هەتا ئەرکی سەرشانی جێ بەجێ بکات .

کە ماوەی ئەدەن دەست نوێژ ئەگرێت و دەست بە نوێژ ئەکات .

با هەموو دروست کراوانی خوا شاهێد بن ، وا خواناسێك لەبەر هێزی ئیمان و
قووڵیی بیروباوەڕ لەبەردەم سێدارەدا بەسەری بەرزەوە وەستاوە و ، بە زمانی حاڵ
ئەڵێت : بێباوەڕان ! سەنگی باڵە مێشوولەیەکتان بۆ دانانێم .. تازە بڕیارم داوە
تەنها بۆ پەروەردگارم مل کەچ بکەم و سەر دابنەوێنم . بڕیارە و داومە و تا مردن
ـ خوا کۆمەك بێت ـ کۆڵ نادەم .

لەو کاتەدا خاڵۆی قەیصەر ئامادە بوو و بە مامۆستای وت :

ـ داوای لێبوردنت لێ ئەکەم . وام ئەزانیی کە ئێوە ئەو کارەتان بە مەبەستی
سووکایەتییکردن پێم ئەنجام داوە ، بۆیە ئیجرائاتی یاساییم بەرامبەرتان ئەنجام دا،
بەڵام ئێستا بۆم دەرکەوت کە ئێوە ئەو کارە بە فەرمانی ئیمانەکەتان جێ بەجێ
ئەکەن و ، ئەوەی عەقیدەکەتان فەرمانتان پێ ئەکات ئەنجامی ئەدەن . لەبەر ئەوە
بڕیاری حوکم دانم بەرامبەرتان بەتاڵ کردەوە . ئێوە شایانی هەموو ڕێز و

پیّزانینیّکن بە بۆنەی پیاوچاکیی و تەقواتانەوە . داوای لیّ بووردن ئەکەم ، بیّزارمان کردن و ، تکاشمان : (داوای لیّ بووردن ئەکەم) چەند جار دووبارە ئەکەمەوە .

ئەم رووداوە پڕ مەردایەتی‌یە ئەفسەریّك بە پلەی نەقیب گیّڕاویەتەوە ، کە هاوەڵی مامۆستا بووە و ، بە چاوی خۆی دیویەتی .[٩٧]

پیّنجەم : بە تەنیا لەسەر رووباری ڤۆڵگا

مامۆستا نوورسیی باسی ژیانی ئەو ماوەیە ئەکات و ئەڵیّت :

لە کاتی جەنگی جیهانیی یەکەمدا ، لە شاریّکی دووری باکووری خۆرهەلاّتی رووسیادا ، کە پیّی ئەوترا (کۆسترما) دیل بووم .. لەویّ ، لەسەر لیّواری (ڤۆڵگا) ی بەناوبانگ مزگەوتیّکی بچووکی تەتارەکان هەبوو .. منیش لە نیّو ئەفسەرە دیلە هاوەڵەکانمدا بیّزاریی سەری لیّ دابووم ، بۆیە وام بە چاك زانیی گۆشەگیر بم .. بەلاّم بەبیّ ئیزن و مۆڵەت نەیان ئەهیّشت بچمە دەرەوە .. پاشان بە زامنیی و کەفالەتی دانیشتوانی گەڕەکی تەتارەکان ماوەم درا لەو مزگەوتەدا بمیّنمەوە .. ئەوەبوو بە تەنیا تیایا ئەخەوتم و ، بەهاریش هاتە بەرەوە و، شەوگاری ئەو ناوچە دوورەش یەکجار دریّژ بوو ..

زۆر جار لەو شەوە تاریك و رەشانەدا ، کە خەم و خەفەتی رەشی غەریبی‌یان لە خۆ پیّچابوو ، خەوم ئەزڕا ، لە کاتیّك‌دا لە جگە لە خوڕەی خەمناکی رووباری (ڤۆلگا) و ، چرکەی ناسکی دلۆپی باران و ، بیّتاقەتیی لیّك دابڕان کە لە گڤەی باکانەوە ئەهات . هیچی تر نەئەبیسترا .. ئەمە هەر هەمووی ـ بە شیّوەیەکی کاتیی ـ لە خەوی قووڵی بیّئاگایی بیّداری کردمەوە ..

جا هەرچەندە هیّشتا خۆمم بە پیر لە قەڵەم نەئەدا ، بەلاّم هەرکەس جەنگی جیهانیی ببینیّ پیر ئەبیّت ، چونکە بە ترس و لەرزی رۆژانی جەنگ منداڵان پیر

---

[٩٧] الشعاعات : ٥٧١ ـ ٥٧٢ ، ئەم باسە لە گۆڤاری (أهل السنة) کە لە ئەستەنبووڵ دەرچوو ، لە ١٥ / ١٠ / ١٩٤٨ دا ، بە پیّنووسی خاوەنی گۆڤارەکە پاریّزەر (عبدالرحیم زابصو) بلاّوکراوەتەوە . سیرة ذاتیة : ١٣٠ .

ئەبوون ، هەروەك ئەو رۆژانە نهێنی‌یەکانی ئەم ئایەتە پیرۆزەیان ﴿ يَوْمًا يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَٰنَ شِيبًا ﴾ (المزمل : ١٧) لە خۆ گرتبێ و ، لەگەڵ ئەوەش‌دا کە تەمەنم نزیکی چل ساڵیی بوو بوویەوە ، کەچیی خۆمم وەك تەمەن هەشتا ساڵێك ئەهاتە پێش چاو ..

لەو شەوگارە تاریك و درێژ و خەمبارانەدا و ، لەو دەورو بەرەدا کە نوقمی خەم و خەفەتی غەریبی‌یە و ، لەو واقیعە پڕ ئێش و ژانە سەختەم دا ، نائومێدی‌یەکی قورس بەرامبەر بە ژیان و نیشتمانم تەپی کوتایە سەر سنگم . ئیتر هەرچیی ئاوڕم بە لای دەسەوسانیی و بێ‌کەسیی خۆم‌دا ئەدایەوە هەموو هیوا و ئومێدێکم ئەبڕان . بەڵام لە قورئانی پیرۆزەوە کۆمەکییم بۆ هات ..

ئەوەبوو زمانم ﴿ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴾ (آل عمران : ١٧٣) ی دووپات ئەکردەوە و ، دڵیشم بە گریانەوە ئەی‌وت :

من غەریبم.. من تەنیام.. من لاوازم .. من دەسەوسانم .. هاواری ئەمانمە .. داوای لێ بووردن ئەکەم .. دادی یارمەتییمە .. لە دەرگانەی تۆدا خودایە !

بەڵام رۆحم کە خۆشەویستانی دێرینی شارەکەمی هاتنەوە یاد و ، مردنمی لەو غەریبی‌یەدا هێنایە پێش چاو ، ئەوەبوو شیعرەکانی نیازیی میصرییشی خوێندنەوە کە بە دوای دۆست‌دا ئەگەڕێن :

بەلای هەموو خەفەتێکی دونیادا گوزەرم کرد و ،
بۆ بێ‌بەشیی دامە شەقەی باڵ ..
بە تاسەوە ئەفڕییم و ،
لە هەموو ساتێك‌دا هاوارم ئەکرد :
دۆست .. ! دۆست .. !

بەهەرحاڵ .. (دەستەوسانیی) و (لاوازییم) لەو شەوگارە پڕخەم و ، درێژانەدا ، کە بە لێك دابڕان و دڵ ناسکیی و ئاوارەیی تاریك بوو بوون ، بوونە

دوو هۆی نزیك کەوتنەوە لە دەرگانەی ڕەحمەتی خوایی ، بوونە دوو تکاکاریش لە حزووری خوای گەورەدا ، بە ڕادەیەك کە من تا ئێستاش لەوە سەرسامم چۆن دوای چەند ڕۆژێکی کەم توانییم هەڵ بێم و ، بە شێوەیەکی چاوەڕوان نەکراویش ئەوەندە ڕێگا ببڕم کە مەگەر بە ساڵێکی تەواو بە پێ ببڕرێت و ، لە زمانی رووسییش شارەزا نەبووم .. بە ڕاستیی بە شێوەیەکی سەیر و سەرسووڕهێنەر لە دیلیی ڕزگارم بوو ، ئەمەش بە فەزڵی چاودێریی خوایی بوو ، کە بە بۆنەی دەسەوسانیی و لاوازییمەوە فریام کەوت و ، لە ڕێی (وارشۆ) و (ڤیەننا)وە گەیشتمەوە ئەستەنبووڵ .. بەم جۆرە لەو دیلی‌یە ئەوەندە بە ئاسانیی ڕزگارم بوو کە مایەی سەرسامیی بوو ..

ئەوەبوو ئەو گەشتە درێژەی هەڵ هاتنم بەوپەڕی سووك و ئاسانی‌یەوە تەواو کرد، کە ئازاترین و زیرەك ترین و لێهاتووترینی ئەو کەسانەی کە شارەزای زمانی رووسییشن نەیان ئەتوانی ئەنجامی بدەن ..[٩٨]

شەشەم : ئەندامی (دار الحکمة)

مامۆستا نوورسیی لە نۆزدەی ڕەمەزانی پیرۆزی ساڵی ١٣٣٦ ك بەرامبەر بە هەشتی تەمووزی ساڵی ١٩١٨ ز گەیشتۆتەوە ئەستەنبووڵ و ، لەلایەن خەلیفە و، شێخولئیسلام و ، فەرماندەی گشتیی و ، قوتابیانی زانستە شەرعی‌یەکانەوە بەوپەڕی ڕێز و ئیحترامەوە ، کە شیاوی (بدیع الزمان) بێت ، پێشوازیی لێ کرا .[٩٩]

حکوومەتی (إتحاد و ترقي) بە یەك دەنگیی ڕای وەها بوو کە مامۆستا نوورسیی سەرکەوتووترین کەسە تا دانایەتیی ئیسلامیی بە شێوەیەکی کاریگەر بە

---

[٩٨] اللمعات : ٣٥٤ ، سيرة ذاتية : ١٣٠ ـ ١٣٣ .
[٩٩] اللمعات : ٣٥٤ .

حەکیمانی ئەورووپا بگەیەنێت ،[١٠٠] ئەوەبوو لە ئەستەنبووڵ و ، لە (دار الحكمة الإسلامية) نزیکەی سێ ساڵ ، بۆ خزمەتی دین ، مایەوە ..[١٠١]

بەڵێ ، بەبێ ڕەزامەندیی خۆی لە (دار الحكمة) دامەزرا .. ئەوەبوو بە پێشنیاری وەزارەتی جەنگ لە ٢٦ / ٨ / ١٩١٨ ز دا ، واتە لە کۆتایی دووهەم مانگی گەڕانەوەی لە دیلیی ، بە مووچەیەکی مانگانە کە بریتیی بوو لە پەنجا لیرەی زێڕ دامەزرا . پاشان ئەنوەر پاشای وەزیری جەنگ داوای لە مامۆستا (مووسا کاظم) ی (شيخ الإسلام) کرد تا داوا لە سوڵتان (وحيد الدين خان) بکات تا پلەیەکی زانستیيانەی بەرز بە (بديع الزمان) ببەخشێ . سوڵتانیش لە ٩/ ٩ / ١٩١٨ دا ڕەزامەندیی لەسەر ئەوە نواند . بەڵام مامۆستا ، بە بۆنەی زەحمەت و مەینەتی دیلیيەوە ، نەیئەتوانی ئامادەی کۆبوونەوەکانی (دار الحكمة) ببێت ، ئەوەبوو چەند جارێك داوای کرد کە لەو ئەندامێتییە دەست بەرداری بن ، کەچیی داواکەی وەر نەئەگیرا ، سەرەنجام دەستی بە دەوام کرد ،[١٠٢] بەڵام لە مووچەکەی تەنها ئەوەندەی وەرئەگرت کە بە ناچاریی پێی بژیت و ، پێی خۆش بوو وەك خەڵکانی ڕەش و ڕووتی ناو کۆمەڵەکەی بژیت ، نەك چاو لە دەست بڵاوەکان بکات . ئیتر ئەوەی کە ئەمایەوە ئەیدایە دەست عەبدوڕڕەحمانی برازای تا بۆی هەڵ بگرێت . بەڵام عەبدوڕڕەحمان لەو پارەیەی خەرج ئەکرد بێ‌ئەوەی مامۆستا بزانێت . ڕۆژێکیان بەو خەرج کردنە ئەزانێت و ناڕەزایی دەرئەبڕێت ، چونکە ئەو پارەیە هی ئوممەتی ئیسلامە و ، عەبدوڕڕەحمان لە خەرج کردنی پارە ئەخات .

دوای ماوەیەك مامۆستا ئەو دوانزە پەیامەی کە نووسیی بوونی چاپ ئەکات و چیی پارەی پاشەکەوتیان هەبوو ئەیدا بە چاپ کردن و ، پەیامەکان ـ جگە لەیەك دوو پەیامیان ـ بەبێ بەرامبەر بەسەر موسڵمانانندا دابەش ئەکات . عەبدوڕڕەحمان

---

[١٠٠] الشعات : ٥١٥ .

[١٠١] الكلمات : ٣٤٧ .

[١٠٢] لە حوزەیرانی ١٩١٩ ز دا دەستی بە دەوام کرد و، بە هەمووی دە مانگ چوار ڕۆژ کەمتر دەوامی کردووە .

پرسیاری لێ ئەکات بۆچ پەیەمەکان نافرۆشێت تا پارەکە بێتەوە دەستیان ، تێی ئەگەیێنێ کە ئەو مووچەیەی (دار الحكمة) تەنها بەشی گوزەرانیان بۆیان حەلاڵە و زیادەکەی پێویستە بگێڕنەوە بۆ موسڵمانان ..[١٠٣]

بەمە ئەو مووچەیەی کە مامۆستا لە (دارالحكمة) وەری گرتبوو ، بەشی زۆری گێڕایەوە بۆ موسڵمانان ، کەمێکی نەبێ کە بە نیازی ئەنجام دانی فەرزی حەج پاشەکەوتی کردبوو . ئەوەبوو مامۆستا ماوەی نەبوو بچێت بۆ حەج ، بەڵکو ئەو پارەیە ، هەرچەندە کەم بوو ، بە بەرەکەتی قەناعەت و دەست پێوە گرتن ، بەشی چەند ساڵێکی سەردەمی نەفیی کردنی کرد ، تا بەندەی خواناس دەست لە هیچ کەس پان نەکاتەوە .

مامۆستا نزیکەی دوو ساڵ مووچەی لە (دار الحكمة) وەرگرت ، کە نەوەد لیرەی زێڕی لێ پاشەکەوت کرد بوو و ، لە ساڵی ١٩٤٦ دا دای بە چاپ کەرانی پەیامەکانی نوور تا لە مەسرەفی کڕینی کاغەز و چاپ و ڕۆنیۆدا بەشداریی بکات .[١٠٤]

عەبدوڕڕەحمانی برازایشی کە لەو کاتەدا لەگەڵ مامۆستادا ئەژیت نامەیەك بۆ عەبدولمەجیدی مامەی ئەنێرێت و ئەڵێت :

لە ڕەفتاری مامە (سەعید)م سەرسام بووم .. چیی ئاواتی دنیاییم هەبوون هەمووی دان بە بادا . حکوومەت مووچەیەکی چاکی ئەداتێ و ، منیش هەرچیی لە مەسرەفی خۆمان ئەمایەوە پاشەکەوتم ئەکرد . چەند کتێبێکیشی دانابوون و ، جارێکیان بانگی کردم و وتی :

بڕۆ بەڕێوەبەری فلانە چاپخانەم بۆ بانگ بکە . منیش ڕۆیشتم و ، کاتێك کە کتێبەکانی دا بە بەڕێوەبەرەکە پێمی وت : عەبدوڕڕەحمان ! ئەو پارەیەی کە پاشەکەوتت کردووە بیهێنە بۆم و ، بیدەرە خزمەتی بەڕێوەبەری بەڕێز . منیش

---

[١٠٣] تأريخ الحياة .

[١٠٤] الملاحق ـ أميرداغ : ١ / ٢٣٧ ، المكتوبات : ٨٢ .

کارەکەم ئەنجام دا . کە بەڕێوەبەر ڕۆیشت هەردوو چاوم لە فرمێسك پڕ بوون ، بەلاّم من دلّ خۆشیی خۆمم ئەدایەوە و ئەم وت :

ئەم کتێبانە چاپ ئەکرێن و ئەفرۆشرێن و ، پارەکە ئەگەڕێتەوە دەستم و پاشەکەوتی ئەکەم . بەلاّم ئەوەبوو دوای چەند ڕۆژێك جارێکی تر ناردمی تا بەڕێوەبەرەکە بانگ بکەمەوە . ئەم جارەیان بە بەڕێوەبەری وت : تکام وەهایە لەسەر کتێبەکانم بنووسیت : بەبێ بەرامبەر بەسەر ئوممەتی ئیسلام دا دابەش ئەکرێن . کە بەڕێوەبەرەکە چووە دەرەوە هەستم کرد ئەو پەیوەندی‌یە ڕۆحی‌یەی کە بەرامبەر بە مامەی گەورەم هەستم پێ ئەکرد نەما و ، نەشم توانیی خۆم بگرم و نەگرییێم . پێم وت : مامە گیان ! هەندێ پارەم پاشەکەوت کرد بوو تا ئەو خانووەمانی پێ تەعمیر بکەمەوە کە جەنگ وێرانی کرد بوو ، بەلاّم ئێستا تۆ ئەو هیوایەمت لە ناو برد . ئایا شتی وەها ئەبێت ؟ مامەم زەردەخەنەیەکی کرد و وتی : کوڕەکەم ! عەبدوڕڕەحمان گیان ! حکوومەت مووچەیەکی زۆری پێمان ئەدا و، منیش جگە لە بەشی نەفسی خۆمان مافی ئەوەم نەبوو دەستی بۆ بەرم ، ئیتر هەرچیی لەوە زیاتر بێت ئەبێ بی‌گێڕینەوە بۆ (بيت المال) ، بۆیە من ئەو پارە زیادەیەم گێڕایەوە بۆ موسلّمانان ، بڕواشم وەها نیە کە تۆ لەوە تێ بگەیت ، بەلاّم ئەوەش بزانە کە ئەگەر خوا ویستی لەسەر بوو ئەوا لە هەر شوێنێکی ئەم نیشتمانەدا بێت خانوویەکت پێ ئەبەخشێ . (ش / ١٨٥ ـ ١٨٧ ، عن مجلة أهل السنة ٢ / ٤١ في ١ / ١١ / ١٩٤٨).

(دار الحكمة الإسلامية) سەر بە مەشیەخەی گشتیی ئیسلامیی دەولّەتی عوثمانیی بووە و ، تەنها زانا پایەدارەکانی لە خۆ گرتوون ، وەك موحەمەد عاکیف و ، [105] ئیسماعیل حەققیی ئیزمیرلیی و ، حەمدیی ئەلمالیلیی و غەیری ئەوانیش .. [106]

---

[105] (١٨٧٣ ـ ١٩٣٦) شاعیری ئیسلام بووە لە تورکیا و ، سەرنووسەری گۆڤاری (الصراط المستقيم) و گۆڤاری (سبيل الرشاد) بووە . بۆ ئەندامی پەرلەمان لە ئەنقەرە هەلّ بژێرراوە .

[106] مێژوونووس ئیسماعیل حەققیی ئەگێڕێتەوە کە پرسیاری لە شێخولئیسلام موصطەفا صەبریی مامۆستای کردووە کە لەبەر چ هۆیەك مامۆستا نوورسیی بۆتە ئەندامی (دار الحكمة) ؟ ئەویش وەلاّمی داوەتەوە کە نوورسیی یەکجار شارەزای زانستی فەرموودەی پێغەمبەر بووە ﷺ .(Aydınlar Konusuyor : ٣٠٣ لنجم الدين شاهين أر) ، سيرة ذاتية : ١٣٣ ـ ١٣٥ .

حەوتەم : خەوێکی مانابەخش

با بەر لەوەی باسی ئەو خەوەی مامۆستا نوورسیی بکەین ، ئەوە بڵێین کە مامۆستا بە بارودۆخی نالەباری موسڵمانان زۆر خەفەتی ئەخوارد ، کاتێکیش کە دەربارەی ئەو ئێش و ئازارانەی کە ئەیچەشتن بە هۆی موصیبەت و تێك شکانی دەوڵەتی عوثمانی‌یەوە پرسیاری لێ ئەکرا ، وەڵامی ئەدایەوە :

من ئەتوانم باری ئێش و ئازاری کەسیی خۆم هەڵ بگرم ، بەڵام ئێش و ئازاری ئوممەتی ئیسلامیی هاڕیمی . من وەها هەست ئەکەم ئەو خەنجەرانەی کە ئاراستەی جیهانی ئیسلامیی کراون ، یەکەم جار ئاراستەی دڵی من کراون . لەبەر ئەوە من بە دڵ تێك شکاو ئەبینن ، بەڵام بە ئیزنی خوا من نوورێك ئەبینم کە ئەم رۆژە رەشانەمان لەیاد ئەباتەوە .[١٠٧]

ئەمەش خەوەکەیەتی : لە دوای تەواوبوونی جەنگی جیهانیی یەکەم و ، لە ساڵی ١٩١٩دا مامۆستا نوورسیی لە حاڵەت و بارودۆخێکی یەکجار دژواردا ژیاوە ، ئەوەیش بە بۆنەی ئەو دەست لە خۆ شۆردنەی کە بە هۆی رووداوەکانی رۆژگارەوە گەیشتبووە چڵەپۆپە . لە ناو ئەو تاریکایی‌یە چڕو پڕانەدا بە دوای نوورێكدا ئەگەڕا ، سەرەنجام لە خەوێکی راستدا ، کە بەخەبەربوونی راستەقینەیە، دەستی کەوت .

ئەو شەوە شەوی جومعە ئەبێت و مامۆستا ئەچێتە جیهانی (مثال) ە وە . بەرێزێك دێتە لای و پێی ئەڵێت :

ـ کۆڕێکی بەویقاری پڕ سام و هەیبەت ، بۆ لێکۆڵینەوە دەربارەی چارەنووسی جیهانی ئیسلامیی و ، زانینی ئەو بارودۆخەی کە بەسەریدا هاتووە ، گیراوە و بانگت ئەکات .

مامۆستاش ئەچێت و ، کۆڕێکی نوورانیی ئەبینێت کە پیاوچاکانی پێشیینە و، نوێنەرانی هەموو چەرخەکانی تێدا ئەبن ، کە هێشتا لە دنیادا هاووێنەی ئەوانەی

[١٠٧] سيرة ذاتية : ١٣٧ .

نەدیی بوون .. مامۆستا سام و هەیبەتی کۆڕەکەی لیّ ئەنیشیّ و ، لەبەر ئەدەب و ڕێزلێنانی لە دەرگادا ئەوەستیّ .

یەکێك لە دانیشتوان رووی تیّ ئەکات و پێی ئەڵێت :

ـ ئەی پیاوی قەدەر ! .. ئەی پیاوی چەرخی نەگبەتیی و فیتنە و تیاچوون ! .. لەم باسەدا تۆش رای خۆت دەر ببڕە ، چونکە ئەبیّ رای تۆشی تیا بێت .

مامۆستا کە لە دەرگاکەدا وەستا بوو ئەڵێت : پرسیارم لیّ بکەن تا منیش وەڵاّم بدەمەوە .

یەکێکیان ئەڵێت :

ـ سەرەنجامی ئەم تێك شکانە ـ کە بەسەر دەوڵەتی عوثمانییدا هاتووە ـ چۆن دێتە بەر چاوت و ، ئەگەر دەوڵەتی عوثمانیی سەر بکەوتایە بە تەما بوویت کاری بەرەو کویّ بڕوا ؟

مامۆستا لە وەڵاّمدا دەری ئەبڕیّ کە مەرج نیە هەموو موصیبەت و لیّقەومانێك شەڕ و خراپە بێت ، بەڵکو جاری وەها ئەبێت کە بەختەوەریی لە بەلاّ و نەگبەتییدا بێت و ، بەلاّیش لە بەختەوەرییدا . کەواتە دەوڵەتی عوثمانیی، کە بۆ پارێزگاریی لە جیهانی ئیسلامیی فەرزی جیهادی خستبووە ئەستۆی خۆی و ، ئالاّی خەلافەتی بۆ بەرزکردنەوەی فەرمایشتی خوا هەڵ گرت بوو ، ئەو موصیبەتەی کە هاتە ڕێی ، بە هۆی ئەو بەختەوەرییەوە کە لە دوارۆژدا جیهانی ئیسلامیی ئەیگاتیّ ، بۆی ئەبژێرێتەوە .

ئەو موصیبەتە برایەتیی ئیسلامیی گەشە پیّ کرد ، بە رادەیەك لە کاتێکدا کە دەوڵەتی عوثمانیی لە ئێش و ئازاردا بوو ، جیهانی ئیسلامیی فرمێسکی هەڵ ئەڕێژا . خۆ ئەگەر ئەوروپا ئازاری زیاتری بدانایە ئەوا جیهانی ئیسلامیی هاواری ئەکرد .. خۆ ئەگەر بیست ملیۆن عوثمانیی تورك بمرن ئەوا سیّصەد ملیۆن موسڵمانی جیهان زیندوو ئەبنەوە . بەڵیّ موسڵمانان بەم تێك شکانەی دەوڵەتی عوثمانیی بەختەوەرییەکی بە پەلەی تیاچوویان لە دەست دا ، بەلاّم

بەختەوەرییەکی هەمیشەیی و بەردەوام چاوەڕوانییان ئەکات ، دیارە ئەمەش قازانجی موسڵمانانە .

دەنگێك لە کۆڕەکەوە هات :

ـ روونی بکەرەوە ! ئەوەی ئەیڵێیت چاك دەری بخە !

مامۆستا دەری بڕیی کە ئەگەر دەوڵەتی عوثمانیی سەر بکەوتایە ئەوا چاوی لە دەوڵەتە کافرە مل هوڕەکان ئەکرد و ، دەستی ئەدایە داگیرکردن و زۆرداریی لەوان خراپتر ، هەرچەندە ئەو کارە لەگەڵ سروشتی جیهانی ئیسلامییدا نەگونجاوە و ، لەگەڵ بەرژەوەندیی موسڵماناندا نیە و ، تەمەنیشی کورتە و زوو تیا ئەچێت . ئەو کاتە جیهانی ئیسلامیی بەرەو کارێکی نامۆ ئەبرا . کەواتە شارستانێتیی ئەوروپا ، کە زیانەکانی یەکجار زۆرن و ، موسڵمانان جگە لە زەرەر و زیان هیچیان لێی نەدیوە و ، لە روانگەی شەرعەوە شتێکی نەویستراوە ، هەر ئەوەندەیە مرۆڤ چاو بکاتەوە ، ئیتر تیا ئەچێت و ئەڕووخێت ..

یەکێك لە ئەندامانی کۆڕەکە پرسیی :

ـ شەریعەت بۆچ ئەم شارستانیەتە ئەداتە دواوە ؟ [١٠٨]

مامۆستاش وەڵام ئەداتەوە کە ئەو شارستانیەتە لەسەر پێنج بنچینەی سەلبیی دامەزراوە :

یەکەم : خاڵی پشت پێ بەستنی هێزە ، کە کاری هێزیش دەست درێژییە .

دووهەم : ئامانج و مەبەستی : کەڵك و قازانجی خۆیەتی و ، کاری ئەمەش پاڵ پاڵێنە .

سێهەم : دەستووری ژیانی : بەرابەرکێ و زۆرانبازییە و ، کاری ئەمەش ناکۆکیی و دووبەرەکییە .

[١٠٨] مامۆستا روونی ئەکاتەوە کە ئەم شارستانیەتە هەندێکی چاکە و هەندێکیشی خراپە . بەڵام گەمژەکانی جیهانی ئیسلامیی ئەو خراپانەیان بە چاکە زانیی و ، موسڵمانانیان بەرەو هەڵ دێر برد و ، ئەوە بوو دوو جەنگی سەختی جیهانیی هەڵ گیرسان و ، سەرزەویی بووە گۆمی خوێن و بە ملیۆنەها بەستەزمان ماڵ کاول و رەنجەڕۆ بوون، بێئەوەی کەڵکی بۆ مرۆڤ هەبێت . هیواداریین خوای گەورە ئیسلام بەهێز بکات تا سەرزەویی پاك بێتەوە و ، ئاشنایی باڵ بەسەر مرۆڤایەتییدا بکێشێت .

چوارەم : پەیوەندیی نێوان مرۆڤەكان : رەگەزپەرستیی و نەتەوەگەریی سەلبی‌یە كە لەسەر حیسابی كەسانی تر گەشە ئەكات و ، كاری ئەمەش لێكدان و پێكدادانە .

پێنجەم : خزمەتكردنی بۆ مرۆڤایەتیی : خزمەتكردنێكی دڵڕفێنە ، بەوەی كە ئارەزووی بەرژەوەندیی‌بازیی هەڵ ئەنێت و ، ئارەزوواتی نەفسی ئەمارە ئەورووژێنێ و ، ئاواتەكانی بۆ ئاسان ئەكات . جا ئەم ئارەزووبازی‌یە مرۆڤ لە پلەی مەلائیكەتی‌یەوە ئەخاتە ناو چاڵی ئاژەڵیی و سەگێتی‌یەوە ، بەمە بە شێوەیەكی مەعنەویی مرۆڤ مەسخ ئەبێت .

بەم كارە سەلبی‌یەی ئەم شارستانیەتە لە صەدا هەشتای مرۆڤ بەدبەخت بوون و، لە صەدا دەشیان كەوتوونەتە ناو بەختیاری‌یەكی ساختەوە و ، لە صەدا دەكەی تریش لە نێوان هەردوولادا سەرسام وەستاوە . بەمە بەختەوەریی ئەم شارستانیەتە بۆ چینێكی یەكجار كەمە . لەبەر ئەوە قورئانی پیرۆز لە هیچ شارستانیەتێك رازیی نابێت ئەگەر بەختەوەریی پەخشانی تێكڕای مرۆڤ ، یان بەشی هەرەزۆری نەكات .

كە ئارەزواتی مرۆڤیش بەرەلا كران ، پێویستی‌یەكانی لە چوار پێویستیی سەرەكی‌یەوە زیادیان كرد بۆ صەد پێویستیی ئەمەش بۆتە هۆی هەژاركەوتنی مرۆڤ .. كەواتە پێویستە شەو و رۆژ هەوڵ بدا بۆ بەرامبەربوونەوە لەگەڵ مەسرەفە پڕ لە ئیسرافەكان ، ئەمەش مرۆڤی ناچاری فڕوفێڵ و حەرام خواردن كردووە ، ئەمەش بووە هۆی رووخانی رەوشت .

جا لە كاتێكدا كە ئەم شارستانیەتە سامان و دەوڵەمەندیی بە كۆمەڵ و جۆری مرۆڤ ئەبەخشێ ، تاكە تاكەی مرۆڤەكان هەژار و رەوشت رووخاو دەرئەكات .

بەمە لە هیچ چەرخێكدا ئەوەندە بەدبەختیی و كلۆڵیی بەسەر مرۆڤ دا نەهاتووە .

شـایانی باسـە کـە تێگەیشـتوانی جیهـانی ئیسـلامیی هـەرگیز رازیـی نـابن هیدایەتی خوایی ، کە لە شەریعەتە پاك و بێگەردەکەیدایە ، تێکەڵ بە فڕوفێڵ و رەوشـت نزمیـیـەکانی رۆمـان و یۆنـان بکـەن . چـونکە شـەریعەت تایبەتمەنـدیی سەربەخۆیی و نەتوانەوە بە شوێنکەواتوانی پێشکەش ئەکات .

ئەندامانی کۆڕەکە لە مامۆستا ئەپرسن :

ئەی ئەو شارستانیەتەی کە لە شەریعەتدایە کامەیە ؟

مامۆستاش ئەڵێت : بەڵام ئەو شارستانیەتەی کـە لـە چوارچێوەی شـەریعەتی پاك و بێگەردایە و ، شەریعەت فەرمانمان بەسەردا ئەدات تا هـەوڵی بـەرپاکردنی بدەین ، ئەوەیە کە بە رەواندنـەوەی ئـەم شارسـتانیەتەی ئێسـتا دەرئەکـەوێت و ، چەندین بنچـینەی ئیجـابیی رێـك و پێـك لـە جێـی ئـەو بنچـینە کلـۆرە گەندەڵـە سەلبییانە دائەنێت .

بەڵێ ! خاڵی پشت پێبەستنی شارستانێتیی شـەریعەت : (حـەق)ە لـە بریـی هێز، کاری حەقیش بریتییە لە : عەدالەت و هاوسەنگیی . ئامانجیشی : رەوشـت بەرزییە لە بریی کەڵك و قازانجی خۆی . رەوشـت بـەرزییش کـاری بریتییـە لـە : خۆشەویستیی و کەمەندکێش کردن . لایەنی یەك بوون و ئـەو پەیوەندییـەش کـە کۆمەڵانی مرۆڤ بـە یەکـەوە ئەبەسـتێت : پەیوەنـدیی دینیـی و ، نیشـتمانیی و ، پیشەیییە لە بریی رەگەزپەرستیی . کاری ئەمەش بریتییە لە : برایەتییەکی پاك و بێگەرد و ، ئاشتیی و تەبایی و ، بەرگریی لـە وڵات لـە کـاتی دەسـت درێـژیی بێگانـاندا . دەستووریشـی لـە ژیـاندا : هاوکارییـە لـە بریـی زۆرانبـازیی و بەرابەرکێ . کاری هاوکارییش بریتییە لە پاڵدان بە یەکەوە و یەكگرتن .

لە بریی هەوا و ئارەزوواتیش هیدایەت دائـەنێت تـا ببێتـە دادوەر لەسـەر ئـەو خزمەتانەی کە پێشکەشـی مـرۆڤ ئـەکرێن و ، کـاری هیدایـەتیش بریتییـە لـە : بەرزکردنـەوەی مرۆڤایـەتیی بـۆ پلـە بـەرزەکانی کـەمالات ، جـا کـە هیدایـەت سنوورێك بۆ هەوا و ئارەزووات دائەنێت و ، ئاواتە نەفسـانییەکان لـە ئاسـتێکدا

ئەوەستێنێ ، رۆح بێخەم ئەکات و وەهای لێ ئەکات کە بۆ پلە بەرزەکان بە تاسەوە بێت .

بەو مانایە کە ئێمە بە تێك شکانمان لە جەنگدا کەوتینە شوێن تەوژمی دووهەم، کە بریتی‌یە لە تەوژمی ستەم لێکراوان و جەماوەری خەڵك . جا ئەگەر ستەم لێکراوان لە غەیری ئێمەدا لە صەدا هەشتایان پێك بهێنن ، ئەوا لە ناو موسڵمانان‌دا لە صەدا نەوەد ، بگرە لە صەدا نەوەد و پێنج ئەبن .....

دەنگی تەصدیق لە کۆڕەکەوە بەرز بوویەوە و وتیان :

بەڵێ ، هیوادار بن ، بەرزترین دەنگی کاریگەر لە ئاڵ و گۆڕی‌یەکانی ئایندەدا بریتی‌یە لە دەنگی ئیسلام .

یەکێکی تریشیان پرسیاری کرد :

بەلاّ و موصیبەت لە ئەنجامی تاوان‌دا دێت و ، پێشەکیی پاداشتە . جا ئێوە چیتان کردبوو هەتا قەدەری خوایی بڕیاری ئەم موصیبەتەی بۆتان دەرکرد ، چونکە بەلاّ و موصیبەتی گشتیی بە هۆی هەڵەی زۆربەی خەڵکەکەوە بەسەردا دێت ؟ ئەی پاداشتی بە پەلەتان کامەیە ؟

مامۆستا نوورسیی ئەڵێت :

پێشەکیی سێ پایە لە پایەکانی ئیسلامان پشت گوێ خستن : نوێژ و ، رۆژوو و، زەکات . ئەوەبوو بەدیی‌هێنەری پاك و بێگەرد بۆ ئەنجام‌دانی پێنج فەرزەی نوێژ لە بیست و چوار سەعات‌دا داوای تەنها یەك سەعاتی لێمان کرد ، کەچیی ئێمە تەمەڵییمان کرد لە ئەنجام‌دانی . ئەویش بە راهێنانێکی قورس و هەمیشەیی بیست و چوار سەعاتیی بۆ ماوەی پێنج ساڵی سەرەمڕ پاداشتی داینەوە ، واتە ناچاری بەجێ هێنانی جۆرە نوێژێکی کردین . هەروەها خوای پاك و بێگەرد داوای لێ کردین بۆ بەزەیی هاتنەوە بە خۆمان‌دا لە ساڵێك‌دا مانگێك بەرۆژوو بین، کەچیی دڵمان نەهات خۆمان نارەحەت بکەین ، ئەویش بۆ ماوەی پێنج ساڵ ناچاری رۆژووگرتنی کردین ، بۆ کەففارەتی تاوانەکانمان .. هەروەها خوای پاك و

بێگەرد داوای زەکاتی لێ کردین ، کە بریتییە لە دەیەك یان چل‌یەکی ئەو سامانەی کە پێمانی بەخشیوە ، کەچیی ئێمە بەخیلییمان کرد و ستەممان کرد ، ئەویش ناچاری کردین زەکاتێکی کەڵەکە بوو لەسەرمان بدەین . (الجزاء من جنس العمل) .

بەلاّم پاداشتی بەپەلەمان بریتی‌یە لەوەی کە خوای پاك و بالاّدەست پێنج یەکی ئەم ئوممەتە تاوانبارەی ـ واتە چوار ملیۆنیان ـ بەرز کردەوە بۆ پلەی ویلایەت و ، پلەی شەهیدیی و پلەی موجاهیدانی پێ بەخشیین . ئیتر ئەوەبوو ئەو موصیبەتە گشتی‌یەی کە لە هەڵەی گشتی‌یەوە بەسەردا هاتبوو تاوانەکانی رابوردووی لابردن .....[١٠٩]

هەشتەم : دانانی (الخطوات الست) و وەلاّمی کەنیسە

لە ١٣ / ١١ / ١٩١٩دا پەنجا و پێنج کەشتیی جەنگیی کەشتی‌گەلی دەوڵەتە هاوپەیمانەکان ، بە پێی جەنگ وەستاندنی (مۆندرۆس) کە لە ٣٠ / ١٠ / ١٩١٨دا مۆر کرا بوو ، هاتنە ناو ئەستەنبووڵەوە ، کە بیست و دوو کەشتی‌یان هی ئینگلتەرە و ، دوانزەیان هی فەرەنسا و ، حەڤدەیان هی ئیطالیا و ، چواریشیان هی یۆنان بوون . ئەم کەشتی‌یانە رووی تۆپەکانیان کردە کۆشکی خەلیفە کە لە حوکمی دیل‌دا بوو لە کۆشکی (دۆڵمە باخچە) دا و ، لە ١٨ / ٣ / ١٩٢٠یش‌دا ئینگلیز ئەستەنبووڵیان داگیر کرد .

ئا لەو کاتەدا کەمینە ناموسڵمانەکان هاتنە دەرەوە و دەستیان دایە چەپڵە و هەل هەلە بۆ سەربازە داگیرکەرەکان . ئەو ناموسڵمانە نامەردانە چەند صەدە بوو بەوپەڕی رێز و مافەوە لە سایەی دەوڵەتی عوثمانیی‌دا ئەژیان بێ‌ئەوەی کەسێك بۆی بێت دەستیان بۆ ببات ، کەچیی لەو رۆژەدا شادمانیی خۆیان دەرئەبڕیی و لە یادیان چوو بوو کە ئەوانە لە ژیان و گوزەرانی چاك‌دا ئەژیان و ، زۆریان بە پلە و پایەی وەزیریی ئەگەیشتن و ، لە خزمەتی سەربازییش چاپۆشی‌یان لێ کرابوو .

---

[١٠٩] سیرة ذاتیة : ١٣٧ ـ ١٤٢ .

لە ئیسپانیا مەسیحی‌یەکان دەستیان دایە کوشت و بڕی جوولەکە و ، دوای کوژرانی دەیان هەزاریان ، جوولەکە ناچار بوون پەنا بەرنە خاکی دەوڵەتی عوثمانیی، چونکە لە هیچ ولاتێکدا جێیان نەئەکرایەوە ، کە ئەو کاتە سەردەمی سوڵتان سولەیمانی قانوونیی بوو ڕێی پێدان و هاتنە ولاتەکەیەوە و ، ئەوپەڕی ماف و ڕێزیشی بۆ دانان .

ئەرمەنیش بە درێژایی مێژوو لە ژێر ستەم و جەوردا نالاندوویانە ، کاتێك کە لە ژێر دەسەلاتی مەجووسەکاندا بوون هەوڵیان دا بە زۆر بیانکەن بە مەجووسیی و ، کاتێکیش کەوتنە ژێر دەسەلاتی بیزەنطی‌یەکان هەوڵیان دا بە زۆر بیانبەنە سەر مەزهەبی ئەرثۆذۆکسیی . ئیتر جگە لە سایەی دەوڵەتی ئومەویی و عەبباسیی و عوثمانیی‌دا هیچ سەربەستی‌یەکی عەقیدەیی و ژیان و گوزەرانی خۆشیان نەبووە ..

کاتێکیش موحەممەد فاتح ئەستەنبوولی گرت سەربەستی‌یەکی تەواوی بە ئەرمەن دا ، کە لە هەمان کاتدا هاودینەکانیان لە ژێر ستەمی رووسیادا ئەتلانەوە . کەچیی کە دەوڵەتی عوثمانیی لاواز کەوت ، ئەرمەن بوونە داردەستی دوژمنان بە تایبەت رووسیا و ، دەستیان دایە ئاژاوە دروست کردن . کاتێکیش کە ئەستەنبووڵ لە لایەن کافرانەوە داگیر کرا ئەوان شادمانی‌یان دەربڕیی .

هەروەها رۆمەکانیش ، لە سایەی دەوڵەتی عوثمانیی‌دا ، ئەوپەڕی سەربەستی‌یان هەبوو هەتا سوڵتان (محمد فاتح) چەند مافێکی جیاوازی بەوان دابوو تا دینی خۆیان بە سەربەستیی بپەرستن .

جوولەکە و ئەرمەن رژانە شەقامەکان و بە شەبقەکانیان ئاماژەی سەرکەوتنیان بۆ داگیرکەران ئەکرد و ، چەپڵەیان بۆ لێ ئەدان و گوڵ بارانیان ئەکردن ..

رۆمەکانیش ئالای یۆنانیی بچووکیان هەڵ گرت بوو و ، هاواریان ئەکرد : زیتۆ ... زیتۆ ، واتە بژیی ، بژیی .

لە ناو هاوار و گاڵەی ئەو ناموسڵمانە نامەردانەدا لە یەهوود و ئەرمەن و رۆم، فەرماندەی فەرەنسیی جەنەراڵ (فرانس دیپەرێس) بە شەقامی (بەگ ئۆغلۆ) دا، بە فیز و دەمارێکەوە ، بەرەو بینای باڵیۆزخانەی فەرەنسیی کەوتبووە رێ و سواری ئەسپێکی سپیی بوو بوو و ، بە دەستی ئاماژەی بۆ پێشوازیی‌کەران ئەکرد و ، لاسایی فەرماندە سەرکەوتووەکانی مێژووی ئەکردەوە و ، بێشەرمانە بە سواریی ئەسپەکەیەوە ئالاَی دەوڵەتی عوثمانیی شێلا ..

بەلاَم موسڵمانەکان بە دڵێکی زامداری پڕ ئێش و ژانەوە سەیری ئەو دیمەنە جەرگ‌بڕەیان ئەکرد ، کە هەرگیز هەڵوێستی وەها بە بیریاندا نەهاتبوو و ، هەرگیز چاوەڕوانی زەلیلیی وەهاشیان نەئەکرد .. فرمێسك لە چاویاندا قەتیس مابوو و ، بەو هەموو ئێش و ژانەشەوە ئەتلانەوە ..

چەند رۆژێك دوای داگیرکردن هەواڵ بلاَو بوویەوە کە دەسەلاَتی داگیرکەران لەسەر ئەوە سوورە چەند زەنگێکی کلیسا بێنێت و لە مزگەوتی (ئایا صۆفیا) دا هەڵیان بواسێت .. هەواڵێکی دڵ تەزێن بوو ، چونکە ئایا صۆفیا هێمای سەرکەوتن و هێمای فەتحی ئەستەنبوڵ بوو .. ئا لەو کاتەدا سوڵتان (وحید الدین) بەبێ دەسەلاَت وەك دیلی باڵ بەستراو لە کۆشکەکەیدا کزی کردبوو و ، لە بەردەم داگیرکەراندا جووڵەی نەئەکرد .. کەچیی کە ئەو هەواڵەی بیست خۆی پێ‌نەگیرا و نەی‌توانی بێ‌دەنگ بێت ، بەڵکو فەرمانی بەسەر یەکەیەکی سەربازیی لە پاسەوانە تایبەتی‌یەکانی خۆیدا دا هەتا بڕۆن بۆ مزگەوتی ئایا صۆفیا و ، نەهێڵن کاری وەها ئەنجام بدرێت ، ئەگەرچیی تاقیان بڕاوەتەوە ..

کە داگیرکەران ئەم هەڵوێستەیان دیی ، وایان بە چاك زانیی لەو بڕیارە پەشیمان ببنەوە ، نەوەکو بزووتنەوەیەکی میللیی دروست ببێت و گرفتیان بۆ دروست بکات .

دوای داگیرکردنی ئەستەنبوڵ فەرماندەی گشتیی سوپای ئینگلیز دەستی دایە دروست کردن و پەرەپێدانی ناکۆکیی لە نێوان موسڵمانەکاندا ، هەتا ئەوەبوو

(شیخ الإسلام) و هەندێ زانای تری خەڵەتاند و وای لێ کردن دژی یەکتر بدوێن . هەروەها ناجۆریی نێوان کۆمەڵەی (إتحاد و ترقي) و کۆمەڵەی (إئتلاف) ی[110] زیاتر کرد تا بارودۆخ بۆ سەرکەوتنی یۆنان بەسەر تورکیادا لەبار بێت . ئا لەم کاتە ناسکەدا مامۆستا نوورسیی کتێبی (الخطوات الست) ی دژی ئینگلیز و یۆنان دائەنێت و ، ئەشرەف ئەدیب یش[111] چاپی ئەکات و بلاوی ئەکاتەوە . بەمە نەخشەی گلاوی ئەو فەرماندە ئینگلیزییە پووچەڵ ئەکاتەوە .[112]

هەرکە فەرماندە ئینگلیزییەکە هاتە ئەستەنبوولەوە پەیامی (خطوات ستة) ی تەسلیم کرا ، کە هێرش ئەکاتە سەریان و ، بیرو بۆ چوونە هەڵەکانیان ئەداتە دواوە و غیرەت ئەخاتە بەردەم موسڵمانان . هەروەها لە چالاکیی (بدیع الزمان) ئاگادار کرا کە چەندە دژی داگیرکەرانە .

فەرماندەی ئینگلیز هاتە سەر ئەو بڕیارە کە مامۆستا لەناو بەرێت ، بەلاّم کە ئاگادار کرا بڕیاری وەها رقی جەماوەر هەڵ ئەستێنێ و ، دەست ئەدەنە دژایەتیی، لەو بڕیارە پاشگەز بوویەوە ، بەلاّم وازیان لێ نەهێنا .

کە فەرماندەکانی ئەنقەرە هەواڵی کاریگەریی ئەو پەیامەیان زانیی و ، زانییان (بدیع الزمان) چۆن دەوری کاریگەری دژی داگیرکەران دیوە ، دوو جار بانگیان کرد بۆ ئەنقەرە ، تا پاداشتی ئەو کارە مەردانانەی بدەنەوە . بەلاّم مامۆستا وای

---

[110] کە دەوڵەتی عوثمانیی لە جەنگی جیهانیی یەکەمدا لە بەردەم هێزی هاوپەیمانەکاندا تێك شکا ، سەرۆك و ناودارەکانی کۆمەڵەی (إتحاد و ترقي) بەرەو دەرەوەی ولاّت هەلاّتن . کۆمەڵەی (إئتلاف) یش دوای جەنگی جیهانیی یەکەم وەك تەوژمێکی سیاسیی دەرکەوت ، کە دژی (إتحاد) یەکان و نۆکەری ئینگلیز بوون .

[111] یەکێك بوو لە موسڵمانە بەغیرەتەکانی ئەو سەردەمە و ، سەرنووسەری گۆڤاری (سبیل الرشاد) ی ئیسلامیی بووە . لە ل ٤٥٥ – ٤٥٨ ی (سیرة ذاتیة) دا باسێکی قەشەنگی دەربارەی مامۆستا نوورسیی نووسیوە .

[112] لە تورکیا دوو حکوومەت لەو کاتەدا دامەزرابوون : حکوومەتی عوثمانیی لە ئەستەنبوڵ کە لە ژێر دەسەلاّتی هاوپەیمانەکاندا بوو ، بە تایبەت ئینگلترە و ، حکوومەتێکی نیشتمانییش لە ئەنقەرە بە سەرۆکایەتیی موصطفا کەمال .

بە چاك زانیی لە ئەستەنبووڵدا بمێنێتەوە و ، نەچوو بە دەم بانگ کردنەکەیانەوە و، پێی وتن :

پێم خۆشە لەو شوێنەدا جیهاد بکەم کە لە هەموو شوێنێك زیاتر مەترسیی دارە، نەك لە سەنگەردا .. جا من وەهای ئەبینم کە ئەم شوێنەم لە ئەنادۆڵ مەترسییدارترە . [113]

نۆهەم : وەڵامی کەنیسە

کە ئەستەنبووڵ داگیرکرا و ، ئینگلیز تۆپەکانی لە گەرووی ئەستەنبووڵدا تێك شکاند ، لەو رۆژانەدا سەرۆکی قەشەکانی کەنیسەی ئینگلیکیی شەش [114] پرسیاری ئاراستەی مەشیەخەی ئیسلامیی کرد ، لەو کاتەدا حەیدەریی زادە ئیبراهیم ئەفەندیی (شیخ الاسلام) بوو و ، پرسیارەکانی ئاراستەی (دار الحكمة الإسلامية) کرد و ، سەرەڕای مامۆستا نوورسیی زانای تریش وەك تەفسیرکار ئیسماعیل حەققیی ئەزمیرلیی و شێخ عەبدولعەزیز چاویش بە درێژە وەڵامیان دایەوە .

لەو کاتەدا مامۆستا نوورسییش ئەندامی (دار الحكمة) بوو و پرسیارەکانی ئاراستە کران هەتا بە شەش‌صەد وشە وەڵامیان بداتەوە .

ئەویش لە وەڵامدا وتی : ئەم پرسیارانە نە بە شەش‌صەد وشە و ، نە بە شەش وشە و ، نە بە یەك وشە وەڵام نادرێنەوە ، بەڵکو وەڵامیان یەك تفە ..

چونکە کاتێك کە ئەو دەوڵەتە ئاوەکانی ئێمەی داگیر کرد و ، دەستی نایە قوڕگمان وەك ئەبینن ، پێویستە تف بکرێتە ناوچاوی سەرۆکی قەشەکانیان بەرامبەر بەو پرسیارانەی کە بە هەموو غرووڕێکەوە پرسیونی .

بۆیە مامۆستا فەرمانی دا تف بکرێتە ناوچاوی پیسی زاڵمان .. [115]

ئەمانەش پرسیارەکانی بوون کە مامۆستا نوورسیی وەڵامی دابوونەوە :

---

[113] سيرة ذاتية : ١٤٤ .

[114] لە (الكلمات) دا ل٨٩٥ پرسیارەکان دەربارەی چوار شت کراون ، واتە چوار پرسیار بوون .

[115] المكتوبات : ٥٣٨ .

پرسیاری یەکەم : دینی موحەمەد ﷺ چیە ؟

وەڵاّم : قورئانی پیرۆزە ، کە بنچینەی مەبەستی چەسپاندن و دامەزراندنی شەش پایەکەی ئیمان و ، قووڵ کردنەوەی پێنج پایەکانی ئیسلامە .

پرسیاری دووهەم : چیی بە فیکر و بە ژیان پیشکەش کردووە ؟

وەڵاّم : یەکڕایی بە فیکر و ، راستڕەویی بە ژیان پێشکەش کردووە . شاهیدیش لە سەر ئەوە فەرمایشتی خوای گەورەیە : ﴿ قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ﴾ و ﴿ فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ﴾ (هود : ١١٢) .

پرسیاری سێهەم : مل ملانێی ئەم چەرخە چۆن چارەسەر ئەکات ؟

وەڵاّم : بە حەرام کردنی ریبا و ، فەرزکردنی زەکات ، شاهیدیش بۆ ئەمە فەرمایشتی خوای گەورەیە : ﴿ وَأَحَلَّ ٱللَّهُ ٱلْبَيْعَ وَحَرَّمَ ٱلرِّبَوٰا۟ ﴾ (البقرة : ٢٧٥) و ﴿ يَمْحَقُ ٱللَّهُ ٱلرِّبَوٰا۟ ﴾ (البقرة : ٧٦) ، و ﴿ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ﴾ (النور : ٥٦) .

پرسیاری چوارەم : ئیسلام چۆن ئەڕوانێتە ئاژاوە و پشێوییەکانی مرۆڤ ؟

وەڵاّم : هەوڵ و کۆشش بناغەیە ، ئەگەرنا سامانی مرۆڤ لە دەستی زاڵماندا کۆ ئەبێتەوە و ، بەشی کەسی لێ نادەن . شاهێدیش فەرمایشتی خوای گەورەیە : ﴿ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَٰنِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٣٩﴾ ﴾ (النجم : ٣٩) . و ﴿ وَٱلَّذِينَ يَكْنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ (التوبة : ٣٤) .[116]

[116] الكلمات : ٨٩٥ ، الشعاعات : ٤٧٤ .

بەشی چوارەم

لە دایك بوونی سەعیدی نوێ

یەكەم : هۆشیاریی رۆح و سەركەوتنی دڵ

مامۆستا باسی ئەو قۆناغەی ژیانی ئەستەنبووڵ ئەكات :

((كە لە دیلیی گەڕامەوە ، لەگەڵ ، (عەبدوڕڕەحمان) ی برازامدا لە كۆشكێكی سەر لووتكەی (چامڵچە) لە ئەستەنبووڵ نیشتەجێ بووبووین .. ئەگونجا ئەو ژیانەی كە من بەسەرم برد لەلایەنی دنیاوە بۆ ئێمەمانان بە ژیانێكی نموونەیی لە قەڵەم بدرایە ، چونكە لە دیلیی رزگارم بوو بوو و .. دەرگای هۆیەكانی بلاۆكردنەوە لە (دار الحكمة الإسلامية) دا ، بە گوێرەی پیشە و ئەركی زانستیی‌یانەی سەرشانم لەبەر دەممدا خرابوویە سەر پشت و .. شۆرەت و ناوبانگ و روولێنانی خەڵكییش بە رادەیەك دەورەیان لێ دابووم كە من شایستەیان نەبووم و .. لە جوانترین ناوچەی ئەستەنبووڵدا (چامڵچە) نیشتەجێ بووبووم و .. هەموو شتێك بۆ من بە گوێرەی دڵ بوو ، چونكە (عەبدوڕڕەحمان) ی برازام ـ رەحمەتی خوای لێ بێ ـ لە گەڵمدا بوو ، كە لەگەڵ ئەوەشدا لەوپەڕی زیرەكیی و وریاییدا بوو ، قوتابیی‌یەكی خۆبەختكەر و خزمەتگوزار و نووسەر بوو ، هەتا من بە كوڕێكی مەعنەویی خۆمم ئەژمارد ..

لە كاتێكدا كە وا هەستم ئەكرد من بەختیارترین مرۆڤم لە جیهاندا ، سەیرێكی ئاوێنەم كرد .. چەند تاڵە موویەكی سپییم لە سەر و ریشمدا بەدیی كردن .. ئەبینم وا ئەو بێداریی‌یە رۆحیی‌یەی كە لە دیلیی‌یەكەمدا لە مزگەوتەكەی (كۆسترما) هەستم پێ كرد ، خەریكە سەر هەڵ ئەداتەوە . ئیتر منیش دەستم دایە سەنجدان و بە وردیی بیركردنەوە لەو حاڵەتانە كە بە دڵ وابەستەیان بوو بووم

و، واشم ئەزانیی ئەوانە سەرچاوەی بەختیاریی دنیان .. جا هەر حاڵەتێك و هەر هۆیەك بە وردیی سەرنجم دابێ ، ئەوا بۆم دەرکەوتووە کە هۆیەکی هیچ و پووچ و دەست بڕە ، کە شایستەی خۆ پێوە هەڵواسین و پەیوەندیی پێوەکردن نیە .. سەرەڕای ئەوەش لەو ماوەیەدا لە دۆستێکی گیانیی بە گیانییمەوە ، کە لە بەوەفاترین دۆستەکانم ئەژمێررا و ، بە شێوەیەکی چاوەڕوانیی نەکراو ، بە جۆرێك کە بە بیردا نەئەهات ، بێوەفایی و ناکەسیيەکم بۆ دەرکەوت .. ئەمە هەر هەمووی بووە هۆی بێزاربوونم و لەبەرچاوکەوتنی ژیانی دنیا ، ئەوەبوو بە خۆمم وت :

ـ تۆ بڵێی من یەکجار خەڵەتاو بم ، وا ئەبینم کە زۆربەی خەڵك بە چاوی ئاوات پێخواستنەوە سەیری ئەو ژیانەمان ئەکەن کە لە روانگەی راستیيەوە شایستەی شیوەن و گریانە ؟ ئایا ئەو هەمووە خەڵکە شێت و لێوە بوون ؟ یان من خەریکم شێت ئەبم ، بەوەی کە ئەو دونیاپەرستانەم بە شێت و لێوە دێتە بەرچاو؟! بە هەر حاڵ .. ئەو بێدارییە توندەی کە بە بینینی پیریی لە لام سەری هەڵ دا ، وای لێ کردم کە پێش هەموو شتێك بەفەناچوونی ئەو شتانە ببینم کە من پەیوەندییم پێیانەوە هەیە و تیاچوون و بەفەناچوونیان لێ چاوەڕوان ئەکرێ ..

پاشان ئاوڕم بەلای نەفسی خۆمدا دایەوە ، ئەبینم لەوپەڕی دەسەوسانییدایە ! ئەوەبوو رۆحم ، کە داخوازیی هەمیشە مانەوە و بەفەناچوونی هەیە هاوارێکی لێ بەرز بوویەوە و ، دەسەدامێنی شتە فانیيەکانیش بوو و وا وەهمی ئەبرد کە هەمیشە ئەمێنێتەوە .. هاواری لێ بەرز بوویەوە : « مادەم من خۆم بە لاشە فانییم ، ئەبێ بە هیوای چ کەڵکێك بم لەو شتە فانیيانە و ، مادەم دەستەوسانیشم ئەبێ چاوەڕوانی چیی بم لە دەستەوسانان ؟ کەواتە دەردی من دەرمانی تەنها لای خوای باقیی و سەرمەدیی و ، لای خوای خاوەن دەسەلاَت و ئەزەلیيە » . ئیتر دەستم دایە گەڕان و هەواڵ پرسین .. پێش هەموو شتێك بەو زانستانەدا چوومەوە کە لەوبەر دەستم خستبوون و ، لە دووتویێياندا بە دوای دڵ دانەوە و ئومێددا

ئەگەڕان .. بەڵام ـ بە داخەوە ـ تا ئەو کاتەش شان بە شانی زانستە ئیسلامیی‌یەکان زانستە فەلسەفیی‌یەکانیشم وەرگرتبوون ، چونکە بە زەننی خۆم ـ کە زەنێکی یەکجار هەڵە بوو ـ وام دائەنا کە ئەو زانستە فەلسەفیی‌یانە سەرچاوەی پێش کەوتن و کامڵ بوونن و تەوەرەی رۆشنبیریی و رووناك کەرەوەی بیر و فیکرن ، کەچیی ئەو مەسەلە فەلسەفیی‌یانە بوون کە رۆحمیان یەکجار چەپەڵ کرد ، بەڵکو بوونە کۆسپ لەبەردەم بەرزیی مەعنەوییمدا .

بەڵێ ، کە من لەم حاڵەتەدا بووم ، هەر ئەوەندەم زانیی ، بە سۆز و فەزڵ و بەخشندەیی خوای باڵادەست و بەتوانا ، حیکمەتی پیرۆزی قورئان بە فریامەوە هات .. چڵك و چەپەڵیی ئەو مەسەلە فەلسەفیی‌یانەی شۆرد و ـ وەك لە زۆربەی پەیامەکاندا روون کراوەتەوە ـ رۆحمی لێیان پاك کردەوە . چونکە ئەو تاریکایی‌یە رۆحی‌یەی کە لە زانستە فەلسەفیی‌یەکانەوە هەڵ قوڵاوە خەریك بوو رۆحم نوقم بکات و لە نێو بوونەوەراندا ونی بکات . جا لەو مەسەلانەدا رووم لە هەر کوێ ئەکرد نە نوور و نە شۆڵەم نەئەبینی و ، نەشم ئەتوانیی پڕ بە سنگم هەناسە بدەم ، هەتا ئەو نوورە گەشاوەی تەوحید کە لە قورئانی پیرۆزەوە بەرز ئەبوویەوە و ﴿ لا إله إلا هو ﴾ ی ئەخستە سەر زمان هات و ، ئەو تاریکایی‌یەی لەت و پەت کرد و رەواندیەوە . ئەوەبوو بەوپەڕی ئاسوودەیی و دڵ متمانەیی‌یەوە سنگم کرایەوە و ، هەناسەم هەڵ مژیی .. بەڵام نەفس و شەیتان بە هۆی ئەو ئامۆژگاریی و دەرسانەوە کە لەلای ئەهلی گومڕایی و فەلسەفە وەریان گرتبوون هێرشێکی توند و تیژیان کردە سەر عەقڵ و دڵم .. ئیتر لەم هێرشەدا بەرابەرکێی دەروونیی سەری هەڵ دا ، تا ئەوەبوو ـ سوپاس و منەت بۆ خوا ـ بە سەرکەوتن و بردنەوەی دڵ کۆتایی هات)) ..[١١٧]

دووهەم : هەڕەشەی پیریی و یادی مردن

دەربارەی پیرییش ئەڵێت :

---

[١١٧] پەیامی پیران : ٣١ ـ ٣٣ .

((کاتێك کە لە بەرەبەیانی پیریی‌دا ، لە خەوی شەوگاری لاوێتیی بێدار بوومەوە ، بە وردیی سەرنجی خۆمم دا ، ئەبینم وەك ئەوە وایە لە شۆێنێکی بەرزەوە بەرەو گوێی قەبر بە پەلە هەنگاو هەڵ بگرم ، بەو شێوەی کە نیازیی میصریی [118] وەسفی کردووە کە ئەڵێت :

بناء العمر يذوي حجراً إثر حجر　　غافلاً يغط الروح وبناؤه قد اندثر [119]

جا ئەو لاشەیەی کە ماوای رۆحمە ، بە درێژایی رۆژگار یەك لە دوای یەك بەردەکانی داکەوتن و ، ئەو هیوایانەشم کە بە توندیی منیان بە دنیاوە بەستبوویەوە ، هەموو تێك شکان و پچڕ پچڕ بوون . بۆیە هەستم بە نزیك بوونەوەی کاتی لێكدابڕانم لە خۆشەویست و دۆستانێکی لەژمارە نەهاتوو کرد و ، دەستم دایە گەڕان بە دوای تیماری ئەم زامە قووڵە مەعنەویی‌یەدا ، کە وەك دەر ئەکەوێ ئومێدی ئەوەی لێ ناکرێ دەرمانێکی شیفابەخشی ببێت ! ئەوەبوو نەم توانیی چارەسەری‌یەکی بۆ بدۆزمەوە ، دیسان وەك نیازیی میصریی منیش وتم :

حكمة الإله تقضي فناء الجسد　　والقلب تواق إلى الأبد

لهف نفسي من بلاء وكمد　　حار لقمان في إيجاد الضمد [120]

کە من لەم حاڵەتەدا بووم ، لە پڕێكدا نووری پێغەمبەری بەڕێز ﷺ ، کە رەحمەتی خوایە و بەسەر (عالمین) دا باریوە و ، نموونەی ئەو سۆزەیە کە دەری ئەبڕێ و ، بانگەوازکەرە بۆ لای و ، زمانی ئەو رەحمەتەشە .. لە پڕێكدا

---

[118] نیازیی میصریی : شاعیرێکی تورکیی صۆفی‌یە . (١٦١٨ ـ ١٦٩٤) ، لە گوندێکی نزیکی (ملاطیە) لە دایك بووە . خوێندنی لە ئەزهەری شەریف تەواو کردووە ، لەبەر ئەوە نازناوی (میصریی) لێ نراوە .. دیوانێکی شیعر و چەند دانراوێکی هەیە ، کە لەوانە : (رسالة الحسنين ، موائد العرفان و عوائد الإحسان، وهداية الإخوان) . لە قوتابخانە زانستی‌یەکانی ئەستەنبوولّدا دەستی بە (ئیرشاد) کردووە . ـ وەرگێڕی عەرەبیی .

[119] شاعیر دەری ئەبڕێ کەوا بینای تەمەنی لە رووخاندایە و بەردەکانی یەکتر ئەرووخێنن ، خۆیشی بێئاگایە و لە پرخەی خەودایە و وا بیناکەشی مەحو بوویەوە . ـ وەرگێڕ .

[120] شاعیر دەری ئەبڕێ حیکمەتی پەروەردگار بەو جۆرەیە کە لاشە فانیی بێ ، کەچیی دڵیش حەزی لە ژیانی هەمیشەیی و هەتا هەتایی‌یە و ، دەروونیشی بە دەست بەڵا و خەم و خەفەتەوە تووشی نەخۆشی‌یەکی وەها بووە کە لوقمانی حەکیمیش لە دۆزینەوەی چارەسەری‌دا سەرسام بووە . ـ وەرگێڕ .

شەفاعەتەکەشی و ، ئەو دیارییەش کە بۆ هیدایەتی مرۆڤایەتیی هێنا ، بوونە دەرمانێکی شیفابەخش و دەوایەکی زۆر سەرکەوتوو بۆ ئەو دەردە قورسەی کە وام ئەزانیی دەرمانی نیە و ، ئەو هیوابڕینە یەکجار رەشەش کە دەوری دابووم گۆڕییان بۆ ئومێدێکی پڕنووری گەشاوە)) ..[١٢١]

((کاتێك کە پێم نایە ناو دەرگای پیرییەوە ، تەندروستیی لەشیشم ، کە جڵەو بۆ غەفڵەت و بێئاگایی شل ئەکات و کۆمەکیی ئەکات ، شێوا بوو .. ئیتر ئەوەبوو پیریی و نەخۆشیی هەردووك لەسەر ئەوە یەکیان گرت کە هێرش بکەنە سەرم و ، تا ئێستاش هەردووکیان پێکەوە جار لە دوای جار بە تەوقەسەرمدا ئەکێشن ، تا ئەوەبوو خەوی غەفڵەتیان لێم دوور خستەوە . منیش لە ماڵ و منداڵ و وێنەیان هیچ شتێکم نەبوو تا بە دنیاوە پەیوەستم بکەن ، لەبەر ئەوە ئەبینم وا دەستهاتی ئەو تەمەنەم کە بە بێئاگایی لاوێتیی لە دەستمدا بریتییە لە گوناه و تاوانەکان ، ئیتر ئەوەبوو منیش بە شێوەی هاوارکردنەکەی (نیازیی میصریی) هاوارم کرد :

تەمەنم بە با چوو و ، هیچم لێی دەست نەکەوت ..
هاتم و رێگام گرتە بەر ، بەڵام
کاروان باری کرد و دوور کەوتەوە
منیش مامەوە
منی تەنیا و غەریب
دەستم بە گریان کرد
ویستم بە تەنیا و بە سەرگەردانیی رێ ببڕم و ،
چاوەکانیشم بووبوونە جۆگەلەی فرمێسك و ،
سنگیشم بە تاسەوە ئەبرژا ..
ئیتر عەقڵم سەرسام ما .. !

[١٢١] پەیامی پیران : ٥ ـ ٦ .

ئەو کاتە لە غەریبیی‌یەکی سەختدا ئەتلامەوە .. ئەوەبوو بۆ لە دەست چوونی تەمەنم هەستم بە خەفەتێکی هیوابڕ و ، داخێکی پڕ لە پەشیمانیی و ، هەناسە ساردیی‌یەکی پڕ ژان کرد .. لە قووڵایی دڵمەوە هاوارم کرد و داوای کۆمەکیی و یارمەتیی و ، رووناکیی ئۆمێدم ئەکرد .. لە پڕێکدا قورئانی پیرۆزی خاوەن موعجیزە کۆمەکیی بۆ ناردم و ، هات بە هانامەوە و دەرگای ئۆمێدێکی مەزنی لەبەر دەممدا خستە سەر پشت و ، نوورێکی گەشاوەی هیوا و ئۆمێدی وەهای پێشکەش کردم کە بتوانێ چەند قات چەند قاتی بێهیوایی‌یەکەم لەناو بەرێت و ، بۆی بکرێ ئەو تاریکی‌یە یەکجار رەشانەی دەوروبەرم برەوێنێتەوە)) .. [١٢٢]

((کاتێك کە چەند تاڵە موویەکی سەرم سپیی بوون کە نیشانەی پیری‌یە و ، ترس و بیمی جەنگی جیهانی یەکەم و ئەو شوێنەوارە قووڵەی کە دیل بوونم لە دەستی رووسدا کردیە سەر ژیانم ، خەوی بێ ئاگایی لاوییمیان قورس‌تر کرد . دوا بە دوای ئەوەش کە لە دیلیی گەڕامەوە ئەستەنبووڵ چ لە لایەن خەلیفەوە ، یان (شیخ الاسلام) ە وە ، یان فەرماندەی گشتی‌یەوە ، یان لە لایەن قوتابیانی زانستە شەرعی‌یەکانەوە پێشوازی‌یەکی گەرم و گوڕم لێ کرا و ، زیاتر لەوەش کە من شایان بم رێزم لێ گیرا .. ئەمە هەموو ، سەرەڕای مەستیی و بێئاگایی لاویی، حاڵەتێکی رۆحیی بۆ دروست کردم و ، ئەو خەوەشی زیاتر لەلام قورس کرد، بە رادەیەك کە وام ئەزانی دنیا هەمیشەیی و باقی‌یە و ، خۆیشم لە حاڵەتێکی سەیردا بینی کە وەها باوەشم بە دنیادا کرد بوو هەروەك نەمرم .

ئا لەم کاتەدا ، رۆیشتم بۆ مزگەوتی بایەزید لە ئەستەنبووڵ ، ئەمەش لە مانگی رەمەزانی پیرۆزدا بوو ، تا لە دەمی قورئان خوێنە خاوەن ئیخلاصەکان قورئانی پیرۆز ببیستم .. لە زمانی ئەو قورئان خوێنانەوە گوێم لەو فەرمایشتە بەرزەی ئاسمان بوو کە قورئانی خاوەن موعجیزە ، بەوپەڕی هێز و توندی‌یەوە ، دەربارەی مردن و نەمانی مرۆڤ و ، کار تەواوکردنی هەموو گیاندارێك و مردنی

---

[١٢٢] پەیامی پیران : ٧ ـ ٨ .

رای گەیاند ، ئەوەش بە پێی دەقی ئایەتی پیرۆز : ﴿كُلُّ نَفۡسٖ ذَآئِقَةُ ٱلۡمَوۡتِۗ﴾ (آل عمران : ١٨٥) .

ئەم راگەیاندنە توند و بەهێزە لە پەردەی گوێمەوە تێپەڕی و هەموو چینە چڕ و ئەستوورەکانی خەو و بێئاگایی و مەستییمی بڕیی و لە قوڵایی ناوجەرگەی دڵمدا نیشتەجێ بوو ..

لە مزگەوت هاتمە دەرەوە و ، بۆ ماوەی چەند رۆژێك وەهام ئەزانی کە گەردەلوولێکی گەورە لە سەرم دا گڕ ئەگرێت و ، ئەو خەوە قووڵەی کە ماوەیەکی دوور و درێژە تیامدا جێگیر بووە لە ناوی ئەبات و ، خۆشم وەك کەشتییەك ئەهاتە پێش چاو کە لە نێوان شەپۆلەکانی دەریادا سەرگەردان بووبێت و قیبلەنوماکەشی تێك چوو بێت .. دەروونیشم بە ئاگرێکی چەرە دووکەڵاویی هەڵ ئەقرچا و ، هەرچیی سەیری ئاوێنەشم ئەکرد ، مووە سپییەکان پێیان ئەوتم : وریا بە !!!

بەڵێ ، بە پەیدابوونی ئەو مووە سپییانە و وریا کردنەوەیان هەموو شتێکم لە لا رۆشن بوویەوە ، چونکە بۆم دەرکەوت ئەو لاوێتییەی کە زۆرم ئەنازیی پێیدا ، بگرە شەیدای تام و چێژی بووم بووم ، پێم ئەڵێ : خواحافیز ! هەروەها ئەو ژیانی دنیایەی کە من بەندی خۆشەویستیی بوو بووم بەرە بەرە دەستی بە کوژانەوە کرد و، ئەو دنیایەش کە من دەستەدامێنی بوو بووم ، بگرە بۆی بەتاسەوە بووم و شەیداشی بوو بووم ، ئەبینم پێم ئەڵێ : خواحافیز !! خواحافیز !! بەمە تێیگەیاندم کە من لەم خانەی میوان دارییە کۆچ ئەکەم و ، بەم نزیکانەش بە جێی ئەهێڵم .. هەروەها ئەم بینی دنیا خۆیشی ئەڵێت : خواحافیز و ، خۆی ئامادەی کۆچ کردن ئەکات . ئەوەبوو هەمەکییەتیی و گشتگیریی ئەم ئایەتە پیرۆزەوە : ﴿كُلُّ نَفۡسٖ ذَآئِقَةُ ٱلۡمَوۡتِۗ﴾ ئەو مانایەی کە وا تێیدا لە رووی دڵمدا کرایەوە کە ئەمەیە :

تێکڕای مرۆڤایەتیی وەك یەك نەفس وەهان و ، ئەبێ بمرن تا سەر لە نوێ زیندوو بکرێنەوە .. هەروەها گوێ زەوییش نەفسێکە و هەر ئەبێ بمرێت و تیا

بچێت ، تا شێوەی هەمیشە مانەوە و وێنەی نەمریی وەرگرێت .. هەروەها دنیاش نەفسێکە و ئەمرێت و بەسەر ئەچێت تا لە شێوەی (ئاخیرەت) دا دروست ببێتەوە .

بیرم لەو بارە کردەوە کە منی تێدام ، ئەبینم :

ئەو لاوێتی یەی کە خولگەی چێژ و لەزەتەکانە ، وا خەریکە بەرەو نەمان ئەچێت و، شوێن بۆ ئەو پیری یە چۆڵ ئەکات کە کانگای هەموو خەم و خەفەتێکە و، ئەم ژیانە پرشنگدار و گەشاوەیەش لە کۆچ کردن دایە و ، مەرگی تاریك و ترسناکیش ـ بە رواڵەت ـ خۆی بۆ ئەوە ئامادە ئەکات کە شوێنی ژیان بگرێتەوە .

دنیاشم ئەبینی ، کە خۆشەویست و شیرینە و بێئاگایان شەیدای بوون و ، واش ئەزانرێ کە هەمیشەیی یە ، ئەم بینی بە پەلە بەرەو نەمان ئەڕوات .. جا بۆ ئەوەی نوقمی ناو بێئاگایی ببم و ، خۆم بخەڵەتێنم رووم کرد بە لای چێژەکانی ئەو پایە و پلە بەرزە کۆمەڵایەتی یانەوە کە لە ئەستەنبووڵدا دەستم کەوتن و ، نەفسم پێیان خەڵەتا و، ئەوەندە خۆشیی دەربڕین و رێز و دڵ دانەوە و رووتێ کردن و دڵ پێ خۆش بوونی خەڵکی یان تێدا بوو کە لە شان هەڵ گرتنی من زیاتر بوون .. ئەبینم هەموو ئەمانە تا دەرگای ئەو قەبرەی کە لێمەوە نزیکە دێن و ، لەوێ ئەکوژێنەوە ..

هەروەها ئەم بینی کە ریایەکی رەزا قورس و ، خۆپەرستی یەکی سارد و سڕ و، بێئاگایی یەکی کاتیی لە ژێر ئەو پەردە رازاوەیەی ناو و ناوبانگیی دا خۆی حەشار داوە، کە بەرزترین ئاواتی ئەهلی شۆرەت و شەیدایانیەتی .. ئیتر تێ گەیشتم کە ئەم شتانەی هەتا ئێستا منیان خەلەتاندووە هیچ دڵ خۆشی یەکم پێ نابەخشن و ، شۆڵەیەکی نووریشم لێیانەوە دەست گیر نابێت .

جا بۆ ئەوەی لەو بێئاگایی یەم جارێکی تر بەخەبەر بێم و بە یەکجاریی لێی بێدار ببمەوە ، گوێم لەو قورئان خوێنە بەرێزانەی مزگەوتی « بایەزید » گرت تا دەرسی ئاسمانیی قورئانی پیرۆز وەربگرم .. ئیتر ئەوەبوو مژدەکانی ئەو برایەتیی یە

ئاسمانی‌یەم لـە دوو تـوێی پەروەردگاری‌یـە پیرۆزەکـانی فەرمایشـتی خـوای گـەورە ﴿ وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟.. ﴾ . (البقرة : ٢٥) ەوە **بیستن** ..

ئەوەبوو بەو بەرەکەتەی کە لە قورئانی پـیرۆزەوە دەسـتم کـەوت ، بـە دوای دڵ دانەوە و ئومێد و نووردا ئەگەڕام ، ئەویش لەو کارانـەدا کـە سـەرم لێـیـان سـوورِ ئەما و سەرسامیان کردبووم و ، هیوا بڕڕاو و بێ‌کەسیان خستبووم ، نەك لە هـیچ کـارێکی تـردا .. جـا هـەزار و یـەك شـوکرانە بـۆ بەدیی‌هێنـەری بەخشـندەم کـە کۆمەکیی کـردم تـا هـەر لـە دەردەکـەدا دەرمـان بدۆزمـەوە و ، لـە تـاریکیش‌دا رووناکیی ببینم و ، لە خودی ئازار و ترس و لەرزیش‌دا هەست بە دڵ‌دانەوە بکەم .

یەکەم جار سەیرێکی ئەو روخسارەم کرد کە هەموان ئەترسێنێ و ، دەرئەکەوێ کە زۆر سامناکە .. کە ئەویش روخساری ((مردن)) ە .. ئەوەبوو بە هۆی نـووری قورئانی پیرۆزەوە بۆم دەرکەوت کە روخساری راسـتەقینەی مـردن بـەش بـە حـاڵی ئیمان داران روخسارێکی گەشاوەی نوورانی‌یە ، هەرچـەندە رووی دەرەوەی تاریکـە و، بـە پەردەیـەکی رەشـی ناشـیرینی سـامناکیش داپۆشـراوە .. جـا لـە زۆربـەی پەیامـەکان‌دا ئـەم راسـتی‌یەمان بـە شـێوەیەکی گومـان بـڕ چەسـپاندووە و روون کردۆتەوە ، بە تایبەت لە ((وتەی هەشتەم)) و ((مـەکتووبی بیسـتەم)) دا ، کـە مردن : لە ناودانی یەکجاریی و ، لێك دابڕانی هەتا هەتایی نیە ، بەڵکو پێشەکیی و سەرەتا و دەست پێ کردنی ژیانی هەتا هەتایی و ، کۆتایی هێنان و پشـوودان و حەسانەوە و دەست هەڵ گرتنە لە ئەرك و مەینەتی کار و فەرمان‌بـەریی ژیـان و ، بریتی‌یە لە شوێن گۆڕین و ، هەروەها بە یەك گەیشتنەوەیە لەگـەڵ ئـەو دۆسـت و خۆشەویستانەدا کە بۆ جیهانی بەرزەخ کۆچیان کـردووە .. ئـا بـەم شـێوەیە .. بـە وێنەی ئەم راستییانە روخساری جوانی گەشاوەی مردنم بینیی .. دیارە بە تـرس و لەرزەوە سەیرم نەکرد ، بەڵکو ـ لە لایەنێکەوە ـ بە جۆرە تاسەمەندی‌یەکەوە سەیرم کرد ، ئیتر ئەوەبوو لـەو کاتـەدا یـەکێ لـە نهێنی‌یـەکانی ((رابطـة المـوت)) م بـۆ دەرکەوت ، کە پەیڕەوانی تەریقەتەکانی (تصوف) بە جێی ئەهێنن ..

پاشان لە ((سەردەمی لاویی)) ورد بوومەوە ، ئەبینم بە نەمان و بەسەرچوونی، هەمووان خەمبار ئەکات و ، واش لە هەمووان ئەکات کە بۆی تاسەمەند بن و پێی دڵ خۆش بن و ، ئەو سەردەمەیە کە بە غەفڵەت و تاوان کردنەوە بەسەر ئەچێ .. ئەوەبوو لاوێتیی منیش بەو شێوەیە بەسەر چوو ! سەیرم کرد روخسارێکی زۆر ناشیرین ، بگرە مەست و سەرسام لە ژێر ئەو بەرگە رازاوە بریقەدارەدا دیارە ، کە بەسەریا کێشراوە .. خۆ ئەگەر پەیم بە راستیی لاویی ببردایە ئەوا سەرانسەری ژیانی دنیام ، ئەگەرچیی صەد ساڵیش بژیامابایە ، ئەیگریاندم و خەم و خەفەتی پێ ئەچەشتم ، ئەویش بەرامبەر بە چەند ساڵێك کە بە خۆشیی و پێکەنینەوە بەسەر ببرێت ، وەك ئەو شاعیرەی کە بەوپەڕی ئاە و حەسرەتەوە بۆ سەردەمی لاوێتیی خۆی ئەگریی و ئەڵێت :

ألا ليتَ الشبابُ يَعودُ يوماً فَأُخبِرُهُ بِما فَعَلَ المَشيبُ [١٢٣]

بەڵێ ، ئەو پیرانەی کە لە نهێنیی و چیەتیی لاوێتیی نەگەیشتوون ، ئەوا وەك ئەم شاعیرە سەردەمی پیریان بە داخ و خەفەت و گریە شیوەنەوە بۆ سەردەمی لاوێتیان بەسەر ئەبەن .. لە راستییشدا ئەگەر لێهاتوویی و گەشاوەیی تافی لاویی لە دڵی ئیمانداڕێکی ئاسوودەی ژیری دڵ دامەزراوی بەویقاردا جێی خۆی بکاتەوە و ، وزە و هێزی لاوەکان روویان لە خواپەرستیی و کردەوەی چاك و بازرگانیی قیامەت بنرێت ، ئەوا ئەبنە گەورەترین هێزی خێر و چاکترین رێ بۆ ئەو بازرگانییە ، جوانترین و بگرە بەلەزەتترین هۆ بۆ ئەنجامدانی کردەوە چاکەکان .

بەڵێ ، لە راستییدا بۆ کەسێك کە ئەرکی موسڵمانانەی سەرشانی خۆی بزانێ و ، سەردەمی لاویی خراپ بەکار نەهێنێ ، ئەوا ئەو سەردەمە زۆر بەنرخ و بەبەهایە و ، نیعمەتێکی خوایی مەزنە و ، کەیف و خۆشییەکی بەلەزەتە ، بەڵام

---

[١٢٣] شاعیر هەناسە هەڵ ئەکێشێ و ئاوات ئەخوازێ کە رۆژێ لە رۆژان سەردەمی لاوێتیی ئەگەڕایەوە هەتا شکاتی لە پیریی بکردایە کە چیی پێ کردووە .

لاوێتییەك کە رەوشت جوانیی و ، داوێن پاکیی و تـەقوای لەگـەڵ دا بێـت ، ئـەوا چەندین چەرمەسەریی سامناکی لە ریٚدا ئەبێت .. چـونکە هەڵەشـەیی و هـەوا و ئارەزووەکـانی ئەبنــە مایـەی لەدەسـتدانـی بەختــەوەریی هەمیشـەیی و ، ژیـانی قیامەتی ئەو کەسە و ، لەوانەیـە ژیـانی دنیاشـی لـە نـاو ببـەن و ، بـە درێـژایی تەمەنی پیریی و پەك کەوتەییشی ، بە هۆی چێژ و لەزەتی چەند ساڵێکەوە ، ئێش و ئازارێکی پڕ خەفەتی دەرخوارد ئەدەن ..

جا لەبەر ئەوەی کە سەردەمی لاویی زۆربەی خەڵکیی بـیٚزەرەر و زیـان بەسـەر نابرێت، ئەوا ئێمەی پیران لەسەرمان پێویستە شوکرانەیەکی زۆری خوا بکەین کەوا لە چەرمەسەریی و زەرەر و زیانی لاوێتیی رزگاری کردووین .. خۆ دیارە و گومانی تێدا نیە کە لەزەتی لاوێتیی ، وەك هەموو شتێکی تر ، لەناو ئەچێت .. جا ئەگەر سەردەمی لاوێتیی رووی لە خواپەرستیی بکرێـت و ، لـە پێنـاوی خێـر و چـاکەدا بەخت بکرێت ، ئەوا بەروبوومێکی نەبڕاوە و هەتا هەتایی پێشـکەش ئـەکات و ، ئەش بێتە هۆی بەدەست هێنانی لاوێتییەکی هەمیشەیی و بەردەوام لـە ژیـانێکی هەتاهەتاییدا ..

پاشان سـەیرێکی ئـەم دنیایـەم کـرد کـە زۆربـەی خـەڵکیی شـەیدای بـوون و ، گیرۆدەی داوی بوون ، بە هۆی نـووری قورئـانی پـیرۆزەوە بـۆم دەرکـەوت کـە سـیٚ دنیای هەمەکیی هەن و ، چوون بە ناو یەكدا :

یەکەم : ئـەو دنیایەیـە کـە ئەڕوانێتـە نـاوە جوانـەکانی خـوا و ، ئاوێنـەی ئـەو ناوانەیە .

دووهەم : ئەو دنیایەیە کە ئەڕوانێتە قیامەت و ، کێڵگەیەتی .

سیٚهەم : ئەو دنیایەیە کە ئەڕوانێتــە دنیاویسـتان و ئـەهلی گـومڕایی و ، جـیٚ یاریی و گاڵتە و رابواردنی بیٚ ئاگایانە ..

هەروەها بۆم دەرکەوت کە هەر کەسێك لەم دنیادا دنیایەکی مەزن و تایبـەتیی خۆی هەیە . کەواتە ئەوەندە ژمارەی مرۆڤەکان دنیای بە ناو یەكدا چوو هـەن ..

بەڵام دنیای هەموو کەسێك بریتیيە لە ژيانە تايبەتیيەکەی خۆی . ئیتر هەر کاتێك لاشەی کەسێك تێك شکا ئەوا دنیاکەشی ئەڕووخێ و قيامەتی دەست پێ ئەکات .. جا لەبەر ئەوەی بێئاگايان بەو پەلە و ناخلۆفیيە هەست بە رووخانی دنیا تايبەتیيەکەيان ناکەن، ئەوا شەيدای ئەبن و ، وا ئەزانن ئەو دنیا تايبەتیيەی ئەوان وەك دنیا گشتیيە دامەزراوەکەی دەوروبەريان وەهايە ..

منيش ورد بوومەوە و وتم : بێگومان منيش دنيايەکی تايبەتیی خۆمم ـ بە وێنەی دنیای کەسانی تر ـ هەيە ، کە بە خێرايی ئەڕووخێ .. دەی کەواتە ئەم دنیا تايبەتیيە لەم تەمەنە يەکجار کورتەمدا ، ئەبێ کەڵکی کامە بێ ؟ ئەوەبوو بە هۆی نووری قورئانی پیرۆزەوە بۆم دەرکەوت کە ئەم دنیايە ـ بەش بە حاڵی منيش و غەيری منيش فرۆشگايەکی کاتیی و ، میوانخانەيەکە کە هەموو رۆژێ خەڵك پۆل پۆل دێن و پۆل پۆل چۆڵی ئەکەن .. ئەم دنیايە بازاڕێکە بۆ بازرگانیی هات و چۆکەران لە سەرە رێیاندا بەرپا کراوە .. ئەم دنیايە کتێبێکی کراوەی خوای گەورەيە کە نوێ ئەبێتەوە ، بەوەی کە خوای گەورە بە حيکمەتی خۆی ئەوەی بيەوێ تێیدا ئەیکوژێنێتەوە و ئەوەش بيەوێ ئەیهێڵێتەوە .. ئەم دنیايە هەموو بەهارێکی نامەيەکی بە زێڕ هۆنراوەيە و ، هەموو هاوینێکيشی چامەيەکی هۆنراوەی قەشەنگە .. ئەم دنیايە چەندين ئاوێنەن کە نوێ ئەبنەوە و درەوشانەوەی ناوە جوانەکانی دروست کەری مەزن دەرئەخەن .. ئەم دنیايە کێڵگە و باخچەی نەمامەکانی قيامەتە و ، گوڵدانی سۆز و رەحمەتی خوايیيە .. ئەم دنیايە کارگەيەکی کاتیيە بۆ ئامادەکردنی تابلۆ پەروەردگاريیە هەميشەيیيەکان کە لە جيهانی هەميشە مانەوە و نەمرییدا دەرئەکەون .. ئیتر سوپاسێکی زۆر و زەبەندەی خوای بەدیيهێنەری بەخشندەم کرد وا دنیای بەم شێوەيە بەديی هێناوە .. بەڵام ئەو مرۆڤەی کە خۆشويستنی هەردوو رووە راستەقينە جوان و بەتامەکەی دنیای پێ بەخشرا بێ کە دەڕواننە ناوە جوانەکانی خوا و دەڕواننە قيامەت، کاتێك کە ئەو خۆشويستنەی لە جێی خۆيدا بەکار هێنا ، نیشانەکەی

نەپێکا و کەوتە هەڵەوە .. ئەوەبوو رووی ئەو خۆشویستنەی لە رووە فانیيە ناشیرینە بێئاگا و زیانبەخشەکەی دنیا نا ، تا کەوتە بەر بڕیاری فەرموودەی شەریف : ((حُبُّ الدُّنيا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ)) .[١٢٤]

سێهەم : رێنمایی قورئانی پیرۆز

دەربارەی ئامۆژگاریی شێخی گەیلانییش ئەڵێت :

((دوای ئەوەی کە لە دیلیی گەڕامەوە ، بە درێژایی ئەو دوو ساڵەی ژیانی ئەستەنبوولم جارێکی تر غەفڵەت و بێئاگایی سەری تێ کردمەوە .. ئەوەبوو بار و تەوژمەکانی سیاسەت لەوە لایان دام کە سەرنجێکی خۆم بگرم و ، مێشك و بیریشمیان پەرتەوازە کرد ..

رۆژێکیان کە لە شوێنێکی بەرزی قەبرستانی ئەبوئەییووبی ئەنصاریی‌دا ـ خوا لێی رازیی بێ ـ کە بەسەر دۆڵێکی قووڵدا ئەیڕوانیی ، دانیشتبووم و ، سەرنجی ئاسۆکانی سەرکەلی دەوروبەری ئەستەنبوولم ئەدا ، لە ناکاو دنیا تایبەتی‌یەکەی خۆمم وەها هاتە پێش چاو کە لە سەرەمەرگدا بێت ، بە رادەیەك کە ـ بە ئەندیشە ـ وەهام هەست ئەکرد کە لە هەندێ لامەوە رۆحم ئەکێشرێت .. منیش وتم : تۆ بڵێی نووسراوەکانی سەر کێلی ئەم قەبرانە بۆ ئەم جۆرە ئەندیشەیە هانیان دابم ؟

چاوم لە دەرەوە و ئاسۆ دوورەکان کلا کرد و ، بە وردیی چاوم بڕیيە قەبرستانەکە و، ئەوەبوو ئەمەم بە دڵدا هات : ((ئەم قەبرستانەی چواردەورت صەد ئەستەنبووڵی تێدایە ! بە واتا صەد جار ئەستەنبووڵی تێ هەڵ رێژراوە ،

---

[١٢٤] ئەفەرموێ : خۆش ویستنی دنیا بناغەی هەموو تاوانێکە . رواه البيهقي في الشعب بإسناد حسن إلى الحسن البصري رفعه مرسلاً ، وذكر الديلمي في الفردوس وتبعه ولده بلا سند عن علي رفعه ، قال إبن الفرس : الحديث ضعيف ، ورواه البيهقي أيضاً في الزهد وأبونعيم من قول عيسى ابن مريم وآخرون يعدونه من كلام ابن مسعودأو جندب البجلي رضي الله عنهم ، أنظر تفصيله في كشف الخفاء ١٠٩٩ وتخريج الإحياء للعراقي والدرر المنتثرة ٩٧ وحلية الأولياء ٦ / ٣٨٨ والمشكاة ٥٢١٢٥ والأحاديث المشكلة ص١٢١ وأحاديث القصاص برقم ٧ وضعيف الجامع الصغير وزيادته ٢٦٨١ . پەیامی پیران : ١٨ ـ ٢٣ .

کەواتـە تـۆیش بـە تـەنیا لـە حـوکمی ئـەو حاکمـە بەتوانایـە ، کـە هـەر هـەموو دانیشتوانی ئەستەنبوولّی لێرەدا هەلّ رێژاوە ، جیا ناکرێتەوە .. چار نیە و تـۆیش وەك ئەوان ئەبیّ کۆچ بکەیت .. ! »

بەم خەیالّە سامناکەوە قەبرستانەکەم بەجیّ هێشت و ، چوومە نـاو ئـەو ژوورە بچکۆلەی مزگەوتی ئەبوئەییووبی ئەنصارییەوە ـ خوا لێی رازیی بیّ ـ کە لەوەو پێش جار لە دوای جار ئەچـوومە ناویـەوە و ، بـە قـوولّیی بـیرم لـە نەفسـی خـۆم کردەوە، ئەبینم : من میوانم ! لـە سـیّ رووەوە میـوانم ، هـەروەك مـن لـەم ژوورە بچکۆلەدا میوانم ، ئەوا لە ئەستەنبوولّیشدا میوانم و ، بگرە لـە دنیـایشدا هـەر میوانم و بەجێیشی ئەهێلّم و پێویسـتە میـوانیش بیرێـك لـە ریّ و سـەفەری خـۆی بکاتەوە ..

بەلّیّ ، هەروەك لەم ژوورەدا ئەچمە دەرەوە و بەجێی ئەهێلّم ، ئـەوا رۆژێـك لـە رۆژان لە ئەستەنبوولّیش دەرئەچم و بەجێی ئەهێلّم و ، هەروەها رۆژێکیش دێت کە دنیا بەجیّ بهێلّم ..

بەم شێوەیە ، کە من لەم حالّەدا بووم ، حالّەتێکی پڕ ئێش و ژان و خـەمبار و لێلّ دلّ و بیرمی داگیر کردن .. سەیریش نیە چونکە من چەند خۆشەویستێکی کەم بەجیّ ناهێلّم و بەس ، بەلّکو هـەزارەها خۆشەویسـتیش لـە ئەسـتەنبوولّدا بـەجیّ ئەهێلّم ، بگرە ئەستەنبوولّی خۆشەویستیش خۆی بە جـیّ ئـەهێلّم و ، لـە صـەدان هەزار لە خۆشەویستانیش دائەبڕێم ، هەروەك ئەم دنیا جوانەش ، کە پێـی تـاقیی ئەکرێینەوە بەجیّ ئەهێلّم ..

جارێکی تر سەرکەوتمەوە سەر هەمان بـەرزاریی قەبرسـتانەکە و ، دانیشـتوانی ئەستەنبوولّم بە شێوەی جەنازە کە بە پێوە بەرێوە بچن بۆ دەرکەوتن ، هەروەك لە فیلمـە سـینەماییەکاندا مـردووان لـە شـێوەی کەسـانێکی جـم و جـوولّکـەردا دەرئەکـەون .. ئـەوەبوو منـیش جـار بـە جـار بـۆ پەنـد و ئامۆژگـاریی ئەچـوومە سەیریان ! خەیالّم پێی وتم : مادەم بەشێك لەمانەی کە لەم قەبرستانەدا نووستوون،

ئەگونجێ وەك ئەوانەی فیلمە سینەماییەکان بە جم و جوولـەوە دەربکـەون ، دەی وەها بیر بکەرەوە کە ئەو خەڵکەش بە حەتمیی دێنە ناو قەبرسـتانەوە و ، هـەر لـە ئێستەوە وایان دابنێ کە هاتوونەتە ناویەوە ..

لە کاتێكدا کە لەم حاڵەتە خەمبارە پڕ ئێش و ژانـەدا ئەتلامـەوە ، لـە ناکـاو نوورێکی قورئانی حەکیم ، بە رابەریی شێخی گەیلانیی (قدس سره) ئەو حاڵەتە خەمبارەی هەڵ گێڕایەوە و بە حاڵەتێکی شادمان و گەشاوەی ، خۆش و بەلـەزەتی گۆڕیی . ئەوەبوو ئەو نوورەی کە لە قورئانی پیرۆزەوە بۆم هـات ئاگـاداری کـردم و ئەمەی خوارەوەی خستەوە یادم :

کاتێك کە لە (کۆسترما) لە باکووری خۆرهەڵاتی رووسیا دیل بوویت لـە نـاو ئەفســەرە دیلــەکاندا یــەك دوو دۆســتت هــەبوون و ، بــە حــەتمیی ئەشــتزانیی هەردووکیان ئەگەڕێنەوە بـۆ ئەستـەنبووڵ . جـا ئەگـەر یـەکێکیان تـۆی سەرپشـك بکردایە و بیوتایە ئایا ئەگەڕێیتەوە بۆ ئەستەنبووڵ یان ئەتەوێ لێـرە بمێنیتـەوە ؟ بێگومان ئەگەر تۆش تۆسقاڵێك ژیرییت ببێ ، ئەوا بـە خۆشـیی و شـادمانییەوە گەڕانـەوە بـۆ ئەسـتەنبووڵ هـەڵ ئەبـژێریت ، چـونکە لـە نێـوان هـەزار و یـەك خۆشەویستتدا ئێستە نۆصەد و نەوەد و نۆیان لە ئەستەنبووڵدان و ، جگە لە یەك دوو خۆشەویست کەست لێرە نیە و ، ئـەوانیش بـۆ ئـەوێ کـۆچ ئەکـەن .. کەواتـە گەڕانەوە بۆ ئەستەنبووڵ بۆ کەسێکی وەك تۆ نابێ مایەی خەفەت و ئازار بێـت .. ئا ئەوەتای گەڕاویتەوە ئەستەنبووڵ ، ئایا رازیی نەبوویت و شوکری خوات نەکرد ؟ وا لە وڵاتی دوژمنان و ، لە شەوە دوور و درێژە تاریکەکانی و ، لە زستانە سەخت و ساردەکەی رزگارت بوو و ، گەڕایتەوە ئەستەنبووڵی رازاوەی جوان ، کـە ئـەڵێی بەهەشتی سەرزەمینە ! بە هەمان شێوەش لە صەدا نەوەد و نۆی ئەوانـەی کـە لـە منداڵییتەوە هەتا ئێستا خۆشت ویستوون کۆچیان کرد بۆ ئەو قەبرستانەی کـە بـە سامناك و سەرسامت لێوە دەرئەکەوێ و ، جگە لە یـەك دوانێکیـان کەسـیان لـەم دنیادا نەماونەتەوە و ، ئەوانیش لە رۆشتندان بۆ ئەوێ .. کەواتە کۆچ کردنت لـەم

دنیایە لێك دابڕان و لێك جویێ بوونەوە نیە ، بەڵكو پێ گەیشتنەوە و شادبوونەوەیە بەو ئازیز و خۆشەویستانە ..

بەڵێ ، ئەوانە ـ واتە رۆحە نەمرەكان ـ ماوا و مەنزڵە رووخاوەكەی ژێر زەوی‌یان بەجێ هێشت و ، بەشێكیان خەریكی گەشتی ناو ئەستێرەكانن و، بەشێكی تریان لە ناو چینەكانی جیهانی بەرزەخدان ..

ئا بەم شێوەیە نوورە قورئانی‌یەكە ئەوەی خستەوە یادم .. هەر یەكە لە قورئانی پیرۆز و ئیمانیش بە شێوەیەكی گومان بڕ ئەم حەقیقەتەیان وەها چەسپاندووە كە ئەگەر كەسێك دڵ و رۆحی خۆی لە دەست نەدابێ ، یان گومڕایی نوقمی نەكردبێ، ئەوا وەك بە چاوی خۆی ببینێ بڕوای پێ ئەكات .. چونكە ئەوەی كە ئەم دنیایەی بە چەندین جۆری لوتفی خۆی كە لە سنوور بەدەرن و ، بە چەندین شێوە ناز و نیعمەتی كە لە ژمارە بەدەرن رازاندۆتەوە ، تا پەروەردگاری‌یە بەخشندە و خاوەن سۆزەكەی پیێان دەربخات و ، تا پارێزگاریی هەتا لە شتە بچووكە زۆر هەندەكی‌یەكان ـ بۆ نموونە تۆوەكان ـ بكات . ئا ئەو دروست كەرە بەخشندە و بەسۆزە ، پێویستە ـ بەڵكو بەڵگەنەویستە ـ ئەم مرۆڤە ، كە بە لایەوە كامڵترین و بەڕێزترین و كۆترین و گرنگترین و خۆشەویستترین بەدیی‌هێنراویەتی ، لە ناوی نادات و ، ـ وەك بە رواڵەت دەرئەكەوێ ـ بەبێ بەزەیی پیێدا هاتنەوە و بەبێ ئەنجام بە فەنا و لەناوبردنی یەكجارەكیی نای‌فەوتێنێ و ، هەرگیز زایەی ناكات .. بەڵكو بەدیی‌هێنەری بەسۆز ئەم بەدیی‌هێنراوە خۆشەویستەی بە شێوەیەكی كاتیی ئەخاتە ژێر ئەو گڵەوە كە دەرگای رەحمەتی خۆیەتی ، تا لە ژیانێكی تردا بەروبوومەكانی پێشكەش بكات ، وەك جوتیار تۆو ئەكاتە ناو زەوی‌یەوە .[١٢٥]

دوای ئەوە كە ئەم ئاگاداری‌یە قورئانی‌یەم وەرگرت ، زیاتر لە ئەستەنبووڵ خۆی دڵم بەو قەبرستانە ئەكرایەوە و ، تەنیایی و گۆشەگیرییم لە تێكەڵیی و هاودەمیی

[١٢٥] ئەم حەقیقەتە بە شێوەیەكی گومان بڕ بە وێنەی بێ‌گومانیی (دوو كەڕەت دوو ئەكاتە چوار) لە پەیامەكانی تردا چەسپاوە ، بە تایبەت لە وتەی دەهەم و وتەی بیست و نۆهەم دا . ـ دانەر .

بە لاوە خۆشتر بوو ، تا هاتمە سەر ئەوە کە لە (صاري ير) لەسەر کەناری بوسفۆر شوێنێك بۆ گۆشەگیرییم پەیدا بکەم و ، شێخی گەیلانییش ـ خوا لێی رازیی بێ ـ بە هۆی کتێبی « فتوح الغیب » ەوە بووە مامۆستا و پزیشك و رابەرم و ، ئیمامی رەببانییش ـ خوا لێی رازیی بێ ـ بە هۆی کتێبی « مکتوبات » ەوە بووە مامۆستای دڵ دەرەوە و خاوەن سۆز و شەفەقەت بۆم .. ئیتر منیش بە پیربوونم و، خۆدامالێنم و کشانەوەم لە ژیانی کۆمەڵایەتیی بە تەواویی رازیی و منەت بار بووم ، ئیتر ئەوەبوو لەسەر ئەوە سوپاسێکی زۆری خوام کرد » .[١٢٦]

چوارەم : یەكلایی کردنەوەی قیبلە

لە ساڵی ١٣٣٩ك مامۆستا نوورسیی بە قەیرانێکی رۆحیی سەختدا تێپەڕیی و ، تووشی دڵەڕاوکەیەکی سامناك و شڵەژاوییەکی فیکریی سەخت هات . جا بۆ دەربازبوون لەم هەڵوێستە پڕمەترسییە داوای مەدەد و کۆمەکییەکی توندی لە شێخی گەیلانیی کرد .. ئەویش بە هیممەتیی و بە کتێبەکەی (فتوح الغیب) کۆمەکییەکی رۆحیی وەهای کرد کە لەو قەیرانە دەرباز بێت .[١٢٧]

ئەوەبوو بە تەفائول کتێبەکەی کردەوە ئەبینێ تیایا نووسراوە : تۆ وای لە (دار الحکمة) دا ، دوکتۆرێك پەیدا بکە هەتا دڵەکەت دەرمان بکات .[١٢٨] ئەویش بڕیار ئەدات کە شێخی گەیلانیی بکاتە تیمارکەری دڵەکەی و ، دەست ئەداتە خوێندنەوەی کتێبەکە ، کە ئەو کاتە کتێبی (فتوح الغیب) و (الفتح الرباني) پێکەوە چاپ کرابوون . هەرچەندە لێی ورد ئەبوویەوە وەها ئەچووە دڵیەوە کە شێخ لەگەڵ ئەویەتی .. بە بێڕەحمانە غروور و ئەنانیەتی ریشەکەن ئەکرد و ، پەروەردەیەکی چاکی دەروونی بۆ ئەکرد ، بەڵام مامۆستا نوورسیی بەرگەی ئەو

---

[١٢٦] پەیامی پیران : ٢٧ ـ ٣٠ .

[١٢٧] اللمعة الثامنة .

[١٢٨] بڕگەکە بەم شێوەیە : (یا عباد الله أنتم في دار الحکمة ، لابد من الواسطة ، أطلبوا من معبودکم طبیباً ، یطب أمراض قلوبکم ، و مداویاً یداویکم) . المجلس الثاني والستون ص ٢٤٥ من کتاب الفتح الرباني .

هەمووە زام و زۆخەی نەئەگرت ، لەبەر ئەوە تا نیوەی بۆ خوێندرایەوە و ، تا ماوەیەك لەسەری وەستا ، هەتا ئازاری زامەکانی نەما و چەندین لەزەتی رۆحیی سەیر لە جێیاندا بەجێ مان .

دوای ماوەیەك گەڕایەوە سەر کتێبەکە و تەواوی کرد و کەڵك و سودێکی زۆری لێ وەرگرت .

پاشان رێی لە کتێبی مەکتووباتی ئیمام رەببانیی کەوت ، کە بە راستیی نوێخوازی هەزاری دووهەمی کۆچی‌یە ، ئەویشی بە تەفائول کردەوە ، شتێکی سەیری تیایا بەرچاو کەوت .. ئەوەبوو لە دوو نامەدا لەفزی « میرزا بدیع الزمان » هاتبوو .. مامۆستا هەستی بەوە کرد کە ئیمام رەببانیی راستەوخۆ لەگەڵ ئەویەتی ، چونکە باوکیشی ناوی میرزایە . جا ئەو نامەیە هەردووکیان ئاراستەی « میرزا بدیع الزمان » کرابوون . مامۆستا یەکجار سەرسام ئەبێت ، هەروەك ئیمام رەببانیی ئامۆژگاریی تایبەتیی بکات ، بە تایبەت کە لەو دوو نامەیەدا و لە نامەی تریش‌دا (وحد القبلة) ی ئەکردە ئامۆژگاریی بۆی ، واتە شوێن یەك رابەر بکەوە و خۆت بە شتی ترەوە خەریك مەکە .

ئەو کاتە مامۆستا لە مەبەستی (وحد القبلة) نەگەیشت ، چونکە کەڵکی لە گەیلانییش و رەببانییش وەرگرتبوو و ، دڵی نەئەهات دەستبەرداری یەکێکیان ببێت .. بەڵام ئەوەی خۆی بفرۆشێت بە خوا ، خوا فریای ئەکەوێت . جا لە کاتێك دا کە مامۆستا لە سەرسامی‌یەکی یەکجار زۆردا ئەتلایەوە ، خورپەیەکی رەحمانیی لەلایەن خوای گەورەوە هات بە دڵی‌دا و تێی گەیاند کە :

سەرەتای هەموو رێبازەکان و ، سەرچەمەی هەموو جۆگەکان و ، خۆری ئەستێرە گەڕۆکەکان قورئانی پیرۆزە . کەواتە خۆ یەك‌لایی کردنەوە بریتی‌یە لە شوێن‌کەوتنی قورئانی پیرۆز .. چونکە قورئان بەرزترین ئیرشادکار و ، پیرۆزترین

مامۆستایە .. ئەویش بە جوانیی رووی کردە قورئان و دەستی پێوە گرت و ، داوای کۆمەکیی لێ ئەخواست .. [١٢٩]

پێنجەم : دەست بەرداربوونی ژیانی کۆمەڵایەتیی

هەروەها بۆمان باس ئەکات :

« دوای دەربازبوونم لە دیلیی رووس لە جەنگی جیهانی یەکەم دا بۆ ماوەی سێ ساڵ ، بە نیازی خزمەتکردنی دین لە « دار الحکمة الاسلامیة » دا ، لە ئەستەنبووڵ مامەوە . بەڵام بە رێنموونیی قورئانی پیرۆز و ، بە هیممەتی شێخی گەیلانیی و ، بە بێداربوونەوەم بە پیریی ، سەبارەت بە ژیانە کۆمەڵایەتییە دڵاراکەی هەڵ کرد .. ئیتر ئەو شەوق و تاسەمەندییەی کە پێی ئەوترێ : « دەردی غەریبیی » هانی دام تا بگەڕێمەوە بۆ شارەکەم ، ئەوەبوو ئەم وت : مادەم هەر ئەمرم ، دەی کەواتە با لە شارەکەی خۆمدا بمرم » .. [١٣٠]

« بەڵێ ، بەم شێوەیە ، بە بۆنەی (پیران ـ ٣٨ ـ بەڵێ ، بەم شێوەیە ، بە بۆنەی) وردبوونەوە و سەرنج دانم لەو چەند تاڵە مووە سپییەی سەر و ریشم و ، لەو بێوەفاییەی کە لە دۆستە بەوەفا دڵسۆزەکەمەوە دەرکەوت ، لەو ژیانە دڵارایەی ئەستەنبوڵ ، کە لە رواڵەت دا پڕ لە لەزەت بوو ، بێزاریی رووی تێ کردم ، بە رادەیەك نەفسم دەستی دایە پشکنین و گەڕان بە دوای چێژی مەعنەوییدا لە بریی ئەو چێژانەی کە پێیانەوە دەست خەڕۆ بوو بووم .. ئەوەبوو دەستم دایە گەڕان بە دوای نوور و دڵ دانەوەدا تا لەو پیرییەوە دەستم بکەوێ کە بە لای بێئاگایانەوە قورس و بێزارکەر و قیزەونە . جا سوپاس و منەت و هەزار و یەك شوکرانە بۆ خوای پاك و بێگەرد وا یارمەتیی دام تا لە (لا إلە إلا هو) و لە نووری تەوحیددا لە بریی ئەو چێژە دنیاییانەی کە هیچ راستییەك و هیچ لەزەتێکیان تێدا نیە ، بگرە خێریش لە دوائەنجامەکانیدا نیە ، ئەو چێژە ئیمانییە راستەقینە هەمیشەییانەم دۆزینەوە .. هەروەها سوپاسی ئەکەم کە یارمەتیی دام پیریم بە شتێکی ئێسك سووك بێتە بەرچاو

---

[١٢٩] سیرة ذاتیة ١٦١ـ ١٦٢ ، ١٦٨ .

[١٣٠] پەیامی پیران : ٤٥ .

و، بە گەرمیی و رووناکیی‌یەکەی بجەوێمەوە ، بە پێچەوانەی ئەو قورسیی و سارد و سڕی‌یەوە کە بی‌ئاگایان ئەی‌بینن » ..[١٣١]

« لە سەرەتای پیرییمدا و ، بە بۆنەی حەزکردنمەوە لە گۆشەگیریی و کەنارگرتن لە خەڵکیی ، رۆحم بە دوای ئاسوودەیی‌یەکدا ئەگەڕا کە لە تەنیایی و کەنارگیریی‌دا لەسەر گردی « یووشەع » ، کە بەسەر بوسفۆڕدا ئەی‌ڕوانی ، دەستی بکەوێ .. رۆژێکیان کە لەسەر ئەو گردە بەرزەوە سەرنجی ئاسۆی سەرکەلم ئەدا ، بە هۆی ئاگادارکردنەوەی پیری‌یەوە تابلۆیەك لە تابلۆکانی تیاچوون و لێك دابڕانم بینیی کە خەفەت و ناسکی‌یان لێ دائەچۆڕیی .. ئەوەبوو لەسەر چڵەپۆپەی لقی چل و پێنجەمینی تەمەنمەوە چاوم گێڕا هەتا گەیشتمە قووڵایی چینەکانی ژێرەوەی تەمەنم ، ئەبینم وا لە هەر لقێك لەو لقانەی ئەوێدا ، لە هەموو ساڵێکدا ، چەندین تەرمی لە ژمارە نەهاتوو هەن کە هی خۆشەویستانم و دۆستانم و هەموو ئەوانە بوون کە پەیوەندی‌یان پێمەوە هەیە . ئیتر بۆ لێك دابڕان و جیابوونەوەی خۆشەویستان یەکجار دڵ تەنگ بووم و ، بە وێنەی گریە و زاریی « فضولي البغدادي » لە کاتی جیابوونەوەی لە خۆشەویستانی‌دا ، منیش دەستم بە گۆرانیی کرد و ئەم وت :

كلما حنَّ الوصال　　　عَذبٌ دمعي مادام الشهيق

ئەوەبوو لە ناوەند ئەو هەناسە هەڵ کیشانە قووڵانەدا بە دوای دەروویەکی ئومێد و، کلاوڕۆژنەیەکی نووردا ئەگەڕام ، تا دڵمی پێ خۆش بکەم ، لە پڕ نووری ئیمان بە قیامەت فریام کەوت و بە نوورێکی گەشاوە کۆمەکیی کردم .. بە راستیی نوورێکی پێ بەخشییم کە هەتا هەتایە ناکوژێتەوە و ، ئومێدێکیشی پێ بەخشییم کە هەرگیز هیوا بڕاو نابێت » .[١٣٢]

[١٣١] پەیامی پیران : ٣٨ .
[١٣٢] پەیامی پیران : ٩ ـ ١٠ .

بەشی پێنجەم

لە ئانقــەرەدا

کاتێك کە مامۆستا نوورسیی لە سەعیدی کۆنەوە گۆڕرا بۆ سەعیدی نوێ ، ئەمەش لە سەرەتای پیریی‌دا و ، خۆشیی و زەردەخەنەکانی یەکەم گۆڕران بۆ شیوەن و گریانی دووهەم ، کاربەدەستانی ئانقەرە بانگیان کرد بۆ ئەوێ ، چونکە هێشتا حیسابی سەعیدی کۆنیان بۆ ئەکرد . مامۆستایش ڕۆیشت بۆ ئەوێ .[١٣٣]

ئەوەبوو موصطەفا پاشا دوو بروسکەی نارد بۆ تەحسین بەگ ، کە پێشتر والیی شاری (وان) بوو و ، دۆستی مامۆستا بوو ، تا مامۆستا ئاگادار بکات و ، بچێت بۆ ئانقەرە ، تا لەسەر بلاوکردنەوەی پەیامی (الخطوات الستە) پاداشتی بداتەوە ..

لەو کاتەدا سوپای ئیسلام بەسەر یۆناندا زاڵ بوو بوو و ، موسڵمانان زۆر دڵ خۆش بوون ، بەڵام هەستی کرد لەناو ئەو ئیماندارانەدا کۆمەڵێك زیندیق خەریکە پێ ئەگەن و ، بە فڕوفێڵ بیروباوەڕی گەنیویان تێکەڵ بە عەقیدەی موسڵمانان ئەکەن .. بۆ ئەمە مامۆستا خەفەتێکی زۆر ئەچێتە دڵیەوە و ، تێ ئەگا بە ڕاستیی داو و تەڵەکەیەکی زۆر لە ئارادایە بۆ دەستبڕینی موسڵمانان و دژایەتییکردنی خۆیان و دینیان ..[١٣٤]

مامۆستا (بدیع ازمان) هەر بە منداڵیی و ، کاتێکیش کە بەرەو ئانقەرە ئەڕۆیشت بیری بەلای کارێکی یەکجار گرنگەوە بوو ، کە بریتیی بوو لە بەدەست هێنانی هۆشیارییەکی ئیسلامیی وەها کە هەموو جیهانی ئیسلامیی

---

[١٣٣] اللمعات : ٣٥١ .

[١٣٤] الشعاعات : ٤١٩ ـ ٤٢١ ، اللمعات : ٢٦٧ .

بگرێتەوە .. کاتێك کە لەگەڵ مامۆستایان و زانایانی کوردستاندا وت و وێژی ئەکرد ، ئەم بۆچوونەی بە جوانیی دەرئەکەوت و ، بە درێژایی تەمەنی پیرۆزیشی هەر بۆ ئەو کارە کۆششی ئەکرد .. هیوایشی وەها بوو کە جاڕدانی دەستوور ببێتە مایەی خزمەت کردنی شەریعەت و ، هەر بەو نیازەشەوە وتاری ئەدا و ، لە گۆڤار و رۆژنامەکاندا باسی ئەنووسیی و راستەوخۆش دەری ئەبڕیی کە دەنگی گەورە و زولاڵی دوارۆژ دەنگی قورئانی پیرۆز ئەبێت ..

بەڵام ئەوەبوو دەوڵەتی عوثمانیی ـ کە دوای عەبباسیی‌یەکان بۆ ماوەی هەزار ساڵ خزمەت و پاراستنی ئیسلامی خستبووە سەرشانی خۆی ـ رووخا و ، کارێکی یەکجار گەورەشی کردە سەر جیهانی ئیسلامیی . ئەوەبوو دوژمنە داخ لە دڵەکان پایتەختی خیلافەتیان گرت و ، دەستیان دایە لە ریشە دەرهێنانی ئیسلام ، بەڵام ئەوەبوو پەروەردگاری بەشەفەقەت کاری رزگارکردنی ئیمانی بە (بدیع الزمان) سپارد ، تا لە رۆژی سەخت و ناهەمواردا ئاڵای ئیمان بەرز بکاتەوە و رۆڵە دڵسۆزەکانی ئیسلام و تێکڕای مرۆڤایەتیی بۆ بانگ بکاتەوە ..

کە هات بۆ ئانقەرە بە هیوا بوو لە کاربەدەستان شتێکی بۆ بەرژەوەندیی موسڵمانان دەست بکەوێت و ، ئەمەیش کۆمەکیی ئەوان بکات . جا هەروەك جەنگی ئازادیی ، بە کۆمەکیی خوا ، جەنگێکی ئیمانیی بوو بۆ دەرپەڕاندنی دوژمنان لە وڵاتدا ، بە هەمان شێوە بە هیوا بوو حکوومەتی نوێ پشت بە قورئان ببەستێ و کاروباری وڵات بەو پێیە هەڵ بسووڕێنێ و ، هەوڵی یەکێتیی جیهانی ئیسلامیی بدات . بەڵام کە گەیشتە ئانقەرە و ، لەلایەن لێ پرسراوانەوە چ پەرلەمانتار و چ وەزیران ـ و لەلایەن دانیشتوانەوە بە گەرمیی بەخێرهاتنی لێ کرا ، سەرنجی دا بایەخ بە دین نادرێت و ، دروشمە ئیسلامیی‌یەکان پشت گوێ خراون . بۆ ئەمە مامۆستا بە بەیانێك ئەندامانی پەرلەمانی ئامۆژگاریی کردن ، تا دەست بە خواپەرەستیی بکەن ، بە تایبەت بەجێ‌هێنانی نوێژ و ، بەیانەکەش جەنەڕاڵ کاظم قەرەبەکر بەسەر موصطەفا کەمالدا خوێندیەوە .

بەیانەکە کارێکی گەورەی کردە سەر ئەندامان و شەصتیان دەستیان بە نوێژ کرد و ، ناچاریش بوون ژووری نوێژکردنەکە بگۆڕن بە ژوورێکی گەورەتر .[١٣٥]

بەڵێ بەیانەکە بۆ پەرلەمانتاران خوێندرایەوە ، لەگەڵ ئەوەشدا بووە هۆی بەرابەرکێیەك لەگەڵ موصطەفا کەمالدا ، کە ئەوەبوو لەبەردەم نزیکەی شەصت ئەندامدا بە مامۆستا نوورسیی وت :

ـ بێگومان ئێمە پێویستییمان بە زانایەکی لێهاتووی وەك تۆ هەیە . جا ئێمە تۆمان بانگ کرد بۆ ئێرە بۆ کەڵك وەرگرتن لە را جوانەکانت و ، ئێوەش هاتن بە دەنگمانەوە ، کەچیی یەکەم کارێك کە ئەنجامتان دا بریتیی بوو لە نووسینی چەند شتێك دەربارەی نوێژ ، بەمە ناکۆکییتان خستە نێوانمانەوە .

مامۆستا زۆر بە جوانیی وەڵامی دایەوە ، پاشان بە تووڕەییەوە پەنجەی بۆ بەرز کردەوە و وتی :

ـ پاشا .. پاشا .. گەورەترین حەقیقەت لە ئیسلامدا ـ دوای ئیمان ـ بریتییە لە نوێژ و ، ئەوەش نوێژ بەجێ نەهێنێ خائینە و ، حوکمی خائینیش ئەدرێتە دواوە .

موصطەفا پاشا ناچار بوو رقی خۆی بجوێتەوە و ، هەوڵی رازییکردنی مامۆستا بدات .[١٣٦]

موصطەفا کەمال پێشنیاری ئەوەی کرد کە مامۆستا بە ئامۆژگاری گشتیی پارێزگاکانی خۆرهەڵات لە جێی شێخ سنووسیی ،[١٣٧] بە مووچەی سیی لیرە دابمەزرێنێ ، چونکە سنووسیی کوردیی نەئەزانیی . هەروەها پێشنیاری بۆ کرد تا بە شێوەی پەرلەمان تار و ، لە سەرۆکایەتیی کاروباری دینیی دای بمەزرێنێ ، سەرەڕای ئەندامێتیی (دار الحكمة الإسلامية) .

---

[١٣٥] سیرة ذاتية : ١٨٢ . دەقی بەیانەکەش لە سیرة ذاتية ل ١٨٣ ـ ١٨٦دا تۆمار کراوە ..

[١٣٦] الشعاعات : ٥٠٥ ، ٤٨٧ .

[١٣٧] شێخ سنووسیی : بە شێوەی ئامۆژگاری دینیی لە پارێزگاکانی خۆرهەڵات دا ، واتە کوردستانی تورکیا ، کاری کردووە و بۆ دەرکردنی فەتوای جیهاد دژی ئینگلیز لە کاتی داگیرکردنی تورکیادا دەوری کاریگەری هەبووە ..

ئا لەم کاتەدا مامۆستا نوورسیی بە وردیی سەرنجی موصطەفا کەمالی دا و ، بۆی دەرکەوت کە هەندێ هەواڵ دەربارەی دەججال و سوفیانیی لە تیشکی پێنجەم دا هاتوون ، بەسەر ئەودا جێ بەجێ ئەبن ، بۆیە ناچار بوو ئەو پۆستە گرنگانە بەجێ بهێڵێ و بگەڕێتەوە دوا ، چونکە قەناعەتی وەها بوو کە لەگەڵ ئەودا هیچی پێ ناکرێ و ، بە هیچ شێوەیەك رێك ناکەون . ئیتر دەستی لە کاروباری دنیا و ، سیاسەت و ، ژیانی کۆمەڵایەتیی شۆرد و ، خۆی بۆ رزگارکردنی ئیمان یەك لایی کردەوە .[١٣٨]

هەندێ فەرمانبەر پرسیاریان لە مامۆستا کرد کە بۆچ ئەو پێشنیارانەی موصطەفا کەمالی وەرنەگرتن ، تا ببوایەتە هۆی رزگارکردنی گیانی هەزارەها پیاو کە لەو ناوچەیەدا لە کاتی شۆڕشدا [١٣٩] تیا چوون . ئەمیش وەڵامی دانەوە کە لە جیاتیی رزگارکردنی بیست یان سییساڵی ژیانی دنیایی ئەو پیاوانە ، پەیامەکانی نوور بوونە هۆیەك بۆ رزگارکردنی ملیۆنەها ساڵی ژیانی قیامەتی صەدان هەزار لە هاووڵاتیان . واتە هەزارەها کەڕەت زیاتر ئەو زەرەرەیان بژاردۆتەوە . جا ئەگەر مامۆستا بە گوێی موصطەفا کەمالی بکردایە ، ئەوا پەیامەکانی نوور نەئەنووسران .

هەتا جارێکیان لە بەندیخانەدا بە دۆستە بەڕێزەکانی ئەڵێت :

ئەگەر ئەو کاربەدەستانەی کە وان لە ئەنقەرە ، ئەوانەی کە زللە توندەکانی پەیامەکانی نوور ئازاری پێ گەیاندوون ، حوکمی لە سێدارەدانم بۆ دەربکەن ، پاشان پەیامەکانی نوور توانییان ئیمانیان رزگار بکەن و ، خۆیشیان لە ئیعدامی

---

[١٣٨] الشعاعات : ٤١٩ ـ ٤٢١ .

[١٣٩] لە پارێزگاکانی خۆرهەڵات دا چەند شۆڕشێك بەرپا بوون ، کە گرنگ ترینیان ئەو شۆڕشە بوو کە یەکێك لە شێخەکانی تەصەووف فەرمانداەی بوو کە ئەویش شێخ سەعیدی پیران (پالەویی) بوو دژی سیاسەتی بێدینیی موصطەفا کەمال ، کە لە ١٣ / ٢ / ١٩٢٥ دا هەڵ گیرسا و ، سەرەنجام شێخ سەعید و چل و حەوت لە هاوەڵانی لە ٢٩ / ٦ / ١٩٢٥ لە سێدارە دران و شۆڕشەکەش کوژایەوە .

هەمیشەیی رزگار بکەن ، ئەوا ئێوە بە شاهێد بن کە مـن لـە هـەموو دڵێکمـەوە چاوپۆشییان لێ ئەکەم .[١٤٠]

بەڵێ ، مامۆستا موصطەفا کەمالی ناسیی و بـۆی دەرکـەوت کـە بـە رێبـازی سیاسەت بەرهەڵستی ئەو جۆرانە ناکرێت ، بەڵکو پێویسـتە بـە نـووری ئیعجـازی قورئان چار بکرێن . لەبەر ئەوە هەموو پێشنیارەکانی دایە دواوە و لـە ٢٥ / ٤ / ١٩٢٣ دا ئانقـەرەی بـەجێ هێشـت و ، کـاظم قەرەبـەکر و رەئـووف ئوربـای و هاووێنەیان لە فەرماندە ناسراوەکان خوا حافیزییـان لێ کـرد ، دوای ئـەوەی لێـی پاڕانەوە کە ئانقەرە بەجێ نەهێڵێ ، کەچیی نەیتوانی بە گوێیان بکـات ، بـەڵکو بە جوانیی وەڵامی دانەوە .[١٤١]

---

[١٤٠] الشعاعات : ٣٤٣ .

[١٤١] سيرة ذاتية : ١٩٧ ، (ب ١ / ٥٠٥) .

بەشی شەشەم

ژیانی گرتن و نەفیی کردن

یەکەم : گەڕانەوە بۆ وان

مامۆستا لە ئەنقەرە دڵی هەڵ کەنرا و ، بەرەو شاری وان گەڕایەوە . ئەوەتا خۆی باسی ئەوە ئەکات :

« لەوێش ، پێش هەموو شتێك چووم بۆ سەردانی قوتابخانەکەم کە « خورِ خورِ » یان پێ ئەوت .. ئەبینم وا لە کاتی داگیرکردنی رووس‌دا ئەرمەنەکان قوتابخانەکەشیان بە وێنەی خانووەکانی شاری « وان » سوتاندووە .. سەرکەوتمە سەر قەڵا بە ناوبانگەکەی « وان » کە بریتی‌یە لە تاشە بەردێکی زەبەلاح و قوتابخانەکەشم بە تەواوەتیی بەلا تەنیشتی قەڵاکەوە نووسا بوو و ، تارمایی ئەو دۆستە راستەقینە و برا هاودەمانە لە قوتابیانی قوتابخانەکەم لەبەر چاوم دا تێ پەڕیان ئەکرد کە نزیکەی حەوت ساڵ لەوەو پێش لێیان جوێ بووبوومەوە . ئەوەبوو دوا بە دوای ئەو لێقەومانەم بەشێك لەو دۆستە خۆبەخت کەرانە بوونە شەهیدی راستەقینە و هەندێکی تریش شەهیدی مەعنەویی ، ئیتر خۆمم پێ نەگیرا و دامە پرمەی گریان .. سەرکەوتمە سەر لووتکەی قەڵاکە ، کە بە ئەندازەی هەردوو منارەکە بەرز بوو و ، قوتابخانەکەشم لەژێی‌دا بوو .. لەسەر قەڵاکە دانیشتم و خەریکی تێ فکرین بووم .. جا لەبەر ئەوەی کە ئەندیشەم زۆر بەهێز بوو و ، هیچ شتێکیش نەبوو رێی بیرکردنەوەم لێ بگرێ و ، ئەو کاتەم لەبیر بەرێتەوە ، چونکە تاق و تەنیا بووم ، ئەوا بە ئەندێشە گەڕامەوە بۆ نزیکەی هەشت ساڵ لەوەوبەر و ، بیرم لەو کاتە ئەکردەوە ..

ئەبینم ئاڵ و گۆڕێکی یەکجار زۆر لـە مـاوەی هەشـت سـاڵدا رووی داوە ، بـە رادەیەك کە هەر چەند چاوم ئەکردەوە وەهام ئەهاتە پێش چاو کە چەرخێك بە خۆی و رووداوەکانیەوە پشـتی هـەڵ کـردەوە و رۆیشـتووە ، ئـەبینم وا ناوجەرگـەی ئـەو شارەی کە چوار دەوری قوتابخانەکەمی گرتووە ـ کە لە تەنیشتی قەڵاکەدا بوو ـ لەم سەریەوە بۆ ئەو سەری سووتێنراوە و بە تەواویی وێران کراوە .. بە سـەرنجێکی پـڕ داخ و خەفەتەوە سەیری ئەم دیمەنەم کرد .. هەستم بە جیاوازیـیەکی یـەکجار زۆر ئەکرد لە نێوان ئەوەی کە ئەوسا تێیدا بوو و ئەوەش کە ئێستە ئەیبینم ، هەروەك دووصەد ساڵ بەسەر ئەم شارەدا تێپەڕی بـێ .. زۆربـەی دانیشـتوانی ئـەم خـانووە رووخاوانە دۆستم بوون .. خۆشەویست و ئازیزم بوون .. ئەوەبوو بەشێکیان بە کۆچ کردن لە شارەکە مردن و ئێش و ئازاری ئەوەیان چەشت و ، ئەوانی تریشیان لـەناو شارەکەدا تیاچـوون ، خـوای گـەورە هـەموویان رەحمـەت بـاران بکـات ، ئـەوەبوو خانووبەرەی موسڵمانەکان هەر هەمووی لـە شـارەکە رووخێنـرا بـوو و ، جگـە لـە گەڕەکی ئەرمەنـەکان هیچـی لێ دەرنەچـووبوو .. منـیش ئـێش بـە قـووڵایی دڵـم گەیشت و خەفەتێکی زۆرم خوارد ، بە رادەیەك کـە ئەگـەر هـەزار چـاوم ببوونایـە ئەوا بە هەموویان بە خوڕەم فرمێسکم هەڵ ئەڕشت ..

من وام ئەزانی بە گەڕانەوەم بۆ شارەکەم لە غەریبیی رزگارم بـووە ، کەچیی ـ بە داخەوە ـ هەر لە شارەکەم دا جەرگ بڕترین غـەریبییم دیی .. دیتم وا صەدان لە قوتابیان و خۆشەویستانم ، ئەوانەی کە پەیوەنـدیی رۆحیـیم لەگـەڵیان دا هـەبوو ـ وەك عەبدوڕڕەحمان کە لە ئومێدی دوانزەدا باسی کـرا ـ دیـنم وان لـە ژێـر خـاك و کەلاوە رووخاودا و ، خانووەکانیشیان تەنها شوێنەواریان دیارە . جا لەبەردەم ئـەم تابلۆ خەمبارەدا مانای ئەم بڕگەیەم بە جوانیی بۆ دەرکەوت ، کە دەمێك بـوو لـە یادم بوو و بە تەواوییش لە ماناکەی تێ نەئەگەیشتم :

لولا مفارقةُ الأحبابِ ما وَجَدَت لها المنايا إلى أرواحنا سُبلاَ [١٤٢]

واتە ئەوەی کە زیاتر مرۆڤ لەناو ئەبات و ئەیفەوتێنێ جوێبوونەوەیە لە خۆشەویستان ..

بەڵێ ، هیچ شتێك وەك ئەم رووداوە ئازاری نەداوم و نەشی گریاندووم .. خۆ ئەگەر لە قورئانی پیرۆز و لە ئیمانەوە کۆمەکییم بۆ نەهاتایە ، ئەوا ئەو خەم و خەفەت و پەژارانە بەس بوون بۆ گیان کێشانم .. هەر لە دێرین زەمانەوە وەها بووە کە شاعیران بە لای شوێنەواری مەنزڵی خۆشەویستەکانیان دا تێپەڕیان ئەکرد دەستیان بە گریان ئەکرد .. منیش ئەو تابلۆ خەمبارەی لێك دابڕانم بە چاوی خۆم دیی . ئەوەبوو رۆح و دڵم لەگەڵ چاوم‌دا بەوپەڕی خەمبارییەوە ، وەك کەسێك دوای دووصەد ساڵ بە لای مەنزڵ و شوێنەواری خۆشەویستانی‌دا تێپەڕ بکات ، دەستیان بە گریان کرد ..

ئا لەو کاتەدا لاپەڕە ناسك و بەلەزەتەکانی ژیانم ، یەك لە دوای یەك ، بەوپەڕی رێك و پێکی‌یەوە ، وەك دیمەنێکی فیلمە سینەمایی‌یەکان لە پێش چاو و ئەندیشەم دا تێپەڕیان ئەکرد .. ئەو ژیانە خۆشەی کە نزیکەی بیست ساڵ ، لەم شوێنانەدا ، کە ئاوەدان و دڵارا و پڕ لە کەیف و شادمانیی بوون و ، ئێستە بوونەتە کەلاوە و وێرانە ، بە دەرس وتنەوە بە قوتابی‌یە نەجیبەکانم بەسەر برد .. ماوەیەکی دوور و درێژم لە بەردەم ئەو تابلۆیانەی ژیانم دا بەسەر برد ، ئەوەبوو وام لێ هات کە سەرم لە حاڵی ئەهلی دنیا سووڕ ئەما ، کە چۆن خۆیان ئەخەڵەتێنن ، چونکە ئەم بارە بە شێوەیەکی بەڵگەنەویست وای دەرئەخات کە بێگومان دنیا فانی‌یە و ، مرۆڤیش تیای‌دا رێبوار و میوانێکی کۆچ کردووە و هیچی تر . ئیتر بە هەردوو چاوم راستیی ئەو وتەیەی ئەهلی حەقیقەتم بۆ دەرکەوت کە ئەڵێ :

((دنیا غەددارە ، فێڵبازە ، فانی‌یە ، پێی نەخەڵەتێن)) .

---

[١٤٢] واتە : ئەگەر خەفەتی جوێبوونەوە لە خۆشەویستان نەبوایە ، مردن رێی نەئەبوو دەم بگەیەنێتە رۆحمان . ـ وەرگێڕ .

هەروەها بۆم دەركەوت كە مرۆڤ وەك پەیوەندیی بە لەش و بە ماڵەكەیەوە هەیە وەهاش پەیوەندیی بە شار و وڵات و بگرە دنیاكەشیەوە هەیە . جا لە كاتێكدا كە دەم ویست بە هەردوو چاوم بۆ پیربوونم ـ بە حیسابی بوونی خۆم ـ بگریم ، ئەوا ئەم ویست بە دە چاو بدەمە پرمەی گریان ، نەك تەنها بۆ پیربوونی قوتابخانەكەم ، بەڵكو بۆ مردنیشی ، بگرە هەستم بەوە ئەكرد ، كە پێویستە بە صەد چاو بۆ شارە شیرینەكەم بگریم ، كە لە مردوو ئەچێ ..

لە فەرموودەی شەریفدا هاتووە كە هەموو بەیانییەك مەلائیكەتێك جاڕ ئەدات :

« لدوا للموت وابنوا للخراب » . [١٤٣] من ئەم حەقیقەتەم ئەبیست . بەڵام بە چاو ئەم بیست نەك بە گوێ و ، هەروەك باری ئەو كاتەشم گریاندمی ، ئەوا ماوەی بیست ساڵیشە هەرچیی خەیاڵم ئەو حاڵەتەی دێتەوە یاد فرمێسك هەڵ ئەڕێژێت ..

بەڵێ ، رووخانی ئەو خانووانەی سەر لووتكەی قەڵاكە كە هەزاران ساڵە ئاوەدان كراوەتەوە و ، پیربوونی شارەكەی ژێر قەلاكە لە ماوەی هەشت ساڵدا ، بە رادەیەك كە ئەڵێی هەشت صەد ساڵی بەسەردا تێپەڕیوە و ، مردنی قوتابخانەكەم ـ لە خوار قەڵاكەوە ـ كە جریوەی ژیانی لێ ئەهات و ، كۆگای خۆشەویستان بوو .. ئەمانە هەموو ئاماژە بۆ مردنی هەموو قوتابخانە دینییەكانی دەوڵەتی عوثمانیی ئەكەن و ، گەورەیی مەعنەویی تەرمە مەزنەكەشیان دەرئەخەن ، بە شێوەیەك قەڵاكە كە تاشە بەردێكی رەقی یەك پارچە ، بووبووە كێلی قەبرەكەیان .. هەروەها بۆم دەركەوت ئەو قوتابییانەم ـ رەحمەتی خوا لە هەموویان بێت ـ كە هەشت ساڵ لەمەوبەر ، لەو قوتابخانەیەدا لەگەڵمدا بوون و ، ئێستە لە قەبرەكانیان دا راكشاون ، وەهام بۆ دەركەوت كە لە گەڵمدا ئەگرین ، بگرە خانووە كاول

---

[١٤٣] ئەڵێت : لەدایك بن بۆ مردن و خانوو و بەرەش دروست بكەن بۆ رووخان . البيهقي في الشعب من حديث عن أبي هريرة والترمذي مرفوعاً ، أبونعيم في الحلية عن أبي ذر مرفوعاً ، وأحمد في الزهد عن عبد الواحد ، قال : قال عيسى عليه السلام ، فذكره (الدرر المنتشرة) وانظر كشف الخفاء (٢٠٤١) . ـ المترجم .

بووەکانی شارەکەش بەشداریی گریان و خەمباری‌یەکەم ئەکەن ، بەڵکو هەتا دیوارە رووخاو و بەردە پژاوەکانیشیان ..

بەڵێ ، هەموو شتێکم وەها ئەهاتە پێش چاو کە ئەگریی و ، ئەو کاتە زانییم کە من لەم شارەدا بەرگەی ئەم غەریبی‌یە ناگرم . بۆیە بیرم کردەوە کە یان ئەبێ منیش وەك ئەوان بچمە ناو قەبرەوە ، یان لە ئەشکەوتێکی ئەو شاخەدا کەنار بگرم و چاوەڕوانی ئەجەلم بم .. ئەوەبوو وتم : مادەم دنیا ئەم لێك دابڕان و لێك جوێ بوونەوانەی تێدایە کە ئارامیان لەسەر ناگیرێ و ، بەرگری‌یان لێ ناکرێ و ، بەم پلەیەش بە ئێش و ژان و جەرگ سووتێنن ، بێ‌گومان مردن لەم ژیانە چاکترە و، فەزڵیشی بەسەر ئەم بارودۆخانەدا ئەدرێت کە بەرگەیان لەسەر ناگیرێت .. لەبەر ئەمە رووم وەرگێڕا و چاوم بە هەر شەش لادا ئەگێڕا .. ئەوەبوو جگە لە تاریکی‌یەکی رەش رەش هیچم نەبینی . چونکە ئەو بێ‌ئاگایی‌یەی کە لەو دڵ گران بوونە سەختە و لەو کاریگەری‌یە قووڵەوە پەیدا بوو بوو دنیای بە ترسناك و سامناك و چۆڵ و رووت هێنایە پێش چاوم هەروەك بیەوێ لە ناوم بەرێت .. رۆحیشم لەبەردەم بەلاّ و موسیبەتە بێ‌سنوورەکان‌دا کە لە شێوەی دوژمنی داخ لە دڵ‌دا بوون ، بە دوای پاڵپشتێك و پایەیەکی بەهێزدا ئەگەڕا .. هەروەها لەبەردەم ویست و ئارەزووە شارراوە بێ‌سنوورەکانی‌دا بۆ هەتاهەتایی بەردەوامن بە دوای کۆمەکیی و یارمەتیی‌دا ئەگەڕا .. جا لە کاتێك‌دا کە رۆحم بۆ پاڵپشتێك ئەگەڕا و، بە دوای کۆمەکێك‌دا ئەگەڕا و ، چاوەڕوانی دڵ‌دانەوە و لابردنی ئەو خەم و خەفەتانە بوو کە لە لێك دابڕان و لێك جوێ‌بوونەوە بێ‌سنوورەکان و وێران کاریی و مەرگەساتە زۆر و زەبەندەکانەوە پەیدا بووبوون ، لە پڕێك‌دا حەقیقەتی یەك ئایەتی قورئانی پیرۆزی خاوەن موعجیزە ، کە ئەم ئایەتە بوو : ﴿ سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ۝١ لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾ . (الحديد : ١ ـ ٢) ، لەبەردەممدا بە روونیی درەوشایەوە و ، لەو ئەندیشە پڕ ئێش و ژانە سامناکە رزگاری کردم و ، لە ئازاری

لێك دابڕان و لێك جویێ بوونەوە دەربازی کردم و ، چاوم و بەسیرەتمی کردنەوە .. منیش ئاوڕێکم بۆ لای ئەو بەروبوومانە دایەوە کە بە درەختە بەردارەکانەوە شۆڕ بووبوونەوە و ، بە زەردەخەنەیەکی شیرینەوە سەیریان ئەکردم و پیێیان ئەوتم : ((تەنها سەیری شوێنەوارە وێرانەکان مەکە .. خۆزگە سەیرێکی ئێمەشت بکردایە و، لێمان ورد ببوویتایەتەوە)) .

بەڵێ ، حەقیقەتی ئەم ئایەتە پیرۆزە بە توندیی وریای ئەکردمەوە و وەبیری ئەهێنامەوە و ئەیفەرموو : بۆچ تا ئەم رادەیە کەوتنی نامیلکەیەکی ئاوەدان خەمبارت ئەکات کە بە دەستی مرۆڤێکی میوان لەسەر لاپەڕەیەکی زەویە رەقەکەی ((وان)) بنیات نراوە ، تا ئەوەبوو شێوەی شارێکی ئاوەدانی گرتەخۆ ؟ بۆچ خەفەت ئەخۆی بۆ ئەو شارەی کە کەوتە ناو ئەو لافاوە داماڵەرە ترسناکەوە کە پێی ئەوتریێ داگیرکردنی رووسیی ، کە ئەوەبوو شوێنەواری نەهێشت و کوژاندیەوە ؟ سەرت هەڵ بڕە و خوای هێنەرەکایەی نەبووەکان و شێوە و وێنەکێش ببینە کە پەروەردگار و خاوەنی راستەقینەی هەموو شتێکە و ، کاروباریشی بە دەستی ئەوە و ، خێرا خێرا و بەبیێ وچان و بەوپەڕی گرگرتن و دڵاراییشەوە نووسینەکانی خوای پاك و بیێگەرد لەسەر لاپەڕەی ((وان)) ئەنووسرێن و ، هۆی ئەو بارودۆخانەی رابردوو و ، ئەو گریان و شیوەنەش بۆ چۆڵ بوون و وێران بوونی ئەو شوێنانەی کە تۆ چاوت پیێ کەوتن ، بیێئاگابوونە لە خاوەنی راستەقینەیان و ، وەهم بردنی مرۆڤە ـ بە هەڵە ـ کە گوایە خۆی خاوەنیانە و ، بیرنەکردنەوەشیەتی لەوە کە ڕێبوار و میوانێکە و بەس ..

ئەوەبوو لەو بارودۆخە جەرگ سوتێنەرە و ، لەو بیرکردنەوە هەڵەیەوە دەرگایەکم بەرەو راستییەکی مەزن لیێ خرایە سەر پشت و ، نەفسیش ـ وەك ئەو ئاسنەی کە ئەخرێتە ناو ئاگرەوە تا نەرم ببیێ و شێوەیەکی تایبەتیی بەکەڵك وەربگرێت ـ خۆی ئامادەی وەرگرتنی ئەو راستییە کرد ، ئەویش بەوەی کە ئەو حاڵەتە خەمبارە و ئەو بارودۆخە پڕ ئێش و ژانە بوونە ئاگرێکی گڕگرتوو و نەفسی نەرم کرد و ،

قورئانی پیرۆزیش بە روونیی و درەوشاوەیی تەواوەوە ، لە روانگەی حەقیقەتی ئەو ئایەتە ناوبراوەوە ، ڕێژنەی بەرەکەتی راستی‌یە ئیمانی‌یەکانی بۆ نەفس دەرخست ، بە رادەیەك کە وای لیّ کرد وەریان بگرێت و ملیان بۆ کەچ بکات)) .[١٤٤]

دووهەم : وازهێنان لە سیاسەت

لەو قۆناغەدا رووداوێك بەسەر مامۆستادا هات کە شایانی سەرنج گرتن بوو و، خۆی بۆمان ئەگێڕێتەوە :

((رۆژێکیان پیاوێکم دیی کە سەروسیمای لە هی زانایان ئەچوو ، ناوی زانایەکی بەڕێزی بە خراپە ئەبرد ، بە رادەیەك کە گەیاندیە ئەوەی بە کافری لە قەڵەم بدات ، هەر لەبەر ئەوەی کە لە چەند بابەتێکی سیاسیی‌دا رایان جیاواز بوو . کەچیی هەر لە هەمان کات‌دا دیتم ستایشی مونافیقێکی ئەکرد کە لە بیروڕای سیاسیی‌دا هاوبیر بوون ! بەم رووداوە تووشی لەرزینێکی توند بووم و پەنام بە خوا گرت لەو بارودۆخەی کە سیاسەتی تیّ کەوتووە و وتم : ((أعوذ بالله من الشیطان والسیاسة)) . ئیتر هەر لەو کاتەوە لە مەیدانی ژیانی سیاسیی کشامەوە)) .[١٤٥]

لەم ماوەیەدا مامۆستا بیری لە ڕێگە چارەیەکی تر ئەکردەوە تا موسڵمانان شوێنی بکەون و خۆیان و دینەکەیانی پیّ سەربەرز بکەن ، چونکە سیاسەت بە زیانبەخش دەرچوو .

لەوە ئەچێت رای هاتبێتە سەر ئەوە کە دەستەیەکی زیرەك و وریا لە قوتابییەکانی پەروەردە بکات و خزمەتی ئیسلامیان پیّ بکات . ئەوەتا مەلا حەمید [١٤٦] کە یەکێك بووە لە قوتابییە دڵسۆزەکانی دەربارەی بۆچوونی مامۆستا

---

[١٤٤] پەیامی پیران : ٤٥ ـ ٤٨ .

[١٤٥] المکتوبات : ٣٤٦ .

[١٤٦] مەلاحەمید : یەکێك بووە لەو قوتابیانەی کە لەسەر کێوی ئەرەك و لە مزگەوتی نوورشین خزمەتی مامۆستایان کردووە . ئەوەندە بە دڵسۆزانە خزمەتی ئەکرد، بەرەکەتی خوایی بەسەردا رژا و ، زانایەکی وەهای لیّ دەرچوو کە ئاماژەی بۆ بکرێت ، بە مەرجێك لەوەو پێش خوێندن و نووسینی نەئەزانیی .

لەو سەردەمەدا ئەگێڕێتەوە کە مامۆستا ئاماژەی بۆ دوورگەی (آق دامـار) [١٤٧] کردووە و وتوویە :

((ئەگەر دە ساڵ لەم دوورگەیەدا بمێنمەوە و پـەنجا قوتـابیی پـەروەردە بکـەم ، ئەوا بەو پەنجا قوتابیە ئەمتوانی ئیسلام بە هەموو جیهان‌دا بڵاو بکەمەوە)) . [١٤٨]

مـەلا حەمیـد هەنـدێك بیرەوەریـی ئـەم قۆناغـەی ژیـانی مامۆسـتامان بـۆ ئەگێڕێتەوە کە ئەڵێت :

* کاتێك کە بۆ نوێژ ئیقتیدام بـە مامۆسـتاوە ئـەکرد دڵـم زۆر ئەکرایـەوە و ، هەستانەوەشـی بـۆ نوێـژ دڵـی مرۆڤـی لـە سـام و خشـووع پـڕ ئـەکرد .. ئامۆژگارییشمانی ئەکرد کە تەسبیحات و ئەذکار لە حوکمی ناوك و تۆوی نوێژدان و ، بە دەنگێکی پڕ لە سۆزی خەماویی ذیکر و تەسبیحی خوای ئەکرد .. کاتێـك کە ئەی وت : (سبحان الله .. سبحان الله) گوێمان لێ بوو لە قووڵ ترین قووڵایی دڵیەوە لەسەر خۆ دەرئەهات .

من خۆم هەرگیز کەسێکم نەدیوە وەك مامۆستا بەم خشووع و خەمەوە نوێـژ و تەسبیحات بکات ، هەرچەندە زۆرێك لە مامۆستا و زانایانم دیون .. کاتێکیش کە ئەیوت : ((لا إله إلا الله)) و دەستی بە تەسبیحات ئـەکرد و لەسـەری بـەردەوام ئـەبوو دەنگـی لـە هێـز و تونـدیی‌دا وەك دەنگـی تـۆپی لێ ئـەهات . خـۆ ئەگـەر کەسێکی ئەهلی تەریقەتە صۆفی‌یەکانی لەلادا بوایە حاڵی لێ ئەهات . [١٤٩]

* هەموو شەوێك بۆ شەونوێژ هەڵ ئەستا . هەندێ جار چاوم لێ بوو کە نوێژی بەجێ ئەهێنا ، ئیتر نەم ئەتوانیی بخەوم . جا کە ئەی‌بینیم وا بەخەبەرم ئەی وت :

ـ مادام بەخەبەری هەستە وەرە لە دوعاکردن‌دا بەشداریيم بکە . بەڵام من نـەم ئەزانیی هیچ دوعایەك بخوێنم . ئەویش پێمی ئەوت :

---

[١٤٧] ئاق دامار : دوورگەیەکە لە ناو دەریاچەی وان‌دا لە خۆرهەڵاتی تورکیا .

[١٤٨] رجل القدر : ١٠٦ ـ ١٠٧ .

[١٤٩] ذکریات عن سعید النورسي : ١٠ .

ـ من دوعا ئەکەم و تۆش بە دواما (ئامین) دووبارە بکەرەوە ، من بە دوعاکەی یوونسی سەردارمان سەلامی لێ بێت و ، [150] بە دوعاکەی وەیسی قەرەنیی [151] ئەپاڕێمەوە و بە هەردووکیان تەقە لە دەرگای رەحمەتی خوا ئەدەم . لە کاتی دوعا کردنەکەش‌دا هەندێ جار خەونووچکە ئەی‌بردم ، ئەویش سەیری ئەکردم و ئەی‌وت :

ـ منیش وەك تۆ وەها بووم .. تۆیش را دێیت . [152]

* کاتێك کە لەگەڵ مامۆستادا لە سەر کێوی ئەرەك بووین ، هەندێ پرسیارم ئامادە کردن بەو هیوایەی کە وەڵامەکەیان لای مامۆستا وەربگرم ، بەڵام ئەوە بوو لە کاتی قسەکردنی‌دا لە دانیشتنی ئاساییمان‌دا ، بەبێ پرسیارکردن وەڵامی هەموو پرسیارەکانم وەرگرتن و ، تەنها پرسیارێکم ما وەڵامی وەربگرم ، کە ئەویش پرسیار بوو دەربارەی سەیرکردنی ئافرەتان . پرسیارەکە هەر ئەهات بە بیرم دا بێ‌ئەوەی دەری ببڕم تا ئەبینم وا مامۆستا بە توندیی دای بە رانی خۆی‌دا و وتی :

ـ من لە کردەوە و هەڵس و کەوتەکانی سەعیدی کۆن رازیی نییم جگە لە سێ حاڵەت کە لێیان رازیی بووم .. [153]

پاشان ئەڵێت :

ـ هەموو حەفتەیەك جل و بەرگم ئەگۆڕیی و ، کامەیان زۆر جوان و رێك و پێك بوو ، بۆ ئەو رۆژانەی کە لە ئەستەنبوولی ژیان بریسکاوە و گەشاوە بەسەرم ئەبردن هەڵم ئەبژاردن . ئەچووم بۆ جوان‌ترین ناوچەی ئەستەنبووڵ ، بە رادەیەك کە دۆستە

---

[150] مەبەست لە ئایەتی پیرۆز ﴿ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنتَ سُبۡحَٰنَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾ (الأنبياء : ٨٧) .

[151] لە کتێبی (حزب أنوار الحقائق النورية) دا مامۆستا نوورسیی تۆماری کردووە . وەیس : خواناسێکی ناوداری تابیعی‌یانە . خەڵکی یەمەنە و ، فریای سەردەمی پێغەمبەری خوا ﷺ کەوتووە ، بەڵام بە خزمەتی نەگەیشتووە . دێتە مەدینە لای عومەر و پاشان لە کووفە نیشتەجێ ئەبێت .

[152] ذكريات عن سعيد النورسيي : ١١ .

[153] مەبەستی ئەوەیە کە نەزەری حەرام و درۆی نەکردووە و ، شتیشی لە خەڵك وەرنەگرتووە .

زاناکانم سەرەنجی ئەم دیاردەیان دابوو و ، بەبێ ئاگاداربیم یەکێکیان دیاریی کرد بوو بۆ چاودێریی هەڵس و کەوتم و ، ئامۆژگاری‌یان کردبوو بە وردیی سەرنجی هەموو کردەوەکانم بدات . دوای سێ رۆژ لە چاودێرییم بە نهێنیی پێکەوە دانیشتین و پێیان وتم :

ـ سەعیدی برامان ! تۆ هەر کارێك ئەکەیت لەسەر حەقیت . تۆ رێی راستت گرتووە و ، خوا سەرکەوتووت ئەکات .

لەم قسەیە و لەم حوکمەیان سەرم سوڕ ما ، کە لە هۆیەکەی پرسیارم کرد وتیان :

ـ ئەوە سێ رۆژە ، بەبێ ئاگادارییت ، چاودێرییت ئەکەین و ، لە هەموو ناوچەکانی ئەستەنبووڵدا سەرنجی رەفتارت ئەگرین ، نەمان دیی هیچ کارێکی پێچەوانەی ئیسلام ئەنجام بدەیت ، بگرە سەرەنجمان دا تەنها سەرگەرمی کاری خۆتیت ، لەبەر ئەوە لە خوا ئەپاڕێینەوە لە کاروبارتدا سەرکەوتووت بکات .

بەڵێ ! براکانم ، هەروەك ئاگرێکی بچووك ، بگرە بێبایەخ ، وەك دەنکە شقارتە دارستانێکی چڕوپڕی گەورە بەرە بەرە ئەسووتێنێ و شوێنەواری ناهێڵێت، هەروەها سەیرکردنی ئافرەت کەم کەم کردەوەی موسڵمان ئەسووتێنێ و ، ئەشترسم سەرەنجامەکەی خراپ بێت .

پاشان وتی :

ـ سەعیدی کۆن کە لە هەرەتی لاوێتیی‌دا و ، لە ناوجەرگەی ئەستەنبووڵدا بوو ، بە درێژایی دە ساڵ ، سوپاس بۆ خوا ، تەنها جارێکیش نەزەری حەرامی نەکرد .[١٥٤]

سێهەم : شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران

لە باسی شۆڕشی شێخ سەعیدی پیراندا مامۆستا یاسایەکی جوانمان بۆ خزمەت کردن پیشان ئەدات کە ئەڵێت :

---

[١٥٤] ذکریات عن سعید النورسیی : ١٨ ـ ١٩ . رجل القدر : ١١٠ ـ ١١٢ .

لـەو کاتـەدا کـە سـەرگەرمی وانەوتنـەوەی حەقیقەتـەکانی قورئـان بـووم بـە قوتابییەکانم لە شاری (وان) ، رووداوەکانی شۆڕشی شێخ سەعید کاربەدەستانی دەوڵەتی بێزار کردبوون . جا هەرچەندە ئەوانە لە هەموو کەسێك بە گومان بوون، کەچیی خراپەیان بەرامبەرم نەکرد و ، تا من لەسـەر خزمـەتی قورئـان بـەردەوام بووم هیچ بیانوویەکیان دەست نەکەوت . بەڵام کە لە دڵی خۆمدا وتم : چییم داوە لە کەسانی تر و ، بیرم تەنها لە خۆم کردەوە و، کشامەوە بۆ کێوی ئەرەك تـا لـە ئەشکەوتە وێرانەکانیدا گۆشەگیر بـبم و ، قیامـەتی خـۆم رزگـار بکـەم، ئـەبینم هاتنە سەرم و لەو ئەشکەوتەدا گرتمیان و ، لە پارێزگایەکی خۆرهەڵاتەوە نەفییان کردم بۆ پارێزگایەکی خۆرئاوا .. بۆردوور .[١٥٥]

ئەمە دەرسێکی گەورەیە تا موسڵمانان بەردەوام خەریکی خزمەتی قورئان بـن و ئاوڕ بەلای هیچ بەرژەوەندییـەکدا نەدەنـەوە . باکیـان لـە هـیچ نـەبێت .. بـا خەمی هیدایەتی خـەڵکیان لـە دڵدا بێـت و بـەس . ئـیتر خـوای گـەورە هـەموو کارێکیان بۆ ئاسان ئەکات .

لە کاتێکدا کە مامۆستا لەسەر کێـوی ئـەرەك بـوو ، شۆڕشـی شـێخ سـەعید هەڵگیرسا و سەرانسەری پارێزگاکانی خۆرهەڵاتی گرتـەوە . ئـەوەبوو فەرمانـدەی شۆڕشەکە پەیوەندیی بە مامۆسـتاوە کـرد و ، داوای لێ کـرد بەشـداریی شـۆڕش بکات . بەڵام مامۆستا نوورسیی ئەم کارەی بە شتێکی سـەلبیی لـە قەڵـەم دا و نامەیەکی بۆ شێخ سەعید نووسیی کە تیایا هاتبوو :

ئەو شۆڕشەی کە ئێوەی ئەنجامی ئەدەن وا ئەکات کە برا برا بکوژێت و ، هیچ ئەنجامێکیشی نەبێت . جا ئوممەتی تورکیی ئاڵای ئیسلامی بەرز کردۆتەوە و ، لە پێنـاوی دینەکـەیدا صـەدان هـەزار بگـرە ملیۆنـەها شـەهیدی داوە ، سـەرەڕای پەروەردەکردنی ملیۆنەها ئەولیا ، لەبەر ئەوە نابێت شمشێر بە رووی نەوەکانی ئەو

---

[١٥٥] اللمعات : ٦٧

ئوممەتە پاڵەوانە قوربانییدەرەی ئیسلامدا ، ئوممەتی تـورکیی ، را بکێشـرێت و ، منیش بە روویاندا رای ناکێشم ..[١٥٦]

وا قوتابیی دڵسۆز مەلاحەمید کە لە وان و لەسەر کێوی ئـەرەك لـە خزمـەتی مامۆستادا بووە ، ئەو وت و وێژە پڕە مانایـەمان بـۆ ئەگێڕێتـەوە کـە لـە نێـوان مامۆستا و حوسێن پاشای شێخی عەشیرەتی حەیدەراندا رووی دا . شایانی باسە کـە حوسـەین پاشـا لەلایـەن سـوڵتان عەبدولحەمیـدی دووهەمـەوە بـە پلـەی (میرئالای) دامەزرا بوو ، ئەمەش کاتێك کە سوڵتان لـە عەشـیرەتە کوردەکـان هێزی حەمیدیی لە خۆرهەلاتی ئەنادۆڵدا دامەزراند . حوسەین پاشا لە جـەنگی جیهانیی یەکەمدا سەرکەوتنی چاکی بەسەر هێزی رووس و ئەرمـەندا بـە دەست هێنا و ، زیانێکی زۆری لێ دان ، بۆیە حکوومەتی (إتحـاد و ترقـي) و سـوڵتان رەشادیش پلەیان بۆ (أمـیر اللـواء) بـەرز کـردەوە . حوسـەین پاشـا یارمـەتیی کردنەوەی چەند قوتابخانەیەکی لە خۆرهەلاتی ولات و ، لە پێش جەنگی جیهانیی یەکەمدا داوە . بە عەدالەت و رێزگـرتن لـە زانایـان بـە ناوبـانگ بـووە . لەگـەڵ مامۆستا نوورسییشدا پەیمانی برایەتیی قیامەتیان بەستووە . هەرچەندە حوسەین پاشا بەشـداریی شۆڕشـی نـەکرد ، کەچیی لەگـەڵ ئـەوانی تـردا نـەفیی کـرا بـۆ قەیصەریی ، بەلام ئەو ژیانەی پێ بەسەر نەبرا ، ناچار دوای دوو ساڵ رای کرد بۆ سـووریا و سـاڵێك لـەوێ مایـەوە ، هـەتا پیاوێـك بـە نـاوی (مـدني) هـات و قەناعەتی پێ کرد کـە بگەڕێتـەوە کوردسـتانی تورکیـا ، کـە گوایـە حکوومـەت عەفووی دەرکردووە بۆیان . کەچیی لە رێگادا کە لەگەڵ دوو کوڕەکەیدا نوێـژیان ئەکرد ، کابرا حسین پاشای کوشت . رەحمەتی لێ بێت .

مەلا حەمید ئەڵێت :

---

[١٥٦] تأريخ الحياة . ئەم نامەیە لەگەڵ نووسراوە پارێزراوەکانی دادگای ئیستیقلال ، لە فایلی شێخ سەعیدی پیران دا پارێزراوە . (ب / ٥٣١) .

لەسەر کێوی ئەرەك لە پەرستگایەکی وێرانەدا لە خزمەتی مامۆستادا بووین و، رۆژێکیان حوسەین پاشا لەگەڵ دوو هاوەڵیدا هاتن بۆ سەردانی مامۆستا .. دوای ئەوەی کە ئەسپەکانیان بەو درەختانەوە بەستەوە کە لە دەرگای پەرستگا وێرانەکەدا هەبوون ، چوونە ژوورەوە لای مامۆستا و بەوپەڕی ئەدەبەوە لە بەردەمیا چۆکیان دا و ، دەستیان ماچ کرد . حوسەین پاشا پیاوێکی بالاَّبەرزی خاوەن هەیبەت بوو و ، چەندین میدالیا و نیشانەی تایبەت بە پادشاکانی ئەو کاتەی بە خۆیەوە هەڵ واسیی بوو . دەستەسڕێکی دەرهێنا و ، نزیکەی نیو کیلۆ زێڕی تێدا بوو و لە شوێنێکدا دای‌نا .

مامۆستا لێی پرسیی : ئەوە چی‌یە ؟

وتی : گیانم بە قوربانت بێت ، ئەوە زەکاتی خۆمە و هێناومە بۆتان و ، لە سامانی پاڵفتەی خۆم دەرم کردووە !

مامۆستا : لەوانەی دەوروبەرت ، لە خزمانت ، لە گوندەکەت کەست شك نەبرد وا هێناوتە بۆ ئێرە ؟

حوسەین پاشا : سەردارم ! خزمانم و ئەوانەی بە دەورم‌دان هەموو دەوڵەمەندن و ، هەژاریان لە ناودا نیە . منیش وام هاتە پێش چاو کە ئێوە موستەحەققی ئەوەن .

مامۆستا : زەکات نابێت بگوازرێتەوە ، بۆچ هێناوتە بۆ ئێرە و ، ئەو هەموو گوند و دێهاتەت پەڕاندووە ؟

حوسەین پاشا : سەردارم ! تکا ئەکەم بە لایەنی کەمەوە چەند پارچە زێڕێك وەربگرە و ، بەسەر ئەو قوتابییانەدا کە لە گەڵتدان خەرجی بکە .

مامۆستا : نەخێر ، شتی وەها نابێت .. من پێویستییم بە زەکات نیە .

بەم شێوەیە ئەو زەکاتەی گێڕایەوە و وەری نەگرت . دوای کەمێك حوسەین پاشا رووی لە مامۆستا کرد و وتی : سەردارم ! بۆ کارێکی تایبەتیی راوێژێکم لە

گەڵتاندا هەیە ، تکا ئەکەم فەرمان بدەی قوتابییەکان بچنە دەرەوە ، چونکە من ئەمەوێ باسێکی تایبەتییتان لەگەڵدا بکەم .

مامۆستا : ئەوە نابێت .. چونکە ئەوانە بەشێکن لە کیانم .. لێم جوێ نابنەوە .. چیت پێیە باسی بکە .

حوسەین پاشا : سەردارم ! تکاکارم ئیزنمان بدەیت (لەگەڵ شێخ سەعیددا) یاخیی ببین ، بە راستیی ئێمە ئامادەین !

مامۆستا : بۆچ یاخیی ئەبن ؟ ئەگەر زەید و عەمر تاوانیان هەبێت ، ئەی غەیری ئەوان تاوانی چیە ؟ تەنها ئەوەیە کە خوێنی موسڵمانان ئەڕژێت .

حوسەین پاشا : رووسەکان بە هیلاکیان بردین و ، کوشتینیان و ، ماڵ و منداڵمانیان لە ناو برد ، بەڵام شەرەفمان پارێزراو بوو و ، کەس بە خراپە دەستی بۆ نەبرد . بەڵام ئێستا دینمان لە مەترسییدایە و ، شەرەفمان خەریکە هەتك بکرێت . جا ئیزنمان بدە هەتا یاخیی ببین ، چونکە سەربازە پیادەکان و سوارەکانمان لە ئامادەباشییدان .

دوای ئەوەی کە حوسەین پاشا کارەکەی روون کردەوە و رووداوە پڕ ژانەکانی گێڕانەوە و ، مامۆستاش سەری داخستبوو و نوقمی بیرکردنەوە بوو بوو ، مامۆستا سەری بەرز کردەوە و ، بە نەرم و نیانیی وتی : پاشا ! وەرە با راوێژ بە دیوانی ئەحمەدی جەزریی بکەین و ، بە تەفائولەوە بیکەینەوە ، ئایا جەزریی هەرچیی بڵێت قبووڵی ئەکەیت ؟

پاشا : بەڵێ .

مامۆستا دیوانەکەی لە گیرفانیدا دەرهێنا و بە تەفائولەوە کردیەوە ، ئەبینن ئەم دێڕە شیعرە وا لەبەر دەمیاندا :

من زی بیف دیری فەتین ، قصدا کنیشتی هن دکن
نەي زی فانم نەي زی وانم من دري خمار بس

واتە : هەیانە لە رێی کەنیسەوە ئەگەڕێتەوە و دێتە سەر دینی ئیسلام و ، هەشیانە ئەگەڕێتەوە بۆ پەرستگای جوولەکە و ئەبێتە جوولەکە . بەڵام من نە لەوانەم و نە لەوانەشم .

مامۆستا وتی : پاشا ! دیت ؟ ئێستا من نە لە ئێوەم و نە لە ئەوانیشم .

حوسەین پاشا : مامۆستا گیان ! ورەت رووخاندم و هیممەتت لاواز کردم . ئەگەر بگەڕێمەوە ناو عەشرەتەکەم ئەڵێن : پاشا ترسنۆك دەرچوو وا وازی لە یاخییبوون هێنا .

مامۆستا وتی : بەڵێ ، با بڵێن : ترسنۆك دەرچوو و ، نەیوێرا ، بەڵام نەڵێن : خوێنی رێژا ..

کە پاشا ویستی خواحافیزیی لە مامۆستا بکات ، مامۆستا سێ جار دووبارەی کردەوە و وتی : پاشا ! خوێن نەڕێژی .. خوێن نەڕێژی .. خوێن نەڕێژی .

ئیتر ئەوەبوو حوسەین پاشا گەڕایەوە لای عەشرەتەکەی و چەکدارەکانی بڵاوە پێ کرد ، بەمە لە ناوچەی واندا هیچ رووداوێك رووی نەدا .. (ب ١ / ٥٥٧) .

چوارەم : گرتن و دوورخستنەوەی

شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران لە ١٣ / ٢ / ١٩٢٥ ز هەڵگیرسا و ،[١٥٧] لە ١٥ / ٤ / ١٩٢٥ ز کوژێنرایەوە و ، [١٥٨] شێخ سەعید و چل و حەوت لە هاوەڵانیشی لە ٢٩ / ٦ / ١٩٢٥ لە شاری دیاربەکر لە سێدارە دران و ،[١٥٩]شێخ سەعید لە کاتی لە سێدارەداندا ئەوپەڕی دامەزراویی نواند ..

کە شۆڕش هاتە سەر رووخان و کۆتایی پێ هات حکوومەتی تورکیا دەستی دایە گرتنی هەموو سەرۆك عەشایر و ریش سپیی و کەسایەتییە ناودارەکانی پارێزگاکانی خۆرهەڵاتی تورکیا ، کە یەکێك لەوانە پارێزگاری وان بوو ، ئەگەرچیی ئەو کەسانە دەستیشیان نەدابێتە شۆڕش و لە دەوڵەت یاخیی نەبووبن

[١٥٧] سیرة ذاتیة : ١٨٧ .

[١٥٨] رجل القدر : ١٢٩ .

[١٥٩] رجل القدر : ١٢٩ ، سیرة ذاتیة : ١٨٧ .

و، ڕەوانەی خۆرئاوای ئەنادۆڵی کردن ، وەك بیەوێ ئەو کەسایەتی‌یانە لە مەیدانی ڕووداوەکان دوور بخاتەوە ، تا هەڵ گەڕانەوەی چەکدارانەی تر ڕوو نەدات .

جا یەکێك لە قوتابی‌یەکانی مامۆستا نوورسیی ، کە ناوی (عەلیی چاویش) بووە ، لە بیرەوەری‌یەکانی‌دا دەربارەی ئەو ماوەیە نووسیویەتی :

((... دوای ئەو زنجیرە گرتنانە پاگاندە وەها بڵاو بوویەوە کە حکوومەت نیەتی ئەوەی هەیە کە مامۆستا نوورسییش بگرێت و دووری بخاتەوە ، لەبەر ئەوە هەندێ لە زانایان لەوانەی کە دۆست و خۆشەویستی مامۆستا بوون ، بە تایبەت شێخ ئەنوەر تووشی دڵەڕاوکە بوو بوون بۆی و ، شێخ ئەنوەر ئەترسا مامۆستا نوورسیی تووشی ئازار ببێ ، لەبەر ئەوە بەردەوام و بە سووربوونەوە ئامۆژگارییمانی ئەکرد کە پێویستە مامۆستا لە (وان) دەرچێت بۆ شوێنێکی هێمن . کاتێك کە لەو بارەوە زۆری دووبارە کردەوە ، پێم وت :

ــ گەورەم ! ئێمە ئەتوانین پارێزگاریی لە مامۆستا نوورسیی بکەین و پاسەوانیی بکەین ، ئەو تاقە کەسێکە ، بەلاّم چاکتر وەهایە تۆ خۆت بپارێزیت .

شێخ ئەنوەر تووڕە بوو و ، وتی :

ـ هەزار شێخی وەك شێخ ئەنوەر پارچە نینۆکێکی مامۆستا ناژین ، ئەوە تۆ چۆن ئەوێری بەراورد لە نێوان مامۆستا نوورسیی و شێخ ئەنوەردا بکەیت ؟!

لەو کاتەدا من لە لادێ بووم ، جا کە هەواڵی گرتنی شێخ مەعصوومی موفتیی شاری (وان) م بیست ، ترسی زیاترم لێ نیشت و ، زۆریشی پێ نەچوو چاوم لێ بوو ئەفسەرێك لەگەڵ سێ سەربازدا بەرەو بنکەی مامۆستا سەرکەوتنە سەر شاخەکە)) . [١٦٠]

هەروەها قوتابیی نموونەیی ، مامۆستا زوبەیر گوندۆز ئاڵب دەربارەی گرتنی مامۆستا لە بیرەوەری‌یەکانی‌دا ئەڵێت :

---

[١٦٠] رجل القدر : ١١٨ ـ ١١٩ .

((مەفرەزە سەربازی‌یەکە هەڵمەتی بردە سەر ئەو ئەشکەوتەی کە مامۆستا (بدیع الزمان) بۆ خواپەرستیی تیایا گۆشەگیر بوو بوو . هەڵس و کەوتی فەرماندەی مەفرەزەکە بەرامبەر بە مامۆستا زۆر رەق و زبر بوو ، هەروەك بۆ گرتنی تاوانبارێك یان سەرۆکی دەستە جەردەیەك هاتبێ و ، بەرامبەر بوونەوەی مامۆستاش بەرامبەر بوونەوەیەکی بەهێز و ئازایانە بوو ، چونکە ئەیزانیی ئەجەل یەکێکە و ناگۆڕێت ئەگەرچیی هەموو دنیا لە دژی یەك بگرن . زۆر بە پەلە لەگەڵ خۆیاندا بردیان . کە ماوەیەك رۆشتن هەندێ قوتابیی مامۆستا و هەندێ لە دانیشتوانی ناوچەکە لێیان نزیك کەوتنەوە و ، بە زمانێکی تر قسەیان لەگەڵ مامۆستا کرد .[١٦١] قوتابیەکان ئامادەیی خۆیان بۆ فڕاندنی مامۆستا بۆ شوێنێکی تر ، یان فڕاندنی بۆ دەرەوەی سنوور ، بۆ هەر وڵاتێکی تری ئیسلامیی، دەربڕیی ، بەڵام مامۆستا قبووڵی نەکرد و ، پێی وتن کە بە هەموو حەزێکی خۆیەوە لەگەڵ مەفرەزەکە ئەڕوات و ، سەربازەکانیش لە جێی قوتابیین بۆ ئەو و ، ئامۆژگاریی قوتابیەکانیش و خەڵکەکەیشی کرد کە بەبێ دەنگ بگەڕێنەوە ماڵی خۆیان . ئا لەو کاتەدا یەکێك لە قوتابیەکانی سەرنجی دا کە پێڵاوەکانی مامۆستا شڕن ، رۆیشت و جووتێك پێڵاوی نوێی بۆ هێنا ، بەڵام مامۆستا ـ وەك عادەتی هەمیشەیی بۆ وەرنەگرتنی دیاریی ـ لەسەر ئەوە پێی داکوتا کە ئەبێت پارەی پێڵاوەکانی بۆ بگێڕێتەوە)) .[١٦٢]

بە شێوەی بروسکە دەنگ و باسی گرتنی مامۆستا بڵاوەی کرد و گەیشتە دانیشتوانی شاری وان . ئەو هەواڵە بۆ ئەوان وەك هەورە تریشقە وەها بوو ، بۆیە خێرا هەزارەها پیاوی مەردیان هەڵمەتی دایە چەك و ، بڕیاریان دا بە هەر هێزێك بووە مامۆستا رزگار بکەن و بیفڕێنن و دووری بخەنەوە بۆ شوێنێکی بێوەی .

---

[١٦١] واتە بە زمانێك دواندیان کە ئەفسەرەکە و سەربازەکانی لێی تێ نەگەن ، کە ئەویش زمانی بادینانی ناوچەکە بوو .

[١٦٢] رجل القدر : ١١٩ ، سیرة ذاتیة : ٢٠٨ ـ ٢٠٩ ، من مذکرات زبیر گوندوز آلب ، ب ١ / ٥٦٧ ، ش / ٢٧٣ .

مــەفرەزە ســەربازی‌یەکە مامۆســتای هێنــابووە وان و چــاوەڕوان بــوو هــەموو گیراوەکان لەویّ جەم بکەن و ئەوسا پێکەوە دووریان بخەنەوە .

دانیشتوانی وان مامۆستایان لەوە ئاگادار کرد کە ئەیانەویّ رزگاری بکەن و ، ئامادەن هەموو مەترسی‌یەك لـەو پێنـاوەدا قبـووڵ بکـەن . بـەلاّم مامۆسـتا بـە توندیی ئەوەی رەت کردەوە و پێی‌وتن :

((بە ویستی تەواومــەوە بـۆ باوەشـی پـڕ سـۆزی ئوممـەتی تـورکیی ئـەڕۆم لـە ئەنادۆڵ ... هیوای سەلامەتیی و بیّوەییتان بۆ ئەخوازم)) .[١٦٣]

بەم کارەی نەی‌هێشت جەنگ و هەرا لە نێوان حکوومـەت و دانیشـتوان‌دا روو بدات و ، خوێن بە ناڕەوا بڕژێت .

کە هەموو ئەوانەی حکوومەت ئەی‌ویست دووریان بخاتەوە دەست‌گیر کران و لە شاری وان کۆ کرانەوە ، لە ٢٥ / ٢ / ١٩٢٥ لە وان دەرچوون ، کـە چـەند صـەد کەسێك ئەبوون ، لە پیاو و منداڵ و پیری پەك‌کەوتە ، هەر هـەموو فرمێسـکیان ئەڕێـژا و خواحافیزی‌یـان لـە شـار و نیشـتمانەکەیان ئـەکرد .. هەنـدێك سـواری عەرەبانە بووبوون کە ئەسـپ رای ئەکێشـان و ، هەنـدێکیش سـواری عەرەبانـەی خشۆك بوو بوون کە ولاّغ رای ئەکێشان و ، هەندێکیش سواری ولاّغ بوو بوون و ، هەندێکیش بە پیّ ئەو رێگا دوورەیان ، لەو زستانە سەختەدا ، لە نێـو بـەفرێکی زۆردا ئەبڕی و ، سـەربازەکانیش هـەر چـوار دەورەی ئـەو هـەموو خەڵکـەیان بـە چەکەوە گرتبوو ..

ئەوەبوو دەستی چەپی مامۆستا نوورسیی‌یان بە زنجیرێکی ئاسـن بەسـتبوو بـە دەستی راستی شێخ مەعصوومی موفتیی وانەوە .

مامۆستا نوورسیی زۆر بە هێمنیی و لەسەرخۆ بەڕێوە ئەچوو و ، کـاری خـۆی دابووە دەست خوا و پشت و پەنای تەنها هەر ئـەو بـوو ، بیّئـەوەی بێزاریـی دەر ببڕیّ ، جاری وایش ئەبوو سواری یەکێك لە خشۆکەکان ئەبوو . بەلاّم موفتیی کە

---

[١٦٣] رجل القدر : ١١٩ — ١٢٠ .

دوای چەند سەعاتێك لە ڕۆیشتن هەستی کرد وا پێستی دەستی بە زنجیرە ئاسنەکە داماڵراوە ، داوای لە سەربازە پاسەوانەکە کرد کە ئەگەر بۆ ماوەیەکی کەمیش بووە کۆتەکەی بکاتەوە ، ئەویش لە وەلاّمدا بە توندیی بە قۆناغی تفەنگەکەی دای لە شێخ مەعصووم بە دەمدا خستیە ناو قوڕ و لیتەوە . دیمەنێکی یەکجار دڵ تەزێن بوو .. مامۆستا نوورسییش قوڕەکەی بە دەم و چاویەوە ئەسڕیی و ، لە ئاوی کانیاوێك قوڕەکەی دائەشۆرد و ، ئامۆژگارییشی ئەکرد تا ئارام بگرێت ..

یەکێك لەو سەربازانەی کە پاسەوانی ئەو کاروانە بوون و ناوی موصطەفا ئاغریلیی بوو دەربارەی ئەم گەشتە ئەگێڕێتەوە کە کاتێك لە شاری واندا خەریکی ئەنجامدانی خزمەتی عەسکەریی ئەبێت دەنگ و باسی مامۆستا نوورسیی ئەبیستێت و حەز ئەکات بیبینێت . جا کە ئەیکەنە پاسەوانی کاروانی دوورخراوەکان بە هەلی ئەزانێت تا بیبینێت .. ئەڵێت :

کە کاروانەکە کەوتە ڕێ وەرزی زستان بوو و بەفر هەموو شوێنێکی داپۆشیی بوو و ، نزیکەی (٧٠ ـ ٨٠) عەرەبانەی خشۆك کە ئەسپ یان گاجووت ڕایان ئەکێشان لەگەڵ کاروانەکەدا بوون . بەر لەوەی گەشتەکە دەست پێ بکات دەست نوێژم گرت و خۆم ئامادە کرد بۆ نوێژ . فەرماندەکە منی کردە پاسەوانی عەرەبانە خشۆکەکەی (بدیع الزمان) ، بەلاّم نەم ئەناسیی چونکە هێشتا نەمدیی بوو .. جا هەر چەندە خشۆکەکانی تر پڕ بوون لە کەل و پەل ، خشۆکەکەی (بدیع الزمان) هیچ کەل و پەلێکی تێدا نەبوو و ،[١٦٤] خۆیشی بە تەنیا بوو .. شاڵێکی سپیی ئەدا بەسەریدا ، پاشان مێزەرێکی درێژی ئەبەست و ، سمێڵێکی پڕی هەبوون ، بەلاّم بەبێ ڕیش ..

هاتم و لەگەڵیا سواری خشۆکەکەی بووم و ، هێشتا نازانم ئەمە مەلا سەعیدی مەشهوورە . بەناو سەفەرییەکاندا چاوم ئەگێڕا و ، لە خۆم ئەپرسیی : تۆ بڵێی

---

[١٦٤] چونکە مامۆستا لەسەر کێوی ئەرەك دایان گرتە خوارەوە و خەریکی خواپەرستیی بوو و ، هیچ کەل و پەلێکی نەبوو .

لە کوێ بێت ؟ مـن بـەدوای کەسـێکی ریش‌داردا ئەگـەڕام کـە جبەیـەکی لەبـەر کردبێ بە شێوەی زانای دینیی . کە کاروانەکە کەوتە رێ سەرنجم دا وا دوو کەس جل و بەرگی زانایانیان لەبەردایە ، منیش لە خۆمم ئەپرسیی : تۆ بڵێی کامیـان سەعیدی کوردیی مەشهوور بێت ؟

بۆ ئێوارە گەیشـتینە گونـدێك کـە دانیشـتوانی بـە گـەورە و بچـوکەوە هاتنـە پێشوازییمان .. فەرماندەی گەشتەکە گیری خوارد بوو ، چـونکە بـیری ئـەکردەوە چۆن لەم گوندە کوردی‌یەدا شەو بمێنێتەوە و ، بتوانێ پاسەوانیی ئەو خەڵکە بکات و نەهێڵێ کەسـێکیان لێ را بکـات ؟ نەئـەکرا نـەفیی‌کراوەکان بەسـەر ماڵـەکانی گوندەکەدا دابەش بکرێن . لە کۆتایی‌دا بڕیاری دا هەر هەموو لە شوێنێك‌دا جەم بکات تا پاسەوانی‌یان ئاسان بێت . هەر وایش بوو . بەڵام کوردەکانی دانیشـتوی گوندەکە پێشوازی‌یەکی چاك و بەخێرهاتنێکی گەرمیان لێ کردین و ، وتیان ئـەو خەڵکە میوانی ئەوان ئەبێت و ، ناهێڵن فەرماندە و سەربازەکان هـیچ خواردنێـك لێ بنێن ، چونکە ئـەوان خـواردنی نـەفیی‌کراوەکانیش و سـەربازەکانیش ئامـادە ئەکەن .

فەرماندە پێمی وت : ئەم ئێوارەیە لەگەڵ مامۆستا ئەبیت و شەویش لە گەڵیا ئەخەویت . تا ئەو کاتە نەم‌ئەزانی ئەمە کێیە و ، ئەش‌ترسـام بـە تـەنیا نـەتوانم چاودێریی بکەم ، بەڵام فەرماندەکە دڵی بێ‌خەم کردم و وتی :

« تۆ ئەچیت لە گـەڵی‌دا ... لـە هـیچ نەترسـی .. هـیچ شـتێك روو نـادات ، چونکە ئەوەندەی منداڵێك پاك و بێ‌تاوانە » . پاشـان هـەواڵی دامـێ کـە ئەمـە مەلا سەعیدی کوردی‌یە ، کە ئەو کاتە ئەو نازناوەی لێ نرا بوو .

چووین بۆ ژوورەکە .. ژوورێکـی بچـکۆلە بـوو کـە تـەنها جێـی خـەوتنی دوو کەسی تێدا ئەبوویەوە . خـەڵکی گوندەکـەش بـە دەورمـان‌دا ئەسـووڕانەوە و بـە هاتنمان پێ‌خۆش‌بوونیان دەرئەبڕیی .. لە هـەموو لایەکـەوە دەوریـان دابـووین ، هەروەك چاوەڕوانی ئاماژەیەکی (بدیع الزمان) بن ، بەڵام (بدیع الزمان) رێـی

نەئەدان هیچ شتێك روو بدات . بۆ ئێوارە چەندین جۆری خواردنیان بۆمان هێنا، بەلاَم مامۆستا وتی من نەخۆشم ، لەبەر ئەوە دەستی بۆ خواردنەکە درێژ نەکرد، بەلاَم منی خولَك کرد . پاشان نوێژی عیشامان کرد و ، دوای ئەوەش جێگەیەکیان بۆی راخست و ، لە نزیك دەرگاکەش‌دا جێگەیەکیان بۆ من راخست . ئەوەندەش گێژ و نەفام بووم گومانم بە دلّدا ئەهات و ئەم وت : ئەی ئەگەر شەو تفەنگەکەمی فڕاند و رۆیشت ؟ بەلاَم ئەو هیچ نیەتێکی وەهای نەبوو .. پیاوێکی مەزنی خاوەن هەیبەت و ویقار بوو .. بە هەموو جلەکانمەوە لەسەر جێگەکەم راکشام ، بەلاَم ئەو نوێنەکەی پێچایەوە و ، پالّی پێوە دا .. سەرم لێی سووڕ ما : بۆچ ناخەوێت ؟ نیەتی چیی بێت بی‌کات ؟ ئەوەندەی پێ نەچوو خەو زۆری بۆ هێنام و خەوم پیا کەوت ..

دوای ماوەیەك بە دەنگی جوولّەیەك بەخەبەر هاتم ، چاوم کردەوە ئەبینم وا فانۆسێکی زەیتی بە دەستەوەیە و چووە دەرەوە و ، لە حەوشەکەدا کە بە بەفر داپۆشرا بوو دەست نوێژی گرت ، پاشان بۆ نوێژکردن بە پێوە وەستا و ، شەوەکەی بە نوێژ و خواپەرستیی بەسەر برد .

کە زانیی من بەخەبەرم ئاوڕی دایەوە بۆ لام و پێمی وت :

((هێشتا کاتی زۆرت لەبەردەم‌دایە بۆ خەوتن .. ئێمە لەسەر مەزهەبی شافعیین و زوو لە خەو هەلّ ئەسین ، بەلاَم ئێوە لەسەر مەزهەبی حەنەفیین و ، ئەتوانیی دوای ماوەیەکی تر نوێژ بەجێ بهێنی)) . بەلاَم لە راستیی‌دا زوو لە خەو هەلّ نەستا بوو چونکە لە بنەڕەتدا هەر نەخەوت بوو . منیش نەخەوتم بەلّکو هەستام و دەست نوێژم گرت و لەگەلّیا نوێژی فەجرم بەجێ هێنا ..

لە ژوورەکەدا زۆپایەك هەبوو .. مامۆستا هەستا و هەندێك ئاوی بەسەریەوە کولاَند و ، زەمبیلەیەکی بچووکی پێ بوو ، هێلکەیەکی تیا دەرهێنا و کولاَندی ..لەو کاتەوە کە لە شاری وان دەر چوو بووین چەندین سەعاتی دوور و

درێژ بوو ، کە ئەمە یەکەم جار بوو مامۆستا لەو بەیانییە زووەدا خواردن بخوات ..

پاشان کەل و پەلی ریش تاشینی دەرهێنا و ریشی تاشیی ..

ناوی گوندەکەم لە بیر نەماوە .. بەردەوام لەو گوندانەی کە لەسەر رێگامان بوون شەو ئەماینەوە . چاودێری مامۆستام ئەکرد ئەبینم بایەخی زۆر بە پاك و خاوێنیی و ریش تاشین و خواپەرستیی ئەدات .. خواردنی کەسیشی نەئەخوارد .. فەرماندەی گەشتەکەش (صائم بگ) رێزی زۆری لە مامۆستا ئەگرت ، بەڵام نەیئەتوانیی بایەخی پیێ بدات و بە تایبەتیی چاودێریی لێوە بکات ، چونکە لە خۆی ئەترسا .

کاروانی نەفییکراوان لە (وان) ەوە بە رێ کەوت و بە (ئەرجەش)دا تێپەڕین و ، لەویشەوە بۆ (پاتنوس) کە چوار رۆژ لەوێ پشوویان دا و ، پاشان رووی لە شاری ئاغری نا و ، رۆژێك تیایا مایەوە . لەویشەوە چوون بۆ (أرضروم) و ، حەفتەیەك تیایا مانەوە و ، پاشان بەرەو (طرابزون) رۆیشتن و، بیست رۆژی تیا مانەوە ، پاشان بە پاپۆڕ بەرەو ئەستەنبوڵ رۆیشتن و بەهار گەیشتنە ئەوێ و، (٢٠ ـ ٢٥) رۆژ تیایا مانەوە .[١٦٥]

شایانی باسە کە نەفییکراوەکان جگە لە مامۆستا نوورسیی و ، حوسەین پاشا و ، شێخ مەعصووم هەر هەموویان لە ساڵی ١٩٢٨دا ، واتە دوای سێ ساڵ ئازاد کران و گەڕانەوە بۆ شاری وان .[١٦٦]

مامۆستا گەیشتە ئەستەنبوڵ و ، لەوێ لەبەر ئەوەی کە پەیوەندیی بە (دار الحكمة الإسلامية) وە بوو کە سەر بە (المشيخة الاسلامية) بوو و ، ماوەیەك بۆ خزمەتی قورئان لەوێ کاری کرد بوو ، پرسیاری دەربارەی بارودۆخی (المشيخة الأسلامية) کرد .

---

[١٦٥] رجل القدر : ١١٩ ـ ١٢٢ ، سيرة ذاتية : ٢٠٩ .

[١٦٦] رجل القدر : ١٢٩ .

وەلاّمی زۆر خراپی وەرگرت .. وەلاّمێك كە رۆح و دڵ و فیكری هاتنـە شـۆكە و، گریانێكی تاڵیشیان كرد .. ئەو شوێنە پیرۆزە ، كـە بـۆ صـەدان سـاڵ مایـەی پەخشان كردنی نـوور و ئـەنوار بـوو ، كرابوویـە دواناوەنـدیی كچـان و ، شـوێنی بەرەلاّیی . هەروەك دنیا بەسەریا بڕووخێت ، هیچی بـۆ نەمایـەوە هەناسـە هـەڵ كێشان نەبێت .. ناچار كاری دایە دەست خوای بەدەسەلاّت .. [١٦٧]

پاشان فەرمان دەرچوو تا بنێررێـت بـۆ شـاری (بـۆردوور) . ئـەوەبوو لەگـەڵ پاسەواندا سواری كەشتیی كرا و ، بەرەو ئەزمیر و ، لەوێشەوە بۆ ئـەنطالیـا و ، لەوێشەوە بەرەو بۆردوور رەوانە كرا .. [١٦٨] ئەمەش لە ٢٩ / ٤ / ١٩٢٦ دا .

كاربەدەسـتانی بـۆردوور بـە تونـدیی چـاودێریی نـەفییكراوەكانیان ئـەكرد و ، نەفییكراوەكان لە سەریان پێویست بوو هەموو ئێوارەیەك لـەلای پـۆلیس ئامـادە بوونی خۆیان بسەلمێنن ، بەلاّم مامۆستا نوورسیی و قوتابیەكانی چاوپۆشییان لێ كرا ، چونكە خەریكی خزمەتی قورئان بوون .. هەتا والیـی شـار بـەلای (فـوزي پاشا) وە [١٦٩]شكاتی ئەم حاڵەتەی كردن و ئەویش ئامۆژگاریی والیی كرد تا رێز لـە مامۆسـتا بگـرن و ، دژی نەجووڵێنـەوە ! جـا مامۆسـتا دەری ئـەبڕێت كـە كەراماتی خزمـەتی قورئان بۆتە هۆی ئەوەی ئەو قسەیە دەرهەقیان بكات . [١٧٠]

لەو كاتەدا كە نەفیی كـران ، بەشـێك لـە سـەرۆك عەشـیرەتە نـەفییكراوەكان لەگەڵ مامۆستادا بۆ بۆردوور داوایان لە مامۆستا كرد كە زەكاتی ئـەو پارەیـەی كە پێیان بوو لێیان وەربگرێت ، تا مامۆسـتا تووشـی دەسـت كـورتیی نـەبێت ، چونكە ئەیان زانیی ئەو پارەی كەمی پێیە . مامۆستا زەكاتەكەی دانـە دواوە و، بەو سەرۆكە دەوڵەمەندانەی وت : هەرچەندە پارەكەی من یەكجار كەمە ، بـەلاّم

---

[١٦٧] سيرة ذاتية : ٢٠٩ ـ ٢١٠ .

[١٦٨] رجل القدر : ١٢٢ .

[١٦٩] مەبەست لە مارشاڵ فەوزیی چاقماق بووە كە لەو كاتەدا سەرۆكی ئەركانی سوپا بووە و سەردانی بۆردووری كردووە .

[١٧٠] سيرة ذاتية : ٢١٠ ، رجل القدر : ١٢٣ .

من دەست پێوەگرتنم هەیە و ، لەگەڵ قەناعەتیش راهاتووم . کەواتە من زۆر لە ئێوە دەوڵەمەندترم . بەمە ئەو داوا زۆرە و پێ لێ داکوتانەی ئەوانی دایە دواوە . ئەوەبوو بەشێك لەوانەی کە پارەیان بۆ مامۆستا ئەگرت ، دوای دوو ساڵ، بە بۆنەی ئەوەوە کە دەستیان پێوە نەگرت ، بوون بە ژێر قەرزەوە ، بەلاّم پارە کەمەکەی مامۆستا ، بەشی کرد و ، لەبەر موحتاجیی ئاوی رووی نەتکا و، دەستی بۆ هیچ کەس پان نەکردەوە و ، ئەو یاسا جوانەی بە چاکیی پاراست کە بۆ سەرانسەری ژیانی بڕیاری دابوو ، کەوا هیچ لە هیچ کەس وەرنەگرێ .

ئەمە یاسایەکی هەمیشەی خوای گەورەیە ، کە ئەوانەی تەمەنیان ئەخەنە خزمەتی دینی خواوە ، خوای گەورە بە هێز و قودرەتی خۆی چاوی مەرحەمەتی خۆی لێیان کلا ناکات و ، بە چاکیی چاودێرییان ئەکات . هەر کەسیش تەمەنی نەفرۆشێ بە خوا هەرچیی بکات هەر مایە پووچ ئەبێت ..

مامۆستا حەوت مانگ لەم شارەدا ئەمێنێتەوە و ، پەیامی : (المدخل إلى النور) دائەنێت ، کە بریتییە لە سیانزە دەرس لە حەقیقەتەکانی ئیمان و ، دەروونی بەدخواز دەم کوت ئەکەن و ، بەرامبەر وەستانێکی سەعیدی نوێ و سەعیدی کۆنە .. [١٧١]

لەو ماوەیەدا لە بۆردوور مامۆستا دڵی ئەچێتە سەر ئەوەی کە هەوڵی رزگار کردنی خۆی و چاك‌کردنی قیامەتی بدات ، بۆیە بە شێوەیەکی کاتیی لە خزمەت کردنی قورئان سارد بوویەوە و ، لە ئەنجامدا زللەیەکی میهرەبانیی بەر کەوت و ، بە پێچەوانەی مەبەست و ئاواتی خۆی نەفیی کرا بۆ شوێنێکی تر بۆ ئیسپارتە . [١٧٢]

لە ئیسپارتەش مامۆستا دەستی دایە خزمەتی قورئانی مەزن .. بەلاّم دوای تێبەڕبوونی بیست رۆژ لەسەر خزمەتی قورئان لەلایەن هەندێ ترسنۆکەوە ئاگادار

---

[١٧١] سيرة ذاتية : ٢١٠ — ٢١١ ، رجل القدر : ١٢٤ .

[١٧٢] سيرة ذاتية : ٢١١ .

کرا کە لەوانەیە کاربەدەستانی ئەو شارە ئەو کارەی ئەویان بە دڵ نەبێت ، بۆیە وەها چاکە پەلە نەکات و لەسەرخۆ بێت . دیسان دەستی دایە خۆ چاك کردن و بایەخ دان بە خۆی و ، بە دۆستانیشی راگەیاند کە هات و چۆی نەکەن و ، دیسان لە مەیدانی کارکردن بۆ ئیسلام کشایەوە و ، جارێکی تر زللەی لێ درایەوە و ، بۆ شوێنی سێهەم ، بۆ بارلا نەفیی کرا ..[١٧٣]

[١٧٣] سيرة ذاتية : ٢١٢ .

بەشی حەوتەم

بارلا : قوتابخانەی نووریی یەکەم

١ / مارت / ١٩٢٧ ـ ٢٥ / نیسان / ١٩٣٥

یەکەم : بەرەو بارلا

لە نێوان ساڵەکانی ١٩٢٢ ، هەتا ١٩٤٠دا کۆمەڵە یاسا و بڕیارێك بەسەر گەلی تورکیادا سەپێنران بە هیوای ئەوەی بتوانن ئیسلام لە ریشە دەر بهێنن و ، شۆڵەی ئیمان لە دڵی ئەو میللەتە بەغیرەتەدا دەربهێنن ، کە بۆ ماوەی شەش سەدە ئاڵای ئیسلامی بەرز کردەوە و ، لەو ماوە دوور و درێژەدا بووە پاسەوانێکی ئەمینی خۆبەخش بۆ بیروباوەڕی ئیسلام ..

دەرسی دین لە هەموو قوناغەکانی خوێندندا قەدەغە کرا ..

ژمارە و پیتە عەرەبی‌یەکان بۆ نووسین گۆڕران بۆ لاتینیی ..

بانگ و قامەتی شەرعیی بە زمانی عەرەبیی قەدەغە کران ..

هەوڵی ئەوە درا کە قورئان تەرجەمە بکرێت بۆ تورکیی و ، هەوڵیش درا ئەو تەرجەمەیە لە نوێژدا بخوێنرێت ..

جاڕی عەلمانیەتی دەوڵەت درا .. واتە نابێت هیچ چالاکی‌یەك بۆ بەرژەوەندیی ئیسلام بنوێنرێت ..

چاپکردنی کتێبی ئیسلامیی یاساخ کرا ..

خەڵك ناچار کرا جل و بەرگی ئەوروپی‌یانە بپۆشێت ، پیاوان شەبقە لەسەر بکەن و ، ئافرەتانیش جلی سفوور و رووت .

دادگا دانران و ، ترس و لەرز برایە دڵی خەڵکەوە ، تا هیچ کەس نەوێرێ ناڕەزایی لە بارودۆخی وڵات دەرببڕێ ..

چەندین زانای بەڕێز لە سێدارە دران ..

چەندین زانای پایەدار ولاَتیان بەجێ هێشت .. [١٧٤]

خەڵكیی لە ترساندا قورئانیان ئەشاردەوە و ، نەیانئەهێشت پیاوانی دەوڵەت بی‌بینن .

ڕۆژنامەكان دەستیان دایە بلاَوكردنەوەی بێڕەوشتیی و ، گاڵتـەیان بـە دیـن و ئیمان ئەكرد و ، كتێبی ئیلحادیی بلاَو بوونەوە ..

مامۆسـتای قوتابخانـەكانیش هـەوڵیان ئـەدا دیـن و ئیمـان لـە دڵ و دەروونـی قوتابیەكانیاندا بسڕنەوە ، بەوەی كە فەلسەفەی ماددیی‌یان ئەبردە مێشـكیانەوە و، ئینكاریی خوا و پێغەمبەر و زیندووبوونەوەی قیامەتیان ئەكرد .

دەوڵەتیش بە هەموو هێزێكیەوە هەوڵی ئەدا پەیوەنـدیی میللـەت بـە دیـن و قورئانەوە بپچڕێت . ئـەوەبوو دەوڵـەت بڕیـاری دا موصـحەفەكان لـە مـالاَن كـۆ بكاتەوە و ، بیانسووتێنێ ، بەلاَم كە سەرنجیان دا ئەوە كـارێكی گرانـە ، هاتنـە سەر ئەو بڕیارە كە بەرەیەكی نوێ دوور لە قورئان و ئیمان پێ بگەیەنن .

نموونەیەكی دژایەتیی دەوڵەت بـۆ ئیسـلام و زانایـان بریتیـی بـوو لـە داگرتنـی مامۆستا نوورسیی لەسەر كێوی ئەرەك ، كە بۆ خواپەرستیی كەناری گرتبـوو و، نەفیی كردنی بۆ بارلا ، كە شارۆچـكەیەكی بچـكۆلە بـوو ، لـە شـوێنێكی دوور و كەناردا ، تا هیچ كەس نەگاتە لای و ، باسی نەمێنێ و ، ئەو سەرچـەمە زولاڵـە وشك ببێت ..

بەلاَم مامۆستا نوورسیی نەی‌هێشت ئەو پیلانەی دوژمنان سەربگرێت ، بەڵكو دەستی دایە خواپەرسـتیی و ، خزمـەتی حەقیقەتـەكانی قورئـان .. نـەی هێشـت

[١٧٤] زۆرێك لە زانا و ئەدیبان ولاَتیان بەجێ هێشت بۆ ئەوەی شەپقە لەسەر نەكەن ، هەر لەو كاتـەدا لـە چـەند لایەكەوە شۆڕش بەرپا بوو دژی بڕیارەكانی دەوڵەت . لە ١٤ / ١١ / ١٩٢٥ لە سێواس و ، لە ٢٥ / ١١ لە أرضروم و ، لە ٢٧ / ١١ لە مرعش و ، لە ٢ / ١١ لە ڕیـزە و هەمووشـیان بـە زۆر دامركێنراونەتـەوە . (ب / ٥٢٦) . یەكێك لە جەللادەكان كە ناوی (قارا علي) بوو بۆ ڕۆژنامەیەكی دەربڕیی كە لە ماوەی دوانزە ساڵی رابردوودا بـە دەسـتـی خـۆی پێـنـج هـەزار و دووصـەد و شـانـزە كەسـی لـە سـێدارە داوە (صـۆن پـۆسطـە ، ٣ / ٣ / ١٩٣١) .

ساتێك لە ژیانی بە فیڕۆ بڕوات .. رووی کردە قورئانی پیرۆز تا ئەویش فەیز و بەرەکەتی خۆی بۆ هەڵ بڕێژێ و دڵەکەی پڕ لە نووری ئیمان بات .. سەرەنجام کانیاوی پەیامەکانی نوور هەڵ قوڵا و ، بووە مایەی دەرمانکردنی دڵ و دەروونی مامۆستا خۆی و ، دەرمانکردنی دۆست و خۆشەویستانی ، کە بە نهێنیی و بێئاگاداریی کاربەدەستان پەیامەکانی ئەگەیاندە دەستیان ..

بە مامۆستایەتیی قورئانی پیرۆز دەستی دایە کارکردن بۆ (رزگارکردنی ئیمان) ، تا لەو سەردەمە تاریك و ناهەموارەدا ببێتە هەڵ گری رووناکیی تا ئیمانی ئەو گەلە سەرگەردانە رزگار بکات ، کە بە هەموو شێوەیەك نەخشەی گومڕاکردنی بۆ ئەکێشرا ..

کاری پیرۆز بە مامۆستا نوورسیی سپێررا ، تا لە بارلای خنجیلانەوە نووری ئیمان پەخشانی سەرانسەری وڵات بکرێت ..

ئیتر هەتا ئەوانی دوژمن بە دین سزا و ئازاری زیاتری مامۆستایان بدایە و ، هەتا زیاتر تەنگیان پێ هەڵ بچنیایە و ، هەتا زیاتر ستەمیان لێ بکردایە ، مامۆستا زیاتر غیرەتی ئەجووڵا و ، چاکتر دەستی بە قورئانی پیرۆزەوە ئەگرت و، حەقیقەتەکانی قورئان و ئیمانیش زیاتر ئەگەشانەوە ..

ئەو سزا و ئازارانەی کە بە مامۆستا ئەچێژران گەرمیی و غیرەتێکی وەهایان بە کارەکە بەخشیی ، زۆربەی شارەکان بوونە قوتابخانەی نوور و ، خزمەتەکە لە بارلادا بە تەنیا نەمایەوە .

وایان ئەزانیی لە بارلادا بەندی ئەکەن و ، هیچ کارێکی بۆ ئەنجام نادرێت ، کەچیی بارلا بووە کورسیی و مێزی دەرس خوێندن و نووری ئیمانی لێ بەرز ئەبوویەوە .[١٧٥]

بەڵێ بڕیار درا مامۆستا نوورسیی لە ئیسپارتەوە بگوازرێتەوە بۆ بارلا .. ئەوەبوو هێنایانە ئەگریدیر هەتا لە رێی دەریاچەی ئەگریدیرەوە ، بە بەلەمی چارۆکەدار بگوازنەوە بۆ پەخشداریی بارلا ، کە لەوبەری دەریاچەکەوە بوو ..

---

[١٧٥] سیرة ذاتیة : ٢١٦ ـ ٢١٨ .

جا وا شەوکەت دەمیرئای ، ئەو سەربازەی کە مامۆستا نوورسیی گەیاندە بارلا لە بیرەوەرییەکانیدا باسی ئەو گەشتەمان بۆ ئەکات :

« بەیانییەکیان لە ئەگریدیر بووم بانگیان کردم بۆ بنکەی شارەوانیی .. چووم بۆ ئەوێ ئەبینم وا قائیم مەقام و ، فەرماندەی جەندرمە لەگەڵ ئەندامانی دەستەی شارەوانیی و ، پیاوێکی میزەر بەسەریش لە گرێی چوارەمی تەمەنیدا، کە جبەیەکی لە بەردا بوو و خاوەنی دیمەنێکی پڕ لە ویقار بوو وان لەوێ .

فەرماندەی جەندرمە پێمی وت :

ـ کوڕم ! گوێ بگرە .. لەسەرت پێویستە ئەم مامۆستایەمان کە بە (بدیع الزمان) ناسراوە بەریت بۆ بارلا . ئەم فەرمانبەرییەت یەکجار گرنگە .. کاتێك کە لەوێ تەسلیمی بە بنکەی پۆلیس ئەکەیت ، با لە سەر نووسراوە رەسمییەکان ئیمزا بکەن ، پاشان هەواڵمان بدەرێ .

وتم : زۆر چاکە گەورەم !

لەگەڵ مامۆستا کەوتمە رێ و ، لە رێگا پێم وت :

ـ مامۆستا گیان ! تۆ لە جێی باوکمی و ، ئەمەش فەرمانبەرییە و دراوە بەسەرمدا ، هیوادارم لێم زویر نەبیت » .

پاشان سەربازەکە وەسفی ئەو گەشتەی بەلەمەکە ئەکات و ئەڵێت :

« دنیا زۆر سارد بوو ، چونکە وەرزی زستان بوو و ، ئاوی دەریاچەکەش لێرە و لەوێ بەستبووی و ، یەکێك لە سەوڵ لێدەرانی بەلەمەکەش بە داردەستێکی درێژ سەهۆڵی بەردەمی بەلەمەکەی ئەشکاند و ، رێی بۆ بەلەمەکە ئەکردەوە .

مامۆستا (بدیع الزمان) دەستی بە دابەشکردنی هەندێ مێوژ و هەندێ شیرینیی کرد بەسەرماندا .. من زۆر بە وردیی سەرنجیم ئەدا .. سەیرم کرد پیاوێکی یەکجار هێمن بوو و ، سەرنجی دەریاچەکە و چیاکانی دەوروبەرمانی ئەدا و لێیان ورد ئەبوویەوە ..

جا چونکە رۆژگار کورت بوو کاتی نوێژی عەصر زوو هاتە بەرەوە .. ویستی بە پێوە نوێژ بکات ، ئێمەش بەلەمەکەمان روو کردە قیبلە .. گوێم لێی بوو وتی :

ـ ألله أكبر !

لە هەموو ژیانمدا تەکبیرەی وەها بەسام و خشوعەم نەبیستبوو .. هەستم ئەکرد کە مووی لاشەمان گرژ بوو .. جم و جووڵ و هەڵس و کەوتی لە هەڵس و کەوتی ئەو مامۆستایانە نەئەچوو کە ئێمە ناسیبووغان ..

ئەوپەڕی هەوڵمان ئەدا بەلەمەکە روو بە قیبلە بووەستێ .. کاتێك کە مامۆستا لە نوێژەکەی بوویەوە ، ئاوڕی بۆ لامان دایەوە و وتی :

ـ سوپاستان ئەکەم ، براکانم ! ماندووم کردن !!

پیاوێکی خاوەن تەوازوع و رەوشت جوان بوو .. ئەوەبوو دوای دوو سەعات گەیشتینە بەندەری بارلا و ، لەوێ چاوم بە (برهان) کەوت ، کە چاودێری بەندەرەکە بوو و بانگم لێ کرد : (وەرە کوڕم !) .. بە پەلە خۆی گەیاندە لامان و، منیش زەمیلە و کەل و پەلەکەی مامۆستام دا پێی و خستمانە سەر پشتی ولاّغ ..

لەو کاتەدا موحەممەدی خاوەنی بەلەمەکە دەستی دایە تفەنگەکەی (محافظ)، بە نیازی ئەوەی کە باڵندەی (بەشق) راو بکات . بەلاّم (بدیع الزمان) لەوە قەدەغەی کرد و وتی :

بەهار نزیکە و ، ئەمە وەرزی هێلکەکردنی ئەم باڵندانەیە ، لەبەر ئەوە لەم کاتەدا راوکردن کارێکی چاك نیە ، من وەهای ئەبینم واز لەمە بهێنی .

بەمە لە تەقەکردن قەدەغەی کرد و ، باڵندەکان هەڵ فڕین و ، بەسەر سەرمانەوە ئەفڕین .

تفەنگەکەم بە شانی چەپمدا هەڵ واسیی و ، دەستی چەپی مامۆستام گرت و ، لەسەر خۆ بە شاخەکەدا سەر کەوتین .

دوای نزیکەی سەعاتێك بەڕێوە چوون گەیشتینە بارلا و ، ئەو باڵندانەش کە لە لێواری بەندەرەکەدا هەڵ فڕین ، هەر بەسەر سەرمانەوە بوون و لێمان جویێ نەئەبوونەوە .

کە چووینە بنکەی پۆلیس کە نووسا بوو بە مزگەوتەکەی بارلاوە و ، ناوی (آق مسجد) بوو ، واتە مزگەوتی سپیی ، دەمەو ئێوارە بوو (بەحریی بابا) ی بەڕێوبەری ناحیە ، هەروەها لێ پرسراوی بنکەکە لەوێ بوون .. (بدیع الزمان) م تەسلیم کردن و ، داواشم کرد نووسراوەکانم بۆ ئیمزا بکەن ، ئەوانیش ئیمزایان کرد .. ئەو شەوەمان لەوێ بەسەر برد و ، بۆ بەیانیی گەڕامەوە بۆ (ئەگریدیر))) ..[١٧٦]

بەڵێ مامۆستا نوورسیی لە ١/ ٣ / ١٩٢٧ دا [١٧٧] گەیشتە بارلا کە سەر بە پارێزگای ئیسپارتەیە و یەکەم شەوی لە بنکەی پۆلیس بەسەر برد .. پاشان خانوویەکی بچکۆلەیان بۆی ئامادە کرد کە بریتیی بوو لە دوو ژوور و ، ئەیڕوانیی بەسەر لەوەڕگاکانی بارلا و ، باخ و باخاتەکانیدا کە هەتا دەریاچەی ئەگریدیری سازگار درێژ ئەبوونەوە و ، سپیی چنارەکەش لە بەردەم خانوەکەیدا بوو ..

دارتاشێك لە تەختە ژوورێکی بچکۆلەی سەرنەگیراوی دروست کرد و خستیانە نێوان لق و پۆپی درەختەکەوە ، ئیتر ئەوە بوو مامۆستا زۆربەی کاتی لە بەهار و هاویندا ، کە خەریکی خواپەرستیی ئەبوو ، لەوێ بەسەر ئەبرد و ، زۆربەی کاتیش هەتا بەرەبەیان خەریکی بیرکردنەوە و سەرنجدان بوو ..

ئیتر دانیشتوانی بارلا نەیانئەزانیی مامۆستا کەی ئەخەوێت و ، کەیش لە خەو هەڵ ئەسێت ، چونکە هەر کەسێك لە هەر کاتێکی شەودا بەلای ئەو درەختەدا تێپەڕی بکردایە گوێی لە ذیکر و تەسبیحات و خواپەرستیی مامۆستای خواناس بوو ..

---

[١٧٦] سیرة ذاتیة : ٢١٨ ـ ٢١٩ ، رجل القدر : ١٢٤ ـ ١٢٦ .

[١٧٧] ئەمە بە پێی بۆچوونی بەڕێز نجم الدین شاهین ار ، بەڵام سەرچاوەکانی تر رایان وەهایە کە لە زستانی ١٩٢٦ دا گەیشتۆتە بارلا .

مامۆستا هەمیشە نەخۆش بوو و ، کەمتر دەستی بۆ خواردن درێژ ئەکرد ، بەڵکو ئەتوانین بڵێین سەرانسەری تەمەنی بە نیوە برسیی و نیوە تێر بەسەر بردووە، چونکە لە شەو و رۆژێکی تەواودا تەنها قاپێکی بچووك لە شۆربا و ، چەند پارچە نانێکی ئەخوارد و ، ئەو خواردنەشی لە یەکێك لە دراوسێکانیەوە بۆ ئەهات و ، بە زۆر پارەکەشی ئەدانێ ، چونکە لە سەرانسەری ژیانیدا دروشمێکی هەڵ گرتبوو کە بەبێ بەرامبەر هیچ شتێك لە هیچ کەسێك وەر نەگرێت ، بەڵکو پشتی بە خوا ئەبەست و ، دەستووری دەست پێوەگرتن و بەرەکەتی بەرچاو گرتبوو، کە ئەوەبوو لەوە و پێش هەندێ لیرەی بە نیازی ئەنجامدانی حەج پاشەکەوت کردبوو ..

کاربەدەستانی دەوڵەت هەمیشە چاویان لەسەر مامۆستا بوو و ، جاسووسیان لەسەر دانابوو ، بۆیە دانیشتوانی شارۆچکەکەش نەیان ئەوێرا لێی نزیك بکەونەوە و، قسەی لەگەڵدا بکەن .. زۆربەی کاتی لە ماڵەوە بەسەر ئەبرد و ، لە وەرزی بەهار و هاوینیشدا ئەچوو بۆ سەر کێوی (چام) ، لەوێ لەسەر لووتکەی چیاکە و لە نێو درەختەکاندا ، کەناری ئەگرت و خەریکی بیرکردنەوە و خواپەرستیی ئەبوو ..[١٧٨]

لە رۆژێکی هاویندا مامۆستا وەك جاران بەرەو کێوەکە لە ماڵ دەرچوو .. ئاسمان سایەقە بوو و ، خۆریش هەڵات بوو .. هەر ئەوەندە بوو کە گەیشتە سەر لووتکەی چیاکە ، خێرا هەوری رەش کەوتە ئاسمان و ، وەهای ئەگەیاند کە کاتی تاوە بارانێکی بەخوڕ نزیکە .. هەر وایش بوو ، ئەوەندەی پێ نەچوو ئاسمان دەستی بە گرمە و چەخماخە کرد و ، باران بە خوڕم ئەهاتە خوارەوە . مامۆستاش لەسەر لووتکەی چیاکە بە تەنیا بوو و ، هیچ پەناگایەکیش نەبوو تا خۆی لە ئاوی بارانی بەخوڕەم لا بدات جگە لەو درەختانەی کە دادیان نەئەدا و بەس نەبوون کە نەهێڵن تەڕ ببێ . دوای ماوەیەك بارانەکە کەم بوویەوە و ، وردە وردە ئەباریی .. ئیتر مامۆستا ئەو کەمی‌یەی بە هەل زانیی و ، بە پەلە گەڕایەوە بۆ ماڵ ، بەلاّم لە

---

[١٧٨] سيرة ذاتية : ٢١٩ .

تەوقە سەریەوە هەتا پەنچەی پێی تەڕ بوو بوو .. لە ڕێگاش‌دا پێڵاوەکەی دڕڕا و، کە گەیشتەوە بارلا تاکی پێڵاوێکی بەدەستیەوە بوو و ، بە گۆرەوی‌یە لە خوریی چنراوە سپی‌یەکانیەوە بەناو قوڕدا بەڕێوە ئەچوو ..

لەوێ ، لە نزیك کانیاوەکەدا کۆمەڵێك لە دانیشتوانی بارلا کۆ بووبوونەوە و قسەیان ئەکرد ، ئەو دیمەنە کاریگەرەیان دیی ..

دیمەنی زانای مەزنی خاوەن سام و هەیبەتی لە وڵاتی خۆی دوورخراوەی .. تاقانە ، کە لەلایەن هەموانەوە دابڕاوە ، وا پێڵاوە دڕاوەکەی بە دەستەوە گرتووە و ، بە گۆرەوی‌یەکانیەوە نیشتۆتە ناو قوڕەکەوە و ، چەمکی جل و بەرگەکەشی قوڕاویی بووە .. بێدەنگی‌یەکی قورس باڵی بەسەر هەمواندا کێشا و، زۆربەیان دوو سۆز بەسەریاندا زاڵ بوو .. سۆزێك بۆ درێژکردنی دەستی یارمەتیی بۆ مامۆستا و ، سۆزێکیش ترسان لە پیاوانی دەوڵەت کە هەمیشە چاودێریی مامۆستا ئەکەن . لە ئەنجامدا لەناو هەمواندا تاقە پیاوێك دەرئەپەڕێت کە ناوی سولەیمان ئەبێ و ، خۆی ئەگەیەنێتە لای و ، تاکە پێڵاوەکەی لە دەست وەرئەگرێت و ، لە حەوزەکەدا ئەی‌شوات ، پاشان ئەکەوێتە گەلی هەتا ئەگەنە ماڵەوە و ، لەگەڵیا سەر ئەکەوێت بۆ ژوورەکەی . بەمە سولەیمان کاروانچیی ئەبێتە یەکەم دۆستی و ، ئەبێتە قوتابیی و ، بۆ ماوەی هەشت ساڵ لە بارلا خزمەتی ئەکات ، کە بە راستیی نموونەی راستگۆیی و ، وەفا و، ئیخلاص ئەبێت و ، لە ساڵی ١٩٦٥ دا کۆچی دوایی ئەکات . ڕەحمەتی بە لێشاوی خوای بەسەردا ببارێت .[١٧٩]

مامۆستا هەرچیی لە بارلادا لە خزمەتی قورئان سارد ئەبوویەوە و ، ئاوڕی بە لای قیامەتی خۆی‌دا ئەدایەوە ، خوای گەورە یەکێك لە ئەژدیهاکانی سیاسەتی بەسەریا زاڵ ئەکرد و ، یەکێك لە مونافیقەکان ئەبووە کۆسپی بەردەمی ، بە

[١٧٩] ذكريات عن سعيد النورسي لأسيد إحسان الصالحي : ٣٢ ، ش / ٢٧٧ ، رجل القدر : ١٦٨ ـ ١٦٩ .

رادەیەك كە ئامادەیە هەشتا رووداو لەو جۆرە دەربارەی ئەو هەشت ساڵەی بارلا بگێڕێتەوە .[١٨٠]

لەو سەردەمەدا ئیمانداران ستەمی زۆریان لێ ئەكرێت ، بە تایبەتیی مامۆستا سزا و ئازاری زۆری ئەدەن ، ئەوەبوو تەپیان كوتایە سەر ئەو مزگەوتەی كە مامۆستا و هەندێ دۆستی خۆیان تەعمیریان كرد بوو ، تا خواپەرستیی تێدا بكەن و ، بانگ و قامەتی عەرەبیی تیایا بە نهێنیی بەجێ بێنن .[١٨١]

مامۆستا سوپاسی خوا ئەكات كە چەندین جۆری ستەم و ئازاردانی لەلایەن زاڵمانەوە بەرامبەر كراوە ، كەچیی خواوەندی بەسۆز ئەو ناڕەحەتیی‌یانەی گۆڕیون بۆ فەزڵ و سۆز و بەزەیی :

كاتێك كە لەسەر كێوی ئەرەك لە ئەشكەوت‌دا ژیاوە و ، دەستی لە سیاسەت هەڵ گرتووە و ، خۆی لە دنیاگەریی داماڵیوە هەتا خەریكی كاروباری قیامەتی بێت ، ئەهلی دنیا دێن و بەبێ ئەوەی تاوانێكی دەرهەق بە دەوڵەت ئەنجام دابێ نەفیی ئەكەن بۆ خۆرئاوای وڵات .

بەڵام خوای بە سۆز و شەفەقەت و دانا ئەو نەفیی‌كردنە ئەكاتە رەحمەت بۆی لەو كەنارگیریی‌یەی سەر كێوی ئەرەك رزگاری ئەكات ، بەڵام چیاكانی بارلای ئەمین و ئەمانی پێشكەش ئەكات تا بە دڵی خۆی ، بەوپەڕی ئیخلاصەوە خواپەرستیی بكات و ، بە دڵی خۆی خەریكی سەرنج دانی قورئانی پیرۆز بێت ..

كاتێكیش كە لە رووسیا دیل بوو ، نیازی كردبوو لە كۆتایی تەمەنی‌دا لە ئەشكەوتێك كەنار بگرێت ، بەڵام خواوەندی بەشەفەقەت لە بارلا ئەو ئاواتەی بۆ هێنایە دیی ، تا لاشەی لاوازی بەرگە بگرێ .

جا هەرچەندە كاربەدەستانی دەوڵەت هەموو نەفیی‌كراوەكانیان ئازاد كردن و ، تاوانبارانیان لە بەندی‌خانە كردنە دەرەوە ، بە ستەم مامۆستا نوورسیی‌یان ئازاد

---

[١٨٠] اللمعات : ٦٨ .

[١٨١] سيرة ذاتية : ٢٢٠ .

نەکرد .. بەلاَم خوای گـەورە ئەوەشـی بـۆ کـردە نیعمـەتێکی گـەورە هـەتا چـاکتر بیخاتە خزمەتی قورئانەوە و ، خەریکی نووسـینی بـەرگی یەکـەمی پەیامـەکانی نـوور بێـت کـە بـە نـاوی (وتـەکان ـ الکلمـات) بـلاَوی کردنـەوە . لـەو شـوێنە بێدەنگەدا هێشتیەوە تا خزمـەتی رێك و پێك پێشکەش بکات ..

هەروەها کاربەدەستان رێیان دا نەفییکراوەکان لە شێخ و سەرۆك عەشـرەتەکان لە قەزاکان و شارە گەورەکاندا بـمێننەوە و ، ماوەشیان دا خزم و کەس و کاریـان سەریان لێ بدەن ، کەچیی مامۆستایان نارد بۆ گوندێکی بچکۆلەی دوور و ، جگە لە یەك دوانێك نەیانئەهێشت خزمانی و خەڵکی ناوچەی وان سەری لێ بدەن، ئەم لە خەڵك دابڕانەش ، بە سۆزی خوا ، بووە مایەی روونیی مێشکی تا بە شتی هیچ و پووچەوە نەپەشۆکێت .

هەروەها نووسینی نامەیەك یان دوو نامەیان لە ماوەی دوو ساڵدا بـە لاوە زۆر بوو ، هەتا هاتنی یەك دوو میوان بۆ لای لـە مـاوەی دە ، یـان بیسـت رۆژ ، یـان مانگێکدا پێ ناخۆش بوو بە مـەرجێك ئـەوان بـۆ پاداشـتی قیامـەت سـەردانیان ئەکرد . خوای گەورە ئەم سـتەمەی بـۆ گێـڕا بـە رەحمـەت ، تـا لـەو سێ مانگـە پیرۆزەدا سەرگەرمی خوا پەرستییەکی وەها بێـت کـە خێـری خواپەرسـتیی نـەوەد ساڵی پێشکەش بکات . سوپاس بۆ خوا .[١٨٢]

لێرەدا مامۆستا خۆی باسێکی ئەو کاتەی ئەکات و ئەڵێت :

((کاتێك کە لە شوێنی دوورخرانەوەکەمدا بـووم ، لـەو دیلیـیە پـڕ ئـازارەدا ، لەسەر لووتکەی چیای ((چام)) کە بەسەر لەوەڕگاکانی ((بارلا)) دا ئـەیڕوانیی ، بە تاقی تەنیا و دوور لە خەڵکیی ئەژیام .. ئـا لـەو گۆشـەگیرییەمدا بـۆ نوورێـك ئەگـەڕام . ئـەوەبوو شـەوێکیان ، لـەو ژوورە بچـکۆلە سـەرنەگیراوەدا کـە لەسـەر درەختێکی صنۆبەری بڵندی سەر لووتکەی ئەو بەرزاییییە دروست کرابوو ، پیریـیم هەستی چەندین غـەریبیی هەمە رەنگ و جۆرا و جۆر و تێکەڵ و پێکـەڵم ئەخاتـە

[١٨٢] المکتوبات : ٥٦ ـ ٥٧ .

دڵەوە ـ هەروەك لە مەكتووبی شەشەم دا بە روونیی باس كراوە ـ . ئەوەبوو لە كش و ماتیی ئەو شەوەدا ، كە هیچ دەنگێك ـ جگە لە زایەڵەی خەمباری خشەی گەڵای دارەكان ـ نەدەبیسترا ، هەستم كرد كە ئەو زایەڵە پڕ ئازارە كرۆكی هەست و سۆزمی پێكاوە و ، لە ناخی پیریی و غەریبییشمی داوە ، بۆیە پیریی بۆ ئاگاداركردنەوەم چپاندنی بە گوێمدا :

وا رۆژی رووناك گۆڕرا بەم قەبرە تاریكە و ، دنیاش كەفەنی رەشی خۆی پۆشیی، هەروەها رۆژی تەمەنت ئەگۆڕێ بە شەو و ، رۆژی دنیاش ئەگۆڕێ بە شەوی بەرزەخ و ، رۆژی هاوینی ژیانیش ئەگۆڕێ بە شەوی زستانی مردن .

ئەوەبوو نەفسم بە ئازارەوە وەڵامی دایەوە :

بەڵێ ، هەروەك من لێرەدا ئاوارەم و لە شار و نیشتمانم دوورەوە خراوم ، ئەوا لێك دابڕانم لەو خۆشەویستە زۆرانەی درێژایی تەمەنم ، كە خۆی لە پەنجا ساڵ ئەدات و ، جگە لە فرمێسك هەڵڕشتنیش بە دوایانا هیچی ترم لێ نایەت ، ئاوارەیی‌یەكە بۆم كە لە ئاوارەیی نیشتمانم بەلاوە زیاترە .. بە راستیی من لەم شەوەدا هەست بە غەریبیی‌یەكی زیاتر خەماویی و پڕ لە ئازار ئەكەم ، لە غەریبیی سەر ئەم چیایەم كە غەریبیی و خەم و خەفەت دەرئەبڕێ .. جا پیریی‌یەكەم لەوە ئاگادارم ئەكاتەوە كە وادەی لێك دابڕانی یەكجارەكییم لەم دنیایە و لە هەرچیی وا تێی‌دا نزیك بۆتەوە ، بۆیە لە نێو ئەم غەریبیی‌یەدا كە بە خەم داپۆشراوە و ، لە نێو ئەم خەمەش‌دا كە ئاوێتەی ئازارە ، دەستم دایە گەڕان بە دوای نوورێك و ، شۆڵەی هیوایەك و ، دەرگای ئومێدێك‌دا .. ئەوەبوو خێرا « ئیمان بە خوا » بە فریامەوە هات و ، پشتی گرتم و ، دڵكرانەوە و هاودەنگی‌یەكی مەزنی پێ بەخشییم ، كە ئەگەر ئێش و ئازار و تەنیایی‌یەكەم چەندجار چەندجارە ببوایەتەوە ئەوا ئەو هاودەنگی‌یە بۆ لە ناوبردنی بەس بوو ..

بەڵێ ، ئەی خوشك و برا پیرەكانم ! مادەم بەدیی‌هێنەرێكی بەسۆزمان هەیە ، كەواتە هەرگیز ئێمە غەریبیی ناچێژین و ، مادەم خوای پاك و بێ‌گەردمان هەیە،

کەواتە هەموو شتێکمان هەیە و ، مادەم ئەومان هەیە و مەلائیتەکانیشی هەن ، کەواتە ئەم دنیایە لە هاودەنگ و خاوەن هەستەکان چۆڵ نیە و ، ئەم چیا چۆڵ و بیابانە خاڵی‌یانەش هەرهەموویان ئاوەدانن و ، پڕن لە بەندەی خوا .. لە مەلائیکەتە بەڕێزەکان ..

بەڵێ ، نووری ئیمان بە خوای پاك و بێ گەرد و ، روانینە گەردوون لەبەر خوا، درەختەکان ، بگرە هەتا بەردەکانیش وایان لێ دێ کە وەك دۆستی هاودەم بێنە پێش چاو ، ئیتر با بەندە خاوەن هەستەکانی خوا لەولاوە بووەستن ، چونکە ئەو دروست کەرانە ئەتوانن ـ بە زمانی حاڵ ـ بۆ دڵدانەوە و بێتاقەتیی دەرکردنمان لەگەڵما بدوێن ..» .[١٨٣]

هەروەها ئەڵێت :

« لە کاتێك‌دا کە لە بەخشداریی (بارلا) ی سەر بە پارێزگای (ئیسپارتە) بە تەنیا و بێ یارمەتیی‌دەر ئەژیام ، تالاَوی دیلیی پڕ ئێش و ژانم ئەچەشت کە پێی ئەوترێ دوورخستنەوە (نفي) و ، تێکەڵیی خەڵکیشم لێ قەدەغە کرابوو، بگرە هەتا نامە گۆڕینەوەش لەگەڵ هەرکەس‌دا بێت ، سەرەڕای نەخۆشیی و پیریی و غەریبییش .. کاتێك کە لەم حاڵەتەدا ئەتلامەوە و ، خەم و خەفەتی تاڵم ئەچەشت . ئەبینم وا نوورێکی دڵ دەرەوە ، لە نهێنی‌یە ناسکەکانی قورئانی پیرۆزەوە و ، لە نوکتە وردەکانیەوە ئەدرەوشێتەوە .. وا خوای حەق و پاك و بێگەرد بە سۆز و رەحمەتی تەواو و فراوانی خۆی پێمی ئەبەخشێ ... ئیتر منیش بەو نوورە ئەوپەڕی هەوڵم ئەدا تا ئەو حاڵەتە پڕ ئێش و ژان و خەفەتاوی‌یە کە تیای‌دا بووم لە بیری خۆمی بەرمەوە ، هەتا توانییم شارەکەم و خۆشەویستەکانم و خزمەکانیشم لە بیری خۆم بەرمەوە .. بەلاَم ـ ئای داخی بە جەرگم ـ بە هیچ شێوەیەك نەم‌توانی یەکێکیان لە بیری خۆم بەرمەوە ، کە ئەویش برازاکەم ، بگرە کوڕە مەعنەوی‌یەکەم و ، قوتابی‌یە دڵسۆز و دۆستە ئازاکەم ، (عبد الرحمن)

---

[١٨٣] اللمعات : ٣٤٩ ـ ٣٥٠ .

بوو، خوای گەورە رەحمەت بارانی بکات ، کە نزیکەی حەوت ساڵ ئەبوو لێم دابڕابوو ، ئیتر نە من لە حاڵی ئەو ئاگادار بووم تا نامەی بۆ بنێرم و لەگەڵیا وت و وێژ بکەم و ، پێکەوە هاوبەشی ئێش و ئازار بین و ، نە ئەویش شوێنی منی ئەزانی هەتا هەوڵی خزمەت کردن و دڵدانەوەم بدات .. بەڵێ ، من پێویستی‌یەکی زۆرم هەبوو ـ بە تایبەت لەم پیری‌یەمدا ـ بە کەسێکی وەك (عبد الرحمن) ، ئەو فیداکارە راستگۆیە .. ئەوەبوو رۆژێکیان لە ناکاودا نامەیەکیان دایە دەستم ، کە هەڵم پچڕی بۆم دەرکەوت کە ئەم نامەیە کەسێتیی (عبد الرحمن) بە تەواوەتیی دەرئەخات . بەشێکی ئەو نامەیە لەگەڵ بابەتەکانی مەکتووبی بیست و حەوتەم دا [١٨٤] بلاٌو کراوەتەوە و ئاشکرا سێ کەرامەتی تیا دەرکەوتوون .. ئەو نامەیە زۆری گریاندم و تا ئێستاش هەر ئەمگریێنێ ، چونکە (عبد الرحمن) بەوپەڕی راستگۆیی و لێبڕانەوە لە نامەکەدا دەری خستبوو کە بە تەواویی پشتی لە چێژ و لەزەتە دنیایی‌یەکان هەڵ کردووە و ، ئەوپەڕی ئاواتیشی ئەوەیە بگاتە لام و لەم پیری‌یەدا سەروکارییم بکات ، هەروەك من ئەوم لە منداڵیی‌دا سەروکاریی ئەکرد و ، بە قەڵەمە کارامەکەشی لە فەرمانبەریی و ئەرکی راستەقینەی ئەم دنیامدا ، کە بلاٌوکردنەوەی نهێنی‌یەکانی قورئانی پیرۆزە، یارمەتییم بدات .. هەتا لە نامەکەیدا نووسیی بووی : نزیکەی سیی پەیامم بۆ بنێرە تا بە خۆم و کەسانی تریشەوە لە هەر یەکەیان سیی نوسخە بنووسینەوە ..

ئەم نامەیە بە هیوایەکی بەهێزی توندەوە بەستمی بە دنیاوە ، ئەوەبوو لە دڵی خۆمدا وتم : ئەوەتا قوتابیی دڵسۆز و ئازا و ، خاوەنی زیرەکیی لە عادەت بەدەر و، خاوەنی وەفای بێگەرد و ، پەیوەندیی وەها پتەوم دۆزی‌یەوە ، کە لە وەفا و پەیوەندیی کوڕی راستەقینە بە باوکیەوە زیاتر بن و ، بە کۆمەکیی خوا سەروکاریی و خزمەتم دەکات ، بگرە هەتا بەم هیوایە دیلی‌یە پڕ ئێش و ژانەکەم و

[١٨٤] واتە کتێبی (الملاحق في فقه دعوة النور) بەرگی حەوتەمی سەرجەمی پەیامەکانی نوور . نامەکەی (عبدالرحمن) لە ل ٢٩ ـ ٣١ دا بلاٌوکراوەتەوە .. وەرگێڕ .

نەبوونی یارمەتیی دەرم لە بیر چوونەوە ، بگرە هەتا غـەریبیی و پیرییشـم لـە بـیر چوونەوە !

ئـەم نامەیـە ئیمـانێکی یـەکجار بـەهێز و درەوشـاوەی لێ ئـەباریی ، هـەروەك عەبدورڕەحمان کاتێك نووسی‌بێتی کە چاوەڕوانی ئەجەلی خـۆی بـووبێ .. ئـەوەبوو توانی‌بووی نوسخەیەکی چاپ‌کراوی وتەی دەهەم دەست خۆی بخات ، کە بـە چـاپم گەیاندبوو و باسی ئیمان بە قیامەت ئەکات .. ئەو پەیامە بووبـووە مەڵهـەمێکی شیفابەخش تا هەموو ئەو زامە مەعنەوی‌یانە سارێژ بکات کە حەوت ساڵی رەبەق گیرۆدەی دەستیان بوو بوو .

پاش تێپەڕبوونی نزیکەی دوو مانگ کە من لەو هیوایەدا ئەژیام و، چاوەڕوانی نامەیەکی تری بووم ، تا پێکەوە ژیانێکی دنیایی بەختەوەر بەرینە سەر ، لە پڕێك دا هەواڵی مردنیم بۆ هات .. ئای بـە داخـەوە .. ئـای داخـی بـە جـەرگم .. ئـەم هەواڵـە یـەکجار تونـد رای تەکانـدم بـە رادەیـەك کـە ئەمـە پێـنج سـاڵە هیشـتا کاریگەریی لەسەرم ماوە و ، خەفەتێکی زۆر و ، ئێش و ئازارێکی سەختی بۆ ئەو لێك دابڕانە پڕ ئێش و ژانەی بـۆ بـەجێ هێشـتم ، کـە لـە ئـازاری دیلیـی و ژان و ئازاری تەنیایی و غەریبیی و بێ‌کەسیی و ، ئازاری پیریی و نەخۆشیی کە پێ‌یانەوە ئەتلامەوە زیاتر بوو ..

جاران ئەم وت : بە مردنی دایکم نیوەی دنیا تایبەتی‌یەکەم رووخا ، کەچیی وا بە مردنی عەبدورڕەحمان نیوەکەی تریشی رووخا .. ئیتر کەواتە هیچ پەیوەندی‌یەکم بە دنیاوە نەما .. بەڵێ ، ئەگەر عەبدورڕەحمان لە دنیادا لەگەڵم دا بمابایەوە ، ئەوا ئەبووە تەوەرەیەك بۆ ئەنجام دانـی فـەرمانبەری‌یـە قیامەتی‌یەکـەم لـە دنیـادا و ، ئەبووە جێ‌نشینێکی چاك بۆم و دوای خۆم جێی ئەگرتمـەوە و ، ئـەبووە دۆسـتێکی بەوەفا ، بگرە مایەی دڵ دانەوە و ئەبووە هاودەمم و ، ئەبوو زیرەکتـرین قوتـابیی پەیامـەکانی نـوور و ، ئـەبووە ئـەمین و دڵسـۆز و پارێزگـاریش بۆمـان .. جـا بـە راستیی تیاچـوونێکی ئاوەهـا ـ بـە حیسـابی مرۆڤایـەتیی ـ بـۆ یـەکێك وەك مـن

تیاچوونێکی جەرگ سووتێن و پڕ ئێش و ئازارە .. جا لەگەڵ ئەوەشدا کە چەندە لە توانامدا بوو هەوڵم ئەدا تا ئارامم هەبێ و بەرگەی ئەو ئازارانە بگرم کە پێیانەوە ئەتلامەوە ، کەچیی رەشەبایەکی یەکجار بەهێز خەریك بوو هەموو گۆشەیەکی رۆحمی وێران ئەکرد . جا ئەگەر ئەو دڵ دانەوەیە نەبوایە کە لە نووری قورئانی پیرۆزەوە هەڵ ئەقولا و جار و بار فەیض و بەرەکەتی بەسەرمدا ئەباریی ، ئەوا لە توانای کەسێکی وەك مندا نەبوو بەرگە بگرێ و دامەزراو بێت ..

هەر بەم خەفەت و ئێش و ئازارە خەمبارانەوە ، بە تاقی تەنیا بۆ چەم و دۆڵەکانی (بارلا) دەرئەچووم و ، بە چیاکانیدا هەڵ ئەگەڕام و ، لە شوێنی چۆڵ و کەناردا دائەنیشتم و ، تابلۆکانی ژیانی پڕ بەختەوەریی و دیمەنە ناسکەکانی ، لەگەڵ قوتابییەکانمدا ـ وێنەی عەبدورڕەحمان ـ بە سەرم بردبوون ، وەك فیلمی سینەما بە بەرچاومدا تێ ئەپەڕین . جا هەرچیی ئەو تابلۆیانە بە ئەندیشەمدا ئەهاتن ، ئەوا هێزی بەرگرییمیان نەئەهێشت و ، دەست و پەلمیان ئەشکاند ، سەرەڕای ئەو هەست ناسکیی و زوو کارتێکردنەی کە هەڵقولاوی پیریی و غەریبیی بوون و تووشم بوو بوون .

بەلام ئەوەبوو لە پڕێکدا نهێنیی ئایەتی پیرۆز : ﴿ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾ ﴾ (القصص : ٨٨) بە جوانیی لێمەوە دەرکەوت و هانی دام تا (یا باقي أنت الباقي ، یا باقي أنت الباقي) دووبارە بکەمەوە و ، بەمەیش دڵدانەوەی راستەقینەم دەست کەوت ..

بەڵێ ! بە نهێنیی ئەم ئایەتە پیرۆزە و ، لە نێو ئەو چەم و دۆڵە چۆڵانەدا و ، لەگەڵ ئەو حاڵەتە پڕ ئێش و ژانەدا ، نەفسی خۆمم وەها هاتە پێش چاو و کە بەسەر سەری سێ تەرمی گەورەوە بێت ، وەك لە پەیامی (پلیکانەی سوننەت) دا ئاماژەم بۆ کردووە :

یەکەم : خۆمم بە کێلی قەبرێك هاتە پێش چاو کە پەنجا و پێنج سەعیدی تێدا بوون و ، هەر لە ژیانی خۆم دا و بە درێژایی تەمەنم کە پەنجا و پێنج ساڵ ئەبوو مردبوون و نێژرابوون .

دووهەم : خۆمم وەك گیان‌دارێکی زۆر بچووك ـ وەك مێرووولە ـ ئەهاتە پێش چاو کە لەم چەرخەدا بژیی ، کە کێلی قەبری ئەو تەرمە گەورەیەیە کە هی تێکڕای ئادەمی‌یەکانە ، ئەوانەی لە سەردەمی ئادەمەوە ـ سەلامی لێ بێ ـ هەتا ئێستا لە قەبری رابوردوودا نێژراون ..

بەلاّم سێهەم : بە نهێنیی ئەم ئایەتە پیرۆزە ، هەروەك هەموو ساڵێك لەسەر رووی ئەم دنیایەدا دنیایەکی گەڕۆك ئەمرێ ، ئەویش بە شێوەی مردنی مرۆڤ ، ئەوا مردنی ئەم دنیا گەورەیەش بە بەرجەستەیی بە ئەندێشەمدا هات . بەم شێوەیە مانای ئیشاریی ئایەتی پیرۆز : ﴿ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُلۡ حَسۡبِيَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُۖ وَهُوَ رَبُّ ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾ ﴾ (التوبة : ١٢٩) فریام کەوت و ، بە نوورێکیش کە ناکوژێتەوە کۆمەکیی کردم ، ئیتر ئەوەبوو ئەو خەمباری‌یەی لە ناو برد کە بە هۆی مردنی (عبد الرحمن) ە وە پێوەی ئەتلامەوە و ، سەرەخۆشیی و دڵدانەوەی راستەقینەشی پێشکەش کردم .

بەڵێ ، ئەم ئایەتە پیرۆزە فێری کردم کە مادەم خوای پاك و بێگەرد و بالاّدەست هەیە ئەوا ئەو لە بریی هەموو شتێکە و ، مادەم باقییشە ئەوا بەندەکەی ئەوی بەسە ، چونکە تاقە درەوشانەوەیەکی نووری فراوان و گشت گیریشی ژیانێکی مەعنەوەیی ، بەلاّم چۆن ژیانێك ، بەو سێ تەرمە ئەبەخشێ ، بە شێوەیەك کە دەری بخات ئەمانە تەرم نین ، بەڵکو ئەوانەن کە کاری سەرشان و فەرمانبەریی ئەم سەر زەمینەیان تەواو کردووە و ، کۆچیان بۆ جیهانێکی تر کردووە .

جا لەبەر ئەوەی کە ئەم نهێنییی و حیکمەتـەمان لـە (لەمعـەی سیٚھەم) دا روون کردۆتەوە ، وای ئەبینم لێرەدا پێویسـت بـە روون کردنـەوەی زیـاتر ناکــات، بەڵام ئەوەندە هەیە ئەڵێم :

ئەوەی کە لەو حاڵەتە خەمبارە بە ئێش و ژانە رزگاری کردم دوو جار وتنـەوەی (یا باقي أنت الباقي ، یا باقي أنـت البـاقي) م بـوو کـە مانـای ئایـەتی پـیرۆز: ﴿ کل شيء هالك إلا وجهه ﴾ ئەگەیەنیٚ و ، روون کردنەوەی ئەوەش بەم شێوە:

کاتێك کە بۆ یەکەم جار وتم : (یا باقي أنـت البـاقي) ، یەکسـەر بـە وێنـەی نەشتەرگەرییەکان دەستی بە دەرمان کردن و چارەسەریی ئەو زامە مەعنەوییە لە ژمـارە نەهاتووانــە کـرد کـە لـە ئـەنجامی تیاچـوونی دنیـا و تیاچـوونی ئــەو خۆشەویستانەوە کە تیایا بـوون ـ وێنـەی عەبـدوڕڕەحمان ـ پەیـدا بووبـوون و ، لـە ئەنجامی کرانەوەی گرێی ئەو پەیوەندییانەی کە لە گەڵیانا پەیوەسـت بـووم پەیـدا بوو بوون .

بەڵام بۆ جاری دووهەم رستەی (یا باقي أنت الباقي) بووە مەڵهەمێك بۆ ئەو هەمووە زامە مەعنەوییانە .. بووە دەرمانێکی شیفابەخش بۆیـان . ئەمـەش بـە تیٚڕامان لەم مانایە :

کیٚ ئەڕوات با بڕوات ، چونکە خۆت باقییت و ، خۆشت بەسیت .. جـا مـادەم تۆ باقییت ئەوا درەوشانەوەیەك لە درەوشـانەوەکانی سـۆز و رەحمـەتت بـۆ هـەموو شتێکی تیاچوو بەسە و .. مادەم تـۆ هـەیت ئـەوا هـەر کەسـێك بـە هـۆی ئیمـان هێنانەوە بە بوونت لە مانای ئەو تیٚ بگات کە لە پەنای تۆدایە و ، بە پێی ئەو لە پەنابوونەشدا ، ئەویش بە نهێنیی ئیسلام ، هـەڵس و کـەوت بکـات ، ئـەوا ئـەو کەسە هەموو شتێکی هەیە . کەواتە فەنا و تیاچوون ، هـەروەها مـردن و عـەدەم پەردەی نویٚکردنەوەن و ، هۆن بۆ هات و چۆکردن و گەڕان بە جۆرەها مەنزڵی جیا جیادا .. تا ئەوەبوو بەم بیرکردنەوەیە ئەو حاڵەتە رۆحییـە جـەرگ سـووتێنەرە پـڕ خەفەتە و ، ئەو حاڵەتە تاریکە سامناکە گـۆڕان بـۆ حاڵـەتێکی شـادمانی دلاٚرا و

بەلەزەت و ، بۆ حاڵەتێکی نوورانیی خۆشەویست و دڵ کەرەوە . ئیتر زمان و دڵم، بگرە هەموو زەڕڕەیەکی جەستەم بە زمانی حاڵ (الحمد الله) یان دووبارە ئەکردەوە .[185]

دووهەم : نووسینی پەیامەکانی نوور

ماوەیەك بوو مامۆستا سەردەمی سەعیدی کۆنی واز لێ هێنابوو و ، بە پێی بۆچوونی سەعیدی نوێ کاری ئەکرد و ، خزمەتی قورئانی ئەکرد . جا کە گەیشتە بارلا ، لەو شوێنە کش و ماتەدا دەستی دایە سەرنجدان و بیرکردنەوە لە ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان ، تا نوور و بەرەکەتیان لێ هەڵ بگۆزێ و ، بیانکاتە دەرمانی دەردی دڵی خۆیشی و دڵی هەموو موسڵمانێك تا ئاخر زەمان ..

ئەوەبوو لە بارلا پەیامی حەشری نووسیی ..

رۆژێکیان مامۆستا لەسەر لێواری هێمن و جوانی دەریاچەی ئەگریدیر بەڕێوە ئەچوو و ، لە ئاوە شینەکەی و ، لە قەدپاڵی صەوز و جوانی چیاکانی دەوروبەری دەریاچەکە ورد ئەبوویەوە و ، بیری لە مەسەلەی زیندووبوونەوە دوای مردن و ، رۆژی قیامەت و پاداشتی پاشەڕۆژ ئەکردەوە ، کە دەستە و تاقمە مولحیدەکان بە شتێکی نەسەلماو و پڕوپووچی لە قەڵەم ئەدەن ، کە هیچ زانست و دەلیلێکی عەقڵیی پشتی ناگرن . مامۆستا دڵی هاتە جۆش و نزیکەی چل جار ئایەتی پیرۆزی : ﴿ فَٱنظُرۡ إِلَىٰٓ ءَاثَٰرِ رَحۡمَتِ ٱللَّهِ كَيۡفَ يُحۡيِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَآۚ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحۡيِ ٱلۡمَوۡتَىٰۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ٥٠ ﴾ (الروم : ٥٠) ی دووبارە کردەوە و ، لە لێواری دەریاچەکە ، بە دڵێکی گەرمەوە هات و چۆی ئەکرد ، هەتا ئەوەبوو دڵ و دەروونی لە مانای ئایەتەکە پڕ بوون و ، فەرمانی دا یەکێك لە قوتابییەکانی ئەو نوور و بەرەکەتە بنووسێت کە بە دڵیا دێت و ، سەرەنجام پەیامی حەشری لێ دەرچوو .

---

[185] اللمعات : ٣٧٣ ـ ٣٧٧ .

کە پەیامی حەشری نووسیی ، بەرەکەت کەوتە کاریەوە و ، لە بارلا (وتەکان) ی هەر هەموو لە وتەی یەکەمەوە هەتا سیی و سێهەم و ، مەکتووبات هەر هەموو لە مەکتووبی یەکەمەوە هەتا سیی و سێهەم و بەشی زۆری بریسکەکانیشی نووسیی و ، پاشماوەی بریسکەکانی لە ئیسپارتە لە ماوەی هەشت مانگدا تەواو کرد ..[١٨٦]

ئەوەی زۆر پێویستە کە ئازیزان لە یادیان نەچێت ئەوەیە پەیامی حەشر با وەك پەیامە زانستی‌یەکان تەماشا نەکرێت ، چونکە مامۆستا نوورسیی کە خۆی نووسیویەتی پەنجا جاری خوێندۆتەوە ! چونکە وەك رۆژانە پێویستمان بە نان و ئاو هەیە ، هەموو کاتێکیش پێویستمان بەو زانستە ئیمانی‌یانە هەیە کە لەم پەیامەدان .[١٨٧]

دەربارەی چۆنیەتیی نووسینی پەیامەکانی نوور مامۆستا لە (الشعاعات : ٥٤٢) دا ئەڵێت :

« قەدەر بە نەفیی‌کردن لە شارێکەوە بردمی بۆ شارێکی تر .. لەم کاتەدا لە کرۆکی دڵمەوە چەند مانایەکی مەزن پەیدا بوون کە لە بەرەکەتی قورئانی پیرۆز هەڵ قوڵابوون .. منیش بەو کەسانەی کە لە دەوروبەرمدا بوون نووسینمەوە ، کە ئەو پەیامانە بوون کە ناوی (پەیامەکانی نوور) یان لێ نرا .. بە راستیی لە نووری قورئانی پیرۆز هەڵ قوڵاون ، لەبەر ئەمە ئەم ناوە لە کرۆکی دڵمەوە هەڵ قوڵا .. جا من لە قەناعەتێکی تەواو و ، یەقینێکی بڕاوەدام کە ئەم پەیامانە لە بیر و بۆچوونی من وەرنەگیراون ، بەڵکو ئیلهامێکی خوایی‌یە کە خوای پاك و بێگەرد لە نووری قورئانی پیرۆزەوە رژاندوویەتی بەسەر دڵمدا و ، فەڕ و پیرۆزییشیان پێشکەش بە هەر کەسێك کردووە کە ئەیاننووسێتەوە ، چونکە من

---

[١٨٦] سیرة ذاتیة : ٢٣٤ .

[١٨٧] سیرة ذاتیة : ٢٣٥ .

لام یەقینە کە جگە بەم ڕێگایە ناتوانرێ پارێزگاریی لە ئیمانی کەسانی تر بکرێت، کەواتە نابێت ئەو فەیز و بەرەکەتانە لەوانە قەدەغە بکرێت کە بۆیان موحتاجن .

بەم شێوە دەستە ئەمینەکان بە نووسینەوە و بلاوکردنەوە قۆستنیانەوە و ، لایان یەقین بوو کە ئەمە رام هێنانێکی پەروەردگاریی و ، پاڵ پێوەنانێکی خوایی‌یە بۆ پاراستنی ئیمانی موسڵمانان و ، هیچ کەسێك ناتوانێ ئەو رامکردنە و پاڵ پێوەنانە خوایی‌یە قەدەغە بکات . ئیتر هەستم بە پێویستیی هەڵنانی هەرکەسێك کرد کە لەم ڕێبازەدا کار بکات ، ئەمەش بۆ بەجێ‌هێنانی ئەوەی کە دینەکەم فەرمانم بەسەردا ئەدات)) .

هەروەها بۆ هۆی ناونانیان ئەڵێت :

((هۆی ناونانی کۆمەڵەی وتەکان (کە سیی و سێ وتەن) و ، مەکتووبات (کە سیی و سێ مەکتووبن) و ، بریسکەکان (کە سیی و یەك بریسکەن) و ، تیشکەکان (کە سیانزە تیشکن) بە (پەیامەکانی نوور) ئەمەیە :

وشەی (نوور) بە درێژایی تەمەنم لە هەموو شوێنێك‌دا هاتۆتە بەردەمم وەك :

گوندەکەم ناوی : نوورسە و ..

دایکی خوا لێ خۆش‌بووشم ناوی : نووریەیە و ..

مامۆستای تەریقەتی نەقشبەندییشم : سەیید نوور موحەممەدە و ..

مامۆستای تەریقەتی قادرییشم : نوورەددینە و ..

مامۆستای قورئانیشم : نووری‌یە و ....

زۆربەی ئەو قوتابیانەشم کە لەلام ئەمێننەوە ناویان نوورە و ..

زۆربەی ئەوەش کە کتێبەکانم روون ئەکاتەوە و نوورانی‌یان ئەکات نموونە هێنانەوەی نووری‌یە و ..

یەکەم ئایەتی پیرۆزیش کە بۆ مێشکم و دڵم بریسکایەوە و ، بیرمی پێوە سەرقاڵ بوو ئایەتی : ﴿ ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ مَثَلُ نُورِهِۦ كَمِشْكَوٰةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۖ ٱلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ ۖ ٱلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ

وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌۚ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٍۗ يَهْدِي ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُۚ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَٰلَ لِلنَّاسِۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ (النور : ٣٥) و ..

ئەمەش کە زیاتر گرفتەکانی ، بۆ زانینی حەقیقەتە ئیمانییەکان حەل کردووە، بریتییە لە ناوی پیرۆزی (النور) ی ناوە جوانەکانی خوای گەورە و ..

بە بۆنەی تاسەمەندیی زۆریشمەوە بۆ قورئان و ، یەکلایی کردنەوەی خزمەتم لە پێناویدا ، ئەوا ئیمامی تایبەتم سەردارمان عوثمانی کوڕی عەففانە خوا لێی رازیی بێت . [١٨٨]

مامۆستا هەست بە سێ کەرامەتی قورئانیی لە وتەکاندا ئەکات و ، قوتابییەکانیش بە هیممەت و هەوڵ و کۆششی بێوچانیان کەرامەتێکی تر ئەخەنە پێش چاوان ، کە ئەمانەن :

یەکەم : پەیامەکان بە خێرایی و بە ئاسانیی ئەنووسران ، هەتا موعجیزاتی ئەحمەدیی لە ماوەی سێ ڕۆژدا و ، ڕۆژانە نزیکەی چوار سەعات لە نێو شاخ و باخ و باخاتەکاندا و بەبێ سەرچاوە ، نووسراوە .

پەیامی (من) کە بریتییە لە وتەی سییەهەم مامۆستا نەخۆش بووە و لە ماوەی پێنج یان شەش سەعاتدا نووسراوە ..

وتەی بیست و هەشتەم ، کە پەیامی بەهەشتە ، لە باخچەکەی سولەیماندا لە ماوەی سەعاتێك یان دوو سەعاتدا نووسراوە ، بە ڕادەیەك کە قوتابییەکان سەریان سوڕ ئەمێنێ ..

دووهەم : ئاسان ئەنووسرانەوە و ، ئەو کەسەش هەستی بە خۆشیی و تاسەمەندیی ئەکرد و ، بە هێچ شێوەیەك بێزار نەئەبوو ..

سێهەم : ئاسان ئەخوێنرێنەوە و ، هەتا زیاتریش دووبارە بکرێتەوە زیاتر تاسەمەندییان ئەکرێت .

---

[١٨٨] الملاحق ـ ملحق بارلا : ٧١ .

کەرامەتی چوارەمیش بریتی‌یە لەوەی کە خوسرەوی قوتابیی لە ماوەی مانگێك دا چواردە کتێب بە جوانیی و رێك و پێکیی ئەنووسێتەوە کـە یـەکێکیان پـەیامی پەنجەرەکان ئەبێت .[189]

مامۆستا زۆر بە رێزەوە سـەیری پەیامـەکانی نـوور ئـەکات و ، ئەیشـی دا بـە گوێی هەموان‌دا کە پەیامەکان موڵکی ئەو نین ، بەڵکو موڵکی قورئـانن ، لەبـەر ئەوە بە ئاشکرا دەری ئەبڕێت کـە پەیامـەکان چـەند نمەیـەکی سـیفەتە بـەرزەکانی قورئانی پیرۆزیان دەستگیر بووە . جـا پەیامـەکان ئەشـوبهێنێ بـە هێشـووە تـرێ بەلەزەتەکان و ، خۆیشی بە قەدە رەق و تەقەکانی ئەو رەزانە ..[190]

هەروەها بەوپەڕی تەوازوعەوە دەری ئەبڕێت کە ئەم نەی‌توانیوە حەقیقەتـەکانی قورئان جوان بکات ، بگرە نەشـی‌توانیوە جوانی‌یـان دەر بخـات ، بـەلاّم حەقیقەتـە جوانەکانی قورئان توانیویانە رستەکانی پەیامەکان جوان بکەن .[191]

یەکێك لە سیفەتە ناوازەکانی پەیامەکانی نوور ، کە بە هـیچ نووسـراوێکی تـر نەدرابێت ئەوەیـە کـە هـەموو حەقیقەتـە ئیمـانیی و قورئانی‌یـە گرنگـەکانیان بـە شێوەیەکی گەشاوە و گومـان‌بـڕ سـەلماندووە ، کـە ئەمـەش ئاماژەیـەکی غـەیبیی یەکجار بەهێز و ، چاودێری‌یەکی خوایی‌یە .

بۆ نموونە پیاوێکی زۆر بلیمەتی وەك ئیبن سینا دانی بە دەستەوسـانیی خـۆی‌دا ناوە بۆ تێگەیشتن لـە هەنـدێ حەقیقـەتی ئیمـانیی و قورئـانیی ، وەك مەسـەلەی حەشر ، کە دەری بڕیوە بە پێوەری عەقڵیی ناسەلمێ ، بەڵکو پێویستە بـە شـێوەی مەسەلەیەکی نەقڵیی بـڕوای پـێ بهێنـرێ ، کەچـیی پـەیامی حەشـر ، کـە وتـەی دەهەمـە ، زۆر بـە ئاسـانیی منـداڵ و عامـەی خـەڵك لـەو حەقیقەتانـە ئاگـادار ئەکات ..

---

[189] سیرة ذاتیة : ٢٣٦ ـ ٢٣٧ .
[190] المکتوبات : ٤٧٦ .
[191] المکتوبات : ٤٧٧ .

هەروەها مەسەلەکانی قەدەر و جۆزئی ئیختیاریی ، کە کەڵەزانای بەناوبانگ سەعدی تەفتازانیی بە پەنجا لاپەڕە توانیویەتی بۆ زانا پایە بەرزەکانی روون بکاتەوە ، کەچیی پەیامەکانی نوور ، لە وتەی بیست و شەشەم و باسی دووهەمدا، لە دوو لاپەڕەدا توانیویانە ئەو باسە بۆ عامەی خەڵکیش روون بکەنەوە ..

هەروەها مەسەلەی زۆری تر هەن کە بەو شێوە روونە تەنها لە پەیامەکانی نووردا سەلمێنراون ، ئەمەش ئەوە دەر ئەخات کە ئەم پەیامانە نووسینیان لە توانای مامۆستا نوورسییدا نیە ، بەڵکو لە بەرەکەتی قورئان هەڵ گۆزراون .[١٩٢]

سیفەتێکی تری پەیامەکان بریتی‌یە لە ئاسان نووسینیان ، چونکە مامۆستا کاتی کەم بووە بۆ ورد بینیی و لێکۆڵینەوە ، لە کاتێکدا کە ئەو نووسینانە بە چەندین کەڵەزانای لێهاتوو نەئەنووسران . دیارە ئەمەش چاودێری‌یەکی خوایی‌یە و، زۆربەی حەقیقەتەکان بە نموونە هێنانەوە ئەتوانن عامەی خەڵك تێ بگەیەنن .

هەتا بۆ پاکنووس و پیاچوونەوە هەستیان بە چاودێریی خوایی ئەکرد . لەگەڵ ئەوەشدا چ مامۆستا و چ ئەو قوتابیانەی کە یارمەتی‌یان ئەدا هەستیان بە ئاسانیی ژیان و گوزەرانیان ئەکرد و ، هەستیان بە کۆمەکیی خوا ئەکرد کە لەو خزمەتە نایابەدا بە کاری ئەهێنان . مامۆستاش سوپاسی خوای ئەکرد و ، ئەوەی بە فەزڵ و بەخشایشی پەروەردگاری لە قەڵەم ئەدا ..[١٩٣]

سیفەتێکی تریشیان بریتی‌یە لەوەی کە لە فەیلەسووفێکەوە بیگرە هەتا عەوامێك هیچ کەس رەخنەی لە پەیامەکان نەگرتووە ، ئەگەرچیی نوسخەی زۆریان لێ بڵاو بۆتەوە و ، دەست خەڵکێکی زۆریش کەوتوون و ، خەڵکێکی زۆریش کەڵکی لێیان وەرگرتووە و ، بەشێکیش لەو خەڵکە شەق و زللەیان خواردووە .[١٩٤]

---

[١٩٢] سيرة ذاتية : ٢٣٨ ـ ٢٣٩ .

[١٩٣] المكتوبات : ٤٨٥ .

[١٩٤] المكتوبات : ٤٨٣ .

سیفەتێکی تری پەیامەکان ئەوەیە کە زۆر بە خێرایــی ئەنووسـران ، هەرچـەندە مامۆستا نەخۆش بوایە ، یان لە بـارودۆخی سـەختدا بژیایـە لـە هـەمان کـاتدا پەیامەکان ئازاری کەسیان نەئەدا و ، نارەحەتیان نەئەکرد .[١٩٥]

تایبەتمەندییەکی تری پەیامەکان ئەوەیە کە زۆربەی زۆریان دەرمانی رۆحیی مامۆستا خۆی بوون و ، کـە دوای نووسینیشـیان پیشـانی هەنـدێك لـە دۆسـتانی ئەدان ، ئەوانیش هەستیان ئەکرد کە دەرمانی دەردە رۆحیی و دەروونییەکانی ئەم سەردەمەن .[١٩٦]

سیفەتێکی تریشیان ئەوەیە پەیامەکان بە تایبەت (وتەکان) کاریگەرییـەکی زۆریان بۆ سەر دڵ و دەروون هەیە ، بە رادەیەك کە دێڕێکیان ئەوەندەی لاپەڕەیەك و ، لاپەڕەیەکیان ئەوەندەی کتێبێکی تەواو کاریگەریی هەیە . ئەمەش بە بۆنـەی ئیعجازی قورئانی پیرۆزەوە .

هۆی ئەمەش ئەوەیە کە لە سەردەمە رابوردووەکاندا بنچینە ئیمانییەکان توند و بـەهێز بـوون و نووسـینی خواناسـەکان ئەگەرچـیی بێبەڵگـەش بوایـە لەلایـەن موسڵمانانەوە کـەڵکی لێ وەرئـەگیرا ، بـەڵام لـەم چـەرخانەی دواوەدا گـومڕایی و ئیلحاد بە ناوی زانستەوە دەستیان بۆ بنچینەکان و پایەکانی ئیمـان درێـژ کـرد و، نەخۆشییەکی سەخت تووشی دڵ و دەروونـی مرۆڤـەکان بـوو ، بۆیـە ئـەم چـەرخە پێویستیی بە دەرمانی یەکجار بەهێز و کاریگەر هەیە .

جا خوای خاوەن شـەفەقەت بـۆ چارەسـەریی گـومڕایی ئـەم چـەرخە نالـەبارە ، پەیامەکانی کردە دیاریی قورئان بۆ ئـەم چـەرخە و ، تـەوفیقی مامۆسـتای دا بـۆ نووسـینیان ، بـە تایبـەت بـە نموونـە هێنانـەوە کـە گەشـاوەترین و روون تـرین موعجیزەی قورئانە ، تا مامۆستا لەو بارودۆخە نالەبارەیدا بتوانێ بە چاك تـرین شێوە خزمەتی قورئان بکات و ، ئەو راستییانەی کە زۆر دوورن بە نموونە هێنانەوە

---

[١٩٥] المکتوبات : ٤٨٤ .

[١٩٦] المکتوبات : ٤٨٥ .

نزیکیان بخاتەوە و ، ئەوانەش کە پەرش و بڵاوٚن یەکیان بخاتــەوە و ، ئەوانــەش کــە بــەرز و بڵنــدن بــە ئاســانیی بیــان گــاتیٚ و ، دەربــارەی حەقیقەتــەکانی غــەیب و بنچینەکانی ئیسلامیش بگاتە یەقینی ئیمــانیی ، بۆیــە خــەیاڵ و وەهــم و عــەقڵ ناچاری خۆبەدەستەوەدان بوون ، بگرە نەفس و هەوا ، هەتا شەیتان ناچــاری چــەك فڕیٚدان بوون . جا مامۆستا ئەم هەموو کاریگەریيە ئەگێڕتەوە بۆ قورئانی پــیرۆز و ، بەشی خۆی هەر ئەوەندە دائەنیٚ کە لە کــاتی دامــاویی و دەستەوسـانییدا لــە خوا پاڕاوەتەوە تا دەرمانی دەردەکانی لــە قورئانــەوە دەســت گــیر ببــیٚ بۆیــە دەری ئــــەبڕێت کــــە دەرد و نەخۆشــــیيەکان لــــەوەوەن و ، دەرمــــانیش لــــە قورئــــانی پیرۆزەوەیە .[١٩٧]

سیٚهەم : نووسینەوە و بڵاوٚکردنەوەی پەیامەکان

نووسین و بڵاوٚکردنەوەی پەیامەکانی نوور شتێکی نــاوازە بــوو ، کــە تــا ئێســتا هیچ زانایەك یان نویٚخوازێــك بــەو شــێوەیە بەرهــەمی رەنــج و تەقــەلای خــۆی بــۆ موســڵمانان نەنووســیوە . پــێش هــەموو شــتێك مامۆســتا زۆر کــەم پەیامــەکانی ئەنووسیيەوە ، چونکە دەست خەتی زۆر ناخۆش بووەو و ، نەیتوانیوە بە خێرایــی بنووسێت . بەمــە زۆربــەی پەیامــەکان لــە کــاتی کــەف و کــوڵی دڵ و دەروونــیدا نووسران ، بەوەی کە فەرمانی بەسەر هەندێك لە قوتابییەکانیدا ئەدا تا ئەم بڵیٚ و، ئەوانیش بنووسن . پاشان نوسخە ئەسڵیيەکە ئەدرا بە قوتابیيان تا نوسخەی زۆری لەسەر بنووسنەوە و ، پاشان نووسراوەکان هــەر هــەموو بهێنرێنــەوە بــۆ مامۆســتا هەتا یەك بە یەك پیایانا بچێتەوە و ، هەر هەڵەیەکیان تێدا بێت راستی بکاتەوە .

ئیتر مامۆستا لە کاتی نووسیندا جگە لە قورئــانی پــیرۆز هــیچ سەرچــاوەیەکی تری بەلاوە نەبووە ، بەڵاٚم ئەوەبوو خوای گەورە زیرەکیيەکی بیٚوێنەی پیٚبەخشیی بوو..

---

[١٩٧] المكتوبات : ٤٨٦ ـ ٤٨٧ .

بەڕێز عەبدوڵڵا چاویش (١٨٩٥ ــ ١٩٦٠) ، کە یەکێکە لە شەیدایانی دێرینی پەیامەکان ، باسی چۆنیەتیی ئەنجامدانی خزمەتی پەیامەکان ئەکات ، کە دوای خۆرئاوا بوون گوندی (ئیسلام) ی بەجێ ئەهێشت و ، دەستی ئەدایە جانتاکەی کە ئەو پەیامانەی تێدا بوون کە حافیظ عەلیی نووسیبوونیەوە و، سەرانسەری شەو لە نێوان چیا و دۆڵەکاندا بە پێ ئەڕۆیشت هەتا لەگەڵ فەجردا ئەگەیشتە بارلا و سەیری ئەکرد وا مامۆستا چاوەڕوانیی ئەکات و ، بەوپەڕی شادمانییەوە پێشوازیی لێ ئەکرد و ، پێکەوە نوێژی بەیانییان بەجێ ئەهێنا . پاشان عەبدوڵڵا لێی ئەخەوت و ، بۆ رۆژی دووهەم دەست نووسەکانی لە مامۆستا وەرئەگرتن و ، شەو بارلای بەجێ ئەهێشت و ، بەرەو گوندی ئیسلام ئەکەوتەوە رێ، تا نووسراوەکان بداتە دەست حافیظ عەلیی .[198]

بۆ ماوەی بیست ساڵ پەیامەکان بەو شێوەیە ئەنووسرانەوە ، تا ئەوەبوو بۆ یەکەم جار بە رۆنیۆ چاپ کران ، بەڵام هەتا ساڵی ١٩٥٦ ز بە چاپی ئاسایی چاپ نەکران ، جگە لە پەیامی حەشر کە بە هۆی قوتابییەکەوە لە ئەستەنبووڵ بە نهێنیی بە چاپ گەیەنرا .[199]

لەو کاتەدا پیتە عەرەبییەکان گۆڕا بوون بە پیتی لاتینیی و ، چاپ کردن و بلاوکردنەوە پێیان قەدەغە کرا بوو و ، چاپخانەکانیان داخرا بوون ، ئیتر تاکە رێگای بلاوکردنەوەی نووسراوەکانی مامۆستای نەفییکراو و چاودێرییکراو بریتیی بوو لە نووسینەوە بە دەست و بە نهێنیی .

دیسان عەبدوڵڵا چاویش بۆمان ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت :

رۆژێکیان هاتم بۆ لای مامۆستا ، ئەبینم حافیظ عەلیی و ژمارەیەك قوتابیی وان لە لای . مامۆستا دەستی کرد بە دابەش کردنی چەند جوزئێك لە قورئانی پیرۆز بە سەریاندا تا بینووسنەوە ، لەگەڵ پیشاندانی چۆنیەتی نووسینەوە . جا

[198] ذكريات عن سعيد النورسي : ٣٣ .
[199] سيرة ذاتية : ٢٤٥ .

لەبەر ئەوەی کە من ئوممیی بووم و خوێندنەوە و نووسینم نەئەزانیی ، هەستام بۆ چا لیٚنان بۆیان تا بەشداریی پاداشتیان بکەم . بەلاٚم هەر کە چایەکەم هێنا تا دابەشی بکەم بەسەریاندا ، مامۆستا هەستا و چایەکەی لیٚم وەرگرت و ، دەستی بە دابەشکردنی کرد و ، منیش شەرمەزار بووم ، چونکە چۆن ئەبێت مامۆستا خۆی چا بەسەر قوتابییەکانیدا دابەش بکات ، بەلاٚم بە بۆنەی پیٚداگرتنییەوە بیٚدەنگ بووم .. پاشان مامۆستا فەرمووی :

نووسینەوەی چەند جوزئێکی قورئانی پیرۆز و ، هەوڵ دانتان لە پێناوی خوادا، لەلایەن ئەو خوایەوە وەرگیراوە کە لەم بارودۆخەدا ئەتان بینیٚ و ، مەلائیکەتە بەرێزەکانیشی وێنەتان ئەگرن . جا لەبەر ئەوەش کە من خزمەتکاری قورئانی پیرۆزم پێویستە خزمەتتان بکەم . ئەوەبوو ئەوان خەریکی نووسینەوە بوون و مامۆستاش چایەکەی بەسەریاندا دابەش کرد .[٢٠٠]

بەرە بەرە قوتابییانی پەیامەکان پەرەیان سەند ، بۆیە پەیامەکانیش ئەگەیشتنە گوند و شارۆچکە نزیکەکانی بارلا و ، دەستە پاکەکان ئەیان گواستنەوە و ، بە نهێنیی ئەخوێنرانەوە . دوای ماوەیەکیش گەیشتنە شارە دوورەکان و ، دڵ و دەروونە تینوەکانی نوور و هیدایەت پێیان رۆشن ئەبوونەوە .

قوتابییە دڵسۆزەکان ، بە ژن و پیاوەوە ، بە کوڕ و کچەوە ، بە هەزارانیان دەستیان دایە نووسینەوەی پەیامەکانی نوور .. بە دڵ و بە گیان .. بە شەو و بە رۆژ .. خەریکی نووسینەوە بوون . هەتا هی وا هەبوو لەو نووسەرانە حەوت ساڵ لە ماڵ دەرنەچوو بوو ، سەرگەرمی نووسینەوە بوو ، بە بیٚماندوو بوون و کۆڵ دان .. هەر تەنها لە گوندی (ساو) ی نزیك بە ئیسپارتەدا هەزار کەس سەرگەرمی نووسینەوە بوون .[٢٠١]

---

[٢٠٠] ذكريات عن سعيد النورسي : ٣٣ .

[٢٠١] سيرة ذاتية : ٢٤٦ .

لەم هەڵمەتە رۆشنبیری‌یەدا ئافرەتانیش دەوری چاکیان بینیی : ئەوانەیان کە نووسینیان ئەزانیی ئەوە خەریکی نووسینەوە بوون ، بەڵام نەخوێندەوارەکانیان لەسەر شێوەی وێنەکێشانی پیت و وشەکان ئەیاننووسینەوە .

هەندێك ئافرەتیش هاتنە خزمەتی مامۆستا و وتیان :

مامۆستا گیان ! بڕیارمان داوە ئێمە خۆمان ئەرکی رۆژانەی مێردەکانمان ئەنجام بدەین ، تا ئەوان بە یەکجاریی دەستیان بەتاڵ بێت بۆ نووسینەوەی پەیامەکانی نوور و ، ئێمەش لە پاداشتی خزمەتدا بەشدار بین .[٢٠٢]

مامۆستا نوورسیی ماوەی هەشت ساڵ و نیو لەم شارۆچکەیەدا مایەوە و ، خوای گەورە ویستی وەها بوو شارۆچکەی بارلای جوانکیلە لە دامێنی چیاکانی تۆرۆسدا ببێتە بنکە و قوتابخانەی یەکەمی بانگەوازی پەیامەکانی نوور . ئەمەش بۆمان دەرئەخات کە خاوەن غیرەتان لە هەموو بارودۆخ و هەل و مەرجێكدا لەسەر پێشکەشکردنی خزمەتی خۆیان بەردەوام ئەبن و ، هیچ تەگەرە و کۆسپێك ناتوانێت لە کاریان بخات .. بە دڵسۆزانە کار ئەکەن و ، گوێیان لە دژایەتیی و ناهەقیی نیە .. چەندە مافیان پێ شێل بکرێت ، ئەوان لەسەر خزمەت و ئەرکی خۆیان بەردەوام ئەبن .. گرنگ ئەوەیە خوا رازیی بکەن .

ئەوەبوو لە ساڵی ١٩٣٢ دا لەلایەن دەوڵەتەوە بڕیاری قەدەغەکردنی بانگی شەرعیی درا ، واتە بانگ بە عەرەبیی نەدرێت بەڵکو بە تورکیی ، ئەم بڕیارەش هەتا ساڵی ١٩٥٠ بەردەوام بوو ، کە ئەوەبوو حکوومەتی عەدنان مەندەریس بانگی گێڕایەوە بۆ دۆخی شەرعیی خۆی .

ئەم بڕیارە بەلای گەلی تورکیی موسڵمانەوە کارێکی یەکجار گران بوو ، بەڵام دەسەڵات چی‌یە ؟

لەو کاتەدا مامۆستا هات و چۆی مزگەوتێکی بچکۆلەی ئەکرد لە بارلادا کە خۆی تەعمیری کردبوو .. لەوێ پێشنوێژیی بۆ هەندێ نوێژکەری لادێیی ئەکرد .

---

[٢٠٢] سیرة ذاتیة : ٢٤٧ .

ئەوەبوو هەواڵ گەیشتە بەڕێز جەمالی بەڕێوەبەری پەخشداریی بارلا کە نوێژکەرانی ئەم مزگەوتە لەناو مزگەوتەکەدا بانگی شەرعیی ئەدەن . بۆ ئەوەی ئەم کارە قاچاخە بگرێت ، بەڕێوەبەری پەخشداریی کەمینێکی دانا تا ئەو کەسەی کە بانگ ئەڵێت بی‌گرێت .

ئەوەبوو لە نوێژی فەجردا نوێژکەرانیان گرتن و لە سەرما و سۆڵەی سەختی زستاندا و بە پێ ، کە رێگاکەش بە بەفر داپۆشرا بوو ، بردنیان بۆ فەرمانداریی ئەگریدیر .

ئەوەتا بانگ وێژی مزگەوتەکە ، بەڕێز شەمسیی کۆنش لە بیرەوەرییەکانی‌دا ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت :

لەسەر بانگ چەندە ئازاریان داین ، کاتێك کە بانگێکیان بە زمانی تورکیی بۆمان داهێنا ؟!

ئەڵێت : رۆژێکیان دایان بەسەر مزگەوتەکەی مامۆستا سەعیدی نوورسیی‌دا و، من و عەبدوڵلا چاویش و ، موصطەفا چاویش و سولەیمان و عەلی‌یان گرتن و ، ئەوانی تریان دەرکردنە دەرەوە . بە پێ و بەسەر بەفردا بردینیان بۆ شاری ئەگریدیر و ، لەوێ بەندیان کردین و ، هەر هەموو خەڵکەکەیان لە دواندنمان قەدەغە کرد .

رۆژێکیان هێنامیانە بەردەم (مدعي عام) و ، ئەفسەرێکی لە پلەی عەمید و عەقیددا بەلاوە بوو . پێمیان وت :

وەك بیستومانە صەد و بیست و پێنج لیرەی زێڕت داوە بەو پیاوە کوردە (مەبەستی مامۆستایە) ، جا بەو پارەیە چەند تەقەمەنی‌یان کڕیی ؟!

وتم حکوومەتی تورکیی وەك کەشتی‌یەك وەهایە و ، تۆ چاکتر ئەزانیت چیی دێتە ناوی و چییشی لێ دەرئەچێت . مامۆستا نە تۆپی هەیە و نە تفەنگ ، بەڵکو ئەو ئەیەوێ دڵ ئارامیی و تەبایی بلاو بکاتەوە .

لێمی پرسیی : ئایا منداڵت هەن ؟

وتم : بەڵێ .

وتی : ئەگەر راست نەکەیت و ، حەقیقەت نەڵێیت ، ئەوا سێدارە چاوەڕوانتە!

وتم : ئەم پیاوە خزمەتکاری قورئانە ، چیی بکات لە تۆپ و تفەنگ ؟ تفەنگ و تۆپی ئەو تەنها قورئانە .

کە دادگا دانرا ، حاکم لێمی پرسیی : کێ بە عەرەبیی بانگی دا ؟!

بڕیارم دا خۆم وەها دەربخەم کە هیچ نابیستم ، بۆیە بەبێ وەڵام جووڵەم لە خۆم بڕیی ، وەك پرسیارەکەم نەبیستبێ .

حاکم ئاوڕی دایەوە بۆ لام و پرسیی : ئایا ناوت سولەیمانە ؟

وتم : لەبەر ئەوەی کە زستان بوو ، رۆژێك زووتر هاتم .

حاکم وتی : پێتم وت : ناوت چی‌یە ؟

وتم : گەورەم لە خان خەوتم .

حاکم یەکجار تووڕە بوو ، بۆیە سەیری دەوروبەری خۆی کرد و هاواری کرد: ئەم پیسە بکەنە دەرەوە .[٢٠٣]

---

[٢٠٣] رجل القدر : ١٧٦ ـ ١٧٧ .

بەشی هەشتەم

بەندیخانەی ئەسکی شەهر

قوتابخانەی یووسفیی یەکەم

٢٥ / نیسان / ١٩٣٥ ـ ٢٧ / مارت / ١٩٣٦

لە ناوەڕاستی هاوینی ١٩٣٤دا مامۆستا نوورسیی لە بارلاوە ، بە سواریی عەرەبانەیەك کە ئەسپ رای ئەکیشا ، گوازرایەوە بۆ شاری ئیسپارتە .[٢٠٤]

دوژمنانی ئیسلام ، کە هەمیشە بۆ ئەهلی ئیمان لە سەنگەردان و ، خەریکی پیلان گێڕانن دژی خواناسان ، کە سەرنجی گەشە و پەرەسەندنی پەیامەکانی نوریان دا و ، هەستیان کرد وا دڵە پاکەکان باوەشی خۆشەویستی‌یان بۆ بانگەوازی ئیمان کردۆتەوە ، کەوتنە تەڵەنانەوە تا مامۆستا نوورسیی و قوتابیەکانی تاوانبار بکەن، کە گوایا کۆمەڵەیەکی نهێنیی دژی دەوڵەتیان دامەزراندووە ، تا بەو بۆنەوە حکوومەت دەستگیریان بکات .

ئەوەبوو لە ٢٥ ی نیسانی ساڵی ١٩٣٥ دا مامۆستا و قوتابیەکانی قۆڵ بەست کران و ، رەوانەی ئەسکی شەهر کران تا لەوێ بدرێن بە دادگا .. صەد و بیست قوتابیی لەگەڵ مامۆستادا کۆت کرایە دەستیان و بە سواریی لۆریی گەیەنرانە بەندیخانەی ئەسکی شەهر و ، رێگای نێوان ئیسپارتە و ئافیوونیش بە سەربازی چەکدار تەنرا و ، سەربازێکی زۆریان کردە پاسەوانی بنکەی والیی ئیسپارتە نەوەکو هەڵمەت ببرێتە سەری .

سەرۆکی ئەو مەفرەزەیە بەڕێز (رۆحیی) بوو کە بەزەیی بە مامۆستا و قوتابیەکانیدا ئەهاتەوە ، بۆیە فەرمانی دا کۆتەکانیان لە دەست بکەنەوە .. ئەم پیاوە دوای تێگەیشتن بووە دۆستی قوتابیانی نوور .[٢٠٥]

---

[٢٠٤] رجل القدر : ١٨٠ .

لــە رۆژی ٢٧ ی نیســانیش‌دا شــوكری قایــا وەزیــری نــاوخۆ خــۆی و ســەرۆكی جەندرمە ، لەگەڵ چەند مەفرەزەیەك سەربازدا هاتن بـۆ ئیسـپارتە و ، عیصـمەت ئینۆنۆی سەرەك وەزیرانیش بەو بۆنەوە سـەردانی پارێزگاكـانی خۆرهـەڵاتی كـرد ، نەوەكو بە هۆی گرتنی مامۆسـتاوە شۆڕشـیان تیـا بـەرپا ببـێ ، چـونكە دوژمنـە شاراوەكانی دین ئەوەیان بڵاو كردبۆوە كە (بدیع الزمان) و قوتابییـەكانی ئـەدرێن لە سێدارە ، تا ترس و لەرز بچێتە دڵی خەڵكەوە و ، نەوێرن لە قوتابخانەی ئیمـان نزیك بكەونەوە ، بـە مـەرجێك مامۆسـتا نوورسـیی بـە هـیچ شـێوەیەك كـارێكی سەلبیی دژی دەوڵەت ئەنجام نەئەدا ، بۆیە لەگەڵ ئەو هەمووە زوڵم و ناهەقی‌یـەی كە دەرهەق بە خۆی و قوتابییەكانی ئەنجام ئەدرا ، هیچ كارێكی دژایـەتیی و تۆڵـە سەندن رووی نەدا .. بەڵكو بەرامبەر بەوە ئەوان كاری چاك و كەڵك بەخشـیان لێ ئەوەشـایەوە تـا ئیمـان بـەلای خەڵكـەوە خۆشەویسـت بكرێـت و ، خـەڵك بـۆی دەربكـەوێ كـە ئیمـاندار هـیچ زیـانێكی لێ چـاوەڕێ ناكرێـت و ، خراپكـاریی بەرهەمی ئیلحاد و بێ‌دینی‌یە ![205]

مامۆستا و قوتابیانی خرانە بەندیـخانەوە و ، ئەوپەڕی سزا و ئازاریـان ئـەدرا، بەڵام مامۆستا لەسـەر ئیرشـاد و ئامۆژگـاریی بـەردەوام بـوو ، تـا ئـەوەبوو ، بـە كۆمــەكیی خــوا ، زۆرێــك لــە بەندی‌یــەكان تەوبــەیان كــرد و ، روویــان كــردە خواپەرستیی ..[206]

ماڵی یەكە یەكەی قوتابیان پشـكێنرا و چـیی پـەیامی نووریـان تێـدا بـوو كـۆ كرانەوە ، بەڵام دەوڵەت هیچ بابەتێكی تاوان باركردنی قوتابییانی دەست نەكەوت، لەگەڵ ئەوەش‌دا دادگا پانزە مـانگ بەنـدیی بـۆ مامۆسـتا بڕیـار دا و ، پـانزە لـە قوتابییەكانیش هەر یەكە شەش مانگ بەنـدیی و ، ئـەوانی تریـان بـەر دران ، كـە صەد و پانزە كەس بوون . بڕیاری دادگای جەزای گـەورەی ئەسـكی شـەهر ژمـارە

---

[205] رجل القدر : ١٨٠ ، سيرة ذاتية : ٢٥١ .

[206] سيرة ذاتية : ٢٥١ ـ ٢٥٢ ، رجل القدر : ١٨٠ ـ ١٨١ ، الشعاعات : ٥١٨ .

(١٢١) لە ١٩ / ٨ / ١٩٣٩ بووە و ، تەصدیقی دادگای تەمییزی یەکەمیش ژمارە (٢١١١) لە ١٢ / ١٠ / ١٩٣٥ بووە . (ب ٢ / ٨٣٢) .[٢٠٧]

لەو بەندیخانەیەدا مامۆستا و قوتابیەکانی سزای زۆریان چەشت ، ئەوەبوو بۆ ماوەی دوانزە رۆژ بێخواردن مانەوە و ، نەشیان هێشت قوتابیان دەست بە ئاو بگەیەنن ، بۆیە ناچار بوون لە قوژبنێکی قاوشەکەیاندا چاڵێك هەڵ بکەنن و بیکەنە ئاودەست .[٢٠٨]

مامۆستا خرایە بەندیخانەیەکی تاکە کەسییەوە ، تا سزا و ئازاری زیاتر بچەژێت ، کەچیی مامۆستا دەستی دایە خواپەرستیی و ، نووسینی پەیامەکانی نوور .. ئەوەبوو بریسکەی بیست و هەشتەم و ، بیست و نۆهەم و ، سییەهەم و ، پاشان تیشکی یەکەم و دووهەمی نووسیی و ، هەوڵیشی ئەدا بە هەر شێوەیەك بووە ئامۆژگاریی بۆ قوتابیەکانی بنێرێت هەتا دان بە خۆیاندا بگرن و ، بەرگەی سزا و ئازار بگرن و ، هەمیشە دڵیان لای خوا بێت و ، بە نیەتێکی خالیصەوە پەنای بۆ بەرن . هەروەها ئەو پەیامانەی کە ئەینووسین ئەیخستنە سەر پارچە کاغەزی بچووك و ، لە ناو پاکەتی شقارتەدا هەڵی ئەگرتن ، تا کاتێك کە دەستی بە ئاو ئەگەیاند ، یان سەرتاش ئەهاتە لای ئەو نووسینانەی ئەگەیاندە دەست قوتابیەکانی و ، ئەوانیش بە پەلە نوسخەیان لە بەر ئەگرتنەوە و ، بە نهێنیی رەوانەی دەرەوەیان ئەکردن ..

کاربەدەستانی دەوڵەت نەیانئەزانیی چۆن بەربەست لەبەردەم بڵاوبوونەوەی پەیامەکاندا دروست بکەن ، بۆیە وەك مشکی دەرمان خواردوویان لێ هاتبوو و، بە راست و بە چەپدا ئەگەڕان بۆ پەیامەکان ، بە هیوای ئەوەی مامۆستا و قوتابیانی تاوانبار دەرکەن .

---

[٢٠٧] سيرة ذاتية : ٢٥٢ .

[٢٠٨] الرجل القدر: ١٨١ .

ئەوەبوو لە پشکنینێكدا لەناو پەیامەکانی نووردا کتێبێکیان دۆزییەوە کە بە دەست لەسەری نووسرابوو (تایبەتە بە رەمەزان) .

کەوتنە پرسیار : داخۆ ئەم رەمەزانە کێ بێت ؟ لە کوێ ئەژیی و ، لە کوێ کار ئەکات ؟ ئەی چۆن تا ئێستا دەست گیر نەکراوە ؟ بێگومان کەسێکی بەناوبانگە وا ناوی لەسەر کتێبێك نووسراوە ، کەچیی قوتابیانی نوور دان بەوەدا نانێن کە ئەیناسن . کەواتە دیارترین یارمەتیدەری سەعیدی نوورسییە !

بۆ ئەمە دەوڵەت بڕیاری دا چیی شارۆچکە و گوندی ئەو ناوچەیە هەن بە وردیی بیانپشکنن بە دوای رەمەزان ناودا ..

دوای گەڕانێکی زۆر لادێییەکی بەستەزمانی سادە و نەخوێندەواریان دۆزییەوە کە ناوی رەمەزان بوو .. ئەو هەژارە دەستگیر ئەکەن و ، بە کۆت و زنجیرەوە و، بە پاسەوانییەکی توندەوە رەوانەی بەندیخانەی ئەسکی شەهری ئەکەن، هەرچەندە چەند جار سوێندی بۆ خواردن کە ئەو نەخوێندەوارە و ، لە ژیانیا هیچ پەیامێکی نووری نەدیوە و ، چاویشی بە (بدیع الزمان) نەکەوتووە .

چەند سوێندی خوارد و ، چەندیش پاڕایەوە بێهوودە بوو .. دوو مانگی رەبەق لە بەندیخانەدا مایەوە ، هەتا ئەوەبوو یەکێك لە لێپرسراوان لە کتێبەکە کۆڵییەوە، سەیری کرد ئەم کتێبە دەربارەی ئاداب و حیکمەتی رۆژووی مانگی رەمەزان باس ئەکات .[٢٠٩]

مامۆستا و قوتابیەکانی بە چەند ماددەیەك تاوانبار کرا بوون کە ئەمانەن :

ماددەی یەکەم : دەنگ و باس بڵاو بووبوویەوە کە نیازی ئەوە کراوە ئاسایشی وڵات تێك بدرێت ، ئەویش لە رێی بەکارهێنانی دینەوە ، بە بیانووی گێڕانەوەی دەسەڵاتی شەریعەت .

مامۆستا ئەو هەواڵە ئەداتە دواوە و ، بۆ هەموانی دەرئەبڕێت کە ئەوان سەرگەرمی زانستە ئیمانیەکانن و ، بە هیچ شێوەیەك ئاوڕ بەلای شتی ترەوە

[٢٠٩] رجل القدر : ١٨١ ـ ١٨٢ .

نادەنەوە . ئـەوان تـەنها رەزامەنـدیی خوایـان مەبەسـتە . هـەروەها ئـەیدات بـە گوێیاندا کە ئەو پیاوێکە چووە بە ساڵدا و ، چاوەڕوانی سەفەری قیامەتە و ، بە تەمای ژیانی فانیی نیە ، چونکە لە لای یەقینە کە ئەمرێت و ئەچێتە ناو قـەبری تەنگ و تاریکەوە . بۆ ئەمە پەیامەکانی نـوور بـە چارەسـەر ئـەزانێت تـا قـەبری چاڵی عەدەم و نەمان بگۆڕێت بۆ دەرگای بەهەشت و ، هەرکەسیش ژێر بێت تەنها بۆ ئەو ئامانجە بەرزە خۆی ماندوو ئەکات .

مامۆستا کاربەدەستان ئاگادار ئەکات کە ئەوپـەڕی بێویژدانی‌یـە پەیامـەکانی نوور مافی خۆیان پێیان نەدرێت و ، وەها سەیر بکرێن کە بۆ مەبەسـتی سیاسـیی بەکار ئەهێنرێن .

ماددەی دووهـەم : لـە کۆتـایی هەنـدێ پـەیامدا ، وەك مـوعجیزاتی ئەحمـەدیی ، ئیمزای هەندێ لە قوتابیـان بەرچـاو ئەکـەوێت و ، ئـەوە ئەگەیـەنێت کـە ئیمـزای ئەندامانی کۆمەڵەیەك یان دەروێشانی تەریقەت بن !

مامۆستا لـە وەڵامـی ئەمـەدا کاربەدەسـتان ئاگـادار ئـەکات کـە ئـەو خـاوەن ئیمزایانە هیچ تاوانێکیان نیە ، چونکە ئەوانە پیاوی قیامەتن . هەتا یەکێك لـەو بەڕێزانە برایەکی موسڵمانی یەکجار خاوێن و رەوشت بەرز بووە ، کە موقەددەمی خانەنشین ، خوا لێ خۆش بوو بەرێز عاصیم بووە . کاتێك کە لە ئیسپارتە بۆ پرس و جواب بـانگی ئەکـەن ، بـۆی دەرئەکـەوێت کـە ئەگـەر راسـتیی بڵێـت زیـان بـە مامۆستاکەی ئەگات و ، گەر درۆیـش بکـات تەمـەنی دوور و درێـژی پڕشـەرەفی سەربازیی خۆی لەکەدار ئەکات ، بۆیە لە خوا پاڕایەوە کە گیانی بکێشێت .

ئەوەبوو خوای پەروەردگاریش دۆعاکەی لێ وەرگرت و هەر لـەو کاتـەدا گیـانی کێشا و ، پلەی شەهیدی راست و دروستیی دەست گیر بوو .

لـەم رووداوەشدا کـەراماتێکی پەیامـەکانی نوورمـان بـۆ دەرئەکـەوێ ، کـە هەرکەس بەشداریی دەرسی پەیامەکان بکات ، گیانی بە ئاسانیی ئەکێشرێت .

مادده‌ی سێهه‌م : په‌یامه‌كان بوونه‌ته كۆسپی به‌رده‌می ئازادیی و ، ئاسایشی گشتیی تێك ئه‌ده‌ن ، چونكه به‌بێ ره‌زامه‌ندیی ده‌وڵه‌ت بڵاو بوونه‌ته‌وه و ، بوونه‌ته هۆی به‌هێزبوونی هه‌ستی ئیمانیی .

له وه‌ڵامدا مامۆستا ده‌ری ئه‌بڕێت كه په‌یامه‌كانی نوور مایه‌ی په‌خشان كردنی نوور و رووناكیین و ، رووناكییش هیچ زیانێكی لێ ناكه‌وێته‌وه ، چونكه ئه‌مه سیانزه ساڵه ده‌ستبه‌رداری سیاسه‌ت بووه و ، خه‌ریكه حه‌قیقه‌ته پیرۆزه‌كانی ئیمان ئه‌چه‌سپێنێ ، كه بنچینه‌ی هه‌ردوو ژیانی دنیا و قیامه‌تن و ، له سه‌دا نه‌وه‌د و نۆی ئه‌م میلله‌ته موباره‌كه موسڵمانه ، دوای خوێندنه‌وه‌ی په‌یامه‌كان شاهیدیی ئه‌دات كه به كه‌ڵكن و هیچ زیانێكیان پێوه نه‌بینراوه .

هه‌روه‌ها ئه‌ی‌دا به گوێیاندا كه په‌یامه‌كان مایه‌ی چه‌سپاندنی ئه‌من و ئاسایشی ولاتن و ، سه‌رچاوه‌ی هه‌موو ره‌وشت و سیفه‌تێكی به‌رزن و ، بێ‌ئیمانیی مایه‌ی ئاژاوه‌یه .

هه‌روه‌ها ئه‌یهێنێته‌وه یادیان كه سیی ساڵ له‌وه و به‌ر وه‌زیری موسته‌عمه‌راتی به‌ریطانیی ده‌ری‌بڕیوه كه ئه‌وانی ئه‌ورووپایی ناتوانن به ته‌واویی حوكمی موسڵمانان بكه‌ن هه‌تا قورئان به ده‌ستیانه‌وه بێت ، بۆیه پێویسته له ناوی به‌رن و موسڵمانانی لێ دوور بخه‌نه‌وه .

جا وته‌ی ئه‌م پیاوه مامۆستا نوورسیی دائه‌چڵه‌كێنێ و ، وریای ئه‌كاته‌وه كه چ پیلانێك دژی موسڵمانان ئه‌كێشرێت ، بۆیه قۆڵی مه‌ردایه‌تیی لێ هه‌ڵ ئه‌ماڵێ و، بڕیار ئه‌دات خۆی بۆ خزمه‌تی قورئان یه‌ك‌لایی بكاته‌وه و ، دوای جیهادی نه‌فسی خۆی رووی جیهادی ئه‌كاته فه‌یله‌سووفه گومڕاكانی ئه‌ورووپا ، تا ئه‌وه‌بوو به‌ره‌كه‌تی قورئان گه‌یشته فریای و ، په‌یامه‌كانی نووری نووسیی ، تا ده‌م‌كوتی ئه‌و مولحیدانه بكات .

مادده‌ی چواره‌م : هه‌واڵ ئه‌درێت كه مامۆستا ده‌رسی ته‌ریقه‌ت ئه‌ڵێته‌وه ، كه ئه‌مه‌ش به‌لای ده‌وڵه‌ته‌وه كارێكی یاساغه .

مامۆستایش ئەوە روون ئەکاتەوە کە ئەو خەریکی راستی‌یەکانی ئیمانە و ، ئەم سەردەمە بە سەردەمی تەریقەت نازانێت ، چونکە زۆر خەڵك ئەچێتە بەهەشتەوە بەبێ شوێن‌کەوتنی تەریقەت ، بەلاّم بەبێ ئیمان هیچ کەس ناچێتە بەهەشتەوە.[٢١٠]

جا هەروەك مامۆستا بەوە تاوانبار ئەکرا کە کۆمەڵەی نهێنیی پێك هێناوە ، یەخەشیان ئەگرت کە پارە لە کوێ دێنن بۆ بەڕێوەبردنی ئەو کۆمەڵەیە ؟ مامۆستاش وەلاّمی ئەدانەوە کە ئەو دەستی لە سیاسەت شۆردووە و ، پەنای بە خوا گرتووە لە شەیتان و لە سیاسەت و ، ئەوە دە ساڵیشە وا لە ئیسپارتەدا و ، بە وردیی چاودێریی ئەکرێت ، بێ‌ئەوەی خەریکی سیاسەت بێت .

هەروەها لە رێگای ئیمانەوە بە لە صەدا نەوەد و نۆی هاوولاّتیانەوە پەیوەندیی ئیمانیی ئەبێت ، کەچیی لە رێی دروست کردنی (کۆمەڵە) وە پەیوەندیی تەنها بە چەند کەسێکی کەمەوە ئەبێت .

مامۆستا دەری ئەبڕێ کە بە دڵ گەلی تورکیی خۆش ویستووە ، چونکە ئەوە گەلێکە بەر ستایشی قورئان کەوتووە و ، ئەمیش بە شاهێدیی هەزار تورکیی ئەوەندەی هەزار تورکیی هەڵگری بیری نەتەوایەتیی خزمەتی بەو گەلە کردووە و ، خۆی حەزی کردووە لەو غەریبی‌یەدا و لەناو ئەو گەنجە خوێن گەرمانەدا بمێنێتەوە . روونیشی ئەکاتەوە کە ئەو بە پارەیەکی یەکجار کەم ژیانی گوزەراندووە و دەستی لە کەس پان نەکردۆتەوە ، بە رادەیەك کە رۆژێکی بە چل پارە بەسەر بردووە و ، حەوت ساڵیش عەبایەکی پۆشیوە کە لە حەفتا جێگاوە پینە کراوە.[٢١١]

کاربەدەستان بیانوویەکی تریان بە مامۆستا ئەگرت کە بریتیی بوو لە موحاسەبەکردنی لەسەر لانەبردنی کلاّو و مێزەرەکەی و ، لەسەر نەکردنی شەبقە . ئەویش وەلاّمی ئەدانەوە کە ئەو یاسایە ئەم ناگرێتەوە چونکە ئەم لە ژیانی گۆشەگیریی‌دا ئەژیت .[٢١٢]

---

[٢١٠] سيرة ذاتية : ٢٥٣ ـ ٢٦٠ .

[٢١١] سيرة ذاتية : ٢٦١ ـ ٢٦٢ .

[٢١٢] سيرة ذاتية : ٢٦٩ ـ ٢٧٠ .

پاشان داوا لە کاربەدەستان ئەکات کە لە خۆی و پەیامەکانی بگەڕێن ، چونکە هێزێك پشتگیریی پەیامەکان ئەکات کە بە هیچ شێوەیەك بەوان چار ناکرێت .. دەی با ئیتر سزا و ئازاری قوتابیيە بێتاوانەکان نەدەن ، نەوەکو خەشم و قینی خوای بەدەسەلاٚت بجوولێت و بەلاٚ و گرانیی و دەرد و دا بەسەر ولاٚت دا ببارێن .

دوای ئەوەش داوای گێڕانەوەی ئەو پەیامانەی ئەکات کە دەولەت دەستی بەسەردا گرتوون کە بایی هەزار لیرە زیاتر ئەبن ، چونکە هیچ رستەیەکی نەگونجاویان لە خۆ نەگرتووە و ، لە مەسەلە ئیمانیيەکان و لە ئیعجازی قورئان ئەدوێن و ، باسی بیرەوەریی سەردەمی پیری خۆی ئەکەن .[٢١٣]

مامۆستا بە چیرۆکێك بە کاربەدەستانی رائەگەیەنێت کە مادەم کاربەدەستان دەعوایان لەسەری هەیە ئەو مافی خوراوە و ، کەسێك نیە بەرگریی لێ بکات . ئەمەش چیرۆکەکەیە :

لە دێرین زەماندا سولٚتانێك تووشی دەردێك ئەبێت کە جگە بە خوێنی منداڵێك بە هیچ شتێك چارەسەر ناکرێت . ئەوەبوو باوکێك بە پارە کوڕەکەی هێنا بۆ سەربڕین و ، حاکمیش فەتوای بۆ دا ..

بۆ ئەم سەربڕینە کۆڕێك گیرا و منداڵەکەشیان هێنایە بەردەم کۆڕەکە . منداڵەکە کە زانیی سەری ئەبڕن ، لە جیاتیی شیوەن و هاوار و پاڕانەوە تا لێی بگەڕێن ، دایە قاقای پێکەنین ..

بە سەرسوڕمانەوە لێیان پرسیی :

ـ بۆچ داد و هاوار ناکەیت ، لە بریی پێکەنین ؟

وەلاٚمی دایەوە : ئەگەر مرۆڤ تووشی لێقەومانێك ببێ ، یەکەم کەسێك کە ئەو هاواری بۆ بەرێت باوکیەتی ، پاشان بۆ لای حاکم ، پاشان بۆ لای سولٚتان . ئەوەتا باوکم ئەم فرۆشێ تا سەرم ببڕن و ، حاکمیش بڕیاری کوشتنمی دەرکردووە و،

---

[٢١٣] سيرة ذاتية : ٢٧٠ .

سولْتانیش چاوەڕوانی خوێنەکەمە . جا حاڵ و هەڵوێستی وەها سەیر و نامۆ و ناشیرین و قیزەون ، کە تا ئێستا شتی وەها نەبینراوە ، هەر شایانی پێکەنینە .

مامۆستا روو ئەکاتە شوکریی قایای وەزیری ناوخۆ و پێی را ئەگەیەنێت کە ئەویش وەك ئەو منداڵە بێچارەیەی لێ قەوماوە . لە کاتێكدا کە ئەو بە تەمایە بارودۆخی گوزەرانی بباتە بەردەم والیی شار ، کە نوێنەری حکوومەتە ، پاشان بۆ لای عەدالەتی مەحکەمە ، پاشان بۆ لای وەزیری ناوخۆ ، تا لەو ستەمە ئاگادار بکرێن کە مامۆستا و قوتابییەکانی روو بە رووی بوونەتەوە و ، لە ژێر چنگی زاڵمان دەریان بهێنن ، ئەبینن وەزیری ناوخۆش تووشی غروور و لە خۆبایی بوون بووە و ، بە بەڵگەی هیچ و پووچ ئەیەوێ لەناویان بەرێت .

دادی خۆی لە دەستی شوکریی قایا ئەباتە بەردەم شوکریی قایای وەزیری ناوخۆ !! [٢١٤]

سەرەنجام دادگا لە ١٩ / ٨ / ١٩٣٥دا حوکمی دەرکرد کە بریتیی بوو لە بەندکردنی بۆ ماوەی یانزە مانگ لە سزای بلاْوکردنەوەی پەیامی (بالاْپۆشیی) دا . [٢١٥]

لە ساڵی ١٩٣٥دا و لەو کاتەدا کە مامۆستا توندی بەندیخانەی ئەسکی شەهر کرابوو (مدعي عام) ی دادگای جەزای گەورە لە ئەسکی شەهر ئەگێڕێتەوە کە رۆژێکیان مامۆستا نوورسیی لە بازاڕدا ئەبینێ . سەرسام ئەبێت و راستەوخۆ پەیوەندیی بە بەڕێوەبەری بەندیخانەوە ئەکات و بە هەڕەشەوە پێی ئەڵێت :

چۆن رێتان بە (بدیع الزمان) داوە دەرچێت بۆ بازاڕ ، من بە چاوی خۆم لە بازاڕدا دیم ؟

بەڕێوەبەریش وەڵامی ئەداتەوە : ببوورن ، گەورەم ! (بدیع الزمان) لە بەندیخانەدایە و ، ئەشتوانن بفەرموون بێن بۆ بینینی لە بەندی تاکە کەسییدا .

---

[٢١٤] سيرة ذاتية : ٢٧١ ـ ٢٧٢ .

[٢١٥] سيرة ذاتية : ٢٥٢ ، رجل القدر : ١٨٥ .

(مدعي عام) دێت و پێکەوە لەگەڵ بەڕێوەبەردا سەردانی بەندیخانە ئەکەن و، ئەبینن مامۆستا وا لەوێ ..

ئەم دەنگ و باسە لە نێوان حاکمەکاندا بلاْوە ئەکات و خەڵکیی بە کەرامەتی مامۆستای لە قەڵەم ئەدەن .

هەر لەو جۆرە بەڕێوەبەری بەندیخانەی ئەسکی شەهر ڕووداوێکی تر ئەگێڕێتەوە کە جارێکیان دەنگی (بدیع الزمان) ی بەرگوێ ئەکەوێت و ، داوا ئەکات لە بەندیخانە دەرچێت بۆ ئەنجام دانی نوێژی جومعە لە مزگەوتی (ئاق جامع) . لە کاتی نوێژدا سەر لە زیندانەکەی مامۆستا ئەدات و ، سەیر ئەکات (بدیع الزمان) ی لێ نیە و ، پاسەوانەکان لە جێی خۆیانن و ، دەرگاکانیش قوفڵ دراون ..

بەڕێوەبەر بە پەلە ئەچێت بۆ مزگەوتی ناوبراو و ، ئەبینێ وا مامۆستا لە لای راستی ریزی یەکەمی مزگەوتدایە . دوای نوێژ ئەگەڕێت بە دوایدا و نایدۆزێتەوە . بە پەلە ئەگەڕێتەوە بەندیخانە و ، ئەبینێ وا (الله أکبر) ئەڵێت و ئەچێت بە سەجدەدا .

ڕووداوی تریش لەو جۆرە چەندین جار ڕوویان داوە کە مامۆستا لە بەندیخانەی دەنیزلییدا بووە ، لە نوێژی فەجردا بەشداریی نوێژی جەماعەتی کردووە .

جا ئەم هەواڵانە کاربەدەستانی حکوومەت ئەیان گێڕانەوە کە دژایەتیی مامۆستایان ئەکرد .[٢١٦]

جا مامۆستا نوورسیی پێی خۆش بووە ئەم ڕووداوانە لە خۆی دوور بخاتەوە و ، بە کەرامەتی پەیامەکانی نووریان لە قەڵەم بدات .

دەربارەی کەرامەتیش بەڕێز (کمال طان أر) ئەمەمان بۆ ئەگێڕتەوە و ئەڵێت :

قوتابیی دوا قۆناغی کۆلیژی یاسا بووم .. ئەبوایە سەرمان لە دادگا و بەندیخانەکان بدایە .. ڕۆژێکیان بۆ سەردانی مامۆستا چووم بۆ بەندیخانەی

---

[٢١٦] تأریخ حیاة الأستاذ ـ حیاة أسکي شهر .

ئەسکی شەهر .. کە چوومە ژوورەوە لای ئەبینم لەسەر بەرماڵەکەی دانیشتووە و، خەریکی خوێندنی ویردی دوای نوێژە .. دەستیم ماچ کرد و ، پێم وت :

ـ مامۆستاکەم ! ئەڵێن کەراماتی غەیبیی زۆرتان پێوە ئەبینرێن ، کەچیی من هیچ حاڵەتێکی لەعادەت بەدەرم پێتانەوە نەدیوە . جا ئەگەر بە راستیی ئەو حاڵەتانە هەن ، ئەوا لەبەر دەممدا دەریان بخەن ! بۆ نموونە با تەسبیحەکەتان بچێت بەڕێوە .

مامۆستا زەردەخەنەیەکی کرد و ، ئەم چیرۆکەشی بۆ باس کردم هەتا کارەکە روون بکاتەوە :

ـ پیاوێك کوڕێکی ئەبێت و یەکجار خۆشی ئەوێت ، چونکە تەنها ئەو کوڕەی هەبوو .. رۆژێکیان لەگەڵ خۆیدا بردی بۆ دووکانی دوڕ و گەوهەر تا هەندێ دیاریی بەنرخی لە ئەڵماس و گەوهەر ، بە پێی حەزی کوڕە خۆشەویستەکەی ، بۆی بکڕێت ، هەتا بیسەلمێنێ کە یەکجار خۆشی ئەوێت .

دووکاندارەکە سەقفی دووکانەکەی بە میزەلانی رەنگا و رەنگ رازاندبۆوە ، تا سەرنجی موشتەریەکان رابکێشێت . کاتێك کە منداڵەکە چووە ناو دووکانەکەوە کە بە میزەلانەکان رازابۆوە ، رەنگە دڵ رفێنەکانیان سەرنجیان راکێشا و بە گریانەوە وتی :

ـ بابە ! ئەمەوێ ئەو میزەلانانەم بۆ بکڕیت .. میزەلانم ئەوێت .

ـ کۆرپە خۆشەویستەکەم ! من گەوهەری بەنرخ و ، ئەڵماسی گران بەهات بۆ ئەکڕم . کەچیی منداڵەکە هەر لەسەر داواکردنی میزەلانەکان سوور بوو .

دوای ئەوەی کە مامۆستا نموونەکەی تەواو کرد ، وتی :

ـ براکەم ! من شاگرد و خزمەت کارم لە دووکانی گەوهەری قورئانی پیرۆزدا، نەك فرۆشیاری میزەلانی رەنگا و رەنگ .. لە دووکانەکەمدا میزەلان نافرۆشم و، دووکان و بازاڕی منیش تەنها ئەڵماسی نەمری قورئانی پیرۆزی تێدایە ! جا، براکەم ، من سەرگەرمی جاڕدانم بۆ نووری قورئان .

ئیتر لە مەبەستی مامۆستا تیٚگەیشتم و ، هەستم بە هەڵەی خۆم کرد .[٢١٧]

مامۆستا کە لە ئەسکی شەهر بەند ئەکریٚت . پەیوەندیی بە قوتابیەکانیەوە ئەکات و ، بە نامە ئامۆژگاریی‌یان بۆ ئەنیٚریٚت ، تا لەسەر کاری پیرۆزیان بەردەوام بن و ، پڕوپاگاندەی ناحەزان کاریان تیٚ نەکات .

رۆژیٚکیان ، کە جەژنی کۆماریی بوو ، مامۆستا لەبەردەم پەنجەرەی بەندیخانەکەی ئەسکی شەهردا ، کە بەسەر قوتابخانەیەکی دواناوەندیی کچاندا ئەیڕوانی ، دائەنیشیٚت .. سەیر ئەکات وا قوتابیی‌یە کچەکان بە بۆنەی جەژنی کۆماریی‌یەوە ، لە گۆرەپان و حەوشەی قوتابخانەکەدا خەریکی یاریی و هەڵ پەڕکیٚ و سەماکردنن . لە ناکاو حاڵی ئەو کچە گەنجانە لەسەر شاشەیەکی مەعنەویی دیٚتە بەرچاوی مامۆستا کە دوای پەنجا ساڵ چی‌یان بەسەر دیٚت . ئەوە دیٚتە بەرچاوی کە نزیکەی پەنجا لەو کچانە لە کۆی شەصت قوتابیی ئەمرن و ، لاشەیان ئەبیٚتەوە بە گڵ و ، لەناو قەبردا سزا ئەدریٚن و ، دە قوتابییشیان ئەبنە پیرەژنی ناشیرین و ، تەمەنیان ئەگاتە حەفتا و هەشتا ساڵیی ، کە دەم و چاویان ناشیرین ئەبیٚت و ، جوانی‌یان لە دەست ئەدەن و ، لە ئەنجامی قیٚز و بیٚز و سووك سەیرکردنی کەسانی دەوروبەریان هەست بە ئیٚش و ئازار ئەکەن و ، لە ژیانی خۆیان بیٚزار ئەبن ، چونکە لە کاتی گەنجی‌یاندا داویٚن پاکیی خۆیانیان نەپاراستووە !

کە مامۆستا ئەم دیمەنەی دیٚتە بەرچاو بەزەیی بە حاڵیاندا دیٚتەوە و ، دڵی دیٚتە کوڵ بۆیان ، بە گەرمیی بۆیان ئەگریی ، بە رادەیەك کە سەرنجی هەندیٚ لە هاوڕیٚیانی بەندیخانە رائەکیٚشیٚ و ، ئەوانیش بە پەلە دیٚن بە دەمیەوە و ، لە هۆی ئەم گریانەی پرسیاری لیٚ ئەکەن .

ئەمیش داوایان لیٚ ئەکات کە ئیٚستا وازی لیٚ بهیٚنن و ، لیٚی دوور بکەونەوە .[٢١٨]

---

[٢١٧] ذكريات عن سعيد النورسي : ٣٧ .

ئەمە دڵ و دەروونی ئیمانداره .. بەزەیی بە لێقەوماواندا دێتەوە .. بۆ حاڵی سەرگەردان و گومڕایان فرمێسك هەڵ ئەڕێژێت .. حەز ناكات مرۆڤەكان سەرلێشێواو و بەدبەخت بن و ، سەرەنجامیش ببنە خۆراكی ئاگری دۆزەخ ..

هەر لە بەندیخانەی ئەسكی شەهردا مامۆستا تیشكی یەكەمی نووسیی كە بریتییە لە مانای ئیشاریی سیی و سێ ئایەتی قورئانی پیرۆز كە ئاماژە بۆ پایەداریی پەیامەكانی نوور ئەكەن .

هەروەها ئەم پەیامانەشی نووسیی : بریسكەی بیست و حەوتەم ، كە مامۆستا لە بەردەم دادگای ئەسكی شەهردا بەرگریی لە خۆی و پەیامەكانی ئەكات و، بریسكەی بیست و هەشتەم ، كە نامەی دڵدانەوەن بۆ براكانی لە بەندیخانەدا و، بریسكەی بیست و نۆهەم ، كە بە عەرەبیی نووسیویەتی و ، بریسكەی سییهەم كە شەرحی شەش ناوی پیرۆزی (الإسم الأعظم) ئەكات : (الفرد ، الحي ، القيوم، الحكم ، العدل ، القدوس) و ، تیشكی دووهەم كە تەوحید ئەسەلمێنێ و، ماناكانی (قل هو الله أحد) روون ئەكاتەوە ..[٢١٩]

[٢١٨] الشعاعات : ٢٤٧ .

[٢١٩] سيرة ذاتية : ٣٠١ .

بەشی نۆهەم

نەفیی کردن بۆ قەسطەموونیی

قوتابخانەی نووریی دووهەم

١٩٣٦ ـ ١٩٤٣ ز

مامۆستا لە ئەسکی شەهر ساڵێك بەند کرا و ، دوای تەواوبوونی ئەو ماوەیە نەفیی کرا بۆ قەسطەموونیی ، کە ئەبوا حکوومەت دەستی لە یەقەی بەردایە و ئازادی بکردایە تا لە هەر کوێ پێی خۆشە نیشتەجێ ببوایە .

بەڵێ لە ٢٧ / ٣ / ١٩٣٦ دا بەبێ هیچ بەڵگەیەکی قانوونیی نەفیی کرا بۆ شاری قەسطەموونیی .

سەرەتا کە گەیشتە ئەوێ ، بۆ ماوەی سێ مانگ لە بنکەی پۆلیس مایەوە . ئەوەبوو لە هەموو لایەکەوە ، بەو پیرییە خەم و خەفەت و دەست لە خۆ بەردان روویان تێ کرد ، بەلاَم خوای خاوەنی سۆز و شەفەقەت دەرووی لە مامۆستای بێناز کردەوە .. ئەوەبوو ئەو پۆلیسانەی کە لەو بنکەیەدا لێپرسراوی بوون ، بوونە دۆستی دڵسۆز و بەوەفا بۆی ، بە رادەیەك کە هەر کاتێك حەزی لە پیاسە بکردایە ئازادیان ئەکرد تا بە دەوری شاردا بسووڕێتەوە و ، بە دڵ و بە گیان خزمەتیشیان ئەکرد و ، سەرەڕای ئەوەش کە ناچاریان نەئەکرد شەبقە لەسەر بکات .

دەربارەی ژیانی ئەو سێ مانگە کە لە بنکەی پۆلیسدا مایەوە ، وا بەڕێز ئەمین چایەر[٢٢٠] کە نازناوی (چایچیی) بەسەردا بڕڕا بوو لە بیرەوەرییەکانیدا بۆمان ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت :

---

[٢٢٠] ئەمین چایەر : یەکێك بووە لە پیاوماقووڵانی عەشرەتە کوردەکان کە نەفیی کراوە بۆ قەسطەموونیی . گۆشەیەکی بچووکی دروست کردووە تا چای تێدا بفرۆشێت . کە مامۆستای ناسیی بووە دۆستێکی خزمەت گوزاری قورئان و ، زۆربەی کات لە خزمەتی مامۆستادا بووە ، پاشان لە بەندیخانەی دەنیزلیی لەگەڵیا بەند ئەکرێت و ، لە ساڵی ١٩٦٧یشدا لە شاری وان کۆچی دوایی ئەکات ..

رۆژێکیان چاوم بە پیاوێك کەوت کـە سـیمای ویقـار و زانایـەتیی پێـوە بـەدیی ئەکرا . بەرەو رووی رۆیشتم و دوای ئەوەی کە سەلامم لێ کرد ، پرسیارم لێ کرد:
ـ خەڵکی کوێیت ؟ وەڵامی دامەوە :
ـ لێم نزیك مەکەوە ، چونکە پیاوانی پۆلیس چاودێرییم ئەکەن ، ئەترسم ئازارت لێیانەوە پێ بگات .

ئەم بەیەك گەیشتنە ئەوەندە راستگۆیی و ئیخلاصی تێدا بوو کە رام بکێشێ بۆ لای و ، لە هەموو کون و قـوژبنێکی شـاردا بـەدوایدا بگـەڕێم ، تـا ئـەوەبوو لـە بنکەی پۆلیسی ناو بازاڕدا دۆزیمەوە و ، پاشـان بـۆم دەرکـەوت کـە جارجـار سـەر ئەکەوێتە سەر قەڵاکەی قەسطەموونیی و ، پۆلیسێکیش دوای ئەکەوێت .

رۆژێکیان پۆلیسێك هاتە لام و بانگی کردم بۆ سەر قەڵاکە کە مامۆستا لـەوێ بوو . کە بە یەك گەیشتین بە پۆلیسەکەی وت : براکـەم ! ئـەم پیـاوە یەکێکـە لـە ناسراوانم ، خۆزگە ماوەمانت بدایە پێکەوە قسە بکـەین . پۆلیسـەکە لێمـان دوور کەوتەوە و ، مامۆستاش دەستی بە باس کردنی بارودۆخی ژیـانی سـەختی خـۆی و تەنNادروستیی خۆی بە بۆنەی ئەوەوە کە ژەهر کرابووە خواردنەکەیەوە، بۆ کـردم ، پاشان وتی : پێویستییم بە هەندێ شەکر و چای و ئەو جۆرە شتانە هەیە و، وتیشی :
ــ ئــەوان نــاهێڵن هــیچ کــەس چــاوی پــێم بکــەوێت . جـا مــن ئەمــەوێ بــە (مفوض)ەکە بڵێم کە نیازم کردووە نوێنەکەم بفرۆشم ، تـا ئـەو فرۆشـتنە ببێتـە هۆیەك بۆ پەیوەندیی نێوان من و تۆ تا ئەم گرفتە چارەسەر ئەکرێت .

ئەوەبوو مامۆستا دەستی بە گیرفانیا کـرد و ، سـێ لـیرەی زێـڕی دەرهێنـا و ، خستیە ناو دەستمەوە و وتی :
ـ ئەم لیرە زێڕانە هی رۆژانی جەنگی جیهانیی یەکەمن و ، چەندین ساڵە هـەڵم گرتوون ، بیان گرە و ، بە پێی پێویستییم بۆم خەرج بکە .
پێم وت :

ـ من حاڵ و گوزەرانم باشە و پێویستییم بە پارەی تۆ نیە ، واتە بە پارەی خۆم شتەکانت بۆ ئەکڕم . وەڵامی دامەوە :

ـ بەبێ بەرامبەر لە هیچ کەسێك شت وەرناگرم .

لیرە زێڕەکانم هەڵ گرتن و چووم لە بازاڕدا یەکێکیانم بە پارەی ئێستا گۆڕی‌یەوە . بۆ رۆژی دووهەم (مفوض)ەکە بانگی کردم و وتی : ئەو مامۆستایە ئەیەوێ نوێنەکانی بفرۆشێت ، جا ئایا تۆ ئەی‌کڕیی ؟ وتم : بەڵێ .

پاشان وتی : چۆن و لە کوێ ئەم پیاوە ئەناسیت ؟

وەڵامم دایەوە : یەکێکە لە ناسراوە پێشووەکانم کە جاران یەکترمان زۆر ئەدیی .

دوای ئەوەی کە بۆ کڕینی نوێنەکان رەزامەندییم دەربڕیی ، پۆلیسەکە بردمی بۆ بنکەی پۆلیس ، تا چاوم بە مامۆستا بکەوێت کە لە نهۆمی دووهەم دا بوو .. چاوم بە نوێنەکان کەوت و ، دام نا بایی بیست و پێنج لیرە ببێت و ، جارێکی تر دامەوە بە کرێ بە مامۆستا و وتم :

ـ بەو مەرجەی کرێی نوێنەکان رۆژانە وەربگرم .

بەم شێوەیە ، بە هۆی ئەم نوێنانەوە و ، بە بیانووی کرێ وەرگرتنەوە ، رۆژانە ئەچوم بۆ بنکەی پۆلیس و ، هەرچیی مامۆستا پێویستی بوایە بۆم ئەبرد .[٢٢١]

دوای بەسەرچوونی سێ مانگەکە لەبەردەم بنکەی پۆلیس‌دا خانوویەکیان بۆ مامۆستا بە کرێ گرت تا بەردەوام خۆی و میوانەکانی لە ژێر چاودێریی‌دا بن . مامۆستا ئەم ماڵەی بە قوتابخانەی نووریی دووهەم لە قەڵەم داوە ، کە بریتیی بوو لە دوو نهۆم و ، نهۆمی خوارەوەی ئەمباری سووتەمەنیی بوو و ، نهۆمی سەرەوەش لە دوو ژوور پێك هاتبوو و ، کرێی ئەم خانووە مامۆستا نوورسیی خۆی ئەی‌دا . مامۆستا حەوت ساڵی لەم خانووەدا بەسەر برد کە لە تەختە دروست

---

[٢٢١] ذكريات عن سعيد النورسي : ٤٦ .

کرابوو و ، کۆمەڵە پەیامێکی زۆری تیا نووسیی کە یەکێکیان بریتیی بوو لە (الآية الكبرى) .[٢٢٢]

وەك مامۆستا لەم قوتابخانە نوێیەدا سەرگەرمی دانانی پەیامەکان بوو ، خوای گەورە چەند قوتابی‌یەکی پاك و دڵسۆزی بۆ نارد تا لەو کارە پیرۆزەی‌دا کۆمەکیی بکەن کە ئەمانە ناودارەکانیانن :

فەیضیی ، ئەمین ، حیلمیی ، صادق ، نەظیف ، صلاح الدين . ئەمانە ، جگە لە ئەمین چایەر ، دوو ساڵ دوای هاتنی مامۆستا بۆ قەسطەموونیی ، واتە لە ١٩٣٨دا ، دەستیان دایە خزمەتی پەیامەکان . بەڵام ئەمین چایەر لە سەرەتاوە مامۆستای ناسیی وەك لە پێشەوە باس کرا .[٢٢٣]

لەو ساڵانەدا کە رۆژی بێدینیی بوو ناوی خوای باڵادەست لە بیری خەڵکیی برابوویەوە و ، بەرەی تازە دوور لە دین و رەوشت پێ ئەگەیشت .. هەر هەموان لەبەردەم لافاوی ئیلحاددا دۆش دامابوون ..

وا بەڕێز (عبد الله يگن) لە بیرەوەری‌یەکانی‌دا باسی ئەو رۆژانە ئەکات و ئەڵێت :

لە ساڵی خوێندنی ١٩٤٠ ـ ١٩٤١دا لە پۆلی دووهەمی ناوەندیی‌دا بووم و لە ئامادەیی قەسطەموونیی ئەم‌خوێند . دوای بیستنی هەواڵی مامۆستا لە هەندێ لەوانەی کە سەردانیان ئەکردین ، کە یەکێکیان ئەو پیاوە بوو خانووی بە کرێ بە

---

[٢٢٢] هەروەها ئەم پەیامانەشی لە قەسطەموونیی نووسیی :

أ ـ تیشکی سێهەم کە پەیامی (مناجاة) ە .

ب ـ تیشکی چوارەم کە پەیامی (حسبية) یە .

ج ـ تیشکی پێنجەم کە باسی هاتنی ئاخرزەمان و دەججال ئەکات .

د ـ تیشکی شەشەم کە مانای تەشەهود و صەڵەوات ئەکات .

و ـ تیشکی نۆهەم کە هاتنی رۆژی حەشر ئەسەلمێنێ .

ز ، ح ، ط ـ پاك نووسی تیشکی یەکەم و دووهەم و ، رێك و پێك کردنی پەیامی (حزب الأكبر النوري) کە پوختەی بریسکەی بیست و نۆهەمە . (سيرة ذاتية : ٣٢٠) .

[٢٢٣] سيرة ذاتية : ٣٠٣ ، رجل القدر : ١٨٧ ـ ١٨٨ .

مامۆستا دابوو ، زۆر حەزم ئەکرد بە خزمەتی مامۆستا بگەم و سەردانی بکەم . پوختەی ئەوەی کە لە بارەیەوە بیستبووم ئەوەبوو کە زانایەکی گەورەیە و، دیاریی و پێشکەشیی وەرناگرێت و ، رێگە بە هەموو کەسیش نادات سەردانی بکات .

رۆژێکیان لە کاتی پشووی نێوان دەرسی قوتابخانەدا باسەکەم لای رەفعەتی هاوەڵم درکاند و ، وتم : لە شارەکەماندا زانایەکی گەورە هەیە . ئەویش وتی: من ئەیناسم ، ماڵەکەی لە بەردەم ماڵی ئێمەدایە و ، کەسێکی یەکجار ناوازەیە.. پێکەوە ئەچین بۆ لای ، چونکە من جار بە جار سەردانی ئەکەم .

زۆری پێ نەچوو ، لە کاتێکی گونجاودا سەردانمان کرد .. تەقەمان لە دەرگا دا و، سەرکەوتین بۆ نهۆمی سەرەوە و ، چووینە ژووری دەستە راست و ، یەکەم جار رەفعەت دەستی ماچ کرد و پاشان منیش و دانیشتین .. لەسەر شوێنێکی بەرز کە لە قەرەوێڵە ئەچوو دانیشتبوو و ، هەتا ئەژنۆی بە لێفە داپۆشیبوو و ، بۆ دواوە پاڵی دابوویەوە و ، کتێبێکی بە دەستەوە گرتبوو و ، قژیشی هەتا نەرمی گوێچکەی بەردابوویەوە .

لە کاتێكدا کە بەسەر چاویلکەکانیەوە سەیری ئەکردین پێمانی وت : یا خوا بەخێر بێن ! پاشان دەربارەی من پرسیاری لە هاوەڵەکەم کرد . ئەویش وتی: هاوەڵی قوتابخانەمە . پرسیاری ناومی لێ کردم و ، لە گەڵمانا زۆر بە مەرحەمەت بوو و ، دەستی کرد بە باسی ئیسلام و ، جوانیی ئیمان و ، باسی مردن و قیامەتیشی کرد ماوەیەك لە خزمەتیا ماینەوە ، پاشان بەجێمان هێشت .

پاشان رۆژێکی تریش سەردانیم کرد .. خاوەنی تەوازوعێکی زۆر و ، دڵێکی گەورە بوو . کاریگەریی خراپی ئەو فیکر و بیرانەی کە دژی دین بوون و ، هەندێ مامۆستا لە قوتابخانەدا برەویان پێ ئەدان ، مەگەر بچوومایەتە خزمەتی مامۆستا ئەوسا لە دڵ و دەروونم دوور ئەکەوتەوە . ئیتر کە لە سەردانی ئەگەڕامەوە دڵم لە ئارامیی و هیوا پڕ ئەبوویەوە ..

لە یەکێك لە سەردانەکانیشمدا پێم وت :

مامۆستاکانمان هەرگیز باسی خوامان بۆ ناکەن ، تکاتان لیٚ ئەکەم بەدییهێنەرمانمان پیٚ بناسێنن .

ئەوەبوو دەربارەی ئەو بابەتە دەستی بە شییکردنەوەیەکی تێر و تەسەل کرد .[٢٢٤]

مامۆستا بۆ ماوەی هەشت ساڵ لە قەسطەموونیی مایەوە و ، بەردەوام خەریکی نامە نووسین بوو و ، هەموو رێگایەکی بەکار ئەهێنا هەتا دەنگی بگاتە لایان و پەیامی نووریان بۆ بنێرێت .. شایانی باسە کە موسڵمانی وەها هەبووە بە تەنها هەزار نوسخەی لە پەیامەکان نووسیوەتەوە . هی واش هەبووە بۆ ماوەی حەوت ساڵ لە ماڵ دەرنەچووە و ، بەردەوام خەریکی نووسینەوەی پەیامەکان بووە، تا ئەوەبوو شەش صەد هەزار نوسخەیان لیٚ نووسرایەوە و ، بە نهێنیی بەسەر گوند و شارۆچکەکاندا دابەشیان ئەکردن ، بەمە کۆمەڵێك پیاوی بەغیرەت کەوتنە کارکردن تا لە سەرانسەری تورکیادا پەیامەکان بە خەڵك بگەیەنرێن و وڵاتیان پیٚ رووناك بکرێتەوە .

ژمارەی ئەو نامانەی کە مامۆستا لە قەسطەموونییەوە ناردنی بۆ قوتابییەکانی لە ئیسپارتە و شارەکانی تر گەیشتە (٢٧٥) نامە ، کە هەیان بوو گشتیی بوو هەشیان بوو تایبەتی بوو . (ب : ٢ / ٨٤٤) .[٢٢٥]

لە یەکێك لەو نامانەدا مامۆستا گرنگیی خزمەتی پەیامەکانی نوور ئەخاتە پێش چاوی موسڵمانان .. دەری ئەبڕێت کە گرنگترین فەرمانبەریی بۆ ئەو کەسانەی کە پابەندی پەیامەکانی نوورن بریتییە لە نووسینەوەیان و بڵاو کردنەوەیان . جا هەر کەس لەو خزمەتەدا بەشدار بێت ئەوە ئەبێتە قوتابیی پەیامەکان و ، لە کردەوەی چاکی مامۆستاش بەشدار ئەبێت و ، لە خێری نزا و پاڕانەوەکانی مامۆستای دەستگیر ئەبێت ، کە لە بیست و چوار سەعاتدا صەد

---

[٢٢٤] رجل القدر : ١٨٨ ـ ١٨٩ .

[٢٢٥] سيرة ذاتية : ٣٠٦ .

جار زیاتر پێیان ئەپارێتەوە ، ئیتر با بەشداریی کردنی لە کردەوەی چاکی خوشك و برایانیدا لەولاوە بوەستێ .

سەرەڕای ئەوەش ئەو قوتابییەی کە خەریکی نووسینەوە و بلاْوکردنەوەی پەیامەکان بێت ، بە چوار روو چوار جۆرە عیبادەتی وەرگیراوی بۆ ئەنووسرێت :

ئیمانی بەهێز ئەبێت .. هەوڵ ئەدا ئیمانی کەسانی تریش لە تیاچوون سەرفراز بکات .. بیرکردنەوەی ئیمانیی دەستگیر ئەبێت ، کە هەندێك جار وەك عیبادەتی ساڵێکە و ، کەسانی تریشی بۆ هان ئەدات و .. لە کردەوەی چاکی مامۆستا نوورسییدا بەشدار ئەبێت ، چونکە ئەو خۆی خەتی خۆش نیە و ئەو نەهامەتییانەی کە یەخەی مامۆستا ئەگرن ، یەخەی ئەمیش ئەگرن .[٢٢٦]

مامۆستا نوورسیی لە قەسطەموونیی سەرگەرمی دانانی پەیامەکانی نوور و ، وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانە بوو کە لە قوتابییەکانیەوە ، یان لە کەسانی ترەوە ئاراستەی ئەکران ، هەموو جارێکیش بۆ گەڕان خۆی ئەگەیاندە باخە نزیکەکان و، چەندین سەعاتی رۆژەکانی لەسەر چیا نزیکەکان بەسەر ئەبرد ، وەك چیای (قەرەداغ) و چیای (حاجی بەیرام) ، یان سەرئەکەوتە سەر قەڵاْ مێژوویییەکەی قەسطەموونیی و ، لەوێ چەندین سەعاتی بە خواپەرستیی و سەرنجدان ، یان بە هەڵگیریی پەیامەکانی نوور بەسەر ئەبرد .

بەڕێز یوونس چاویش باسی رۆژێکی مامۆستا نوورسیی ئەکات کە سەر ئەکەوێتە سەر قەڵاْکە و ، ئەڵێت :

رۆژێکیان بەیانیی زوو ، وەك هەموو جارێك (بدیع الزمان) سەرکەوتە سەر قەڵاْکە و ، لەسەر قوللە بەرزەکە ، کە بەسەر شاردا ئەڕوانێت ، دانیشت و ، دەستی بە کاری خۆی کرد و ، هەردوو قاچیشی شۆڕ کردبوونەوە .

لەو کاتەدا لە شەقامی شارەکەدا و ، لە خوارووی قوللەکەوە پیاوێکی سەرخۆش دەرکەوت ، کە ئەو شەوەی بە عەرەق خواردنەوە بەسەر بردبوو و ، بەرەو

---

[٢٢٦] الملاحق ـ ملحق قسطموني : ١١٤ .

شوێنی کاری خراپ ئەڕۆیشت . کەچیی هەر کە ئەو سەرخۆشە گەیشتە ئەو شوێنەی کە مامۆستا بە سەریدا ئەیڕوانیی ، لە جێی خۆی وشك بوو و ، نە ئەیتوانیی هەنگاو بۆ پێشەوە بنێت و ، نە بۆ دواوە .

بەلاّم (بدیع الزمان) بەوپەڕی شەفەقەت و سۆزەوە سەیری کرد و ، سەلامی لیّ کرد ، پاشان پێی وت :

ـ براکەم ! بگەڕێرەوە .. بگەڕێرەوە ! نەچیت بۆ ئەویّ .. بگەڕێرەوە بۆ ماڵەوە و، خۆت بشۆ و بگەڕێرەوە بۆ لای خوا و ، دەست بە نوێژ بکە .

بە سەرسامیی و سەرسوڕمانەوە سەرخۆشەکە سەیری مامۆستای کرد و، نەیئەزانیی چیی بکات . پاشان دەستی دایە گریان و ، بەدوای خۆیدا گەڕایەوە و، بە خوڕ فرمێسکیشی هەڵ ئەڕێژا و ، رووی لە گەرماو نا و ، خۆی شۆرد و، تەوبەی کرد و ، گەڕایەوە ماڵەوە لای ماڵ و منداڵی و ، لەو رەفتارە خراپانەی رزگاری بوو ..

بەڕێز (یوونس چاویش) ئەوەش زیاد ئەکات کە ئەو پۆلیسەی چاودێریی مامۆستای خرابوویە ئەستۆ کە چاوی لە رووداوەکە ئەبێت ، تیّ ناگات چیی رووی داوە ، بۆیە بە پەلە ئەچێت بە دوای سەرخۆشە گریاوەکەدا و کاکۆڵی ئەگرێت و ، پێی ئەڵێت :

ـ پێم بڵیّ ! پێم بڵیّ ! ئەو کوردە چیی پیّ وتیت ؟! [٢٢٧]

لەو ساڵانەدا کە مامۆستا لە قەسطەموونیی بوو ، (مەدحەت ئالتی ئۆق) یش لەویّ والیی بوو . لیّ پرسراوێکی دڵ ڕەق بوو و ، رقی زۆریشی لە مامۆستا بوو ، بۆیە بۆ هەلێك ئەگەڕا شەڕی پیّ بفرۆشیّ و ئازاری بدات . جا مامۆستاش جل و بەرگی جارانی سەردەمی دەوڵەتی عوثمانیی لەبەردا بوو و ، بە پێی یاسای نوێی ولاّت ئەو جل و بەرگە لە ساڵی ١٩٢٥ ەوە یاساغ کرا بوو ، بەو پێیە جل و بەرگی عوثمانیی بۆ پیاوان و بەرگی حەیای ئافرەتان قەدەغە کرابوون و، رووتیی

[٢٢٧] رجل القدر : ١٩١ ـ ١٩٢ .

بۆ ئافرەتان و بەرگی ئەوروپا و لەسەرکردنی شەپقە بۆ پیاوان سەپێنرابوو .. بۆیە رۆژێکیان والیی فەرمانی دا مامۆستا دەستگیر بکرێت و ، ببرێت بۆ لای.

ئەم دەنگ و باسە بلاّوەی کرد و ، خەڵك چاوەڕوانی ئەکرد داخۆ چیی روو بدات، بە تایبەت فەرمانبەرانی دەوڵەت کە پێش هەموو کەس لە فەرمانەکەی والیی ئاگادار بوون ، ئەوانیش چاوەڕوان بوون بزانن هەڵوێستی شێری ناو بێشە چۆنە و ، لەگەڵ والییدا چیی ئەکات ؟!

یەکێك لە فەرمانبەرەکانی ئەو شارە ، کە ناوی نیازیی قاراتکیی بوو باسەکە ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت :

مامۆستا نوورسیی هێنرا و برایە ژوورەوە لای والیی .. لەو کاتەدا دەرگاکە بە تەواویی دانەخرا بوو ، بۆیە دەنگی مامۆستامان بیست کە بە تووڕەییەوە ئەیوت :

ـ مەدحەت ! گوێ بگرە ! ئەو مردنەی کە ئێوە لێی ئەترسن تەنها پەردەیەکی تەنك لە نێوان ئێمە و ئەودا هەیە و ، هەرکە ئەو پەردەیەمان دڕیی ئیتر ئێمە لە هیچ شتێك ناترسین . جا ئەگەر لادانێکمان هەیە ئەوا یاسامان بەسەردا جێ بەجێ بکە و هەرچییشت لە دەست دێ درێغیی مەکە .

دەم و چاوی والیی زەرد هەڵ گەڕا و ، بە پەنجەی لەرزۆکەوە دەستی بۆ زەنگی سەرمێزەکە درێژ کرد و ، چەند پۆلیسێکی بانگ کرد و ، فەرمانی بەسەردا دان مامۆستا بەرنەوە بۆ ماڵەوە .[٢٢٨]

لە قەسطەموونیی هەندێ لە قوتابییەکانی مامۆستا سەریان لێ ئەدا و هەندێ کاری پێویستیان بۆ ئەنجام ئەدا ، کە یەکێك لەوانە بەڕێز ئەمین چایەر بوو کە لە وەرزی زستاندا بەیانیی زوو ئەچوو زۆپاکەی بۆ دائەگیرساند . وا هەندێ لە بیرەوەرییەکانی ئەو کاتەمان بۆ ئەگێڕێتەوە :

---

[٢٢٨] رجل القدر : ١٩٢ ـ ١٩٣ .

سەر لە بەیانیی زوو ئەچووم بۆ لای و زۆرپاکەیم بۆ دائەگیرساند .. رۆژێکیان وەك رۆژانی تر چووم بۆ لای .. رۆژێکی یەکجار سارد بوو و بێئەوەی بە خۆم بزانم نزیکەی دوو سەعات پێش بانگی بەیانیی چووم بۆ لای .. ئەبینم مامۆستا لەسەر بەرماڵەکەی دانیشتووە و ، خەریکی خواپەرستی‌یە . لەبەر شۆڵەی کزی مۆم‌دا و، لە سەرمایەکی یەکجار سەخت‌دا ، بە دەنگێکی خەماوی‌یەوە و ، بە گەرم و گوڕی‌یەوە خەریکی تکا و پاڕانەوە بوو .. منیش وەستام و بۆ ماوەی سەعات و نیوێك سەیری ئەو دیمەنە پیرۆزەم ئەکرد و ، لەبەر سام و هەیبەتیش هەڵ ئەلەرزیم و، هەموو گیانم مووچوڕکەی پیادا ئەهات . لە دواجاردا لە دوورەوە دەنگی بانگمان بەرگوێ کەوت . بەڵام بانگەکە بانگی ئەو سەردەمە بوو . (واتە بانگی شەرعیی نەبوو ، بەڵکو تەرجەمە تورکی‌یەکەی بوو) .

ئاوڕی دایەوە بۆ لام و وتی :

ـ ئەمین ! .. هەڵەیەکی گەورەت ئەنجام دا .. من سوێند ئەخۆم چەند کاتێکم هەن کە بە هیچ شێوەیەك ڕێ بە کەس نادەم بێتە ژوورەوە لام . هەڵەیەکی گەورەت کرد .. جارێکی تر ئەوە دووبارە نەکەیتەوە و ، زوو و ، پێش بانگ نەیەیت .

پێم وت : داوای لێبووردنت لێ ئەکەم ، گەورەم ! هیوادارم چاوپۆشییم لێ بکەیت . کاتم لێ تێك چوو ، بە راستیی رووناکیی مانگەشەوەکە خەڵەتاندمی .. لەمڕۆ بە دواوە پێش بانگ نایەم بۆ لات .[٢٢٩]

لەم کاتەدا مامۆستا زۆر دڵی بە قوتابییەکانی خۆش ئەبێت ، چونکە ئەگاتە ئەو قەناعەتە کە ئەتوانن جێی مامۆستاکەیان بگرنەوە و ، ئەگەر دنیا بەجێ بهێڵێ هیچ داخێکی بە دڵدا ناچێت ، بگرە مەرگ بە دۆستێك سەیر ئەکات ، چونکە هەتا قوتابی‌یەکانی لە ژیان‌دا بن و ، بەردەوامیی بە خزمەتەکەی بدەن ،

---

[٢٢٩] رجل القدر : ١٩٣ .

خۆی بە زیندوو ئەزانێت ، بۆیە بەبێ ترس و دڵەڕاوکە و شڵەژان چاوەڕوانی ئەجەلی خۆیەتی .

پاشان داوا ئەکات کە بۆ هەتا هەتایی خوا لێیان رازیی بێت .

هەروەها مامۆستا دەری ئەبڕێت کە قوتابیانی پەیامەکانی نوور لەو ناوچانەدا گەیشتوونەتە قەناعەتی تەواو و ، ئەشتوانن سوێند بخۆن کە هەر کاتێك سەرگەرمی خزمەتی نوور بن ژیان و گوزەرانیان بەرەکەتی تێ ئەکەوێت و، ژیانیان ئاسان ئەبێت و ، دڵ و دەروونیان گوشاد ئەبێت و ، لە شادمانییدا نوقم ئەبن.. هەروەها مامۆستا خۆیشی هەستی بەو لەزەتە ئیمانییە کردووە ، بە رادەیەك کە نەفسی ئەمارە و شەیتانەکەشی لەبەردەم هێزی ئیمانەدا سەرسام ئەبن !![230]

مامۆستا بە نامە پەیوەندیی بە براکانیەوە ئەکرد و ئامۆژگاریی پێویستی پێشکەش ئەکردن هەتا بە جوانترین شێوە خزمەتی پەیامەکان بکەن . لە یەکێك لەو نامانەدا کە بۆ موحەممەد فەیضیی[231] ناردووە ، ئاگاداری ئەکات کە پێویستیی بە تەقوا و ئیخلاص هەیە هەتا ببێتە هاوتای پاڵەوانەکانی ئیسپارتە و، بتوانێ خزمەتی قورئان بکات .. ئەوەتا ئەڵێت :

((فەیضیی برام !

ئەگەر پێت خۆشە لە پاڵەوانەکانی پارێزگای ئیسپارتە بچی ، ئەوا لەسەرت پێویستە بە تەواوەتیی وەك ئەوان وابی ..

لە بەندیخانەدا شێخێکی مەزن و رابەرێکی لەسەر خۆ و خاوەن جازیبیەتی ئەولیایانی تەریقەتی نەقشبەندییمان ـ رەحمەتی خوای لێ بێ ـ لەگەڵدا بوو .. ئەم شێخە بۆ ماوەی چوار مانگ لەگەڵ نزیکەی شەصت قوتابیی نووردا دانیشت و

---

[230] ملحق قسطموني : ١١٣ .

[231] موحەممەد فەیضیی لە ساڵی ١٩١٢ دا لە قەسطەموونیی لە دایك بووە .. بۆ ماوەی شەش ساڵ لە قەسطەموونیی لە خزمەتی مامۆستادا بوو و ، ساڵی ١٩٤٣ لە دەنیزلیی و ، ساڵی ١٩٤٨ یش لە ئافیوون لەگەڵ مامۆستادا بەند کراوە .. پیاوێکی خاوەن تەقوا و شارەزا لە دین بووە . لە ساڵی ١٩٩٠ کۆچی دوایی کردووە ، رەحمەتی بەلێشاوی خوای بەسەردا برژێ .. (سیرة ذاتیة : ٣٠٨) .

تێکەڵیی کردن و گەلێ قسە و وت و وێژی دڵڕفێنی لەگەڵ کردن بە نیـازی ئـەوەی بۆ سەر تەریقەتیان رابکێشێ . کەچیی جگە لە یەکێکیان ـ ئەویش بە شـێوەیەکی کاتیی ـ نەیتوانیی کەسـیان رابکێشـێتە لای خـۆی .. بـەڵام ئـەوانی تریـان هـیچ پێویستی‌یەکیان پێی نەبوو ، هەرچەندە وەلی‌یەکی پیـاو چـاك بـوو ، چـونکە ئـەو خزمەتە ئیمانی‌یە کە پەیامەکانی نوور پێشکەشی ئەوانیان ئەکرد سەر و زیادیـان بـوو و ، دڵیـان پێـی ئەکرایـەوە . ئـەوەبوو ئـەو پاڵەوانانـە بـە دڵـی هۆشـیاریان تێگەیشتن و بە بەصیرەتی نوورانی‌یان ئەم راستی‌یەیان بینیی کە :

خزمـەتی پەیامەکانی نوور بریتی‌یە لە رزگارکردنی ئیمـان ، بـەڵام تەریقـەت و مەشیەخەت پلە و پایەی ویلایەت دەست مرۆڤ ئەخەن .. رزگارکردنی ئیمانی تاقە کەسێکیش لە چنگی گومڕایی گەلێ گرنگتر و پاداشتەکەشی یـەکجار زۆرتـرە لـە بەرزکردنـەوەی دە ئیمـان‌دار بـۆ پلـەی ویلایـەت . چـونکە ئیمـان بـەوەی کـە بەختەوەریی هەمیشەیی پێشکەش بە مـرۆڤ ئـەکات ئـەوا مـوڵکێکی لـە هـەموو زەویی فراوان‌تری بۆ مسۆگەر ئەکات . بەڵام ویلایەت بەهەشتی ئیمان‌دار فراوان‌تر و گەشاوەتر ئەکات ، جا هەروەك بەرزکردنەوەی پلەی مرۆڤێکی ئاسایی بـۆ پلـەی پادشایی گەورەترە لـە بەرزکردنـەوەی دە سـەرباز بـۆ پلـەی فەرمانـدە ، هـەروەها پاداشتی رزگارکردنی ئیمانی تاقە مرۆڤێکیش گەورەتر و زۆرترە لـەوەی دە کـەس بۆ پلەی ئەولیای پیاوچاك بەرز بکرێنەوە .

ئا ئەم نهێنی‌یە وردە بوو کە دڵە وریاکانی براکـانی ئیسـپارتەت بینی‌بوویـان ، ئەگەرچـیی عـەقڵی هەنـدێکیان پـەی پـێ نـەبردبوو .. لەبـەر ئـەوە دۆسـتایەتیی کەسێکی لاوازی گوناهباری وەك منیـان گـەلێك پـێ باشـتر بـوو لـە دۆسـتایەتیی چەندەها ئەولیای گەورە گەورە ، بگرە موجتەهیدانیش گەر دەست بکەون .

جا لەسەر بناغەی ئەم راستی‌یە :

ئەگەر قوطبێك لە ئەولیاکان یان شێخێکی گەورەی وەك گەیلانیی هات بۆ ئەم شارە و پێتی وت : (لە ماوەی دە رۆژدا بە پلەی ویلایـەتت ئەگەیـەنم) و تـۆیش

شوێنی کەوتیت و وازت لە پەیامەکانی نوور هێنـا ، ئـەوا ناتوانیـت دۆسـتایەتیی پاڵەوانەکانی ئیسپارتە بکەیت !)) .[٢٣٢]

مامۆستا بە باسێکی ناوکرۆکی دڵی خۆی غیرەت ئەخاتە بەر قوتابیـەکانی تـا بە هیچ شێوەیەك دەست لە خزمەتی پەیامەکانی نوور هەڵ نەگرن و ، دڵیان سارد نەبێتەوە ..

دەری ئەبڕێت کە بە نزیکەی هەزار تاقییکاریی قەناعەتی تەواوی کردووە کـە: هەر رۆژێك خزمەتی پەیامەکان بکات ، بە پێـی پلـەی ئـەو خزمەتـە هەسـت بـە ئاسوودەیی و بارسووکیی و شادمانیی و بەرەکەت ئەکات لە دڵ و لاشە و مێشـك و ژیان و گوزەرانیدا . هەروەها زۆرێك لە براکانیشی لە شوێن و جێگای جـۆر بـە جۆردا ئەو هەستەیان کردووە و ، مامۆستاش بیروبـاوەڕی وەهـا بـووە کـە ژیـان و گوزەرانی بەو بۆنەوە بووە و ، ئەشگێڕێتەوە کە لە ئیمـام شـافیعییەوە خـوا لێـی رازیی بێت گێڕراوەتەوە کە فەرموویە : مـن زامنـی رزقـی ئـەو قوتابیـەم کـە بـە خالیصیی دوای زانست کەوتووە ، چونکە بەرەکەت و فراوانیی لە رزقیاندا هەیە.

جا خۆ دیارە قوتابیانی پەیامەکانی نووریش ئەوەیان سەلماندووە کە بە راسـتیی هەڵگری سیفەتی قوتابیی زانستن لەم سەردەمەدا . بۆیە لەسەر قوتابیان پێویسـتە دان بە خۆیاندا بگرن و ، واز لەو خزمەتە مەزنە نەهێنن ئەگەرچیی لەگەڵ گرانیی و برسـێتیی رووبـەڕوو بوونەتـەوە .. بگـرە لەسـەریان پێویسـتە سوپاسـێکی زۆری پەروەردگار بکەن وا بوونەتە هەڵگری ئەم خزمەتـە مەزنـە و ، قەناعـەت بـە کـەم دەستیی و گوزەران تاڵیی بکەن تا لە خزمەتی پەیامەکان بێبەش نەبن .[٢٣٣]

هـەر لـە قـەسـطەمـوونیی چـەند جارێـك لەلایـەن کاربەدەسـتانی ئاسایشـی حکوومەتەوە هـەوڵ درا ژەهـر دەرخـواردی مامۆسـتا بـدرێت . ئـەوەبوو ژەهریـان

---

[٢٣٢] الملاحق ، ملحق قسطموني : ١٣٢ .

[٢٣٣] الملاحق ، ملحق قسطموني : ٢٠١ .

ئەکردە ناو خۆراکەوە بۆی ، یان سیخوڕێکیان ئەناردە لای هەتا میوەی ژەهراویی پیێ بدرێت .

جارێکیان مامۆستا ـ وەك جارانی تر ـ بە سواریی ئەسپێکی خوازراوی ناسراوێکی بەرەو چیا نزیکەکان ڕۆیشت ، هەتا بە بڕینی ڕێگای زۆر ماندوو نەبێت . لەویێ لەسەر شاخ پیاوێك لە مامۆستا نزیك ئەکەوێتەوە ، کە زووتر مامۆستا ناسیی بووی ، بەلاّم نەیزانیی بوو بە کرێگیراوی دەوڵەتە و ، هەندێ خۆراکی ژەهراویی دەرخوارد ئەدات ..

دوای ماوەیەك مامۆستا هەست بە ئازار ئەکات و ، ئەیەوێ بگەڕێتەوە ، کەچیی بەسەر پشتی ئەسپەکەوە ئەکەوێتە خوارەوە و ، بە دەست ئازارەوە ئەتلێتەوە و ، ئەسپەکەش بە تەنیا ئەگەڕێتەوە ناو شار .

کە یەکێك لە قوتابییەکانی دیی وا ئەسپەکە بەبێ مامۆستا گەڕاوەتەوە ، بە پەلە بەرەو شاخەکە کەوتە ڕێ و .. قوتابییەکە یارمەتیی مامۆستای دا و پێکەوە گەڕانەوە دوا و ، لەسەر نوێنەکەی ڕایکشاند و ، چەند ڕۆژێك هەروا بە نەخۆشیی مایەوە ، تا لە ئەنجامدا خوا شیفای بۆ نارد .[٢٣٤]

دەوڵەت بە هەموو شێوەیەك تەنگی بە مامۆستا هەڵ ئەچنی و ، بەردەوام کاربەدەستان هەڵمەتیان ئەبردە سەر ماڵی مامۆستا و قوتابییەکانی و دەستیان بە پشکنین ئەکرد .

بەڕێز ئەمین ئەڵێت : پەیامەکانی نوور و نامەی ئاساییشمان لە گەنجینەی دار و تەختەدا و لە ژێر سووتەمەنییدا ئەشاردنەوە . ئەوەبوو جارێکیان توانییان دەست بەسەر هەموو ئەو نامانەدا بگرن کە بۆ مامۆستا هاتبوون .. دایان بەسەر ماڵەکەدا و ، بە وردیی خەریکی پشکنینمان بوون ، بە ڕادەیەك کە پشتی سەعاتەکەیان لادا و سەیری ناوەوەیان کرد ، پاشان من و بەحریی برام و موحەممەد فەوزییان برد بۆ پۆلیسخانەکە و ، تەنگیان پێمان هەڵ چنی و ، پێمانیان ئەوت :

[٢٣٤] ذكريات عن سعيد النورسي : ٦٨ ـ ٦٩ .

ـ ئێوە کۆمەڵەیەکی نهێنییتان پێك هێناوە . پێمان بڵێن : پەیوەندیی بە کێوە ئەکەن ؟ پاشان هەر یەکەمانیان خستە ژوورێکی سەربەخۆوە و بەندیان کردین .

موحەممەد فەوزیی بە بەڕێوەبەری پۆلیسخانەکەی وت :

ـ جەنابی بەڕێوەبەر ! مەبەستی پەیامەکانی نوور بریتییە لە روون کردنەوەی راستییەکانی قیامەت ، ئیتر ئێمە بایەخ بە کاروباری دنیا نادەین . ئەگەر پێیشت خۆش بێت چەند برگەیەکتان بۆ ئەخوێنمەوە .

دەربارەی راستییەکانی ئیمان و راستییەکانی قورئان دەست بە خوێندنەوەی پەیامەکانی نوور ئەکات . بەڕێوەبەریش ماوەیەك گوێی بۆ ئەگرێت ، پاشان بە تووڕەییەوە بێدەنگی ئەکات و پێی ئەڵێت :

ـ بیروبۆچوونی منیش ژەهراویی ئەکەن ، بێدەنگ بە .

لە کاتی پشکنینی ماڵەکانماندا هەندێ پارە لە سندوقێکی ماڵەکەی مندا دۆزرایەوە .. بایەخێکی گەورەیان بە مەسەلەی ئەو پارەیە دا و ، لەسەری تەنگی زۆریان پێمان هەڵ چنی ، بە تایبەتیی (عوني دۆغان) ی والیی ، کە پرسیاری لێمان ئەکرد :

ــ ئەم پارەیەتان لە کوێ بوو ؟ بێگومان ئەم پارەیە پارەی کۆمەڵە نهێنییەکەیە .

پێم وت :

ـ کاتێك کە لە شارەکەی خۆمەوە هاتم بۆ ئێرە ، ئەم پارەیەم هەبوو ، چونکە من لێپرسراوی بەخێوکردنی نزیکەی (١٥) کەسم . بێگومان ئەوەندە کەسیش پێویستییان بە دوو هەزار لیرە ئەبێت . پاشان ئێوە ئەتوانن لە قائیم مەقامی شارەکەم (ئاهەلت) دەربارەی باری داراییم پرسیار بکەن .

کە دیيان هیچ بەڵگەیەکیان لە دژمان بە دەستەوە نیە و ، ئێمە هیچ تاوانێك یان گوناهێکمان ئەنجام نەداوە ، کەوتنە بایەخ دان بە مەسەلەی ئەو پارەیە کە بریتیی بوو لە دوو هەزار لیرە .[٢٣٥]

بۆ چۆنیەتیی بلاْوبوونەوەی پەیامەکان و زیادکردنی ژمارەی قوتابیانی نوور ، وا ئەم بیرەوەرییانەی بەڕێز (صلاح الدين) چەلەبیی ، کە لەو ماوەیەدا مامۆستای ناسیوە و خەڵکی ئینەبۆلیی بووە ، ئەخەینە بەرچاوی خوێنەری بەڕێز، کە ئەنووسێت :

باوکم چوو بۆ قەسطەموونیی و ، کە گەڕایەوە پەیامی (حسبنا الله ونعم الوكيل) ی پێ بوو کە تیشکی چوارەمە . ئەوەبوو نوسخەیەکی لەبەر نووسییەوە، ئەوسا دای بە من و ، دوای ئەوەی کە ناونیشانی شوێنی مامۆستا و چۆنیەتیی دۆزینەوەی بۆ باس کردم ناردمی بۆ قەسطەموونیی .

کە گەیشتمە قەسطەموونیی ، گەڕام بە دوای بەڕێز ئەمین چایەردا ، کە پیاوێکی عەشرەتی کورەسین بوو ، لە خۆرهەلاْتی ولاْت و ، لە نزیك مزگەوتی (نصر الله) دا چایخانەیەکی ئەگێڕا و ، هەروەها گەڕام بە دوای بەڕێز ئەحمەد قووزووی کوڕی حاجیی طاهیرییدا کە لە ڕێی ئەوانەوە ئەمتوانیی مامۆستا بدۆزمەوە .

لەگەڵ (صلاح الدين) ی کوڕی بەڕێز ئەحمەد قووزوودا بەرەو ماڵی مامۆستا کەوتینە ڕێ . مامۆستا لە ماڵەوە نەبوو ، بەڵکو چوو بوو بۆ سەر چیای (قەرەداغ) . (صلاح الدين) ئامادەیی دەربڕیی کە بێت لەگەڵمدا بۆ ئەوێ ، بەلاْم لەبەر ئەوەی کە منداڵێکی بچووك بوو ئەوەم دایە دواوە و ، داوام لێ کرد ناونیشانی ڕێگاکەم بۆ هەڵ بدات . سەرکەوتمە سەر ئەو شاخەی کە سەعاتێك لە شارەوە دوور بوو .. لەوێ لەسەر بەرزاییەکی شاخەکە و لە ژێر درەختێکی بەرزدا پیاوێك نوێژی ئەکرد و پۆشاکێکی یەکجار سپیی لە بەردا بوو . لە دڵی خۆمدا

---

[٢٣٥] رجل القدر : ١٩٤ ـ ١٩٥ .

وتم : بێگومان ئەمە خۆیەتی .. لێی نزیك کەوتمەوە و سەلامم لێ کرد . بە سەری ئیشارەتی بۆ کردم کە دانیشە . منیش دانیشتم .. بە دەنگێکی خەمبارەوە لە خوا ئەپاڕایەوە و ، بۆ سەلامەتیی مرۆڤایەتیی و ، بۆ ئاسایش و بەختەوەریی جیهانی ئیسلامیی لە دنیا و لە قیامەتدا دوعای ئەکرد .. دوای تەواوبوونی دوعاکەی وتم : ئامین . پاشان ئەو کتێبەی لەگەڵ خۆم هێنابووم دامە دەستی .

پێم وت : بەخێر هاتیت ، براکەم ! هیوادارم چاوەڕوانیی بکەیت هەتا هەڵەگیریی ئەم پەیامە بکەم .

هەڵەگیرییەکە نزیکەی نیو سەعاتی خایاند بۆ یەکەم جار بە وردیی سەرنجم دا .. بەوپەڕی بایەخ پێدانەوە خەریکی هەڵەگیریی پەیامەکە بوو .. هەڵەگیریی هەر ناتەواوییەکی ئەکرد کە لە پیت و وشەکان ، یان هەر ناتەواوییەك کە لە خاڵەکاندا هەبێت . پاشان ئاوڕی دایەوە بۆ لام وەك بپرسێت : ما شاء الله .. دەست خەتت چەندە خۆشە ! ئەگەر پەیامێکت بدەمێ ئایا لەبەری ئەنووسیتەوە ؟

کە پێم وت : من بە هەموو شادمانییەکەوە ئەو کارە ئەنجام ئەدەم ، نامیلکەی (وتە بچووکەکان) ی لە (وتەی یەکەم) ەوە هەتا (وتەی نۆهەم) دا پێم . هەروەها (وتەی یانزەهەم) و (وتەی دوانزەهەم) ی نارد بۆ باوکم بۆ لەبەر نووسینەوەی و ئەیوت :

ــ ئەگەر توانیی بینووسێتەوە با بینووسێتەوە پاشان بینێرێ بۆم بۆ هەڵەگیریی . گرنگ ئەوەیە نووسینەکە بە تەواویی وەك ئەسڵەکە بێت .

بەم شێوەیە پەیامەکانی نوور هاتنە ئینەبۆڵیی .. ئەوەبوو دوای ئەو کاتە صەدان پێنووس لەم شارۆچکەیەدا دەستیان دایە نووسینەوەی پەیامەکانی نوور.

لە نێوان نووسەرەوانی پەیامەکانی نووردا بەڕێزان : نافیذ و ، ئیبراهیم و، عیززەت و ، ضیاء و ، عوثمان و ، صالیح و ، عومەر و ، .. غەیری ئەوانم لە یادن .. پێنووسی ئەو بەڕێزانە ، وەك چاپخانە ، بەبێ ماندوو بوون ، بە درێژایی پێنج ساڵ کاریان کرد .. هەروەها پۆستەچیی نوور لە نێوان ئینەبۆڵیی و

قەسطەموونیی و ، لە نێوان ئینەبۆڵیی و شارەکانی تری ئەنادۆڵدا کەوتنە کار کە ناودارەکانیان رەجەب دیلەك و ئەحمەد گور ئۆغلۆ و داگیرمانجیی ئۆغلۆ بوون ..

لە کاتێكدا کە چالاکیی بەم شێوەیە بەبێ پچڕان بەردەوام بوو ، لە یەکێك لە نووسینگەکانی ئەستەنبولدا چاوم بە ئامێرێکی رۆنیۆ کەوت .. ئەم ئامێرە توانای چاپ کردنی صەد لاپەڕەی لە یەك دەقیقەدا هەبوو . ساتێك دوودڵ نەبووم، ئەوەبوو کڕیم و ، هێنامەوە بۆ شارەکەم ئینەبۆڵیی . لەوێ دەستم بە چاپ کردنی چەند نوسخەیەك لە پەیامی (آیة الکبری) کرد ، کە بریتیی بوو لە تیشکی حەوتەم . کە نوسخەی یەکەمم نارد بۆ مامۆستا زۆر پێی شادمان بوو و ، ئەم دوعایەشی لە دوا لاپەڕەیدا نووسیی :

(پەروەردگارم ! بەڕێز نەظیف [٢٣٦] و هاوکارانی ـ ئەوانەی کە بە یەك جار ٥٠٠ نوسخەیان نووسییەوە ـ بە بەهەشتی فیردەوس بگەیەنە) . [٢٣٧]

مامۆستا عەبدوڵلا یەگەنیش لە بیرەوەرییەکانیدا باسی بارودۆخی ئەو سەردەمە ئەکات و ئەڵێت :

لە بەهاری ١٩٤٣دا پشووی بەهار نزیك بوویەوە .. رۆیشتین بۆ سەردانی مامۆستا .. چەند دەرسێکی ئیمانیی بەنرخی پێ وتین ، پاشان وتەیەکی ئاراستە کردین کە هەرگیز لە بیرم ناچێت . وتی :

ـ براکانم ! ماوەیەکی زۆرم بەسەردا تێپەڕیوە بێئەوەی لە هیچ شوێنێکدا لە هەشت ساڵ زیاتر بمێنمەوە ، جا وا ئێستا هەشت ساڵ بەسەر هاتنمدا بۆ ئێرە تێپەڕیوە ، لەبەر ئەوە یان ئەمساڵ من ئەمرم ، یان ئەگوێزرێمەوە بۆ شوێنێکی تر .. لەبەر ئەوە لەوانەیە جارێکی تر بە یەك نەگەینەوە و ، رۆژێکیش دێت کە قوتابیانی نوور بە هەموو لایەکدا بڵاوە ئەکەن ، جا ئێوە لە یەکتر جوێ نەبنەوە و، دەست بەرداری پەیامەکانی نووریش نەبن .

---

[٢٣٦] مەبەست نەظیف چەلەبییە کە باوکی خاوەنی ئەم بیرەوەرییانە کاك صلاح الدین چەلەبییە .

[٢٣٧] رجال القدر : ١٩٥ ـ ١٩٦ .

بەم وتەیـەی مامۆسـتا هەسـتم بـە خەفـەتێکی قـووڵ کـرد . کـە خەمباریـیـە زۆرەکەیـمی دیی پێمی وت :

ـ نەشڵەژێیت و خەمباریش نەبیت ! .. إن شاء الله بە یەك ئەگەینەوە .

دوای سێ مانگ پشوو تەواو بوو ، لەبەر ئەوە لە (ئاراج) ەوە [٢٣٨] گەڕامـەوە بۆ قوتابـخانە لە قەسطەموونیی . حەزم لـە سـەردانی بـوو .. ئـەوەبوو زانـیم کـە یەکێ لە قوتابییەکانی ، کە بەڕێز ئەمین چایەر بوو ، ئاگادار کردووە و پێی وتووە :

ـ کاربەدەستان چاودێرییم ئەکەن ، بۆیە وای بە چاك ئەبینم هیچ کەس سـەردانم نەکات .

لەبەر ئەمە نەمان توانیی سەری لێ بدەین .

رۆژێکیـــان ، لـــە کـــاتی پشـــووی نێـــوان دەرســـەکاندا ، لـــە دواناوەنـــدیی قەسطەموونیی زانییم مامۆستایان دەست گیر کـردووە و سـواری عەرەبانەیـەکیان کردووە کە ئەسپ رای ئەکێشا . سەبەتەیەك کە لە پەلکی دارخورمـا چـنرا بـوو ، لەگەڵ کتلییەکی ئاو و ، کەل و پەلێکی سادەی چالێناندا لە تەنیشـتیدا بـوو .. عەرەبانەکە وەستا و ، ئەویش دابەزیی .. رەئیس عورەفایەکی پۆلیس لەگەڵ چەند پۆلیسێکدا لە تەنیشتیدا بوون .. خێرا خـەڵکێکی زۆر لـە دەوری جـەم بـوون .. کلاوێکی رەشی بەسەرەوە بوو و ، جبەیەکی درێژی رەشیشی لەبـەردا بـوو .. لـەو سەردەمەدا کارێکی موستەحیل بوو کەسـێك بـەو جـل و بەرگـەوە بگـەڕێت ، بـە تایبەتیی لەگەڵ پۆلیسدا ..

کاتێك کە قوتابییەکان بایەخ پێدان و سەرنجدانی منیان بۆ وێنەکەی مامۆستا دیی دەستیان کرد بە گاڵتەکردن لەگەڵمدا و وتیان :

ـ ئەمە موریدی (بدیع الزمان) ە .

ئا لەو کاتەدا زەنگ لێی دا و ، چووینە پۆلەکانمانەوە . [٢٣٩]

[٢٣٨] لەوە ئەچێت ناوی گوندەکەی بێت .

[٢٣٩] رجل القدر : ١٩٦ ـ ١٩٧ .

لە ساڵی ١٩٤٣دا دەوڵەت زیاتر تەنگی بە مامۆستا نوورسیی و قوتابیەکانی هەڵ چنیی .. ئەوەبوو لە ٣١ ی ئابی ١٩٤٣دا پۆلیس دایان بەسەر ماڵی مامۆستادا و کون و قوژبنیان پشکنیی و ، جگە لە چەند پەیامێکی نوور کە باسی ئیمان و رەوشتیان ئەکرد و ، جگە لە چەند نامەیەکی نێوان خۆی و قوتابیی و ناسراوانی هیچیان نەدۆزییەوە .

بۆ دووهەم جار لە ١٨ ی ئەیلوولی هەمان ساڵ دا ، کە لە دە رۆژەی کۆتای رەمەزانی پیرۆزدا بوو ، دایانەوە بەسەریا و زۆر بە وردیی ماڵەکەیان پشکنیی، کەچیی وەك جاری پێشوو هەر تەنها پەیامی نووریان دۆزییەوە ..

بۆ جاری سێهەم دوای دوو رۆژ فەرمانی گرتنی مامۆستایان دەرکرد ، واتە لە ٢٠ ی ئەیلوولدا رەوانەی ئەنقەرە کرا ..

گرتنی ئەم جارەی مامۆستا لەسەر هەمان تاوانە پێشووەکان بوو ، کە بریتیی بوون لە : پێكهێنانی کۆمەڵەیەکی نهێنیی و ، هەڵنانی جەماوەر دژی حکوومەتی عەلمانیی و ، هەوڵدان بۆ رووخاندنی رژێمی حوکم و ، بڕینی سیفەتی دەججال بەسەر موصطەفا کەمالدا .

وا بەڕێز (ضیاء دیلك) یش بیرەوەرییەکانی دەربارەی گواستنەوەی مامۆستا نوورسیی ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت :

سواری پاس بووم تا بگەمە شوێنی فەرمانبەرییەکەم لە شاری ئیلگاز . ئەوەبوو لە ئەلووك باش لەلایەن پۆلیس و ژاندرمەوە ئوتومبێلە وەستێنرا ، کە ئەوەبوو سێ کورسیی دواوەی تەرخان کردبوو بۆ مامۆستا نوورسیی .

کاتێك کە ئوتومبێلەکە کەوتە رێ تەندروستیی مامۆستا تێك چوو ، کە ئەو کاتە پیرەمێردێك بوو لە تەمەنی حەفتا ساڵییدا . کاتێکیش کە مامۆستا وتی: (مادەم ئەوان بە تاوانبارێکی سیاسییم لە قەڵەم ئەدەن ، ئەوا لە سەریان پێویست بوو بۆ گواستنەوەم ئوتومبێلێکی تەکسییم بۆ تەرخان بکەن) ، ئەو سەربازەی کە لە تەنیشتمدا دانیشتبوو لە جێی خۆی هەستا و بە مامۆستای وت : (مامۆستا

گیـان ! فـەرموو ، لـە جێگەکـەی مـندا دانیشـە) . بـەم شـێوەیە سـەربازەکە و ماموٚستا جیٚگوٚڕکێیان کرد .. من ئەترسام ، لەبەر ئەوە نەم ئـەتوانیی بایـەخ بـە ماموٚستا نوورسیی بدەم ، یان دەستی یارمەتیی بوٚ درێژ بکەم .

کە ماموٚستا لە تەنیشتمدا دانیشت پرسیاری ناومی لیٚ کردم و ، کـە پـێم وت ناوم (ضیاء دیلك) ە ، وتی : ضیائی دوٚستمان توٚیت ؟ ئایـا هـاتووی لـە بریـی دانیشـتوانی قـەسـطەمـوونیی خواحـافیزییم لیٚ بکـەیت ؟ پاشـان ئـاوڕی بـوٚ لای (صفوت) ی سەرباز دایەوە ، کە پاسەوانی بوو و ، لە دوایەوە دانیشتبوو و پێی وت : صەفوەت ! کاتێك کە داتان بەسەر ماڵەکەمدا ، مـن چ ئایـەتێکی قورئـانی پیروٚزم ئەخوێند ؟ پاشان پارچە کاغەزێکی داوا کرد و ئەو ئایەتەی بـوٚ نووسـییم ، پاشان کاغەزەکەی دایە دەست صەفوەت و ئـەو ئایەتـەی پیشـان دا کـە ئایـەتی : ﴿ وَٱصۡبِرۡ لِحُكۡمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعۡيُنِنَاۖ وَسَبِّحۡ بِحَمۡدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾ وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَسَبِّحۡهُ وَإِدۡبَٰرَ ٱلنُّجُومِ ﴿٤٩﴾ ﴾ (الطور : ٤٨ ـ ٤٩) .

پاشان ئاوڕی دایەوە بوٚ لام و وتی :

ـ ضیاء ! مژدە بە دوٚستەکانت بدە و ، پێیـان بڵـێ : خـەمیان نـەبێت ، بڕیـار دەرناچێت بوٚ تاوانبارکردنمان ، یان هودنەیە ، یان رێك کەوتن .

ئەوەبوو لە رێی منەوە سەلام و هەندیٚ هەواڵی بـوٚ دوٚسـتانی ئـەنارد کـە بەنـد کرابوون ، بە مەرجێك من هێشتا بەند نەکرابووم .

پاشان وتی :

ـ هیوادارم داوا لە کاکی شوٚفێر بکەن ـ ئەگەر رازیی ئەبێت ـ با ئوتومبێلەکەی بوەستێنیٚ ، هەندیٚ ئاموٚژگارییم پێیە بوٚ ئەو برایانەی کە لێرەدان، چونکە لە دین دا زوٚرکاریی نیە .

شوٚفێر ئوتومبێلی وەسـتاند و ، ماموٚسـتایش ئـاوڕی بـوٚ لای دانیشـتوانی نـاو ئوتومبێلەکە دایەوە و وتی :

ئەمشەو ئیحتمـالی زۆرە شـەوی قـەدر بێـت ، پاداشـتی خوێنـدنی قورئـان لـە ڕۆژانی ئاساییدا دە چاکەیە بـۆ هـەر پیتێـك و ، لـە ڕۆژانـی مـانگی ڕەمـەزاندا پاداشت ئەبێتە هەزار چاکە ، بەڵام لە شەوی قەدردا پاداشت سیی هەزار چاکەیە . ئەگەر پێتان بڵێم پێنج لیرەی زێڕتان دەست ئەکەوێت ئەگەر فلاّنە کار بکەن ، ئایا ئێوە حەز ئەکەن ئەو لیرانەتان دەست بکەون ؟

نەفەرەکان وەڵامیان دایەوە : بەڵێ ، حەزمان لێیەتی . پێی وتن :

ئێوە لە بەختکردنی هەموو توانـا و هـەموو هێزێکتـاندا بـۆ دەسـت خسـتنی پێنج لیرەی زێڕ لەم دنیـا بەفەناچـووەدا هـیچ دریغیـیـەك ناکـەن ، دەی ئایـا حـەز ناکەن هەندێ توێشوو هەڵ بگرن بۆ ژیانی هەمیشەیی و نەمرییتان .

کاتێك کە نەفەرەکان وەڵامیان دایەوە : بەڵێ حەزمان لێیەتی ، پێی وتن :

کەواتە ، ئەگەر هەموو موسڵمانێك لێرە سێ جار سـوورەتی (الإخـلاص) و ، یەك جار سوورەتی (الفاتـحة) و (آية الكرسي) بخوێنێ ئـەوا هەنـدێ توێشـووی بۆ ژیانی هەمیشەیی پاشەکەوت کردووە .

شۆفێرەکە و نەفەرەکان وتیان : خوا لێت ڕازیی بێت مامۆستا گیان .

دوای کـەمێك کـاتی بـەربانگ هـات و ئوتومبێلەکـە لەبـەردەم کانیـاوێکی سەوزەڵانەکانی ئیلگـازدا ، کـە بـە جـوانیی و ڕازاوەیـی بـەناوبانگن ، وەسـتا بـۆ خواردنی نانی ئێوارە ، لەوێ ئەو خواردنەی کە شارەوانیی نـادبووی بـۆ مامۆسـتا لەگەڵ ئەو خواردنـەی کـە پـێم بـوو گۆڕیمانـەوە .. بـەربانگمان کـردەوە و ، لـەوێ ماینەوە هەتا نوێژی عیشا و پێکەوە نوێژمان کرد ، ئیتر لەوێ لە مامۆسـتا جیـا بوومـەوە و ، بـەرەو کارەکـەم ڕۆیشـتم ، بـەڵام دوای ماوەیـەك منیشـیان گـرت و بردمیان بۆ دەنیزلیی . کاتێـك کـە گەیشـتمە دەنیزلیـی هێشـتا مامۆسـتایان بـۆ نەهێنا بوو .. لەوێ لە بەندیخانەی دەنیزلیـی بـە گـەرمیی لێیـان ئەپرسـیم : ئایـا مامۆستات بینیی ؟

ئەو کاتە ئەو ئایەتەم هاتەوە یاد کە مامۆستا لە ڕێگای ئیلگازدا و لەناو ئوتومبێلەکەدا بۆی خوێندمەوە تا بی‌نووسم . لە گیرفانمدا دەرم هێنا و بۆم خوێندنەوە ، دوای ئەوە ئەوەی لە ڕێگادا رووی دا بۆم گێڕانەوە . دۆستان بە بیستنی ئەمە مژدەیان وەرگرت و زۆرێك شادمان بوون و دەروونیان حەسایەوە .

مامۆستا گەیشتە ئەنقەرە و ، لە ئوتێلێکدا دابەزیی و ، بڕیار وا بوو دوای چاوپێ‌کەوتنی والیی ئەنقەرە لەسەر گەشتەکەی بەردەوام بێت .

(صلاح الدین) چەلەبیی کە یەکێکە لە قوتابیانی نوور و بەر ئەو بەندکردنەی ئەنقەرەش کەوتووە ، باسی ئەو کاتە ئەکات :

لەم کاتانەدا رەئیس عورەفا ناجیی هات و بە هەڵ چوونێکەوە ، وەك هەواڵێکی ناخۆشیی گەورە بلاو بکاتەوە ، وتی :

مامۆستا (بدیع الزمان) یان لە قەسطەموونی‌یەوە هێناوە و ، ئەمشەوی لە ئوتێلێکی ناوچەی (جانقری قاپی) بەسەر بردووە و ، خزمەت گوزارانی ئوتێلەکەیان گۆڕیون بە پۆلیس ، هەروەها پۆلیسێکیان لە بەرگی شاگرددا خستۆتە خزمەتیەوە .

دوای کەمێك بانگیان کردم بۆ ژووری بەڕێوەبەری لقی یەکەم .. چوومە ژوورەوە .. مامۆستا دانیشتبوو .. چەمامەوە بەسەر دەستی‌دا و ماچم کرد .. دەستی گەرم بوو .. دەستیم لە دەستمدا هێشتەوە و زۆریش نەخۆش و ماندوو بوو، لەگەڵ ئەوەش‌دا رووی وتاری کردە بەڕێوەبەر و وتی :

ئەمانە رۆڵەی ئیماندار و قوربانیی دەرن بۆ ئەم نیشتمانە . هەرگیز ناگونجێ ئاسایش تێك بدەن . بە پێچەوانەوە ئەمان پارێزگاریی ئەمن و ئاسایش ئەکەن .

پاشان ئاوڕی دایەوە بۆ لام و وتی : نەترسیت .[٢٤٠]

[٢٤٠] رجل القدر : ١٩٧ ـ ٢٠٠ .

مامۆستا لە گەڵ صەد و بیست و شەش قوتابیی نووردا ، کە لە شارە جۆر بە جۆرەکانەوە ، بە بیانووی دۆزینەوەی تیشکی پێنجەم ، کە باسی دەججال و سوفیانیی ئەکات ، کۆ کرابوونەوە ، گەیەنرانە ئەنقەرە .[٢٤١]

هەر کە والیی ئەو کاتەی ئەنقەرە نەوزاد طان دۆغان هەواڵی گەیشتنی مامۆستا نوورسیی بیست ، ناردی بە دوایدا . دەنگ و باسێکی یەکجار زۆری لە بارەیەوە بیستبوو . ئەم پیاوە چۆن پیاوێکە وا لە ماڵ دەرناچێ و ، سیخوڕ و هەواڵدەر وان بە دەوریدا ، کەچیی لەگەڵ ئەوەشدا کاری کردۆتە سەر هەموو تورکیا ؟ ئەم پیاوە چۆن توانیویەتی بەرامبەر بە دەوڵەت بووەستێ و جل و بەرگێك بپۆشێت کە پێچەوانەی یاسای دەوڵەتە ؟ والیی هاتە سەر ئەو بڕیارە کە ئەبێت سنوورێك بۆ ئەم بارووددۆخە دابنرێت و ، نوورسیی ناچاری جل و بەرگ گۆڕین بکرێت ..

مامۆستا نوورسیی لەگەڵ پاسەواندا هێنرایە بارەگای والیی و ، برایە ژوورەوە ..

لەو کاتەدا بەڕێز (صلاح الدین) چەلەبیی لەوێ ئامادە بوو و ، ئاگاداری ئەو هەڵوێستە بوو ، ئەڵێت :

لە یەکێك لە دوا ڕۆژەکانی مانگی ڕەمەزانی پیرۆزدا کە ڕۆژێکی گەرم بوو من بەڕۆژوو بووم و ، لەبەردەم ژوورەکەی والیی بەڕێز نەوزاددا وەستابووم .. مامۆستا (بدیع الزمان) ئامادە کرا و ، برایە ژوورەکەی والیی و ، دەرگا داخرا .. دەنگەکان ئەوەندە بەرز و توند بوون ، لە ژوورەکە ئەهاتنە دەرەوە ، پاشان دەنگی زەنگێك بەرز بوویەوە و ، دەرگەوان چووە ژوورەوە ، پاشان هاتە دەرەوە . لەو کاتەدا (بدیع الزمان) بە تووڕەیی‌یەوە بە والیی ئەوت :

[٢٤١] سیرة ذاتیة : ٣٢٤ .

من لە جێی باوباپیرانتم .. من بە گۆشەگیریی ئەژیم .. لەبەر ئەوە یاسای (بەرگ و بالاّ) بەسەر گۆشەگیراندا جێ بەجێ ناکرێت .. من لە ماڵ دەرناچم ، بەڵکو ئێوە ناچاری دەرچوونم ئەکەن . دەی خوا بدا بە تەوقی سەرتدا .[٢٤٢]

لەم کاتەدا دەرگەوان گەڕایەوە و شەبقەیەکی بێنرخی بە دەستەوە بوو و چۆوە ژوورەکەی والیی .[٢٤٣] دوای ئەوە چەند کاربەدەستێك لە قاتی سەرەوە هاتن و ، هەندێ نووسراویان دا بە دەست پۆلیسەکانەوە . دوای ئەوە (بدیع الزمان) هاتە دەرەوە و ئەیوت :

ـ مەترسە ئەی صلاح الدین .. مەترسە .. مەترسە .. بە خوات ئەسپێرم ..

پاشان هاتە دەرەوە و ، چەند پۆلیسێك دەوریان گرتبوو . بە پێی ریوایەتەکەی مامۆستا زوبەیر گۆندۆز ئاڵبیش مامۆستا (بدیع الزمان) بە نەوزاد طان دۆغان ئەڵێت :

ئەم مێزەرەیە لە سەرم داناماڵرێ بە لێکردنەوەی سەرم نەبێت .[٢٤٤]
کەی مرۆڤ بە شتی وەها تاوان بار ئەکرێت ؟
یان کەی ئەمە تاوانە ، مرۆڤ بیەوێ چ پۆشاکێك بپۆشێت ؟!

---

[٢٤٢] ئەم والییە دڵ رەقە بە مەرگی ئاسایی نەمرد ، بەڵکو لە ٩ی تەمووزی ١٩٤٦دا گوللەیەکی نا بە تەوقەسەری خۆیەوە و خۆی کوشت ، شایانی باسە کە بە شێوەی گشتیی مامۆستا نوورسیی دوعای شەڕی لە دەوڵەت و کاربەدەستانی تورکیا نەکردووە ، ئەگەرچیی ماوەی سیی و پێنج ساڵ نەیان هێشت پشوویەك بدات .

[٢٤٣] وا دەر ئەکەوێت کە والیی ئەیەوێت بەم شەبقەیە مامۆستا ناچاری جل و بەرگ گۆڕین بکات .

[٢٤٤] رجل القدر : ٢٠٠ ـ ٢٠١ . مامۆستا نوورسیی خۆیشی ئەگێڕێتەوە : بەڕێز نەوزاد ، والیی ئەنقەرە ویستی دەستکاری بەرگ و بالاّم بکات ، بەلاّم ئەوەبوو لەم هەوڵەیدا سەرنەکەوت و ، بەوەش کە خۆی کوشتەوە بە دەستی خۆی سزای خۆی وەرگرت . (ب ٢ / ٩٨٥ ، عن ملف دنیزلي مخطوط) .

بەشی دەهەم

بەندیخانەی دەنیزلیی

قوتابخانەی یووسفیی دووهەم

٢٠ / ئەیلوول / ١٩٤٣ ـ ١٥ / حوزەیران / ١٩٤٤

پۆلیسەکان لەلای والیی ئەنقەرە هاتنە دەرەوە و مامۆستا نوورسییشیان لەگەڵ دا بوو و ، روویان بەرەو وێستگەی شەمەندەفەری ئەنقەرە نا ، تا مامۆستا بەرن بۆ ئیسپارتە و ، لەوێیشەوە رەوانەی شاری دەنیزلیی بکەن و ، بیشیگەیەننە بەندیخانەکەی .

مامۆستا بە تەنیا لەم بەندیخانەیەدا بەند نەکرابوو ، بەڵکو کۆمەڵێك لە قوتابیانی نووریش دەستگیر کرابوون .. ئەمانە لە شاری ئیسپارتە و قەسطەموونیی بە تایبەت و لە شارەکانی تریشەوە کۆ کرابوونەوە ، کە ژمارەیان (١٢٦) قوتابیی بوو .

بەندیخانەی دەنیزلیی بینایەکی شێدار بوو لە دەرەوەی شار ، کە پەنجەرەکانی بچووك بوون و هۆڵەکانی هەوای پاکیان تیا دەست نەئەکەوت .. چەند ژوورێکیان لە هۆڵی تاوانە گەورەکان بۆ قوتابیانی نوور تەرخان کرابوو و ، تێیان خزێنرابوون .

ئەو بەندیخانەیە یەکجار ناڕەحەت و دڵ تەنگ بوو ، بەڵام خوای گەورە دوو شتی رەخساندبوو تا دڵ تەنگیی و ئازاری قوتابیان بڕەوێتەوە :

یەکەمیان : قوتابیان هەواڵیان زانیی کە مامۆستا وا لێیانەوە نزیکە و پێکەوە بەند کراون .

دووهـەمیان : ئـەم بەندكردنـە بـووە هـۆ بـۆ ئـەوەی قوتابیـان یـەكتر بناسـن و، دۆستایەتیی و برایەتی‌یان بەهێز ببێت . ئـیتر ئـەوەبوو زۆری پـێ نەچـوو لەلایـەن مامۆستاكەیانەوە سەلامیان بۆ هات :

ـ یاخوا بەخێر بێن .

بەم بەخێرهاتنە قوتابیان دڵ و دەروونیان فێنك بوونەوە .

كاربەدەسـتانی بەندیخانـە ، لـە سـەرووی هەموویانـەوە شـەوقیی بەڕێوەبـەری بەندیخانە و ، یارمەتی‌دەری (مدعي عام) جـەمیل سـویلماز ، بەندیـەكانیان ئاگادار كردبوون كە بەندكراوێكی مەترسیی‌داری بیروباوەڕ خوار و خێچ ئەهێنرێتـە ئەم بەندیخانەیـە ، وریـا بـن قسـەی لەگـەڵ نەكـەن .. كەچیی زۆری پـێ نەچـوو كاربەدەستان تووشی سەرسوڕمان بوون .. سەرنجی دیاردەیەكی نامۆیان دا .. ئـەو بەندی‌یە تاوانبارانەی كە پاسەوانەكانی بەندیخانە لێیـان ئەترسـان و لێیـان نزیـك نەئەكەوتنەوە تەوبەیان كرد و گەڕانەوە بۆ لای خـوا و ، لەگـەڵ قوتابیـانی نـووردا دەستیان بە نوێژ كرد . لە هەموویان بەناوبانگ‌تر پیاوێك بوو بە نـاوی (سـلیمان خونكار) كە گەنجێكی پێ‌كەوتوو بوو و ، هەموان لێی ئەترسـان و ، لەسـەر پیـاو كوشتن بیسـت و چـوار سـاڵ حـوكم درا بـوو .. بـۆ ئـەم تەوبەكارانـە قوتابییـەكانی مامۆستا ئەڵقەی دەرس خوێندن و قورئان لەبەركردنیان دانا .. هەتا ئەوانەش كـە پیاویان كوشتبوو دەستیان دایە قورئان لەبەركردن و ، پێش‌نوێژی‌یان بۆ نوێژكـەران ئەكرد .[٢٤٥]

[٢٤٥] رجل القدر : ٢٠٥ . نزیكەی دووصەد بەندیی تەوبەیان كرد ، ئەمەش لە ماوەی سێ مانگ یان زیاتردا .. هەتا پیاوێكیان سێ كەسی كوشـتبوو ، كەچیی دوای گەڕانـەوەی بـۆ لای خـوا نەی‌ئـەوێرا بچـوكترین گیـان لەبـەر بكوژێت، بەڵكو ئەندامێكی بەسۆزی لێ دەرچوو . فەرمانبەرە لێپرسراوەكان سەریان سووڕ ئـەما .. ئـەم جـەردە و پیاوكوژانە چۆن گۆڕان ؟ هەتا گەنجێكی بەندیی بەر لەوەی بڕیاری دادگا وەربگرێت ، بە ئاشكرا وتبووی :

ئەگەر قوتابیانی نوور لە بەندیخانە بمێننەوە ئێمەش حـوكمی خۆمـان ئـەدەین و خۆمـان تاوانبـار ئەكـەین تـا لەگەڵیان بمێنینەوە و ، قوتابێتی‌یان بكەین و ، بە ڕێنماییی‌یەكانیان خۆمان چاك بكەین و ، وەك ئەوانمان لێ بێـت . (سیرة ذاتیة : ٣٣٠) .

ئەو تاوانەی درابوویە پاڵ مامۆستا و قوتابیەکانی هەمان تاوانی جارانی پێشوو بوو کە گوایە خەریکە کۆمەڵەیەکی نهێنیی دروست ئەکات و ، خەریکە میللەت لە دژی جومهووریی عەلمانیی هەڵ ئەنێت ، بەو نیازەوە کە رژێم بڕووخێنێ و، سەرەڕای ئەوەش کە موصطەفا کەمالی بە دەججال و سوفیانیی ناو بردووە..

دەربارەی تۆمەت بارکردنی بۆ پێكهێنانی کۆمەڵەی نهێنیی ئەڵێت :

بەڵێ ، ئێمە کۆمەڵەین .. ئەو کۆمەڵەیەی کە لە هەموو چەرخێكدا سێ‌صەد و پەنجا ملیۆن ئەندامی هەیە . جا ئەمانە جەخت لەسەر رێز و ئیحترامی تەواو و، پەیوەندیی و پەیوەستی راستگۆیانەیان بە بنەماکانی ئەو کۆمەڵە پیرۆزەوە ئەکەنەوە ، ئەویش بە بەجێهێنانی نوێژ رۆژانە پێنج جار و ، لە درێژکردنی دەستی کۆمەکیی و یارمەتییدا بۆ یەکترییش پێش برکێ ئەکەن ، ئیترسا بە پاڕانەوەی کەسیی بێت لە پاش ملەدا ، یان بە دەست کەوتە رۆحی‌یە فرەکانیان بێت ، ئەویش بە دەستووری فەرمایشتی خوای بالآدەست :

﴿ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ﴾ .

بەم شێوەیە ئێمە لەو کۆمەڵە پیرۆزە مەزنەدا ئەندامین .

بەلاّم فەرمانبەرییمان لە چوارچێوەی ئەو کۆمەڵەیەدا بریتی‌یە لە :

یەکەم : تەبلیغ کردنی ئەو حەقیقەتە ئیمانی‌یانەی کە لە قورئانی پیرۆزدا هەن بە خوازیارانی حەق و ئیمان بە راست‌ترین و پاك‌ترین شێوە ..

دووهەم : رزگارکردنی خۆمان لە تیاچوونی هەمیشەیی و ، لە بەندی‌خانەی تاکەکەسیی هەتاهەتایی ..

بەلاّم ئەو کۆمەڵە دنیایی‌یانەی کە لەسەر فڕوفێڵ و گزی‌کاریی سیاسەت دامەزراون ، ئێمە دوور و نزیك پەیوەندییمان پێیانەوە نیە . هەروەها پەیوەندییشمان بەوەوە نیە کە پێی تاوان‌بار کراوین ، کە گوایە سەر بە کۆمەڵە نهێنی‌یەکان بین . ئەمە درۆیەکی هەڵ بەستراوە نە ئەصلی هەیە نە سەنەد و ، بە هیچ شێوەیەکیش پەیوەندیی بە راستی‌یەوە نیە ، چونکە دەروونی بەرزی ئێمە

خۆی لەوە بە بەرزتر ئەگرێت کە سەر بەو جۆرە کۆمەڵانە بن و ، بە یەکجاریی لە هەموو شێوازێکی ئەو بەسەربوونە خۆی دوور ئەگرێت . [٢٤٦]

کە مامۆستایان کردە بەندیخانەوە بۆ ماوەی دوو رۆژ لەبەردەم ئاودەستەکانی بەندیخانەدا شوێنیان بۆ تەرخان کرد هەتا تیایا بمێنێتەوە . پاشان لە ژوورێکی بچکۆلەدا ، کە بە ناڕەحەت جێی نوێنێکی تێدا ئەبوویەوە ، بە تەنیا بەندیان کرد .. ژوورێکی بچووکی شێدار بوو کە هەواکەی بۆنی کردبوو و ، بە پێی شاهێدیی یەکێ لە قوتابیەکانی لە ئەشکەوتێکی بچکۆلە ئەچوو ..

دیارە بەندیخانەکە لە دادگاوە دوور بووە و ، لە رۆژانی دادگاییکردندا دەستی مامۆستا بە ئاسن ئەبەسترا بە دەستی یەکێ لە قوتابیەکانیەوە و، ئەکەوتە پێشی کاروانێکەوە کە لە حەفتا کەس پێك هاتبوو و ، کۆمەڵێك سەربازی چەك بە دەستیش دەوریان گرتبوون .

کاروانەکە لە بەندیخانەوە ، لە دەرەوەی شارەوە ، رێی ئەگرتە بەر و ، لە رێگا بەلای قەبرستانێکی کۆندا تێئەپەڕیی .. مامۆستا ئەوەستا و هەردوو دەستی ـ کە کۆت کرابوون ـ بەرز ئەکردنەوە بۆ ئاسمان و ، بۆ مردوانی ئەو قەبرستانە دوعای ئەکرد و ، بەندییەکانی تریش لە دوایەوە ئەوەستان و ، ئەوانیش دەستیان بەرز ئەکردەوە و ، دوعایان ئەکرد ..

کە کاروانەکە ئەگەیشتە شار و ، بە شەقامەکەدا بەرەو دادگا ئەکەوتە رێ ، خەڵکی شارەکە ، بە ژن و پیاو و منداڵەوە لە هەردوو لای شەقامەکەدا ئەوەستان و، چاویان لە دیمەنی دڵ تەزێن ئەبوو .. هیچ دەسەڵاتێکیان نەبوو تا ئەو داماوانە رزگار بکەن .. ئەوەندەیان لێ ئەهات بە دەست سەلام لەو زانا بە ساڵا چووە و، ئەو گەنجە خوێنگەرمانە بکەن ، کە بەبێ تاوان بەرەو دادگا درابوونە بەر . [٢٤٧]

---

[٢٤٦] رجل القدر : ٢٠٨ ، نقلاً عن رسائل النور لا تنطفيء : ٤٣ ـ ٤٤ .

[٢٤٧] رجل القدر : ٢٠٦ .

مامۆستا سەرەڕای بەندکردنی خۆی ، خەفەتێکی زۆری بۆ تووش بوون و بەندکردنی براکانی ئەخوارد ، لەولاشەوە کاری نوور بلاّوەی نەئەکرد و ، پیریی و نەخۆشییش سەریان لێ دابوو . ئەمانە هەر هەموو کاریان کردبووە سەر دڵ و دەروونی و بێزاریان کردبوو . کەچیی چاودێریی پەروەردگار فریای کەوت و ، ئەو بەندیخانە ناهەموارەی بۆ گۆڕیی بە قوتابخانەیەکی نووریی .. لە هەمان کاتدا پەیامەکانی نوور ، بە هیممەتی پاڵەوانەکانی قوتابخانەی زەهرا ، کەوتنە بلاّوبوونەوە و پەرەسەندن . چونکە ئەو بەڕێزانە بە قەڵەمە کارامە ئەڵماسیەکانیان دەستیان دایە نووسینەوەی پەیامەکان . ئەوەبوو پاڵەوانی نوور لە ماوەیەکی کەمدا ، کە لە چوار مانگ تێپەڕی نەئەکرد ، بیست نوسخەی لە هەردوو پەیامی (بەری درەختی ئیمان) و (بەرگریی ـ دفاع) نووسیەوە ، هەرچەندە لە بارودۆخێکی سەختدا ئەژیان .. شایانی باسە کە ئەم نوسخانە بوونە هۆی دەستخستنی فتووحات لە ناو بەندیخانە و ، دەرەوەیشیدا ، بە رادەیەك کە هەموو زەرەر و زیانەکان گۆڕان بۆ سوود و قازانج و ، ماتەمینیی و خەفەت باریی گۆڕان بۆ شادمانیی و ، ئایەتی پیرۆزیی : ﴿ وَعَسَىٰٓ أَن تَكۡرَهُواْ شَيۡـٔٗا وَهُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ ﴾ (البقرة : ٢١٦) جارێکی تر یەکێ لە نهێنییەکانی نواند .[٢٤٨]

لەو کاتەدا دەوڵەت لە هەندێ فەرمانبەری سادە لیژنەیەکی پێك هێنا کە گوایە ئەمانە شارەزان ، تا لە پەیامەکانی نوور بکۆڵنەوە و ، بزانن ئایا لە مەسەلە سیاسیەکان ئەدوێن یان نەء . ئەوەبوو چەند پەیامیان دەست کەوتبوو هەموویان خستە بەر دەستی لیژنەکە .[٢٤٩]

ئەم لیژنەیە راپۆرتێکی رووکەشیان نووسیی کە پڕی بوو لە هەڵە و ، بەو بۆنەوە بەیانێکی رەق و توند لە دژی مامۆستا و قوتابییەکانی بلاّو کرایەوە و ، وەزیری پەروەردەش هێرشێکی توندی کردە سەریان ، بە رادەیەك کە هەندێ داوایان لە دەوڵەت ئەکرد بەندکراوەکان بدرێن لە سێدارە ..

---

[٢٤٨] سيرة ذاتية : ٣٢٧ ـ ٣٢٨ .

[٢٤٩] رجل القدر : ٢٠٧ .

کە مامۆستا نوورسیی ئەو هەواڵەی بیست یەکجار پێی ناخۆش بوو و تووڕەش بوو ، چونکە ئەندامانی ئەو لیژنەیە نەفام بوون و ، ئەو توانایەیان نیە تا لەو مەسئەلەیەدا حوکم بدەن ، بۆیە ناڕەزایی دەربڕیی کە ئەوانە خاوەنی هیچ جۆرە پسپۆڕی‌یەك نین و ، ناتوانن لە پەیامەکانی نوور بکۆڵنەوە . بۆ ئەمە داوای کرد لیژنەیەکی زانستی‌یانەی باڵا لە رۆشنبیرانی ئەنقەرە پێك بهێنرێت ، بگرە با لە ئەورووپاوە فەیلەسووفان بانگ بکرێن ، تا هەرچیی مەسەلەیەکی دژە یاسا لەو پەیامانەدا هەیە بخرێتە روو و ، ئەو کاتەش مامۆستا بە توندترین سزا رازیی ئەبێت .[٢٥٠]

ئەوەبوو دەوڵەت ئەم داوایەی وەرگرت و ، لە ئەنقەرەی پایتەخت لیژنەیەکی پێك هێنا ، کە زانا و مامۆستا و پسپۆڕی گەورە تیایا بەشدار بوون . ئەمانە دەستیان دایە لێکۆڵینەوەی پەیامەکان و سەرنج دانی ئەو نامانەش کە مامۆستا ئەی‌ناردن بۆ قوتابییەکانی . کە لیٚ‌بوونەوە راپۆرتیان پێشکەش بە دەوڵەت کرد و، دەریان بڕیی کە لە پەیامەکانی نووردا هیچ چالاکی‌یەکی سیاسیی نیە و، مامۆستاش هەوڵی پێك هێنانی کۆمەڵەی نهێنیی یان تەریقەتی سۆفی‌گەریی نەداوە ، بەڵکو نووسراوەکانی هەر هەموو باسی ئیمان ئەکەن و ، تەفسیری قورئانی پیرۆزن .[٢٥١]

کە راپۆرتەکە درایە دەستەی دادگا و ، دادگاش گوێی بۆ بەرگری‌یەکەی مامۆستا گرت ، دادگا لەسەر بیٚ‌تاوانیی مامۆستا و قوتابییەکانی قەناعەتی کرد و، بە یەك‌دەنگیی لە ١٦ / ٦ / ١٩٤٤دا ، لە ژێر ژمارە ١٣٦ / ١٩٩ بڕیاری بیٚ‌تاوانی‌یانی دەرکرد و ، دادگای تەمییزیش بە یەك‌دەنگیی تەصدیقی ئەو

---

[٢٥٠] نوورەدین گۆبجۆی مامۆستای فەلسەفە لە ئەستەنبووڵ ئەڵێت : دادگای جەزای گەورەی دەنیزلیی پەیامەکانی مامۆستا نوورسیی دایە دەست لیژنەیەکی شارەزایان کە لە دوو مامۆستای دواناوەندیی پێك هاتبوو . یەکێکیان مامۆستای ئەدەبی تورکیی و ، ئەوی تریشیان مامۆستای مێژوو بوون و ، هەردووکیشیان مولحید بوون و، هیچ دینێکیان نەبوو .. (سیرة ذاتیة : ٣٢٨) .

[٢٥١] رجل القدر : ٢٠٧ ، سیرة ذاتیة : ٣٢٨ .

بڕیارەیان لە ٣٠ / ١٢ / ١٩٤٤دا کرد و ، پەیامەکانی نووریان گێڕایەوە بۆ خاوەنەکانیان ..

مامۆستا نوورسیی لەگەڵ هەندێك لە قوتابی‌یەکانی‌دا لە بەندی‌خانەی دەنیزلیی نۆ مانگ بەند کران ، کە لەوێش هەوڵ درا ژەهری دەرخوارد بدەن ، بەڵام خوای بالأدەست گەیشتە فریای و لەو پیلانەش دەربازی کرد .[٢٥٢]

لەو بەندی‌خانەیەدا مامۆستا پەیامی (میوە ـ بەری درەختی ئیمان) ی نووسیی ، ئەمەش لە ماوەی دوو حەفتەدا .. ئەم پەیامە ئامانج و بناغە و مەبەستەکانی پەیامەکانی نوور بە کورتیی ئەخاتە روو و ، بریتییشە لە پەیامی بەرگریی‌کردن لە پەیامەکانی نوور .

مامۆستا ئەوەندە دڵی بە نووسینی ئەم پەیامە کراوەتەوە ، هاتۆتە سەر ئەو قەناعەتە کە ئەگەر تەنگ و چەڵەمە و ناڕەحەتی‌یەکانی بەندی‌خانە ببنە صەد ئەوەندەش ، ئەوا ئەم پەیامە چەند قاتی ئەوە فەرمانبەریی ئەنجام داوە ، چونکە پەیامێکی یەکجار بەکارە بۆ پێشکەش کردنی ئیمان هەتا بە مل پێچیی‌کەران .[٢٥٣]

مامۆستا روو ئەکاتە ناحەزانی و پێیان ئەڵێت : هەی بەدبەختان ! ئەی ئەوانەی دەستتان خستۆتە قوڕگمەوە ! چیی ئەکەن بی‌کەن و ، چیش بڕیار ئەدەن بڕیاری لەسەر بدەن ، بە راستیی کردەوەکەتان بێ‌بایەخە و ، هەموو ئەو بەڵا و موصیبەتانەش کە ئەی‌هێنن بەسەرمان‌دا ئاسان و هیچن ، بەڵکو هەر هەموویان بۆ ئێمە چاودێریی و سۆزی پاڵفتەی خواین ..

---

[٢٥٢] رجل القدر : ٢٠٧ .

[٢٥٣] مامۆستا جگە لە بەری درەختی ئیمان هەندێك پەیامی تری نووسیوە کە ئەمانەن :

١ - تیشکی دوانزەهەم ، کە بریتی‌یە لە کۆمەڵە بەرگری‌یەکی لە دادگای دەنیزلیی‌دا ..

٢- تیشکی سیانزەهەم ، کە بریتی‌یە لە نامەی دڵ دانەوە و بۆ قوتابییانی نووری ناردوون .

٣- نامەی ئامۆژگاریی کە ناردوونی بۆ قوتابییەکانی و ، ژمارەشیان (١٢٠) نامەیە . (ب ٢ / ١١١٤) .

پەیامی بەری درەختی ئیمان هەشت مەسەلەی پێشەوەی لە ساڵی ١٩٤٣ دا نووسرا ، بەڵام مەسەلەی نۆهەم لە سەرەتای ساڵی ١٩٤٤دا نووسرا . (ب ٢ / ١٠٢٣) .

بەم دەربڕینە دڵخۆشیی تەواوی دەست گیر ئەبوو ..[٢٥٤]

بەڵێ مامۆستا و قوتابییەکانی چاوەڕوان بوون لەلایەن لیژنەی شارەزاکانی ئەنقەرەوە رەخنەیان لێ بگیرێت ، کەچیی لە راپۆرتەکەیاندا ئەوپەڕی رێز و پایەدارییان بۆ پەیامەکانی نوور دەربڕیی .. ئەوەبوو لە ناو پێنج سندووقدا کە لە پەیامەکان پڕ بوون تەنها چەند هەڵەیەکیان دۆزییەوە کە لە دە هەڵە تێپەڕیان نەئەکرد ، هەرچەندە مامۆستا لەبەردەم دادگادا سەلماندی کە ئەوانە هەڵە نین، بەڵکو حەقیقەتن و ، ئەندامانی لیژنەکە خۆیان هەڵەن و ، مامۆستا روونیشی کردەوە کە ئەو راپۆرتەیان کە لە پێنج پەڕە کاغەز پێك هاتبوو نزیکەی دە هەڵەی تێدایە . بەمە مامۆستا و قوتابییەکانی هەستیان بە چاودێریی خوایی ئەکرد و، بۆشیان دەرکەوت کە ئەندامانی لیژنەکە حەزیان لە دۆسایەتییە و ، بە قەطعییش چەسپا کە حەقیقەتەکانی پەیامەکانی نوور ، بە فەزڵی خوا ، بەسەریاندا زاڵ بوون، بە رادەیەك کە دەستیان بە خوێندنەوەیان کرد و ، وەك مورشیدێکی رۆحیی سوودیان لێیان وەرگرت و ، ئەو دائیرە فراوانانە وەك چەند قوتابخانەیەکی نوورییان لێ هات و ، زۆرێك لە سەرگەردان و سەرلێشێواوانیان رزگار کرد و، ئیمانیان بەهێز کردن ، بەمەش مامۆستا و قوتابیانی چەند قاتی ئەو تەنگانە و ناڕەحەتییە شادمان بوون .[٢٥٥]

لە بەندیخانەدا حافیظ عەلیی پاڵەوانی نوور نەخۆش کەوت .. ئەم مامۆستا بەڕێزە لاشەی لاواز بوو و بەرگەی بەندیخانەی شێداری نەگرت و نەخۆش کەوت و هەر لەوێ کۆچی دوایی کرد .[٢٥٦]

مامۆستا نامەیەکی بۆ حافیظ عەلیی نووسیی و ، تیایدا ئامۆژگاریی کرد کە بایەخ بە نەخۆشییەکەی نەدات و ، دوعاشی بۆ کرد کە خوای گەورە شیفای بۆ بنێرێت .. ئەوەشی پێگەیاند کە سەعاتێك خواپەرستیی ناو بەندیخانە ئەوەندەی

---

[٢٥٤] الملاحق ، ملحق أميرداغ : ٢٣٨ .

[٢٥٥] سيرة ذاتية : اللمعات : ٤٠٥ .

[٢٥٦] رجل القدر : ٢٠٦

دوانزه سەعات خێری هەیە و ، ئەم نـەخۆش‌کەوتنەشـی بریتی‌یـە لـە هـەڵگرتنـی هەندێ لە ئازار و نەخۆشیی مامۆستاکەی .

لە لایەکی ترەوە مامۆستا نوورسـیی دەری ئـەبڕێت کـە دوژمنـە شـارراوەکانی ژەهر ئەکەنە ناو خواردنەوە بۆی و ، حافیظ عەلییش لەو خواردنە ئەخوات و ، بەو بۆنەوە ئەی‌بـەن بـۆ خەسـتەخانە و ، پاشـان کـۆچ بـۆ جیهـانی بـەرزەخ ئـەکات و، مامۆستا و قوتابیەکانیشی شیوەنێکی گەرم و گوڕی بۆ ئەکەن .

بەر لـەوەی مامۆسـتا و قوتابیـەکانی بخرێنـە بەندی‌خانـەوە ، لەسـەر قەڵاکـەی قەسطەموونیی ، چەندین جار هـاوار ئـەکات : براکـانم ! گۆشـت مەخەنـە بـەردەم ئەسپ و ، گیاش مەخەنە بەردەم شێر .. لەو کاتەدا حافیظ عەلیی لە شـوێنێکدا بـوو کـە حـەوت ڕۆژ ڕێگـا دوور بـوو و ، بـە شـێوەیەکی مەعنـەویی ئـەو ئامۆژگاری‌یەی مامۆستا ئەبیستێت و ، هەر ئەو کاتە نامە بۆ مامۆستا ئەنێرێت و ئەڵێت : بەڵێ ، مامۆستا گیان ! یەکێك لە کەرامات و ، تایبەت‌مەندی‌یەکانی پەیامەکانی نوور ئەوەیە کە گۆشت بە ئەسپ و ، گیاش بە شێر نادەن ، بەڵکو گیا بە ئەسپ و ، گۆشتیش بە شێر ئەدەن ..

دوای حەوت ڕۆژ نامەکەیان بە دەست ئەگات و ، کـە لێکـی ئەدەنـەوە ئـەبینن حافیظ عەلیی لەو کاتەدا ئەم ڕستەیەی نووسیوە کە مامۆستاش بەسـەر چیاکەی قەسطەمونی‌یەوە دووبارەی ئەکردەوە .

مامۆستا لە چەند لایەکەوە خـەم و خەفـەت سـەری لێ دابـوو : کۆچـی دوایـی پاڵەوانی نوور حافیظ عەلیی و .. هەوڵ دانی دوژمنان تا لـە بـەر چاوی دەوڵـەت تاوانبار بکرێت و سزایان پێ بچەژن و .. ڕەوانەکردنی خۆیشی بۆ خەستەخانە بـە بۆنەی نەخۆش کەوتنیەوە بە ژەهر دەرخوارددان ، کەچیی لەم بارودۆخـە سـەختەدا کۆمـەکیی و چـاودێریی خـوایی فریایـان ئەکـەوێت و ، بـە بۆنـەی دوعـای پـاك و بێگەردی براکانیانەوە لە مەترسیی ژەهر پێدانەکەش ڕزگاریان ئەبێت ..

مامۆستا ئەوەش باس ئەکات کە دوژمنەکانیان چوونەتە سەر ئەو رایە کە دەرکردنی قوتابیانی نوور لە بەندیخانە کارێکی پێویستە لە ترسی ئەوەی کە پەیامەکان بە شێوەیەکی فراوان لە نێوان بەندیـیەکاندا بلاّوەیان کردووە و، ئەمەش بۆتە هۆی تەوبەکردنی ئەو بەندکراوانە .

دوای شەهیدبوونی حافیظ عەلیی مامۆستا نوورسیی نامەیەکی سەرەخۆشیی نارد بۆ قوتابیان تا سەرەخۆشیی لە خۆی و لە قوتابیان و لە پەیامەکانی نوور بکات و ، پیرۆزباییش لە حافیظ عەلیی شەهید و ، قەبرستانی دەنیزلیی ئەکات، چونکە برای ئازیزی شەهید بە جوانیی لە مەبەستی پەیامی بەری درەختی ئیمان گەیشتبوو و ، مژدەش ئەدات کە حافیظ عەلیی لاشەکەی بە تەنیا لە قەبرەکەیدا بەجێ هێشتووە و ، خۆی وەك مەلائیکەت سەرکەوتووە بۆ لای ئەستێرەکان و بۆ جیهانی رۆحەکان ، تا بگاتە پلەی (عین الیقین) و (حق الیقین) و ، دوای تەواوکردنی ئەرکی سەرشانیشی بە چاك ترین شێوە ، پشوویەك بدات .

پاشان مامۆستا دوعایەکی زۆری بۆ ئەکات و ، فەرمانیش ئەدات قوتابیان لە دوعاکانیاندا بۆی بپاڕێنەوە .

مامۆستا سوپاس و ستایشێکی زۆری خوا ئەکات کە ئەوانی گەیاندۆتە پلەی بەرزی قوتابیانی زانستە شەرعیـیەکان و کردەوە مەزنەکانیان ، لەم کات و شوێنە سەیرەدا .. دەریشی ئەبڕێ کە حافیظ عەلیی لە قەبرەکەیشیدا هەر خەریکی خزمەتکردنی پەیامەکانی نوورە ، وەك لە دنیادا خەریك بوو و ، دوای شەهید بوونیشی بە شێوازی شەهیدان ژیان بەسەر ئەبات .

هەروەها مامۆستا دوعا بۆ موحەممەد زوهدیی و حافیظ موحەممەدیش ئەکات هەتا خوای گەورە بۆ خزمەتی قورئان رامیان بکات و تا رۆژی قیامەت سەرگەرمی ئەو کارە پیرۆزە بن ..[٢٥٧]

---

[٢٥٧] الشعاعات : ٣٨٤ ـ ٣٨٥ .

یەکێك لەو تاوانانـەی کـە درابـووە پـاڵ مامۆسـتا ئـەوەبوو کـە دژی دەوڵـەتی کۆماری‌یە . مامۆستاش ئەم تاوانە ئەداتە دواوە و ئەڵێت :

مێژووی ژیانم کە لەبەر دەستتان‌دایە ، چاکترین بەڵگەیە کە من کۆماری‌یـەکی دین‌دار بووم بەر لەوەی ئێوە لە دایك بن ، جگە لە سەرۆکی دادگای بەتەمەن .

بە کورتیی مەسەلەکە بریتی‌یە لەوەی کە من ـ وەك ئێستەش وەهام ـ پیاوێکی کەنارگیر بووم و ، لە ژێر بنمیچێکی چۆڵدا ئەژیام . ئەو خواردنەش کە پێم ئـەدرا بریتیی بوو لە شۆربا (ی ساوەر) و نان . جا دەنگە گەنمی نـاو شـۆرباکەم بەسـەر مێروولـەکان‌دا دابـەش ئـەکرد و ، خـۆم نانەکـەم بـە ئـاوی شـۆرباکەوە ئـەخوارد. هەندێك لەوانەی کە ئەو کارەیان بیستبوو لە دانایـەتیی ئـەوە پرسـیاریان کـرد و، منیش وەلاّمـم دانـەوە کـە : ئـەو مێروولانـە یاسـایی و کۆمـاریین و ، بـە بۆنـەی ئەوەشەوە دەنگە گەنمەکانم بەسەریان‌دا دابەش کرد ، چونکە ئەوانە یاسا و رێـك و پێکی‌یان خۆش ئەویست . ئەوانیش بەرهەڵستم ئەوەسـتان و ئـەیان وت : تـۆ بـەم کـارەت پێچـەوانەی پێشـیینە پیاوچـاکەکان ئەجووڵێیتـەوە . منـیش وەلاّمـم ئەدانەوە : بە خوای حەق هەموو خەلیفەیـەك لـە خەلیفـە راشـیدەکان خـوا لێیـان رازیی بێت خەلیفە بووە و لە هەمان کاتیش‌دا سەرۆك کۆمار بووە . بـۆ نـموونە: ئایا صددیقی ئەکبەر خوا لێی رازیی بێت دەرهەق بە دە کەسە مژدە پێ‌دراوەکە و، هاوەڵە بەرێزەکانیش هەر هەموویان لـە جێـی سـەرۆك کۆمـار نـەبووە ؟ هـەروەها خەلیفە راشیدەکانی تریش .. بەلاّم ئەو دەوڵەتە کۆماری‌یە تەنها ناوی رووت ، یان شێوازێکی بێ‌کرۆك نەبوو . بـەڵکو بـە تـەواویی بـە پێچـەوانەوە ، ئـەوان سـەرۆك کۆماری دین‌داری مانادار بوون ، کە لە دوو توێی‌دا ماناکانی حەق و عەدالـەت و سەربەستیی شەرعیی بەوپەڕی لێ‌هاتنەوە لە خۆ گرتبوو ..

دوای ئەوە مامۆستا روو ئەکاتە (مدعي عام) و ئەندامە بـەڕێزەکانی دادگـا و، ئەی‌دا بە گوێیان‌دا کە بە پێچەوانەی بیروبۆچوونێك تاوان‌باری ئەکەن کە پـەنجا ساڵ لەوەوبەر بـاوەڕی پێـی هـەبووە . بۆشـیان روون ئەکاتـەوە کـە ئـەو کۆمـاریی

عەلمانیەتەی لە گۆڕێدایە ئەم وەهای لێ تێ ئەگات کە ئەبێت بێلایەن بێت . واتە وەك ئازادیی تەواوی بە مولحیدان و سەفیهان داوە ، بە پێی ئازادیی بیروبۆچوون ، وەهاش ئازادیی بە خواناسان و ئەهلی تەقوا بدات .

بۆشیان روون ئەکاتەوە کە ئەوە بیست و پێنج ساڵە ئەو لە کۆمەڵگا دابڕاوە و، نازانێت یاسای کۆماریی بەرەو کوێ چووە . جا ئەگەر ئەو دەوڵەتە کۆمارییە سەربەستیی لەوانە زەوت ئەکات کە خەریکی خزمەتی ئیمان و ئاخیرەتن و ، بە ناڕەوا موحاسەبەیان ئەکات و ، ماوە ئەدات ئیلحاد و بێدینیی پەرە بسێنێ ، ئەوا ئەو بە دەنگی بەرز ئاشکرای ئەکات و ئەیدا بە گوێی هەمواندا کە :

ئەگەر هەزار رۆحی بن ، ئەوا ئامادەیە هەر هەموویان بکاتە قوربانیی لە پێناوی ئیمان و ، ئاخیرەتدا ! جا چیی پێ ئەکەن با بیکەن و ، چۆنی حوکم ئەدەن با بیدەن و دوا وتەی ئەمەیە (حسبنا الله ونعم الوكيل) !

هەروەها ئەیدا بە گوێیاندا کە ئەگەر بە ناڕەوا حوکمی لە سێدارەدان یان کاری قورسی هەتاهەتایی بەسەردا بدەن ، ئەوا ئەو هیچی لێ نایەت ، بەڵکو بەرەو جیهانی نوور و بەختەوەریی ئەکەوێتە رێ ..

پاشان رووی وتاری ئەکاتە دوژمنە شارراوەکانیان کە بە هەموو شێوەیەك ئەیانەوێ خزمەتکارانی ئیمان لە ناو بەرن و گومڕایی و بێدینیی پەرە پێ بدەن و، تێیان ئەگەیەنێت کە رۆژێك دێت ئەوان بۆ هەتاهەتایی لە سێدارە بدرێن و، بگەن بە بەندیخانەی تاکەکەسیی هەتاهەتایی و ، بەبێ هیچ گومانێك بە توندترین و سەختترین شێوە تۆڵەیان لێ بکاتەوە .. بۆیە باکی لە هیچ نیە و ئامادەیە گیانی ببەخشێت .

ناحەزانی مامۆستا تاوانێکی تری ئەخەنە پاڵ کە ئەویش بریتییە لە بەکارهێنانی هێز بۆ گەیشتن بە دەسەڵات و حوکم .

تێیان ئەگەیەنێت کە ئەو شەفەقەت و بەزەیی و حەق و چاکەویستییەی کە لە پەیامەکانی نووردایە ، رێ بە شوێنکەوتوانیان نادەن دەست بخەنە کاری

سیاسەتەوە ، چونکە بیٚتاوانی زۆر لەو پێناوەدا تووشی موسیبەت و کارەساتی ناخۆش ئەبن . چونکە ئەم چەرخە چەرخی ئەنانیەت و رەگەزپەرستیی و زوڵم و زۆری سەربازیيە کە بە جەنگی جیهانیی دووهەم فەراهەم هاتووە . هەروەها لە ئەنجامی گومڕایی و لادان لە ڕێی ڕاست دڵەکان وەك بەرد ڕەق بوون . ئەمانەش بوونەتە هۆی بەرپابوونی زوڵم و ستەم ، ئەمەش ڕێ بە ئەهلی حەق نادات بە زۆر مافی خۆیان وەربگرنەوە ، چونکە بیٚتاوانی زۆر لە بەین ئەچێ و ، هیچ کات ئەهلی حەق لەو ڕێگەیەوە بە ئاوات ناگەن ..

خۆ ئەگەر یاسای تۆڵەسەندن بە بەرامبەر جێ بەجێ بکەن کە یاسایەکی زاڵمانەیە ، ئەوا لە تۆڵەی دوو کەسی خراپدا بیست سیی بەستەزمانی بیٚتاوان پێوە ئەبن ، ئەو کاتەش بە ناوی حەق و عەدالەتەوە زوڵمێکی گەورە ئەکرێت و، ئەمەش یەکێکە لەو هۆیانەی کە مامۆستایان لە سیاسەت دوور خستۆتەوە.

دوای ئەوە دەری ئەبڕێت کە مادەم هەموو شتێك فانیی و کاتیيە و، مەرگیش نامرێت و ، دەرگای قەبریش دەمی والا کردووە و ، داناخرێت و ، لەوانەیە زەحمەت و ناڕەحەتیی بگۆڕرێت بە رەحمەت و خۆشیی ، کەواتە وا چاکە بیٚدەنگ بن و ، پشت بە خوا ببەستن و ، لە تەنگانەدا خۆیان بە ئارام گرتن بڕازێننەوە و ، لە خۆشییشدا بە سوپاس کردن ..

دەریشی ئەبڕێت کە پێویست ناکات کاربەدەستان و سیاسەت مەداران و پیاوانی هەڵسووڕێنەری کاروباری دەوڵەت و پاسەوانان و خەم خۆرانی وڵات خۆیان بە مامۆستا و قوتابیەکانیەوە بپەشۆکێنن .. چونکە لەوانەیە هەندێ لە زیندیقە بیٚدینە شارراوەکان بە فڕوفێڵی شەیتانییان هەندێ لە کاربەدەستان لە دژیان هەڵ بنێن . دوای ئەوە بەڵێن ئەدا کە قوتابییانی نوور پشت بە خوا و بە هێزی قورئان تێك ناشکێن ، ئەگەرچیی دوژمنان سەرانسەری دنیا بکەنە سەربازی خۆیان و ئەوانی خواناس بە هیچ شێوەیەك جڵەو بۆ ئەو مولحید و زیندیق و پاشگەزبووانە شل ناکەن ..[258]

---

[258] رجل القدر : ٢٠٨ ـ ٢١١ .

پاشان مامۆستا بەرگریی لە پەیامەکانی نوور ئەکات و ، گرنگیی‌یان دەرئەخات و ، روونیشی ئەکاتەوە کە قوتابی‌یەکانی بێ‌تاوانن ، کە ئەڵێت :

هیچ کەس مافی ئەوەی نیە ، بە هۆی هەڵەی شەخسیی منەوە ، یان هەڵەی هەندێ لە برایانمەوە ، هێرش بکاتە سەر پەیامەکانی نوور ، چونکە پەیامەکانی نوور پاڵیان بە قورئانەوە داوە و ، بەهێزترین پەیوەندییشیان پێوەی هەیە و ، قورئانیش راستەوخۆ بەستراوە بە عەرشی ئەعظەمەوە ، جا کێ ئەتوانێ لە سنووری خۆی بترازێ و دەستی بۆ ئەوێ درێژ بکات ، بۆ ئەوەی ئەو گوریسە ئەستوورانە بکاتەوە ؟

پەیامەکانی نوور کە بەسەر دەستی‌دا بەرەکەتی ماددیی و مەعنەویی بۆ ئەم نیشتمانە بەدیی هاتووە و ، چەندین خزمەتی لە رادەبەدەری وەهای پێشکەش پێی کردووە کە بە هیچ پێوانەیەکی ماددیی مەزەندە ناکرێ .. ئەم پەیامانە ناگونجێ لە هەڵە شەخسیی و لادانە مرۆیی‌یەکانی ئێمە بەرپرسیار بن . بەلاّم ئەگەر هەر کۆڵتان نەدا و ، ئەو هەلاّنەتان خستنە ئەستۆی ئەوان و لەسەر ئەوە سوور بوون کە تاوانەکە بخەنە گەردنی ئەوان ، ئەوا با چاك بزانن کە ئەوە چەندین زیانی ماددیی و مەعنەویی بەم ولاّتە ئەگەیەنێت ، کە بە ئاسانیی لە ناو نابرێن، یان بەر لە پەرەسەندن و بلاّوبوونەوەیان ناگیرێت . بەلاّم ئەو پیلانە ناپاکانەی کە بە نهێنیی نەخشەیان بۆ ئەکێشرێت و ، بە هۆی کۆمەڵێك پیاوخراپەوە لە دوژمنە شاراوەکانمان و ، بە شەیتانێتیی دەستەیەك لە زیندیقە داخ لە دڵەکان تەگبیریان بۆ ئەکرێت و بەرێوە ئەبرێن ، ئەوانە ـ إن شاء الله ـ دۆڕان بەشیانە . قوتابییانی نوور هەرگیز لەگەڵ غەیری خۆیاندا پێوانە ناکرێت ، چونکە بە ئاسانیی بلاّوەیان پێ ناکرێت ، یان هەوڵی ئەوەیان لەگەڵ نادرێت کە لە بانگەوازەکەیان واز بهێنن .. ئەوان ژێر ناکەون و .. بە کۆمەکیی و پارێزگاریی خوا نابەزێن .

لەبەر ئەوەش نەبوایە کە قورئان لە بەرگریی ماددیی قەدەغەی کردووین ، ئەوە بەس نەبوو ناوی ئەو قوتابییانە ـ کە وەك دەماری خوێن بەری گەل وەهان و ،

رەزامەندیی گەورە و بچووکیان بە دەست هێناوە و ، لە هەموو شوێنێکیش‌دا هەن ـ تێکەڵ بە رووداوی هەندەکیی بێ ئەنجام بن ، وەك رووداوی شێخ سەعید و، رووداوی (منمن) بۆ نموونە . بگرە ئەگەر تووشی ستەمی قورس بوون ، یان ـ خوا نەخواستە ـ مەینەتێکی توند یەخەی پێ گرتن و ، بە ناچاریی دەستیان دایە بەرگریی لە خۆ ، ئەوا ئەو زیندیقانەی خۆیان حەشار داوە و ، هاوکۆمەکە مونافیقەکان و غەیری ئەوانیش بەبێ گومان هەزار جار پەشیمان ئەبنەوە .

کورتەی باس : مادەم ئێمە دەست لە کاروباری ئەهلی دنیا وەرنادەین ، ئەوا راستتر و چاكتر وەهایە کە ئەوانیش لەلایەن خۆیانەوە دەست لە کاروباری قیامەتیی و ، خزمەتی ئیمانیی ئێمە وەر نەدەن ..[٢٥٩]

هەروەها مامۆستا ئەڵێت :

ئەشڵێن : ئەوە بیست ساڵە بۆچیی تاقە جارێك شەبقەکەمان لەسەر ناکەیت و، بۆچیی تاقە جارێکیش سەرت بۆ دادگاکەمان رووت ناکەیت ، لەگەڵ ئەوەدا کە حەڤدە ملیۆن کەس لەگەڵ لەبەرکردنی جل و بەرگ‌دا راهاتوون ؟

منیش ئەڵێم : حەڤدە ملیۆن نین و ، حەوت ملیۆنیش نین ، بەڵکو کەمێکی یەکجار کەمیش نین ئەوانەی بە ویست و هەڵبژاردنی خۆیان ئەو جل و بەرگەیان پۆشیوە و ، جگە لە کۆمەڵێك گەلحۆ کە بەدوای رەوشتە سووك و رسواکانی ئەورووپادا هەناسە برکێیان پێ کەوتووە .

پیاوێکی وەك من ، کە ماوەی بیست و پێنج ساڵە وازم لە ژیانی کۆمەڵایەتیی هێناوە ، لەمەدا پێی ناوترێت سەرپێچیی‌کارە یان ڤیرسیچمەیە . وەهاش دابنێن ئەمە ڤیرسیچمەیی‌یە . جا مادەم موصطەفا کەمال خۆی نەی‌توانیوە ئەو ڤیرسیچمەیی‌یە بشکێنێ و ، دوو دادگا و ، حکوومەتی سێ پارێزگاش نەیان توانی کارم تێ بکەن ، ئیتر ئێوە چین تا لەم گاڵتەجاڕی‌یەدا کات بەسەر بەرن ؟

لە بەشێکی تری بەرگری‌یەکەی‌دا ئەڵێت :

[٢٥٩] رجل القدر : ٢١١ ـ ٢١٢ .

ئەمە راستی‌یە و ، ئێمەش بە هەموو هێزێکەوە ئەڵێین :

ئەی ئەوانەی کە دینی خۆتان بە دنیا فرۆشتووە .. هەی بەدبەختان ! چیتان لە دەست دێت درێغیی مەکەن .. سەرەنجام دنیا ئەبێتە نەگبەتیی بۆتان .. ئەم بانگەوازە پیرۆزە ملیۆنەها پاڵەوان خۆیان کردۆتە قوربانی و ، ئێمەش ئامادەین گیانمان بکەینە قوربانیی .. ئێمە پێمان چاکترە هەزار جار لەم بەندیخانەدا بمێنینەوە ، نەك چاومان لە دەست درێژی بێت بکرێتە سەر حەیا و شەرەف . لە سایەی ئەم زۆرداری‌یەدا ناتوانرێ بوترێ : سەربەستیی هەیە ..سەربەستیی زانست، یان سەربەستیی ویژدان ، یان سەربەستیی دەربڕین ، یان سەربەستیی دین .. بۆ سەربەستیی‌خوازان تەنها ئەوە ماوەتەوە کە بمرن ، یان لە بەندیخانەکان‌دا بمێننەوە و ، خۆیان بدەنە پەنای خوای گەورە و بڵێن : (حسبنا الله ونعم الوكيل) .

ئەو داوایەی کە لەسەر پەیامەکانی نوور تۆمار کراوە ، کارێکی شەخسیی و، شتێکی ساکار نیە ، هەتا لە شانی کەم بکرێتەوە . ئەم مەسەلەیە پەیوەندیی بە ئوممەت و نیشتمان و دەوڵەتەوە هەیە و ، پەیوەندییشی بە ئوممەتی ئیسلامەوە هەیە و ، سەرانسەری جیهانی ئیسلامیی بەوپەڕی گرنگیی پێ‌دانەوە لەم مەسەلەیە ئەکۆڵێتەوە .

ئێمە ئاشکرای ئەکەین کە ئێمە سەر بەو کۆمەڵە ئیسلامی‌یەین کە زیاتر لە سێ‌صەد ملیۆن موسڵمانی تێدایە . کەواتە ئێمە کۆمەڵی خواین و ، کۆمەڵە برای هاوکارین و ، خزمەت‌کاری قورئان و ، سەرباز و کۆمەڵی خواین .

بەڕێزان ! سەرۆکی دادگا !

ئێوە کە ئەم حوکمانە بەسەر پەیامەکانی نوور و قوتابی‌یەکانی‌دا ئەدەن و ، واز لە کوفر و ئیلحاد ئەهێنن و ، هەوڵیش ئەدەن کە حەقیقەتە قورئانیی و ئیمانی‌یەکان لەبەر چاوی مرۆڤ دا بشارنەوە و ، بەمەش ئەتانەوێ ئەو رێگایە دابخەن ، کە ملیۆنەها بەڵکو صەدەها ملیۆن موسڵمانی لێوە تێپەڕیون و ، بە

بەختەوەریی هەتاهەتایی راستەقینە گەیشتوون ، ئێوە جگە لە رق و قین و سووك تەماشاكردنیان بۆتان هیچتان دەست ناكەوێت .

زیندیقان و مونافیقان ئێوەیان لە خشتە بردوون و ، داویشیانە بە تەوقەسەری حەق و عەدالّەتدا و ، دەوڵەتیشیان لە كاری راستەقینەی خۆی لاداوە و ، بە چەند كارێكی بێكەڵكەوە پەشۆكاندوویانە و ، لە ئیستیبداد كۆماریی و ، لە پاشگەزبوونەوە رژێم و ، لە نەفامیی و سەفاهەت شارستانیەت و ، لە زوڵم و زۆر یاسایان بەرپا كردووە ، بەمەش ناپاكی‌یان بەرامبەر بە نیشتمانیان كرد و ، بە جۆرێك لێیان داوە كە بێگانە نەیئەتوانیی وەها لێی بدات .[٢٦٠]

بەڵێ ، دادگا بڕیاری بێتاوانیی مامۆستا نوورسیی و هەر هەموو قوتابیەكانی لە هەموو تۆمەتێك دەركرد و ، دادگای تەمییزیش بە یەكدەنگیی تەصدیقی ئەو بڕیاری بێتاوانی‌یەی كرد ، كەچیی لەگەڵ ئەوەشدا كاربەدەستان مامۆستایان ئازاد نەكرد ، بەڵكو فەرمان بە لێپرسراوان درا كە بیبەن بۆ میوانخانەیەك و لەوێ بەندی بكەن و ، چاوەڕوانی تەعلیماتی نوێ بن دەربارەی ئەو لە ئەنقەرەی پایتەختەوە پێیان بگات ..[٢٦١]

ئەوەبوو لە ئوتێل شەهر لە شاری دەنیزلیی نزیكەی دوو مانگ مایەوە ، بەلاّم قوتابیان ئازاد كران و هەر یەكە گەڕایەوەماڵی خۆی و ، ئەو كتێبانەش كە دەستیان بەسەردا گیرابوو گێڕرانەوە بۆ خاوەنەكانیان .

بڕیاری دادگا كە بە یەكدەنگیی بێتاوانیی مامۆستا و قوتابیانی ئەگەیاند ژمارە ١٩٩ / ١٣٦ لە ١٦ / ٦ / ١٩٤٤دا بوو بەلاّم بڕیاری تەصدیق كردنی دادگای تەمییز ژمارە ٣٠٠٠٥ / ٢١٩٣ بوو لە ٣٠ / ١٢ / ١٩٤٤ عەدەدی ٢٠١٩ .[٢٦٢]

---

[٢٦٠] رجل القدر : ٢١٢ ـ ٢١٣ .

[٢٦١] رجل القدر : ٢١٣ .

[٢٦٢] سيرة ذاتية : ٣٥٤ .

دوای کۆتایی هاتنی دادگایی‌کردن و ، دەرچوونی بڕیاری بێ‌تاوانیی قوتابیـان ، بەندی‌یەکانی تر هەستیان کرد وا برا رابەرەکانیان بەجێیان ئەهێڵن ، هەندێك لـەو بەندی‌یانەش چەند ساڵێك حوکم درا بوون و هەندێکیش سەرانسەری ژیانیـان . بـە راستیی دیمەنێکی کاریگەر بوو .. فرمێسك بە خوڕ لە چاوی بەندی‌یـەکان ئەهاتـە خوارەوە ، کە جاران دڵیان ئەوەندە رەق بوو هیچ سۆز و بەزەیی‌یەکی تێدا نەبوو .. بەڵام ئێستا بە وێنەی دڵی منداڵی پاك و بێ‌تاوان ئەوانیش دڵیان نەرم بوو بوو و ، بە گریانەوە ئەیان‌وت :

ـ ئێمە نە خوامان ئەناسی و نە پێغەمبەر .. ئێوە ڕێی راستتان پیشانمان دا .. جا هەرچیی بکـەین ئـەوا نـە ئـەتوانین پاداشـتی مامۆسـتا نوورسـیی بدەینـەوە و سوپاسی بکەین ، نە هی ئێوە ..

بەڵێ قوتابیانی نوور هەر هەموو لە بەندی‌خانە ئـازاد بـوون و هاتنـە دەرەوە ، جگە لە یەکێکیان کە ئەویش حافیظ عەلیی بوو و ، لە ناو بەندی‌خانەدا بە هـۆی ژەهر پێدانەوە و ، بە هۆی ئەوەوە لاشەی لاوازی بەرگـەی شـێداریی بەندی‌خانـەی نەگرت بە شەهیدیی سەری نایەوە .[٢٦٣]

بەندی‌یەکان بە دڵێکی شکستەوە خواحافیزی‌یان لە قوتابیانی مامۆستا کرد و، یەکجار بێ‌تاقەت بوون .. ساڵانی دوور و درێژی بەندی‌خانە بەبێ ئەوان چۆن بەسەر بەرن ؟ بەڵام مامۆستا مژدەی بۆ ناردن کە بـا دڵ گـران و خـەم بـار نـەبن چـونکە حکوومەتێکی نوێ دێتە سەر حوکم و چاوپۆشیی لە هەموو بەندکراوان ئەکات و ، إن شاء الله ئەو کاتە لە بەندی‌خانە دەر ئەچن ..

هەروایش بوو ، مامۆستا چاکی پێکا بوو ، ئەوەبوو لە سـاڵی ١٩٥٠دا پـارتی دیموکراتیی لە هەڵبژاردنەکان‌دا سەرکەوت و چاوپۆشیی لە بەندی‌یەکان کرد و هەر هەموو ئازاد بوون .[٢٦٤]

[٢٦٣] سيرة ذاتية : ٢٤٩ ، رجل القدر : ٢٠٦ .
[٢٦٤] رجل القدر : ٢٠٦ .

دوای دوو مانگ لە بەندکردنی مامۆستا لە میوانخانەی شەهر لە دەنیزلیـی ، لە ئەنقەرەی پایتەختەوە تەعلیمات هات کە نەفیی بکرێت بۆ شاری ئەمیرداغ کـە قەزایەکە لە قەزاکانی پارێزگای ئافیوون . ئەوەبوو لە مانگی ئابی ساڵی ١٩٤٤دا سەفەری کرد و ، بۆ ماوەی دوو حەفتە لە میوانخانەیەکدا مایەوە هەتا ژوورێکی بۆ بە کرێ بگیرێت کە خۆی کرێکەی ئـەدا . بەمـە لاپەڕەیـەکی ژیـانی مامۆسـتا تەواو بوو و لاپەڕەیەکی نوێ دەستی پێ کرد .. [٢٦٥]

کاتێك کە مامۆسـتا نوورسـیی لـە بەندیخانـەدا بـوو ، نامـەی بـۆ براکـانی و قوتابیە بەوەفاکانی ئەنووسیی و ، دڵخۆشـیی ئەدانـەوە تـا ورەیـان بـەرز بێـت و، بەرگەی ئەو ستەمە بگرن کە بەرامبەریان ئەنجام ئەدرێت .. پیرۆزبایی شەوی قەدر و جەژنی رەمەزانی لێ ئەکردن .. هەروەها تێی ئەگەیاندن کە قوتابیانی نـوور بـە کەمترین نارەحەتیی و ئێش و ئازار گەورەترین کار و ئەرکی پیرۆز ئـەنجام ئـەدەن، کە ئەمـەش فـەزڵ و بەخشایشـی خـوای گەورەیـە چـونکە کـوفری موتڵـەق پـەرەی سـەندووە و ، تـا بـە کـافریی نەچـنە قەبرەکەیانـەوە .. دیـارە ئەمـەش پێویسـتە بەوپەڕی تاسەمەندیی و سوپاسگوزاریی و ئارامەوە ئەنجام بدرێت .. [٢٦٦]

لە نامەیەکیشیدا قوتابیان لە فێڵوفڕی زیندیق و مونافیقان ئاگادار ئەکاتەوە، کە ئەیانەوێ بەو هۆکارانەی کە تەریقەتی نەقشبەندیی و تەریقەتەکانی تریـان پـێ شکست هێنا ، پەیامـەکانی نـووریش لـەناو بـەرن ، ئـەویش بـە پەرتـەوازەکردنی قوتابیان و ، نەهێشتنی خۆشەویستیی نێوانیان .. بەڵام رێبازی پەیامەکان لەسەر ئیخلاصـی تـەواو دارێـژراوە و ، بـە یـەکجاریی ئەنانیـەتیش وازی لێ هێنـراوە و، قوتابیان چاویان بڕیوەتە سۆز و بەزەیی پـەروەردگار و ، بـە دوای لـەزەت و چـێژە قیامەتییەکاندا ئەگەڕێن و ، بۆشیان دەرکەوتووە کە لـەزەتی پاڵفتـەی دنیـاییش

---

[٢٦٥] رجل القدر : ٢١٤ ، سيرة ذاتية : ٣٥٥ .

[٢٦٦] سيرة ذاتية : ٣٤٦ ـ ٣٤٧ .

هەر لە ئیماندایە . کەواتە بەو ئاسانی‌یە پەیامەکان لەناو نابرێن و ، دوژمنان هەر ماندووبوونیان بۆ ئەمێنێتەوە .[٢٦٧]

لە نامەیەکیشی‌دا مژدە ئەدات بە قوتابییە دامەزراوەکان کە لە تاقیی کردنەوەی هەردوو قوتابخانە یووسفی‌یەکەدا ، بەندیخانەی ئەسکی شەهر و دەنیزلیی ، سەرکەوتنیان بە دەست هێنا و ، وازیان لە دەرسی ئیمان نەهێنا، مژدەیان پێ ئەدات کە مەلائیکەت و رۆحانیی و ، ئەهلی حەقیقەت و بەرەی داهاتوو پیرۆزبایی خزمەتی بێهاوتایان لێ ئەکەن .. بۆیە پێویستە براکان چاویان لە یەکتر بێت و دڵخۆشیی یەکتر بدەنەوە و ، پشتیوان و کۆمەك بن بۆ یەکتریی . مژدەشیان ئەداتێ کە رۆژێك جبەکەی شێخ مەولانا خالیدیان [٢٦٨] بۆ ئەنێرێت کە تەمەنی صەد و بیست ساڵە و ، شێخ بۆ مامۆستای ناردووە هەتا لەبەری بکات، واتە شێخ مەولانا خالید ئیجازەی خزمەتی قورئان و ئیمانی بە مامۆستا نوورسیی داوە و ، ئەمانەتی خزمەتی دینی پێ سپاردووە . ئەی‌نێرێت تا قوتابییەکانیش لەبەری بکەن ..[٢٦٩]

مامۆستا لە نامەیەکی تردا مژدە بە برا بەوەفا خۆشەویستەکانی ئەدات کە مادەم بە مەبەستی پاداشتی قیامەت دەستیان بە رێبازی پەیامەکانی نوورەوە گرتووە و ، جۆرە خواپەرستی‌یەکیش ئەنجام ئەدەن ، ئەوا بێگومان هەر سەعاتێکی

---

[٢٦٧] سیرة ذاتیة : ٣٤٨

[٢٦٨] مەولانا خالید : ئەبولبەهاء ، ضیائوددینە کە بە مەولانا خالیدی شارەزووریی بەناوبانگە (١١٩٠ ـ ١٢٤٢ ك) . نوێخوازی سەردەمی خۆیەتی و ، یەکێکە لە ئیمامەکانی تەریقەتی نەقشبەندیی ، کە لە زانست و تەقوادا پێشی زانایانی چەرخەکەی داوەتەوە و ، زۆرێك لە ئەولیایانی پەروەردە کردووە .. لە لای عەبدوڵلای دەهلەویی دەرسی خوێندووە و ، لە شام کۆچی دوایی کردووە . ئەو جبەیەی کەوتە دەستی خاتوو ئاسیا و هەڵی گرت و پاراستی هەتا ئەوەبوو بە هەدیە دای بە یەکێك لە قوتابیانی نوور لە ئیسپارتە ، تا ئەویش بە هەدیە تەسلیمی مامۆستا نوورسیی بکات ، کە ئەویش هەتا کۆچی دوایی کرد پاراستی .

شایانی باسە کە ئەم جبەیە ئێستا وا لە لای بەڕێز مامۆستا عەبدولقادر بادللیی لە شاری ئۆرفە و ، کە لە حوزەیرانی ٢٠٠٧ دا سەردانی تورکیامان کرد خوا بە قسمەتی ئێمەشی کرد بە لەبەرکردنی ئەو جبەیە شەرەفمەند ببین ، هەرچەندە بە ئاسانیی بۆ هەموو کەسێك مۆڵەتی لەبەرکردن نادرێت .

[٢٦٩] الشعاعات : ٣٦٠ .

تەمەن بەسەربردنیان لەو بارودۆخە سەختەدا لە حوكمی خواپەرستیی بیست سەعاتدا ئەبێت و ، ئەو بیست سەعاتەش كاركردن بۆ خزمەتی قورئان و ئیمان، چونكە بریتی‌یە لە جیهادی مەعنەویی ، ئەوەندەی صەد سەعات گرنگ ئەبن و، ئەو صەد سەعاتەش ، كە بە گەیشتن بە موجاهیدی راستەقینە لە برایانی بەڕێز ـ كە هەر یەكەیان ئەوەندەی صەد كەس گرنگن ــ و ، بەستنی پەیمانی برایەتیی لەگەڵیان و ، داواكردنی كۆمەكیی لێیان و ، كۆمەكیی كردنیان و، بەردەوام بوون لە گەڵیانا لەسەر خزمەتی ئیمان بەوپەڕی ئیخلاص و دامەزراوی‌یەوە و ، كەڵك وەرگرتن لە رەفتارە جوانەكانیان و ، دەست خستنی پلەی قوتابێتیی لە قوتابخانەی زەهراءدا ، پێویست بە سوپاس و ، دان بەخۆداگرتن ئەكات تا بەرگەی هەموو كۆسپ و نارەحەتی‌یەك بگرن و ، بیریش لەو هەموو كەڵكانە بكەنەوە كە باس كران .[٢٧٠]

دوای ئەوەی قوتابی‌یەكان لە بەندیخانە ئازاد كران و ، هەر یەكەیان بەرەو ناوچە و مەنزڵی خۆی گەڕایەوە و ، مامۆستایان لە میوانخانەی شەهر لە دەنیزلیی بۆ دوو مانگ هیشتەوە ، رۆژێكیان مامۆستا لەسەر نهۆمی سەرەوەی میوانخانەی شەهر دانیشتبوو سەرنجی ئەو سپیی چنارانەی دەوروبەری خۆی ئەدا، كە لە باخچە رازاوەكاندا بوون ، سەرنجی دا ئەو درەختانە بە جم و جووڵەكەیان زۆر شادمانن و ، بە خۆیان و لق و گەڵاكانیانەوە بە شنەی شەماڵ سەمایان ئەكرد، وەهای بە بیردا هات كە ئەوانیش وان لە ئەڵقەی ذیكری خۆیاندا و، تەسبیحاتی پەروەردگار ئەكەن .

جم وجووڵی ناسكی درەختەكان پێكەوە كاری كردە سەر دڵ و دەروونی مامۆستا و ، هەستی بە ماتەمینیی و خەفەت ئەكرد لە دووركەوتنەوە و جیابوونەوەی لە برا قوتابیەكانی .. ئا لەم كاتە خەفەتاوی‌یەدا لەبەر تەنیایی ، لە ناكاو دیمەنی پاییز و زستانی دێتە یاد كە گەڵای ئەو درەختە جوانانە ئەوەرێت و

[٢٧٠] الشعاعات : ٣٦٥ .

جوانیی و قەشەنگیی بەسەر ئەچێت و مامۆستا بۆ ئەو دیمەنە و بۆ هەموو زیندەوەرانی تر ئازار بە دڵی ئەگات و ، هەردوو چاوی پڕ لە فرمێسك ئەبن و، خەم و خەفەتێکی زۆر سەری لێ ئەدەن ..

کە مامۆستا لەم حاڵەتەدا ئەبێت ئەو نوورەی کە حەقیقەتی موحەمەدیی ﷺ پێشەکەشی ئەکات ـ وەك بە هانای هەموو ئیمان‌دارێکەوە دێت و فریای ئەکەوێت ـ بە هانای ئەویشەوە دێت و ، ئەو هەمووە خەم و خەفەتانە کە سنووریان نیە ئەگۆڕێت بۆ خۆشیی و شادمانی‌یەکی بێ‌سنوور ، بە رادەیەك کە ئەوپەڕی منەت باریی دەربخات بۆ حەقیقەتی موحەمەدیی کە تیشکێك لە نوورە زۆر و زەبەندەکانی گەیشتە فریای و رزگاری کرد و دڵخۆشیی تەواوی دایەوە .[٢٧١]

---

[٢٧١] الشعاعات : ٣١٥ .

بەشی یانزەهەم

نەفیی‌کردن بۆ ئەمیرداغ

قوتابخانەی نووریی سێهەم

مامۆستا بە تاقی تەنیا و کاربەدەستانیش بە هێز و دەسەڵاتی حکوومەتێکەوە لە زۆرانبازیی‌دا بوون .. دەوڵەتێك بە هەموو توانا و لێ‌هاتنیەوە دژایەتیی پیرە پیاوێکی غەریب و نەخۆش و بێ‌کەس و بێ‌خزمەتی ئەکرد ، بێ‌ئەوەی ئەو بەستەزمانە تاوانێك ، یان خراپەیەکی ئەنجام دابێ .. تەنها بیری لە رزگارکردنی ئیمان ئەکردەوە .. ئاواتەخواز بوو دوژمنانیشی بتوانن ئیمانی خۆیان رزگار بکەن .. بەڵکو بە ئاگری دۆزەخ نەسووتێن ..

مامۆستا چەند جارێك درا بە دادگا و بێ‌تاوان دەرچوو .. دادگای تەمییزیش هەر بێ‌تاوانی دەرکرد ، کەچیی دەوڵەتەکەی ئەو رۆژەی تورکیا هەموو یاسایەکی خستە ژێر پێی و ، هەموو ویژدانێکی پشت گوێ خست و ، بڕیاری دا مامۆستا نەفیی بکات بۆ ئەمیرداغ و ، لەوێ دەست بەسەر بێت .

لە عەسری رۆژێکی مانگی ئابی ساڵی ١٩٤٤دا مامۆستا نوورسیی بە هۆی ئوتومبێلێکەوە گەیەنرایە پۆلیس‌خانەکەی ئەمیرداغ و لەوێ تەسلیم کرا ..

کاربەدەستان بڕیاریان دا خانوویەکی گونجاوی بۆ پەیدا بکەن تا بە ئاسانیی بە شەو و بە رۆژ چاودێریی بکەن ، واتە ئەبێت لە پۆلیس‌خانەکەوە نزیك بێت .

کاربەدەستی پۆلیس‌خانەکە پۆلیسێکی بانگ کرد کە ناوی ئیبراهیم مەنکووەرلیی بوو و ، فەرمانی بەسەردا دا لە بەردەم پۆلیس‌خانەکەدا ماڵێك بە کرێ بگرێ بۆ مامۆستا نوورسیی .

ئیبراهیم یەکێك بوو لەو ژاندرمانەی کە لەو ناوچەیەدا بوون و ، جار لە دوای جار لە شوێنێکەوە ئەگوازرایەوە بۆ شوێنێکی تر ، تا ئەوەبوو گەیشتە ئەمیرداغ . دوای یەك دوو حەفتە فەرماندەی دەستەکەی بانگی ئەکات و، ئەویش ئەچێت بۆ لای ، ئەبینێ پیاوێك بە جل و بەرگی عوثمانی‌یەوە ، بە جبە و مێزەرەوە قنج لە لای سەرۆکی پۆلیس‌دا وەستاوە .

فەرماندەکەی وتی : وەرە ! وەرە ! ئەوە تۆ لە کوێیت ؟

ئیبراهیم ئەڵێت : من لێرەم .. إن شاء الله خێرە .. ئایا هیچ شتێك رووی داوە؟

فەرماندە ئاماژەی بۆ ئەو پیاوەی تەنیشتی کرد :

ئەمە ئەناسیت ؟

ئیبراهیم ئەڵێت : کاتێك ئەو پیاوەم بە جل و بەرگی عوثمانی‌یەوە ، بە جبە و مێزەرەیەکەوە بینیی ، ناوی زانا بەناوبانگەکەم بە بیردا هات ، بەلاّم باسم نەکرد ..

وتم : کێیە ؟

فەرماندە وتی : (بدیع الزمان) ە .

هاوارم کرد : چیی ؟ پاشان چەمیمەوە بەسەر هەردوو دەستی (بدیع الزمان) دا هەتا ماچیان بکەم .. کەواتە ئەمە زانا بەناوبانگەکەیە لە بەردەممدا .. هەمووان سەیری منیان ئەکرد .

فەرماندە وتی : پێویستە خانوویەك بۆ مامۆستا سەعیدی نوورسیی بە کرێ بگرین ، جا تۆ ئەم کارە ئەنجام ئەدەیت ، چونکە ناسراوت زۆرن .

هەروەها وتی : بەلاّم پێویستە خانووەکە لەبەردەم پۆلیس‌خانەدا بێت .

لەبەردەم پۆلیس‌خانەکەدا بینایەك هەبوو کە نهۆمی ژێرەوەی دووکان بوو و ، نهۆمی سەرەوەش ماڵی پیاوێك بوو بە ناوی (حسن باقرچی) . خانووەکە دانرابوو بدرێت بە کرێ .. حەسەنی خاوەن ماڵ بە شەو و بە رۆژ سەرگەرمی عەرەق

خواردنەوە بوو و ، جار بە جار منیش لە گەڵیا ئەم خواردەوە .. لەسەر عەرەق خواردنەوە وەها راهاتبوو کە هەرگیز نەیئەتوانی دەستی لیّ هەڵ بگرێت و، لە بنەڕەتیش‌دا خەڵکی طەرابزوون بوو .

چووم بۆ بازاڕ و ، رووم لە دووکانی حەسەن نا و ، پێم وت : وەستا حەسەن ! نهۆمی سەرەوە بدە بە کریّ تا مامۆستا بێتە ناوی .[٢٧٢]

وتی : براکەم ! من پیاوێکی سەرخۆشم و ، ئەویش زانای دینە ، چۆن لەگەڵیا ئەگونجێم ؟

حەسەن هەرچەندە سەرخۆش بوو بەڵام راستی ئەوت . عەرەق خۆرێك و مەلایەك پێکەوە ناژین .

ئیبراهیم ئەڵێت : وەهام بە بیردا هات کە مامۆستا پیاما هەڵ ئەشاخێت و ئەڵێت :

(بۆچیی داوای خانووت لەو پیاوە سەرخۆشە کردووە ؟) .

دوای کەمێك چووم بۆ لای مامۆستا و باسەکەم بۆ گێڕایەوە و پێم وت : خانووەکە هەیە ، بەڵام خاوەنەکەی عەرەق خۆرێکی سەرخۆشە . ئیتر هەواڵم نەدایێ کە خۆیشم سەرخۆش ئەبم و هاوەڵی عەرەق خواردنەوەی ئەوم .

کاتێك کە پێم وت : خاوەنماڵەکە سەرخۆشە ، بە تەمابووم مامۆستا تووڕە ببێت ، کەچیی تووڕە نەبوو ، هەروەك هەستی تووڕەبوونی نەبێت ..

پێمی وت : قەی ناکا براکەم .. با سەرخۆش بێت .

خێرا هەواڵەکەم گەیاندە لای حەسەن و پێم وت : وا خانووەکەمان بە کریّ گرت .

هەر ئەو ئێوارەیە مامۆستا گواستیەوە بۆ ناو ئەو خانووە . کاتێك کە ئەڵێم گواستمانەوە بۆ ناوی ، ئەوەی ئێمە گواستمانەوە بۆ ئەویّ بریتیی بوو لە چەند

---

[٢٧٢] نهۆمی سەرەوە هەمووی بە کریّ ناگرێت بۆ مامۆستا ، بەڵکو حەسەنی خاوەنی ماڵ خۆیشی لەویّ ئەبێت .

شتێکی یەکجار سادە ، وەك سەبەتەی نـان و مەسـینەی دەسـت نوێـژ ، ئـیتر وەك خەڵکی تری ئەهلی دنیا کەل و پەلی نەبوو ..

حەسەن لەوێ چاوەڕوانمان بوو .. مامۆستا کەوتە قسە لەگەڵیا :

ـ وەستا حەسەن ! وەرە بۆ ئێرە .

حەسەن لەوپەڕی خەجاڵەتییدا هات بۆ لای و وتی :

ـ بەڵێ ، مامۆستا گیان !

ـ ئایا عەرەق ئەخۆیتەوە ؟

ـ بەڵێ گەورەم .. بەیانیی و ئێوارە ئەیخۆمەوە .

مامۆستا دەستی بەرز کردەوە و خستیە سەر پشتی حەسەن و سێ جار دەسـتی بە پشتیا هێنا و وتی :

ـ ئادەی کوڕەکەم .. بە ئیزنی خوا لەمە رزگارت ئەبێت .

ئەو پیاوەی کە بەیانیان و ئێواران دەستی لە عەرەق خواردنەوە هەڵ نەئـەگرت، نوێژی فەجری ئەو رۆژەی لەگەڵ مامۆستادا بەجێ هێنا و ، دوای ئەوە ئیتر بە هیچ شـێوەیەك تـامی عـەرەقی نـەکرد ، بـەڵکو لەسـەر نوێـژکردن لەگـەڵ مامۆسـتادا بەردەوام بوو .. ئای کە جێی سەرسوڕمانە ! ئەو حەسەنەی کە دەربارەی دین یـان نوێژ هیچی نەئەزانیی چۆن بەو جۆرە گۆڕرا !! هەرگیز ئـەوەم بـە بـیردا نەئـەهات، لەبەر ئەوە مامۆستام بەلاوە زۆر گەورە بوو .[٢٧٣]

مامۆستا باسی ئەو ژوورەی ئەکات کە لە ئەمیرداغدا بە دەست بەسەرییی تیایا ئەژیا و ، لەلایەن کاربەدەستانەوە چاودێریی ئەکرا ، بە رادەیەك ناڕەحەت ئەبێت، ئاوات ئەخوازێت کە خۆزگە هەر لە بەندیخانەکەی دەنیزلییدا بوایە ، یان مردن و چوون بۆ ناو قەبر لەوە چاکترە ، هەتا دەری ئەبڕێت کە رۆژێکی ئـەو جـۆرە ژیانـە ئەوەندەی مانگێکی بەندیخانەی تاکەکەسیی سزا و ئازاری ئـەدات ، چـونکە لـەو زستانە سەختەدا و لە تەمەنی پیرییدا و لەوپەڕی لاوازیی و کەم هێزییدا هـەموو

---

[٢٧٣] رجل القدر : ٢١٤ ـ ٢١٧ .

خزمەتێکیان لێ قەدەغە کردووە ، سەرەڕای ئەوەی کە نزیکەی بیست ساڵە ئەمە حاڵ و گوزەرانیەتی .[٢٧٤]

مامۆستا لە زۆر شوێنی پەیامەکاندا دەری ئەبڕێ کە ڕێکخراوەیەکی نهێنیی دژایەتیی ئەم ئەکات و ، ترس و لەرزی بردۆتە ناو دڵی بەشێك لە فەرمانبەرانی دەوڵەتەوە تا لێی بترسن و ، بە کەسێکی مەترسیی‌داری لە قەڵەم بدەن . جا دەریشی ئەبڕێت کە هەر کاریگەرییەك لە گۆڕێدا بێت ئەوە لە بەرەکەتی قورئانەوەیە و بەس .. هەر خێر و بەرەکەتێکیش لە پەیامەکانەوە دەستگیر ببێت بۆ ئاسوودەیی میللەت و پایەداریی نیشتمانە و ، پەیامەکان نابنە مایەی زیان بۆ هیچ کەسێك .. هەتا ئەوەبوو خەڵکێکی زۆر لە بەندیە تاوانبارەکان بە تێکەڵیی قوتابیانی نوور تەوبەیان کرد و ، ڕوویان کردە خوا و ، بە چاکیی دەستیان دایە خواپەرستیی . هەتا ئەوەبوو بەرێوەبەری بەندیخانە دەری بڕیی کە بەندیخانەکەیان بۆتە قوتابخانەیەکی پەروەردەیی .[٢٧٥]

مامۆستا بۆ دەوڵەتی ڕوون ئەکاتەوە کە هەموو مافێکی مرۆڤانەی پێشێل کراوە و ، ئەمەش ئەوپەڕی زوڵم و ستەمە کە لە میللەت ئەکرێت ، چونکە پەیامەکانی نوور مایەی قازانجن بۆ ئوممەتی ئیسلام و ، هەتا پاگەندە دژی خۆی و پەیامەکانی بکرێت میللەت چاکتر باوەشی خۆشەویستیی بۆ نووری قورئان ئەکاتەوە ..

هەروایش بوو ، ئەوەبوو لە ئەمیراغدا بنەماڵەی چالیشقان بە گەورە و بچووکیانەوە بوونە خزمەتگوزاری مامۆستا و بە هەموو شێوەیەك چاودێرییان ئەکرد و ، باکیان لە هەڵوێستی دەوڵەت نەبوو ، ئەگەرچیی پاسەوانی دەوڵەت ساتێك دەرگای ماڵەکەی مامۆستای بەجێ نەئەهێشت .[٢٧٦]

---

[٢٧٤] سیرة ذاتیة : ٣٥٧ ، رجل القدر : ٢١٨ .

[٢٧٥] سیرة ذاتیة : ٣٥٨ .

[٢٧٦] سیرة ذاتیة : ٣٥٨ ـ ٣٥٩ .

لە راستییدا مامۆستا لە هەموو شوێنەکاندا ستەمی لێ ئەکرا ، بەلاّم ئەو سزا و ئازارەی کە لە ئەمیرداغدا ئەیچەشت وێنەی نەبوو .. چونکە ئەوەبوو لە ماوەی بیست ساڵدا ، بەر لەوەی بێتە ئەمیرداغ ، سەری لە کاربەدەستان نەئەدا و، جگە لە تاقە جارێك بانگ نەکرا بۆ لای والیی ، کەچیی لە سێ ساڵ و نیوی ئەمیرداغدا پانزە جار لە لایەن کاربەدەستانەوە بانگ کرا و ، لەو ماوەیەشدا یەك لە دوای یەك سکالاّی ئەخستە بەردەم لێپرسراوان و ، ئەو ستەمەی باس ئەکرد کە لێی ئەکرا .. جارێك بۆ وەزیری ناوخۆ و ، جارێك بۆ بەڕێوەبەری گشتیی ئاسایش و ، جارێك بۆ بەڕێوەبەری ئاسایشی ئافیوون و ، جارێك بۆ سەرۆکی ئەنجومەنی ئوممەت و ، جارێك بۆ کاربەدەستانی ئانقەرە و ، جارێك بۆ سەرۆك کۆمار و ، جارێك بۆ (مدعي عام) و ، جارێکیش بۆ دادوەری تەحقیقیی ئەمیراغ .[٢٧٧]

لە کاتی گونجاودا مامۆستا هات و چۆی مزگەوتی ئەکرد ، کەچیی ئەفسەری ئاسایش بە رەسمیی پێی را ئەگەیەنێت کە نابێت هات و چۆی مزگەوت بکات، ئەویش بڕیار ئەدات کە نەچێت .[٢٧٨]

بە پێی دانپیانانی پزیشکی دەوڵەتیی لە ئەمیرداغ کە دکتۆر (طاهر بارچن) بوو ، هەوڵ دراوە مامۆستا دەرمان خوارد بکرێت . ئەوەبوو دەستێکی چەپەڵ ژەهری کردە ناو خۆراکەوە بۆی و ، مامۆستای تەمەن لە حەفتا ساڵیی زیاتر حەفتەیەکی تەواو بە دەست ئێش و ئازارەوە ئەتلایەوە ، تا خوای گەورە بە سۆز و بەزەیی خۆی شیفای بۆ نارد . ئەم کارە لەلایەن یەکێ لە پاسەوانەکانەوە ئەنجام درا و ، کاربەدەستانیش ئاگاداربوون و ویستیان زانای خواناس لە کوڵی خۆیان بکەنەوە . لە ماوەی ئەو حەفتەیەدا مامۆستا شتێکی ئەوتۆی پێ نەخورا . بەڵکو بەردەوام خەریکی خوێندنی ویردەکان بوو ، بە تایبەت (الجوشن الکبیر) و (الأوراد القدسیة) ی شاهی نەقشبەند . ئەم ژەهر دەرخواردانە سێ جار ئەنجام

---

[٢٧٧] سیرة ذاتیة : ٣٥٩ (ب ٢ / ١٢٠٦) .
[٢٧٨] سیرة ذاتیة : ٣٥٩ ، رجل القدر : ٢١٧ .

درا ، بەلاَم سیٚهەمیان زۆر توند بوو ، بە رادەیەك كە مامۆستا كەوتە جیٚگاوە و، جگە لە نویٚژە فەرزەكان هیچی تری پیٚ ئەنجام نەدرا .

دوان لەو قوتابیانەی كە سەروكاریی مامۆستایان ئەكرد ئەگیٚڕنەوە كە لە یەكیٚ لە رۆژانی ئەو نەخۆشییەیدا ، لە كاتی فەجردا ، لەسەر نویٚنەكانی خۆی ریٚك ئەكات و ، بە چاوی نووقاوەوە و بە دەنگیٚكی یەكجار نزم بۆ سەركەوتنی بانگەوازی نوور و سەلامەتیی و بیٚوەیی قوتابیانی نوور لە خوا ئەپاڕیٚتەوە ، ئیتر دوای ئەوە بیٚهۆش ئەكەویٚت و ئەكەویٚتە جیٚگاوە .[279]

مامۆستا پیٚویستیی بە هەوای پاك ئەبوو ، بۆیە لە هاوین و بەهاردا ئەچووە دەرەوە بۆ ناو باخ و باخاتە نزیك و دەشت و دەرە سەوزەكان و ، پۆلیسیٚكی چاودیٚریش دوای ئەكەوت ، بۆ ئەوەی لە هەموو جم و جۆولیٚكی ئاگادار بن . هەتا جاریٚكیان گوللەیەكیان لە دواوە تیٚ گرت ، بەلاَم نەپیٚكرا ..

كاربەدەستان بە شیٚوەیەكی تریش سزا و ئازاری مامۆستایان ئەدا ، ئەویش بە بیانووگرتن دەربارەی ئەو جل و بەرگەی كە لە بەریدا بوو .. ئەیانویست جل و بەرگی عوثمانیی دابكەنیٚت و میٚزەرەكەی سەری لابەریٚت و ، جل و بەرگی ئەورووپیی لەبەر بكات و شەبقەی گاورانیش لەسەر بكات . هەتا دوو جار لەسەر ئەوە بانگ كراوەتە دادگا و فەرمانی بەسەردا دراوە جل و بەرگی نویٚ لەبەر

---

[279] سیرة ذاتیة : ٣٥٩ ـ ٣٦٠ ، رجل القدر : ٢١٧ . دەولّەت لە زۆربەی شویٚنەكاندا هەولّی داوە مامۆستا دەرمان خوارد بكات كە ئەمە هەولّەكانیەتی :

١ ـ لە ئانقەرە ، لە سالّی ١٩٢٢ ـ ١٩٢٣ ، لە ئەنجومەنی نویٚنەراندا بە دەرزیی .

٢ ـ لە بەندیخانەی ئەسكی شەهر سالّی ١٩٣٥ .

٣ ، ٤ ، ٥ ـ لە قەسطەموونیی سالّی ١٩٣٦ ـ ١٩٤٣ .

٦ ، ٧ ، ٨ ـ لە بەندیخانەی دەنیزلیی سالّی ١٩٤٣ ـ ١٩٤٤ كە ئەوەبوو لە ژەهر پیٚدانی سیٚهەم دا حافیظ عەلیی شەهید بوو .

٩ ، ١٠ ، ١١ ـ لە ئەمیرداغ سالّی ١٩٤٥ ـ ١٩٤٦ كە ئەوەبوو لە ژەهرپیٚدانی سیٚهەمدا حەسەن فەیضیی شەهید بوو . (ب ٢ / ١١١٩) ، سیرة ذاتیة : ٣٦٠ .

بکات، کەچیی مامۆستا ئەو فەرمانەی ئەدایە دواوە و ئەگەڕایەوە ژوورەکەی خۆی .[٢٨٠]

لەگەڵ ئەو هەموو سزا و ئازارەدا خوای گەورە دڵی مامۆستای ئەدایەوە ، هەتا ورە بەر نەدات و لەسەر کاری پیرۆزی بەردەوام بێت ..

ئەوەبوو لە ساڵی ١٩٤٦دا ئامێری رۆنیۆ بۆ چاپکردن هاتە تورکیاوە و ، قوتابیانی نووریش مەردانە هەڵمەتیان دا و ، ئامێرێکیان کڕیی و لە ئیسپارتە و ئینۆیۆلییدا قوتابیان چالاکانە دەستیان بە چاپکردنی پەیامەکان کرد و ، هەوڵیان دا بیانگەیەننە زۆربەی گوند و شارەکانی تورکیا .. ئەو ئامیرە بە جارێك پێنج صەد نوسخەی لە پەیامەکان چاپ ئەکرد و ، مامۆستاش ئەم کارەی بە فتووحاتی خوایی ئەزانیی کە پێشکەش بە پەیامەکانی نووری کردووە و ، هەزار و یەك جار سوپاسی خوای ئەکرد .[٢٨١]

ئەوەندە توند و تیژیی و ستەم دەرهەق بە مامۆستا بەکار هێنرا ، ناچار بوو نامەیەك بۆ بەڕێوەبەری گشتیی هێزی ئاسایشی ناخۆی پارێزگای ئافیوون بنوسێت کە شارۆچکەی ئەمیرداغ سەر بەو پارێزگایەیە . لە نامەکەیدا ئەنووسێت :

نازانم بۆ گوێ بەو موعامەلە نایاسایی و بێویژدانییە نادەیت کە من پێوەی گیرۆدە بووم و ، هەتا ئێستا هاوشێوەی ئەوە نەبینراوە ، بۆ نموونە : کە ئەمەوێت بچم بۆ مزگەوت ، ئەویش لەو کاتانەدا کە خەریکە چۆڵ بێت تا پاداشتی نوێژی جەماعەتم لەگەڵ چەند کەسێکی کەمدا دەستگیر ببێت ، ئەوا فەرمان دەرئەچێت و بە شێوەیەکی قەطعیی چوون بۆ مزگەوتم لێ قەدەغە ئەکات .. چ یاسایەك ئەم موعامەلە دەرهەق بە کەسێك رێ پێ ئەدات ، کە بە دەست غەریبیی و نەخۆشیی و پیریی و دەستکورتییەوە بناڵێنێ ؟! ئەوە چ بەرژەوەندییەکی تیایە ؟! پاشان دۆستایەتیی چەند کەسێك کە لە چەند کاروبارێکی پێویستمدا یارمەتییم ئەدەن

---

[٢٨٠] سيرة ذاتية : ٣٦٠ ، رجل القدر : ٢١٧ .

[٢٨١] سيرة ذاتية : ٣٦٠ .

چیی تیایە ، کە من ـ هەر وەك لە بەندیخانـەی تاکەکەسـیی‌دا بم ـ لـە ژوورێکـی سارد و لە بارودۆخێکی غـەریبایەتیی و نەخۆشیی و هەژاریی و پیریی‌دا ئەژیم ؟ چ یاسایەك ئەوە قەدەغە ئەکات ؟! چ یاسایەك پەیوەندییکردنم بە کەسـێك یـان دوو کەسەوە لێ قەدەغـە ئەکات ، کە پێیان خۆشە هەندێ خزمـەت گـوزاریی پێویسـتم بۆ جێ بەجێ بکەن ، کە خۆم ناتوانم جێ بەجێیان بکەم؟![٢٨٢]

کاربەدەستان هەوڵیان ئەدا هەموو ئازادیی و سەربەستیی‌یەك لە مامۆستا زەوت بکەن ، بەڵام هەتا ئەهات خەڵکەکە مامۆستایان خۆش ئەویست و ، بـە دڵ و بـە گیان کەڵکیان لە نووسینەکانی وەرئەگرت .. چەندە دەوڵەت دژایەتیی مامۆستای ئەکرد ، لەوە زیاتر مامۆستا لە دڵی خەڵکیی‌دا جێی خـۆی کردبـۆوە، ئەگەرچـیی هەندێك لە ترسی دەوڵەت ئەو خۆش‌ویستنەیان دەرنەئەبڕیی .

بـۆ نموونـە : دەوڵەمەنـدێکی شـاری ئـەمیرداغ کـە بازرگـانی فـەرش بـوو ئوتومبێلێکی خستە خزمەتی مامۆستاوە هـەتا بیگەیەنێتـە کێڵگـە و باخـەکانی دەوروبەری ئەمیرداغ ، کە ئەگەر بە پێ بۆیان بچوایە چەند سەعاتێکی پێ ئەچـوو و، دیارە ئـەو هـەموو رێگایـە بـۆ پیـاوێکی تەمـەن حـەفتا سـاڵیی بـە ناڕەحـەت ئەبڕێت .

کاربەدەستان بەم رەفتارەی ئەو موسڵمانە دەوڵەمەندە تـووڕە بـوون .. ئـەوەبوو گرتیان و دایان بە دادگا و لەوێ پرسیاریان لێ کرد :

ـ ئایا ئەو ئوتومبێلەت پێشکەشی کردووە ؟

ـ بەڵێ ، ئەو ئوتومبێلەم پێشکەشی کردووە .. خۆ ئەگەر تـۆ توانییـت بچـیتە دڵمەوە و خۆشم ویسـتی ، ئـەوا مـن ئامـادەم فڕۆکەیـەکت بـۆ بکـڕم ! بگـرە مـن ئامادەم سامانەکەم هەر هەمووی لە پێناوتا خەرج بکەم ..[٢٨٣]

---

[٢٨٢] رجل القدر : ٢١٧ ـ ٢١٨ .

[٢٨٣] رجل القدر : ٢١٩ .

نـەك هـەر خەڵكەكـە ، بـەڵكو كارمەنـدانی دەوڵـەتیش ، بـە تایبـەت ئـەو پۆلیسانەی کە تێکەڵیی مامۆستایان ئەکرد ، بە پیـاوێکی موبارەکیـان ئـەزانی ، بۆیە لـە قـووڵایی دڵیـاندا خۆشـیان ئەویسـت ، ئەگەرچـیی دانرابـوون چـاودێریی بکەن .

لـە پێشـەوە باسـی ئیبراهیمـی پۆلیسـمان کـرد کـە خـانووی بـەکرێ گـرت بـۆ مامۆستا .. ئەو پۆلیسە لە کۆتایی سەردەمی مانەوەی مامۆستادا لـە ئـەمیرداغ لە بیرەوەرییەکانیدا ، کە مامۆستا رەوانەی دادگای ئافیوون ئەکرێت ، ئەڵێت :

چاوەڕوان ئەکرا مامۆستا بدرێت بە دادگا ، لەبـەر ئـەوە جـەماوەرێکی زۆر لـە هەموو کون و قوژبنێکەوە هاتبوون بۆ ئافیوون .. شەقام و کۆڵانەکان ، بە وێنـەری رۆژی مەحشەر ، پڕ بوون لە خەڵك .. مامۆستاش ، هەروەك پیـاوکوژێکی خـوێن ڕێژ بێت و ، دەیان کەسی کوشتبێت ، ئەبرا بۆ دادگا .. منیش تـا ئـەو کاتـە لـە خزمەتدا بووم .. لە ناکاودا لەگەڵ مامۆستا نوورسییدا رووبـەڕوو بوومـەوە و ، خێرا سەلامی سەربازییانەم بۆ کرد .. ئا لەو کاتەدا یارمەتییدەری هێزی ئەسـپ سواران تێپەڕی کرد .. هەر کە دیـمی سەلامـم لە مامۆستا کرد قیڕاندی :

ـ سەربازان ! ئەو پۆلیسە بگرن !

گرتـــمیان و ، بردمیـــان بـــۆ ژووری فەرمانـــدە .. یارمـــەتییدەر دەســـتی بـــە گێڕانەوەی باسەکە کرد و وتی :

ـ ئەم پۆلیسە سەلامی لە (بديع الزمان) کرد .

فەرماندە لە یاریدەدەرەکـەی زۆر خـراپتر بـوو .. هەرکـە ئـەوەی بیسـت ، وەك شێت هەڵ چوو و ، خەریك بوو مووی خۆی هەڵ ئەکێشا و ، پێمی وت :

ـ ئایا راستە سەلامت لە (بديع الزمان) کردووە ؟

وتم : بۆچ من کەسێکی کافرم و دینم نیە ؟ من موسڵمانم ..

وەك شێت قیڕاندی : درێژی بکەن بۆ فەلاقە .

درێژیان کردم بۆ فەلاقە کردن ..

هەرچی داریان لە قاچم ئەدا هاوارم ئەکرد :

ـ مادەم سەلامم لە مامۆستا کردووە و قسەم لـە گـەڵیا کـردووە ، چیتان پـێ خۆشە بیکەن .

بەم قسانە زیاتر رقیان ئەجویی و هاواریان ئەکرد :

ـ کەسێکی سەربازیی بۆی نیە سەلام لە مامۆستا بکات .

منیش وەڵامم دانەوە : بەڵکو بۆی هەیە .. بۆچ ئێوە کەسـێکی سـەربازیی بـە چیی ئەزانن ؟ ئایا موسڵمان نیە ؟

دوای لێدانەکەش بۆ ماوەی حەفتەیەك بەندیان کردم .[٢٨٤]

لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٧دا حکوومەت لـە پارێزگـای ئافیوونـەوە سـێ پۆلیسـی نهێنیی ، بە ناوی کرێکاری کارەباوە نـاردن بـۆ ئـەمیرداغ ، کـە عەبـدوڕڕەحمان و حەســەن و صــاڵحیان نــاوبوو ، بــە نیــازی ئــەوەی دەربــارەی مامۆســتا نوورســیی سیخوڕیی بکەن . جا جگە لە فەرمانداری ئەمیرداغ و فەرماندەی ژاندرمـە هـیچ کەس بە حاڵی ئەمانەی نەئەزانیی .

پۆلیسەکان بە دەوری ماڵەکەی مامۆستادا ئەخولانەوە و هات و چۆیان ئەکرد، گوایە ئەیانەوێ گیروگرفتی کارەبـای ئـەو ناوچـەیە چارەسـەر بکـەن . دوای چـەند سەعاتێك لە چاودێریی لە قاوەخانەیەکی بەردەم ماڵەکەی مامۆسـتادا دانیشـتن و خۆیان وەها پیشان دا کە خەریکی قومارکردن و چا خواردنەوە بن ..

دوای ماوەیەکی کەم یەکێك لە قوتابیانی نوور ، کـە بـەڕێز جـایلان چالیشـقان بوو، هاتەلایان و ، سەلامی لێ کـردن و ، پێـی ڕاگەیانـدن کـە مامۆسـتا (بـدیع الزمان) بانگیان ئەکات تا سەرێکی لێ بدەن لە ماڵەکەیدا ..

پۆلیسە هەواڵ دەرەکان واقیان وڕ ما و ، بە سەرسوڕمانەوە سەیری یـەکتری‌یان ئەکرد ، پاشان یەکێکیان بە جایلانی وت : (بدیع الزمان) کێیە ؟

---

[٢٨٤] رجل القدر : ٢١٩ ـ ٢٢٠ .

وەڵامــی دایــەوە : وا لــەو خــانووەدا نیشــتەجێ بــووە کــە لــە بەرامبــەری قاوەخانەکەدایــە ، بانگتــان ئــەکات و پێــی خۆشــە چــاوی پێتــان بکــەوێت .. عەبدورڕەحمانی سـەرۆکی پۆلیسـەکان وای بـە چـاك زانیـی ئـەم پێشـنیارە نەدەنـە دواوە، ئەوەبوو حەسەنی هاوەڵی بە تەنیا نارد بۆ لای مامۆستا .

حەسەن چووە ژوورەوە لای مامۆستا و ، ئەویش بەخێرهاتنی کرد و، دەربـارەی فەرمانبەرییەکەی پرسیاری لێ کـرد و ، حەسـەنیش تێـی گەیانـد کـە کرێکـاری کارەبایە .

مامۆستا دەربارەی حەقیقەتـە ئیمـانیی و رەوشـتییەکان کـە لـە پەیامـەکانی نـووردا هـەن دەسـتی بـە باسـێکی نایـاب کـرد و تێـی گەیانـد کـە ئـەم مانایانـە چـاودێرێکی مەعنــەویی لــە دڵ و دەروونــی مــرۆڤ دا پــێ ئەگەیــەنێت . کەواتــە پەیامەکانی نوور رۆڵێکی گرنگیان هەیە بـۆ پـەخشکردنـی ئـەمن و ئاسـایش لـە سەرانسەری وڵاتدا ..

پۆلیسە نهێنییەکە سەری لەم فەرمایشـتانەی مامۆسـتا سـوڕ ئـەما و ، ئـەوە ئەهات بە دڵیدا کە ئایا مامۆستا نوورسیی لە سروشتی کارەکەیان ئاگادارە ؟ جا کێ ئاگاداری کردبێت ؟ هەرچۆن بوو حەسەن بە فەرمایشتەکانی مامۆسـتا کـاری تێ کرا و ، کە گەڕایەوە لای هاوەڵانی ئەوانیشی ئاگادار کرد ..[٢٨٥]

لە ماوەی مانەوەی مامۆستا لە ئەمیرداغ کە سێ سـاڵ و نیـوی خایانـد چـەند پەیامێکی دانا وەك :

١ ــ مەسـەلەی یانزەهـەمینی پـەیامی بـەری درەختـی ئیمـان کـە دەربـارەی بەروبوومی ئیمان بە مەلائیکەت ، ساڵی ١٩٤٥ .

٢ ـ ئۆمێدی چواردەهەم لە بریسکەی بیست و شەشەم کە بریتییە لە سەرنج و تێڕامانەکانی لە ئایەتی پیرۆزی ﴿ حَسبُنَا اللهُ وَنِعمَ الْوَكِيلُ ﴾ .

---

[٢٨٥] رجل القدر: ٢٢٠ ـ ٢٢١ .

٣ ـ ئۆمێدی شانزەهەم لە بریسکەی بیست و شەشەم دەربارەی نەفییکردنی بـۆ قەسطەموونیی و رووداوەکانی دواتر .

٤ ـ نزیکەی (٢٥٠) پەیامی ئامۆژگاریی بۆ قوتابیەکانی .

٥ ـ پەیامێك دەربارەی دووبارەبوونەوەی فەرمایشتەکانی قورئان ، کە ئـەوەبوو لە ساڵی ١٩٣٢دا مامۆستا بەرگوێی کـەوت کـە زینـدیقێکی بـێدین دڵ پیسـیی خۆی ئاشکرا کردووە و دەستی داوەتە تەرجەمەی قورئانی پیرۆز بۆ سـووك کردنـی قورئان . بەڵام بە کۆمەکیی خوا پەیامەکانی نـوور توانییـان ئـەو نەخشـە گـڵاوە لەبار ببەن ، چونکە دەسەڵاتداران ویستبوویان لەسەر خەڵکەکەی فەرز بکـەن لـە نوێژدا ئەو تەرجەمەیە بخوێنرێت .. [٢٨٦]

مامۆستا بوو بووە خۆشەویستی هەمووان .. لە هەموو لایەکـەوە خـەڵك رووی لە ئەمیرداغ ئەنا بە هیوای چاو پێکەوتن و بەخزمەت گەیشتنی مامۆستا ، بەڵام کەمێکیان بۆیان رێك ئەکەوت سەردانی بکەن ، چـونکە دەوڵـەت زۆر بـە تونـدیی چاودێریی مامۆستای ئەکرد . ئەوانەی کە بە خزمەتی ئەگەیشتن مامۆستا بە پێی ئاستی خۆیان ئەیدواندن و ، دەربارەی مەسەلە ئیمانییەکان لەگەڵیان ئەدوا .. [٢٨٧]

---

[٢٨٦] سيرة ذاتية : ٣٦٣ .

[٢٨٧] سيرة ذاتية : ٣٦٤ .

بەشی دوانزەهەم

لە بەندیخانەی ئافیوون دا

قوتابخانەی یووسفیی سیٚهەم
٢٨ / ١ / ١٩٤٨ ـ ٢٠ / ٩ / ١٩٤٩

لەگەڵ ئەوەدا کە دەسەلاٚتداران مامۆستا و قوتابیی و میوانەکانی مامۆستایان خستبوونە ژێر چاودێرییەوە و ، نەیان ئەویست پەیامەکان دەوری خۆیان ببینن ، کەچیی بە چاوی خۆیان کاریگەریی و پەرەسەندنی پەیامەکانیان ئەدیی و ، ئەیانزانیی لە سەرانسەری تورکیادا بلاٚوەیان کردووە و ، خەڵکێکی دیندار باوەشی خۆشەویستیی بۆ کردوونەتەوە ، بە تایبەت دوای دەرچوونی بڕیاری بیٚتاوانیی بۆیان لە دادگای دەنیزلییەوە . کاربەدەستان کەوتنە بیری ئەوە کە پێویستە کارێکی وەها ئەنجام بدەن چالاکیی و پەرەسەندنی پەیامەکان بوەستێنن، چونکە لق و پۆپیان بۆ هەموو گوند و شار و شارۆچکەیەك هاویشتووە و ، هەموو چینەکانی گەلی موسڵمان بە سەرباز و کارمەند و قوتابیی و بازرگان و کاسپ کارەوە سەرگەرمی خوێندنەوەیانن و ، خەریکن خۆیان پیٚیان پەروەردە ئەکەن .

ئەوەی کە زیاتر رقی کاربەدەستانی هەڵ ئەساند ئەو سەرکەوتنە بیٚوێنەیە بوو کە ئەو چالاکییە قورئانییە بە دەستی ئەهێنا ، بیٚئەوەی تاقە قوتابییەك دەست بداتە کارێکی نایاسایی هەتا دەوڵەتیش بیانووی دەست بکەوێت و لێیان بدات.. بۆ ئەو هەموو پەرەسەندنە تاقە کەسێکیان گوللەیەکی نەتەقاند ، یان ئاژاوەیەکی بەرپا نەکرد ، یان ریٚ پێوانێکی نەکرد ، یان کۆمەڵەیەکی سیاسیی پێك نەهێنا.. دەوڵەت لە هەلێك ئەگەڕا تا ئەو بەڕێزانە تاوانبار بکات ، بەلاٚم مامۆستا نەخشەیەکی وەها جوانی بۆ کارەکەی کێشا بوو ماوەی نەئەدا خۆی و قوتابیانی

هەڵەیان لە دەست دەربچێت . ئەوپەڕی غیرەتیان ئەکێشا و دانیان بە خۆیاندا ئەگرت و ، هیچ بەڵگەیەکیان بەدەستەوە نەئەدا ..[٢٨٨]

دوژمنانی پەیامەکانی نوور کە ئەو سەرکەوتنەیان بە پەیامەکانەوە ئەدیی، دڵیان بەرگەی نەئەگرت ، بۆیە هەندێ لە کاربەدەستانی دەوڵەتیان لە دژیان هەڵ نا .. ئەوەبوو جارێکی تر ژیان قورس و نارەحەت بوویەوە ، بەڵام خوای خاوەن سۆز گەیشتە فریای مامۆستا و قوتابییەکانی .. ئەوەبوو کاربەدەستان بەوپەڕی شەوق و تاسەمەندییەوە ، دەستیان دایە خوێندنەوەی پەیامەکان و ، کەڵکێکی چاکیان لێیان وەرگرت و ، زۆر بە چاکیی دڵیان بۆ ئامۆژگارییەکانیان نەرم بوو .. بەمە بازنەی قوتابخانەکانی نوور فروان تر بوو ، چونکە لە جیاتیی رەخنە گرتن کەوتنە ستایشی پەیامەکان ..

ئەمەش صەد قاتی زیانە ماددییەکان کەڵك و سوودی بۆ پەیامەکان هەبوو و، بووە مایەی رەوینەوەی خەم و خەفەتی مامۆستا و قوتابییەکانی ..

دوای ماوەیەکی کەم مونافیقەکان کەوتنەوە پیلان گێڕان .. ئەوەبوو دەوڵەتیان لە دژی مامۆستا خۆی هەڵ نا ، کە گوایە ئەم پیاوە لە ساڵانی رابوردوودا دەستی لەگەڵ سیاسەتدا تێکەڵ کردووە و ، مەترسیی لێ ئەکرێت . بەم بۆنەوە حکوومەت دەستی دایە گرتن و تەنگ پێ هەڵ چنینی قوتابیان و ، دەست بەسەردا گرتنی پەیامەکان . بەمە جارێکی تر چالاکیی قوتابیانی نوور وەستایەوە .

هەرچەندە هەندێ کاربەدەست و کارمەندی حکوومەت هەوڵیان ئەدا کەسایەتیی مامۆستا تێك بشکێنن ، بەڵام هەر هەوڵێکیان دا بێهوودە بوو و ، سەرشۆڕیی نەبێت هیچیان دەست نەکەوت و ، نەشیان توانیی قەناعەت بە هیچ کەس بکەن .. لەگەڵ ئەوەشدا مامۆستایان بۆ ماوەی دوو رۆژ بە بیانووی هیچ و پووچەوە خستە بەندەوە .. بە تەنیا خستیانە هۆڵێکی گەورەوە کە جێی شەست

---

[٢٨٨] رجل القدر : ٢٢١ ـ ٢٢٢

کەسی تێدا ئەبوویەوە ، کە دنیا وەك زەمهەریر سارد بوو و ، بەفر هەموو شوێنێکی داپۆشیی بوو .. بە مەرجێ مامۆستا بە بۆنەی لاوازیی و پیریەوە بەرگەی ئەو سەرمایەی نەئەگرت ، چونکە ئەو لە ماڵەکەی خۆیدا لە ئەمیرداغ بەردەوام ئاگری ئەکردەوە و ، ڕۆژانە چەند جارێکیش زۆپاکەی هەڵ ئەکرد .[289]

دەوڵەت هەوڵی زۆری دا تاوان بۆ مامۆستا و قوتابیەکانی بدۆزێتەوە ، کەچیی هیچی دەست نەکەوت ، ناچار پەنای بردەوە بەر تاوانە پێشووەکان کە بریتیی بوون لەم تاوانانە :

١ ـ پێك‌هێنانی کۆمەڵەیەکی سیاسیی .

٢ ـ بڵاوکردنەوەی بیروبۆچوونی دژ بە رژێمی کاربەدەست ..

٣ ـ دواکەوتنی مەبەستێکی سیاسیی دیاریی‌کراو ..

٤ ـ بڕینی سیفەتی دەجالی سوفیانیی بەسەر موصطەفا کەمالدا .

جا بۆیە ئەو پاگەندانە بە ناو خەڵکدا بڵاو ئەکرانەوە ، تا دەوڵەت بۆی هەبێ دەستیان بۆ بەرێت و بەندیان بکات .

ئەوەبوو دەوڵەت مامۆستا و پانزە قوتابیی لە ئەمیرداغ دەست گیر کردن و بەرەو دادگای جەزای گەورەی ئافیوون رەوانە کران و ، لە پارێزگاکانی تریش ژمارەیەك لە قوتابیانی نوور گیران و ئەوانیش رەوانەی لای مامۆستا کران و ژمارەی هەر هەموویان ئەگەیشتە چل و هەشت کەس و ، هەر هەموویان لە ٢٣ / ١ / ١٩٤٨ خرانە بەندیخانەوە .[290]

دوای لێکۆڵینەوەی رەسمیی کە یەکجار توند بوو ، هیچ ماددەیەکیان دەست نەکەوت تا تاوانباریان بکەن ، کەچیی بە قەناعەتی حاکم دادگا بڕیاری دا مامۆستا نوورسیی بیست مانگ بەند بکرێت و ، زانایەکی بەڕێزیش هەژدە مانگ

---

[289] سیرة ذاتیة : ٣٨٣ ـ ٣٨٤ ، رجل القدر : ٢٢٢ ـ ٢٢٣ .

[290] سیرة ذاتیة : ٣٨٤ ، بەڵام لە (رجل القدر) دا ل ٢٢٢ هاتووە کە لە پارێزگاکانی ئیسپارتە و ، دەنیزلیی وئایدن و ، قەستەموونیی و ، ئینەبۆڵیی و ، ئافیوون دا پەنجا و چوار قوتابیی گیراون و لە ژێر پاسەوانی‌یەکی توندا و لە سەرما و سۆڵەی زستان دا رەوانەی بەندیخانەی ئافیوون کراون .

و، بیست و دوو قوتابییش هەر یەکە شەش مانگ و ئەوانی تریش لە ٦ / ١٢/ ١٩٤٨ دا ئازاد کران .

بەرامبەر بەم بڕیارە کوێرانەیە مامۆستا و قوتابیەکانی رەخنەیان گرت تا دادگای تەمییز بڕیار بدات . بەڵام دادگا جارێکی تر دەستی بە لێکۆڵینەوەی بێتاوانەکان کرد و ، قوتابیانیش داوایان لە دادگای ئافیوون کرد تا بڕیارەکەی دادگای تەمییز جێبەجێ بکات . بەڵام دادگا ئەوەندە خۆی خلافاند هەتا مامۆستا و قوتابیەکانی حوکمە ناهەقیەکەیان بەسەر برد ، هەرچەندە بێتاوانیش دەرچوون بوون !

دواجار لە ٢٠ / ٩ / ١٩٤٩دا مامۆستا بەر درا ، بەڵام کاربەدەستانی بەندیخانە لە کاتی ئاساییدا بەریان نەدا کە سەعات دەی سەر لە بەیانییە. نەوەکو خەڵکێکی زۆر لە دۆستانی مامۆستا لەبەردەم بەندیخانەدا کۆببنەوە و، خۆشەویستیی ئەو پیشان بدەن ، بۆیە لەگەڵ ژمارەیەك لە قوتابیانی و لەگەڵ دوو پۆلیسدا لە کاتی بەرەبەیاندا بەر دران و ، مامۆستا برایە خانوویەکەوە کە بۆی ئامادە کرابوو .[291]

لەو کاتەدا دەسەڵاتی وڵات کەوتە دەست پارتی دیموکرات و ، ئەویش چاوپۆشیی گشتیی راگەیاند ، بەڵام دەستەی دادگای ئافیوون پەیامەکانی نووری ئازاد نەکردن ، بەڵکو لەسەر بڕیاری دەست بەسەردا گرتن بەردەوام بوو ، بەڵام دادگای تەمییز بڕیاری دادگای ئافیوونی دایە دواوە و ، دادگای ئافیوونیش ناچار بوو دەست لەو بڕیارە هەڵ بگرێت و پەیامەکان ئازاد بکات . بەڵام دادگای تەمییز داوای لە سەرۆکایەتیی کاروباری دینیی کرد کە وردبینیی پەیامەکان بکەن و، ئەویش تەقریرێکی چاکی دەربارەیان نووسیی ، بەڵام ئازادکردنی یەکجارییان تا ساڵی ١٩٥٦ی خایاند . ئەوەبوو دادگای ئافیوون بە یەك دەنگیی بڕیاری بێتاوانیی پەیامەکانی دا و ، پەیامەکان بە ئازادیی چاپ و پەخش ئەکران .

---

[291] سيرة ذاتية : ٣٨٤ ، رجل القدر : ٢٣٤

مامۆستا نوورسیی لە بەندیخانەی ئافیووندا سزا و ئازارێکی بێسنووری چەشت ، کە سزای رۆژێکی ئەو بەندیخانەیە بەرامبەر بە سزای مانگێکی بەندیخانەی دەنیزلیی بوو . لەم بەندیخانەیەشدا هەوڵ درا مامۆستا دەرمان خوارد بکەن . ئەوەبوو لە بەندیخانە و دەست بەسەرییەکانی پێشەوە یانزە جار هەوڵ درا دەرمانی ژەهراویی دەرخوارد بدرێت . لەم بەندیخانەشدا سێ جار هەوڵی ژەهرپێدانی درا و ، مامۆستا بۆ چەند رۆژێك توانای شت خواردنی نەبوو .. لە هەمان کاتدا کاربەدەستان رێیان نەئەدا کەسێك خزمەتی بکات و یارمەتیی بدات ، ئەویش پیرێکی بە ساڵا چوو بوو .. هەر جارێکیش کە لەو هۆڵە گەورەیەدا سەرمای ئەبوو ، تای بە توندیی ئەگرت و ، کەسێکیش نەبوو چاودێرییەکی بکات . [٢٩٢]

کاربەدەستان هەمیشە ئەگەڕان بە دوای سەرەداوێکدا هەتا مامۆستا و قوتابییەکانی پێ تاوانبار بکەن ، ئیتر نە شەرم و نە حەیایان بەلاوە نەمابوو:

بۆ نموونە :

لە ماوەی یەك مانگدا ئەو سیخوڕانەی کە چاودێریی مامۆستایان ئەکرد هیچ بەڵگەیەکیان دەست نەکەوتبوو ، بۆیە چوون تەقریرێکی ساختەیان بەم شێوەیە پڕ کردەوە : « خزمەت کارەکەی سەعید چووە لە دووکان عەرەقی بۆ کڕیوە » . ماوەیەکی زۆر ئەگەڕێن بەڵکو کەسێکیان دەست بکەوێت ئیمزای بکات . کەسیان دەست ناکەوێت جگە لە کەسێکی غەریبی سەرخۆش ، بە هەڕەشەوە داوای لێ ئەکەن تەقریرەکە ئیمزا بکات . ئەویش بە سەرخۆشییەوە ئەڵێت : « أستغفر الله، کێ ئەتوانێ ئیمزای تەقریری وەها بکات و تەصدیقی درۆی وەها سەیر بکات؟ » . ناچار ئەیدڕێنن .

نموونەیەکی تریش :

---

[٢٩٢] سیرة ذاتیة : ٣٨٤ ـ ٣٨٥ ، رجل القدر : ٢٢٣ .

مامۆستا بە بۆنەی نەخۆشی‌یەوە پێویستیی بە هەڵمژینی هەوای پاك ئەبێت ، بۆ ئەمە پیاوێك کە مامۆستا نەی‌ناسیوە ئەسپ و عەرەبانەیەکی ئەداتە لا ، تا گەشتێکی یەك دوو سەعاتیی پێ بکات و بچێت بۆ دەرەوەی شار ، مامۆستاش بەڵێن بە خاوەن عەرەبانەکە ئەدات کە لە کرێی‌دا بایی پەنجا لیرە کتێبی بداتێ، تا لە یاساکەی خۆی دەر نەچێت و ، نەچێتە ژێر هیچ منەتێکەوە . بۆ ئەم کارە بێ‌زیانە دایەرەی پۆلیس و ، داد و ، ئەمنی ناوخۆ و ، هەتا پارێزگاریش زیاتر لە پەنجا جار پرسیویانە کە ئەم ئەسپ و عەرەبانەیە هی کێن ؟ هەر وەك کارێکی سیاسیی مەترسیی‌دار رووی دابێت و ، ئەمن و ئاسایشی وڵات کەوتبێتە مەترسی‌یەوە . بۆ بن بڕ کردنی ئەو پرسیارە ، پیاوێك ئەڵێت کە ئەسپەکە هی ئەوە و ، یەکێکی تریش ئەڵێت عەرەبانەکە هی ئەوە و ، فەرمان بۆ گرتنی هەردووکیان دەرچوو و برانە بەندی‌خانە لای مامۆستا نوورسیی !! [٢٩٣]

وا یەکێك لە قوتابیەکانیشی لە بیرەوەرییەکانی‌دا دەربارەی بەندی‌خانەی ئافیوون ئەڵێت :

« لە هەموو شتێك گرنگ‌تر کە لە بەندی‌خانەدا پێوەی سەرقاڵ بووین نووسینەوەی پەیامەکانی نوور بوو . هەر کاتێك کە نزیکی ئەو هۆڵە ئەبووینەوە کە مامۆستای تێدا بوو دەنگێکمان ئەبیست کە وەك دەنگی هەنگ بوو .. ئەوە دەنگی مامۆستا بوو کە خەریکی خوێندنی ویرد و ذیکر و دوعا و نزاکان بوو .. لە هەر سەعاتێکی شەویش‌دا کە سەرنجی ژوورەکەیمان ئەدا چراکەی داگیرسا بوو و، دەنگیشی بەرگوێمان ئەکەوت کە ذیکری خوای ئەکرد .

هەمیشە مامۆستامان لە یاد بوو و ، هەموو کاتێکیش لە هەل ئەگەڕاین تا سەردانی بکەین و ، دەستی ماچ بکەین و داوای دوعای خێری لێ بکەین ، بەڵام پاسەوانەکان ئەم جۆرە سەردانانەیان قەدەغە ئەکرد و ، دەستیان ئەدایە لێدان و ئیهانەکردنمان و ئەیان وت : ئێوەش دوای ئەم کابرایە کەوتوون ؟ ....

---

[٢٩٣] سيرة ذاتية : ٣٨٦ ـ ٣٨٧ .

لەم بەندیخانەیەدا تیشکی پانزەهەم (الحجة الزهـراء) نووسـرا و ، لـە کـاتی نووسینda لەبەردەم پەنجەرەکـەی مامۆسـتاوە تێپـەڕمان ئـەکرد و ، کـە مامۆسـتا چاوی پێمان ئەکەوت پاکەتـە شـقارتەی بۆمـان هـەڵ ئـەدا ، کـە پارچـە کاغـەزی بچـووکی تـێ خسـتبوو و ، خـۆی لەسـەری نووسـیی بـوون . ئێمـەش ئـەو پارچـە کاغەزانەمان ئەهێنا و خێرا ئەمانتووسینەوە ..

خـەریك بـووم بـە لای کـاك جـایلان چالیشـقانەوە فێـری نووسـینی پیتـە قورئانییەکان (پیتە عەرەبییەکان) ئەبووم . کاتێکیش کە پاسەوانەکان چاویان پێمان ئەکەوت وا ئەنووسین ، هەوڵیان ئەدا بمانترسێنن و ، هەڕەشەمان لێ بکـەن و، ئیهانەشمان بکەن ، بەڵام کە بە خزمەتی مامۆستا ئەگەیشتم ئەیفەرموو:

ـ نەترسیت ... خوای گەورە بە سۆزی خۆی تۆی ناردووە بۆ ئێرە .. تۆ یەکجار خاوەن بەختیت و ، لەسەرت پێویستە زۆر سوپاسی خوا بکەیت .

فەرمایشتەکەی خەم و خەفەتێکی زۆری لە کۆڵمان ئەکردەوە و ئەیڕەواندەوە . ئێمەش بە شەو و بە رۆژ سەرگەرمی نووسینەوە بووین . مامۆسـتاش هەڵـەگیریی ئەوەی ئەکرد کە ئێمە ئەمانتووسییەوە و دوعاشی بۆ ئەکردین ....

ئێمـە بـە هـەموو جـۆرە بیانوویـەك چـاوەڕوانی هـەلێك بـووین بـۆ سـەردانی مامۆسـتا .. بـە بیـانووی چـوون بـۆ لای سـەرتاش ، کـە ژوورەکـەی بەرامبـەر ژوورەکەی مامۆستا بوو ، ئەمان توانیی سەردانی بکەین .[٢٩٤]

کاربەدەستان لە ئازاردانی مامۆستا و قوتابییـەکانی دەست کۆتـا نـەبوون و ، مامۆستاش خەریکی خواپەرستیی و دانـانی پەیامـەکان بـوو و ، قوتابییـەکانیش سـەرگەرمی نووسـینەوە و لێکۆڵینـەوەی پەیامـەکانی نـوور و ، رێنمـاییکردنی بەندییەکان بوون ..

بەڵێ ، لەم بەندیخانەیەشدا زۆرێك لە تـاوان بـاران تەوبـەیان کـرد ، کـە هـی وایان هەبوو بە بۆنەی تاوانی کوشتنەوە حوکمی لە سـێدارەدانی بـۆ دەرچـوو بـوو،

---

[٢٩٤] رجل القدر : ٢٢٣ ـ ٢٢٤ .

وەك بەندیی طاهیر کە نازناوی قەصابی لێ نرابوو و ، بەندییەکان لێـی ئەترسـان. لەبـەر ئـەوەی لاشـەیەکی کەتـەی بـەهێزی هـەبوو دەسـت و پێـی کـۆت و زنجـیر کرابوون .. لەبەر ئەوەش کە بەندییەکان لێی ئەترسان هەرچیی بوتایە بـە گوێیـان ئەکرد و هیچ کەس بە پێچەوانەی ویستی ئەو نەئەجوولایەوە . سەیر لەوەدابوو کە ئەم پیاوە تاوانبارە هەر بە یەك سەردانی لە مامۆسـتا لـە ژوورەکـەی خـۆیدا بـە تەواویی گۆڕرا ، بە شێوەك کە هەموو بەنـدیی و پاسـەوان و لێ پرسـراوەکان پێـی سەرسام بوون . بووە مرۆڤێکی هێمن و لەسەرخۆ و نوێژەکانی لـە کـاتی خۆیـاندا ئەنجام ئەدا و ، قسەی کەمی ئەکرد و ، قوتابییانی نووریشی خۆش ئەویستن .. [٢٩٥]

کاربەدەستان بەندیخانەکـەیان کردبـووە گۆڕسـتان ، بـەوەی تـرس و لـەرزێکی زۆریان بردبووە دڵی بەندییەکانەوە و ، بۆ هەلێك ئەگەڕان سزایان بدەن .

ئەوەبوو لەسەر ئەوەی کە بەندییەك لە پەنجەرەی ژوورەکەی مامۆستاوە سەلامی لە مامۆستا کردبوو زۆر بە توندیی لێیان دابوو .

کـاتێکیش کـە مامۆسـتا زوبێـر گۆنـدۆز ئالـب هـەلی دەسـت کـەوتبوو بچـێتە ژوورەکەی مامۆستاوە تـا هەنـدێ پێویسـتیی بـۆ جێبـەجێ بکـات ، گرتبوویـان و هێنابوویان بۆ ژووری ئەشکەنجە و لەوێ لەسەر زەوییەکە درێژیان کردبوو و بـە دار فەلاقەی ژێر پێیان کردبوو . هەرچیی دارەکە بەر پێی ئەکەوت هاواری ئەکرد :

ـ لێی دە ! لێی دە ! با بژیت دۆزەخ بۆ ستەم کاران ! با بـژیت دۆزەخ بـۆ سـتەم کاران ! [٢٩٦]

جارێکیان موحەممەد کایهانی بەڕێوەبەری بەندیخانەی ئافیوون لە رۆژی جـەژنی سەربەخۆیی تورکیادا ویستی داوێك بۆ مامۆستا نوورسیی بنێتـەوە . فـەرمانی دا ئالایەکی تورکیی لە هۆڵەکەیدا دابکوترێت . هەرچیی لـەوە مامۆسـتا نوورسـیی ناڕەزایی لە ئالاکە دەر ئەبڕێت ، یان ئەیدڕێنێت چـونکە پیاوێکـە کۆنەپەرسـتە .

---

[٢٩٥] رجل القدر : ٢٢٣ ـ ٢٢٤ ..

[٢٩٦] رجل القدر : ٢٢٥ .

ئەو کاتە ئەتوانێت تاوانباری بکات ، بەوەی کە بە سووك سەیری ئالاَی تورکیای کردووە و ، ئەمەش سووکایەتی‌یە بە ئوممەتی تورکیی .

بەلاَم مامۆستا بە ژیرانەی خۆی نەی‌هێشت ئەو داوەی کە بەڕێوەبەر بۆ ئەوی نابوویەوە سەر بگرێت ، ئەوەبوو بۆی نووسیی :

بەڕێوەبەری بەڕێز ! لەسەر داکوتانی ئالاَیەك بە بۆنەی جەژنی سەربەخۆیی‌یەوە سوپاست ئەکەم . دیارە حکوومەتی ئەنقەرە دەرکی بەوە کردووە کە چاپ کردن و بلاَوکردنەوەی ئەو کتێبەم (شەش هەنگاو) لە ئەستەنبووڵدا (لە کاتی بزووتنەوەی میللیی‌دا) دژی ئینگلیز و دژی یۆنان هاوتای کاریگەریی یەك فیرقەی تەواوی سەربازیی بووە ، بۆیە موصطەفا کەمال بە جفرە دوو نامەی ناردن کە داوای ئەکرد لە ئەنقەرە ئامادە بم ، هەتا خەلاَتم پێ بدات ، هەتا ئەوەبوو وتبووی: (ئێمە پێویستمان بەم زانا پالّەوانە هەیە) .

کەواتە مافی خۆمە وێنەی ئەم ئالاَیە لە هۆلّەکەمدا دابکوترێت . بەمە بەڕێوەبەری بەندیخانە لووتی شکا .[٢٩٧]

بەر لەوەی مامۆستا بزانێ (مدعي عام) لە مەحزەری تاوان بارکردنەکەیدا دەربارەی تێکدانی ئاسایشی ولاَت چیی لەسەر نووسیوە ، وت و وێژێك لەگەڵ (مدعي عام) دا ئەکات و پێی ئەلّێت :

دوێنێ غەیبەتم کردیت ، ئەوەبوو بەو پۆلیسەم وت کە لە بریی بەڕێوەبەری بەندیخانە لێمی پرسی‌یەوە : « خوا لەناوم بەرێت (سێ جار) ئەگەر زیاتر لە هەزار بەڕێوەبەری ئاسایش و هەزار (مدعي عام) خزمەتی ئاسایشی گشتیی ئەم ولاَتەم نەکردبێت » ..[٢٩٨]

بە بۆنەی ئەوەوە کە کاربەدەستان لەو زستانە سەختەدا ئازاری ئەدەن و لەو تەمەنە زۆرەدا بۆ ئەم شار و بۆ ئەو شار ئەی‌گوازنەوە و ، لە شوێنێکی سارد و

---

[٢٩٧] رجل القدر : ٢٢٥ .

[٢٩٨] سيرة ذاتية : ٣٨٧ .

سڕدا بەندی ئەکەن ، کە بە هیچ شێوەیەك مافی ئادەمیانەی بەرچاو نەگیرابێت، کە بە راستیی یەکجار تووڕە ئەبێت ، کەچیی باسی چاودێریی خوایی ئەکات کە چۆن دڵی ئاگادار کراوەتەوە و ، دەرسێکی ئیمانیی جوانی پێشکەش کراوە ، تا ئەوە بۆ خۆی و بۆ هەموو ئیماندارێك بکاتە ئامۆژگاریی ..

لەوە ئاگادار ئەکرێت کە ئەوانەی ستەمی لێ ئەکەن با پێی ناڕەحەت نەبێت، چونکە قەدەری خواییش ـ کە عەدالەتێکی رێك و پێکە ـ بەشی گەورەی خۆی هەیە کە ئەو ستەمکارانە بەسەریدا زاڵ ئەکات و ، کە بڕیاریش دراوە رزقی لە بەندیخانەدا بێت ، ئەبێت لەوێ بە نسیبی ببێت .. کەواتە پێویستە بۆ ئەو بەشە گەورەیە رەزامەندیی تەواو بنوێنێت ..

هەروەها دانایەتیی و سۆز و بەزەیی پەروەردگاریش بەشێکی زۆری لەوەدا هەیە تا ئەوان بگەنە بەندیخانە و ، ببنە مایەی هیدایەتی چەندین تاوانباری بەندیخانە و ، هیوا و دڵدانەوەیان پێشکەش بکەن ، بەمەش قوتابیان پاداشتێکی زۆریان دەستگیر ببێ . لەبەر ئەمە پێویستە هەزارەها جار سوپاس و شوکرانەی خوا بکەن بەرامبەر بەو بەشە گەورەیە ، ئەویش بە ئارام گرتن ..

هەروەها بەندەی ئیماندار بەشی دەروونی خۆیشی لە کارەکەدا هەیە ، چونکە خاوەنی کەم و کورتیی و هەڵەی زۆرە و ، پێویستە ئەم لایەنەش بەرچاو بگیرێت، ئەویش بە تەوبە و پەشیمانیی و گەڕانەوە بۆ لای خوا ئەبێت و ، لۆمەی دەروون بکرێت کە شایانی ئەم زللەیە ..

هەروەها هەندێ کارمەندی ساویلکە و ترسنۆکی خەڵەتاویش کە بە فێڵ و تەڵەکەی دوژمنە شاراوەکان ستەم لە ئیمان داران ئەکەن ، ئەوانیش بەشی خۆیان هەیە ، بەڵام ئەوەتا پەیامەکانی نوور تۆڵەی خۆیان لەو مونافیقانە کردەوە، بەوەی کە زللەی مەعنەویی کاریگەریان لێ دان .

دوایین بەشیش بەشی ئەو فەرمانبەرانەیە کە لە کارەکەدان . جا لەبەر ئەوەی کە لە لایەنی ئیمانەوە ، بیانەوێ و نەیانەوێ ، کەڵك وەرئەگرن ، کاتێك کە بە

نیەتی رەخنەگرتنەوە سەرنجی پەیامـەکان ئـەدەن ، ئـەوا ئەوانـە چاوپۆشـییان لێ ئەکرێت .

بــەم ئاگادارکردنــەوە مەعنەوییــە مامۆســتا بڕیــاری دا بەوپــەڕی ئــارام و شوکرانەوە بە بەندیخانە رازیی بێت ، کە بریتییـە لـە قوتابخانەیـەکی یووسـفیی نوێ .. [299]

هـەروەها دەری ئـەبڕێت کـە ئـەو لـە تەمـەنی حـەفتا و پێـنج سـاڵییدایە و، پەیوەندیی بـە دنیـاوە نـەماوە و ، زۆربـەی خۆشەویسـتانی کۆچیان بـۆ قیامـەت کردووە . جا ژمارەیەکی زۆری پەیامەکان و ، زۆرێك لە خوشك و برایانی ئیمــان داری خەریکن حەقیقەتەکانی ئیمان بڵاو ئەکەنەوە . هـەروەها دەری ئـەبڕێت کـە مردن صەد جار لـەو بەندیخانەیـە چـاکترە و ، بەندیخانەکـەش صـەد ئەوەنـدەی ژیانی دەرەوە چاکتر و بەکـەڵکترە ، چـونکە لـە بەندیخانـەدا وا لەگـەڵ صـەدەها بەندکراودا و ، بە ناچاریی بەرامبەر بە ستەمی کاربەدەستانی بەندیخانە پێکەوە دان بە خۆیاندا ئەگرن . سەرەڕای ئەو سۆز و بەزەییەی کـە بەرامبـەر بـە پیر و نەخۆشەکان لەلایەن مرۆڤە پاکەکانەوە دەرئـەبڕێت ، بۆیـە بـە بەنـدکردن رازیـی ئەبێت . [300]

کاتێکیش کە برا بۆ دادگای سێهەم ـ واتـە دادگـای ئـافیوون ـ ، لـە دەرەوەی دادگا ، لەبەر لاوازیی و پیریی و نەخۆشیی توانای نەبوو بە پێوە بوەستێت ، بۆیە لەسەر کورسییەك دانیشت . لەناکاو حاکم هات و مامۆستای دیی وا دانیشتووە، بۆیە بە تووڕەیی و ئیهانەکردنەوە وتی : ئەمە بۆچ بە پێوە چاوەڕوانیی ناکات ؟

بەم بێڕەحمییە مامۆستا دڵی دێتەوە یەك ، بەڵام کە ئاوڕ ئەداتەوە خەڵکێکی زۆر لـە موسـڵمانان ئـەبینێ کـە بەوپـەڕی دڵسـۆزییەوە و ، بـە چـاوێکی پـڕ لـە فرمێسك و ، بە دڵێکی پـڕ لـە شـەفەقەتەوە وەسـتاون و ، هـیچ هێزێـك ناتوانـێ

[299] سيرة ذاتية : ٣٨٧ ـ ٣٨٨ .

[300] سيرة ذاتية : ٣٨٨ .

بڵاوەیان پێ بکات ، دڵـی ئەگەشـێتەوە و ، بـەو بۆنـەوە دوو حەقیقـەت دێـن بـە دڵیدا :

حەقیقەتی یەکـەم : دوژمنـە شـارراوەکانی مامۆسـتا و پەیامـەکانی نـوور قەناعەتیان بە هەندێ کارمەندی بێئاگا کردبوو ، هەتا دژایەتیی مامۆستا بکەن تا کەسایەتیی ئەو لەبەر چاوی خەڵکیی بخـەن ، بـەو هیوایـەی کۆسـپ و تەگـەرە بخەنە بەر دەم فتووحاتی پەیامـەکانی نـوور . بەرامبـەر بـەم سـووکایەتیی کردنـە خوای گەورە کەسانێکی زۆری کردبووە دۆستی خزمەتی ئیمـان ، بۆیـە چـاودێریی خوایی سەرنجی مامۆستای بۆ لای ئەوانە راکێشا ، تا سەیریان بکات چۆن بوونەتە پشتیوانی دڵسۆز و خەم خۆری خزمەتەکەی .

لە کاتێکیشدا کە مامۆستا وەڵامی پرسیارەکانی حاکمی تەحقیقی ئەدایـەوە هـەزار کەسـێك لـە پشـتی پەنجـەرەوە سـەیریان ئـەکرد و ، دۆسـتایەتیی خۆیـان دەرئەبڕیی ، هەتا پۆلیس نەیان ئەتوانیی بڵاوەیان پێ بکەن . ئەمەش بووە هـۆی دڵخۆشکردنی مامۆستا بەم دۆستە راستەقینانە .

حەقیقەتی دووهەم : بەرامبەر بە سووکایەتیی کـردن بـە قوتابیـانی نـوور کـە گوایا ئاسایشی وڵات تێك ئەدەن و ، دوورخستنەوەی خەڵکیی لە خزمەتی ئیمان، رۆڵەکانی بەرەی داهاتوو پێشوازییەکی گەرم لە خزمەتی ئیمان ئەکـەن ، چـونکە بۆیان دەرئەکەوێت کە شوێنکەوتوانی پەیامەکان بە دڵ و بە گیان پارێزگارییان لە ئاسایشی وڵات کردووە و ، دوژمنـە شـاراوەکانیان ، بـە تایبـەت شـیووعییەت، ئاژاوە و پشێویی پەرە پێ ئەدەن . بەمە قوتابیانی پەیامـەکان بـە هـۆی ئیمـانی تەحقیقییەوە لە ماوەیەکی زۆردا و لە سەرانسەری وڵاتدا رووداوێکیان لە دەست دەر نەچووە کە ببێتە مایەی تێکدانی ئاسایش . هەتا هەنـدێ ئەفسـەری خـاوەن ویژدانی سێ ویلایەت دەریان بڕیی کە قوتابیـانی نـوور ئەفسـەری مەعنـەوین بـۆ ئاسایشی وڵات و ، چـاکترین یارمـەتیدەری دەوڵـەتن ، چـونکە بـە خوێندنـەوەی

پەیامەکان و دەست خستنی ئیمانی تەحقیقیی پاسەوانێکی مەعنەویی لە بیر و هەستیدا دائەمەزرێنێت . [٣٠١]

لە یەکێ لە دانیشتنەکانی دادگای ئافیووندا ، ئەوەندە درێژەی کێشا هەتا کاتی نوێژی مەغریب هاتە بەرەوە . مامۆستا لە شوێنی خۆی هەستا و وتی : من نوێژ بەجێ ئەهێنم .

حاکم ئەیویست دادگا بەردەوام بێت بۆیە وتی : ئەتوانیی بە قەزا بیگێڕیتەوە .

مامۆستا وەڵامی دایەوە : بە قەزا گێڕانەوە جائیز نیە .. من نوێژ بەجێ ئەهێنم .

پاشان رووی کردە دادگا و دای بە گوێیاندا :

ـ ئێمە بۆ ئەمە هاتووینەتە ئێرە هەتا بەرگریی لە مافی نوێژ بکەین ، چونکە لەوە زیاتر تاوانێکی دیکەمان نیە .

دوای ئەوە دادگای بەجێ هێشت و ، فەرمانبەری بەندیخانەش لەگەڵیا رۆیشت و ، لە ژووری قەڵەمی دادگا نوێژی بەجێ هێنا .

لە دوادانیشتنی دادگادا داوا لە مامۆستا کرا کە ئەگەر شتێکی هەبێت و بیڵێت ، ئەویش وتی :

ـ ئەگەر تاوانێك لە ئارادا هەبێت ئەوە پەیوەندیی بە منەوە هەیە و ، براکانی ترم تاوانیان نیە . ئێمە خزمەتکاری قورئان و ، پاسەوانیی مەعنەویی ئەمن و ئاسایشین . [٣٠٢]

کاتێکیش کە دادگا گوێی بۆ شاهێدیی سێ هەواڵدەرەکە گرت ، کە نێررابوون بۆ ئەمیرداغ تا چاودێریی کاری مامۆستا نوورسیی بکەن ، حاکم سەرسام بوو ، چونکە قسەکانیان ئەوەی ئەگەیاند کە مامۆستا زانیویەتی بۆ چیی هاتوون و ، هەستی کردووە کە ئەوانە کاریان سیخوڕیيە ، نەك چاك کردنی کارەبا .. سەریان

---

[٣٠١] اللمعات : ٣٩٥ ـ ٤٠٠ ، سيرة ذاتية : ٣٨٨ ـ ٣٨٩ .

[٣٠٢] رجل القدر : ٢٢٦ .

لەوە سورِ ئەما کە مامۆستا چۆنی پێ زانیون ؟ بۆ ئەمە حاکم پرسیاری لە مامۆستا کرد کە چۆن بەم کارەی زانیوە ، مامۆستاش وەڵامی دایەوە کە لە خەودا ئاگادار کراوە . [٣٠٣]

مامۆستا لە دادگادا بەرگرییەکی پیاوانە لە خۆی و لە کارەکەی ئەکات، کاتێك کە ئەیانەوێ بە دامەزراندنی کۆمەڵەیەکی نهێنیی تاوان باری بکەن ، کە گوایا ئەیەوێ دژی رژێمی وڵات کار بکات ..

دەری ئەبڕێت کە بەڵێ ئەوان کۆمەڵەن ، بەڵام کۆمەڵەیەکی بێزیان .. هەموو مەبەستێکیان بریتییە لە رزگارکردنی خۆیان و جەماوەری هاووڵاتیانیان لە سزای قیامەت و ، رزگارکردنیان لە ئاژاوە و سەرگەردانیی و ، بە حەقیقەتەکانی پەیامەکانی نوور شوورایەکی پۆڵایین بە دەوری خۆیاندا دروست بکەن هەتا بتوانن بەرهەڵستی هێرشە ستەم کارانەکەی مولحید و زیندیقان بکەن .

پاشان ئەیدا بە گوێیاندا کە هەر سزایەکی بۆ بڕیار ئەدەن ئەو هیچ باکێکی نیە ، چونکە ئەو وا لە تەمەنی حەفتا و پێنج ساڵییدا و ، نزیکی دەرگای قەبر بۆتەوە و ، بەوپەڕی بەختەوەرییشی لە قەڵەم ئەدا کە ئەگەر ئەم یەك دوو ساڵەی کە لە تەمەنی ماوە و ، ژیانێکی بێتاوان و مەزڵوومانەیە ، خوا بۆی بگۆڕێت بە پلەی شەهیدیی . پاشان لە لایشی یەقینە و هیچ گومانێکی لە دڵدا نیە کە مردن بۆ یەکێکی وەك ئەو بریتییە لە مۆڵەتدان و ئازادکردن ، بەڵکو بریتییە لە بلیتی گەیشتن بە جیهانی دڵئارامیی و بەختەوەریی و ، لە پەیامەکانی نووریشدا هەزارەها سەلماندن بۆ ئەوە هەیە . لە سێدارەدانیش بۆ کەسانێکی وەك ئەو ئەوپەڕی بەختەوەرییە ، چونکە ئەوە کلیلی رەحمەتە و هەلێکی چاکیشە بۆ گەیشتن بە جیهانی هەمیشە مانەوە و نەمریی .

پاشان روو ئەکاتە دوژمنە شارراوەکانی کە بە نارەوا سزایان ئەدەن و حکوومەت لە دژیان هەڵ ئەنێن ، ئەیدا بە گوێیاندا کە لە سێدارەدانی

---

[٣٠٣] رجل القدر : ٢٢٦ .

ڕاستەقینەی ئەبەدیی چاوەڕوانی ئەوانە و ، بە چەند قاتیش موسڵمانان تۆڵەی خۆیان وەرئەگرنەوە . [٣٠٤]

مامۆستا لە لایەن (مدعي عام) ەوە تاوانێکی تریش ئەخرێتە ئەستۆی کە ئەویش بریتی‌یە لەوەی کە مامۆستا نوورسیی موصطەفا کەمالی شوبهاندووە بە دەججال . مامۆستا پەرچی ئەو تاوان بارکردنە ئەداتەوە :

(مدعي عام) یەك دوو مەسەلەی تیشکی پێنجەم [٣٠٥] بەسەر سەرۆکێك‌دا جێ‌بەجێ ئەکات کە مردووە و کاری بەسەر چووە ، هەتا ئەوە بکاتە بیانووی ئەوە هێرش بکاتە سەرمان و بە تاوان‌بار لە قەڵەممان بدات .

مامۆستا دەری ئەبڕێت کە ئەو باسانەی کە ئەو نووسیوینی بە تایبەت باسی کەس ناکەن ، بەڵکو بە گشتیی باسەکە دەر ئەبڕن .. کەواتە هیچ مانایەکی نیە هۆی هیچ و پووچ بتاشرێن بۆ تاوان‌بارکردنی قوتابییانی نوور و سزادانیان .. ئەوەندە هەیە مامۆستا چەند فەرموودەیەکی شەریفی شەرح کردوون و ، لە دادگاکانی تردا وەڵامی داوەتەوە .

دەریشی ئەبڕێت کە ئەو سەرۆکە بۆ نۆکەریی کافران مزگەوتی ئایاصۆفیای گۆڕیوە بۆ مۆزەخانە و ، بنکەی مەشیەخەی گشتیی موسڵمانانیشی گۆڕیوە بۆ دواناوەندیی کچان و ، هیچ کات موسڵمانان بە بڕیاری وەها ڕازیی نابن ..

هەروەها دەری ئەبڕێت کە سزا و ئازاری ئەو ڕۆژانەی دواوە یەکجار سەخت بووە و، بە تەواویی بێزار بووە و ، بۆ ڕزگاربوونیش لەو ژیانە تاڵە دوو ڕێگا هەن : یان بەندیخانە ، یان قەبر ..

پاشان تاوانی سەر بە کۆمەڵەبوونی قوتابییانی نوور ئەداتە دواوە و ، ئەیشی سەلمێنێ کە ئەوانەی ئەو تاوانە ئەخەنەدوایان ئاژاوەچیین و ، بۆ بەرژەوەندیی

---

[٣٠٤] رجل القدر : ٢٢٦ ـ ٢٢٧ .

[٣٠٥] تیشکی پێنجەم هەر هەمووی باسی دەججال و فیتنەی ئاخرزەمان ئەکات و ، سیفەتەکانی دەججالیش بەسەر (مصطفی کمال) و دار و دەستەکەی‌دا ئەچەسپێ .

دوژمنانی موسڵمانان کار ئەکەن . بەڵکو لە هەموو دادگاکاندا بێتاوان دەرچوون، جگە لە دادگای ئەسکی شەهر کە بەندیی ساڵێك بۆ مامۆستا و ، بەندیی شەش مانگیش بۆ پانزە قوتابیی لە کۆی (١٢٠) قوتابیی بڕیەوە .[٣٠٦]

لە شوێنێکی تردا بەرگریی لە پەیامەکان ئەکات و دەری ئەبڕێ کە هیچ کەس توانای نیە بەرابەرکێ لەگەڵ پەیامەکاندا بکات ، ئیتر با هیچ کەس خۆی ماندوو نەکات ، چونکە زانایان لەوە ئاگادارن کە پەیامەکان راستییەکانی قورئان و ئیمان ئەسەلمێنن و ، بەهێزترین سەلماندنیان لە قورئانەوە دەستگیر بووە و ، لەبەر ئەوەش کە ئەم پەیامانە خزمەتکاری قورئانن و ، تەفسیرێکی ناوازەیشن بۆی ، ئەوا گەشاوەترین حەقیقەت و چەسپاوترین سەلماندنیان لە خۆ گرتووە و ، بە موعجیزەیەکی مەعنەویی قورئانیش بۆ ئەم چەرخە لە قەڵەم ئەدرێن و، بەربەستێکی سەختیشن لەبەردەم ئەو مەترسییانەدا کە روو لەم ئوممەت و نیشتمانە ئەکەن .

کەواتە ئەم پەیامانە خزمەت پێشکەش ئەکەن و قوتابییەکانیش بە دڵ و بە گیان خۆشیان و کەسانی تریش پێیان پەروەردە ئەکەن . کەواتە لەسەر دەوڵەت و دەسەڵات پێویستە کۆمەکیی قوتابیان بکەن بۆ گەیاندنی دەرمانی پەیامەکان بە هەموو گۆشەیەکی سەرزەویی ، نەك بیانترسێنن و کۆسپ لەبەردەمیاندا ساز بکەن و ، هەروەك دەست ناخەنە کاری گۆڤار و رۆژنامە و کتێبی مولحیدەکانەوە، کە وڵات بەرەو هەڵدێر ئەبەن ، هەق وایە دەستیش نەخەنە کاری پەیامەکانەوە کە کاری کارمەندی دڵسۆزی ئاسایش ئەنجام ئەدەن و ، رەوشتە سووکەکان لە کۆمەڵگا دوور ئەخەنەوە .[٣٠٧]

هەر لەو بەرگرییەیدا ئامۆژگاریی کاربەدەستان ئەکات هەتا واز لە پەیامەکان بهێنن و دژایەتییان نەکەن ، چونکە پەیامەکان قورئان پاڵپشتیانە و ، کۆمەکیی

---

[٣٠٦] رجل القدر : ٢٢٧ ـ ٢٢٩ .

[٣٠٧] رسائل النور لا تنطفئ ، ترجمة عاصم الحسيني .

و پشتگیریی لەوەوە وەرئەگرن ، بۆیە بە هیچ کەس چار ناکرێن و ، هەرکەسیش هەوڵ بدا رووناکی‌یان بکوژێنێتەوە ئەوە زیانی بە گەل و وڵاتەکەی گەیاندووە، ئەگینا ئەوان ناکوژێنەوە ، بەڵکو ئەچن بۆ شوێنێکی تر و ئەوێ رووناك ئەکەنەوە . خۆ ئەگەر هەر کۆڵیان نەدا و بەرامبەر بە پەیامەکان وەستان، مامۆستا بەڵێنیان ئەداتێ کە ئەگەر ئەوەندەی ژمارەی تاڵە مووی سەری گیانی هەبن و ، هەموو رۆژێك یەکێکیان بکێشن ، ئەوا هەرگیز ئەو سەرەی کە نەذری کردووە خزمەتی حەقیقەتە قورئانی‌یەکانی پێ بکات ، لەبەردەم زەندەقە و کوفری موطلقدا نای‌چەمێنێتەوە و ، هەرگیز دەست بەرداری خزمەتی نوور نابێت.

مامۆستا ئەوەش روون ئەکاتەوە کە مادەم حکوومەت بە بۆنەی ئازادیی ویژدانەوە رێ لە مولحیدان ناگرێت ، هەق وایە رێش لەوانە نەگرێت کە کەناریان گرتووە و خەریکی خواپەرستیین . دیارە لە هەموو سەرزەوییش‌دا هیچ میللەتێك بەبێ دین ناژی و ، موسڵمانانیش هەزار ساڵێکە سەرگەرمی خواپەرستیی و خۆ پەروەردە کردنن و ، تەقوا و صەلاحەتیش بە دەرمانی دەردی میللەت ئەزانن .[٣٠٨]

کاربەدەستان تاوانێکی تر ئەدەنە پاڵ مامۆستا کە گوایە شانازیی بە خۆیەوە ئەکات ، ئەویش ئەوە بە جوانیی روون ئەکاتەوە کە هیچ کات حەزی لە ناوبانگ و شوهرەت نەبووە و ، چەندین جاریش بە قوتابییە دڵسۆزەکانی‌دا هەڵشاخیوە لەسەر ئەوەی کە رێزی زیادیان لێ گرتووە و ، خۆی بە شایانی ئەوە نەزانیوە .

جارێکی تر ئەهلی دنیا ئاگادار ئەکاتەوە کە با خۆیان ماندوو نەکەن و دژایەتیی لەگەڵ پەیامەکان و قوتابییەکانیان‌دا ، چونکە ئەم قوتابیيانە رۆڵەی بەئەمەکیی ئەم میللەتە موسڵمانەن کە بە درێژایی مێژوو خوێنی پەنجا ملیۆن شەهیدی پێشکەش بە ئیسلام کردووە و ، بەرگریی لێ کردووە . کەواتە ناتوانن قوتابییان پەرتەوازە بکەن چونکە بە دڵ و بە گیان باوەشیان بۆ پەیامەکان کردۆتەوە .

---

[٣٠٨] رجل القدر : ٢٢٩ ـ ٢٣١ .

هەر لە هۆڵی دادگادا مامۆستا نوورسیی بە سەری بەرزەوە بڕیارێکی ناوازە دەر ئەکات و ، ئەوپەڕی خۆنەویستیی دەرئەبڕێ و ، بۆ هەموانی ئەسەلمێنێ کە ئاواتی ئەوەیە دوژمنەکانیشی لە سزای دۆزەخ سەرفراز بن .. بڕیاری دا کە بە دڵ و بە گیان ئامادەیە چاوپۆشیی لەو کارمەندانە بکات کە خەریکی رەخنەگرتن و هەڵسەنگاندنی پەیامەکانی نوورن ، ئەگەر فەرمانی لەسێدارەدانی ئەویش دەربکەن ، بەو مەرجەی کەڵك لە پەیامەکان وەر بگرن و ئیمانیان پێیان بەهێز بکەن . کەواتە ئەم خزمەتە ئیمانی‌یە بۆ هەموانە و جیاوازیی لە نێوان دۆست و دوژمن‌دا نیە ..[٣٠٩]

دەربارەی ژیانی لە ئەمیرداغ و ئافیوون‌دا ، مامۆستا بە پێنووسی خۆی لە پەیامی پیران‌دا ئەنووسێت :

« پاشان لەو کاتەدا کە من زۆر پێویستییم بە حەسانەوە و گوێ نەدان بە خەم و خەفەتی دنیا هەبوو و دەبوا بە یەکجاریی لە سەرما بەدوور بوومایە، دوورخستنەوەم لەلایەن ئەمانەوە و ، گواستنەوەم لە شارێکەوە بۆ شارێکی تر کە لە توانامدا نەبێت ـ بە تایبەت لەم سەرما و سۆڵەیەدا ـ ، پاشان بەندکردنم و تەنگ پێ هەڵچنینم بەدەر لە توانای خۆم و بە شێوەیەك کە هەست بە کینەیەکی شاراوە و کارێکی دەست قەست بکرێت .. ئەمە هەر هەمووی قین و بێزاری‌یەکی نائاسایی بەرامبەر بەوانە لە دڵم‌دا دروست کرد . بەڵام عینایەتی خوایی بە فریامەوە هات و ، دڵمی لەم مانایە ئاگادار کرد :

« قەدەری خوایی ـ کە یەك پارچە عەدالەتە ـ دەستێکی یەکجار باڵای لەو ستەمە ئاشکرایەدا هەیە کە ئەو مرۆڤانە لێتی ئەکەن و ، ئەو رزق و رۆزیەشت کە لەناو بەندیخانەدا بۆت تەرخان کراوە بانگی کردوویت بۆ ناو بەندیخانە ، دەی کەواتە لەسەرت پێویستە بەرامبەر بەو بەشەی قەدەر رەزامەندیی و تەسلیم بوون بنوێنی ..

---

[٣٠٩] رجل القدر : ٢٣٢ ـ ٢٣٣ .

هـەروەها حیکمـەت و رەحمـەتی پـەروەردگاریش بەشـێکی زۆریـان هەیـە ، وەك گەیاندنی نوور و هیدایەت و بەخشینی هیوا بە دڵی بەندییەکان و دڵ دانەوەیان و، پاشان دەست خستنی پاداشتیش بۆ ئێوە . لەبەر ئـەوە پێویسـتە ، بەرامبـەر بـەم بەختە چاکە ، ـ لەرێی ئارام گرتنەوە ـ هەزاران سوپاس و شوکرانەی خوا بکەن.

هەروەها نەفسیشت بەشی خۆی هەیە ، چونکە چەندین کەم و کورپی هەیە، جا پێویستە بەرامبەر بەم بەشەش ئیستیغفار و تەوبە و گەڕانەوە بۆ لای خـوا ئـەنجام بدرێ و ، لۆمەی نەفسیش بکرێت کە خۆی شایستەی ئەم زللەیە بووە .

هەروەها هەندێ فەرمانبەری ساویلکە و ترسنۆك و خەڵەتاو ، کە بـە فڕوفێڵـی دوژمنە شارراوەکان ئەو ستەمانەیان پێ ئەنجام ئەدرێ ، ئەوانیش بەشی خۆیانیـان هەیە و ، پەیامەکانی نووریش بە تەواویی تۆڵەیان لـەو مونافیقانـە سـەند بـۆت ، بەوەی کە زللەی مەعنەویی سەرسامکەری لێ وەشـاندن . دە بـا ئـەو زللانـە هـەر بەشیان بن ..

بـەڵام دوابـەش بەشـی ئـەو فـەرمانبەرانەیـە کـە هـۆی راسـتەقینە (ی ئـەم کارەسـاتانە) بـوون . بـەڵام لەبـەر ئـەوەی کـە ئەوانـە لـە کـاتی سـەرنجدان و خوێندنەوەی پەیامـەکانی نـووردا ، بـە نیـازی رەخنـە و توانجـەوە ـ بیانـەوێ یـان نەیانەوێ ـ بە حەتمیی لەلایەنی ئیمانییەوە کـەڵکیان وەرگرتـووە ، ئـەوا بـە پێـی دەستووری ﴿ والکاظمین الغـیظ والعـافین عـن النـاس ﴾ لێبـووردن و چاوپۆشـیی لێیان کارێکی دلێرانە و بەنەجابەتە .

دوای ئەوەی کە ئەم وریاکردنەوە و ئاگادارکردنەوەم وەرگرت ، کە هەر هەمووی حەق و حەقیقەتە ، بڕیارم دا لەم قوتابخانە یووسفییە نوێیەدا بە ئارام و شـوکرانە و شادمانییەوە بمێنمەوە . بگرە هەتا بڕیارم دا یارمەتیی و کۆمەکیی ئەوانە بکەم کە خراپەم بەرامبەر ئەکەن و دژایەتییم ئەکەن ، تا بە کـەم و کورییـەکی بێزیـان تەمێی نەفسم بکەم .

پاشان کەسێکی وەك من کە لە تەمەنی حەفتا و پێنج ساڵییدایە و، پەیوەندییشی بە دنیاوە بڕیوە و ، خۆشەویستانیشی لە حەفتا کەسدا تەنها پێنج کەسیان لە دنیادا ماون و ، حەفتا هەزار نوسخەی پەیامەکانی نووریش بەوپەڕی سەربەستییەوە ئەرکی نووریی سەرشانی ئەنجام ئەدەن و ، ئەوەندەش برا و ئەوەندەش میرات گری هەن کە فەرمان بەریی ئیمان بە هەزاران زمان ، لە جیاتیی تاقە زمانێك ئەنجام بدەن .. کەواتە قەبر بۆ کەسێکی وەك من صەد جار لەم بەندیخانەیە چاکتر و زیاترە ، سەرەڕای ئەوەش کە ئەم بەندیخانەیە صەد ئەوەندەی سەربەستیی کۆت و زنجیرکراوی دەرەوەش و ، ژیانی ژێر فەرمان سەپاندن و دەسەڵاتی کەسانی تریش کەڵك و حەسانەوەی زیاترە ، چونکە پیاو بە ناچاریی و لەگەڵ صەدەها بەندییدا بەرگەی فەرمان سەپاندنی هەندێ لێپرسراو بە حوکمی فەرمانبەرییەکان ، وەك بەڕێوەبەر و سەرۆکی پاسەوانەکان دەگرێت ، ئیتر دڵدانەوە و ڕێزێکی برایانەی لە دۆستە زۆرەکانی دەور و بەریەوە دەست ئەکەوێت، کەچیی لە دەرەوەی بەندیخانە ئەبێ خۆی بە تەنیا بەرگەی دەسەڵاتی صەدان فەرمانبەر و لێپرسراو بگرێت .

هەروەها میهرەبانیی ئیسلامەتیی و فیطرەتی مرۆڤایەتیی هەوڵ ئەدەن سۆز و بەزەیی بەرامبەر بە پیران بنوێنن ، بە تایبەت ئەوانەی لەم حاڵەتەدان ، بەمە ناڕەحەتیی و ئازاری بەندیخانەش ئەگۆڕن بۆ سۆز و بەزەیی ، لەبەر ئەمە هەر هەمووی بە بەندیخانە ڕازایە بووم .

کاتێکیش کە هێنرامە ئەم دادگا سێهەمە ، لەبەر ئەوەی کە هەستم بە ماندووبوون و ناڕەحەتیی دەکرد کاتێ بە پێوە بوەستابمایە ، بەبۆنەی لاوازیی و پیریی و نەخۆشیی سەختمەوە ، ئەوەبوو لە دەرەوەی دەرگای دادگادا لەسەر کورسییەك دانیشتم .. لە پڕێكدا حاکم هات و بە تووڕەیی و تێکەڵ بە سووك و کەم نرخ سەیر کردنەوە وتی : بۆچ ئەمە بە پێوە چاوەڕوانی ناکات ؟!

بۆ نەمانی رەحم و سۆز بەرامبەر بە پیران لە ناخی دڵمەوە تووڕە بووم .. کە ئاوڕم دایەوە ئەبینم وا کۆمەڵێکی زۆری موسڵمانان لە دەورمان جەمیان خواردووە و بە چاوێکی پڕ لە میهرەبانی‌یەوە و ، بە دڵێکی پڕ لە سۆز و برایەتی‌یەوە سەیرمان ئەکەن ، بە رادەیەك کە هیچ کەس نەی‌ئەتوانی دەریان بکات و دووریان بخاتەوە . لێرەدا ئەم دوو حەقیقەتە بە دڵمدا هاتن :

یەکەم :

دوژمنەکانم و ، دوژمنە شارراوەکانی نوور قەناعەتیان بە هەندێ فەرمان بەری بێئاگا کردووە و ، ئەم هەڵسوکەوتە سووك کەرانەیان پێ ئەنجام ئەدەن ، تا لەبەر چاوی خەڵکی‌دا من بشکێنن و ، ئەو خەڵکە لەوە لا پێ بدەن کە هەرگیز من حەزی پێ ناکەم ، کە بریتی‌یە لە رووڵێنان و بە دەمەوە هاتنی خەڵکیی ، ئەمەش بەو نیازەوە کە گوایا بەوە ئەتوانن دیوارێکی سەخت لەبەردەم شالاوی فتووحاتی نووردا دروست بکەن . جا بەرامبەر بەو سووك سەیرکردنەی کە تاقە پیاوێك دەری بڕیی ، عینایەتی خوایی بە رێزلێنانێکەوە بۆ ئەو خزمەتە ئیمانی‌یەی کە پەیامەکان و قوتابیانی نوور پێشکەشی ئەکەن روومی بەرەو ئەو « صەد » کەسە وەرگێڕا و فەرمووی : « سەیری ئەوانە بکە ، کە بە دڵێکی پڕ لە میهرەبانیی و خەمباریی و دڵپێخۆش بوون و پەیوەندیی پتەوەوە ، بە بۆنەی ئەو خزمەتانەوە ، هاتوونەتە پێشوازییتان » .

بگرە هەتا لە رۆژی دووهەمدا ، کاتێك کە وەڵامی پرسیارەکانی حاکمی تەحقیقم ئەدایەوە ، هەزار کەس لە گۆڕەپانەکەی بەرامبەر بە پەنجەرەکانی بارەگادا کۆ بووبوونەوە ، شێوەی روخساریان حاڵەتی ئەوانی دەرئەبڕیی و ئەی‌وت: « ئەوانە سەخڵەت مەکەن » ، لەبەر پەیوەندیی پتەویشیان پێمانەوە ، پۆلیس نەیان توانیی بڵاوەیان پێ بکەن . ئا لەو کاتەدا ئەمەم بە دڵدا هات :

« ئەو خەڵکە ، لەم کاتە ناهەموارەدا ، بەدوای دڵدانەوەیەکی تەواو و، نوورێکی نەکوژاوە و ، ئیمانێکی دامەزراو و ، مژدەیەکی راست‌دا بە بەختەوەریی هەمیشەیی ئەگەڕێن .. بگرە بە فیطرەیان بە دوایاندا ئەگەڕێن .. جا ئەوەشیان

بەرگوێ کەوتووە کە ئەوەی ئەوان بە دوای‌دا ئەگەڕێن بە راستیی لە پەیامەکانی نووردا هەیە ، لەبەر ئەوە ئەم رێز و تەقدیرەی کە بۆ شەخصی من ـ کە هیچ بایەخێکی نیە ـ دایئەنێن ، کە لە توانا و سنووری من بەدەرە ، لە روانگەی ئەوەوەیە کە من خزمەتکارێکی ئیمانم .. خوا بکات خزمەتێکم بۆ ئیمان دابێ)) .

حەقیقەتی دووهەم :

ئەمەم بە دڵدا هات : بەرامبەر بە بێ‌ڕێز و سووك سەیرکردنمان بە بیانووی شێواندنی ئاسایشی گشتیی و ، بەرامبەر بە دوورخستنەوەی خەڵکیی لێمان ئەویش بە هەڵس و کەوتی نزم کە چەند کەسێکی کەمی فریب دراو ئەنجامی ئەدەن ..لە بەرامبەر ئەمانەوە لەلایەن ئەهلی حەقیقەت و رۆڵەکانی بەرەی داهاتووەوە پێشوازی‌یەکی گەرم و رێزێکی شایان بە ئێوەمانانتان لێ ئەگیرێت . بەڵێ ، لە کاتێك‌دا کە ئاژاوە و تۆقاندن کە پەردەی شیووعی‌یەتیان لە خۆ پێچاوە چالاکی‌یان لە زیاد بوونایە بۆ شێواندنی ئاسایشی گشتیی ، قوتابیانی نوور ئەو بەربادکردنە سامناکە ، بە هێزی ئیمانی تەحقیقیی ، لە سەرانسەری وڵات‌دا دەوەستێنن و تێکی ئەشکێنن و ، بەوپەڕی گورج و گۆڵی‌یەوە هەوڵ ئەدەن ئاسایش و یاسا لە بریی ترس و ئاژاوە جێگیر بکەن و ، لە ماوەی بیست ساڵی رابوردووش دا هیچ رووداوێك دەربارەی شێواندنی ئاسایشەوە لەسەریان تۆمار نەکراوە ، هەرچەندە قوتابیانی نوور زۆرن و لە سەرانسەری وڵات‌دا بڵاوەیان کردووە .. هەتا لە پارێزگادا و ، لە چوار پارێزگای پەیوەندیی‌داردا ، هیچ ئەفسەرێکی لێپرسراو رووداوێکی نەدیوە و تۆمار نەکردووە ، بگرە هەندێ ئەفسەری خاوەن ویژدانی سێ پارێزگا وتیان : ((قوتابیانی نوور ئەفسەری مەعنەویی ئاسایشی وڵاتن و ، لە پاراستنی ئاسایش و یاسادا یارمەتییمان ئەدەن ، بەوەی کە ئیمانی تەحقیقیی لە بیری هەر کەسێك‌دا کە پەیامەکانی نوور بخوێنێتەوە پاسەوانێك و چاودێرێك لەسەری دائەنێن و ، بەمەش هەوڵی پاراستنی ئاسایشی گشتیی ئەدەن)) .

بەندیخانەی دەنیزلییش نموونەیەکی روون و چاکە بۆ ئەم وتەیە .. هەر ئەوەندە بوو کە قوتابیانی نوور و پەیامی ((میوە)) ـ کە بۆ بەندییەکان نووسرا بوو ـ چوونە بەندیخانەوە ، ئەوەبوو زیاتر لە دووصەد بەندیی تەوبەیان کرد و دەستیان دایە گوێڕایەڵیی و چاکەخوازیی ، ئەمەش لە ماوەی سێ مانگ یان زیاتردا . هەتا یەکێك لەوانەی کە لە سێ کەس زیاتری کوشتبوون دەستی لە کوشتنی ئەسپێش ئەگێڕایەوە . هەر بەوەشەوە نەوەستا کە ئەندامێکی بێزیان بێت ، بەڵکو بووە ئەندامێکی بەکەڵکی بەسۆز بۆ وڵات .

ئەوەبوو فەرمانبەرە لێپرسراوەکان بە سەرسامیی و دڵپێخۆش بوونەوە سەیری ئەم بارودۆخەیان ئەکرد ، هەتا هەندێ لە گەنجەکان بەر لەوەی بڕیاری دادگا وەر بگرن دەریان بڕیی کە : ((ئەگەر قوتابیانی نوور لە بەندیخانەدا بمێننەوە ، ئەوا کارێك ئەکەین کە خۆمان تاوانبار بکەین بۆ ئەوەی حوکم بدرێین تا لەگەڵیانا بمێنینەوە و ببینە قوتابیی ئەوان و بە رێنمایییەکانیان خۆمان چاك بکەین و وەك ئەوانمان لێ بێت)) . جا ئەوانەی کە قوتابیانی نوور بە شێواندنی ئاسایش تاوانبار ئەکەن و ئەمانیش ئەمە تایبەتمەندیی و سیفەتیانە ، بێگومان ئەوانە بە شێوەیەکی جەرگ بڕ خۆیان تووشی هەڵە کردووە ، یان خەڵەتاون ، یان لە پێناوی ئاژاوە و تۆقاندندا کاربەدەستانی حکوومەت ـ بە خۆیان بزانن یا نەزانن ـ ئەخەڵەتێن ، لەبەر ئەوە هەوڵی لەناو بردنمان ئەدەن و سزامان دەرخوارد ئەدەن ..

ئێمەش بەوانە ئەڵێین :

((مادەم مردن لەناو ناچێت و دەرگای قەبریش داناخرێت و ، کاروانەکانی مرۆڤایەتییش بەوپەڕی پەلەوە لەم میوانخانەی دنیایەدا لە چاو ون ئەبن و ئەکەونە ئەودیوی ئاسۆوە .. کەواتە چار نیە و بەم نزیکانە لێك ئەبڕێین و ، ئێوەش لەسەر ستەمەکەتان سزایەکی سەخت ئەچێژن و ، بە لایەنی کەمەوە ئەو مەرگەی کە بە لای ستەم لێکراوانی ئەهلی ئیمانەوە بریتییە لە پشوودان لە مەینەتی دنیا ئەبێتە لەناودانێکی هەمیشەیی بۆتان و ، ئەو چێژە فانییانەش کە پێیان دەست

خەرۆ بوون و وا ئەزانن خۆتان بە هەتا هەتایی لە دنیادا ئەمێننەوە، ئـەگۆڕێن بـە ئێش و ئازاری بەردەوامی پرژانی هەتا هەتایی ..

حەقیقەتی ئیسلام کە ئەم ئوممەتە دین‌دارە بە خوێنی صەدان ملیـۆن شـەهیدی کە لە پلەی ئەولیادان و ، بە شمشێری پاڵەوانە موجاهیدەکانی دەست خۆی خست و پارێزگاریی لێوە کرد ـ بە داخەوە ـ ئـەمڕۆ ئـەو حەقیقەتـە هەنـدێ جـار دوژمنـە مونافیقە شـارراوەکانمان نـاوی ((تەریقـەتی صـۆفێتیی)) لێ ئـەنێن و ، وەهاشـی دەرئەخەن کە تەریقەتی صۆفێتیی ، کە بریتی‌یـە لـە تاقـە تیشـکێکی ئـەو خـۆرە درەوشاوەیە ، خۆرەکە خۆیەتی ، تا هەندێ فەرمانبەری ساویلکەی پـێ هـەڵبنێن و، ناوی ((تەریقـەتی صـۆفێتیی)) یـان ((کۆمەڵەیـەکی سیاسـیی)) بەسـەر ئـەو قوتابیانەی پەیامەکانی نووردا دەربـڕن کـە بەوپـەڕی لێبـڕان و چـالاکی‌یەوە ، بـۆ دەرخستنی حەقیقەتی قورئان و حەقیقەتەکانی ئیمان ، کۆشش ئەکەن ، کە جگـە لە ناشیرین کردنمان و هەڵنانی کاربەدەستان لە د ژمـان هـیچ مەبەسـتێکی تریـان نیە . جا ئێمە ئەو وتەیەمان بەوانیش و بەوانەش کە گوێیـان لێ رائـەگرن ئـەڵێین کە لەبەردەم دادگا دادپەروەرەکەی دەنیزلیی‌دا وتمان :

((ئەو حەقیقەتە پیرۆزەی کە ملیۆنەها سەر بوونەتە قوربانی ، با سەری ئێمەش بە قوربانی بێت .. خۆ ئەگەر ئاگری هەموو دنیا لەسەر سـەرمان بکەنـەوە، ئـەوا ئەو سەرانەمان ، کە خۆیان کردۆتە قوربانی حەقیقـەتی قورئـانیی، بـە کۆمـەکیی خوا ، دانانـەوێنرێن و جڵـەوی کاروباریـان نادەنـە دەسـت زەندەقـە و ، دەسـت لـە ئەرکی پیرۆزی سەر شانیان هەڵ ناگرن)) .[٣١٠]

مامۆستا بە ناڕەوا حوکم درا و ، بەبێ‌تاوان تاوانبار کرا ، لەگەڵ ئەوەش‌دا کە خۆی خەتی ناخۆش بوو و ، نەخۆشیش بوو ، نەیانهێشت کەسێك یارمەتیی بدات و وەڵامی بۆ بنووسێت ، ناچار شکاتی بردە بەردەم دادگای تـەمییز و بـە دە خـاڵ

[٣١٠] پەیامی پیران : ٦٦ ـ ٧١ .

گرنگترینی ئەو بەلاّ و موسیبەتانەی خستە بەردەمیان کە لە ماوەی بیست و سێ ساڵی رابوردوودا رووبەڕووی بوونەوە ، کە بە کورتە ئەمانەن :

یەکەم : لە بەندیخانە و دادگای ئافیووندا ستەمێکی زۆری لێ کراوە . بۆ نموونە : لە دادگادا سێ جار لائیحەی تاوانبارکردنی مامۆستا خوێندراوەتەوە و هەر جارێکیش دوو سەعاتی پێ چووە .. سەرەڕای ئەوەش کە پڕ بووە لە درۆ و بوختان ، مامۆستا داوای پێنج یان دە دەقیقەی کردووە مۆڵەتی بدەن تا وەلاّم بداتەوە ، کەچیی ماوەیان نەداوە . مامۆستا خۆی هەشتا و یەك هەڵەی لەو لائیحەیە ژماردووە کە بریتیی بووە لە پانزە لاپەڕە .

دووهەم : کە مامۆستا تەفسیری کۆمەڵە ئایەتێك دەربارەی حیجاب و، میرات و ، ذیکری خوا و ، فرەژنیی ئەکات ، بەو کارەی تاوانباری ئەکەن.

سێهەم : یەکێکی تر لە تاوانەکانی کە لە سەری سزایان دا بریتیی بوو لە تێك دانی ئاسایشی ولاّت ، بە مەرجێك مامۆستا و قوتابییەکانی بە هیچ شێوەیەك نەبوونەتە هۆی تێك دانی ئاسایش و ، هیچ کردەوەیەکی نایاسایی‌یان لە دەست دەر نەچووە .

چوارەم : لەسەر نەکردنی شەپقەشیان بە هۆیەکی گرنگ لە قەڵەم دا بۆ تاوان بارکردنی ، بە رادەیەك کە نەیانهێشت بەرگریی لە خۆی بکات .

پێنجەم : پەیامەکانی نوور کە بوونەتە مایەی هیدایەتی هەزاران کەس و ، ئیمانیان پێ رزگار بووە ، لە هیچ و خۆڕایی دەستیان بە سەردا ئەگیرا .

شەشەم : هەندێ لە قوتابییەکانی ظەننی چاکیان بە مامۆستا بووە و ، بە کەسێکی دیندار و موبارەکیان زانیوە ، بگرە هەندێ پلە و پایەی مەعنەوی‌یان پێ بەخشیوە ، ئەمەش لە روانگەی ئەو خێر و بەرەکەتەوە کە بە خوێندنەوەی پەیامەکانی نوور دەستیان کەوتووە .. جا کاربەدەستان ئەمە ئەکەنە بیانوو بۆ تاوانبارکردن و سزادانی .

حەوتەم : هەرچەندە دادگای دەنیزلیی و ، دادگای تاوانە گەورەکانی ئەنقەرە و، دادگاکانی تەمییز بە کۆی دەنگ بڕیاری بێتاوانیی مامۆستایان دەرکرد ، کەچیی کاربەدەستان لە سزادان و بەندکردنی دەست کۆتا نەبوون ، بەڵکو بە درۆ و بوختان هەوڵیان ئەدا تاوانباری بکەن .

هەشتەم : پەیامی تیشکی پێنجەم دوو ساڵ لەبەردەستی دادگای دەنیزلیی و ئەنقەرەدا بوو ، پاشان گێڕرایەوە بۆ مامۆستا و ، مۆڵەتی بڵاوکردنەوەشی درا . ئیتر مامۆستاش ڕێی دا قوتابیەکانی بڵاوی بکەنەوە ، کەچیی کاربەدەستان هەر خەریکی تاوانبارکردنی مامۆستا بوون لەسەر ئەو پەیامە ..

نۆهەم و دەهەم : دوو خاڵی گرنگن و مامۆستا حەز ناکات بڵاویان بکاتەوە .. [311]

لە بەندیخانەی ئافیوون دا مامۆستا ئەم پەیامانەی نووسیین :

١ ـ پەیامی (الحجة الزهراء) .

٢ ـ ئومێدی پانزەهەمی لەمعەی بیست و شەشەم ، واتە پەیامی پیران.

٣ ـ تیشکی چواردەهەم کە بریتییە لە نامەی ئامۆژگاریی و ڕێنیشان دان بۆ قوتابیە دڵسۆزەکانی ، کە ژمارەیان ئەگاتە صەد و نەوەد و یەك نامە لەگەڵ بیست و یەك بەرگریی .

٤ ـ مەقامی دووهەمی وتەی سیانزەهەم کە بریتییە لە کۆمەڵە نامەیەکی بەندیخانەی ئافیوون کە ئاراستەی گەنجان و بەندکراوان کراون ، دواتر لە رابەری لاواندا کۆ کرانەوە .

شایانی باسە کە کۆی نووسینەکانی مامۆستا نوورسیی لە بەندیخانەی ئافیوون دا ئەگاتە پێنج صەد لاپەڕە و ، کۆی هەموو نووسینەکانیشی تا کۆتایی بەندیخانەی ئافیوون ئەگاتە پێنج هەزار لاپەڕە (ب٣ / ١٣٠٥) . [312]

---

[311] سیرة ذاتیة : ٤٠٧ ـ ٤١٦ .

[312] سیرة ذاتیة : ٤٣٢ .

بەڕێز مامۆستا بايرام يۆكسێل كە يەكێكە لە قوتابيە ناسراوەكانی مامۆستا و جێ‌متمانەی مامۆستا بووە ، باسی چۆنيەتيی نووسينی پەيامەكانی نوورمـان بـۆ ئـەكات كـە كـاری سـەرەكيی و هەميشـەيی قوتابيـانی نـوور بريتيـی بـووە لـە نووسينەوەی پەيامەكان .

كاتێك كە قوتابيە بەندی‌يەكان نزيكی ژوورەكەی مامۆستا ئەكەوتنەوە ، شـەو بوايە و رۆژ بوايە دەنگی دوعـا و نوێـژ و ذيكـر و تەسـبيحاتی مامۆسـتايان وەك دەنگی هەنگ ئەبيست .

قوتابيەكانيش بە نهێنيی چاودێريی كارەكانی مامۆستايان ئەكرد . ئەوەبوو لە شەوێكی درەنگ‌دا سەرنجی ژوورەكەی مامۆستايان ئەدا ئەبينن چراكەی بە كزيـی هەڵ كردووە و ، خۆيشی سەرگەرمی ذيكر و دوعاكردنە .. ئا لـەو كاتانـەی‌ژيانی بەندی‌خانەی ئافيوون‌دا مامۆستا تيشكی پانزەهەمينی نووسيی كە ناوی (الحجـة الزهراء) ە . لە كاتی دانـانی ئـەو پەيامـەدا بـەينا و بـەين قوتابيـەكان لـە ژێـر پەنجەرەی ژوورەكەی مامۆستادا تێپەڕيان ئەكرد ، كە چاوی پێيان ئەكەوت پاكەتە شقارتەی بۆ فڕێ ئەدان ، كە هەندێك لە تيشـكی پانزەهـەمی خسـتبووە نـاوی و، ئـەوانيش دانەيەكيان لە بەری ئەنووسی‌يەوە و ، بەم شێوەيەش ئەيان پاراست. (ص / ٣ / ٣٢) .[٣١٣]

[٣١٣] سيرة ذاتية : ٤٣٢ .

بەشی سیانزەهەم

ساڵەکانی کۆتایی لە ئیسپارتە

ساڵی ١٩٥٠ ز :

مامۆستا و قوتابیەکانی ئەو ماوەیەی کە بۆیان دیاریی کرابوو لە بەندیخانەی ئافیوون بەسەریان برد و لە ٢٠ / ٩ / ١٩٤٩ دا ئازاد کران ، بەڵام نەیانهێشت مامۆستا نوورسیی ئافیوون بەجێ بهێڵێ هەتا ٢ / ١٢ / ١٩٤٩ ، ئەوەبوو لەو رۆژەدا بە یاوەریی پۆلیسێك رەوانەی ئەمیرداغ کرا و ، لەوێ بۆ ماوەی دوو ساڵ بە زۆر نیشتەجێ کرا .

مامۆستا نوورسیی لەم ماوەیەدا نامەی پیرۆزبایی بۆ قوتابیەکانی ئەنارد و ، بە هۆی قوتابیی دڵسۆز و گوێڕایەڵیەوە ، مامۆستا موصطەفا صونگور ، نوسخەیەکی بژارکراوی لە سەرجەمی پەیامەکانی نووری نارد بۆ سەرۆکی کاروباری دینیی .[٣١٤] هەروەها نامەیەکی رێك و پێکی دۆستانەش بۆ سەرۆکی کاروباری دینیی ئەنێرێت ، کە تیایا رەزامەندیی لە هەڵوێستی ئەو مامۆستایانە دەرئەبڕێت کە بە روخصەی شەرعیی کار ئەکەن و ، لەو رێگاوە خزمەت بە دین ئەکەن . مامۆستا داوا لە سەرۆکی کاروباری دینیی ئەکات کە سیی نوسخە لە سەرجەمی پەیامەکان بە رۆنیۆ وێنە بگرێتەوە و ، دابەشیان بکات بەسەر لقەکانی سەرۆکایەتیی کاروباری دینییدا لە سەرانسەری وڵاتدا .. ئەوەش ئەنووسێت کە خزمەتکردنی پەیامەکانی نوور و بڵاوکردنەوەیان ئەرکی سەر شانی قوتابخانەی شەرعیە و ، سەرۆکایەتییش بناغە و سەرۆك و قوتابیی قوتابخانەی شەرعیە،

---

[٣١٤] سيرة ذاتية : ٤٣٥ .

کەواتە پەیامەکان موڵکی راستەقینەی ئەوانە . مامۆستا داوای چاپکردنی ئەو نوسخە قورئانەش ئەکات کە (توافقات) روون ئەکاتەوە .[٣١٥]

دوای گەیاندنی نامەکە مامۆستا صونگور بە نامەیەك مامۆستا نوورسیی ئاگادار ئەکات کە بەڕێز ئەحمەد حەمدیی سەرۆکی دیوانی کاروباری دینیی بەوپەڕی شادمانییەوە دیارییەکەی وەرگرت و بەڵێنی چاپکردنیشی دا .[٣١٦]

لە ساڵی ١٩٥٠ دا هەڵبژاردن کرا ، بۆ ئەمە پارتی گەلی کۆماریی دەستی دایە دڵڕاکێشانی خەڵك بەو هیوایەی دەنگی بۆ بدرێت . ئەوەبوو بەڵێنی کردنەوەی قوتابخانەی لەبەرکردنی قورئان و ، تەکبیرەی جەژن بە زمانی عەرەبیی و، کردنەوەی کۆلێژی شەریعەت لە ئانقەرە دا ، بەڵام میللەت بەو شتانە دڵخۆش نەبوو و ، دژایەتیی ئەو پارتەی بۆ دین هەر لە یاد بوو ، بۆیە لەو هەڵبژاردنەدا زۆرینەی دەنگەکان بە پارتی دیموکراتیی دران و ، ئەو پارتە ٣٩٦ دەنگی بەرامبەر بە ٦٨ دەنگی پارتی گەلی کۆماریی هێنا و ، لە ١٦ / ٥ / ١٩٥٠ دا حوکمی وڵاتی گرتە دەست و چەند کارێکی جوانی بەرامبەر بە دینی ئیسلام ئەنجام دا وەك :

١ ـ لە ١٦ / ٦ / ١٩٥٠ دا بانگدان کرایەوە بە عەرەبیی .

٢ ـ لە ١٤ / ٧ / ١٩٥٠ دا قانوونی چاوپۆشیی گشتیی دەرچوو .

٣ ـ لە ٥ / ٨ / ١٩٥٠ دا یاساغیی لەسەر رادیۆی قورئانی پیرۆز و بەرنامە دینییەکان هەڵگیرا .

٤ ـ لە ٢١ / ١٠ / ١٩٥٠ دا دەرسی دین لە قوتابخانە سەرەتاییەکاندا بە رەسمیی مۆڵەتی پێ درا .

٥ ـ لە ١٠ / ٨ / ١٩٥٢ دا پەمانگاکانی دێهاتەکان داخران ، چونکە دەرسی ئیلحادییان تیا ئەخوێنرا .

---

[٣١٥] سيرة ذاتية : ٤٣٥ ـ ٤٣٦ .

[٣١٦] الملاحق ، ملحق أميرداغ : ٢ / ٣٢٧ .

٦ ـ دەرسی دین بە رەسمیی لە ١٣ / ٩ / ١٩٥٦ دا بۆ قوتابخانە ناوەندییەکان ماوەی پێ درا .

لە دوای دەرچوونی پارتی دیموکراسیی لە هەڵبژاردنەکاندا مامۆستا نوورسیی بروسکەیەکی پیرۆزبایی بۆ جەلال بایاری سەرۆك کۆمار نارد ، بەو هیوایەی کە خوا پشتیان بگرێت و بۆ خزمەتی ئیسلام سەرکەوتوویان بکات .[٣١٧]

جا مامۆستا ئەم بروسکەیە بە زوبەیر گوندۆز ئالبی قوتابیی ئەنووسێت و، پاشان ئاوڕ ئەداتەوە بۆ لای و لێی ئەپرسێت :

ئایا ئەزانیت ئەم بروسکەی پیرۆزبایییە بۆچ ئەنێرم ؟

مامۆستا زوبەیر بێدەنگ ئەبێت و ، مامۆستا نوورسییش بۆی روون ئەکاتەوە :

کۆمارییەکان بە دیموکراتییەکان ئەڵێن : راستە سەعید لەگەڵ ئێمەدا نیە، هەروەها لەگەڵ ئێوەشدا نیە ، بەڵکو مەبەستێکی تری بەرچاو گرتووە . ئیتر بەم وتەیە ئەیانخەڵەتێنن و ، وایان لێ ئەکەن هێزی دەوڵەت دژی دینداران و ، دژی قوتابیانی نوور بە کار بهێنن . بەڵام هەر کە دیموکراتییەکان ئەم بروسکەی پیرۆزباییەیان وەرگرت پێیان ئەڵێن : سەعید دۆستی ئێمەیە . ئیتر ئەو کاتە هێزی دەوڵەت بۆ غەیری رێی راستی خۆی بەکار ناهێنرێت . (ش / ٣٨٢) .

کە بروسکەکە گەیشتە دەست سەرۆك کۆمار وەڵامی بروسکەکەی بۆ مامۆستا ناردەوە و ، سوپاسێکی بێپایانیشی کرد .[٣١٨]

هەر لەم ساڵەدا ، ساڵی ١٩٥٠ ، حکوومەتی نوێی تورکیا ، بە هەوڵ و کۆششی عەدنان مەندەریسی سەرۆك وەزیران ، بڕیاری دا کە بانگی موحەممەدیی بە شێوە شەرعییەکەی ، واتە بە زمانی عەرەبیی ، پەخش بکرێت ، دوای ئەوەی

---

[٣١٧] سيرة ذاتية : ٤٣٧ ، رجل القدر : ٢٥١ .

[٣١٨] سيرة ذاتية : ٤٣٧ ـ ٤٣٨ ، رجل القدر : ٢٥٢ .

که له سالّی ١٩٢٨ ەوه قەدەغه کرابوو . هەتا ئەوەبوو لەلایەن صەدان گەنجی رۆشنبیرەوه بروسکەی دەست خۆشیی بۆ سەرۆك وەزیران نێردرا .[٣١٩]

سالّی ١٩٥١ :

لەم سالّەدا مامۆستا نوورسیی نوسخەیەك لە دەست نووسی پەیامی (ذو الفقار) ی پێشکەش به پاپا کرد و ، ڤاتیکانیش بە رێزەوه بروسکەی دەست خۆشیی بۆ مامۆستا ناردەوه .[٣٢٠]

هەر لەم سالّەدا مامۆستا نامەیەکی بۆ ئانقەره بۆ سەرۆك کۆمار و ئەندامانی ئەنجومەنی وەزیران نارد و تیایا روونی کردەوه کە قوتابیانی نوور لە سیاسەت کەناریان گرتووه و ، نایانەوێ دین بکەنە داردەستی سیاسەت و ، مەبەستیان تەنها رەزامەندیی خوایه و ، هەرگیز دین ناکەنه داردەستی سیاسەت یان دەسەلاّت یان دنیا هەر هەمووی .[٣٢١]

دوای ئەوەی مامۆستا نوورسیی دوو سالّی له ئەمیرداغ بەسەر برد ، له مانگی ئەیلوولی ١٩٥١ دا بەرەو ئەسکی شەهر کەوتە رێ و ، لەوێ لە ئوتێلی یەلّدزدا نزیکەی مانگ و نیوێك جێگیر بوو و ، نامەیەکی دوور و درێژیشی بۆ قوتابییەکانی نووسیی .[٣٢٢]

سالّی ١٩٥٢ :

دوای ئەوه مامۆستا له کۆتایی سالّی ١٩٥١دا بەرەو ئیسپارتە کەوتە رێ و حەفتا رۆژی تێدا مایەوه . لەوێ بە قوتابییەکانی گەیشت و ، رۆژانی رابوردوویان ئەهێنایەوه یاد .

---

[٣١٩] سيرة ذاتية : ٤٣٨ .

[٣٢٠] الملاحق ، ملحق أميرداغ : ٢ / ٣٤٦ ، رجل القدر : ٢٥٢ ـ ٢٥٣ .

[٣٢١] الملاحق ، ملحق أميرداغ : ٢ / ٣٣٣ ـ ٣٣٤ .

[٣٢٢] سيرة ذاتية : ٤٤١ ، رجل القدر : ٢٥٣ .

لەو رۆژانەدا هەندێ لە قوتابیانی زانکۆ لە ئەستەنبووڵ پەیامی رابەری لاوانیان بە پیتی لاتینیی بە چاپ گەیاند . لەسەر ئەمە دەعوا لەسەر مامۆستا نووسرا کە گوایە پێچەوانەی مادەی (١٦٣) ی دەستووری تورکیی جووڵاوەتەوە ، کە هەموو چالاکی‌یەك یاساغ ئەکات کە مەبەستی دامەزراندنی دەوڵەت بێت لەسەر بنەمای دینی ئیسلام .

مامۆستا بانگ کرا بۆ ئەستەنبووڵ هەتا ببرێتە بەردەم دادگای جەزای گەورە. ئەوەبوو رۆژی ٢٢ / ١ / ١٩٥٢ بۆ لێکۆڵینەوە لەو دەعوایە دیاریی کرا.

مامۆستا لە ١٥ / ١ / ١٩٥٢دا بەرەو ئەستەنبووڵ کەوتە رێ . مامۆستا بیست و حەوت ساڵ لەوەو پێش سەردانی ئەستەنبووڵی کردبوو ، بۆیە خەڵکێکی زۆر بۆ سەردانی بەرەو ئوتێلی ئاق شەهر و ، پاشانیش ئوتێلی (رشادية) کەوتنە رێ .

لە رۆژی ٢٢ / ١ دا دادگا بەسترا و ، مامۆستاش ـ کە صەدان لە قوتابیانی نوور دەوریان دابوو ـ هات بۆ دادگا . هۆڵی دادگا لە خەڵك پڕ بوو بوو . هەموان چاوەڕوانی ئەنجامی دادگا بوون ، بە تاسەوە بوون بزانن زانای خواناس لەبەردەم دادگادا هەڵوێستی چۆن ئەبێت !! بەڵێ رێڕەوان و شەقامەکان پڕبوون لە خەڵك ..

مامۆستا لە شوێنی تاوانباراندا دانیشت .. (مدعي عام) یش دەستی بە خوێندنەوەی تەقریری ئەو خەبیرانە کرد کە وردبینیی پەیامی رابەری لاوانیان پێ سپێررا بوو ..

مامۆستا دادگایی کرا .. خەبیرەکانیش ئەوەیان دەربڕیی بوو کە دانەری ئەو پەیامە هەوڵ ئەدات فیکرەی دین بڵاوە پێ بکات و ، ئەیەوێ نەخشەیەکی تایبەت بۆ گەنجەکان بکێشێت و ، داوایش لە ئافرەتان ئەکات خۆیان داپۆشن و بە جل و بەرگی سفوورانەوە لە ماڵ دەرنەچن . هەروەها داوای خوێندنی دەرسی دین ئەکات . کەواتە ئەیەوێت دەوڵەتێك لەسەر بنەما دینی‌یەکان دابمەزرێنێت . دوای

ئەوەی کە (مدعي عام) تەقریری تاوانبارکردنەکەی خوێندەوە ، مامۆستا (بدیع الزمان) یش وەڵامی دانەوە .[٣٢٣]

مامۆستا بە وردیی ستەم و دەست درێژی‌یەکانی حکومەتەکانی تورکیا ئەخاتە بەرچاو لە ماوەی بیست و هەشت ساڵدا .[٣٢٤]

بەم شێوەیە دانیشتنی یەکەمی دادگا کۆتایی پێ هات ، بەو هیوایەی کە لە ١٩ی شوباطدا دانیشتنی دووهەم ساز بکرێت .[٣٢٥]

لە کاتی دیاریی‌کراودا دانیشتنی دووهەمی دادگا ساز کرا ، بەڵام ئەوندە قەڵەباڵغ بوو بە پۆلیسیش چار نەئەکران .

دادگا سەرنجی دا لەو حاڵەتەدا کاری بدیع الزمان جێبەجێ ناکرێ ، بۆیە سەرۆکی دادگا داوای لە خەڵکەکە کرد ماوە بدەن تا دادگا کاری خۆی ئەنجام بدات .

بەم داوایە خەڵکەکە کشانە دواوە و ، دادگاش دەستی بە کاری خۆی کرد . ئەوەبوو خاوەنی چاپخانەکەیان بانگ کرد و ، گوێش بۆ شاهێدیی پۆلیس گیرا . مامۆستاش رەخنەی لە تەقریری خەبیرەکان پێشکەش بە دادگا کرد . کە کاتی نوێژی عەصر هاتە کایەوە ، مامۆستا داوای کرد مۆڵەتی بدەن نوێژ بکات . دادگا داواکەی جێبەجێ کرد ، ئەوەبوو سەرۆکی دادگا کۆتایی بە دانیشتنی دووهەمی ئەو دادگایە هێنا .

دانیشتنی سێهەمیش لە ٥ / ٣ / ١٩٥٢دا ئەنجام درا .. ئەمجارە حکوومەت صەدان پۆلیسی هێنا بۆ پاراستنی دادگا ..

---

[٣٢٣] سيرة ذاتية : ٤٤٤ ـ ٤٤٥ .

[٣٢٤] سيرة ذاتية : ٤٤٦ ـ ٤٤٨ .

[٣٢٥] سيرة ذاتية : ٤٤٨ .

سەرەتا دادگا گوێی بۆ شاهێدیی ئەو قوتابی‌یەی زانکۆ گرت کە پەیامەکەی چاپ کردبوو ، پاشان پارێزەرەکانی مامۆستا بەرگری‌یان لە مامۆستا کرد و پەرچی ئەو تاوانانەیان دایەوە کە خرابوونە ئەستۆی مامۆستا .[٣٢٦]

یەکێك لەو پارێزەرانە ناوی مەهری حەلاو بوو و ، یەکێکی تریان سني الدین باشاق و ، یەکێکی تریان عەبدوڕڕەحمان شەرەف لاچ ..

لە کۆتایی‌دا سەرۆکی دادگا رووی کردە مامۆستا و لێی پرسیی :

ـ سەرەڕای ئەوەی وتت ، شتی تر هەیە پێت خۆش بێت بیلێی ؟

ـ تکام وایە ماوەم بدەن وشەیەك زیاد بکەم .

ـ فەرموون .

ـ من شایانی ئەو ستایشە نیم کە وەکیلە بەڕێزەکانم بۆمیان کرد ، چونکە من تەنها خزمەتکارێکی دەستەوسانی قورئان و ئیمانم . جگە لەمە هیچم نیە بیلێم .[٣٢٧]

بەم شێوەیە دادگا کۆتایی بە کارەکانی هێنا و ، دوای راوێژیش دەستەی دادگا بە یەك دەنگیی بڕیاری بێ‌تاوانیی مامۆستای ئاشکرا کرد و ، قوتابیەکانی زانکۆ و خەڵکیی ئامادەی هۆڵی دادگاش چەپڵەیەکی توندیان بۆ ئەو بڕیارە لێ دا ..[٣٢٨]

لە هەمان کات‌دا نووسەرە ئیسلامی‌یەکان لە رۆژنامە و گۆڤارەکان‌دا دەستیان دایە نووسین لەسەر کارەکانی مامۆستا نوورسیی و چالاکیی قوتابیانی نوور ، وەك مامۆستا ئەشرەف ئەدیب کە لە گۆڤاری (سبيل الرشاد) ی بەرگی پێنجەمی ژمارە (١١٩) ی ساڵی ١٩٥٢دا باسێکی لە ژێر ناونیشانی (دوای دابڕانێکی دوور و درێژ) دا لەسەر مامۆستا نووسیی بوو و ،[٣٢٩] وەك ئەدیبی شاعیر

---

[٣٢٦] سيرة ذاتية : ٤٤٨ ـ ٤٤٩ ، رجل القدر : ٢٥٨ ـ ٢٦٠ .

[٣٢٧] سيرة ذاتية : ٤٤٩ ـ ٤٥٤ ، رجل القدر : ٢٦٠ .

[٣٢٨] سيرة ذاتية : ٤٥٤ ، رجل القدر : ٢٦٠ .

[٣٢٩] سيرة ذاتية : ٤٥٥ ـ ٤٥٨ .

عـوثـمان یۆکسـێل کـە رۆژنامـەنووس و نووسـەرێکی بەجـەرگ بـوو و گۆڤـاری (الفدائي) دژی عەلمانی‌یەکان دەرکرد . هەر ئەوەندە بوو یـەك دوو ژمـارەی لـەو گۆڤارەی دەرکرد ، لەبەر توندیی بابەتەکانی رەوانەی بەندیخانە کرا و ، لە ماوەی سالآنی (١٩٤٧ ـ ١٩٦٢) تەنها سیی و سێ ژمـارەی لێ دەرچـوو . لـە سـاڵی (١٩٦٥ ـ ١٩٦٩) بە ئەندامی پەرلەمان هەڵبژێررا و ، لـە ١٠ / ٩ / ١٩٨٣ و لە تەمەنی شەصت و شەش ساڵییدا کۆچی دوایی کردووە . ئەم بـەرێزەش لەسـەر مامۆستا نوورسیی و قوتابیـەکانی باسـێکی زۆر جـوانیی نووسـیی بـەو هیوایـەی رۆڵەی موسڵمانان لە بانگی مامۆستا تێ بگات .[٣٣٠]

ساڵی ١٩٥٣ :

دوای بێتاوان دەرچوونی مامۆستا نوورسیی لە دادگای ئەستەنبووڵ گەڕایەوە بۆ ئـەمیرداغ . لـە رۆژێکـی مـانگی رەمـەزانی پـیرۆزدا مامۆسـتا ویسـتی لـە مـاڵ دەربچێت و بە کێڵگەکانی دەوروبەری شاردا بگەڕێت .. خێرا عەریفێکی پۆلیس و سێ پۆلیس دوای کەوتن .. نەیانهێشت مامۆستا گەڕانەکەی تەواو بکات ، رێیان پێ گرت و ، داوایان لێ کرد شەپقە لەسەر بکات . کە بە گوێی نەکردن بردیان بۆ بنکـەی پـۆلیس و ، ئـەویش لـەوێ شـکاتی لـەو موعامەلـە ناشـیرینە کـرد و، پێشنیارێکیشی بۆ وەزارەتی داد و وەزارەتی ناوخۆ لە ئانقەرە نارد و ، ئەو کردەوە ناشـیرینانەی تـاوانبـار کـرد ، هـەروەها نوسخەیەکیشـی نـارد بـۆ یـەکێك لـە قوتابییەکانی لە ئانقەرە هەتا بە دوایدا بڕۆن .

لـە ئانقـەرەش هەنـدێ لـە قوتابیـانی مامۆسـتا بڕیاریـان دا نوسـخەیەك لـەو پێشنیارە بنێرن بۆ رۆژنامەیەکی ئیسلامیی کـە لـە صامسـۆن بـە نـاوی جیهـادی گەورەوە دەرئەچوو و ، لەوێ بڵاو کرایەوە .

---

[٣٣٠] سیرة ذاتیة : ٤٥٨ ـ ٤٥٩ .

لەو کاتەدا رووداوی رۆژنامەنووسی ناسراو ئەحمەد ئـەمین یالّمـان [٣٣١] رووی دا کە ئەوەبوو گەنجێکی موسڵمان هەوڵی دا بیکوژێت و ، چەند گوللەیەکی پێوە نـا ، بەڵام شوێنی کاریگەریی نەگرت و بۆی نەکوژرا .

هەموو ئەو گۆڤار و رۆژنامانەی کە دژی ئیسلام بوون ئـەم رووداوەیـان کـردە بیانوو بۆ دووان لە ئیسلام و دژایەتیی کردنی . بە جارێـك کەوتنـە هێـرش کردنـە سەر لایەنە ئیسلامییەکان ، بە رادەیەك کە حزبی حاکمیش دەسـتە پاچـە وەسـتا بوو و چاری بارودۆخەکەی پێ نەئەکرا ، تـا ئـەوەبوو فـەرمانی داخسـتنی هـەموو گۆڤار و رۆژنامـەیەکی ئیسلامیی دەرچوو و ، هەمـوو ئەو نووسـەر و رۆشـنبیرانەی کە کاریان تیا ئەکردن بەند کران .

لـەم هەڵمەتـەدا بەرێوەبـەری لێپرسـراوی رۆژنامــەی (گـەورەترین جیهـاد) و مامۆستا موصطەفا صونگور گیران و بران بۆ دادگای شـاری صامسـۆن و ، لـەوێ دادگا حوکمی دان ، بەڵام لە دادگای تەمییز بڕیاری بێتاوانییان بۆ دەرچوو .

نەیارانی ئیسلام هەستیان کردبوو کە قوتابیانی نوور لە زیادکردندان ، بۆیە لـە بیـانوو بـوون نزیکـەی شـەش صـەد قوتـابیی نـوور حـوکم بـدەن ، بـەڵام هـیچ بەڵگەیەکیان دەست نەئەکەوت .

دواجار لە شاری صامسۆن دەعوایەك لە دژی مامۆستا بدیع الزمان تۆمار کرا، ئەویش لەسەر بڵاوکردنەوەی مەقالەیەك لە رۆژنامـەی گـەورەترین جیهـاددا لـەژێر ناونیشانی گەورەترین سەلماندن . داوا کرا مامۆسـتا ئامـادەی دادگـای صامسـۆن بێت ، بەڵام مامۆستا سەرەڕای پیریـی نەخۆشـیش بـوو ، بۆیـە لـە خەسـتەخانەی

---

[٣٣١] رۆژنامەنووسێکی جوولەکەی دۆنەمە بوو . ئەو جوولەکانە بە رواڵەت موسڵمان بووبـوون و ، بـە نهێنیـی لەسەر دینی جوولەکە مابوونەوە و ، خاوەنی لێهاتن و توانای ئابووریی و سیاسیی بەهێز بوون ، بۆیە دەوری وێران کاریی زۆریـان لـە تورکیـادا ئـەبینیی . ئـەو رۆژنامەنووسـە لـە جوولەکـەکانی تـر زیـاتر دوژمنایـەتیی ئیسـلامی دەرئەخست ، هەنـدێ داواکـاریی هـەبوون کـە دژی موسـڵمانان بـوون ، وەك داواکردنـی دامەزرانـدنی دەوڵـەتێکی ئەرمەنیی لە تورکیا و ، وەك داواکردنی ئەوەی کە ئەمریکا بە هێزی سەربازیی دەست بەسەر تورکیادا بگرێت لەبەر ئەوەی تورکیا خۆی توانای نیە کاروباری خۆی هەڵبسووڕێنێت . هەروەها سەرنووسەری رۆژنامەی (طان) بوو .

ئەمیرداغ و ئەسکی شەهر پشتگیریی لێ کرا کـە توانـای سـەفەری نیـە ، کەچـیی دادگای صامسۆن پێی لێ داگرت کە هەر ئەبێت ئامادە بێت ..

ماموٚستا ناچار بوو بەرەو ئەستەنبووڵ بکەوێتە رێ و لەوێشەوە بۆ صامسۆن . ماموٚستا نزیکەی سێ مانگ لە ئەستەنبووڵ مایەوە کە زیاتر لـە مـاڵی قوتـابیی بەڕێزی موحەممەد فرنجیی ئەمایەوە .

شایانی باسە کە لەو ساڵەدا ، ساڵی ١٩٥٣ ، ئەستەنبووڵ خـۆی بـۆ ئاهـەنگی تێپـەڕبوونی پێـنج صـەد سـاڵ بەسـەر فـەتح کردنـیدا ئامـادە ئـەکرد . ئـەوەبوو ئاهەنگێکی پڕ شکۆیان بۆ ئەنجام دا و ، ماموٚستاش بۆ ئەو ئاهەنگە بانگ کرا و، لەوێ لەو ئاهەنگەدا چاوی بە پەتریرکی رۆم « ئاشنۆ کراس » کەوت و ئـەم وت و وێژەیان کرد :

ماموٚستا : ئەگونجێ لە رۆژی قیامەتدا ئەهلی نـەجات بـن ئەگـەر ئیمـان بـە دینی نەصرانیی حەق بهێـنن بـەو مەرجـەی دان بـە پێغەمبەرایـەتیی سـەردارمان موحەممەد ﷺ و قورئانی پیرۆزدا بنێن کە کتێبێکە لای خواوە هاتووە .

ئاشنۆ : من دان بەوەدا ئەنێم .

ماموٚستا : چاکە ، جا ئایا ئەمە لەبەردەم سەرۆکە رۆحانییەکانی تردا ئاشکرا ئەکەن ؟

ئاشنۆ : بەڵێ ، من ئەوە ئەڵێم ، بەڵام ئەوان وەری ناگرن . (ش / ٤٠٥).

لەو کاتانەدا خۆرهەڵات ناسـێکی ئینگلیزیـی سـەردانی ئەسـتەنبووڵی کـرد و، دەربارەی حەوت ئاسمانەکە وتارێکی دا کە گوایە ئـەوە راسـت نیـە . بـۆ سـبەینێ قوتابییانی نوور ئەو تەفسیرەی ماموٚستایان لە شێوەی بڵاوکراوەیەکدا پەخش کـرد کە دەربارەی حـەوت ئاسمانەکـە لـە (إشـارات الإعجـاز) دا بـڵاوی کربوویـەوە . کاتێك کە خۆرهەڵات ناسەکە لەو باسە ئاگادار بوو وتارەکـەی ئـەو رۆژەی کـورت کردەوە و ، دەستی لێ هەڵگرت کە بە تەما بوو پێنج رۆ ژ بخایەنێت و ، بێدەنگ ئەستەنبووڵی بەجێ هێشت . (محمد فرنجي ، سۆن شاهێدلەر : ٤ / ٣٥٦) .

کـه مامۆسـتا گەیشـته ئەسـتەنبووڵ نەخۆشـیـیەکەی زیـادی کـرد و ، توانـای سەفەری نەما . ئەوەبوو لە دەستەی تەندروستیی ئەستەنبوڵ تەقریرێکی وەر گرت و ناردی بۆ دادگا .

ئەم تەقریرە پشتگیریی لە مامۆستا ئەکرد کە نە لە وشکایی و نە لـە دەریـا و نە لە ئاسمانـەوە توانـای سـەفەری نیـە ، کەچیی (مـدعي عـام) هـەر پێـی لێ دائەگرت بۆ ئامادە بـوون . سـەرەنجام دادگـا بڕیـاری دا کـە دادگـای ئەسـتەنبووڵ دادگایی مامۆستا بکات .[٣٣٢]

ئەوەبوو دادگای ئەستەنبووڵ دادگایی کرد و بڕیاری بێتاوانیشی بۆ دەرکرد ..

سەردانی بارلا :

مامۆستا نزیکەی سێ مانگ لە ئەستەنبووڵ مایـەوە ، پاشـان سـۆزی بـۆ ئـەو شارانە جووڵا کە هەر یەکەیان ماوەیەك تەمەنی تیا بەسەر بردبوو .

لە پێشەوە سەردانی ئەمیرداغی کرد ، پاشان بەرەو ئەسکی شەهر کەوتە رێ و، لەوێشەوە چـوو بـۆ ئیسـپارتە و هەشـتا رۆژی تێـدا مایـەوە .. لەوێشـەوە لەگـەڵ کۆمـەڵێك لە قوتابییەکانی بەرەو بارلای خۆشەویست کەوتنە رێ .. ئەو شارەی کـە یەکەم قوتابخانەی پـەیام و قوتابیـانی نـوور ، تـا لـەوێوە بـڵاوە بکـەن و ، شـار و شارۆچکە و گوندەکان بـە نـووری ئیمـان رۆشـن بکەنـەوە .. بـەڵێ ، بـارلا یەکـەم بنکەی پەیامەکان بوو ..

مامۆستا بیست و حەوت ساڵ لەوە و پـێش بـە نـەفییکراویی هێنرایـە بـارلای کەنار تا لەوێ لەبیر بچوێتەوە .. تا ناوی بکوژێتەوە .. کەچیی سۆزی پەروەردگار بەرامبەر بـە بەنـدەی مـوخلیس جـووڵا و ، بەرەکـەتی خسـتە کاریـەوە و ، لـەوێ بەشـێکی گرنگـی پەیامـەکانی نووسـیی ، بـە تایبـەت وتـەکان و مـەکتووبات و بریسکەکان .. خوا ویستی وەها بوو دوای هەشت نۆ ساڵ بەنـدەی ملکەچـی بـارلا

[٣٣٢] سيرة ذاتية : ٤٥٩ ـ ٤٦١ ، رجل القدر : ٢٦١ ـ ٢٦٤ .

بەجێ بهێڵێ و ئەم شار و ئەو شار و ، ئەم بەندیخانە و ئەو بەندیخانەی پێ بکرێ هەتا ئەمڕۆ .. ئەمڕۆش وا دڵی گڕی گرتووە بۆ سەردانی ئەو شارۆچکە خنجیلانەیە و ، پێی خۆشە سەردانێکی دۆستە خۆشەویستەکانی بکات .

ئەو ڕۆژە بە تاقی تەنیا ڕەوانەی بارلا کرا ، کەچیی وا ئەمڕۆ لەگەڵ دەستەیەك لە قوتابییەکانی کە نوور لە چاویاندا ئەدرەوشێتەوە ، گەڕاوەتەوە بۆ بارلای خۆشەویست .. نەك هەر ئەم دەستەیە ، بەڵکو صەدان هەزار گەنجی وڵات بە نووری ئیمان بەختەوەر بوون و شار و گوندەکانیان بە ڕەوشتی جوان ڕازاندۆتەوە ..

خەڵکی بارلا هەواڵی هاتنی مامۆستایان بیست .. بە ژن و پیاو و ، منداڵ و گەنجەوە هاتنە پێشوازیی مامۆستای ئازیزیان و ، منداڵەکانیش بازیان ئەدا و ئەیان وت :

ـ مامۆستا هات .. مامۆستا هات ..

خۆ دیارە ئەو منداڵانە مامۆستای بەڕێزیان نەدیی بوو ، بەڵکو لە دایك و باوك و کەسوکاریان بیستبوویان کە چۆن مامۆستایەکە !!

لە کاتێکدا کە مامۆستا بەرەو ئەو خانووە ئەڕۆیشت کە هەشت ساڵ تیایا مابۆوە و ، یەکەم قوتابخانەی نوور بوو ، لەبەردەم ماڵی قوتابیی دێرینیدا ، موصطەفا چاویش تێپەڕی کرد .. ئەو قوتابییە دڵسۆزەی کە لە نێو لق و گەڵای سوورە چنارەکەی بەر ماڵەکەیدا ژوورە سەرنەگیراوەکەی بۆ دروست کرد ، تا لە هاویندا شەوانە لەوێ خەریکی خواپەرستیی و تێڕامان بێت ..

کە لەبەردەم ماڵی ئەو بەڕێزەدا تێپەڕی کرد ، سەرنجی دا قوفڵێکی گەورە لە دەرگای ماڵەکەی دراوە .. ئەوەبوو قوتابییە بەوەفاکەی لە ساڵی ١٩٣٧ دا کۆچی دوایی کردبوو و ، کە مامۆستا لە بارلا دەرچوو بوو ئیتر یەکتریان نەبینیبۆوە . مامۆستا خۆی پێ نەگیرا ، فرمێسکەکانی بە خوڕ هاتنە خوارەوە و ، کوڵمی تەڕ بوون .

لەوێ تێپەڕیی و گەیشتە بەردەم ماڵە پێشوەکەی .. گەیشتە لای یەکەم قوتابخانەکەی و ، درەختە خۆشەویستەکەی بەردەم ماڵەکەش قنج لەبەردەمیا

وەستا بوو ، هەروەك ئەویش بەخێر هاتنەوەی ئازیزی تامەزرۆی بكات و، بێتاقەتیی خۆی بۆ ئازیز و خواپەرستیی و ذیكر و ویردەكانی دەر بخات .. دڵی ئەكوڵا .. ئەم درەختە خۆشەویستە هاودەمی هەشت نۆ ساڵی بووە و ، بە زستان و بە هاویندا هاوبەشی ویرد و ئەورادەكانی بووە .. دڵی هاتە جۆش .. داوای لە قوتابییەكانی و لە خەڵكی بارلاش كرد ماوەیەك بە تەنیا بەجێی بهێڵن .

كە ئەوان كشانە دواوە ، مامۆستا لە درەختەكە چووە پێشەوە .. لە دۆستی تەنیایی و بێكەسیی هەشت نۆ ساڵی چووە پێشەوە .. بە تاسەوە باوەشی پێدا كرد .. دڵی پڕ بوو و ، فرمێسكەكانی بە خوڕ لە چاوی ئەهاتنە خوارەوە .. تێر تێر گریا .. لە راستییدا ئەم درەختە وەك ئەندامێكی لاشەی مامۆستای لێ هاتبوو .. پارچەیەكی ژیانی بوو .. شەوانێكی زۆر و زەبەندە لەناو ژوورە لە تەختە دروست كراوەكەدا و لە نێوان لق و گەڵاكانیدا خەریكی شەونوێژ و ذیكری خوا بوو .. یان خەریكی دانانی پەیامەكانی نوور بوو و ، گوێیشی لە دەنگی باڵندەكان و گەڵاكان بوو .. ئەمە بە هاویندا .. بە زستانیشدا شەوانێكی دوور و درێژ لە ژوورەكەیدا بە تاقی تەنیا خەو لە چاوی ئەتۆرا و ، جگە لە دەنگی لق و پۆپی درەختەكە كە رەشەبا لێی ئەدا هاودەمێكی نەبوو .. جاروباریش دەنگی دڵۆپەی باران ئەهاتە گوێی .. بە راستیی درەختەكە تاقەتی زستان و هاوینی ئەو بوو لە تەنیایی و بێ هاودەمییدا .. هاوڕێی بێكەسیی و بێنازیی بوو ..

وا ئێستاش ، دوای بیست ساڵ لە دووریی و دابڕان ، مامۆستا گەڕاوەتەوە لای دۆستی دێرینی و باوەشی خۆشەویستیی بۆ ئەكاتەوە و ، بە كوڵ فرمێسكی خۆشەویستیی بۆ هەڵ ئەڕێژێ ..

دوای تاسە شكانی لە درەختەكە سەركەوتە سەرەوە بۆ ژوورەكەی و نزیكەی دوو سەعات تیایدا بە تەنیا مایەوە . لە ژوورەكەیدا بیرەوەرییەكانی ئەهاتنە یاد و ئەگریا .. شەوان و رۆژانێكی زۆریشی لەم ژوورەدا بەسەر بردبوو .. قوتابییەكانی و خەڵكەكەش لە دەرەوە گوێیان لە گریانی مامۆستا بوو لە ژوورەكەیدا ، ئەوانیش دڵیان پڕ ئەبوو ..

پاشان کەوتە هەواڵ پرسینی خەڵکەکە و ، ئەوانیش بە گەرمیی بەخێرهاتنیان لێ کرد .. هەندێك لە دۆستانی کۆچیان بۆ قیامەت کردبوو .. هەندێکیش بەردەوام خەریکی خزمەت بوون ..

کاربەدەستان مامۆستایان هەڵدایە ئەم شوێنە دوورە هەتا ئاسەواری خۆی و دینەکەی نەمێنێ ، کەچیی لە بارلادا بە گەرمیی سەری کردە خواپەرستیی و، دەستیشی دایە نووسینی پەیامەکان ، تا ببنە هۆی رزگارکردنی ئیمانی ئەوانەی کە بە ئیخلاصەوە ئەیان خوێندەوە ..[٣٣٣]

ساڵی ١٩٥٦ :

دادگای ئافیوون پەیامەکان بێتاوان دەرئەکات :

ئەوەبوو لە ساڵی ١٩٤٨ دا دادگای ئافیوون لیژنەیەکیلە شارەزایان پێك هێنا بۆ وردبینیی کردنی پەیامەکانی نوور و ، دەربڕینی رای خۆیان لەسەریان ، کە ئایا دژایەتیی یاسای تورکیی ئەکەن ؟

ئەم دادگاییەیە هەشت ساڵی پێچوو ، ئەوسا لە ١١ / ٩ / ١٩٥٦ دا ، بە پشتبەستن بەو تەقریرەی کە لەلایەن لیژنەی شارەزایانەوە لە ٢٥ / ٥ / ١٩٥٦ دەرچووبوو ، دادگا بڕیاری دا کە ئەم پەیامانە پێچەوانەی یاسای تورکیی نین و، هیچ شتێکی یاساغیان تێدا نیە .[٣٣٤]

چاپکردنی پەیامەکان :

کە دادگای ئافیوون بڕیاری بێتاوانیی پەیامەکانی دا ، مانای وا بوو پەیامەکان هیچ تاوانێکیان لەسەر نیە و ، مامۆستا و قوتابیانی ئەتوانن بە سەربەستیی چاپیان بکەن و بڵاویان بکەنەوە . قوتابیان بە پەلە دەستیان دایە چاپ کردنی پەیامەکان . لە ئەستەنبووڵ و ئانقەرە و صامسۆن و ئەنطالیا چاپخانەکان

---

[٣٣٣] سیرة ذاتیة : ٤٦٤ ـ ٤٦٦ ، رجل القدر : ٢٦٤ ـ ٢٦٥ .

[٣٣٤] سیرة ذاتیة : ٤٦٦ ، رجل القدر : ٢٦٥ ـ ٢٦٦ .

کەوتنە چاپکردنی پەیامەکان . بەر لەوەش کە مەلزەمەکان چاپ بکرێن، مامۆستا خۆی پیایانا ئەچووەوە .. بەم چاپکردنە مامۆستا زۆر شادمان بوو بۆیە ئەیوت :

((ئەمە جەژنی پەیامەکانی نوورە . من چاوەڕوانیی وەها رۆژێکم ئەکرد ، بە راستیی ئەرکی سەرشانی من کۆتایی پێ هات و ، بەم زوانە کۆچ ئەکەم)) .

مامۆستا بۆ هەر کارێك لە ماڵ دەرچوایە خێرا ئەگەڕایەوە ماڵەوە و ، بە قوتابییەکانی ئەوت : ((ئێستە مەلزەمەکان گەیشتوون .. نابێت دەست بەرداریان بین چاوەڕوانمان بن ، ئەبێت هەر ئێستە بگەڕێینەوە)) . (ش/ ٤١٣) . [٣٣٥]

ساڵی ١٩٥٧ و هەڵبژاردنەکان :

لەم ساڵەدا هەڵبژاردنی گشتیی لە تورکیادا ئەنجام درا ، کە دوو حیزبی سەرەکیی : دیموکراتیی و گەلی کۆماریی بەرامبەر یەك وەستا بوون . جا حیزبی دیموکراتیی هەرچەندە حیزبێکی ئیسلامیی نەبوو ، بەڵام چونکە دژایەتیی لەگەڵ ئیسلام دۆستەکاندا نەئەکرد ، بگرە ئازادیی لە وڵاتدا دامەزراندبوو ، لایەنە ئیسلامیەکان دەنگیان بۆ ئەو ئەدا .. بەڵێ مامۆستا نوورسییش حیزبێکی سیاسیی دانەمەزراندبوو و ، هیچ چالاکی‌یەکی سیاسیی ئەنجام نەئەدا ، لەگەڵ ئەوەشدا بڕیاری دا دەنگ بۆ حیزبی دیموکراتیی بدات ، تا حیزبی گەلی کۆماریی دەسەڵات وەرنەگرێتەوە . هەرواش بوو چوو بۆ دەنگدان و ، دەنگیشی بۆ حیزبی دیموکرات دا . (ش/ ٤١٦) . [٣٣٦]

دوارۆژەکانی تەمەنی :

لە دوا ساڵەکانی تەمەنی‌دا مامۆستا لەگەڵ قوتابییەکانی لە شاری ئەسپارتە مایەوە و ، جار بە جارێکیش سەردانی بارلا و ئەمیرداغی ئەکرد و ، لەبەر ئەوەش کە تەمەنی زۆر بوو زۆربەی کات لە جێگادا بوو .

---

[٣٣٥] سیرة ذاتیة : ٤٦٦ ، رجل القدر : ٢٦٦ .

[٣٣٦] سیرة ذاتیة : ٤٦٧ ، رجل القدر : ٢٦٦ ـ ٢٦٧ .

بە کەمیی ئەیتوانیی چاوی بە دۆستانی بکەوێت ، بۆیە نەیئەتوانیی چاوی بە دۆستانی بکەوێت ، بۆیە نەیئەتوانیی پێشوازیی لە صەدان میوانی بکات ، بەڵکو ئەیوت :

((خوێندنەوەی پەیامەکانی نوور صەد ئەوەندەی قسەکردن لەگەڵ من چاکترە)) .

قوتابییەکان لە تەندروستیی مامۆستا ئاگادار بوون ، بۆیە هەتا داوای نەکردنایە نەئەچوونە ژوورەوە لای . لەگەڵ ئەوەشدا مامۆستا لە جیهان و هەواڵەکانی دانەبڕابوو . ئەوەبوو قوتابییەکانی دیاریی کردبوو تا لە هەواڵی گرنگی رۆژنامەکان ئاگاداری بکات .. هەروەها بایەخی بە چاپکردنی پەیامەکان و ، دادگایی زۆر و زەبەندەی قوتابیان ئەدا .[٣٣٧]

مەسەلەی ئانقەرە :

لە ١٦ی نیسانی ١٩٥٨ دا هەموو ئەو قوتابیانە گیران کە لە خزمەتی مامۆستادا بوون و ، ئەوانەش کە لە ئانقەرە و ئەستانبووڵ و ئیسپارتە خەریکی بڵاوکردنەوەی پەیامەکانی نوور بوون ، ئەوەبوو بەکر بەرقی[٣٣٨] پارێزەری موسڵمان بۆ بەرگریکردن لە پەیامەکان و قوتابیان هاتە پێش . ئەم پارێزەرە پێش هەموو شتێك سەردانی بەندیخانەی ئانقەرەی کرد و لەگەڵ قوتابیانی نووری ئەو بەندیخانەیە کۆبۆوە و پێی وتن :

ـ پێمخۆشە دەربارەی مەسەلەیەك کە تایبەتە بە ئێوەوە راتان وەر بگرم .. ئایا پێتان خۆشە بە زووترین کات هەوڵی بەردانتان بدەم ، یان حەز ئەکەن بەرگریی لە

---

[٣٣٧] سيرة ذاتية : ٤٦٧ ، رجل القدر : ٢٦٧ .

[٣٣٨] بەکر بەرق لە ساڵی ١٩٢٦ لە دایك بووە و ، لە ١٤ / ٦ / ١٩٩٢ کۆچی دوایی کردووە . خۆی نەزر کردووە بۆ خزمەت و بەرگریی لە قوتابییانی نوور . کە زیاتر لە هەزار دەعوادا بە سەرکەوتوانە بەرگریی لە قوتابیانی سەرانسەری تورکیا کردووە .. لە رۆژنامەکان دا نووسینی زۆری هەیە و ، بە دەیان دانراویشی هەیە .

بانگەوازەکەتان بکەم و روونی بکەمەوە ، بەبێ گوێدان بە مەسەلەی بەردانی ئێوە؟

قوتابیان هەر هەموو پێکەوە وەڵامیان دایەوە:

ـ تکات لێ ئەکەین هەموو هەوڵێکت بۆ روونکردنەوە و دەرخستنی بانگە پیرۆزەکەمان بخە گەڕ ، چونکە ئێمە رازیین چەند ساڵێك لە بەندیخانەدا بمێنینەوە . (ش/٢٦١) .

ئەم پارێزەرە هەستی کرد ئەم بەندکراوانە مرۆڤێکی ئاسایی نین ، ئەمانە سەروماڵیان بۆ خزمەتی بانگەکەیان نەزر کردووە . بۆیە بە ناسینی ئەم قوتابیانە لە بەرزیی و پیرۆزیی بانگەکەشیان شارەزا بوو ، ئیتر بڕیاری دا لە دادگا زۆر و زەبەندەکانی وڵاتدا بەرگریی لە قوتابیانی نوور بکات .. خوای گەورە لێی رازیی بێت .[٣٣٩]

سەردانی خواحافیزیی :

مامۆستا نوورسیی لە دوارۆژانی تەمەنیدا دەستی دایە زنجیرە سەردانێك، وەك بیەوێ خواحافیزیی لە قوتابیەکانی بکات .

ئەوەبوو لە ١٩ / ١٢ / ١٩٥٩دا بەرەو ئانقەرە کەوتە رێ و ، لەوێشەوە بۆ ئەمیرداغ و پاشان بۆ قۆنیا و ، لەوێشەوە دیسان بۆ ئانقەرە و ، پاشان بۆ ئاستانبووڵ کە لە ١ / ١ / ١٩٦٠دا گەیشت و ، دوو رۆژ لەوێ مایەوە ، پاشان جارێکی تر لە ٣ / ١ / ١٩٦٠ دا گەڕایەوە ئانقەرە و ، دوا وانەی ئیمانیی بە قوتابیەکانی ئەوێی وتەوە . لەوێ نوێنەری رۆژنامەی (تایمز) ی لەندەنیی چاوپێکەوتنێکی رۆژنامەوانیی لەگەڵدا کرد و ، لە رۆژنامەی (ینی صباح) لە ٦ / ١دا و ، لە رۆژنامەی (دنیا) لە ٨ / ١ / ١٩٦٠ دا بڵاو کرایەوە .[٣٤٠]

---

[٣٣٩] سيرة ذاتية : ٤٦٧ ـ ٤٦٨ ، رجل القدر : ٢٦٨ .

[٣٤٠] (ب ٣ / ١٦٢١) .

پاشـان مامۆسـتا گەڕایـەوە بـۆ قۆنیـا و لەوێشـەوە ، لـە هـەمان ڕۆژدا ، بـەرەو ئیسپارتە کەوتە ڕێ .

دوژمنانی ئیسلام بەم سەردانە یەك لەسـەر یەکانـە ترسـیان لێ نیشـت ، بۆیـە ڕۆژنامەکانیان دەستیان دایە هێرشێکی توند بـۆ سـەر مامۆسـتا نوورسـیی ، بـەو هیوایەی رای گشتیی لە دژی هەڵ بنێن ، ئەمەش بە هەڵبەستنی کۆمەڵێك درۆ و دەلەسە ، هەروەك مامۆستای پیر و نەخۆش ئاژاوەیەکی ترسناکیی لە ژێـر سـەردا بێت . بۆیە کە لە ١١ / ١ / ١٩٦٠دا گەڕایەوە ئانقەرە حکوومەت تەبلیغی کـرد کە وا چاکە لە ئـەمیرداغ نیشـتەجێ ببێـت . هـەروایش بـوو مامۆسـتا گەڕایـەوە ئەمیرداغ ، بەڵام داوای لە حکوومەت کرد کە مۆڵەتی بدات مانگێك لە ئەمیرداغ و یەکێکیش لە ئیسپارتە بمێنێتەوە .

لە ٢٠ / ١ / ١٩٦٠دا مامۆستا لە ئەمیرداغەوە بەرەو ئیسپارتە ڕۆیشـت و ، کە ماوەیەکی لەوێ بەسەر برد بەرەو ئافیوون کەوتە ڕێ و ، لەوێش تـەنها ڕۆژێـك مایەوە ، ئیتر بەرەو ئەمیرداغ گەڕایەوە .[٣٤١]

[٣٤١] سیرة ذاتیة : ٤٦٨ ، رجل القدر : ٢٧٩ ـ ٢٨٠ .

بەشی چواردەهەم

دوا نەخۆشیی و کۆچی دوایی

رۆژ و مانگ و ساڵەکان تێپەڕین و مانگی مارتی ١٩٦٠ هاتە بەرەوە .. رۆژی ١٨ / ٣ / ١٩٦٠ جومعە بوو .. مامۆستا نەخۆشی‌یەکەی توندتر بوو .. لە رۆژی شەممەی ١٩ / ٣ / ١٩٦٠دا مامۆستا بەرەو ئیسپارتە ئەکەوێتە رێ و دوای نوێژی عەسر ئەگاتە بەرەوە .. بەر لە گەیشتنی پۆلیس سەر لە قوتابییەکان ئەدات و ، ئەڵێت :

ـ مامۆستا لە ئەمیرداغ دەرچووە .

ئەوانیش ئەڵێن :

ـ نەهاتووە بۆ لای ئێمە .

دوای ئەم پرسیارە بە سەعاتێك مامۆستا بە ئوتومبێل گەیشت . کە قوتابییەکان هۆڕێنی ئوتومبێلەکە ئەبیستن دێنە خوارەوە و ، دەرگای گەراجەکە ئەکەنەوە و ، ئوتومبێلەکە ئەچێتە ژوورەوە و ، دەرگاکان دائەخەن . مامۆستا لە کوشنەکەی دواوە بەسەر پشتدا راکشا بوو و ، نەخۆشی‌یەکەی یەکجار سەخت بووبوو .. قوتابییەکان مامۆستا بە باوەش هەڵ ئەگرن هەتا لەناو ئوتومبێلەکەدا دەری بهێنن . کە بە پلیکانەکاندا سەر ئەکەون ئەیانەوێ لە کۆڵی بکەن ، مامۆستا رازیی نابێت ، ناچار مامۆستا بایرام یۆکسێل و مامۆستا طاهیریی ئەچنە ژێر باڵی هەتا ئەی‌گەیەننە ژوورەکە و ، لە شوێنی خۆی دای‌ئەنیشێنن ، پاشان لەسەر نوێنەکەی رائەکشێت .

پلەی گەرمای یەکجار بەرز بوو ، بۆیە بە هیچ شێوەیەك نەیان ئەتوانیی دەست بەرداری بن ، هەتا ئەبوا بە نۆبە نوێژ بکەن تا چاویان لێی بێت .

چوار قوتابیی لای مامۆستا بوون ، کە بایرام و زوبەیر و حوسنیی و طاهیریی بوون . شەوێکیان لە نیوە شەودا کە بایرام و زوبەیر پێکەوە ئێشکیان ئەگرت ، یەکێکیان دەستی مامۆستای تەڕ ئەکرد و ، ئەوی تریشیان هەردوو قاچی تەڕ ئەکرد . مامۆستا سەیرێکی بایرامی کرد و ، وتی :

ـ ئەڕۆین .

بایرام وەڵامی دایەوە :

ـ بەڵێ ، مامۆستا گیان ! ئەڕۆین ، بەڵام بۆ کوێ ؟

ـ بۆ (ئۆرفە) .. بۆ (دیاربەکر) ..

وتەکەی دووبارە کردەوە : ئەڕۆین .

کە بایرام پرسیی : مامۆستا گیان ! بۆ کوێ ؟

ـ بۆ (ئۆرفە) .

مامۆستا زوبەیر بە براکانی وت : لەوانەیە لەژێر کاریگەریی ئەو تایەدا وەها بڵێت کە تووشی ئەبێت .

لە دەوروبەری سەعات دووی دوای نیوەشەودا مامۆستا ئەو وتەیەی دووبارە ئەکردەوە :

ـ بەیانیی زوو ئەچین بۆ (ئۆرفە) .

ئەوەبوو جەختی لەسەر (ئۆرفە) ئەکردەوە .

پاشان مامۆستا طاهیریی و حوسنیی دێن تا ئێشکی سەرەی خۆیان بگرن و ، مامۆستا زوبەیر و بایرامیش بچن پارشێو بکەن ، چونکە لە دە رۆژی کۆتایی رەمەزانی پیرۆزدا بوون .. مامۆستاش مامۆستا حوسنیی ئاگادار ئەکات و ئەڵێت :

ـ خۆتان ئامادەی رۆیشتن بۆ ئۆرفە بکەن .

ئەویش مامۆستا ئاگادار ئەکات کە تایەی ئوتومبێلەکە بە کەڵکی سەفەر نایەن .

مامۆستا دووبارەی ئەکاتەوە :

ـ هەرچەندی تێبچێت هەر ئەچین بۆ ئۆرفە .. ئەگەر بە دووصەد لیرەش بووە ئوتومبێلێك بە کرێ بگرن . ئەگەر پێویست بکات جبەکەشم ئەفرۆشم .

قوتابیان ئوتومبێلەکە ئامادە ئەکەن .. بایرام سەیر ئەکات تایەی ئوتومبێلەکە بە کەڵك نایەن و ، لەو کاتەش‌دا تایەی تازەیان دەست ناکەون .

قوتابیان خەریکی ئامادەکردنی ئوتومبێلەکە بوون لەولاوە مامۆستا طاهیریی دێتە یارمەتی‌یان ، چونکە مامۆستا ناردبووی تا دەست بجووڵێنن .

ئوتومبێل ئامادە کرا و ، مامۆستا نوورسییش خۆی ئامادەی سەفەر کردبوو . مامۆستا بایرامیش چاوەڕوانی فەرمانی مامۆستا بوو تا ئەویش لەگەڵیان سەفەر بکات . چونکە مامۆستا زوبەیر هەر ئێوارە ئاواتی خواستبوو :

ـ خۆزگە کاك بایرامیش لەگەڵمانا ئەبوو و ، لە ڕێگادا یارمەتییمانی بدایە .. لەوانەیە بەبێ ئەو تووشی ناڕەحەتیی ببین .

بۆ ئەمە کاتێك کە مامۆستا لە دەرگا دێتە دەرەوە زوبەیر لە طاهیریی ئەپرسێت :

ـ ئایا بایرامیش دێت ؟

مامۆستا وەڵام ئەداتەوە :

ـ بەڵێ ، ئەویش لەگەڵمان ئەبێت .

مامۆستا لە کوشنی دواوەی ئوتومبێلەکە لەسەر فەرشێك پاڵ ئەخەن و ، زوبەیر و بایرامیش لە پێشەوە سەر ئەکەون .

ئەمە لە ٢٠ / ٣ / ١٩٦٠دا و لە سەعات نۆی سەر لە بەیانیی‌دا بوو . لەو کاتەدا دوو پۆلیس لە شەقامەکەدا چاودێریی قوتابیانیان ئەکرد .. رادیۆش فەرمانی بڵاو کردەوە کە بدیع الزمان پێویستە لە ئیسپارتە یان لە ئەمیرداغ بمێنێتەوە .

بــەر لــەوەی بکەونــە ڕێ ، خــاتوو فــەطینــەی خــاوەن خــانوو هــات بــۆ لای ئوتومبێلەکە و ، مامۆستاش خواحافیزیی لەگەڵدا کرد و وتی :

ـ خوشکەکەم ! بە خواتان ئەسپێرم . هیـوادارم دۆعامـان بـۆ بکـەن ، مـن زۆر نەخۆشم .

مامۆستا بە خەم و خەفەتێکی زۆرەوە خواحافیزیی ئەکرد، چونکە کاتی دابڕان و لێك جوێ بوونەوە بوو .. چاوی خاتوو فەطینەش لە فرمێسك پڕ بووبوون و ، بە مامۆستا طاهیریی ئەڵێت :

ــ بـەخوا بـۆ سـەفەری ئـەم جـارەی مامۆسـتا دڵـم لـە مشـتمدایـە . بـەدوای ئارامگاکەیدا ـ واتە قەبرەکەیدا ـ ئەگەڕێت .

بەر لەوەی دەرچن ئامۆژگاریی مامۆستا طاهیریی ئەکەن کە بچێت بخەوێت و ، دەرگـاش بـۆ هـیـچ کـەس نەکاتـەوە . دوای ماوەیـەك پـۆلیس دێـن و لـە خـاوەنی خانووەکە ئەپرسن : ئەوە نازانیت مامۆستا کەی دەرچووە و ، بۆ کوێش چووە ؟

ئەویش وەڵامیان ئەداتەوە :

ـ بۆچ من پاسەوانم ؟ ئێوە نەزانن ، من چۆن بزانم ؟

کە ئیسپارتەیان بە جێ هێشت باران بە خـوڕەم دەبـاریی .. قوتابیـەکانیش لـە فڕوفێڵی والیـی قۆنیـا زۆر ئەترسـان ، چـونکە بـێ پـێچ و پـەنا بـۆ ڕۆژنامـەکانی دەربڕیی بوو :

ـ ڕەگ و ریشەی قوتابیانی نوور دەر ئەهێنم . ئەوانیش ناچار بوون بە درێـژایی ڕێگا هەر (آية الكرسي) بخوێنن ، بـە نیـازی ئـەوەی کـە خـوا لـە شـەڕی والیـی ڕزگاریان بکات .

کە ئەگەنە ئەگریدیر باران توند ئەبارێت ، بـە جۆرێـك کـە تاقـە پۆلیسـێك بـە دەرەوە نابێت و ، هەر هەموو لەبەر بارانی بەخوڕەم ئەچنە ژوورەوە ، بە ڕادەیـەك کە مامۆستا و قوتابیەکانی لەبەر دەم بنکەی پۆلیسەوە تێپەڕ ئەکـەن و کەسـیش

نایان بینێت . بەم شێوەیە لە شار دەرچوون . تابلۆی ژمارەی ئوتومبێلەکەش بە قوڕ دائەپۆشن تا پێیان نەزانن .

کە لە قەرە ئاجاغ دەرچوون تەندروستیی مامۆستا باش بوو ، بۆیە لە ئوتومبێلەکە دابەزیی و دەست نوێژی تازە کردەوە . دوای چەند کیلۆمەترێك ڕێگا بڕیین لەسەر کانیاوێك دائەبەزن و ، لەوێ لەسەر بەردێك مامۆستا نوێژ بەجێ ئەهێنێ .

دوای ئەوە ئەکەونە ڕێ و ، لەبەر ئەوەی بگەنە شاری قۆنیا مامۆستا کۆتایی بە ذیکر و ئەورادەکانی دێنێت و ، لەسەر کوشنەکەی دواوە ڕێك دائەنیشێت ... بەلاّم هەرکە ئەگەنە باخچەکانی (مرام) لە قەراغی قۆنیا جارێکی تر نەخۆشی‌یەکەی توند ئەبێتەوە و ، لە قسەکردن ئەکەوێت . ئەچنە ناو شارەوە و ، زەیتوون و پەنیر ئەکڕن بۆ بەربانگ و مامۆستا پارەکەی ئەدات و ئەڵێت :

ـ کوڕەکانم ! من زۆر نەخۆشم ، ئێوە لە بریی من بخۆن .

بە یارمەتیی و فەزڵی خوای گەورە ـ سوپاس بۆ خوا ـ هیچ کەس لە شاردا بگرە لە شارەکانی دوای قۆنیاش‌دا ، چاوی پێیان نەکەوت .

بەر لەوەی بگەنە ئارگولیی مامۆستا لە جێی خۆی‌دا دانیشت و ، هەردوو دەستیشی درێژ ئەکات و گوێی بایرام و زوبەیر ئەگرێت و پێیان ئەڵێت :

ـ کوڕەکانم ! هەرگیز نەترسن . پەیامەکانی نوور پشتی مولحیدان و شیووعی‌یانی شکاندووە و ، بە ئیزنی خوا هەمیشە پەیامەکانی نوور سەرکەوتوو ئەبن .

چەند جارێك ئەم وتەیەی دووبارە کردەوە . بەلاّم دەنگی ئەوەندە نزم بوو خەریك بوو نەی‌بیستن ، پاشان وتی :

« ئەوانە لێم تێ نەگەیشتن ، ئەوانە لێم تێ نەگەیشتن ، ئەوانە لێم تێ نەگەیشتن .. ئەوانە ویستیان بە تێکەڵیی سیاسەت چەپەڵم بکەن » .

لە ئوتومبێلەکە دابەزین بۆ بەجێ هێنانی نوێژی عەسر ، بەڵام مامۆستا لە ناو ئوتومبێلەکەدا مایەوە و لەوێ نوێژی بەجێ هێنا .

کە کاتی نوێژی مەغریب هاتە بەرەوە گەیشتنە ئولو قشلە مامۆستا نورسیی وتی :

ـ شتێك خواردن بکڕین ؟

بایرام و زوبەیر دابەزین و، لە چێشتخانەکە کەمێك برنجیان کڕیی و ، ویستیان خواردن ئامادە بکەن ، بەڵام ئەو تەباخەی کە پێیان بوو بە کەڵکی ئەو کارە نەئەهات ، بۆیە بایرام لە پاسەوانەکە پاڕایەوە تا تەباخەکەی خۆی بە کرێ پێیان بدات ، چونکە پیاوێکی بەساڵاچووی نەخۆشیان پێیە .

دەست ئەکەن بە خواردن ئامادەکردن و ، مامۆستا زوبەیر لە گەڵ مامۆستا نوورسییدا لە ناو ئوتومبێلەکەدا مانەوە ، کەمێك کەرە و هێلکەیان لەگەڵ هەندێك ماستدا بۆ مامۆستا دانا .. مامۆستا کەوچکێکی لێ گرت تا بیخاتە دەمی ، کەچیی نەیتوانیی بیخوات ، بە هۆی گیرانی قوڕگیەوە .

شەو بە لای (أطنە) دا پاشان بەلای (جیحان) دا تێپەڕین و لە قەراغی جیحاندا نوێژی عیشایان بەجێ هێنا .. پاشان مامۆستا حوسنیی راکشا بۆ ئەوەی سەعاتێك بخەوێت ، چونکە بەردەوام لە ئوتومبێلەکە ئەخوڕیی . لە کاتی پارشێودا ئەگەنە شاری عوثمانیە و لەوێ لا ئەدەن تا بەنزین وەربگرن و پارشێویش بکەن ، بەڵام مامۆستا نەیتوانی هیچ بخوات . پاشان بەڕێ ئەکەون و لە نزیك (ألمان پناری) نوێژی فەجر بەجێ ئەهێنن ، بەڵام مامۆستا لە ناو ئوتومبێلەکەدا ئەمێنێتەوە . ئەو ناوچەیە جاران ناوی گاورداغی یانێ چیای کافر بووە ، بەڵام ئێستە ناو نراوە نووداغی واتە چیای نوور ..

کە دنیا رۆشن بوو ئەگەنە غازی عینتاب و لەوێ لە چێشتخانەدا کەمێك شۆربا ئەکڕن و، هەواڵی ڕێی (نزیب) ئەپرسن ، چونکە بەفر و باران بە خوڕەم ئەباریی و ، ڕێگاش مەترسییدار بوو و ، ئوتومبێلی زۆریش لە ڕێگا لایان دابوو

و پەکیان کەوتبوو . بەلاّم ئوتومبێلەکەی ئەوان ـ لە خوا بە زیاد بێت ـ بە تیژیی ئەڕۆیشت ، سوپاس بۆ خوا نە تایە و نە مەکینەی لە کار نەکەوتن .

نزیکەی سەعات یانزە گەیشتنە ئۆرفە و ، مامۆستا حوسنیی چاك شارەزای شەقامەکانی ئۆرفە بوو .. ئەگەنە مزگەوتی (قاضي أوغلو) کە مامۆستا عەبدوڵلاّ یەگەن لەویٚ ئەبێت . لە نزیك مزگەوتەکەدا ئوتومبێلەکە ئەوەستێنن و، مامۆستا زوبەیر ئەچێتە ژوورەوە تا مامۆستا عەبدوڵلاّ لە هاتنی مامۆستا نوورسیی ئاگادار بکات . لەو کاتەدا مامۆستا وتی :

ـ با خێرا بڕۆین کاتمان نیە چاوەڕوانیی بکەین .

کاك زوبەیر لەگەڵ کاك عەبدوڵلا بە پەلە گەڕانەوە لای ئوتومبێلەکە و، داوایان لە کاك عەبدوڵلا کرد تا ئوتێلێکی پاکیان پیشان بدات ، ئەویش ئوتێلی ئیپك پالاسی پیشان دان .

پێکەوە مامۆستا هەڵ ئەگرن و سەری ئەخەن بۆ نهۆمی سیٚهەم ژووری ژمارە (٢٧) و لەسەر نوێنەکەی پاڵی ئەخەن تا کەمێك بحەسێتەوە ، چونکە سەفەرەکەیان زۆر درێژ بوو .

دانیشتوانی ئۆرفەش سەرگەرمی قورئان خوێندن و خەتم کردن بوون ، چونکە موسڵمانان لە دە شەوی کۆتایی ڕەمەزاندا بوون . هەر کە هەواڵیان زانیی وا مامۆستا نوورسیی هاتۆتە شارەکەیانەوە ، بە پەلە خۆیان گەیاندە ئوتێلەکە و ، زۆرێکیش گلەییان لە قوتابیان کرد وا پێشتر هەواڵی هاتنی مامۆستایان نەداوە، هەتا بەر لە گەیشتنی خۆیان ئامادە بکردایە و بچوونایەتە پێشوازیی .

موسڵمانان لە هەموو لایەکەوە هەواڵیان زانیی و هاتنە خزمەتی مامۆستا نوورسیی .. مامۆستا زوبەیر لە دەرگای ژوورەکەی مامۆستادا دانیشتبوو و خەڵکەکەی یەك لە دوای یەك ئەکردنە ژوورەوە . بایرامیش دەستی مامۆستای گرتبوو و خەڵکەکەش ماچیان ئەکرد و ، مامۆستاش سەری ئەوانی ماچ ئەکرد . هەر کۆمەڵێك ئەهاتنە ژوورەوە مامۆستا حەزی نەئەکرد بڕۆن ، کەچیی بایرام لە

موسڵمانان ئەپاڕایەوە تا لە ژوورەکە بچنە دەرەوە هەتا کەسانی تریش بێنە خزمەتی ، ئەوانیش ئەیان وت:

ـ نابینی مامۆستا ئەوەی پێ خۆش نیە ؟

قوتابیەکان سەریان لە مامۆستا سوڕ ما بوو ، چونکە لەوەو پێش بەو شێوەیان نەدیی بوو . مامۆستا چ لە ئیسپارتەش و چ لە ئەمیرداغیش نەی‌ئەهێشت هیچ کەس لەلای بمێنێتەوە . هەتا کاتێك لە ئیسپارتە ئەبن و، مامۆستا نەخۆش ئەکەوێت ، بایرام لە مامۆستا ئەپرسێت کە ئایا براکان لەم نەخۆشی‌یەی ئاگادار بکەن ؟

مامۆستاش ئەڵێت : نە لە غەیری ئێوە کەس نەیەت بۆ لام .

کەچیی لە ئۆرفە کەسی جواب نەئەکرد ، بەڵکو یەکە یەکە ئەی‌گوشین بە سنگیا . ئەوەبوو خەڵکی شار ، هەموو چین و توێـژێك ، هەر هەموو هاتن بۆ سەردانی و ، مامۆستاش هیچ کەسیانی نەئەگێڕایەوە و ، دانی بە خۆیدا ئەگرت و، بە هیچ شێوەیەك نەئەحەسایەوە ، بگرە تامی خەوی نەئەکرد . هەروەها قوتابیانیش هیچ کامیان ماوەی خەوتنی نەبوو .

کە زوبەیر نۆبەتی تەواو بوو ، بایرام لەبەر دەرگا دانیشت و ، لەو کاتەدا دوو پۆلیس هاتن و یەکێکیان وتی :

ـ ئامادە بن بۆ ڕۆیشتن ! شۆفێرەکە کوانێ ؟

ـ مامۆستا یەکجار نەخۆشە .

پاشان یانزە پۆلیسی تر هاتن و وتیان :

ـ هەر ئێستە ئامادە بن ! هەر ئێستە ئەڕۆن بۆ ئیسپارتە .

بایرام پێیان ئەڵێت :

ـ فەرمانەکە بە مامۆستا ئەگەیەنم .

بایرام ئەچێتە ژوورەوە لای مامۆستا و هەواڵی ئەداتێ و مامۆستاش ماوەیان ئەدات بێنە ژورەوە . ئەڵێن :

ـ گەڕانەوەتان بۆ ئیسپارتە فەرمانێکە لە وەزارەتی ناوخۆوە دەرچووە .

مامۆستاش پێی وتن :

ـ سەیرە من هاتووم بۆ ئێرە تا تیایا بمرم ، لەوانەشە بمرم ، ئەوەتا ئێوەش حاڵم ئەبینن ، دەی بەرگرییم لێ بکەن .

یەکێکیان وتی :

ـ ئێمە لە ژێر فەرمانی حکومەتداین ، چی بکەین ؟

پاشان حوسنیی و ئوتومبێلەکەیان هێنانە بەردەم ئوتێلەکە ، تا مامۆستا هەڵ بگرێ ، کە خەڵکی شار ئەمەیان بیست لەبەردەم دەرگای ئوتێلەکە کۆبوونەوە . لەولاوە خاوەنی ئوتێلەکەش بەسەر پلیکانەکانەوە بەسەر پۆلیسەکەدا نەڕاندی و وتی :

ـ ئەوە میوانی منە .. چۆن ئەبێت لێمی بستێنن ؟

خەڵکی ئۆرفە دڵیان گڕی گرتبوو .. زۆر داخیان لێ ئەهات میوانی بێتاوان و بەساڵا چوو و نەخۆش دەرفەتی پێ نەدرێت چەند رۆژێك بحەسێتەوە .. خەڵکەکە بە دەنگی بەرز ناڕەزایی لەو کارە بێمانایە دەرئەبڕیی .. کەی راستە پیرێکی بەساڵا چوو و، خاوەنی خزمەت ، دەوڵەت مۆڵەتی نەدا ، بمێنێتەوە ، بە مەرجێك لە سەرەمەرگدا بێت ؟

خەڵکەکە وەها ناڕەحەت بوون نەیانئەهێشت هێزی پۆلیس سەرکەوێتە سەر ئوتێلەکە و ، لە شۆفێرەکەش پاڕانەوە تا ئوتومبێلەکەی مامۆستا لە دەرگای ئوتێلەکە دوور بخاتەوە . ئەویش دووری خستەوە و ، خەڵکەکەش کەمێك هێور بوونەوە و ، دەستیان بە سەردانی مامۆستا کردەوە .

دوای ئەوە کارمەند و پۆلیس و سەرباز و ئەفسەران و ئەندامانی حیزب هەر هەموو هاتن بۆ سەردانی مامۆستا ..

پۆلیس لەسەر بڕیاری خۆیان سوور بوون کە ئەبێ مامۆستا ئۆرفە بە جێ بهێڵێت و ، داوایان کرد خۆیان چاویان بە مامۆستا بکەوێت تا ئاگاداری بکەن کە

ئەوە فەرمانی کاربەدەستانی سەرەوەیە و ، چار نیە پێویستە ئۆرفە بەجێ بهێڵن .
ئەوەبوو وتیان :

ـ ئەگەر بە ئوتومبێلەکەی خۆتان ئۆرفە بەجێ نەهێڵن ، ئەوا خۆمان بە ئوتومبێلی فریاکەوتن رەوانەتان ئەکەین .

قوتابییانیش وەڵامیان دانەوە کە مامۆستا یەکجار نەخۆشە و ، بەرگە ناگرێت جارێکی تر ئەو هەموو رێگایە ببڕێت و بگەڕێتەوە دوا ، سەرەڕای ئەوەش کە ئەوان ناتوانن دەست لە کاری وەر بدەن ، بە تایبەت ئەم حاڵەتەی کە لە مردنەوە یەکجار نزیکە .

پۆلیسێکیان وتی :

ــ کارەکە بڕاوەتەوە و ، دەستکاریی ناکرێت .. فەرمانی وەزارەتە . جا مامۆستاکەتان چۆن هاتۆتە ئەم شارە ، وەهاش ئەتوانێ بگەڕێتەوە . هەر ئێستا لە ئۆرفە دەرچن .

قوتابییەکان وتیان :

ئێمە دەست لە کاری مامۆستا وەر نادەین ، وەرن ئێوە خۆتان با چاوتان پێی بکەوێت و ، چیتان ئەوێ پێی رابگەیەنن ، جا ئەگەر پێمانی وت : بڕۆین ، ئێمە ئەڕۆین . چونکە ئێمە هەرگیز قسەی نادەینە دواوە و ، ناشگونجێ ئەوەی ئێوە ئەیڵێن بەوی رابگەیەنین .

پۆلیس چاویان پەڕییە تەوقە سەریان و وتیان :

ـ ئەمە چییە ؟ ناتوانن شتێکی ئاسایی پێ بڵێن ؟

ـ بەڵێ ! ئێمە هیچ بەو ناڵێین و ، هەرچیش ئەو بیڵێت بە وردیی جێ بەجێی ئەکەین .

وتیان : ئێمەش بە هەمان شێوە پابەندی فەرمانە رەسمییەکانین . پێویستە لە ماوەی دوو سەعاتدا ئۆرفە بەجێ بهێڵن و بگەڕێتەوە بۆ ئیسپارتە .

کە دانیشتوانی ئۆرفە دەنگ و باسی دەرکردنی مامۆستایان بیست ، نزیکەی شەش هەزار کەس لە بەردەم ئوتێلەکەدا جەم بوون . لەو کاتەدا قوتابییەکانیش چوون بۆ خەستەخانە تا سەرۆکی تەندروستیی لە حاڵی مامۆستا ئاگادار بکەن ، کەوا بەو نەخۆشی‌یە توانای سەفەری نیە و ، داوایان کرد خۆی بچێت فەحسی مامۆستا بکات .

دکتۆر هات و فەحسی مامۆستای کرد ، پاشان ئاوڕی بۆ لای قوتابییەکان دایەوە و وتی :

ـ چۆن وێراوتانە مامۆستا بهێنن بۆ ئێرە ؟ پلەی گەرمای یەکجار زۆرە و ، لە حاڵێکدایە ناگونجێت بە هیچ شێوەیەك بجوولێنرێت . وەرن لەگەڵمدا هەتا تەقریری لیژنەی پزیشکانتان پێ بدەم کە نابێت لە جێی خۆی بجوولێنرێت .

دوای نوێژی مەغریب بایرام بە یەکجاریی هێزی لێ بڕڕا بوو ، چونکە بە پێوە زۆر وەستا بوو و ، ماوەیەکیش بوو نەخەوتبوو و ، یەکجار ماندووش بوو ، بۆیە بە زوبەیر ئەڵێت :

ـ من زۆر ماندووم ، بە پێوە وەستانم هێزی لێ بڕیوم . ئەویش وتی :

ـ بڕۆ لە ژوورەکەدا بخەوە .

بایرام چوو بۆ ماوەی دوو سەعاتێك خەوت ، پاشان زوبەیر دێت بۆ لای و ئەڵێت :

ـ براکەم منیش ئارامم لا نەما ، ئەمە هەفتەیەکە بە هیچ شێوەیەك چاوم نەناوە بە یەكدا .

بایرامیش ئەڵێت : وەرە با بی‌کەین بە نۆبە .

نوێژی عیشا ئەکەن و ، کاك زوبەیر ئەخەوێت . ئیتر بایرام و حوسنیی لای مامۆستا ئەمێنن . پاشان کاك حوسنی ئەڵێت :

ـ ئەوەندە وەستاوم و نەخەوتووم هەردوو پێم ئازارم ئەدەن .. ئەمەوێت کەمێك بحەسێمەوە .

بایرام ئەڵێت :

من ئێستا ماندوو نیم ، بڕۆ تۆیش بخەوە .

بەمە بە تەنیا بایرام لای مامۆستا ئەمێنێتەوە .

هەر بەیانیی زوو مامۆستا داوای پارچەیەك بەفری کردبوو ، چونکە تاکەی یەکجار بەرز بوو ، کەچیی دەستیان نەکەوتبوو . بەڵام کە ئێوارە بەسەردا دێت چەند دۆستێك دێن بۆ لایان کە بەفریان دەست کەوتبوو . بایرام ئەڵێت :

ـ مامۆستا گیان ! بەفریان دەست کەتووە .

ئاماژەی کرد کە نامەوێت . دیسان پرسیی :

مامۆستا گیان ! چا ئامادە بکەم ؟

ئاماژەی کرد کە ئەویشم ناوێت .

کە سەعات گەیشتە دوو و نیوی شەو لێوی مامۆستا وشك ئەبوونەوە و ، بایرامیش بە دەستەسڕێك تەڕی ئەکردن . رازیی نەبوو بایرام دای بپۆشێت . بایرام شتێکی دا بە رووی چراکەدا هەتا مامۆستا بێزار نەکات ..

بایرام هەردوو قۆڵی رێك ئەکرد ، بایرامی گوشیی بە خۆیدا ، پاشان دەستی خستە سەر سنگیی و لێی خەوت .

بایرام زۆپاکە دائەگیرسێنێت و ، وا ئەزانێت مامۆستا خەوتووە و ، بە تەماش ئەبێت براکانی تر هەستن و پێکەوە پارشێو بکەن و ، مامۆستاش بۆ پارشێو بەخەبەر بێت .. ئیتر نەیئەزانی مامۆستا کۆچی دوایی کردووە و بەرەو بارەگای حەق گەڕاوەتەوە .

کاتی پارشێو لای دا و تێپەڕیی .. کاك حوسنیی و کاك عەبدوڵڵا هاتن و وتیان :

ـ ئێمە زۆر خەوتووین . بایرامیش ئەڵێت :

ـ من ئەچم بۆ ژوورەکەی ئەو دیو و ، لەوێ نوێژی فەجر بەجێ ئەهێنم ، دەنگە دەنگ نەکەن ، مامۆستا خەوتووە .

بایرام چوو بـەلای نوێژەکەیـەوە و ، ذیکـر و ویـردی ڕۆژانـە ئـەخوێنێت لەگـەڵ جوزئێك قورئاندا ، پاشان کە ئەیەوێ چاو بە یەكدا بنێت ، براکان دێن و ئەڵێن :

ـ برا گیان ! مامۆستا ناجووڵێت .

ـ مامۆستا خەوتووە ، هەڵی مەستێنن .

جارێکی تر دێنەوە لای و ئەڵێن :

ـ مامۆستا بە هیچ شێوەیەك ناجووڵێت .

پێکەوە ئەچن بۆ ژوورەکەی مامۆستا و ، زوبەیر لەلای سەریەوە دائەنیشێت و، ئەو چوارەکەش سەیری ئەکەن و ، مامۆستاش هیچ نیشانەیەکی زینـدوێتیی پێـوە دیار نیە ، بەڵام پلەی گەرمای ئاسایی بوو .. براکان شڵەژان .. زوبەیر وتی :

ـ زۆر جار مامۆستا ئەم حاڵەتانەی لێ دووبارە ئەبنەوە .

خەم و خەفەت دایگرتنەوە .. تەنها خۆیان بوون .. لەو کاتەدا مامۆستا زوبەیر وتی :

ـ پیاوێك هەیە لەم جۆرە کارانە شارەزایە و ناوی (عمر أفندي واعظ)ە .

پیاوەیان پەیدا کرد و هات . کە حاڵەتی مامۆستا نوورسیی بینیی وتی :

ـ ﴿ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّآ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ ﴾ ، براکانم مامۆستا وەفاتی کردووە .

بایرام ئەڵێت :

ـ بە هیچ شێوەیەك بڕوام بە وەفاتکردنی مامۆستا نەبوو ، چونکە کە لە ساڵی ١٩٤٩ دا لە بەندیخانەی ئافیووندا بـووین ژەهریـان دەرخـواردی مامۆسـتا دا . ئـەوەبوو زمـانی سـوور بوویـەوە و ، ئێمـەش بـەبێ وەسـتان بـۆ حـاڵی مامۆسـتا ئەگریان . لەو کاتەدا کاك ئەحمەد فەیضیی ، ڕەحمەتی خوای لێ بێت ، وتی :

ـ منداڵینە ! بۆچ ئەگرین ؟ مامۆستا تەمەنی درێژە !

بایرام ئەو قسەی کاك ئەحمەد فەیضیی هاتەوە یاد و ، دڵخۆشیی خۆی ئەدایەوە و ئەیوت : تۆ بڵێی تەمەنی مامۆستا درێژ بێت ؟

قوتابیان بە پەلە هەواڵیان دا بە پارێزگاکان .

مامۆستایان بە قوماشێکی لۆکەی تەنك داپۆشیی .. دوای کەمێك خاوەنی ئوتێلەکە هات .. کە سەیری مامۆستای کرد و ، بۆی دەرکەوت وەفاتی کردووە دەستی ئەکێشا بە ئەژنۆیدا و هاواری ئەکرد .

دوای ئەوە بەڕێوەبەری ئاسایشیش هات و لە هۆی شڵەژاویی خاوەن ئوتێلەکە پرسیاری کرد .. ئەویش وەڵامی دایەوە :

ـ بدیع الزمان وەفاتی کردووە .

ـ بە راستیی وەفاتی کردووە ؟

ـ بەڵێ !

پۆلیسەکان لە بەردەمی ئوتێلەکە کشانەوە دوا .. پزیشکی تایبەتیش هات تا تەئکیدی وەفات کردنی بکات ، وتی :

ـ ألله ، ألله .. پلەی گەرمای یەکجار بەرزە ، ئایا ئاوێنەتان لە لایە ؟

ئاوێنەکەی بەسەر دەمی مامۆستاوە گرت و ، بۆی دەرکەوت بە هیچ شێوەیەك هەناسە نادات .. پاشان وتی :

ـ بەڵێ ، وەفاتی کردووە ! بەڵام لە مردووش ناچێت . من گومانم لە مردنی هەیە و ، رام نیە خێرا بینێژن .

پاشان تەقریری بۆ کاربەدەستان نووسیی .

دوای ئەوە قاضیی میراتیش هات و ، مەزەندەی میراتی مامۆستای کرد کە بریتیی بوو لە : سەعاتێك و ، بەرماڵێك و ، مێزەرێك و ، جبەیەك .. هەمووی دایە دەست عەبدولمەجیدی برای .

هەزارەها کەس لە دانیشتوانی ئۆرفە رژانە بەردەم دەرگای ئوتێلەکە و ، ئەم هەواڵە جەرگ بڕەشیان بە پارێزگاکانی تر گەیاند ..

دوای نوێژی نیوەڕۆ جەنازەکەی مامۆستا لە ئوتێلەوە بۆ شۆردن بەرەو (دەرگا) برا .. ئەوەبوو لەبەر قەڵەباڵغیی بە دوو سەعات زیاتر ئەوسا گەیشتن ..

دانیشتوانی ئۆرفە دووکانەکانیان داخست .. کە تەرمەکەی مامۆستایان برد بایرام و حوسنیی بوورانەوە .

عەبدوڵڵا یەگەنیش رووی تێ کردن :

ـ ئایا ئێوە منداڵن ؟ هۆشتان بە خۆتاندا بێتەوە !

کە گەیشتنە دەرگا ، تا لەوێ مامۆستا بشۆررێت ، ئەوەندە قەڵەباڵغ بوو بە نارەحەت کەسێك ئەچووە ژوورەوە ، لەگەڵ ئەوەشدا قوتابیان چوونە ژوورەوە و ، لەوێ مامۆستایان شۆرد .. شایانی باسە کە مامۆستایەکی ناسراوی ئۆرفە بە ناوی مەلا حەمید ئەفەندیی مامۆستای شۆرد .[٣٤٢]

برایان : بایرام و ، زوبەیر و ، حوسنیی و ، عەبدوڵڵا و ، خوللوصیی مامۆستایان شورد .

دوای شۆردن تەرمی پیرۆز برا بۆ ئولوجامیع تا لەوێ قورئانی پیرۆز لەسەری خەتم بکرێت . جەنازەکە ئەو شەوە لە مزگەوت مایەوە ..

کە رۆژ بوویەوە ئۆرفە زۆر قەڵەباڵغ بوو ، چونکە لە سەرانسەری تورکیاوە خەڵك رووی لە ئورفە نابوو .. ئەو شەوەش هەتا بەیانیی قورئان خەتم کرا و پاداشتەکەی پێشکەشی رۆحی مامۆستا کرا ..

ئەوەندە خەڵك جەم بوو بوو بە بیریاندا نەئەهات کە بتوانن ئەو رۆژە بینێژن . بۆ ئەمەش والیی بانگی کردە قوتابیانی مامۆستا و تکای لێ کردن کە لە بریی

---

[٣٤٢] مەلا حەمید ئەفەندیی ئەگێڕێتەوە و ئەڵێت :

لە مزگەوتی (قاضي ئۆغلۆ) ئیعتیکافم کردبوو ، لە خەوم دا مامۆستام بینیی کە پێمی وت :

ـ ئامادەی جەنازەکەم ببە و ، بیشم شۆ ، چونکە من ئەمرم .

پێم وت : مامۆستا گیان ! جائیز نیە کەسێك ئیعتیکافی کردبێت لێی دەرچێت ! من چیی بکەم ؟

وتی : سەیری لاپەڕە ئەوەندە بکە لە کتێبی (ملتقى الأبحر) لەوێ جائیزیی ئەو کارە ئەبینیی .

کە لە خەو هەستام ، هێشتا خەو بەری نەدابووم ، بە پەلە دەستم دایە کتێبی ناوبراو و ، ئەو لاپەڕەیەم کردەوە ، ئەبینم هەر ئەوەیە کە مامۆستا وتوویەتی .. بەمە شەرەفمەندیی شۆردنیم دەست کەوت . (ش / ٤٥١) .

ڕۆژی جومعە ، هەر ئەو ڕۆژە دوای عەصر مامۆستا بنێژن ، چونکە قەڵەباڵغەکە لە سنوور دەرچووە .

هەر لەو کاتەدا جاڕ درا کە دوای نوێژی عەصری پێنج شەممە نوێژی جەنازە بەجێ ئەهێنرێت . والیی و سەرۆکی شارەوانیی ئامادە بوون و نوێژی جەنازە ئەنجام درا .

لە کاتی شۆردنی مامۆستادا دیاردەیەکی سەیر ڕوویدا کە ئەوەبوو بارانێکی ورد ئەبارییی و ، خەڵکەکەش بە چاوی خۆیان ژمارەیەکی زۆر باڵندەی سەیری جۆرا و جۆر و نەخشینیان بە ئاسمانەوە دیی .

زۆر کەس فریای ناشتنی جەنازەکە نەکەوت ، کە یەکێك لەوانە قوتابیی دڵسۆز کاك جایلان بوو ، کە خەفەتێکی زۆری خوارد بۆ دواکەوتنی لە ناشتنی مامۆستای ئازیز و ، وتی :

ـ ساڵانێکی دوور و درێژ خزمەتی مامۆستام کرد ، کەچیی وا بە داخەوە ئەمڕۆ ئامادەی وەفات کردنی نەبووم !! [٣٤٣]

هەتا دوای مردنیشی :

لە ٢٧ / ٥ / ١٩٦٠ دا کوودەتایەکی سەربازیی لە تورکیا ڕووی دا و ، حیزبی دیموکراتیی لەسەر کار لابرا و ، ئەندامانی حکوومەتیش دران بە دادگای دەستوور و، سەرەنجام حوکمی لە سێدارەدان بۆ سەرۆك وەزیر عەدنان مەندەریس و دوان لە وەزیرەکانی دەرچوو و ، مادەی جۆرا و جۆریش بۆ حوکمدانی وەزیر و کاربەدەستانی تریشی دەرچوو . دەسەڵاتی تازە دژایەتیی هەموو لایەنە ئیسلامییەکانیشی ئەکرد ، بە تایبەت قوتابیانی نوور .

[٣٤٣] سیرة ذاتیة : ٤٧٦ ـ ٤٨٦ ، رجل القدر : ٢٨٠ ـ ٢٩٠ .

ئەوەبوو پێنج مانگ دوای وەفاتی مامۆستا نوورسیی مامۆستا عەبدولمەجیدی برای بانگ کرا بۆ دیوانی والیی لە شاری قۆنیا . سەیری کرد وا سێ ژەنەڕاڵ لەلای والیی دانیشتوون . یەکێکیان رووی وتاری ئەکاتە مامۆستا عەبدولمەجید :

ـ لەلاتان شاراوە نیە کە ئێمە لە بارودۆخێکی سەختدا ئەژین و ، زیارەت کەرانی قەبری براکەشتان لە پارێزگاکانەوە رۆژ بە رۆژ زیاد ئەکەن . جا ئێمە ئەمانەوێ ـ بە کۆمەکیی ئێوە ـ لاشەکەی بگوێزینەوە بۆ ناوەڕاستی ئەنادۆڵ . تکا ئەکەین ئەم داواکاری‌یە ئیمزا بکەن .

پارچە کاغەزێکیان لێ نزیك خستەوە کە بە ناوی ئەوەوە ئەوە داوا کرا بوو .. دوای خوێندنەوەی ئەڵێت : بەڵاّم من ئەمەم داوا نەکردووە .

تکاتان لێ ئەکەم لێی بگەڕێن بەلایەنی کەمەوە با لە قەبرەکەی‌دا بحەوێتەوە .. کەچیی کاربەدەستەکان لەسەر هەڵوێستی خۆیان سوور بوون و دەریان بڕیی کە پێویستە کارەکە ئەنجام بدرێت .

دوای ئیمزاکردن لەگەڵ مامۆستا عەبدولمەجیددا بەرەو فڕۆکەخانە ئەکەونە رێ و لەوێ فڕۆکەیەکی سەربازیی هەڵیان ئەگرێت بۆ ئۆرفە و ، لەوێ لە سەعات سێی شەودا ئەچن بۆ سەر قەبری مامۆستا نوورسیی .. دوو تابووت و چەند سەربازێك لە حەوشەکەی مزگەوت‌دا بوون .. پزیشکە سەربازی‌یەکە لە مامۆستا عەبدولمەجید نزیك کەوتەوە و پێی وت :

ـ خەمت نەبێت ، ئەی‌گوازینەوە بۆ ئەنادۆڵ . مامۆستا دەست بە گریان ئەکات و ، پزیشکەکەش فەرمان بەسەر سەربازەکان‌دا ئەدات تا قەبرەکە بڕووخێنن، ئەوانیش لە ترسی خوا نەیان‌ئەوێرا لێی بچنە پێش .

پزیشکەکە وتی : ئێمە فەرمانمان بەسەردا دراوە و جگە لە جێ‌بەجێ کردنیش چارەیەکمان نیە . سەربازەکان دەستیان بە رووخاندنی قەبرەکە کرد و تابووتەکەیان دەرهێنا .. کە تابووتەکە ئەکەنەوە ، مامۆستا عەبدولمەجید لە دڵی خۆی‌دا ئەڵێت : ئێستا ئێسقانی برا خۆشەویستەکەم بوون بە خۆڵ . کەچیی کە دەست لە

کفنەکە ئەدات وەهای بەبیردا دێت کـە مامۆسـتا دوێنـێ مـردووە . کفنەکـە وەك خۆی مابوویەوە ، بەڵام لەلای سەریەوە کەمێك زەرد بوو بوو و ، پەڵەیەکی تەڕیش لەسەر شێوەی دڵۆپە ئاوێکی پێوە بوو .

کە پزیشکەکە دەم و چاوی مامۆستای لادا ، عەبدولمەجیدی برای سـەیری کـرد ئەبینێ وەك زەردەخەنە بکات وەهایە .. بە باوەش مامۆستا هەڵئەگرن و ئەیخەنە ناو تابووتەکەی ترەوە و ، ئەیبەن بۆ فڕۆکەخانە .

شەقامەکان لە خەڵکیی چۆڵ بوون ، کەچیی پڕ بوون لـە سـەربازی چـەکدار و ، هات و چۆی ناو شاریش قەدەغە کرابوو ..

مامۆستا عەبدولمەجید لەناو فڕۆکەکـەدا لـە تەنیشـت جەنازەکـەی مامۆسـتای برایدا دانیشت و ، خەم و خەفەتیش خەریك بوو جەرگی ببڕێت .. فرمێسکیش لە چاوەکانی بە خوڕ ئەهاتنە خوارەوە ..

فڕۆکەکە بـەرەو ئـافیوون ڕۆیشـت و ، لـەوێوە جەنازەکـەیان بـە ئوتـومبێلێکی فریاکەوتن گواستەوە بۆ ئیسـپارتە و ، لـە شـوێنێك کـە تـا ئێسـتاش نـەزانراوە ، مامۆستایان ناشت .. (ش / ٤٣٧) .

خوای گەورە بە سۆزی بەلێشاوی ئاواتی مامۆسـتا نوورسـیی هێنایـە دیـی تـا قەبرەکـەی نەبێتــە هــۆی سەرلێشــێوانی هەنــدێك . ئــەوەبوو کــە ئامۆژگــاریی قوتابییەکانی کردبوو تا شوێنی قەبرەکەی تـەنها یـەك دوو قوتـابیی بـیزانن . جـا پرسیاری لێ ئەکەن کە حیکمەتی چیە سەردانی قەبرەکەی یاساغ ئەکات ، لەگـەڵ ئەوەدا کە سەردانی قەبر پاداشتی زۆری هەیە .

مامۆستاش وەڵامیان ئەداتەوە کە لەم چەرخەدا بە هۆی ئەنانیـەت و خۆخـۆش ویستنەوە غەفڵەت بەسـەر دڵـەکاندا زاڵ بـووە و ، ئەمـەش پـاڵ بـە خەڵکیـەوە ئەنێت تا بایەخ بە پایە و پلەی مردووەکە و ناوبانگی بدەن ، هەروەك فیرعەونەکان تەقدیس ئەکران . ئیتر ڕەزامەنـدیی خـوا لـەم سـەردانەدا لـەبیر ئەچـوێتەوە . جـا مامۆستا ئامۆژگاریی قوتابییەکانی ئەکات کـە شـوێنی قەبرەکـەی پیشـانی کـەس

نەدەن ، ، چونکە هەر کەسێك لە هەر شوێنێکی ئەم زەوی‌یەدا بێت و فاتیحەیەك بخوێنێت پاداشتەکەی ئەگات بەو کەسەی کە بۆی رەوانە ئەکات ..[٣٤٤]

رەحمەتی بە لێشاوی پەروەردگار لەسەر

گیانی مامۆستا نوورسیی و

هەموو ئەوانەی کە بە ئیخلاصەوە خزمەتی

پەیامەکانی نووریان کردووە .

[٣٤٤] ملحق أميرداغ / ٢ (توركيى) .

ناوەڕۆك

باس	لاپەڕە
پێشكەش	٣
پێشەكی	٤
بەشی یەكەم : لەدایك بوون و پێگەیشتنی	٧
یەكەم : لەدایك بوونی	٧
دووهەم : خوێندن و پێگەیشتنی	١١
سێهەم : خەوی پیرۆز و مژدەی ئازیز	١٥
چوارەم : چوون بۆ سەعرەد	٢٣
پێنجەم : دابڕان و بێنازیی	٢٨
شەشەم : وت و وێژ لەگەڵ موصطەفا پاشا	٣٥
حەوتەم : لە شاری بەدلیس‌دا	٤٢
هەشتەم : لە شاری وان‌دا	٤٥
نۆهەم : هەواڵی كاریگەر و دڵتەزێن	٤٨
بەشی دووهەم : بۆ باوەشی ئەستەنبووڵ	٥١
یەكەم : وەڵامی هەموو پرسیارێك	٥١
دووهەم : چاوكەوتن بە سوڵتان عەبدولحەمید	٥٦
سێهەم : چالاكیی ئەو ماوەیەی	٦٦
چوارەم : كۆمەڵەی (الإتحاد المحمدي)	٧١
پێنجەم : ڕووداوی ٣١ی مارت	٧٤
شەشەم : بۆ دادگای سەربازیی	٧٩
حەوتەم : گەڕانەوە بۆ وان	٨٣
هەشتەم : سەردانی شام	٨٥

نۆهەم : بۆ ئەستەنبووڵ و هاوڕێیەتیی سوڵتان	٨٦
دەهەم : کتێبی (تعلیقات)	٨٧
یانزەهەم : رووداوی بەدلیس و ئەرمەن	٨٨
دوانزەهەم : ئیعجازی قورئان لە خەوێکی راستدا	٩٠
بەشی سێهەم : فەرزی جیهاد	٩٢
یەکەم : جەنگی جیهانی یەکەم	٩٢
دووهەم : هەوڵ و غیرەت	٩٥
سێهەم : بەدیل گیران	٩٧
چوارەم : چاونەترسانی مامۆستا	١٠١
پێنجەم : بە تەنیا لەسەر رووباری ڤۆڵگا	١٠٣
شەشەم : ئەندامی (دار الحكمة)	١٠٥
حەوتەم : خەوێکی مانا بەخش	١٠٩
هەشتەم : دانانی (الخطوات الست) و وەڵامی کەنیسە	١١٥
نۆهەم : وەڵامی کەنیسە	١١٩
بەشی چوارەم : لەدایکبوونی سەعیدی نوێ	١٢١
یەکەم : هوشیاریی رۆح و سەرکەوتنی دڵ	١٢١
دووهەم : هەڕەشەی پیریی و یادی مردن	١٢٣
سێهەم : رێنمایی قورئانی پیرۆز	١٣٣
چوارەم : یەكلایی کردنەوەی قیبلە	١٣٧
پێنجەم : دەست بەرداربوونی ژیانی کۆمەڵایەتی	١٣٩
بەشی پێنجەم : لە ئانقەرەدا	١٤١
بەشی شەشەم : ژیانی گرتن و نەفیی کردن	١٤٦
یەکەم : گەڕانەوە بۆ وان	١٤٦
دووهەم : وازهێنان لە سیاسەت	١٥٢

سێهەم : شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران	١٥٥
چوارەم : گرتن و دوورخستنەوەی	١٦٠
بەشی حەوتەم : بارلا : قوتابخانەی نووریی یەکەم	١٧١
یەکەم : بەرەو بارلا	١٧١
دووهەم : نووسینی پەیامەکانی نوور	١٨٧
سێهەم : نووسینەوە و بڵاوکردنەوەی پەیامەکان	١٩٥
بەشی هەشتەم : بەندی خانەی ئەسکی شەهر	٢٠١
بەشی نۆهەم : نەفیی کردن بۆ قەسطەموونیی	٢١٤
بەشی دەهەم : بەندیخانەی دەنیزلیی	٢٣٩
بەشی یانزەهەم : نەفیی کردن بۆ ئەمیرداغ	٢٦١
بەشی دوانزەهەم : لە بەندیخانەی ئافیوون‌دا	٢٧٤
بەشی سیانزەهەم : ساڵەکانی کۆتایی لە ئیسپارتە	٣٠١
بەشی چواردەهەم : دوا نەخۆشیی و کۆچی دوایی	٣١٩
ناوەرۆك	٣٣٨